بەزدی

ئەمیر تیمور کوراگان هەقیدە قسسە

شنجاڭ خەلق نەشریاتی

ABDULCELİL TURAN
Yenidoğan Mh. 41 Sk. No 7/3
Zeytinburnu - İSTANBUL
Tel. / Fax: 0212.679 03 70

شەرەفىدىن ئەلى يەزدى

ئەمىر تىمۇر كوراگان ھەققىدە قىسسە

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: ئېزىز ساۋۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى: ماخمۇتجان ئىسلام

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئەمىر تېمۇر كوراگان ھەققىدە قىسە
شەرەفىدىن ئەلى يەزدى
نەشىرگە تەييارلىغۇچى: ئېزىز ساۋۇت
مەسئۇل مۇھەررىرى: ماخمۇتجان ئىسلام

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشىر قىلدى
(ئۇرۇمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللېمتر 1/32
باسما تاۋىقى: 20.375 قىستۇرما ۋارىقى: 2
1986 - يىل 9 - ئاي 1 - نەشرى
1987 - يىل 9 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: M10098.1135
تىراژى: 9.300 — 1
باھاسى: 1.75 يۈەن

مۇھەررىردىن

بۇ كىتاب مولا سالاھىددىن خوجائىبنى مولا ئالائىددىن تەرىپىدىن ھىجرىيە 1328 - يىلى (مىلادى 1910 - يىلى) تاشكەنتتە چاپى قىلىنغان تاش باسما نۇسخىغا ئاساسەن نەشرىگە تەييارلاندى.

بۇ كىتابتا يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىيادا بولۇپ ئۆتكەن تارىخىي - سىياسىي ۋەقەلەر ھېكايە قىلىنغان. بۇ كىتابنىڭ باش قەھرىمانى تارىخىي شەخس — چاغاتاي نەسلىدىن بولغان تېمۇر كوراگان (تېمۇرلەڭ، ئاقساق تېمۇر دەپمۇ ئاتىلىدۇ) بولۇپ، كىتاب ۋەقەلىرىنىڭ مەركىزىدە ئۇنىڭ سىياسىي، تارىخىي ۋە ھەربىي پائالىيەتلىرى يېتىدۇ. مۇئەييەن تارىخىي جىنلىققا ئىگە بولغان بۇ ۋەقەلەر بىزنى ئەينى دەۋر (1336 — 1405 - يىللار) دىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قوشنا ئەللەر، تۈركى مىللەت ۋە قەبىلىلەر، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرى، تۈرمۇش ئۇرپ - ئادەتلىرى توغرىسىدا قىممەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ ئەسەر ئەدەبىي جەھەتتە ناھايىتى قىزىقارلىق تارىخىي قىسسە بولسا، ئىلمىي جەھەتتە، تارىخ، جۇغراپىيە ۋە ھەربىي ئىشلارنى تەتقىق قىلىشتا، يۇەن سۇلالىسىنىڭ ھەربىي رايونىدىكى ئەھۋاللارنى، چاغاتاي، ھاكىمىيىتىنىڭ قانداق يوقالغانلىقى، تېمۇرلەر خانلىقىنىڭ قانداق شەكىللەنگەنلىكىنى تەتقىق قىلىشتا ئالاھىدە قىممەتكە ئىگە. مۇشۇ نۇقتىلاردىن ئالغاندا، بۇ كىتابنى ئەدەبىي شەكىلدە يېزىلغان تارىخ دېيىشكىمۇ بولىدۇ، تارىخ شەكلىدە يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەر دېيىشكىمۇ بولىدۇ.

لېكىن، ئەينى دەۋرنىڭ مەھسۇلى ۋە ئىسلام مۇئەللىپىنىڭ ئەسىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن، بۇ كىتابتا بەزى خۇراپىي ئەقىدىلەردىن ئىبارەت بولغان شاكالمۇ يوق ئەمەس. بۇ ئاساسلىقى مۇئەللىپنىڭ نۇرغۇن تارىخىي چىنلىقلارنى ئىلاھىلىق تۇمانلىرىغا يۆگەپ بايان قىلغانلىقى. تارىخىي ۋەقەلەر ئارىسىغا بىر-مۇنچە دىنىي رومانتىك توقۇلمىلارنىمۇ ئارىلاشتۇرۇۋەتكەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ. بىز كلاسسىك ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا ئەڭ ئۇلۇق ئەسەرلەرنى نەشر قىلىشتىكى پرىنسىپلارغا ئاساسەن، ئايرىم سۆز، ئايرىم جۈملىلەرنى ئۆزگەرتكەن، ئەسەرگە ھەقسىزتەن مۇ-ناسىۋەتسىز يوق ئايرىم ئابزاسلارنى قىسقارتقاندىن سىرت باشقا جايلارغا تەگمىدۇق. بىزگە ئايانكى، كىتابتىكىتوغرا بىلەن ناتوغ-رىنى كىتابخانلىرىمىز ئۆزى ئايرىۋالالايدۇ، كىتابنىڭ ئۇتۇق-يېتەرسىزلىكلىرىگە ئادىل باھا بېرەلەيدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن بىز ئارتۇقچە دەپ ھېس قىلغان جايلار، بەلكىم مۇھىم جايلار بولۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىن، بۇ نەرسىلەر رىۋايەت، ئەپسانىلەر تەتقىقاتىدا بولسىمۇ مەلۇم رول ئويناپ قېلىشى مۇمكىن.

كىتابنىڭ ئاپتورى شەرەفىدىن ئەلى يەزدىنىڭ ھاياتى توغ-رۇلۇق بىزدە مۇكەممەل ماتېرىيال يوق. مۇشۇ كىتابتا بېرىلگەن مەلۇماتلارغا قارىغاندا، يەزدى 1360 - يىللاردىن 1440 - يىللارغىچە ياشىغان بولۇشى مۇمكىن. ئۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشى-دا تارىخچى - مىرزا، ئالىم سۈپىتىدە خىزمەت قىلغان. ئەدەبى-يات، تارىخ بويىچە كۆپلىگەن ئەسەرلەرنى يازغان. مۇئەللىپ «ئەمىر تېمۇر كوراگان ھەققىدە قىسسە» نى ئەينى ۋاقىتتا پا-رىس تىلى بىلەن شېئىرىي شەكىلدە يازغان. كېيىن ئۇيغۇر شا-ئىرى لۇتپى پارىس تىلىدا نەسرىي رومانغا ئايلاندۇرغان، بۇ نەشرىگە ئاساس بولغان تاش مەتبەئە نۇسخىنى

موللا سالاهددىن يەزدىنىڭ شېئىرىي ئۇسۇلىدىن چاغاتاي تىلى بىلەن نەسرلەشتۈرۈپ تارىخىي قىسسەگە ئايلاندۇرغان.

ئەسەرنى چۈشىنىشكە ئوڭاي بولسۇن ئۈچۈن بەزى ئىزاھات ۋە لۇغەت بېرىلدى.

مؤنده رجه

هەزرتی ئەمر تەمۇر ساھىبقىرانىنك تۇغۇلۇشى ... 21
ساھىبقىرانىنى ئۇلتۇرۇش ئۈچۈن يەتتە ئىقلىمدىن يەتتە
ھۆكۈمانىك ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكى 35
غايىب كىشىلەرنىك ئەمر تەمۇرگە كۆپ ئىلتىپات
قىلغانلىقى 50
مەكۇنانىك پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغانلىقى 60
ساھىبقىرانىنك يۇرھانىددىن ساھىب ھىدايەنىك قېشىغا
كەلگەنلىكى 74
ئەمىر ساھىبقىرانىك بۇخاراغا بارغانلىقى، بايان قولى
خانىنك سىرايىمۇلۇك ئىسىملىك قىزىنى ئالغانلىقى 88
بوراقخانىنك تەختكە ئولتۇرغانلىقى. پادىشاھلىق قائىدىلىرىنى بۇزۇشقا باشلىغانلىقى 107
دۇنياي باتۇرنىك ئەمر تەمۇرنىك قولىدا ئۆلگەنلىكى،
سۆلىسىنىك ئۈنى ئىزدەپ كەلگەنلىكى 113
سىيىت ئاتىسىنىك شاراپىتىدىن تالماقلارنىك مۇسۇلمان
بولغىنى ۋە تورغاي باتۇرنىك قىپچاق دەشتىگە بېرىپ
دۇنيادىن ئۆتكەنلىكى 123
قىپچاق سېپاھلىرىنىك ماۋرائۇننەھرىنى ئىشغال
قىلغانلىقى 114
قىمارۋاز ئاناقىنىك ساھىبقىرانغا بولداش بولغانلىقى،
ساھىبقىرانىنىك ئەقىبەتلىرى پەرىمىنىك خىزمىتىگە
بارغانلىقى 154
ساھىبقىرانىك توق تەمۇرخان بىلەن كۆرۈشكەنلىكى ... 171
ساھىبقىرانىنىك بەلخ ۋە قەندىھار تەرەپكە بارغانلىقى،
بوراقخانىنى ئىزدەپ يۈرگەنلىكى 177

ساھىبقىرانلىك بەلخ شەھىرىگە بېرىپ ئەمىر چاكو
بىلەن ئۇچراشقانلىقى 182
بوراقخاننىڭ شاھ مەنسۇرنىڭ قولىدا ئەسىر
بولغانلىقى 195
ساھىبقىرانلىك سەيستانغا بارغانلىقى، ئەتراپتىكى
خەلقنىڭ ئۇنى كۆرۈشكە كەلگەنلىكى 210
ساھىبقىرانلىك بەلخ ۋىلايىتىگە بېرىپ قەمزىدىن
تاجىكنى ھالاك قىلغانلىقى 218
ساھىبقىرانلىك چىنتە قىپچاق لەشكەرلىرى بىلەن تەبرىز
يولىدا جەڭ قىلغانلىقى 226
قارشى ۋە تىرمىزنىڭ ئازاد قىلىنغانلىقى، توق تېمۇر
خانىنىڭ قارشىغا قوشۇن تارتىپ كەلگەنلىكى، ئۇنىڭ
قوشۇنلىرىنىڭ ئەمىر تېمۇردىن زەربە يېگەنلىكى 233
سەمەرقەنتنىڭ ئازاد قىلىنىپ، مىرزا جاھانگىر ئىبنى
ئەمىر تېمۇر كۈراگانىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ چىققانلىقى 247
ساھىبقىرانلىك توق تېمۇرخان بىلەن جەڭ قىلىپ چىنتە
سېپاھلىرىغا زەربە بەرگەنلىكى 250
ناسىر خىسراۋنىڭ ئوغلى مەنسۇرنىڭ قەشقەردە پەيغەم-
بەرلىك دەۋاسى قىلغانلىقى، مىرزا جاھانگىر ئىبنى ئە-
مىر تېمۇرنىڭ ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلغانلىقى 264
مىرزا جاھانگىرنىڭ بەلخقە بارغانلىقى، مېھرىبان تاغىسى
بوراقخانىنىڭ قولىدا شېھىت بولغانلىقى، ئەمىر تېمۇر
ساھىبقىرانلىك بوراقخاننى ئۆلتۈرۈپ ھىندىستانىنى
مۇسەخخەر قىلغانلىقى 271
ساھىبقىرانلىك چۇش كۆرگەنلىكى، ئاندىن كېيىن تۆر-
كىستان مەملىكەتلىرىنى بويسۇندۇرغانلىقى 291
مىرانشاھ تۆرىنىڭ توختامىشخانىغا ھۇرمەتسىزلىك،
چوڭچىلىق قىلغانلىقى، بۇنى ئاڭلىغان ئەمىر تېمۇرنىڭ

تۆر ىگـە غـەزەپلەنگەنلىكى، تۆرىنىڭ ئىران تەرەپكە قېچىپ
بارغانلىقى 302
مىزانشاھ ئىبنى ئەمىر تېمۇرنىڭ مەنسۇر بىلەن ئۇچ-
راشقانلىقى، ئاندىن كېيىن مازاندىزان شاھلىقىغا
بارغانلىقى 312
مىزانشاھ تۆرە ئىبنى ئەمىر تېمۇرنىڭ ھەپتەخان، ما-
زاندىرانغا بارغانلىقى 319
ساھىبقىراننىڭ خوراسانغا يۈرۈش قىلىپ، ئۇنى ئۈچ
يىلدا بويۇندۇرغانلىقى 322
ساھىبقىراننىڭ قىلىچ ئارسلان بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇنى
مەغلۇپ قىلغانلىقى 340
ئەمىر تېمۇرنىڭ مەھشەتنى ئالغانلىقى ۋە ئارسلاننىڭ
بىستامغا، شاھرۇخ تۆرىنىڭ سەبزىۋارغا بارغانلىقى ... 352
ساھىبقىراننىڭ ئوغلى ئۆمەر شەيخ تۆرىنىڭ شاھ شۇجاھ-
نىڭ ئالدىغا ئەلچىلىككە بارغانلىقى 356
ئەمىر تېمۇركوراگاننىڭ زەھەر ئىچكەنلىكى ۋە چاغا-
تاي سىپاھلىرىنىڭ نىشاپور ئەتراپىدا مەجرۇھلىنىپ
مەرۋە شەھىرىگە قامالغانلىقى 363
مىرزا شاھرۇخ بىننى ئەمىر تېمۇرنىڭ شاھى شۇجاھنىڭ
ئوغلى سۇلتان زەينىل ئابىدىن بىلەن ئۇچراشقانلىقى 373
دەشت قىپچاقتىكى توختامىشخاننىڭ «ئەمىر تېمۇرئۆلدى»
دەپ ئاڭلاپ، ماۋرائۇننەھىر شەھىرىنى ئىشغال قىلىش ئۈمىدى
بىلەن كېلىپ سەمەرقەنتنى قورشىۋالغانلىقى 384
مىرزا سۇلتان مەھەممەد تۆرىنىڭ كۆتۈرۈلۈشلىرى ۋە
ئۇنىڭ خىتاي يۇرتلىرىغا بېرىپ ئاجايىب - غارايىب
ئىشلارنى كۆرۈپ كەلگەنلىكى 396
مىرزا شاھرۇخ تۆرە ئىبنى ئەمىر تېمۇرنىڭ قىپچاق
دەشتىگە بېرىپ، توختامىشخاننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ،
ئۇنى ئۆلتۈرگەنلىكى 418

مىرزا سەيپىددىن ئەمىر چاكونىڭ مەلىكە ئاق شېيخنىڭ
پودى دېگەن ۋەزىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغانلىقى 453
ھەزرىتى ئەمىر تېمۇر ساھىبقىراننىڭ موسكۋا پۇقرا-
لىرنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغانلىقى، ئاندىن كېيىن زۇلمات
شەھىرىگە بارغانلىقى 466
قەھستاندا ھېكىم نىزارىنىڭ كىشىلەرنى تاناسخا دىنىغا
دەۋەت قىلغانلىقى، ئەمىر تېمۇر ساھىبقىراننىڭ بۇنى
ئاڭلاپ ئۇنىڭ ئۈستىگە بارغانلىقى 497
ساھىبقىراننىڭ باغدات شىرىپقا يۈرۈش قىلىپ ئۇ
يەرنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن، شام شىرىپكىچە بارغانلىقى 518
ساھىبقىراننىڭ قىزلار شەھىرىگە بارغانلىقى، ھەزرىتى
ئادەم ئاتىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلغانلىقى 528
ساھىبقىراننىڭ قۇددۇس شىرىپكە بېرىپ شەيخ ئەرزى-
نىڭ كارامىتى بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ قەبرىستانلىقىنى
زىيارەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ روھىناتلىرىدىن نەزەر
تاپقانلىقى 539
ساھىبقىرانغا رۇم پادىشاھىدىن سېكىنە تاۋۇتى بىلەن
خەت كەلگەنلىكى، ئۇنى ئېچىپ كۆپ ھېكمەتلەرنى
كۆرگەنلىكى 562
ساھىبقىراننىڭ قەيسەر رۇم سۇلتان بايىز بىلەن
ئۇرۇشقانلىقى 589
مىرزا خېلىل تۆرىنىڭ قالماقلار بىلەن جەڭ قىلىپ،
كۆپ مۇسۇلمانلارنىڭ شېھىت بولغانلىقى 605
ساھىبقىراننىڭ يۇرت ئۇلۇغلىرىنى يىخىپ توي - مەرىكە
قىلىپ كۈتۈۋالغانلىقى، ئوترارغا يۆتكىلىپ بارغاندىن
كېيىن ۋاپات بولغانلىقى 614
ئىزاھلار 621
لۇغەت 625

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

(ناھايىتى مېھرىبان، شەپقەتلىك ئاللانىڭ نامى بىلەن باشلايمەن)

تارىخ، ئۇنى ئىگىلىگۈچىلەر ئۈچۈن مەخپىي ئەمەستۇر.

ھەزرىتى ئادەم سەفىيۇللا زامانىدىن تارتىپ ئىسلام دىنىمىزغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئادەملەر ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئاۋۋالقىسى ھەزرىتى نۇھ نەبىيۇللانىڭ توپان ۋەقەسىدىن ئىلگىرىكىسى بولۇپ، ئۇ چاغدىكى تارىخىي ۋەقەلىكلەر ئېنىق ۋە ئىشەنچلىك ئاساسقا ئىگە بولمىغاچقا، بەزى تارىخىي ئەھۋاللار بۇ ئەسىرىمىزدە ئوتتۇرىغا روشەن قويۇلمىغاندۇر. بەزى ھادىسىلەر ئەل ئارىسىدا ئاشكارا ساقلانغان، بەزىلىرى توغرىسىدىكى بىلىم چۈشەنچىمىزمۇ پەقەت قۇرئان شىرىپتا سۆزلەنگەن قىسىلەردىن ياكى پەيغەمبەرلەرنىڭ بەرگەن خەۋەر، مۆجىزە ۋە كەچۈرمىشلىرىدىن ئېلىنغاندۇر.

كېيىنكىسى نۇھ ئەلەيھىسسالامدىن ھازىرغىچە بولغان ۋەقەلەردۇر، قەدىمكى تارىخىي بايانلاردا ئېيتىلىشىچە، توپاندىن ئىلگىرىمۇ ئىنسانىيەت دۇنياسىدا ئەلنى ھۆكۈمەت بىلەن ئىدارە قىلىش مەۋجۇت بولغان، شۇ چاغلاردىمۇ كۆپلىگەن ئالىملار، پەيلاسوپ ۋە ئەقىل ئىگىلىرى ياشىغان. ئۇلار ئىلمىي ئىجادىيەت نۇرلىرىنى تارقاتقان، قۇلاق ئاڭلىغان ياكى ئاڭلىمىغان سىرلىق

ئىلىم ۋە ئەپسۇن ئىلمىدەك ھەر خىل ھۇنەر ـ سەنئەتلەرنى كەشپ قىلىپ، ئىنسانىيەتكە تۆھپە قىلىشقان.

ئىدرىس ئەلەيھىسسالامنىڭ شاگىرتى ئەسقىلىنوس ھۇنەر-سەنئەتتە تەڭداشسىز كىشى ئىدى.

تارىخ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارغا مەلۇمكى، ھەزرىتى ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانىنىڭ ۋۇجۇد ـ شەھۋىتىدىن ئىنسانىنىڭ پەيدا بولۇشى توغرىسىدا ئوخشاش بولمىغان رىۋايەت، يىلنامىلەر بار.

ئەجەم خەلقى ئارىسىدا بۇ ۋەقەلەرگە 6 مىڭ 13 يىل بولغان دەيدىغان كۆز قاراش بار. بەزىلەر 5مىڭ 900 يىل بولدى، دېيىشىدۇ.

ھېساب قائىدىسى، ئەبجەد ھەرپلىرىنىڭ ھەممە سانلىق بەلگىلىرى بويىچە ھېسابلىغاندىمۇ 5مىڭ 995 يىل دېيىلىدۇ.①

يەھۇدىلەر تائىپىسىنىڭ دىنىي كىتابى تەۋراتتا ئېيتىلىشىچە، ئادەم ئاتا بىلەن ئاخىرقى پەيغەمبەرنىڭ ھىجرىتىگىچە② بولغان ئارىلىق 5 مىڭ 43 يىل دېيىلىدۇ.

نىسارا (خرىستىئان) لارنىڭ دىنىي كىتابى ئىنجىلنىڭ رىۋايەتلىرىدە، ئادەم بىلا بولغاندىن تارتىپ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىك شەۋكىتى ئاشكارا بولغۇچە 5 مىڭ 70 يىل ئۆتكەن، دېيىلگەن.

ئىنسانلارنىڭ سەركەردىسى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەزرىتلىرىنىڭ خاتىرىلەشلىرىدە، ھەزرىتى ئادەم سەفىيۇللادىن ھەزرىتى نۇھ نەبىيۇللاغىچە (تۇپيانغىچە) 2 مىڭ 256 يىل، ھەزرىتى نۇھ نەبىيۇللادىن ھەزرىتى ئىبراھىم خەلىلۇللاغىچە 1 مىڭ 70 يىل، ھەزرىتى ئىبراھىم خەلىلۇللادىن ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغىچە 536 يىل، ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامدىن ھەزرىتى

مۇسا ئەلەيھىسسالامغىچە 505 يىل، ھەزرىتى مۇسا ئەلەيھىسسالامدىن ھەزرىتى ئىسكەندەرنىڭ يەجۇجلارغا قارشى ئېلىپ بارغان سېپىل سوقۇشلىرىغىچە 717 يىل، ھەزرىتى ئىسكەندەردىن ھەزرىتى ئەيسا ئەلەيھىسسالامغىچە 379 يىل، ھەزرىتى ئەيسا ئەلەيھىسسالامدىن رەسۇللاللانىڭ (مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ) پەيغەمبەرلىكى ئاشكارا بولۇشىغىچە 400 يىل ئۆتكەن، دېيىلگەن. جەملەپ ھىساب لىغاندا، ھەزرىتى ئادەمنىڭ بىنا بولۇشىدىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئاشكارىلىنىشىغىچە بولغان ۋاقىت 5مىڭ 863 يىل بولىدۇ.

بۇ خىل ھىسابلاشلار قەمەرىيە — ئەرەبلەرنىڭ يىلنامىسىگە ياكى شەمسىيە — رۇمىيەلەرنىڭ يىلنامىسىگە ئاساسلانغان. مەلۇمكى، شەمسىيە بىلەن قەمەرىيە يىلنامىلىرىنىڭ ئارىسىدا 11 كۈن پەرق بارىدۇر.

ھەزرىتى ئادەم ئاتىنىڭ زامانىدىن بىزنىڭ زامانىمىزغىچە جاھاننىڭ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرۇپ، كىشىلەرگە پېتەكچى بولغان بەگ ـ پادىشاھلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىككى بۆلەككە ئايرىش مۇمكىن. بىرىنچى بۆلەك، ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرىكىلەر بولۇپ، بۇلار پىشى دادىيان، كىيانىيان، ئەشكانىيان، ساسانىيان دېگەن تۆت تەبىقىدۇر.

ئەزەلدىنلا غەرب ئەللىرىدىن پەيغەمبەر بولماقلىق، ئەجەم ئەللىرىدىن پادىشاھ ـ سۇلتان (ھۆكۈمدار) چىقماقلىق پۈتۈلگەندۇر.

ئىككىنچى بۆلەك، ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىنكى ھاكىمىيەت تارىخى بولۇپ، بۇلار بىنى ئۇمىيە، ئابباسىيان، سامانىيان، ئەلپۇيە، سوبۇك تېكىن، خارازمىيان، مۇلاھىدە، تولۇنون، سەلجۇقىيان، چىڭگىزخان، ئوسمان دېگەن ئون تەبىقىدۇر.

تارىخچىلارنىڭ يازمىلىرىدا، دۇنياغا ئەڭ ئاۋۋال سۇلتان بولغۇچى كىشى كىيومىدىس، ئۇ 40 يىل سەلتەنەت سۈرگەن، 700 يىل ئۆمۈر كۆرگەن، دەپ يازىدۇ. بۇنى تەپسىلىي بىلمەكچى بولغۇچىلار «تارىخىي تەبىرىيە» نى كۆرسە بولىدۇ. ئۇنىڭ ئوغلى سىيامەك، ئۇنىڭ ئوغلى ھۇشەڭ، ئۇنىڭ ئوغلى تەھۇرىس، ئۇنىڭ ئوغلى جەمشىددۇر. پادىشاھى جەمشىد 700 يىل سەلتەنەت سۈردى. ئاخىردا زوھاك ئۇنى ھەربلەپ ئۆلتۈردى.

بۇلارنىڭ ھەممىسى توپاندىن ئىلگىرىكى تارىختۇر.

ئەفراسىياپ، رۇستەم بىننى زال، كەيكاۋۇسلار جەمشىد-نىڭ ئەۋلادىدىندۇر.

ئەفراسىياپ پەشەڭنىڭ ئوغلى بولۇپ، تۈركلەرگە شاھ ئىدى. تۈركستان، ماۋرائۇننەھر ۋە جەمئىي شەرق ئەللىرى ئۇنىڭ ھۆكۈمدە ئىدى. ئۇنىڭ ھېسابسىز قوشۇنى بار ئىدى. ئۇ قۇشۇن تارتىپ مەنۇچەھرنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ كەلدى ۋە ئۇ زېمىنى يەتتە يىل مۇھاسىرە قىلدى. ئاخىرى ئەفراسىياپ بىلەن مەنۇچەھرى يارىشتى. ئۇنىڭ ئەرش (كۆك - ئاسمان) ئىسىملىك بىر باتۇرى بار ئىدى. ئەرش زىناۋەند تېغى ئۈستىگە چىقىپ بىر ئوق ئاتتى. ئوق بىر كەركىسنىڭ (بىر خىل قۇش) قانىتىغا تەگدى. كەركىس زىناۋەند ۋە تەبىرىستاندىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ جەيھۇن بويىغا چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ئاشۇ زېمىنلارنىڭ ھەممىسىنى ئەفراسىياپ ئىگىلىدى. (مۇشۇ چاغدا ھەزرىتى مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇغۇلغانىدى.) مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىن ھەزرىتى ئىسكەندەرنىڭ «ئىسكەندەر سېپىلى»③ نى بىنا قىلغان ۋاقتىنچە 717 يىل ھېسابلىنىدۇ. ھەزرىتى ئىسكەندەر زۇلقەرنەين يافەس ئەۋلادىدىن بولۇپ، فىلىقۇسنىڭ ④قىزىدىن ۋە داداب شاھتىن تۇغۇلغانىدى. ئۇ

قىلىقۇسىنىڭ قېشىدا تەربىيلىنىپ ئۆسكەنلىكى ئۈچۈن، قىلىقۇسىنىڭ ئوغلى دېيىلگەنىدى. ئۇ شەرق ۋە غەرب ئەللىرىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان. يەجۇج ـ مەجۇجلەرگە قارشى سېپىل سوققان، زۇلماتقا بېرىپ ھاياتلىق سۈيىنى ئىزدىگەنىدى. ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ئۇ يەردىن ئىراققا قايتىپ كېلىۋېتىپ زور شەھەرنى ۋاپات بولدى. ئۇ 36 يىل ئۆمۈر كۆردى. بەزى تارىخچىلار ئۇنىڭدىن ئاز دېيىشىدۇ. ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن شاھلىقنى ئوغلىغا تەكلىپ قىلغاندا، ئوغلى ئۇنىماي ئىبادەت بىلەن شۇغۇل غانىكەن. بۇ ئەھۋاللارنى تەپسىلىي بىلمەكچى بولغۇچىلار «ئىسكەندەرنامە»نى تەتقىق قىلسا بولىدۇ.

ئەمدى چىڭگىزخان تەبىقىسىگە كېلەيلى:

ھەزرىتى رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەمدىن كېيىن ھىجرىيىنىڭ 599 ـ يىللىرى چىڭگىزخاننىڭ ھۆكۈمرانلىقى مەيدانغا چىقتى. ئۇنىڭ نەسەبلىرى مۇنداق:

چىڭگىزخاننىڭ دادىسى يەسۈگاخان، ئۇنىڭ دادىسى قىلخان، ئۇنىڭ دادىسى بايسونغۇرخان، ئۇنىڭ دادىسى نومىخەخان، ئۇنىڭ دادىسى قايدۇخان... بۇلارنىڭمۇ نەسلى موغۇل ـ تاتارلار دېيىشىدۇ، موغۇل ـ تاتارلار يافەس ئەۋلادىدىن بولۇپ، بېشى نۇھ ئەلەيھىسسالامغا ئۇلىشىدۇ.

چىڭگىزخان 13 ياش چېغىدا ئاتىسى ئۆلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ 27 يىللىق ئۆمرى يېتىمچىلىك بىلەن ئۆتتى. بۇ مەزگىللەردە ئۇنىڭ قولىدىن ھېچقانداق ئىشلار كەلمىدى.

كۆتمىگەن ئەھۋالدا، خۇدا ئۇنىڭغا دۆلەتنى يار قىلدى. ئۇ كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، بارغانسېرى كۈچىيىپ، ئۆزىنى خىتاي ۋە خوتەن ئەللىرىدىكى ھاكىمىيەت تەختىدە تونۇتتى ۋە بۇ جايلارنى دەپسەندە قىلىپ، 25 يىل سەلتەنەت سۈردى. كېيىن ئىراق، ئەرەبلەرگە يۈرۈش قىلىپ بۇ ئەلنىڭ

ھەممىسىنى ئىگىلىدى. ئاندىن ئۆزىنى «چىڭگىزخان» دەپ ئاتىدى. بۇ «بەگلەرنىڭ بېگى، پادىشاھلارنىڭ پادىشاھى» دېگەنلىك ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇخارايى شەرىپكە يۈرۈش قىلدى ۋە 120 مىڭ كىشلىك بۇخارا قوشۇنلىرى ئۈستىدىن غەلىبە قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن سەمەرقەنتكە يۈرۈش قىلدى. بۇ چاغدا خارەزىمگە سۇلتان مۇھەممەد تېكىش بەگ ئىدى. ماۋرا ئۇننەھىر دائىرىسىمۇ ئۇنىڭغا قارايتتى. سۇلتان مۇھەممەد تېكىش ھېسابسىز قوشۇن بىلەن چىڭگىزخانغا قارشى ئۇرۇشتى. ئاخىرى ئۇنىڭ قۇشۇنلىرىمۇ تارمار بولدى. سۇلتان مۇھەممەد تېكىش ئەزەربەيجانغا قاچتى. چىڭگىزخان داۋاملىق ئىلگىرىلەپ يۈرۈش قىلىپ خوراسان ئېلىنى گۇمران قىلىپ، ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىكى ئاھالىلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى قىرغىن قىلدى.

چىڭگىزخاندىن توققۇز ئوغۇل بولۇپ، بىرىنىڭ ئېتى تولايخان (تېلى ياكى تولو) ئىدى. ئۇنىڭ ئوغلى ھالاكۇ (خولاگۇ)، ئۇنىڭ ئوغلى غازان مەھمۇدخانىدى. ئۇ بەكىر ۋە ئىراق ئەللىرىگە شاھ بولدى.

ئۇ كۆپ ئىشلارنى قىلدى. پىرات دېگىزىدىن (دەرياسىدىن) بىر ئېرىق (قانال) قازدۇردى. نامىنى «نەھرى موسوم» دەپ ئاتىدى.

ئەمدى ئەمىر ساھىبقىران يەنى ئەمىر تېمۇر كوراگان ئىسكەندەر سانىنىڭ قىسسىلىرىگە كېلەيلى. بېيىت:

سەلتەنىتىنىڭ دەبدەبىسى بەكمۇ چوڭدۇر،
زىلزىلىسى ئالەمگە لىق تولغاندۇر.

يېزىلمىلاردا، ئۇنىڭ نەسلى يافەس بىننى نوھ ئەلەيھىسالامغا تۇتاش، دېيىلگەن.

مەلۇماتلاردا شۇنداق دېيىلگەنكى، ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران

سىگەندەر سانىنىڭ يۈز بەگلەرنىڭ بېگى ۋە خانلارنىڭ خانى، جاھاننىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە خاقان بولغۇچىنىڭ دادىسى ئەمىر تورغاي باتۇر، بوۋىسى بىرگىل باتۇر بولۇپ، ئەجدادى نوش، شىش، ئادەم ئاتا ئەلەيھىسسالامدۇر. ئۇنىڭ ئەجدادى بەزىلەر-نىڭ يازمىلىرىدا بۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، ھەزرىتى ئادەم ئوبۇل بېشىرغا تۇتىشىدۇ، دېيىلگەن.

ئۇ ھىجرىيىنىڭ 735 - يىلى (چاشقان يىلى) تۇغۇلۇپ، 808 - يىلى ئۇ دۇنياغا كەتتى. نەزمە:

ئۇشبۇ جاھان ئىككى ئىشكىلىك ئۆيگە ئوخشار،
بىرىدىن نەچچىسى كىرىپ، بىرىدىن شۇنچە چىقار.

ئەمىر تېمۇر شەرىئەتنىڭ سادىق مۇخلىسى بولىمىش ئانىسى نېكىنە بىكەم ماھتىمن تۇغۇلدى. نېكىنە بىكەم ماھ مۇشۇ ئوغلى تۇپەيلى كۆپ مۇشەققەتلەرنى تارتتى، ئۇ تۇغۇلغاندىن كېيىن خېلى بىر مەزگىلگىچە ئەمىرچاكۇنىڭ ئۆيىدە ئۆستى. ئەمىر تورغاي باتۇر ئۆز ئوغلى بىلەن ئۇ ئون ياشقا كىرگەندە ئاندىن تېپىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەمىر تورغاي باتۇر بايان قولى خانىنىڭ خىزمىتىدە بولدى. قىپچاق ئېلىدىن توق تېمۇرخان كۆتۈرۈلۈپ چىقتى. بايان قولى خانىنىڭ ئورنىغا ئوغلى بوراقخان سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇردى. قىپچاق شاھ توق تېمۇرخان بوراق-خان ئۇستىدىن غالىب كېلىپ، سەمەرقەنتنى پايتەخت قىلىۋالدى. بوراقخان چاغاتاي بەگلىرى بىلەن بەلخ شەھرىگە قېچىپ باردى. ئەمىر تېمۇر خوجا ياھاۋىددىن نەقشىبەندنىڭ يارىدىمى بىلەن بەلخكە بېرىپ، بوراقخاننى شاھ مەنسۇرنىڭ قېشىدىن تېپىپ، ئۇنىڭ نامىدا چاغاتاي قوشۇنلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. قىپچاق خانلىرىنى سەمەرقەنتتىن سۈرۈپ چىقاردى ۋە ئۆزى

سەمەرقەنت تەختىگە ئولتۇردى. بوراقخان قېيىداپ، يەنە بەلخ شەھىرىگە بېرىۋېلىپ ئۇنى ئۆزىگە پايتەخت قىلدى. ئەمىر-تېمۇرنىڭ ئوغلى مىرزاجاھانگىر تۆرە تاغىسى بوراقخاننى كۆ-رۈش ئۈچۈن بارغىنىدا، بوراقخان تەخت ئاداۋىتى بىلەن مىرزا جاھانگىر تۆرىنى ئۆلتۈردى. ئەمىر تېمۇر پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، بۇ ئىشنى باھانە قېلىپ بوراقخاننى ۋە ئۇنىڭ ھاكىمىيىتىنى ھالاك قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن خارازىمگە بېرىپ، ھەسەن سوپىنى ئۆزىگە ئىتائەت قىلدۇردى. خوراسانغا يۈرۈش قىلىپ، شىرازغىچە ئىشغال قىلدى ۋە ئەل مۇزەپپەرنى ئەسىر قىلدى. ئاندىن قايتىپ، دەشت قىپچاققا بېرىپ، ئۆزبېكلەرنى ئۆزىگە تەۋە قىلىپ، قاراقۇرۇمغىچە باردى. مىرزا شاھرۇخ تۆرە توختامىشخاننى ئۆلتۈردى. ئەمىر تېمۇر كېيىن ئورۇس ئەللىرىنى ئىستىلا قىلدى. ئۇ يۈرۈشلەردىن قايتىپ كېلىپ، ھىندىستان، ئىراق ۋە خوراسانغا يۈرۈش قىلدى. بۇ يەرلەرنى ئىشغال قىلىپ، مىرانشاھ تۆرىنى باغدادقا ھاكىم قىلدى. (مىرانشاھ سۇلتان ئەھمەد جالايىرنىڭ قولىدا ھالاك بولدى.) ئۇنىڭدىن كېيىن يۈرۈشلىرىنى يەنە داۋاملاشتۇرۇپ، پۈتكۈل مازاندىراننى، جىيىستاننى ئالدى. شام، ھەلەب، دەمەشقنى ئۆزىگە ئىتائەت قىلدۇردى، قەيسەرروم⑤ بىلەن ئۇرۇش قىلىپ، سۇلتان بايىز يەلىد رومنى مەغلۇپ قىلدى. مىرزا شاھرۇخ تۆرىنىڭ ئوغلى ئۇلۇغبېكنى غەربكە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى ۋە بۇ يەرلەرنىمۇ ئىستىلا قىلىپ، ئۆزىنىڭ نامىنى خوتبىدە ئوقۇتتى. ھىجرىيە 807 - يىلى سەمەرقەنتكە قايتىپ تەختتە ئولتۇردى. مىرزا شاھرۇخ تۆرىنى ھىراتقا ھاكىم، نەۋرىسى سۇلتان مۇھەممەد تۆرىنى قەندىھارغا ھاكىم (ۋەلى ئەھدى) قىلىپ بەلگىلەپ، ئۇنىڭدىن باشقا ئەۋلادىنى سەمەرقەنتتە توختاتتى. ئۆزى ئوترارنى پايتەخت قىلدى. ئۇنىڭ شەرەپلىك ئۆمرى 72 يىل بىر ئاي 18 كۈندە

تامام بولدى. ئۇ ئوترار تۇپرىقىدا، خۇدانىڭ ھۆكۈمى بىلەن شەيتان يىنىڭ يەتتىنچى كۈنى (سەيشەنبە) ئاخشامدا ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپ، خۇدانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشتى.

خوتۇنى ساراي مۇلۇك ئايىم ھەزرىتى ئەمىر ساھىبقىرانىڭ مۇبارەك جەسىتىنى سەمەرقەنتكە ئېلىپ كېلىپ دەپنە قىلدى. كېيىن سۇلتان مىرزا خەلىل سەمەرقەنت تەختىدە ئولتۇردى. ئۇ نەسلىدىن كېيىن ئوبۇلقاسىم سۇلتان بولدى. 12 يىلدىن كېيىن خوجا ئەمرازنىڭ ياردىمى بىلەن سۇلتان سەئىد⑥ سەل تەنەت تەختكە ئولتۇردى. ئۇنى 23 يىلدىن كېيىن رافىزىلار⑦ ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن سۇلتان ھۆسەيىن تەختتە ئولتۇردى. 38 يىلدىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى بابۇر شاھ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇردى. تارىخىي ھىجرىيىنىڭ 900 - يىلىغا يەتكەندە، شاھ ئىسمائىل قىزىلباش⑧ كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، بابۇر شاھ ھىندىستانغا قاچتى. شەيبانخان مەرۋىدە ئىسمائىل قىزىلباشنىڭ قولىدا ئۆلدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى 30 يىل ئىچىدە شاھلارنىڭ ئالمىشىشى كۆچىپىپ كەتتى. كېيىن بابۇرنىڭ ئىملدىشى ئابدۇللاخان مىر ئەرەبنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ تەختكە ئولتۇرۇپ، يەنە بۇ مەملىكەتلەرنى ئىلگىگە ئالدى ۋە يەتتە يىل ھاكىمىيەت يۈرگۈزدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە 30 يىل قىرغىنچىلىق بولدى. ئۆزبېكلەر ئارىسىدىكى تۆرىلەر ئۆزئارا ھاكىمىيەت دائىرىسىنى ئۆزئارا نامىغا بېكىتىپ خان بولۇشۇۋالدى. كېيىن خوجا سەئىددىن ئىمدادىنىڭ ياردىمىگە تايانغان ئابدۇللاخان كىرماندىن⑨ كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، 34 يىل سەلتەنەت سۈردى. ئۇ چۆللەرنى ئاۋات قىلدى. ئىراندىكى پادىشاھى ئابباسخان بىلەن ئۇرۇشلار قىلدى. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ئابدۇل مۆمىن خان ئۆز ئوغلىنى سەلتەنەت تەختكە ئولتۇرغۇزدى. ئۇنى مۇھەممەد قولى خان⑩ ئۆلتۈردى. ئۇنىڭدىن

كېيىن جانخان، باقى مۇھەممەدخان تەختتە ئولتۇردى. كېيىن ئىمام قولى خان 38 يىل تەختكە ئولتۇردى. ھىجرىيە يىلنىڭ 1053 - يىلى نادىر مۇھەممەدخان تەختنى ئىنىسىگە بېرىپ ئۆزى ھەجگە كەتتى. ئىككى يىلدىن كېيىن باقى بەگ ئابدۇل ئەزىزخاننى پىسكەنت ئەتراپىدا تۇرە جاكالاپ، 35 يىل ھۆكۈم سۈردى. ھىجرىيە 1090 - يىلى ھەجگە كەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن سوبھانقولى خان بەلختىن كېلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئولتۇرۇپ، 18 يىل ھۆكۈم سۈرگەندىن كېيىن ۋاپات بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇللاخان⑪ توققۇز يىل ھاكىمىيەت يۈرگۈزدى ۋە ئۆزىنىڭ خىزمەتكارلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ھىجرىيىنىڭ 1120 - يىلى ئوبۇلبەيزى مۇھەممەد باھادىرخان تەختنى بۇخارايى شەرىپكە يۆتكەپ، 38 يىل سەلتەنەت سۈردى. ئەل ۋە مىللەت — جەمەتكى پۇقرالار تەنچ ۋە خاتىرجەم ياشىدى. ئۇ زاتنى رەھىم ئاتالىق شەرەپ قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇل مۆئىمىنخان ئاتىسىنى ئۆلتۈرۈپ قۇدۇققا تاشلاپ، ئۇنىڭ ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇردى. ئورنىغا ئىنىسى ئولتۇردى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىمۇ ئۆلتۈرۈشتى. كېيىن ئابدۇللا خان تەختتە ئولتۇردى ۋە توققۇز يىل ھۆكۈم سۈردى. (بۇ چاغلاردا سوپى ئاللايار ياشىغانىدى.) ھىجرىيە 1133 - يىلى زىددىيەتچىلەر ئابدۇللاخاننى ئۆلتۈرۈشتى، رەھىم ئاتالىق ھاكىمىيەت سورىدى. ئۇنىڭغىمۇ دۇنيا ۋاپا قىلمىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن دانىيال بەگ ئاتالىق⑫ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇردى ۋە پۈتۈن ۋىلايەتلەرنى ئىتائىتىگە كىرگۈزدى. ئۇنىڭدىن كېيىن شاھ مراد خان⑬ تەختتە ئولتۇردى. پۈتكۈل يۇرتتىكى يامانلارنى تىنچىتىپ، ھەسچىت ۋە مەدرىسىلەرنى ئاۋات قىلدى. ھىجرىيە 1207 - يىلى ھەزرىتى ئەمىر تېمۇر ساھىبقىرانىنىڭ نەۋرىلىرىدىن بىرى تەختكە ئولتۇردى. بۇ زات ئالتۇن بۆشۈكخانىنىڭ ئەۋ-

لادی ئەمر ئۆمەرخانغا زامانداش ئىدى. ھىجرىيە 1230 - يىلى ئەمر نەسرۇللا باھادىرخان بىنىي ھەيدەرخان تەختكە ئولتۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن سۇلتان مۇزەپپەرخان، ئۇ ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئوغلى ئەمر ئابدۇل ئەھەتخان سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇردى. بۇ چاغ ھىجرىيىنىڭ 1320 - يىلىي (تىوخايىلى) ئىدى. تاشكەنتلىك دوستىمىز موللاسالاھىدىن خوجا، بىنىي موللا ئالائىدىن خوجا ئىشان بىرقانچە دوت - يارانلارنىڭ تەكلىپى بىلەن پارس تىلىدىكى بۇ «تىمۇرنامە» نى تۇرك تىلىغا تەرجىمە قىلدى.

نەزمە بىلەن بولسۇن. — دېدى ئىلتىماسنى قىلغانلار،
قاپىيە ھەم ۋەزن بىلەن زىننەتلىسەك كىتابنى.
بىلىمسىزلەر يەتمەس ئەسلا ئېسىل نەزمە قەدرىگە،
نەزمە قىلسا ئاڭلىشاتتى يولۋاسلارچە خىتابنى.
ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن بۇ داستاننىڭ بوستانىلىق لەرىنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن قەلب ساندۇقلىرى ئېچىلدى.

كۆڭلۈمنىڭ زوقى تېشىپ قىلار ئەجەب ھېكايە،
بۇ ھېكايە مىڭ داستاننىڭ زەررىسىدىن بايانە.
باردى خىيال ئەلچىسى ھەر تەرەپكە، ئاختۇردى،
تىل ئارقىلىق تەسۋىرلەپ ئاشكار قىلىپ جاھانە.

مۇشۇ قۇرلارغا نەزەر سېلىپ ئۇنىي ئوقۇغۇچى تەكتۇشلار- دىن بەزى سۆزلەردە خاتالىق بولسا، ئەقىل كۆزى بىلەن كۆ- رۈپ، قەلبىمى بىلەن تۈزىتىپ، تىلىنى تەنىلەردىن ساقلاپ، ئەپۇ ئېتەكلىرى بىلەن يېپىشنى ئىلتىماس قىلىمەن.

قارىلار قىلماڭ ماڭا قەھر ۋە ئىتاب،
چۈن خاتا بىلەن بولغاندۇر بۇ كىتاب.

هەر خاتاسىنى بىلىپ تەسھىچ ئېتىڭ،
كىم بىلۇر ۋاللاھى ئەلەم با ساۋاب.

ئەي دوستلار ۋە زامانداشلار، ئۇشبۇ كىتابقا نەزەر سالغىنىڭلاردا، گۇناھنىڭ قاپقىنىغا ئەسىر بولغان مەندەك پېقىرنى دۇ ئاياد قىلغايسىلەر. ئىلاھىم ۋاپات بولغان ئاتا ـ ئانىلىرىڭلارنىڭ روھىغا رەھمەت قىلغاي، شېرىكلىرىڭلەرگە توپۇق ئاتا قىلغاي، ئامىن!

بۇ ـــ مۇئەللىپنىڭ ئاياقچى بىلەن دومبىرىچىغا قىلغان خىتابى:

ئاياقچى نە ئېردى بۇ گۈل رەڭلىك مەي،
ئۆلۈكلەر گەر ئىچسە بولغۇسىدۇر ھەي.
مۇزىكا ئاھاڭلىرىغا ناخشا قوشۇلسا،
جان ھۇزۇر تاپار ھەركىم ئاڭلىسا.

ئاياقچى قايدىن تاپتىڭ بۇ ئېيتقان سۆزۈڭ،
مېنى سەير ـ خۇش ئەتتى چۈچۈك خۇلق، يۈزۈڭ.
بېرەر نېمە مەنە بۇ توۋلاش تاۋۇش،
ئۇنىڭ تەسىرىدىن كېتەر ئەقىل ـ ھوش.
ئاياقچى نە ئېردى بۇ ئوتلۇق شاراب،
يالقۇنلىرىغا باغرىم بولۇپتۇر كاۋاپ.
.....

مۇئەللىپ قەلەمگە خىتاب قىلىپ بۇ غەزەلنى ئېيتىدۇ:

تىرماشقىن بۇ داستان ـ نامىگە،
تۈركىي تىل بىلەن تېمۇر نامىگە.

باغلاپ بىلىكىنى بۇ دەم ئەي قەلەم،
قۇتقۇز مېنى، يۇتسۇن دەرد ـ ئەلەم.
ماھىرلىق بىلەن كۆلۈپ سۆزلىگىن،
ۋاقىت يەتتى سەن ماڭا يار بولغىن.
دۇئەت دېگىزىغا ئۇرغىل ئۆزۈڭنى،
سۆز مەيدانىغا سالغىن سۆزۈڭنى.
ئەي خۇش چىراي غەۋۋاس ئاغزىڭنى ئاچقىل،
بۇ سەھىپىگە تۇرلۈك گۆھەر چاچقىل.
تېمۇرنىڭ يولىغا چۇشسەك سەن ۋە مەن،
كەچمىشتىن خەۋەردار بولۇرمىز جەزمەن.
يول شۇنداق بولسا گەر پولات تىكەندىن،
يەنى ھەممىسى تۆمۈر تىكەندىن.
مېھنەت تىكىنىدۇر، نامىمدۇر شىيون،
كەل، بۇ تىكەننى ئەيلەيلى گۈلشەن.
گۈلزار سۈپەتلىك داستان ئەت،
ھەر داستاننى بوستان ئەت.
بوستاندا تۇرلۈك گۈللەر ئېچىلسۇن،
ھەر ياپرىقىدىن خۇش ھىد چېچىلسۇن.
قىلغىل بۇ باغنى شۇنداق ئاۋات،
بولسۇن كىشى كۆرسە خۇشال ھەمدە شاد.

بۇ باغقا يەنە تۇركىي تىلىنىڭ خۇش پۇراقلىق گۈللىرىنى تىزغىن، تۇركلەر كۆرۈپ خۇشال بولسۇن. ئىلاھە، بۇ باغ ئەتىراپىدىكى خۇش ھىدلىرى بىلەن تولۇپ، ئاۋاتچىلىق ئۈستىگە ئاۋاتچىلىق بولسۇن.

ئەي قېرىنداشلار، ۋەلىيلەرگە بەھۇدە سۆزلەرنى قىلماڭلار! مۇئەللىپ دېگەنكى:

زامانىنڭ ئۆلۈمالىرىدىن بىرى ئەمىر تېمۇر ھەزرەتلىرىگە بىرتاز قوپاللىق بىلەن بىر سۆز، چوڭچىلىق بىلەن بىر سۆز قىلىپ سالغانىدى، ئۆز جامائىتى ئارىسىدا شەرمەندە بولدى. بۇ قاتتىق جازا دېمەكتۇر. ئاشۇنداق چوڭچىلىق قىلىدىغان نائىناپ-لار بولسا، ئۇنىڭ ئىناپ - توپۇق تېپىشى ئۈچۈن خۇدادىن تىلەپ دۇئا قىلىدۇلار. ۋەلىيلەرنىڭ ھەممە ئىشلىرى ھېكمەتنىڭ سىرتىدا ئەمەستۇر. ئۆزىنى بىلگەن كىشى ۋەلىيلەر توغرىسىدا بەھۇدە سۆزلەرنى قىلىپ يۈرمەيدۇ.

خۇدا ھەر كىشىنى سىرا - فىراز ئېتەر،
بىرىپ ئاڭا ئىقبال ئاغاز ئېتەر.
كىشىكىم سازاۋەر شاھى بولۇر،
كى مەنزۇرى لوتپى ئىلاھى بولۇر.

يېمىشلەرنىڭ سورتىنى ئىچىملىكلەرگە ماس ئەمەس ئىدى. نەپسانىيەت قارىمۇ قارشىلىقنىڭ ئۇرۇش - جېدەللىرى سەۋەبىدىن بىر - بىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ، تۇزاققا چۈشۈپ، ئەسىر بولۇپ قالدى. ھېيلىگەر دۈشمەنلىرىنىڭ ئالدامچىلىق دامىغا گىرىپتار بولدى.

ھەرقانداق كىشى ئاللاغا ياكى شاھلارغا ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتسا يېزىدىنىڭ ئوقۇبەتلىرىگە گىرىپتار بولمىدۇ. ئاللانىڭ قۇدرىتى بىر ئىشارەت بىلەن دەريالارنى چۆللەرگە، چۆل - سەھرالارنى جەيغۇن دەريالىرىغا⑭ ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

ئەمىر تېمۇرمۇ كاتتا پادىشاھ بولۇپ، قەيسەر رۇمدىن تاكى چىن ماچىنغىچە ئۇنىڭ قەھرىدىن تىترەيتتى. شىمالدىن جەنۇبقىچە ئۇنىڭ سالاپىتىدىن لەرزىگە كېلەتتى.

مۇسۇلمانلىق ئاساسىي ئاۋات بولۇپ،
دىن ئېلى راۋاجلىنىپ شادىمان بولۇپ.
ھەر يەردە دىندىن ئىمارەت تۇرۇپ،
گۈناھلىق بۇزۇقلۇقلارنى يوقىتىپ.
يامان ئىش ـ قىلمىشلارغا بەرھەم بېرىپ،
يورۇپ دىن قۇياشى چىقتى تۇن كېتىپ.
كېتىپ كۇپۇر بىرلە جاھالەت تۇنى،
چىقىپ دىنىي ھەقنىڭ قۇياشى ـ كۇنى.
ئادالەتلىك داڭقى ياڭراپ شۇئان،
يەتتى ئەل يۇرتقا تېزدىن شۇئان.

ئۇنىڭ ئادالەت جەھەتتىكى شۆھرىتى خۇددى كەيقۇبادقا⑮ ئوخشايتتى. شانۇ شەۋكەت جەھەتتە فىرودۇن⑯ بىلەن كەيخسراۋ⑰ دىن يۇقىرىراق ئىدى. ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرى ئالدىدا رۇس تەمى داستان⑱ ھېكايىسى ئەرزىمەس بىر ئىش بولۇپ، ئۇنىڭ شىجائىتىدىن ئۇنىڭغا قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ يۈرەك باغرى مەجرۇھ بولۇپ كەتكەنىدى.

شامالدىن سۇمۇ پەرياد قىلمىدى.
گۈللەر باغرىمۇ چاك ـ چاك بولمىدى.
قوي ـ قوزىلارغا تەگمىدى قاشقىر،
بىرگە يۇرىدىلەر كېيىك بىلەن شىر.
يىڭنىدىن باشقا يالىڭاچ كىشى يوق،
نالايىق ئىشلار، ئوغرىلىقمۇ يوق.
بۇنداق شۆھرەت ـ داڭقى كۇنسېرى،
ئاشتى، كەتتى ياپۇن، فەرەڭلەز سېرى.

بىر ۋاقتلاردا چىڭگىزخان ئىراندا قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ، ئاندىن پايتەختتىن موغۇلستانغا قۇردى. ئۆزى قارا قۇرۇمغا قايتىپ كەلدى. ئۆزىگە يېقىن كۆرىدىغان ئوغلى چاغاتايىنى پەرغانە ۋە ماۋرائۇننەھرگە ھاكىم قىلدى. قارا چار نويانىنى ئۇنىڭغا يول داش قىلىپ، ۋەزىرلىكىنى بەردى. چاغاتاي خان كېيىن قەشقەرنى پايتەخت قىلدى. پەرغانىنى قارا چار نويانغا بەردى. ماۋرائۇننەھىر ۋە پەرغانە شەھەرلىرىدە ئۇزۇنغىچە بەگلىك قىلدى. ھاكىمىيەت نۆۋۆتتى بايان قولى خان بىننى دوۋانخانغا يەتكەندە يەنى ھىجرىيە 720 - يىلى، قازانخان⑲ بۇخارا تەختىگە ئولتۇرغاندى. شۇ چاغلاردا ئەۋلىيا ئادەملەرنىڭ خۇدا ئالدىدىكى ۋەكىلى شەيخى سەيپىددىن بۇخاراغا كەلگەندى. بۇخارانىڭ بارلىق ئەھلى ئۇنىڭغا ئىخلاس بىلەن مۇرىت بولدى. خۇدا ئۇ كىشىگە كۆپ دۇنيا بەخش ئەتكەندى. كېيىن دېگەندەك ئېغىلدا 700 چە ئات باغلاقلىق تۇراتتى. قازانخان شۇنداق زالىم كىشى ئىدىكى، ئەگەر ئۇ ئالدىغا بىر كىشىنى چاقىرسا، چاقىرىلغان كىشى خوتۇن - بالىلىرى بىلەن ۋىدالىشىپ، جېنىدىن ئۈمىد ئۈزگەن ھالدا كېلەتتى.

بەزى كىشىلەر قازانخاننىڭ بۇ خىل زالىملىقى ئۈستىدىن شەيخكە شىكايەت قىلدى. شەيخ ئۇلارغا سەۋرى قىلىشنى تەۋسىيە قىلدى.

بىر كۈنى قازانخان:

— دەرۋىش كىشىگە مۇنچە دۆلەتنىڭ نېمە كېرەكى؟ ئۇنى چاقىرىپ كېلىڭلار! — دەپ كىشى بۇيرۇدى. خىزمەتچى شەيخنىڭ ئالدىغا بېرىپ خانىنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزدى. شەيخ بۇنى ئاڭلاپ رەنجىدى - دە، غەزەپ بىلەن بۇ رۇبائىنى ئوقۇدى:

ئەي شەمكار بۇ كۆڭۈل ئازاردىن سەن خوپ قىل،
ئەلگە كۆپ قەھر ئەيلىمە، قەھھاردىن سەن خوپ قىل.

بىر كۆڭۈل ئازارىدىن بولغاي جاھان زىروۋ زەۋەر،
مۇنچە زۇلۇم ئەتمە بۇ گىردارىدىن سەن خوپ قىل.

خىزمەتكار قايتىپ كېلىپ، رۇبائىنى خانغا يەتكۈزدى. خان ئۇنىڭ مەزمۇنىنى تەھلىل قىلىپ يەنە قەھر-غەزىپى ئاشتى - دە:

— بۇ قانداق ئىش؟! بىر يارىمغۇر بۇ يەرگە كېلىپ، مېنىڭ شەنىمگە مۇشۇنداق بىر رۇبائىنى پۈتۈپ ئەۋەتىپتۇ. دەرھال ئاتنى ئېگەرلەڭلار! ببرىپ شەيخنى ئۆلتۈرىمەن! — دەپ يولغا چىقتى.

خان بىر ئېرىق بويىغا كەلگەندە، ئېرىق بويىدا ئولتۇرغان دېھقان لەقمەدە ئالما تولدۇرۇلغان سەۋەتنى كۆتۈرۈپ قازانخانغا كۆرسەتتى. خاننىڭ ئېتى ئۇركۈپ كەتتى - دە، خان ئاتتىن يىقىلىپ بوينى ئۈزۈلدى.

شەيخنىڭ كارامەت كۆرسەتكەنلىكىنى ھېس قىلىشقان ئەمىر، خىزمەتچىلەر، پۇقرالار كېلىپ شەيخنىڭ ئاياغلىرىغا يىقىلىشتى. شەيخ بۇ رۇبائىنى ئوقۇدى:

ساپ تەتىنەت كىم ھىسارى ئافتى، ئازادىلىق،
كىبىكى كاج يۈردى ئۆزىنىڭ ھالىغا ئۇقتادىلىق.
ئۇشبۇ دۇنيا دۆلىتىدىن ھېچكىمگە بىمبودى يوق،
بۇ ئۆتەر دۇنياغا مەغرۇر بولماقى كۆپ سادىلىق.

توپلاشقان ئادەملەر ھەيران بولۇپ:

— ئەمدى قايسى كىشى خان بولار؟ — دېيىشتى.

— شەيخنى سۇلتان قىلايلى، چۈنكى بۇ كىشى دۇنيا ۋە دىنىنىڭمۇ سۇلتانىدۇر، — دېيىشتى بەزىلەر. شەيخ ئۇلارغا:

— بىز خانىقاغا لايىق كىشىلەرمىز، بورا — بىزنىڭ قەختىمىز، ئەسكى تەقىيە بىزنىڭ تاجىمىزدۇر. بەش! مېنى «سۇلتان قىلىمىز» دەپ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە شەرمەندە قىلماڭلار! — دېدى.

شۇنداق بولسىمۇ بىر يىلغىچە ئەلنىڭ ئەرز ـ دادىنى شەيخ سوراپ تۇردى. بىر يىلغىچە ھېچ كىشى بىر ـ بىرىنگە تەھدىت قىلىشمىدى.

بىر كۈنى ئادەملەر توپلىشىپ كېلىپ شەيخكە ئەرز قىلدى:

— يۇرتىمىز پادىشاھسىز قالمىسۇن، ئالتە ئېقلىمنىڭ پادىشاھ ـ بەگلىرى «بۇخارايى شەرىف پادىشاھسىز قاپتۇ» دەپ ئاڭلىشىپ، بۇخارانى ئۆزىگە بېقىندۇرۇش ئۈچۈن قەست قىلىشىۋېتىپتۇ. بۇ گەپنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولار؟

— بۇ ھاسىنى ئېلىڭلار، كىمنىڭ بويىى ھاسىغا مۇۋاپىق كەلسە، پادىچى بولغان تەقدىردىمۇ، خان قىلىپ بەلگىلەڭلار! — دېدى شەيخ.

خەلق ھاسىنى ئېلىپ كۆپ كىشىگە تەڭلەشتۇردى. لېكىن ھېچكىمنىڭ بويىى ھاسىغا مۇۋاپىق كەلمىدى. خىزمەتكار بۇ ئەھۋالنى شەيخكە مەلۇم قىلدى.

شەيخ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

— «بايان قولى خان!» دەپ ۋارقىراپ تاغلارغا بېرىڭلار! ھەرقانداق كىشىنى كۆرسەڭلار، بۇ ھاسىنى تەڭلەشتۈرۈپ كۆرۈڭلار! — دەپ يول كۆرسەتتى.

ئادەملەر ھەر كىم ئالدىدىن ئۆتسە ھاسىغا توغرىلاپ كۆرىدى، لېكىن ھېچكىم توغرا كەلمىدى. بايان قولى خاننىڭ سۈرۈشتە قىلىشتى، ئەمما ئېنىقراق خەۋەرگە ئېرىشەلمىدى.

شۇ چاغلاردا بايان قولى خان 18 ياشتا ئىدى. ئەمىر قازانخان ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان، ئەمما چاغاتاي

بەگلىرىدىن بىرقانچىسى جاللاتقا كۆپ ئالتۇن بەرگەچكە، جاللات ئۆلتۈرمەي قويۇۋەتكەنىدى. دوۋانخانىنىڭ بۇنىڭدىن بۆلەك ئوغلى يوق ئىدى. ئۇ بىچارە تۆرە تاغلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، ئارلات دېگەن ئەلگە كەلدى. بىر كۈنى بۇ يىگىتنىڭ كۆزى ھاۋادا ئۇچۇپ يۈرگەن كولخاتقا چۈشتى. ئۇنىڭ تۈمشۇقىدا ئالتۇن توشقۇزۇلغان بىر ھەميان بار ئىدى. كولخات ئەگىپ كېلىپ ئارلات ئېلىگە چۈشتى. يىگىت ھەمياننى تونۇپ، ئۇنىڭدىن ئاجرىتىپ ئالدى ـ دە، ئەمىر مۇنىدىن ئازلاتىنىڭ ئالدىغا كەلدى. بۇ ھەميان ۋە ئالتۇنلار ئەمىر مۇنىدىنىڭ ئىدى.

— مەن، — دېدى ئەمىر يىگىتكە، — بۇلاقتا چۆمۈلۈۋاتاتتىم، بۇلاقتىن چىقىپ قارىسام ھەميان يوق. بۇنى سەن ئوغرىلاپسەن!

يىگىت كولخاتنىڭ ئاغزىدىن تارتىۋالغانلىقىنى دېسىمۇ ئەمىر ئىشەنمىدى ۋە يىگىتنى باغلاپ قويدى. يىگىت غۇرۇرىنى ساقلاپ، «مەن تۆرىزادىمەن» دەپ ئەسلىنى ئاشكارا قىلمىدى. بىرقانچە ۋاقىت ئۆتتى. بىر كېچىسى ھەزرىتى شەيخۇللانىڭ چۈشىدە كۆرۈپ ئويغاندى. قارىسا، باغلاپ قويغان ئارقان يېشىلىپ كەتكەنىدى. يىگىت ئۇ يەردىن قېچىپ غوزغام دېگەن يەرگە كېلىپ، بىر ئىمارەتنىڭ تۈۋىدە غېرىبلاردەك مەيۈس ھالدا يىغلاپ ئولتۇردى. شۇ يەردە بىر قېرى ئەر ـ خوتۇن ياشايتتى. ئۇلارنىڭ پەرزەنتى يوق ئىدى. بۇۋاي پادىچىلىق قىلاتتى، ئۇلار يىگىتنى ئۆزىگە ئوغۇل قىلۋېلىشتى.

بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن قېرى پادىچى ئالەمدىن ئۆتتى. يىگىت بۇۋاينىڭ ئورنىدا پادا بېقىپ يۈردى.

بىر مەزگىللەردىن كېيىن، بۇخارالىقلار بايان قولى خاننى ئىزدەپ شۇ يەرگە كېلىشىپ قېلىشتى. ھەمدە يىگىتتىن سورىدى:

— ھەي يىگىت، بايان قولى خاننى كۆزدۈڭمۇ؟

— ئۇنىڭدا نېمە ئىشىڭلار بار ئىدى؟ — دەپ قايتۇرۇپ سو-
رىدى يىگىت.

بۇخارالىقلار كېلىش مەقسىتىنى ئېيتىشتى ۋە ھاسىنى
يىگىتكە تەڭلەشتۈرۈپ كۆرۈشتى. يىگىتنىڭ بويى ھاسا بىلەن
تەپمۇتەڭ كەلدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەيران بولۇشۇپ بىر-
بىرىگە:

— پادىچى سۇلتان بولۇشقا قانداقمۇ لايىق كېلەر؟ —
دېيىشتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار شەيخنىڭ تاپشۇرۇقىغا ئەمەل
قىلىشىپ، بايان قولى خاننى بۇخارايى شەرىفكە ئەكىلىپ، شەيخ
نىڭ ئالدىغا كەلتۈردى.

شەيخ يىگىتنىڭ راستىنلا بايان قولى خان ئىكەنلىكىنى
جاكالىدى، تۆرىنى باغلىغان مۇلازىملار يىگىتنىڭ ئاياغلىرىغا
يىقىلىشتى.

شۇ كۈنى شەھەر رەستىلىرىگە زىننەت دەرۋازىلىرى ئور-
نىتىلدى، شەھەر ئىچى تازىلاندى، كۆركەملەشتۈرۈلدى. ناھايىتى
كۆپ پۇللارنى ئاجرىتىپ تۆرىنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ سەدىقە
قىلىشتى ۋە شۇ كۈنى ئۇنى بۇخارايى شەرىفنىڭ سەلتەنەت
تەختىگە ئولتۇرغۇزۇشتى.

خاننىڭ ئورنىغا بولدى يېڭى خان،
پىتنە ۋە يامانلىقنى قىلىپ ۋەيران.
ھىممىتى بولدى ئۇنىڭ دەريادەك،
ئادالىتى بىلەن شىجائىتى چەندان.

ئۇ خانلىق تەختىدە 30 يىل ئولتۇردى. بايان قولى
خان ئادالەتتە ئاجايىپ ئادىل ئىدى، ئۇۋغىمۇ چىقمايتتى. «قۇش
لارنى ئېتىپ ئازار بەرمەسلىك كېرەك» دەپ، ئۇۋغا چىقىشنى
مەنئى قىلاتتى، ئۇنىڭ زامانىدا شاراب ئىچىش يوق دېپەرلىك ئىدى.

بىر كۈنى خانىمك ئالدىغا بىر جۈۋازچى كەلدى. خان ئۇنىڭ
دىن سورىدى:

— بىرتال كۈنجۈتتىن قانچىلىك ياغ چىقىرالايسەن؟

— تىرناقنىڭ يۈزى ياغلاشقۇدەك ياغ ئالالايمەن، — دەپ
جاۋاب بەردى جۈۋازچى. خان ئۇنىڭدىن يەنە نامراز، روزا
توغرۇلۇق سورىدى. جۈۋازچى جاۋاب بېرەلمەي قىينالدى. خان
ئۇنى ئۆلتۈرمەكچە بۇيرۇدى. جۈۋازچىنىڭ ئوغلى موللا ئىدى،
بۇ ئىشنى ئاڭلاپ خان ئالدىغا كېلىپ ئەرز قىلدى:

— ئەي خانىمىز، سېنىڭ ئاغاڭ قازانخانىنىڭ زۇلمىدىن
دادام موللا يۈزى كۆرگەن ئەمەس. ئۆز ۋاقتىدا قازانخان:
«ئوقۇماڭلار!» دەپ بۇيرۇغانىدى. سەن خان بولۇپ ئادالەت
ئورناتقاندىن كېيىن مەن موللا بولدۇم. سەن ھەممەيلەننى
ئوقۇشقا بۇيرۇغانىدىڭ.

خان ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ يوللۇق ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ،
جۈۋازچىنى ئۆلۈمدىن ئازاد قىلدى.....

ھەزرىتى ئەمىر تېمۈر ساھىبقىرانىڭ تۇغۇلۇشى

تورغاي باتۇرنىڭ نەسلى قارا چار نويانىدىن ئىدى. كۈن
لەردىن بىر كۈن نويان خاندانىدىن چىقىپ كېتىپ، ئۆزى
بىلگىنىچە ھايات كەچۈردى. شۇنداق بولسىمۇ دۆلىتى زور
ئىدى. كىشىلەر ئۇنى تولىمۇ ھۆرمەتلەيتتى. ئۇ شەھرى سە-
بزدە⑳ ماكان تۇتقانىدى. ئۇنىڭ 70 دانە ئالتۇن بىلەن
زىننەتلەنگەن جابدۇقلۇق ئېتى، سانسىزلىغان قويلىرى بار ئىدى.
شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئۆزى ناھايىتى كەمتەر، مۇلايىم ئىدى
ئۇ «شەرھى ۋاقايە» دېگەن كىتابنىڭ مۇئەللىپى، شەرىئەتنىڭ
پىشۋاسى. شۇ ئەسىرنىڭ مۇللىسى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ شاگىرت

لارغا ساۋاق بېرىۋاتاتتى، بىر قەلەندەر كىرىپ كەلدى ۋە ئۇ:
— نېكسىنە بىكەم ماھ دېگەن قىزنى ياتلىق قىلىڭلار، ئۇنىڭدىن بىر ئوغۇل تۇغۇلىدۇ. ئۇنى «جاھانگىر ۋە ساھىبقىران» دەپ ئاتىشىدۇ، — دېدى.
— ئەي تەلۈە دۇۋانە، — دېدى نويان، — سەن بۇنى قانداق بىلىسەن؟
— مەن غايىبانە ئىشلارنى بىلەلەيمەن، — دېدى قەلەندەر.
— بۇ دۇۋانىنى ئۆيگە سولاپ قويۇڭلار! — دەپ بۇيرۇدى شەرىئەت پېشۋاسى. بۇ ئەھۋالنى شۇ زامان خانغا مەلۇم قىلىشتى. بايان قولى خان: «ئۇنى كەلتۈرۈڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. خىزمەتچىلەر دەرھال كېلىپ، قەلەندەر سولانغان ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ ئىچكىرى كىرىشتى. قەلەندەرنىڭ ئورنىغا بىر قىز بالا باغلاپ قويۇلغان بولۇپ، قەلەندەر يوق ئىدى. بۇنى كۆرگۈچىلەر ھەيران قېلىشتى. ھېلىقى قىز ئېلىشىپ قالغانىدى. ئايەت ـ دۇئا ئوقۇشقان بولسىمۇ تەسىرى بولمىدى، ئاقىۋەت قىزنى شەيخۇلئىلامنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. شەيخ كۆرۈپ تەبەسسۇم بىلەن:
— ئۇ روھىي قۇددۇس ئىدى. بۇ يەرگە قەلەندەر سۈرەتىدە كەلگەنىدى. مانا بۇ پاكىز قىزدىن ياخشى بىر مۇبارەك ئوغۇل تۇغۇلىدۇ، — دېدى.
شەيخنىڭ شاراپىتىدىن قىز ئەقلىگە كەلدى.
— بۇ قىزنى ياتلىق قىلايلى، — دېدى شەيخ. شەرىئەت پېشۋاسى بولسا:
— ئىختىيار سىزدە، — دېدى.
بۇ قىزنىڭ شەيخكە نەزىر بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۆلىما ۋە مەنسەپدارلار تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىشىپ، ئۇ قىزنى ئەمرىگە ئالماقچى بولۇشتى. شەيخ: «كۆيۈغۇل بولغۇچى تېخى بۇخارادا

يېتىپ كەلمىدى» دەپ جاۋاب بەردى. ئادەملەر: «بۇ قىزنى شەيخ ئۆزى ئالسا كېرەك» دەپ گۇمان قىلىشتى.

ئەمدى ئىككى ئېغىز سۆزنى تورغاي باتۇردىن ئاڭلايلى:

تورغاي باتۇر سەبىز شەھىرىدە ئۇۋ ئۇۋلاپ يۈرگىنىدە بىر كېيىك كېلىپ قويلارنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالدى. ئۇ قويلار ئارىسىدا ئۇركۈپ، ھەر تەرەپكە تاشلىناتتى. قويلار ئارىسىدا بىر بۆرىمۇ بار ئىدى. تورغاي باتۇر بۆرىنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردى ۋە ئۇخلاپ قالغان قويچىنى ئويغاتتى.

— ماڭا كايىما، — دېدى قويچى يېلىنىپ تۇرۇپ، — سېنىڭ سەۋەبىڭنى ھېلىلا چۈشۈمدە كۆرگەنىدىم.

— چۈشۈڭدە نېمىلەرنى كۆردۈڭ؟— دەپ سورىدى تورغاي باتۇر.

— يېشىل كېيىملىك بىر كىشى كېلىپ: «تورغايغا ئېيتقىن، شەيخۇلئالەمنىڭ قېشىغا بارسۇن، شەرىئەت پېشۋاسىنىڭ قىزىنى ئالسۇن، ئۇنىڭدىن بىر ساھىبقىران ئوغۇل تۇغۇلىدۇ» دېگەنىدى، — دېدى قويچى.

— سەن مېنىڭدىن قورقۇپ ئالدامچىلىق قىلىۋاتىسەن.

— ھەي باتۇر، — دېدى قويچى چىن سۆزىنى ئېيتىپ، — مەن ھېچقانداق شەرىئەت پېشۋاسى ۋە شەيخۇلئالەمنىڭ نامىلىرىنى ئاڭلىمىغانمەن. چۈشۈمدىلا ماڭا شۇنداق بىشارەت بېرىلدى. خۇدا ھەققى، يالغان ئېيتقىنىم يوق.

تورغاي باتۇر يەنىلا ئىشەنمەي، قويچىنى قامچا بىلەن ئۇرماقچى بولدى. بۇ چاغدا قويچىنىڭ ئىتى ئەركىلەپ كەلدى. تورغاي باتۇر ئىتنىڭ بۇ ھەرىكىتىنىڭ قويچىنىڭ سۆزىنىڭ راستلىقىغا بىشارەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. تورغاي باتۇر قويچىدىن:

— ئىت نېمىدېمەكچى؟ — دەپ سورىدى.

— ئىت، مېنىڭ سۆزۈمنى راست، دېمەكچى، — دەپ

جاۋاب بەردى قويچى. تورغاي باتۇر بۇ ئىشلارنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى.

تورغاي باتۇر سەپەر تەييارلىقىنى قىلىپ بۇخارايى شەرىپكە ماڭدى. بۇخارايى شەرىپكە كەلگەندىن كېيىن ئۇدۇل شەيخۇلئالەمنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ كەرگەندە شەيخۇلئالەم سوپىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، مراقبەدە ئولتۇراتتى. شەيخۇلئالەم بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— خۇش كەپسەن ساھىبقىرانىنىڭ دادىسى، — دېدى تورغاي باتۇرغا. (دېمەك، ئەمىر تېمۇرگە «ساھىبقىران» دېگەن لەقەمنى سەيىددىن شەيخۇلئالەم قويدى. ئۇ تۇغۇلمىسى تۈرۈپلا «ساھىبقىران» دەپ داڭقى تارالدى.)

تورغاي باتۇر قويچىنىڭ چۈشلىرىنى سۆزلەپ بەردى. شەيخۇلئالەم:

— بۇ راست گەپتۇر، بىز ئېكىنە بىكەمنى سىزگە ساقلاپ تۇرىمىز. لېكىن مەن: «ھەرقانداق كىشى بىر كېچىدىلا بىر مەسچىت — خانىقانى ياساپ پۈتكۈزسە، ئېكىنە بىكەمنى شۇ كىشىگە بېرىمەن» دەپ ۋەدە قىلغانىمەن، — دېدى.

— سىز ئېيىدىسىگىز شۇ. مەن قۇلىگىزدۇرمەن، — دېدى تورغاي باتۇر جاۋابەن.

— ئەي باتۇر، غەم قىلما، مەن ساڭا ھەرقانداق ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان بىر يولنى كۆرسىتىپ قويىمەن، — دېدى شەيخۇلئالەم تەسەللى بېرىپ.

تورغاي باتۇر ئۆزىنى شەيخنىڭ ئايىغىلىرىغا تاشلىدى. شەيخۇلئالەم ھەممە مۇرىتلىرىنى دەم ئېلىشقا قويۇۋەتتى. ئۇنىڭ قېشىدا تورغاي باتۇردىن باشقا كىشى قالمىدى. شەيخۇلئالەم تورغاي باتۇرغا:

— تۇر، تەرەت ئال! — دەپ بۇيرۇدى. تورغاي باتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ تەرەت ئېلىپ ئىككى رەكەت ناماز ئوقۇدى. شەيخ بىر خەت يېزىپ ئۇنىڭغا بەردى ـ دە:

— شەھەرنىڭ سىرتىدا ھەر‌بىر ئايۇپ فەيزى ئاسارنىڭ مازىرى بار. شۇ يەرگە بارغىن. ئۇ يەردە بىر خانىقا، خانىقا ئالدىدا بۇلاق بار. بۇ مازارنى ئابدۇل ئەزىزخان بىننى ئابدۇل لاخان شەھەر قورغىنىنىڭ ئىچىگە ئالدۇرغاندۇر. خانىقانىڭ ئىشىكى يېپىق بولسا زادى ئاچما. بۇلاقنىڭ بويىدا ئولتۇرغىن، نېمە ئاڭلىساڭ ئۇنچىتمىغىن، ئاندىن كېيىن سوپىلاردىن بىرى سېنىڭ ئالدىڭغا ئوراقلىق بىر نەرسە كەلتۈرىدۇ. ئۇ «مۇھەببەت» تاماقلىرىدىن بولسا، خۇدايىتائالا ساڭا بىر ئوغۇل بېرىدۇ. ئۇ ئوغۇل ئىسلام شەرىئىتىدە قانىتىق بولىدۇ. ئەگەر ئوراقلىق نەرسە «لەنەت» تاماقلىرىدىن بولسا، تۇغۇلغان بالا ئەسكى — گۇناھلىق ئىشلاردىن باشقىنى بىلمەيدىغان بولىدۇ. تاماقنى يەپ بولۇپ، خەتنى سوپىغا بەرگىن ۋە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭما. گۇمبەزنىڭ ئىچىگە زادىلا كىرمە، ئۇلارغا نەزەر سالما. ھەركىم ساڭا: «نېمىشقا نەزەر سالمىدىڭ؟» دېسە، ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغىن. ئاندىن مېنىڭ ئالدىمغا كەل! — دەپ ئۆگەتتى.

تورغاي باتۇر تەزىم بىلەن خەتنى ئېلىپ، فەيزى ـ ئاسارـ نىڭ مازىرىغا باردى. ئۇ بۇ يەردە قۇببىسى ئاسمانغا بوي تارتىپ، نۇر چاقنىتىپ تۇرغان گۇمبەزنى كۆردى. گۇمبەز ئىچىدىن نەي، بۇرغا، غىجەك، راۋاب... لارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. باتۇر كۆڭلىدە: «ھەي، سۇبھانا‌للا، بۇ ۋەقەلەرنىڭ سىرى نېمە؟» دەپ قالدى.

شۇنداق بولسىمۇ، شەيخۇللالەم نېمىنى بۇيرۇغان بولسا شۇنىڭغا ئەمەل قىلدى، بۇلاق يېقىسىدا ئولتۇردى. بىر چاغدا خانىقانىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، يېشىل كىيىملىك بىر سوپى ئوراقلىق بىر نەرسىنى ئەكىلىپ تورغاي باتۇرنىڭ ئالدىغا قويدى. باتۇر دەرگۇمان بولۇپ: «بۇنىڭدىكى تا-

ماق مۇھەببەت تامىقمىدۇ ياكى لەنەت تامىقمىدۇ؟» دەپ ئويلىغىنىچە، ئوراقلىق نەرسىنى ئاچتى. ئايالقىتا لىق سۈت تۇراتتى. ئۇ سۈتنىڭ ھەممىسىنى ئىچتى. خەتنى سوپىغا بەردى ـ دە، قايتتى. ئارقىسىدىن «ئاللاھۇئەكبەر!» دېگەن ئاۋاز كەلدى. تورغاي باتۇرنىڭ ۋۇجۇدىغا تىترەك ئولاشتى. يول ئۈستىدە بىر ئاقساقاللىق كىشى پەيدا بولدى ۋە تورغاي باتۇردىن:

— نېمىشقا ئالدىڭغا ۋە كەينىڭگە قارىمايسەن؟ شۇنداق كۆڭۈلۈڭ تاماشىلارغا قاراپمۇ قويمىدىڭ. شەيخۇلئىلەمنىڭ سۆزىگە ئەمەل قىلمىغان دەپ، ھەممىدىن مەھرۇم قىلىۋاتسەن، — دېدى. تورغاي باتۇر ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ھېلىقى نەغمە ـ ناۋالار چىققان تەرەپكە قاراپ باقماقچى بولۇۋىدى، غايىبتىن بىر شاپىلاق كېلىپ يۈزىگە «چاكىدە» تەگدى. ئۇ قورقۇپ كەتتى ۋە يولغا راۋان بولدى. ھېلىقى قېرى ئادەم غايىب بولدى. تورغاي باتۇر تۆۋە ـ ئىستىغپار ئېيتىپ خانىقاغا قايتىپ كەلدى ـ دە، شەيخنى تاپتى. شەيخ باتۇرغا:

— ئۇ قېرى ئادەم ئەسلىدە لەنىتى ئىبلىس ئىدى. ھېلىقى غايىبتىن تەگكەن شاپىلاق مېنىڭ قولۇم ئىدى. ئەگەر شۇنداق قىلمىغان بولسام سەن ئۇ يەرگە بېرىپ قارىغان بولساڭ، قىلغان ئىخلاسىڭنىڭ ھەممىسى بىكار بولاتتى. ئەمدى كەل. بارماقلىرىمنىڭ ئارىسىغا قارىغىن، — دېدى.

تورغاي باتۇر دەرھال كېلىپ قاراپ كۆردىكى، توپ ـ توپ كىشىلەر بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى كېلىۋاتاتتى. بۇلارنىڭ بەزىلىرى يېشىل تونلۇق، بەزىلىرى ئاق تونلۇق ئىدى. شەيخ ئۇلارغا ئورۇن بەلگىلەر ئىدى. ئۇ تورغاي باتۇرغا قاراپ:

— بۇلار غايىب ئەرلەردۇر، — دەپ چۈشەندۈردى.
— ئۇلارنىڭ باشچىسى قايسى؟ — دەپ سورىدى تورغاي باتۇر.
— ئۇلارنىڭ باشچىسى ۋاپات بولغان، — دەپ چۈشەندۈردى شەيخ، — بۇلار ماڭا: «بىزگە باشلىق بولۇپ بېرىڭ» دېيىشمەكتە.

— بۇلارنىڭ چىرايلىرىدىن بىلدىمكى، قارىماققا ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بىر ئىش بىلەن مەشغۇل ئىكەن، لېكىن روھىي جەھەتتە غايىب كىشىلەر ئىكەن، — دېدى تورغاي باتۇر.

— ھەي تورغاي باتۇر، ئەگەر مېنىڭ ئىلمىي قۇدرىتىم بولمىغان بولسا، سەن بۇلارغا قاراشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىغان بولاتتىڭ، — دېدى شەيخ.

غايىب كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كېلىپ شەيخكە تەزىم قىلىپ:
— تۇنجى قېتىم «بىزگە باشلىق بولۇپ بېرىڭ» دەپ كەلدۇق. ئۇنىمىدىڭىز. كىتابنى بىزنىڭ ئالدىمىزغا خىزمەتكارىڭىز ئېلىپ باردى. بىز خۇشال بولۇپ سىزنىڭ خىزمىتىڭىز ئۈچۈن كەلدۇق، — دېيىشتى.

— ئىلگىرى بىز ۋەدە قىلمىغانىدۇق، — دېدى شەيخ ئۇلارغا، — ئەمدى شۇ ئىشنى قىلمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ. سىلەر ئىلتىماس قىلغانىكەنسىلەر، باتۇرنىڭ يۈزى ئۈچۈن، ماقۇل بولاي، لېكىن مۇنداق بىر شەرت بار. مۇشۇ يەرگە بۈگۈننىڭ ئىچىدىلا بىر خانىقا ياساپ بېرىڭلار.

غايىب كىشىلەر ماتەملىك كىيىملىرىنى سېلىشىپ، خۇشاللىق كىيىملىرىنى كىيىشتى. خانىقا سالماققا تۇتۇش قىلدى. تاڭ ئاتقۇچە نەقىشلىرى كۆك رەڭلىك، قۇببىسى كۆككە تاقاشقۇدەك قىلىپ بىر خانىقانى پۈتتۈردى. بۇخارانىڭ كىشىلىرى تاڭ ئېتىشىغا ئاسمانغا تاقىشىپ تۇرغان ئالىي گۈمبەزنى كۆرۈشتى. شەيخۇلئالەم گۈمبەز ئۈستىدە قاراپ تۇراتتى. كىشىلەر ھەيرانلىق بىلەن:

ـــ بۇ چوقۇم شەيخۇلئالەمنىڭ كارامەتلىرىدۇر، ـــ دېيىشتى. شەيخ ئۇلارغا:

ـــ بۇ خانىقانى تورغاي باتۇر ياسىدى، ـــ دېدى.

شۇنداق تەلىپ نېكىنە بىكەم. ماھنى تورغاي باتۇرغا نىكاھ قىلىشتى. ئارىدىن مەلۇم مەزگىل ئۆتۈپ نېكىنە بىكەم ماھ ھامىلدار بولدى.

مۇشۇ ۋەقەلەردىن ئىلگىرى. ئەمىر قازاغىن ئەمىر ئولانىس[21] مەنسەپىدە ئىدى. ئۇ قونغۇرات[22] ئىلىدىن ئىدى. شۇ چاغدا شۇ جايلاردا قۇتىبىدە بۇنىڭ نامى مەشھۇر بولۇپ، باشقا ئەمىر - بەگلەرگە بۇ ئەھۋال يوق ئىدى. ھەممە ئىش ئاتالمىقىنىڭ قولىدا ئىدى. بۇ بەگ ئۆز ۋاقتىدا نېكىنە بىكەمنى ئېلىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدە، شەيخ رەت قىلغانىدى. ئەمدى ئۇ نېكىنە بىكەمنى تورغاي باتۇرغا بەرگىنىنى ئاڭلاپ، خانغا: «مەن ئالدىغان قىزنى قارا چار ئويانىنىڭ ئەۋلادى تورغاي باتۇرغا بېرىپتۇ. مەن بېرىپ شەيخۇلئالەم بىلەن جەڭ قىلىمەن» دەپ ئەرز قىلدى. خان شۇنچە توسۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ئۇنىمىدى. بىر كىشى شەيخنى بۇ ئىشتىن خەۋەردار قىلدى. شەيخۇلئالەم:

ـــ ئەگەر قىز ئۇنىڭغا كېرەك بولسا ئۇ نېمىشقا قىز تەلۈە بولماستىن ئىلگىرى بۇ ئىشقا قەدەم قويمىدى؟ ئەمدىلىكتە بىز قىزنى مۇسۇلمانچىلىق قائىدىسىنى قىلىپ تورغاي باتۇرغا نىكاھلاپ بەردۇق. قولىدىن كەلگىنىنى قىلسۇن، ـــ دېدى.

ئەمىر قازاغىن قوشۇن تارتىپ كەلدى. شەيخۇلئالەم بۇ رۇبائىنى ئۇنىڭغا ئەۋەتتى:

ئۇۋ جان پىدالىق قەدىرىدىن كەلدى قولغا،
سەن قويما قەدەم خان ماڭغان يولغا.
مەلەك شاھنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ سەن ئاخىر،
قورق تەكرىدىن، بەرمە ئىزا كۆڭۈلگە.

ئەمر قازاغىن بۇ رۇبائىنى ئوقۇپ، قورقمىنىدىن قايتماقچى بولدى. شۇ چاغدا شەيتان ئۇنى ئازدۇرۇپ: «مەلەك شاھنىڭ ئۆلۈش سەۋەبىنى شەيخۇلئالەمنىڭ كارامەتلىرىدىن بولدى. دەپ ئىشەنمە» دەپ ئۆگەتتى. ئۇ يەنە شەيخ تاماڭغا قاراپ يول ئېلىپ، خانىقاغا يېتىپ كەلدى. تورغاي باتۇر ئۇلارنى كۆرۈپ قايغۇرغىنىچە: «مېنىڭ ئاتىلىرىم ئەمر ئولانستەنمۇ مۆتىۋەررەك ئىدى. ئارزۇيۇم ئەمر قازاغىن بىلەن جەڭ قىلىشتۇر، ئۇنىڭ ئوق ئېتىش ئىقتىدارى يوق» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى - دە، جەڭگە تەييارلاندى. شەيخ توستى، ئەمما تورغاي باتۇر ئۇنىمىدى، شەيخ ئاخىر ئائىلاج رۇخسەت قىلدى. تورغاي باتۇرغا 400 مۇرت قوشۇلدى، ئۇلار جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. سەھەردە تورغاي باتۇر ئۇلارغا ئۇدۇل كېلىپ، تەشۋىشلەندى. شەيخ خانىقادا ناماز ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى. ھاۋادا بۇلۇت پەيدا بولۇپ ئاسمانىنىڭ يۈزىنى توستى. ئەمر قازاغىنىنىڭ لەشكەرلىرى تورغاي باتۇرغا قاراپ مەسخىرە قىلىپ كۈلۈشتى. شەيخۇلئالەمنىڭ بايراقلىرى تورغاي باتۇرنىڭ بېشى ئۈستىدە لەپىلدەيتتى. تورغاي باتۇرنىڭ يالغۇز ئۆزىلا ئاتلىق بولۇپ، قالغان مۇرتلار پىيادە ئىدى. ئەمر قازاغىنىنىڭ بايرىقى ئاق، كىيىمى قىزىل، ئېتى قارا ئىدى. شەيخ باتۇرغا: «مەيدانغا چۈشكەندە، ئەمر قازاغىنى يەكمۇ يەك ئېلىشىشقا چاقىرغىن!» دەپ ئۆگەتكەنىدى. باتۇر شەيخنىڭ سۆزىگە ئەمەل قىلىپ ئۆزى يالغۇز مەيدانغا چۈشتى، قازاغىنمۇ يالغۇز كەلدى.

جەڭ باشلاندى. قازاغىن ئاتقان ئوق باتۇرنىڭ ئوڭ كۆزىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ ئۇنىڭ ئېتىغا تەگدى. ئات يىقىلدى، قازاغىن تورغاي باتۇرنىڭ «بېشىنى كېسەي» دەپ تۇراتتى. سوپىلار بۇ ئىشتىن شەيخنى خەۋەردار قىلدى. شەيخۇلئالەم بورىنىڭ ياغىچىدىن بىر تال ئېلىپ يادەك ئەگدى - دە، قازاغىن تەرەپكە ئاتتى ھەم بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كىشىگە بەرسە كىم ناھەق ئىزايى.
تاپار بۇ قىلغىنىدىن بەكرەك جازايى.
بىراۋ ناھەق بىراۋغا قەھر قىلارمۇ،
ئاڭا قەھر ئەيلىگەي قادىر خۇدايى.

شەيخۇللاھىم ئاتقان بورا ياغچى خانىقانىڭ تاملىرىدىن ئۆتۈپ قازاغىن شاھنىڭ كۆكسىگە تېگىپ، بەدەننى تېشىپ ئۆتۈپ، دۈمبىسىدىن چىقتى. قازاغىن دەرھال پۈكۈلۈپ يىقىلدى. كىشىلەر بۇنى: «شەيخنىڭ كارامىتى» دەيىشتى.

شۇ ئەسنادا بايان قولى خان پادىشاھ يېتىپ كېلىپ شەيخۇللاھمگە كۆپ ئۆزرە ئېيتتى. شەيخ:

— سەندە گۇناھ يوق، — دەپ ئەپۇ قىلدى.

تورغاي باتۇر نېكىنە بىكەمنى ئېلىپ شەھرى سەبزگە باردى. شۇ يىلى ھەزرىتى سەيىددىن شەيخۇللاھم دۇنيادىن ئۆتتى. پاك روھىي تەن قەپىزىدىن ئۇچۇپ چىقىپ كەتتى. جەسىتى پۈتاقلىق ياغاچتەك قالدى.

نېكىنە بىكەمنىڭ قورسىقىدىكى ھامىلىگە ئالتە ئايلىق بولغانىدى. شەيخ ۋاپات بولۇشتىن ئىلگىرى بۇ رۇبائىنى ئوقۇدى:

دۇنيا مىسالى ئۆيدۇر، ئىككى ئىشىك ئاندا بار،
ئۇ بىرىدىن قانچىلار كىرمەك بولسا سازاۋەر،
خاھ چوڭ ۋە ياكى كىچىك كەلسە تەڭتۇش باربىغا،
بۇ بىرىدىن ئۇنىڭ چىقمىقى لازىم ئەي يار.

شەيخ 115يىل ئۆمۈر كۆرگەنىدى.

تورغاي باتۇر سەبزە شەھىرىدە: «نېكىنە بىكەم ماھتىن قۇياش كەبى بىر ئوغۇل قاچان تۇغۇلار» دەپ ئىنتىزارلىق بىلەن

كۈتەتتى. شۇ چاغدا بايان قولى خاندىن ئۇشتۇمتۇت سەبىز شەھىرىگە — تورغاي باتۇرغا بىر بۇيرۇق كېلىپ قالدى. بۇيرۇقتا: «ئابغان لەشكەرلىرى قەشقەرنى قورشىۋاپتۇ، ئىنىڭىزمۇ ئىسيان كۆتۈرۈپتۇ. سىز گوركاندىن㉓ قوشۇن توپلاپ، ئابغان لەشكەرلىرىگە تاقابىل تۇرۇشقا بارغايسىز» دېيىلگەنىدى.

تورغاي باتۇر خاننىڭ بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىپ تەييارلاندى. ئۇنىڭ چوڭ خوتۇنى قازاغىن شاھنىڭ قىزى يوقون خانىم ئىدى. تورغاي باتۇر بىكەم ماھنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ، ئۆزى قەشقەر تەرەپكە كەتتى.

بىكەم ماھ تۇغۇتى يېقىنلاشقان بىر كېچىسى — چۈش كۆردى. ئۇنىڭ ئېتىكىدىن قۇياش چىقىپ، مەغرىبتىن مەشرىققە بولغان تامامى ئالەمنى ئىگىلىدى. ئاندىن ھىندىستان تەرەپكە بۇرۇلدى. شۇ چاغ بىكەم ماھ ئويغاندى. ئەقىل بىلەن پەرەز قىلىپ، ئۆزىگە بىر دۆلەتنىڭ يۈزلەنگەنلىكىنى ھېس قىلدى.

يوقون خانىمنىڭ بىكەم ماھقا بۇرۇندىنلا كۆڭلىدە ساقلاپ كەلگەن ئاداۋىتى بار ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭ دادىسى قازاغىن شاھ بىكەم ماھ تۈپەيلى ئۆلگەنىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تورغاي باتۇر بىكەم ماھنى ئېلىپ ئۇنىڭ يۈرىكىدە رەشىق ئوتلىرىنى ياندۇرغانىدى.

بىر كۈنى يوقون خانىم ئاتىسىدىن قالغان قۇل مويدۇننى چاقىرتتى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەي قۇل، مېنىڭ بىر سىرىم بار، سەن سىرىمدىن خەۋەر تاپقىنىڭدا، ئۇنى ئالەمگە يايمىغايسەن، — دېدى.

— مەن، — دېدى قۇلمۇ سادىقلىقىنى بىلدۈرۈپ، — تاتاڭدىن قالغان قۇلمەن، سېنىڭ سىرىڭنى پاش قىلىشقا ھەددىم يوق.

يوقون خانىم قۇلغا مەقسىتىنى ئىزھار قىلىپ:

— بىكەم ماھنى چۈشۈمدە ئاجايىپ بىر ئۇلۇغلۇق ئىچىدە كۆردۈم. تەبىر بېرەلەيدىغان كىشى بولسا، چۈشىنىك مەنىسىنى سوراپ كەلگىن، — دېدى ۋە چۈشىدىكى ئەھۋاللارنى بىر - بىر- لەپ بايان قىلدى.

— بۇ يۇرتلاردا بۇ چۈشكە تەبىر بېرەلىگۈدەك كىشى يوق. ئاكىلىشىمچە ، مەرقەنت ۋىلايىتىدە بىر غاردا سوبولىك ئاتا دې- گەن كىشى ياشايمىش. ھەرقانداق چۈشكە تەبىر بېرەلەرمىش، — دېدى مويدۇن يوقون خانىمغا.

يوقون خانىم قۇلنى سوبولىك ئاتىنىك قېشىغا ئەۋەتتى. قۇل سەمەرقەنتكە كېلىپ، ھېلىقى غارنى تاپتى. سوبولىك ئاتىنىك ئەتراپىدا ئادەملەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. قۇل بىر كېچە - كۈندۈز ساقلاپ، ئاخىر بارامق ئەھۋالنى ئۇنىڭغا بايان قىلدى. سوبولىك ئاتا مويدۇن قۇلغا:

— تارىخىنىڭ 735 دە بىر ئوغۇل تۇغۇلىدۇ. يۇلتۇزلارنىڭ ۋاقتىغا قاراپ گۇمان قىلمەنكى، ئۇنىڭ تۇغۇلۇش ۋاقتى يېقىنلاپتۇ. ئۇ تۇغۇلۇپ بالاغەتكە يەتكەندىن كېيىن ئالەم- گە ساھىبقىران بولۇپ، يەتتە ئېقلىمنى ئالغاي، ئۇنىڭ ئەۋلادى 800 يىل سەلتەنەت سۈرگەي، — دەپ تەبىر بەردى.

مويدۇن قۇل يوقون خانىمنىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىپ، بار- لىق ئاكىلىغانلىرىنى سۆزلەپ بەردى. يوقون خانىمنىڭ رەشىق ئو- تى تېخىمۇ كۈچەيىپ كەتتى ۋە قۇلغا:

— بىر ئامال قىلىپ بىكەم ماھنى ئۆلتۈرەيلى، — دېدى.

قۇل تورغاي باتۇردىن قورقۇپ، ئۇنى بۇ ئىشتىن توستى. لېكىن يوقون خانىم ئۇنىمىدى. يوقون خانىم غەزەپلىنىپ خاپا بولدى. ئاخىرى قۇل ئىلاجسىزلىقتا بىكەم ماھنى ئۆلتۈرۈشكە ما- قۇل بولدى. ئۇلار شەرىئەت تىلى بىلەن بىر يالغان نامە يازـ دۇرۇپ بىكەم ماھقا كىرگۈزدى.

بىكەم ماھ نامىنى ئوقۇدى. نامىدە: «مەن — ئاتاڭ شەرىئەت پېشۋاسى بىتاب بولۇپ يېتىپ قالدىم. سېنى كۆرۈشكە ناھايىتى تەشنائىي زاردۇرمەن. ئەھۋالىم زەئىپتۇر. كەلسەڭ كۆرۈۋالسام. كەلمىسەڭ كۆرۈشۈش قىيامەتكە قالغۇسىدۇر» دېيىلگەنىدى.

بىكەم ماھ بۇ سەتىرىلەرنى ئاڭلاپ، باغرى كاۋاپ، ھالى خاراب بولدى - دە، يۈگۈرگەن پېتى يوقون خانىمنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە نامىنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىپ، ئۇنىڭدىن رۇخسەت سورىدى. يوقون خانىم بىكەم ماھنى ئۇنىڭ ئىككى چۆرىسىنى ھەمراھ قىلىپ، ئۇلارغا مويدۇننى باش قىلىپ يولغا سالدى. ئۇلار شەھەردىن چىقىپ بىر قۇدۇقنىڭ بويىغا كېلىشتى. شۇ يەردە مويدۇن ھېلىقى ئىككى چۆرىنى ئۆلتۈردى. ئاندىن بىكەم ماھنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋىدى، بىكەم ماھ ناھايىتى كۆپ زارلىنىپ، يېلىندى.

— ئەي بوۋا، — دېدى ئۇ، — مېنى ئۆلتۈرۈشكە قانداقمۇ قولۇڭ بارىدۇ؟ مەندە گۇناھ بولغان تەقدىردىمۇ، قارنىمدىكى بالىنىڭ نېمە گۇناھى بار؟

— سېنى مۇشۇ بالا سەۋەبىدىن ئۆلتۈرمەكچىمەن! — دېدى مويدۇن قۇل ۋە قىلىچىنى چاپتى. بىكەم ماھ جان ۋەھىمىسىدىن ئۆزىنى قۇدۇققا تاشلىدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىقبالى شاراپەتلىرىدىن شۇ ھامان ئەرشتە چاقماق پەيدا بولدى - دە، قۇلنىڭ كۆكرىكىگە تېگىپ ئىككى پارە قىلىپ تاشلىدى. بىكەم ماھنى تەڭرى ئامان ساقلىدى.

بىكەم ماھ قۇدۇقتىن چىقىشقا چارە قىلالمىدى، قۇۋۋىتى يەتمىدى.

خېلى ۋاقىت ئۆتۈپ بىر قويچى كەلدى - دە، قويلارنى سۇغىرىش ئۈچۈن قۇدۇققا ئارقانغا چېگىلگەن سوغىنى تاشلىدى ۋە قۇدۇقتىكى مەلىكىنى كۆردى. قويچى ھەيران بولۇپ، بىكەم ماھنى قۇدۇقتىن تارتىۋالدى. جامالى تولغان نۇرلۇق قۇياش مى-

سالى، قامتى سەرۋى دەرىخدەك، يۈزلىرى تولغان ئايدەك، كۆزى چولپاندەك، بىر ئېسىل گۆھەر كەبى بىكەم ماھنى كۆرگەن قويـ چى ئۇنىڭدىن سورىدى:

— قايسى ئەلدىن بولسەن؟

— ئايماقىيىدىن بولىمەن، — دەپ جاۋاب بەرەى بىكەم ماھ، — بىز شۇ قۇدۇق بويىغا كەلگەندە، تۈيۈقسىز چاقماق چېـ قىلىپ، ئېرىمگە تەگدى - دە، ئېرىم ئۆلدى. مەن قورقغانلىقىمـ دىن ئۆزۈمنى قۇدۇققا تاشلىدىم.

بىكەم ماھ يالغان ئېيتىپ سىرنى يوشۇردى.

شۇ چاغدا قويچىنىڭ شەھۋەتپەرەسلىكى تۇتتى.

بىكەم ماھ قويچىنىڭ نىيىتى بۇزۇلغانلىقىنى تۈيۈپ، تەڭـ رىتائالا دەرگاھىغا نالىلەر قىلدى. ئۇشتۇمتۇت ئەرەبكە ئوخشايدىـ غان بىر كىشى يېتىپ كەلدى. ئۇ بولغان ۋەقەلەرنى ئاڭلاپ، قويـ چىغا قاتتىق تەگدى.

— ئەي مەلىكە، — دېدى ئۇ كىشى، — مېنى ئەمىر چاكۇ دەپ ئاتىشىدۇ. بۇ ئادەم مېنىڭ قويچىم بولىدۇ. ئەمدى سەن مېـ نىڭ ئۆيۈمگە بار. مەن سېنى قىزىمدەك كۆرۈپ تەربىيە قىلاي، كېيىن ئۆز يۇرتۇڭغا كېتەرسەن.

ئەمىر چاكۇ بىكەم ماھنى ئۆيىگە ئەكىلىپ خوتۇنىغا تاپـ شۇردى. شۇ چاغدا بىكەم ماھنىڭ تولغىقى تۇتتى. چارشەنبە كېـ چىسى، شەئبان ئېيىنىڭ 25 دە، چاشقان يىلىدا، تارىخ 735 - ھىجرىيىدە، سەرتان پەسلىدە، جەددى يۇلتۇز تۇركۈمى ئىقبالىنىڭ ئاۋۋالقى دەرىجىسىدە[28]، دەۋە يۇلتۇز تۇركۈمىنىڭ 29- دەرىجىسىدە[29] قارىغىدەك بالىنى تۇغدى.

ئىلمىي نۇجۇمدا، ۋاقىتتىكى ھەر بەلتە يۇلتۇز سەرتان پەسـ لىدە، جەددى تۇركۈمىنىڭ بۇرجىكىدە تۇغرا كەلگەن چاغدا ئوغۇل تۇغۇلسا، ئۇ ناھايىتىمۇ تەلەيلىك بولىدۇ، چۈنكى تەگرى تاباـ

رەك ۋەتـانالا ئالەمنى شۇ سائەتتە ياراتقاندۇر، ھەرقانداق پەر-
زەنت شۇ سائەتتە تۇغۇلسا، ئۇ ئاخىرقى ئۆمرىگىچە بەختلىك بو-
لىدۇ، دېيىلگەنىدى.

ئېيتىشلارچە، ئوچ ئوغۇل ئۇشبۇ سائەتتە تۇغۇلدى. ئاۋۋالقـ
سى ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن، ئىككىنچىسى ھەزرىتى مۇھەممەد رە-
سۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ۋەسەللەم سەيىتىمىز. ئۈچىنچىسى ئەمىر —
تېمۇر كوراگان خېنىمىز ۋە بېگىمىز ئىدى.

ئېيتىشلارچە ئىسكەندەرنىڭ تۇغۇلۇشىدىن رەسۇل ئەلەيھىسـ
سالامنىڭ تۇغۇلۇشىغىچە 800 يىل، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالـ
لامنىڭ تۇغۇلۇشىدىن ئەمىر تېمۇرنىڭ تۇغۇلۇشىغىچە 800
يىل ئۆتكەن. ھەر 800 يىلدا يۇلتۇزلار جەددى دەرىجـ
سىدە بولغانىكەن. ساھىبقىران ئەمىر تېمۇرنىڭ ئانىسى بىكەم ماھ:
«تۇغۇت ۋاقتىدا باشقا ئاياللاردەك پەقەت قىينىچىلىق ۋە زىيان-
زەخمەت كۆرمىدىم» دېگەنىكەن.

فېرىدون، كەي خىسراۋ ناملىق،
مەنۇچەھرە، ئىسكەندەر كاملىق.
ئىسكەندەر ھەم رەسۇلنىڭ ئابرويىدىن،
جاھانغا كېلىپ تاپتى ئەنجاملىق.

ساھىبقىراننى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن يەتتە ئىقلىمدىن يەتتە ھۆكۈمانىڭ ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكى

.....

ئەمىر تېمۇر تۇغۇلغاندىن كېيىن، ئەمىر چاكو ئۇنى تەر-
بىيىلىدى. ساھىبقىران ئالتە ئايلىق بولار - بولمايلا ئىقبال قۇ-
ياشى يەر يۈزىگە — تۆت ئەتراپقا تەسىر كۆرسەتتى. ھەر دوق-
مۇشتا ھەرخىل پاراڭلار، ھەر شەھەردە ئاجايىپ سۆز - چۆچەك
لەر پەيدا بولۇشقا باشلىدى.

شۇ ۋاقىتلاردا ئوسمانخان غازىنىڭ نەۋرىسى يەلىد روم سۇلـ تان بايەزىد رومنىڭ خەلىپىسى ئىدى. ئۇلارنىڭ نەسلى يافەسكە يېتەتتى.

كۆنلەرنىڭ بىرىدە، سۇلتان سەنجەر مازى[26] روم مەملىكـ تىنى ئەل سەلجۇقىيە[27] دىن ئالغانىدى. بۇ مەملىكەتلەرنىڭ بەگـ لىرىگە ئىسلامنىڭ شەرىئەتلىرىنى ئىجرا قىلىشنى بۇيرۇغانىدى.

«سۇبھەتول ئەخبار» دېگەن كىتابتا ئېيتىلىشىچە، روم سەل تەنتىنىڭ ئاساسىنى تىكلىگۈچىلەر ئوسمان غازىنىڭ نەسلىدىن بو- لىدۇ. دېمەك، روم بەگلىرى نەسەب جەھەتتە تۈران بەگلىرىگە يېقىنىدۇر. ھەر ئىككىلا تەبىقە يافەس ئەبىن نۇھ ئەلەيھىسسالام- نىڭ ئەۋلادىدىندۇر.

روم سۇلتانى 70 شەھەرنى فەرەڭگىستاندىن[28] ئالغا- نىدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ قىلغانلىرىدىنمۇ زىيادە ئۇلۇغ ئىشلارنى ۋۇ- جۇدقا چىقاردى. يەتتە ئىقلىمنىڭ سۇلتانلىرى ئۇنىڭ قىلىچىنىڭ زەربىسىدىن قورقۇپ تىترەشكەنىدى.

روم سۇلتانى: «مەن مۇسۇلمانلارنىڭ خەلىپىسى بولىمەن. نېمىشقا مەككە ۋە مەدىنە مېنىڭ ئىسلام خەلىپىسلىك مەۋقەمـ دىن چەتتە قالىدۇ؟!» دېگەنىدى.

شۇ چاغلاردا روم سۇلتانى ئەمەلىيەتتە پۈتۈن ئىسلام ئەل لىرىنىڭمۇ سۇلتانى بولۇپ قالغانىدى.

بىر كۈنى قەيسەر روم ئوۋغا چىقىپ، تاغنىڭ باغرىدىكى بىر غارنى كۆردى.

— بۇ قانداق غار؟ — دەپ سورىدى سۇلتان روم خىزمەتكارلىرىدىن.

— بۇ ئىسكەندەر ئۇغۇلغان يەردۇر، ئەمرلەر ۋە سۇلتانلار كەلسە بۇ جايىنى زىيارەت قىلىشىدۇ، — دەپ جاۋاب بەرىشتى خىزمەتكارلار.

قەيسەر رومنۇ غارنى زىيارەت قىلغىلى كىرىپ بىر لەۋھەنى كۆردى. رومنىڭ ھۆكۈمالىرى لەۋھەدىكى خەتنى ئوقۇدى. لەۋھەدە: «ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن تۇغۇلۇپ 800 يىلدىن كېيىن رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇئەلەيھى ۋەسسەللەم تۇغۇلىدۇ، ئۇنىڭدىن 800 يىل ئۆتكەندىن كېيىن بىر شەخس تۇغۇلغايكى، ئۇ يەر يۈزىنى ۋە كۈن يۈزىنى ئالغاي، سۇلتانلارنى ئاجىزلاشتۇرغاي. بۇ خەتنى ئارىستاتىلىس ﴿29﴾ دېگەن ھۆكۈما يازغان» دېيىلگەنىدى. قەيسەر روم:

— لەۋھەدە دېيىلگەن ساھىبقىران مەن بولىمەن، چۈنكى، ناھايىتى كۆپلىگەن يۇرتلار ۋە مەملىكەتلەر مېنىڭ قولۇمدا مۇسەخەر قىلىنىدى، — دېدى.

قەيسەر رومنىڭ ئالدىدا ئوبۇل مۇپاخىر دېگەن ئۆلىما خىزمەتتە ئىدى. سۇلتان ئۇنىڭغا قاراپ:

— ئەي زاماننىڭ ئالىمى، بۇ سۆزلەرگە قانداق قارايسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ھېكمەت كىتابلىرىدىن كۆرۈشۈمچە، بۇ يىل ماۋرائۇننەھىردە موغۇل نەسلىدىن بىر ئوغۇل تۇغۇلىدۇ. ئۇنى ئىسكەندەر سانى دەپ ئاتىشىدۇ. روم ۋىلايەتلىرىمۇ ئۇنىڭ تەخت ئىدارىسىدە بولىدۇ. قەيسەر رومىمۇ ئۇنىڭغا ئەسىر بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى ئوبۇل مۇپاخىر.

سۇلتان روم بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بايان قولى خانىغا بىر نامە يېزىپ، ئوبۇل مۇخاپىرنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى ۋە ئۇنىڭغا: «ئاشۇ بالىنى ھالاك قىلسۇن» دەپ تاپىلىدى. ئەلچى ناھايىتى كۆپ سوۋغاتلار بىلەن خانىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كېلىپ، مەقسەتلىرىنى بايان قىلدى.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، يەتتە ئىقلىمدا ئۇچ مۇسۇلمان، تۆت كاپىر پادىشاھ بار ئىدى. بىرىنچى مۇسۇلمان شاھ سۇلتان

بايەزروم، ئىككىنچى مۇسۇلمان شاھ باغداد شەرىفنىڭ مەلىكىسى دىلشات خاتۇن ئىدى. ھالاكۈنىڭ نەسلىدىن بولغان ئەبۇسەئىتخان ھاكىمىيەتتىن قوغلىنىپ كەتكەندىن كېيىن، ھالاكۈ ئەۋلادىدىن خان بولغۇدەك ئەر قالمىغانىدى. شۇڭا دىلشات خاتۇن سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرغانىدى. ئېرى بىلەن ئوغلى ئۇنىڭ بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلاتتى.

چىقىمنى ئىسىملىك بىر ئالىم بولۇپ، ئۇ شۇ كۈنلەردە ئۆز يېرىدىن يۆتكىلىپ ئىراق يۇرتىغا كەلگەنىدى.

دىلشات خاتۇن كۆز كۆرمىگەن، قۇلاق ئاڭلىمىغان دەرىجىدە بىر قەسىر ياساتقانىدى. ئۇ مۇشۇ قەسىردە ئولتۇرۇپ، ھۆكۈما چىقىمنىنى ئالدىغا چاقىرتقۇزدى. لېكىن ھۆكۈما بارغىلى ئۇنىمىدى ۋە خىزمەتچىلەرگە:

ــ مەلىكىگە ئېيتىڭلار، قەسىردىن تېز يۆتكىلىپ كەتسۇن، قەسىر ئۆرۈلۈپ چۈشىدۇ، ــ دەپ خەۋەر بەردى. مەلىكە بۇ سۆزلەرگە ئىشەنمەي قەسىردىن چىققىلى ئۇنىمىدى ۋە:

ــ بۇ قەسىر ھەبتەجوشتىن ياسالغان، ــ دەپ كۆرەڭلىدى. يېرىم كېچە بولغاندا قەسىر ئۆرۈلۈپ كەتتى. مەلىكە مىڭ مۇشەققەتتە ئۆلۈمدىن قۇتۇلدى. ئۇ چىقىمنىدىن بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى سورىدى.

ــ ماۋرا ئۇننەھىردە، ــ دېدى چىقىمنى جاۋابەن، ــ بۇ كېچە بىر ئوغۇل تۇغۇلدى. ئۇ ساھىبقىران بولىدۇ. بۇ قەسىر تەلەي مىزانىدا ياسالغان، مىزاننىڭ ئۆيى شامالدۇر، شۇڭا بۇ قەسىر ئۆرۈلۈپ كەتتى.

دىلشات خاتۇن بۇ سىرنىڭ تېگىنى سورىدى.

ــ ئەي مەلىكە، ئۇ ئوغۇل ساڭا غالىب كېلىپ يۇرتلىرىڭنى ئىگىلەيدۇ، ــ دېدى چىقىمنى.

شۇندىن كېيىن دىلشات خاتۇن چىقىمنىنى ئەلچى قىلىپ

بۇخاراغا ــ بايان قولى خاننىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى ۋە بايان قولى خاننىڭ ئۇ بالىنى يوق قىلىشنى تاپىلىدى.

ئۇچىنچى مۇسۇلمان شاھ شىجائ يولۇپ، ئۇ ئاتىسىنىڭ كۆزىنى داغلاپ كۆرمەس قىلىۋېتىپ، ئورنىغا پادىشاھ بولغانىدى. بىر كېچىسى ئۇ چۈش كۆردى. چۈشىدە قۇياش ئاسماندىن ماۋرا ئۇننەھىرگە چۈشكەنمىش. ئۇ ھۆكۈمالاردىن بۇنىڭ سەۋەبلىرىنى سورىۋىدى، بىر ھۆكۈما:

ــ ماۋرائۇننەھىردە بىر ساھىبقىران تۇغۇلدى، ــ دەپ تەبىر بەردى.

شاھ شىجائ شۇ ھۆكۈمانى ھېلىقى ئوغۇلنى يوق قىلىش مەقسىتى بىلەن بۇخاراغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى.

مەلىكەرەئىنا بىلوخان ھىندىستان مەملىكەتلىرىنىڭ ھەممىسىگە سۇلتانىدى. ئەمىر ساھىبقىراننىڭ تۇغۇلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ھۆكۈمالاردىن بىرىنى ئاشۇ بالىنى ھالاك قىلماق ئۈچۈن بۇخاراغا ئەۋەتتى.

فەرەڭ پادىشاھى، خىتاي پادىشاھى، تاتار ــ ئورۇس پادىشاھىدىن ئەلچى كەلدى. بۇ ئەلچىلەرنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمالاردىن ئىدى. مۇسۇلمان ئەلچىلەر توغرۇلۇق تارىخىي كىتابلاردا يېزىلغان، ئەما كاپىر ئەلچىلەر توغرۇلۇق يېزىلماي قالغانىدى.

بايان قولى خانغا: «يەتتە ئىقلىمدىن يەتتە ئەلچى كەلدى» دەپ خەۋەر قىلىشتى. خان:

ــ بۇخارا شەھرىنى تازىلاپ، زىننەتلەڭلار! ئەلچىلەرگە ياخشى مېھمانخانىلاردىن جاي تەييارلاڭلار! ــ دەپ بۇيرۇدى.

بايان قولى خان جانابىي مەۋلانا بورھانىدىن ساھىب ھىدايەنى سەمەرقەنتتىن چاقىرتىپ كەلدى ۋە ئەلچىلەر بىلەن كۆرۈشتى.

مۇسۇلمان ئەللىرىدىن كەلگەن ئۇچ ئەلچى خاننىڭ ئوڭ

تەرىپىدىن، كاپىر ئەللەردىن كەلگەن تۆت ئەلچى چەپ تەرىپىدىن ئورۇن ئالدى. ساھىب ھىدايە:

ــ روم ئەلچىسى باشتا، ئاندىن ئىراق ئەلچىسى، خوراسان ئەلچىسى ئولتۇرسۇن. كاپىر ئەلچىلەرمۇ ئۆزىگە لايىق ئورۇندا ئولتۇرسۇن، ــ دەپ ئورۇن كۆرسەتتى. ئاۋۋال روم ئەلچىسى نامىنى سۆندى. نامىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «مەدھىيە ــ ماختاشلار خۇداغىلا خاستۇر. چۈنكى خۇدا يەرنى ئاساسسىز، ئاسمانىنى تۈۋرۈكسىز ۋە تىرەكسىز ياراتتى. ئاي، كۈن ۋە يۇلتۇزلار بىلەن ئاسمانغا زىننەت بەردى. كۆكۈل سۆزلىرىمىز شەپقەتچىمىز رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇۋەسسەللەمگە خاستۇر. دۇئايىمىز ماۋرائۇننەھىر سۇلتانىغا مەنسۇپتۇر. ۋىلايىتىگىزدە بۇ يىل بىر ئوغۇل دۇنياغا كېلىپتۇ. ھۆكۈمالىرىمىز ئۇنى ئىسكەندەر سانى دەپ باھا بېرىشمەكتە. ئۇ كەلگۈسىدە پۈتكۈل يەرنىڭ يۈزىنى ۋە كۈننىڭ كۆزىنى ئالىمىش. سۇلتانلار ئۇنىڭغا ئەسىر بولارمىش. شۇڭا سىز ئاشۇ ئوغۇلنى يوقتىمىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىسىكىز.» باشقا ئالتە ئەلچى ئىلىپ كەلگەن نامىنىڭ مەزمۇنىمۇ يۇقىرىقى مەزمۇندا ئىدى. بايان قولى خان ساھىب ھىدايەگە قارىدى. ساھىب ھىدايە:

ــ خۇدانىڭ تەقدىرىنى زورلۇق بىلەن ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ، ــ دېدى.

خان سىراجى قەمرى ئىسىملىك ۋەزىردىن مەسلىھەت سورىدى. ۋەزىر:

ــ ھۆكۈمالار ئېيتقان شەرىئەتتە شۇنداق. لېكىن ئەربابلار (مەمۇرىلار) قولى بىلەن بۇ ئىشنى قىلىشقا بولىدۇ. بۇنى ھۆكۈمالارمۇ توسۇيالمايدۇ، ــ دەپ مەسلىھەت بەردى. شۇنىڭ بىلەن خان ساھىبقىرانىنى ئۆلتۈرۈشكە رازىلىق بەردى. سادىب ھىدايە:

ــ تەكرىم خالىمسا بىر تال تۈكىنمۇ يۇلغىلى بولمايدۇ

دۇ، ــ دەپ ئىتىراز بىلدۈردى ۋە سەمەرقەنتكە قايتىپ كەتتى.

بايان قولى خان ھۆكۈمالاردىن سورىدى:

ــ سىلەر بۇ ئوغۇلنى قانداق تونۇيسىلەر؟

ــ ئەي خېنىمز، بۇ يىل تۇغۇلغان بارلىق ئوغۇل بالىلارنى ئالدىمىزدىن بىر-بىرلەپ ئۆتكۈزۈشكە بۇيرۇغايلا. بىز ئۇنى قۇرئىگە قاراپ تەپىۋالىمىز. ــ دەپ ئىشتى ئەلچىلەر.

خان ھۆكۈمالارنى مەسچىتكە يىغىلىپ تۇرۇشقا بۇيرۇپ، جارچىلارغا: «ئاتا-ئانىلار بۇ يىل تۇغۇلغان ئوغۇللىرىنى ئوردىغا ئەكىلىپ ئالتۇن مۈكاپات ئېلىپ قايتسۇن!» دەپ جاكارلىدۇردى.

ئاتا-ئانىلار ھەر يەر-ھەر يەرلەردىن ئوغۇللىرىنى ئەكىلەتتى. ئەلچىلەر كۆرۈپ يەنە ئاتا-ئانىلارغا تاپشۇرۇپ بېرىشەتتى. ئاخىرى بۇخارادا يېگىدىن تۇغۇلغان، كۆرىستىلمىگەن بالا قالمىدى. خان سىراجىددىن ئەلچىلەرگە قوشۇپ ئەتراپىلاردىكى بارلىق كەنتلەرنى ئاختۇرۇشقا ئەۋەتتى. ئۇلار مىيانكال، سەمەرقەنت، خوجەنت، ھىسار ۋە سەبىز شەھىرىگە بېرىشتى. قۇۋات باتۇر ئۇلارنى زىياپەت بىلەن كۈتۈۋالدى. ئاندىن قارشى شەھرىگە، زەنجىرسىرا بارلاسقا باردى. بۇ يەردە ئەمىر چاكۇ ئۇلارنى مېھمان قىلدى. بۇ چاغدا ئالتە ئايلىق بولغان ئەمىرتېمۇر ئەمىر چاكۇنىڭ ئۆيىدە تۇراتتى. ئەلچىلەر ئىزدەپ كەلگەن بالىنىڭ نىشانىنى ئەمىر چاكۇغا ئىزھار قىلدى. ئەمىرچاكۇ:

ــ ئەتە بالىلىرىمىزنى ئالدىڭلارغا ئەكىلەيلى، ــ دەپ جاۋاب بەردى-دە، ئۆيىگە كىرىپ خوتۇنلىرىغا ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى. بىكەم ماھ:

ــ مېنىڭ ئوغلۇمدا ئاشۇ نىشان-ئالامەتلەر بار ئوخشىماس دۇ، ــ دەپ ھەيران بولدى ۋە سارايسىمگە چۈشتى. بېرىم كېچىدە چۈش كۆردى. ھەزرىتى شەيخۇلئالەم: «بۇخاراغا كەل! مېنىڭ

قەبرەمدە تۇر. خۇداغا تەۋەككۈل قىلغىن. ياراتقۇچىغا سېغىنغىن، بۇ ئوغۇلغا قازايى مۇئەللەق يۇزلىنىپتۇ» دەپ بىشارەت بەردى.

بىكەم ماھ نائىلاج تۇن يېرىمىدا ئورنىدىن تۇردى-دە، بالىسىنى قۇچاقلىغان پېتى بۇخارالغا قاراپ يول ئالدى. شەيخۇلئالەمنىڭ كارامىتى بىلەن تاڭ ئاتقۇچە بۇخارالغا كەلدى ۋە فەيزى ئاسارنىڭ مازىرىغا كىردى. ئوغلىنى بىر سانىدۇققا يوشۇرۇپ ئاغزىنى بېكىتتى.

ئەتىسى ھۆكۈمالار ئەمىر چاكۇدىن ئوغۇلنىڭ ئەھۋالىنى سوراشتى. بىكەم ماھ ئوغلىنى ئېلىپ قېچىپ كەتكەنىدى. ئەلچىلەر ئەمىر چاكۇدىن:

— نېمىشقا مۇنداق قىلدىڭ؟ — دەپ سوراشتى. ئەمىر چاكۇ:

— بۇ ئاجىزە نەچچە كۈندىن بېرى مېھمانىمدى. مەن ئۇنىڭ ئوغلىنى قايىقا ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بىلەلمىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

ھۆكۈمالار قۇرئىگە قاراپ، بىكەم ماھنىڭ بۇخارالغا قېچىپ كەتكەنلىكىنى بىلىشتى. ئەلچىلەر ناھايىتى تېزلا بۇخارالغا كېلىپ ئەھۋالنى خانغا يەتكۈزۈشتى. بايان قولى خان يۇرتلارغا جارچىلارنى چىقىرىپ «ھەركىم پەرماندا ئېيتىلغان سۈپەتلىك ئوغۇل بالىنى ساقلىسا، بېشىغا ئۆلۈم سايە سالىدۇ» دەپ جاكا قىلدۇردى. ئاخىرى شەيخۇلئالەمنىڭ مازىرىغا كېلىپ بالىنى تاپتى ۋە گۈمبەزنىڭ ئالدىنى ئوراشتى. بىكەم ماھ زالىملاردىن قورقۇپ، بالىسىنى قۇچىقىغا ئېلىپ يىغلاپ: «ئەي ۋەلىيۇللا، بىر گۈناھ گۆدەكنى قوغداپ قالغايسەن!» دەپ تىلىنەر ئىدى. بايان قولى خان ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ كېلىپ، شەيخۇلئالەمنىڭ زىيارىتى قىلدى. ئەلچىلەر خانغا:

— بۇ بالىنى شۇ يەردە ئۆلتۈرەيلى! — دېيىشتى ۋە نېكىنە

بىكەم ماھقا بۇيرۇق قىلىشتى، ــ ساندۇقنى بىزگە بەرگىن! سېنىڭ بىلەن كارىمىز يوق!

بىكەم ماھ كۆپ زارلاندى. ساندۇقنى بەرمىدى. ئالدى بىلەن خوراسانىڭ ئەلچىسى بالىنى ئېلىش ئۈچۈن مازار شەرىپىنىڭ ئىچىگە كىردى. بىكەم ماھ ئۇنى كۆرۈپ، نالىسىغا بىلەن خۇددادىن مەدەت تىلەپ، خۇداغا زارلىنىپ:

ــ ئەي ياراتقان تەڭرىم، ئاجىزلارنىڭ دادىغا يەتكىن. ئىلتىجايىمنى قوبۇل قىلغايسەن، ــ دەپ يىغلىدى. ئەلچى ساندۇقنى يېقىن كېلىۋىدى، تۇيۇقسىزلا مۇبارەك قەبرە ئىچىدىن قىلىچ تۇتقان بىر قول پەيدا بولدى ــ دە، ھۆكۈمانىڭ بويىنىغا قىلىچ چاپتى. ھۆكۈمانىڭ كاللىسى ئالىمدەك ئۇزۇلۈپ 500 قەدەم نېرىدىغا دومىلاپ چۈشتى. (شۇ سەۋەبتىن كېيىنچە خوراسان ئەمىر تېمۇرنىڭ قولىدا ھەممىدىن بۇرۇن دەپسەندە قىلىندى.)

ئىككىنچى قېتىمدا ئىراق ئەلچىسى كىردى. يەنىلا قەبرىدىن يارىقلىق قول چىقىپ ئۇنىڭمۇ كاللىسىنى ئېلىۋەتتى. ئۇمۇ ھالاك بولدى. (كېيىنچە ئىراق خوراسانىڭ كەينىدىن دەپسەندە قىلىندى.) ئۈچىنچى قېتىمدا ئورۇس ئەلچىسى كىردى. ئۇمۇ ئۆلدى. تۆتىنچى قېتىمدا پەرەڭ ئەلچىسى كىردى. ئۇمۇ كاللىسى ئۇزۇلۈپ ئۆلدى. بەشىنچى قېتىمدا ھىندىستاننىڭ ئەلچىسى پەرەڭ ئەلچىسىگە تەنىلەر قىلغان ھالدا كىرىپ، ئۇمۇ ئۆلۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن روم ئەلچىسى تولىمۇ غەيرەتلىنىپ، قەدەملىرىنى كۆرەڭلەپ بېسىپ كىرگەنىدى، غايىبدىن بىر قول پەيدا بولۇپ، شۇنداق بىر ئۇرۇۋۈدى، ئۇ تېنى تارتمايلا ھالاك بولدى. (غەرەز بىلەن كىرگەن ئەلچىلەرنىڭ ئۆلۈمى، ئۇنىڭ مەملىكىتىنىڭ تېمۇرنىڭ قولىدا مەغلۇپ بولۇشىنىڭ بەلگىسى دېيىشىدۇ.)

يەتتىنچى قېتىمدا خىتاي ئەلچىسى كىدى. ئۇ: «مەنمۇ كىرسەم ھالاك بولىدىكەنمەن. ئۇنى ئۆز ھالىغا قويايى، كاپىر بولسىمۇ

چۈشەندىمكى، ئەۋلىيانىڭ قەبرىسىدە پەرىشتە بولسا كېرەك. ئاشۇ قوراللىق غايىب قول پەرىشتىنىڭ قولى بولسا كېرەك. بۇ يەردە ئىنت بولسا پەرىشتە قاچار ئىدى» دەپ ئويلىدى ـ دە، بۇ پىكرىنى قېشىدىكىلەرگە ئېيتتى.

خىزمەتچىلەر ئىتنى ئېلىپ كېلىشتى. ئەلچى كۆچۈك بىلەن بىرگە قەبرىگە كىرىپ بىكەم ماھىنى ئوغلى بىلەن ئېلىپ چىقتى. شۇ زامان قۇياش ئەمىر قىلىچى پاك ئاللانىڭ ئاسمان ساندۇقىغا يوشۇرۇندى.

تەلەيىنىڭ قارشى يۇلتۇزلىرى ئاسمان يۈزىدە جىلۋە قىلىشقا باشلىدى. يەنى كۈن كەچ بولۇپ ئالەمنى قاراڭغۇلۇق باستى. ھۆكۈما:

ـــ ئەمدى بۇ بالىنى ئۆلتۈرەيلى! ـــ دېدى. خان:

ـــ سەۋرى قىلىپ تۇرغىن. تاڭ ئاتسۇن، ئۇنىڭ ئۆلۈمىنى ھەممە كۆرسۇن، ـــ دەپ توختىتىپ قالدى.

شۇ كېچە بايان قولى خان شەيخۇلئالەمنىڭ مازىرىدا ئىدى. ئۇ چۈش كۆردى. چۈشىدە شەيخۇلئالەم ئۇنىڭغا: «مەن سېنىڭ پادىچىلىقتىن پادىشاھلىققا كۆتۈرۈشكە سەۋەب بولدۇم. بۇ بىچارە بۇ يەرنى سېغىنىپ كەلسە كاپىرلارنىڭ سۆزىگە ماقۇل بولۇپ، بىگۇناھ بالىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن ھەربىكەت قىلدىڭ. سەن بالىنى ئانىسى بىلەن بىللە دەرھال ئەمىر چاكۇنىڭ ئالدىغا ـــ زەنجىرسىراغا ئەۋەتمەتىڭ!» دەپ خىتاب قىلدى.

بايان قولى خان ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ ئورنىدىن دەرھال تۇردى ـ دە، بىكەم ماھىنى شاھانە كىيىملەر بىلەن ياساپ، خاننىڭ ئوغلى بىلەن زەنجىرسىراغا ماڭدۇرۇۋەتتى. بۇ ئەلچى مەقسىتىگە يېتەلمەي ھالاك بولدى. بۇ ئىشلارمۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىقبالىدىن بولغانىدى.

چىراغنى خۇدايىم يانداۋۇپتۇر،
ئۇنى كىم «پۇۋ» دېسە ساقلى كۆيۈپتۇر.

ردۋايەتچىلەر شۇنداق ردۋايەت قىلىدۇ:

ساھىبقىران 12 ياشقا كىردى. شۇنىڭغىچىلىك ئەمىر چاكۇنىڭ ئۆيىدە تەربىيىلەندى. ئەمىر چاكۇ كىشىلەرگە ئۇنى: «بۇ بالا خىزمەتچىلەر ئەۋلادىدىن» دەپ تونۇشتۇراتتى ۋە ئۆز بالىسىدەك ياخشى كۆرەتتى.

ئەمىر چاكۇ ئىلىگىرى قارشى شەھىرىگە ھاكىم بولغانىدى. بايان قولى خان ئۇنى ئېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا مۇساجالايىزنى ھاكىم قىلىغانىدى.

بىكەم ماھ ئەمىر چاكۇنىڭ ئۆيىدە تۇرغان كۈنلىرىدە كۆپلەپ تائەت ـ ئىبادەت قىلىغاچقا، ئۇنىڭ دۇئالىرى ئىنابەتلىك ئىدى. ھەرقانداق كىشىل ۋە مېيىپ ئۇ دۇئا قىلسىلا ساقىياتتى. ئەمىر چاكۇ بىكەم ماھقا ئىخلاس قىلاتتى.

ئەمىر چاكو دۆلەتمەن كىشى ئىدى. چارۋا مالىرى، دۇنيالىرى كۆپ بۇلۇپ، 40 نەپەر قۇلى بار ئىدى. ھەر يەردىن سوۋغات قىلىدىغان تاۋارلار ۋە مال ـ ئۇلاغلارمۇ كۆپ ئىدى. بۇ مال چاۋىلارغا 40 قۇل ناھايىتى چوڭ بىر سوغدا قۇدۇقتىن سۇ تارتىپ بېرەتتى. سوغا زەنجىرگە باغلاقلىق ئىدى. شۇڭا بۇ جاينى «زەنجىرسىرا» دەپ ئاتاشقانىدى.

ئەمىر تېمۇر ئەمىر چاكۇنىڭ ئوغلى مىرزا سەيىدىن بىلەن ئوۋ ئوۋلاپ يۈرەتتى. ئەمىر چاكۇ تېخىچە بۇ ئوغلىنىڭ تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. بىكەم ماھمۇ ئېيتمىغانىدى. ئۆز ۋاقتىدا تورغاي باتۇر ئەمىر چاكۇ بىلەن ناھايىتى يېقىن دوست ئىدى.

ئەمىر تېمۇر بالىلار بىلەن ئوينىغاندا، دائىم ئۆزى ئەمىر بولاتتى، باشقا بالىلار ۋەزىر، نۆكەر بولاتتى. بىر كۈنى بىر بالا:

— ئاۋامۇسلىم قاساپنى كاناردىنىڭ زەخمىغا بىر بارمىقى بىلەن ئېتىۋەتكەنىكەن. كىتابىتا كۆردۈم، — دېدى. ئەمىر تەمۇر:

— بۇ ئانچىكى بىر ئىش، مەنمۇ قىلالايمەن، — دېدى ۋە قاساپنىڭ كاناردىنى ئەكەلدۈرۈپ، كاناردىنى بىر بارمىقى بىلەن يىراقتا ئېتىۋەتتى. يەنە بىر كۈنى ئەمىر تەمۇر بىر يۈك لۈك هارۋىنى بىر قولى بىلەن كۆتۈرۈپ چۆرۈۋەتتى. ئەمىر چاكۇ بۇ ۋەقەلەرنى ئاڭلاپ هەيران قالدى ۋە: «بۇ ئوغۇل چوقۇم جاهانگىر بولىدۇ» دەپ ئويلىدى.

ئەمىر تەمۇرنىڭ تۆت تۈرلۈك خىسلىتى توغرۇلۇق مۇنداق يېزىشقانىدى: ئاۋۋالدا بىر قولى بىلەن لىق يۈك بېسىلغان هارۋىنى كۆتۈرگەن. ئىككىنچى قېتىم ئەجدىهانىڭ بېشىنى چىشلەپ ئۈزۈۋەتكەن. ئۈچىنچى قېتىم 40 كىشى ئاران تارتىپ سۇ چىقىرىدىغان چوڭ سوغىدا ئۆزى يالغۇز سۇ تارتىپ چىقارغان. تۆتىنچى قېتىم، قوتۇر ئويوز بولۇپ، يەتتە يىلغىچە ئۆزىنى باش قىلارغا زادى قوشمىغان.

بىر كۈنى، 40 قۇل قۇدۇقتىن سۇ تارتىۋاتاتتى. مىرزا سەيپىدىن:

— كىم مۇشۇ سوغا بىلەن قۇدۇقتىن ئۆزى يالغۇز سۇ تارتالايدۇ؟ — دېدى.

— تارتالايدىغانلار بار، — دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تەمۇر. مىرزا سەيپىدىن بۇ گەپتىن كۈلۈپ كەتتى. ئەمىر تەمۇرنىڭ غەيرىتى قوزغالدى ـ دە، قۇدۇقنىڭ بېشىغا بېرىپ، ئۆزى يالغۇزلا سوغىنى قۇدۇقتىن تارتىۋالدى. يەنە سوغىنى كۆتۈرۈپ، سۈنى ئوقۇرغا قۇيۇۋېتىپ بەردى. مىرزا سەيپىدىن:

— ئەي قەھرىمانىشىم، مېنى ئۆزۈڭگە ۋەزىر قىلامسەن؟ — دېدى.

— سېنى ۋەزىر قىلىدىغانغا مەن پادىشاھ بولمىسام، — دېدى ئەمىر تېمۇر.

— مەن كۆڭلۈمدە: «ئەگەر قېرىندىشىم سوغىنى قۇدۇقتىن يالغۇزلا تارتىۋالالىسا پادىشاھ بولىدۇ» دەپ ئويلىغانىدىم. نىيىتىم توغرا چىقتى، — دېدى مىرزا سەيپىدىن. ئەمىر تېمۇرمۇ:

— مەن ناۋادا پادىشاھ بولۇپ قالسام، سېنى چوقۇم ۋەزىر قىلىمەن، — دەپ ۋەدە بەردى. شۇ كۈنى ئەمىر تېمۇر 40 سوغا سۇ ئالدى. كىشىلەر تولىمۇ مەمنۇن بولۇشتى. ئەمىر چاكۇ ۋە ئۇنىڭ قەبىلىسىدىكى ھەممە كىشى بۇ ۋەقەنى ئاڭلاشتى.

ئەمدى سۆزنى تورغاي باتۇردىن ئاڭلايلى:

بايان قولى خان تورغاي باتۇرنى قەشقەرگە ئەۋەتكەنىدى. تورغاي باتۇر بۇخاراغا قايتىپ كېلىپ خانغا كۆرۈنۈش قىلدى. ئاندىن بىكەم ماھنى سېغىنىپ سەبىز شەھىرىگە كەلدى. ئۇ كەلگەندە يوقون خانىم تەلۋە ھەم ساراڭ، ئالىغاي بولۇپ قالغانىدى. ئۇ بىكەم ماھنىڭ قارغىشىغا ئۇچرىغانىدى. تورغاي باتۇر بىكەم ماھنى ئۇچرىتالمىدى. كىشىلەردىن سورىۋىدى، بىكەم ماھ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا — بۇخاراغا كەتكەن، دەپ جاۋاب بېرىشتى. تورغاي باتۇر:

— مەن بۇخارادىن كەلدىم. شەرىئەت پېشىۋاسى ھەر قانچە ئىزدىگەن بولسىمۇ خەۋىرىنى ئالالماپتۇ، — دېدى. شۇنداق قىلىپ بىكەم ماھتىن خەۋەر ئالالمىغان تورغاي باتۇر 12 يىلنى يىغا بىلەن ئۆتكۈزدى. بىر كېچىسى چۈشىدە شەيخۇلئالەمنى كۆردى. شەيخۇلئالەم: «ئەي تورغاي باتۇر، ئوغلۇڭ 12 ياشقا كىردى. تېخىچە خەۋىرىڭ يوقمۇ؟ سەن بۇ يۇرتتا نېمەئىش قىلىپ يۈرىسەن!» دېدى. تورغاي باتۇر ئۇيقۇدىن ئويغاندى. ئۇ ئويغانغاندا يوقون خانىمنىڭ ساراڭلىقى تېخىمۇ ئەدەپ كەتكەنىدى.

بىكەم ماھنىڭ ئەۋلىيالىقى ۋە دۇئاگۆيلۇقى، ئوغلىنىڭ داڭقى ئالەمگە تاراپ كەتكەنىدى. بۇلارنى تورغاي باتۇرمۇ ئاڭلىدى. ئۇ يوقون خانىم بىلەن سوۋغات تەييارلاپ، زەنجىرسىراغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇلار نەچچە كۈن يول يۈرۈپ، زەنجىرسىرادىكى قۇدۇقنىڭ بويىغا كېلىشتى. ھاۋا ناھايىتى ئىسسىق ئىدى. شۇ چاغدا ئەمىر تېمۇر قىزىل سوغا سۈ تارتىپ ھېرىپ ـ چارچاپ ئۆيقۇغا كەتكەنىدى. تۆيۈقسىزلا بىر ئەجدىھا كېلىپ، ئەمىر تېمۇر-نىڭ كۆكرىكىگە چىقتى. تورغاي باتۇر بۇ ئىشنى كۆردى. ئۇنىڭ ئاتىلىق مۇھەببىتى جۇش ئۇردى. ھەيران بولۇپ، قانداق قىلىشنى بىلمەي تىت ـ تىت بولۇپ تۇرغىنىدا، ئەمىر تېمۇر كۆزىنى ئېچىپ كۆكسىدىكى ئەجدىھانى كۆردى. ئۇ دەرھاللا ئەجدىھانىڭ كاللىسىنى غاچچىدە چىشلەپ ئۈزۈپ تاشلىدى. بۇنداق ئىشنى ھېچقانداق كىشى قىلالمىغانىدى.

غەزەپ بىلەن چىشلەپ ئەجدىھانى،
ئۈزۈپ تاشلىدى ئۇنىڭ بېشىنى.
ئاتىسى كۆرۈپ ئوغلىنىڭ ئىشلىرىنى،
تۆكتى ئۇنىڭغا ئاتىلىق مېھرىنى.

تورغاي باتۇر ھەيران بولۇپ، ئاپىرىدن ئوقۇپ، ئۇنىڭ ئەترايىنى ئايلىناتتى.

— ئەي ئوغلۇم، — دەپ سورىدى تورغاي باتۇر بالىدىن، — كىمنىڭ ئوغلىسەن؟

— ئەمىر چاكۇنىڭ ئوغلى بولىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى بالا.

— ئەمىر چاكۇنىڭ ئۆيىنى ماڭا كۆرسىتىپ قويىسىڭچۇ؟

ئەمىر تېمۇر تورغاي باتۇرنى ئەمىر چاكۇنىڭ قورۇسىغا باشلاپ كەلدى ۋە:

— مېھمان كەلدى! — دەپ خەۋەر قىلدى. ئەمىر

چاکو تورغاي باتۇرنى كۆردى ـ ده، ئۇنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ باردى. ئىككىيلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئەمدى چاكو تورغاي باتۇر ئۇچۇن زىيادە بەردى.

— مەن بۇگۇن بۇ غۇلام ئوغۇلدىن ئاجايىپ ئىشلارنى كۆردۇم، — دېدى تورغاي باتۇر.

— بۇ ئوغۇل مېنىڭ قولۇم ئەمەس، بۇ ئىنسانىڭ مېنىڭ سىگلىمدۇر. ئۇ مەستۇرە ۋە قارىي، دۇنياسى خۇدانىڭ ئالدىدا ئىناۋەتلىكتۇر، — دەپ چۈشەندۈردى ئەمدى چاكو. تورغاي باتۇر.

— مەن چۈشۈمدە بىر سىر كۆردۇم. ئاشۇ ئاجىزەدىن بۇ سىرنى سوراپ كۆرسەم، — دەپ ئىلتماس قىلدى. ئەمدى چاكو ماقۇل بولدى. ئاربغا پەردە تارتىلدى. بىكەم ماھنى چاقىرىپ كېلىشتى.

بىكەم ماھ شۇ زامات ئىچىدىن تونۇدى، لېكىن مەخپىيەتلىكنى ساقلىدى.

تورغاي باتۇر چۈشىدە كۆرگەن ۋەقەلەرنى سۆزلىدى. بىكەم ماھ:

— خۇدايىم سىزگە بىر ئوغۇل بەردى. ئۇ كېيىنچە پۈتۈن ئالەمگە سۇلتان بولغۇسى، — دەپ جاۋاب بەردى. تورغاي باتۇر چۈشەنمەي:

— مېنىڭ ئوغلۇم يوق. يوقون دېگەن ئايالىم سارائ ۋە ئالمغاي. نەچچە يىلدىن بېرى بۇنىڭدىن باشقا خوتۇنۇم يوق، — دېدى.

— بىر ياخشى ئوغلىڭىز بار، — دېدى بىكەم ماھ، — سىزنىڭ خەۋىرىڭىز يوق، يوقون خانىمنى كەلتۈرۈڭ. مەن دۇئا قىلاي. ئاللاتائالا شېپالىق بېرىپ قالار.

يوقون خانىمنى ئېلىپ كېلىشتى. بىكەم ماھ ئۇنىڭغا شۇنداق دېدى:

— ئەي يوقون خانىم، خۇدايتائالا ساڭا شىپالىق بەرسۇن. قىلغان ئىشلىرىڭنى راستىڭ بىلەن ئېيتقىن.

يوقون خانىم ئىلاجىسىز قىلغان ئىشلىرىنى بىر - بىرلەپ ئېيتىپ بەردى ۋە:

— ئاخىرىدا قىلغان ئىشىم شۇ بولدىكى، بىكەم ماھنى مويدۇن دېگەن قۇلغا بۇيرۇپ ئۆلتۈرگۈزۈۋەتتىم، — دېدى. تورغاي باتۇر غەزىپىنى باسالماي قولىدىكى شەمشەر بىلەن يوقون خانىمنى چاپماق بولدى. تۇيۇقسىزلا پەردە ئارقىسىدىن:

— توختاڭ! مەن بىكەم ماھ بولىمەن! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، — بۇ ئوغۇل سىزنىڭ ئوغلىڭىز بولىدۇ!

ئەمىر تورغاي باتۇر ئوغلىنى قۇچاقلاپ يىغلىۋەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن بىكەم ماھ دۇئا قىلىۋېدى، يوقون خانىمنىڭ ھەممە كېسەللىرى شىپالىق تاپتى. ئۇلار بىرقانچە كۈن ئەمىر چاكۇنىڭ ھويلىسىدا تۇرۇپ ئاندىن سەبىز شەھىرىگە يول ئالدى.

غايىب كىشىلەرنىڭ ئەمىر تېمۇرگە كۆپ ئىلتىپات قىلغانلىقى

يالۋۇرماق، ھەسرەتلەنمەك خۇدانىڭ ئۆزىگىلا مەنسۇپ بولسۇن. چۈنكى ئۇ قارا يەردە ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈندۈرۈپ كۆكەرتىدۇ، قۇرۇق ياغاچلارغا يويۇرماقلارنى ئاتا قىلىدۇ، ھەر خىل تىرىكلەرگە ھەرخىل كىيىملەر كىيدۈرىدۇ، تەمسىز نەرسىلەرگە تەم كىرگۈزۈپ تاتلىق قىلىدۇ، رەڭمۇرەڭ گۈل - چېچەكلەرنى ئېچىلدۇرۇپ، ئۇنىڭدىن تۈرلۈك - تۈرلۈك يېمىشلەرنى پەيدا قىلىدۇ.

ھەزرىتى شەيخ سەئدى رەھمەتۇللا ئەلەيھى پارس تىلىدا شۇنداق دېگەنىكەن:

بەرگى دەرەختىن سەبز دەر نەزەر ھەشيار،
ھەر ۋەرىقى دەپتەر بېيت ھەرپەت كىردىكار.

تورغاي باتۇر ئەمىر تېمۇرنى سەبز شەمبرىگە ئەكەلدى. ساھىبقىراننىڭ يېشى 12 دىن ئاشقانىدى. تۇغۇلغان يىلى ئىدراك يېشى بىلەن ھېسابلىغاندا چاشقان يىلى ئىدى. يىل بېشى نوروز — كۆكەم ئىدى.

ئەمدى ھەزرىتى ئەمىر تېمۇرنىڭ قولىغا يار — دۆلەت ئاچقۇچىنىڭ قانداق كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ باقايلى:

رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، ئەمىر ساھىبقىراندا جاھانگىرلىكنىڭ بەلگىلىرى تېزلىك بىلەن پەيدا بولماقتا ئىدى. ئۇنىڭ مەقسەت قۇتلىرى دائىم يۇقىرىغا ئۆرلەيتتى. ئۇ ياش قۇرامىغا يەتكۈچە، ئۇششاق بالىلار بىلەن ئويناغاندا دائىم ئۇلارغا سۇلتان بولاتتى، ھەربىر بالىغا بىر مەنسەپنى بەلگىلەپ بېرەتتى. باشقىلارنى ۋەزىر، باقاۋۇل، ياساۋۇل ۋە ھەر تەرەپكە قاراۋۇل قىلاتتى ـ دە، ئۇلارغا ھاكىمىيەت خىزمىتىنى قىلىشنىڭ قائىدىلىرىنى ئۆگىتەتتى. كىشىلەر يىراق ـ يېقىندىن كېلىپ ئۇنىڭ ئويۇنلىرىنى قىزىقىپ تاماشا قىلاتتى. ئۇ ھەر كۈنى مۇشۇ ئويۇنىنى ھەۋەس بىلەن ئويناياتتى. بىر كۈنى بىر ئاقساقال كېلىپ سورىدى:

— ئەمىر بولساڭ جاھانىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالامسەن؟ —

— ئەي بوۋا، — دېدى ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران، — ھازىر قەدىر ـ قىممىتىمنىڭ قۇشى ئېگىزلىككە قاراپ ئۇچماقتا. ئەگەر يەر يۈزىدىنىڭ تۆت تەرىپىنىڭ ھەممىسى تەخت ـ تەسەررۇپۇمۇم دائىرىسىگە كىرسە بىر كۈپ تۇپراقچىلىق كۆرۈنمەيدۇ.

هەر نەرسىنى تەلەپ قىلساڭ تاپارسەن،
مەقسىتىڭنىڭ ئىمارەتىن ياپارسەن.

— ئەي ئوغلۇم، قىلغان ھەۋەسلىرىڭدە زادىلامە يۈسلەنمە! مەقسەتلىرىڭنىڭ ئەمەلگە ئېشىش ۋاقتى يېقىندۇر.

ئاقساقال بوۋاي شۇنداق دەپلا كۆزدىن غايىب بولدى.

ساھىبقىران ھاياجانلىنىپ: «بۇ كىشى ئەھلىللالەردىن بولسا كېرەك، خۇدادىن ئۈمىدىم باركى، ئۇ كىشى نېمىدېگەن بولسا ئەمەلگە ئاشقۇسىدۇر» دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈردى.

بالىلار كۈندىكىدەك ئوينىشىپ، بىرىنى گۇناھكار قىلىپ ئەمىر تېمۈرنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى، شاھ ئەمىر تېمۈر ئۇنىڭغا جازا بېرىشكە بۇيرۇدى.

ساھىبقىراننىڭ بۇيرۇقى بىلەن بالىلار ئۇنى ياغاچقا ئاستى. بۇ بالا شۇ زامات ئۆلۈپ قالدى. بالىلار تەرەپ - تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. ساھىبقىران ئۆزى يالغۇز ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى. لېكىن قېچىشقا غەيرىتى قويمىدى. ئەندىشە بىلەن تورغاي باتۇرنىڭ قورغىنىغا باردى. شۇ چاغدا شەيخ ھۈسىين كالال ھايات ئىدى. مۇنبەردە مۇرىتلىرىغا دەرس ئۆتۈۋاتاتتى. ئۇشاگىرتلىرىغا شۇنداق دېدى:

— يەر يۈزىنىڭ شاھلىرىنى پەرەز قىلىپ كۆرۈڭلار، ئەتە كۈن چىقماستىن ئىلگىرى تورغاي يولىغا قاراپ تۇرۇڭلار!

ئەتىسى ھەممە شاگىرتلار يول ئۈستىدە تورغاي يولىغا كۆز تىكىپ قاراپ تۇرۇشتى. بىر چاغدا بىر ئوغۇل بالا كەلدى. بالىنىڭ پېشانىسىدە جاھانغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشنىڭ بەلگىلىرى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. يولدا شۇ بالىدىن بۆلەك ئادەم يوق ئىدى. ھەممە شاگىرت كېلىپ ئۇنى تاۋاپ قىلىشتى. ساھىبقىران مۇنبەردە سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ بىر چاغلاردا ئويناپ يۈرگىنىدە

ئۆزىگە نەزەر سالغان ھېلىقى شەيخ ئىسكەنلىكنى تونۇۋالدى. ساھىبقىران مۇنبەرنىڭ ئەڭ تۆۋەنكى پۈتىغا يېقىن كېلىپ ئولتۇردى. شەيخ:

— بۈگۈن بىزنىڭ سۆھبىتىمىزگە كەلگۈچىگە خۇدايىم ھازىردىن ئاخىرەتكىچە دۇنيا — يەرئۈزىنىڭ مەمۇرىيەت ھوقۇقىنى بەرگەن، — دەپ چۈشەندۈردى. ساھىبقىران خىيالىدىن: «مەن قايغۇ ـ ھەسرەتتە قالغان، غەمگە پاتقان، يولۇم كېسىلگەن بىر كىشى» دېگەنلەرنى كەچۈردى. شەيخ ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنى چۈشەندى ـ دە، سۆزلەپ كېلىپ ھەزرىتى ئادەمدىن مىساللار كەلتۈردى:

— ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ياراتقاندا، ئۇ «ھەرقانداق ئىش ھېنىڭدىن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ» دەپ تەمەننا قىلدى. يەر يولسا ئۆزىنى تولىمۇ تۆۋەن، ئاجىز چاغلاپ ئۇنچىقىمىدى. شۇ سەۋەبىدىن غايەت زور بەخت ـ دەۋلەت يەرگە بەخش ئېتىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئەمىر تېمۇر شەيخكە قول بېرىپ شاگىرت بولدى.

ساھىبقىران ئىسكەندەر سانىنىڭ ئەسلەشمىزىدە مۇنداق ئېيتىلغانىدى: «شۇ چاغلاردا مەن 70 نەپەر كامالەتكە يەتكەن ئۇستازغا قول بېرىپ شاگىرت بولدۇم. 70 قېتىم ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇم. 70 دېگىزدىن غەۋۋاسىتەك ئۆزۈپ ئۆتتۈم. ھەرگىز ھاراق ـ شاراب ئىچمىدىم ۋە نامازنى تاشلىغىنىم يوق».

قىسسىمزنى داۋاملاشتۇرايلى: ئايدەك نۇرلۇق يۈزلۈك، كامالەتكە يەتكەن ئۇستاز بىر خۇپتىدە ئايەت ئوقۇپ، ساھىبقىرانى ئۆزىگە يېقىن قىلدى. مۇرتلىرىغا رۇخسەت بېرىپ، ئاندىن ساھىبقىرانغا: «كەل، ماڭا دوست بول» دېدى. ئاندىن ئۇلار بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىشتى. ئۇيەردە بىر گۈمبەز تۇراتتى. ئىلگىرى بۇ گۈمبەزنى كۆرمىگەن بولغاچقا، شەيخ

ساھىبقىرانىڭ سىرتتا قويۇپ، گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىردى. قاراپ تۇرۇۋىدى، تۈيۇقسىزلا بىر كىشى بىر يىگىتنى ھەمراھ قىلغان ھالدا يېتىپ كەلدى، ئۇمۇ يىگىتنى تاشقىرىدا قويۇپ، ئۆزى گۈمبەزنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەلدى. يەنە بىر كىشى كەلدى، ئۇنىڭمۇ يېنىدا بىر ئوغۇل بار ئىدى. ئۇمۇ بىللە كەلگەن ئوغۇلنى سىرتتا قالدۇرۇپ، ئۆزى گۈمبەزگە كىرىپ غايىب بولدى. سىرتتا قالغان ئىككى يىگىتنىڭ كىيىم-كېچەكلىرى ئۆزگىچە ئىدى. تىللىرىنى كىشى چۈشىنەلمەيتتى. ئۇلار ساھىبقىرانىغا ھەيران بولۇشتى. لېكىن ئۇچىلىسى بىر-بىرىنىڭ تىللىرىنى چۈشىنەلمەيتتى.

تۈيۇقسىز گۈمبەزنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، يېشىل كىيىم كىيگەن بىر سوپى چىقتى - دە، بۇ ئۇچەيلەنگەن ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ، مۇبارەك ئېغىزىدىن ئۇلارنىڭ ئاغزىغا سۇ تامغۇزدى شۇنىڭدىن كىيىن بۇلار بىر-بىرىنىڭ تىلىنى ئاسانلا چۈشىنىدىغان بولدى. ئۇلاردىن بىرى:

— مەن مەغرىب يېگىنىڭ ئوغلى بولىمەن، ئوۋ ئوۋلاپ يۈرەتتىم. بىر قۇش ئېلىپ چىقىپ بۇ يەرگە كەلتۈردى. ئېتىم سۇلتان مۇھەممەددۇر، — دېدى.

— مەن يەمەننىڭ يېگىنىڭ بالىسى بولىمەن. ھەج قىلىشقا كېتىۋاتاتتىم. مېنىمۇ بىر قۇش كۆتۈرۈپ مۇشۇ يەرگە كەلتۈردى. ئېتىم سۇلتان زۇنۇندۇر، — دېدى يەنە بىرى، بۇلار سوپىدىن:

— بۇ سىرنىڭ تېگى نېمە؟ — دەپ سوراشتى.

— بۇ يەر غايىب كىشىلەرنىڭ جايلىرى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ پۇل - دۇنيا بىلەن ئىشى يوق. ئەگەر ئۇلار خالىسا پادىشاھلار-نىڭ تەختى، ئىززەت-ھۆرمىتىنى تۇپراق بىلەن باراۋەر قىلىۋېتىدۇ. خالىسا ئاجىز، كەمبەغەلنى خارلىق تۇپرىقىدىن ئېلىپ، شاھلىقنىڭ دولقۇنلىرىغا تاشلايدۇ. ھەممە ئىش خۇدايىتائالانىڭ تەقدىرى

بىلەن بولىدۇ. خۇدايىم ھەر كىشىنىڭ نېمىتىگە يارىشا مەدەت بېرىدۇ. بولۇپمۇ بۇ يىل تەقدىرده پۈتۈلۈشچە بىر پادىشاھنىڭ ئىشلىرى پۈتۈن دۇنيانى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇشقا قاراپ يۈزلەنمەكته. غايىب كىشىلەر ئۇنى تەربىيلەشكە تۇتۇنماقتا. ئۇنىڭ ئىشلىرى بارغانسېرى تەرەققي قىلماقتا. ئۇنىڭ دۆلىتى ماغدۇرغا كېلىپ، 800 يىلغىچە ئۇنىڭ دۆلىتى ۋە بەگلىك بىلەن ئۆتىدۇ. دېمەك، غايىب كىشىلەر خۇدانىڭ قايسى قۇلى شۇ دۆلەتكە لايىق بولسا، شۇنى تەربىيلەيدۇ. سىزلەرنى ئىككى قۇش كەلتۈرۈپتۇ. ئۇلارمۇ غايىب كىشىلەردىن بولىدۇ. ھېلىھەم سىزلەرمۇ بۇ سۆھبەتكە قاتنىشىسىزلەر، سىزلەرگە كۆرۈش سېلىپ، ئېتىبارىنى مەرھەمەت قىلىدۇ. سىلەر ئۆزۈڭلارنى ئوبدان بىلىشىڭلار كېرەك. سوئال سورىسا، سۆزنى بىلىپ، جايىدا جاۋاب بېرىڭلار، چۈنكى بۇ سىلەرنى سىناش ئۈچۈندۇر. بۇ ئۈچىڭلاردىن سۈپەت ۋە ئېتىبار جەھەتتە قايسىڭلارنى خالىسا، سەلتەنەت كېيىملىرىنى كېيىسىلەر، — دەپ چۈشەندۈردى ھېلىقى سوپى.

يەمەنلىك ئەمىر زادىسى:

— مېنىڭ ھەممە ئىلىملەردىن خەۋىرىم بار، يېتىشكەن كىشىمەن. شۇڭا بۇ دۆلەت ماڭا خاستۇر، — دېگەنىدى، مەغرىب شاھىنىڭ شاھزادىسى:

— مەن ناھايىتى كۆپ ھېكمەت ـ ئىلىملەرنى بىلىمەن، ئەگەر ئامەت ئىلىمده بولسا، دۆلەت قۇشى چوقۇم مېنىڭ بېشىمغا قونغۇسىدۇر، — دېدى.

ئەمىر تېمۇر ئۇنچىقماي تۇردى. ھېلىقى سوپى:

— ھەي تۆرەك بالىسى، سەن نېمىشقا سۆزلىمەيسەن؟ — دەپ سوريغانىدى، ساھىبقىران:

— ئۆزۈمگە نەچچە رەت قاراپ چىقسام، مېنىڭدە قابىلىيەت

يوق ئىكەن. ئەي سوپۇم، غايىب كىشىلەرنىڭ خىزمىتىگە يارىمايدىغان ئوخشايمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

— سەندىن، — دېدى سوپى، — ئەھلىللالرنىڭ پۈرىقى كېلىپ تۇرىدۇ.

بىر ئازدىن كېيىن ئۇلارنى گۈمبەز ئىچىگە چاقىردى. ئۇلار ئىچكىرىگە كىرىشتى. بىر تەرەپتە، ھەممەيلەن مۇھەببەت بەزمىسى بىلەن مەشغۇل ئىدى. ئۇلار ئىككىلا شاھزادىنى پادىشاھ لىققا بەلگىلىدى. يەھەنىڭ ئەمىرزادىسى:

— مەن يۇقىرىراق ئورۇندا ئولتۇرىمەن، — دەپ تەمەننا قىلدى.

— مەن يۇقىرىراق ئولتۇرىمەن، — دېدى مەغرىب شاھزادىسى.

ساھىبقىران ئۇنچىقمىدى. ئاخىرى خادىملاردىن بىرى غايىب كىشىلەرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئىككى شاھزادىنىڭ بىرىنى ئوڭ تەرەپكە، يەنە بىرىنى سول تەرەپكە ئولتۇرغۇزدى ـ دە، ئەمىر تېمۇرگە شاھلارنىڭ شاھى ئولتۇردىغان ئورۇنىنى كۆرسەتتى. ساھىبقىران سەپتە قولىنى قوشتۇرۇپ تەزىم بىلەن تۇرغانىدى، خادىم:

— ئولتۇرغىن! — دېدى.

— بۇ ئالىي ئورۇندا مەن ئولتۇرمايمەن، مەن خىزمەتكارمەن، خىزمەتكار ئولتۇرىدىغان جايدا ئولتۇرۇشۇم كېرەك، دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تېمۇر.

بۇ جاۋاب غايىب كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە خۇش ياقتى ۋە پاساھەتلىك بىلىندى، شۇنان شەيخ شەمسى كالال ئاشكارا بولدى. ھەر قانداق پادىشاھقا غايىب كىشىلەردىن بىرى تەربىيەتچى بولىدىغان بولغاچقا، ئەمىر تېمۇرگە شەيخ شەمسى كالال تەربىيەتچى بولدى. شەيخ:

ـــ ئەي ئوغلۇم، بۇ ساڭا ئۆمۈرىۋىي بىرىلگەن لايىق سەلتەنەتتۇر. غايىب كىشىلەر پادىشاھلارغا يەتەكچىلىك قىلىدۇ. ـــ دەپ چۈشەندۈردى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

ئەمرلەر ئۆزۈكنى ھەقىقەتەندۇر، بەس،
ـــ ئۆزۈك، مەملىكەتلەرگە دور دەستۇرەس.
بولۇپ شاھ مۇھەممەد جاھان ئۆزرەكىم،
مۇھەممەد نامىغا ھەم تاۋازى كىم.

ساھىبقىران خادىمدىن:

ـــ بەيىت ئوقۇغان بۇ كىشى كىم؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بۇ شەيخ جامىب بولىدۇ. سۇلتان مۇھەممەدگە ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. ئۇچ شەيخ ئۇچ شاھزادىگە ئىگىدارچىلىق قىلغاچقا ئۇلارنى ماختىماقچى. غايىب كىشىلەرنىڭ يەتەكچىسى بۇ ماختاشلارنى ئاڭلاپ ئولتۇرىدۇ، ـــ دەپ چۈشەندۈردى خادىم.

رەجال غايىب (غايىب كىشىلەر) نىڭ ھەممىسى ئۇنچىقىشى مايى ئولتۇرۇشقانىدى. شۇ ئەسنادا خوجا جاھان، خوجا ئارىپ، يەنە تولغان ئايدەك خوجا ئەخمەت يەسەۋى ۋە سۇلتان بايەز، شەيخ مەنسۇر (ئەلھاجى)... قاتارلىق ھەممە غايىبلارنىڭ ئەرۋاھلىرى يىغىلدى. ئۇلارغا سوپى ئورۇن كۆرسەتتى. قۇتىبى بېشىنى كۆتۈرۈپ نەقىشبەنتنىڭ ئۇستازى مىركالالغا:

ـــ بۇ ئىمتىھان ئورنىدۇر، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىدىن ئىمتىھان ئېلىپ كۆرۈش كېرەك، ـــ دېدى. شۇ چاغ بىر يىگىتنى ئېلىپ كىرىشتى. يىگىت ئەقلىنى يوقاتقان بولۇپ، بىر قولىدا شاراب، بىر قولىدا قورال بار ئىدى. ئۇ قارا كىيىم كىيگەن بولۇپ، ھەر تەرەپكە قول شىلتىيىتى. ئولتۇرۇشنىڭ باشچىسى:

ـــ بۇ مېنىڭ ئوغلۇمدۇر، نەچچە قېتىم تۇغا قىلىشقا

ئۇندىسەم ئاڭلىمىدى. ئۇچ قېتىم قىلغان توۋىسىنى بۇزدى. ھەر-قايسىلىرى بۇنىڭغا بىرنېمە دېيىشسىلە، — دېدى.

يەمەن شاھزادىسى كۆڭۈلچەك ئىدى. شۇڭا ئۇ:

— بۇنىڭغا يەنە دۇئا قىلىڭ، — دەپ مەسلىھەت بەردى. مەغرىب شاھزادىسى ئالىم بولغاچقا:

— يەنە توۋا قىلىشقا دالالەت قىلىڭ، — دېدى. ساھىبقىراندىن:

— سەن نېمىدەيسەن؟ — دەپ سورىغاندى، ساھىبقىران ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرغىنىچە يىگىتنى بىرلا ئۇرۇۋىدى، يىگىت دەرھال ئۆلدى. ھېلىقى ئىككى شاھزادە ساھىبقىراننى ئەيىبلەشتى.

— بۇ يېتەكچىمىزنىڭ ئوغلى تۇرسا نېمىشقا ناھەق ئۆلتۈرسەن؟ شاراب ئىچكەنلىكنىڭ جازاسى دۇئادۇر، ئۆلتۈرۈشكە بولمايتتى.

— سىلەر ئىككىڭلار ئۆز ھۈنىرىڭلارنى دېدىڭلار. ماڭىمۇ ئۆز ھۈنىرىمنى بىلدۈرمەك لازىم. مەن قارا تۈرۈك. مېنىڭ ھۈنىرىم ئۆلتۈرمەك ۋە باغلىماق. ئۇنىڭدىن باشقا ئىشىم يوق. بۇ جايغا مەست كېلىش توغرا ئەمەس، — دەپ جاۋاب بەردى ساھىبقىران.

ئۇچ تۆرىنىڭ تەربىيەتچىلىرى سۆز تالىشىپ قېلىشتى. بىرى: «سۇلتان مۇھەممەد تۆرىنىڭ سۆزى توغرا!» دېسە، يەنە بىرى: «يەمەن شاھزادىسىنىڭ سۆزى توغرا» دەيتتى. ئاخىرىدا شەيخ كالال:

— ئەمىرلىك قىلىشنىڭ سالاپىتى شۇكى، گۇناھكارلارنى ئۆلتۈرۈش كېرەك. بولۇپمۇ گۇناھكار توۋىسىنى بۇزغان بولسا تېخىمۇ شۇنداق قىلىش كېرەك، — دېدى.

رىۋايەتچى ئېيتىدۇكى، بۇ جاي رەجال غايىبلار توپلىشىدىغان جاي ئىدى. باشقىلارغا بۇ سىر نامەلۇم ئىدى.

سورۇنىدىكى يېتەكچىسى ئۇچەيلەنگە:

— سىلەر ئەمرىلىك دەۋاسىنى قىلىشتىكىلار، بۇ خانىقانىڭ ئۆگزىسىدە دۆلەت دۇمبىقى بار. ھەرقايسىكىلار چىلىپ كۆرۈكلار. قايسىكىلار ئاۋاز چىقىرالايسىلەر، — دېدى.

ئوچ تۆرە خانىقانىڭ ئۆگزىسىگە چىقتى. دۇمباقنى ئاۋۋال يەمەن شاھزادىسى چىلىۋېدى، ئاۋاز چىقتى. مەغرىب شاھزادىسى چىلىۋېدى، ئاۋاز چىقمىدى. ئاخىردا ساھىبقىران چىلىۋېدى، دۇمباقنىڭ ئاۋازى ھادىس جارانلاپ، كۆكۈلنى مايىل قىلىۋالدى. دۇمباق ئاۋازىدىن: «دۆلەت، دۆلەت ئەمىرتېمۇرى» دېگەن مەنە ئۇققولاتتى.

تارىخلاردا كەلتۈرۈلۈشچە، شۇ كۈنى يەر يۈزىدىكى ھەممە يېرىگە «دۆلەت ئەمىر تېمۇرى!» دېگەن ئاۋاز تارالغان، ھەممىسىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ بارغانمىش.

شۇنداق تۇيۇقسىزلا بىر باغ كۆرۈندى. باغدىن بىرنەچچە غۇلام چىقتى ـ دە، دۇمباقچىلارنى تەكلىپ قىلىشتى. ھېلىقى ئىككى يىگىت ئۇنىمىدى. ساھىبقىران پەرۋاسىزلا بېرىۋەردى. ساھىبقىرانىنى قەسىرگە كەلتۈرۈشتى. يەتتە دەرۋازىنىڭ ھەممىسى قۇلۇپلاقلىق ئىدى. ساھىبقىران قۇلۇپلارنى ئېچىپ ھەممىدىن ئىلگىرى كىرىپ قارىۋىدى. ئۇنىڭ كۆزى ئاپئاق ئېتىكى قانغا تولغان، ئاشىق سۆيەت، گۈل بەدەنلىك ئايالالارغا، ئەركەكلەرنىڭ مەرمەر تاشقا ئوخشايدىغان، قان قالمىغان بەدەنلىرىگە چۈشتى. ئەتراپقا ئەركەكلەرنىڭ كاللىلىرى تېرىلىپ كەتكەنىدى. بۇ باشلارغا قاراپ ئۇنىڭ قايسى مىللەتتىن ئىكەنلىكىنمۇ ئايرىغىلى بولمايىتتى.

بۇ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر تەزىل پەردە تارتىلغان بولۇپ، مۇئەككەللەر ساھىبقىرانغا: «پادىشاھلىق دەۋاسىنى قىلغۇچى مۇشۇ يەردىن ئۆتۈشى كېرەك» دېدى ۋە «سەندەلگە (ئورۇندۇققا) ئولتۇر!» دەپ بۇيرۇدى. ساھىبقىران ئولتۇردى ۋە ئۆزىنى خانىقادا — قۇتبەنىڭ ئالدىدا كۆردى. قۇتبى:

— يەتتە ئىقلىمغا پادىشاھ بولغانلىقىڭ ئۈچۈن مۇبارەك بولسۇن، ئەگەر ئۆز ئوغلۇڭ گۈناھ قىلسىمۇ ئۆلتۈرىدىغان، كەچۈرمەيدىغان بولدۇڭ. ھېلىقى دۇمباقنىڭ ساداسى بۇنىڭ مىسالىدۇر. ھېلىقى ئۆي دۇنيانىڭ زالىمى سەن ئۇ يەردە نەچچە مىڭ لىغان ئەرنىڭ بېشىنى كۆردۈڭ. ئاشۇلارنىڭ بېشىغا «دۇنيا» دېگەن نەرسە چمقتى. ھېلىقى مۇئەككەللەر سېنىڭ پادىشاھلىق ئەسۋابلىرىڭنىڭ مىسالىدۇر، — دەپ چۈشەنچە بەردى.

ئۈتبى ساھىبقىرانغا كۆپ نەسىھەت قىلدى. كېيىن شەيخ كالالغا تاپشۇردى. شەيخ كالال:

— ئايىغىڭنى مېنىڭ قەدىمىمنىڭ ئۈستىگە قوي، — دەپ بۇيرۇدى.

ساھىبقىران ئاياغلىرىنى شەيخنىڭ مۇبارەك ئاياغلىرىنىڭ ئۈستىگە قويدى ۋە كۆزىنى يۇمدى، بىرپەستىن كېيىن كۆزىنى ئېچىۋەتتى، ئۆزىنى سەبىز شەھەردە — شەيخنىڭ خانىقاسىدا كۆردى. بۇ يەردە تورغاي باتۇر بايىقى ئويۇندا ياغاچقا ئېسىلىپ ئۆلۈپ قالغان بالىنىڭ قېنىنغا تۆلەم تۆلەپ تۇرغانىدى. ئوغلىنىڭ شەيخنىڭ خانىقاسىدا ئىكەنلىكىنى ئاڭلىدى ۋە شەيخنىڭ ئالدىغا كەلدى. شەيخ تورغاي باتۇرغا:

— بۇ ئوغلۇڭنى ياخشى ساقلىغىن! — دېدى.

تورغاي باتۇر ساھىبقىرانىنى ئۆيىگە قايتۇرۇپ كەلدى. ساھىبقىران كۆرگەن ئاجايىباتلىرىنى كىشىلەرگە سۆزلەپ بەرگەنىدى، ئۇلار ئىشەنمىگەنىدى.

مەكۇنانىڭ پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغانلىقى

ھەدەمىيە خۇداغملا خاستۇر. چۈنكى خۇدا مۇسۇلمانلارنىڭ كۆڭلىدە ئاجايىب مۇستەھكەم شەرىئەت بىناسىنى بىنا قىلغاندۇر. ھەرقانداق نەرسە ئېزىقتۇرما سۆزلىرى بىلەن بۇ بىنانى بۇزالا

مايدۇ. «كەلىمە تەيبە» نىڭ ئىقبالىنىڭ شاراپىتىدىن تىرىكلىك نىڭ بوستانىدا، قۇرۇق پۇتاقلاردا يوپۇرماقلار پەيدا بولۇپ كۆكەر گەنىدۇر. بۇلارنى ذىننىسزلار ئىپلاس قولى بىلەن ئۈزەلمەيدۇ.

بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسى بۇزسىز ناسىر خىسراۋ (ئۇنى مەكۇ- نامۇ دېيىشىدۇ) نىڭ ۋەقەسى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

ناسىر خىسراۋ ئەسلىدە يەدەخشاندا تۇغۇلغانىدى. ئۇ خا- ئىننىڭ زېھنى ناھايىتى ئۆتكۈر ئىدى. ئۇ بۇخارايى شەرىپىتە نەچچە يىل ئىلمۇ ئىرپان ئۆگەنىدى. ئۇ شۇ چاغلاردا ئەمىرنىكىن سالجۇت (سالجۇق) نىڭ ئۆيىگە كېلەتتى. بىر كۈنى ئۇنىڭغا: «ماڭا يولداش بولغىن. مەن مۇھەممەدنىڭ دىنىنى يوق قىلماق چىمەن» دېدى ۋە شۇنىڭ بىلەن كۆزدىن يوقاتتى. 40 يىلغىچە ئۇنى ھېچ كىشى كۆرمىدى، 40 يىلدىن كېيىن ئۇ «مەكۇنا» دېگەن ئىسىم بىلەن پەيدا بولدى. ئۇ تىلى دېگەن جايغا ئۆي- جاي سالدۇردى. بۇ يەر سەبز شەھەرگە يېقىن ئىدى. ئۇ ھەر- قانداق ئىلىم، ئايەتلەرنى پۇختا ئىگىلىگەنىدى. ئۇنىڭ قېشىغا ئەكىلىنگەن ھەرقانداق كېسەل ۋە پالەچ ساقىيىپ كېتەتتى. قارىغۇنىڭ كۆزى ئېچىلاتتى. شۇ ئەتراپتىكى كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىخلاسمەن بولۇشتى. ئۇلار ئاق كىيىملىك ئىدى.

مەكۇنا ئۇچ كۈنگىچە بىر غارغا كىرىۋالدى. پەيدا بول غاندا خالايىققا:

— مېنى خۇدا پەيغەمبەر قىلىپ بەلگىلىدى، ھەممىگىلار: «ناسىر خىسراۋنىڭ پەيغەمبەرلىكى راست!» دەگىلار، — دەپ ئۆگەتتى. ئادەملەر ئىشەنمەي:

— ئەگەر پەيغەمبەرلىك دەۋاسىنى قىلساڭ، بىزگە مۆجىزە كۆرسەتكىن! — دەپ تەلەپ قىلىشتى. بۇ يەتمەخت:

— مۇشۇ چىنار ئىچىدىن جەبرائىل ماڭا سۆزلەيدۇ، — دەپ بىر چىنارنى كۆرسەتتى. خالايىق چىنارنىڭ ئالدىغا كېلىش- تى. چىنار ياغىچىنىڭ ئىچىدىن:

— مەن نامۇسى ئەكبەر، يەنى جەبرائىلدۇرمەن. ئاسسر خسراۋ خۇدانىڭ پەيغەمبىرىدۇر! — دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى.
توپلانغانلارنىڭ ئەقلى بۇلغىنىپ، ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈردى. بەيت:

ئول ئەسكى دەرەختىن چىقتى بىر تاۋۇش،
ئاڭلىندى ھەممەيلەن كېتىپ ئەقل ـ ھوش.
مېنىڭ بۇ سۆزۈمدىن بولماڭ سىز مالال،
مەكۇنا بولۇپتۇر خۇداغا رۇسۇل.

خالايىق:
— ئاخىر زامان پەيغەمبىرىگە نېمىدەيسەن؟ — دەپ سوراشتى. مەكۇنا:
— مەن قۇرئاننى شەرھىلىگۈچىدۇرمەن. قۇرئاندا نېمە بول سا شۇنىڭغا ئەمەل قىلىمەن. پەيغەمبەردىن كېيىن ئۇنىڭ ئەسھابىللىرى نەپسانىيەتكە بېرىلىپ، يولنى يوقاتتى. مانا بۇ جەبرائىل بىر رىسالە ئەكەلدى. بۇ شەرىئەت 72 مەزھەپكە بۆلۈنۈپ كەتتى. مەن ئاشۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىر مەزھەپكە بىرلەشتۈرمەكچىمەن، — دەپ چۈشەندۈردى.
ئۇنىڭغا ئەگەشكۈچىلەر:
سېنىڭ مەزھىپىڭ قايسى؟ — دەپ سوراشتى.
— مېنىڭ مەزھىپىمدە نامازغا ئوقۇش ھاجەتسىز. چۈنكى بىز خۇدانى تونۇغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن باشقا يەنە نېمە كېرەك؟ ئىمام پەيغەمبەردىن چوڭدۇر. مىسالغا ئالساق، مۇسا پەيغەمبەر بولسىمۇ، باشقا ئادەم ئىمام ئىدى، مۇسا شاگىرت ئىدى. مۆمىنلەر مۆمىنلەر بىلەن قېرىنداشتۇر. مۆمىن ھەرگىز مال ـ دۇنيانى مۆمىندىن قىزغانماسلىقى كېرەك. ئەگەر سىلەر مۆمىن بولساڭلار، پۇل ـ مالىلىرىڭلارنى بىر ـ بىرىڭلاردىن ئايامايدىغان بولار. مال ـ دۇنيا ھېچقاچان خوتۇندىن ياخشى ئەمەس. خوتۇن

لىرىكلارنىمۇ بىز ـ بىرىكلاردىن ئايامسىلەر؟ ئەگەر خوتۇنلىرىڭ-
لار بىراۋ بىلەن زىنا قىلسا، كۆرۈپ قالساڭلارمۇ ھېچنېمە دېمەڭ-
لار، بۇ گويا كى ئۆز نەپسىنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ. ھەر كىم ئۆز
نەپسىنى ئۆلتۈرسە ۋەلى (ئەۋلىيا) بولىدۇ. ـــ دەپ چۈشەندۈردى
مەكۇنا، شەرئەت ئاشكارىدۇر. ئاشكارا سوپى بولۇك، كۆڭلى-
ڭىزدە نېمىنى خالىساڭىز ئۆزىڭىز بىلىك. چۈنكى يامان ھەر-
كەتلەر كۆڭۈلدە بولسا (مەخپىيەتتە) ھالالدۇر. ئەگەر خوتۇنىڭىز-
غا بىراۋ يېقىنچىلىق قىلسا خۇشال بولۇك، سۆيۈنۈك. شەھۋەتنى
ئىچىڭلار، چۈنكى ئۇ ئادەمنىك ئۆزىدىن چىققاندۇر. جۈنۈپ بول-
غاندا ھەرگىز سۇغا چۆشمەڭلار ـــ غۇسلى قىلماڭلار! ئەي ئا-
دەملەر، سىلەرنىك بويىنۇڭلاردىن شەرئەتنىك ئىشكال ـ زەنجىر-
لىرىنى كۆتۈرمەكچىمەن. قىيامەت كۈنى ئازابتىن قۇتقۇزماقچىمەن.
دۇنيا ھەرگىز ئاخىر بولمايدۇ (قىيامەت بولمايدۇ). قىيامەتتىن
مەقسەت ھاسىل بولمايدۇ. ئۆلگەندىن كېيىن، تىرىلىش بولماي-
دۇ، سەككىز ئۇچماخ (جەننەت) مەنىۋى (خىيالىي) دۇر. ھەركىم
ياخشى نىيەتلىك، ئوبدان مىجەزلىك بولسا جەننەت مەئىشتىدىن
بەھرىمەن بولىدۇ. دوزاخ دېگەن ئادەملەردىكى يامان نىيەتلەرنىك
ئۆزىدۇر. قىبلە (مەدىنە ـ مەككە تەرەپ) قۇتقۇزغۇچى، يول كۆر-
سەتكۈچى ئەمەس. كىشى خۇدانى خالسا قىبلىنىك نېمە يارىدىمى
تەگسۇن. ئالەم ـــ دۇنيا قەدىمدىن بار نەرسىدۇر. خوتۇنلىرىڭ-
لار باشقىلار بىلەن زىنا قىلسا ئۇنىك زىيىنى يوق. ھاراق ـ
شاراب ئىچىۋېرىڭلار، لېكىن مەست بولۇۋالماڭلار، مەست بولۇش
ھارامدۇر، رامىزانىنىك 17 ـ كۈنىنى ئۆزۈڭلار ئۇچۇن
ھېيت دەپ چۈشىنىڭلار. چۈنكى بۇ ھەزرىتى ئەلىنىك ئۆلگەن
كۈنىدۇر.

مۇشۇ ۋەقەلەر يۈز بەرگەن ۋاقىتتا تارىخىي ھېجرىيىگە

749 بولغانىدى. مەكۇنا شۇ كۈنى تارىخىي ھىجرىيىنى يوق قىلىپ، «تارىخىي چىراغكەش» دەپ يىلنامە بېكىتتى. ئۆزىگە «ئابدۇلقىيام» دەپ ئات قويدى. بۇ بەتبەختنىڭ ئىشى ئاشۇ كۈنلەردە تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. ئۇ ۋەتەنسىز، ئىسيانكار ۋە ئوقۇمىغۇچىلار (شۇ دەۋردە ئىسلام دىنىي تۈزۈملىرىگە قارشىلار، ئىسيانكار پىكىردە بولغۇچىلار، قۇرئان ۋە دىنىي قانۇن كىتابلارغا ئەمەل قىلمىغۇچىلار) نى توپلاپ راۋاجلاندۇردى. بۇ ئېتىقادقا ئەگەشكۈچىلەرنى «چىراغكەشچىلەر» دەپ ئاتاشتى. بۇ خەۋەرلەر ماۋرائۇننەھىرگە مەشھۇر بولدى. مۇسۇلمان ئالىملىرى ئۇلارنى كاپىرغا چىقىرىشتى. بۇنى ئاڭلىغان مەكۇنا ئۆزىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە «ناسىرنىڭ پىدائىيلىرى» دېگەن ئىسىمنى قويۇپ، ئۇلارنى قوزغىتىپ، نەچچىلىگەن مۇسۇلماننى، بولۇپمۇ ئالىملارنى ئۆلتۈردى. شۇ چاغدا بۇخارا، سەمەرقەنت ۋە بەلخ... قاتارلىق جايلاردا 4000 موللىنى ئۆلتۈرۈشتى. شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمان موللىلىرى يەر ئاستى ئۆيلىرىگە يوشۇرۇنۇشتى.

مەكۇنا ساھىب ھىدايىنىڭ سەمەرقەنتتە ئۆزىنى «كاپىر» دەپ ئېلان قىلغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ پىدائىيلىرىدىن بىر كىشىنى نىقابلاندۇرۇپ سەمەرقەنتكە ئەۋەتتى. بۇ چاغدا ساھىب ھىدايىگە قېرىلىق يەتكەن، ئۇنىڭ كۆزى ئاجىزلاپ كەتكەنىدى. ھېلىقى ئادەم: «مەن كۆزۈڭنى روشەن قىلالايمەن» دەپ بىر خىل دورىنى ساھىب ھىدايىنىڭ كۆزىگە سۈرتتى. ساھىب ھىدايىنىڭ كۆزلىرى كۆرمەس بولۇپ قالدى. شاگىرتلىرىغا دەرس ئۆتۈشتە ناھايىتى قىينالدى. بۇ ئەھۋاللارنى بايان قولى خانمۇ ئاڭلىدى. شۇ چاغدا بۇخاراغا مەكۇنادىن: «خان ماڭا ئىمان كەلتۈرسۇن!» دېگەن مەنىدە نامە كەلدى. خان ئالىملارنى چاقىردى. ئالىملار خاننىڭ ھۇزۇرىغا قارىلىق كىيىپ كېلىشتى. خان ئۇلاردىن:

— نېمىشقا قارىلىق كىيدىڭلار؟ — دەپ سورىغانىدى، ئالىملار:

— ئاڭلىساق سىزنى مەكۇناغا مەدەت بېرىپتۇ دېيىشىدۇ. شۇڭا «شەرىئەت ئىشى تۈگىشىپتۇ» دەپ بىلىپ، شەرىئەتنىڭ پىراقىدا قارىلىق كىيدۇق، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

خان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قەسەم قىلدى:

— ھېچقاچان مۇلھىدقا(30) مەدەت بەرمىگەنمەن. ئەگەر سىلەر توغرا تاپساڭلار، پىدائىيلار ئەلچىسىنى ئۆلتۈرەي!

ئالىملار:

— پىدائىيلار ئەلچىسىنىڭ قۇلاق - بۇرنىنى كېسىۋېتىپ قايتۇرۇڭ! — دېيىشتى.

مەكۇنا بۇ خەۋەرنى ئاڭلىدى. مەكۇنا بۇرۇندىن ئەمىر نېكىن سالجوت بىلەن تونۇش ئىدى، ئۇ پۇرسەت تېپىپ ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىپ:

— ئەگەر ئىككى يولداشقا مۇيەسسەر بولالىسام چاغاتاي ئېلىنىڭ سۇلتانلىقىنى يوقىتىپ، مۇھەممەدنىڭ شەرىئەتلىرىنى توسايتتىم، — دېگەن. ئەمىر نېكىن خىزمەتچىلىرىگە:

— بۇ ساراڭ بولۇپتۇ. بۇنىڭ سەۋدايىلىقىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا شەربەت بېرىڭلار! — دەپ بۇيرۇغان. مەكۇنا شەربەتنىڭ ئېتىنى ئاڭلاپ، سەۋەبىنى سورىدى. ئەمىر نېكىن:

— سېنىڭ كېسىلىڭگە داۋا بولىدۇ، — دېگەن. مەكۇنا بىر كۈلگەن - دە، شۇ كېچىدە غايىب بولغان. ئەمىر نېكىن بۇ سۆزلەرنى ئۇنتۇمىغانىدى. ئەمدى ئۇ: «پىدائىيلارنىڭ ئەلچىسى قۇلاق - بۇرنى كېسىلگەن ھالدا ناسىرنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەپتۇ» دەپ ئاڭلىدى. ئارقىدىنلا ئۇنىڭغا ناسىرنىڭ نامىسى كەلدى. ئۇنىڭدا: «ئەمىر نېكىن، مەن ئاشۇ ناسىر بولىمەن. ساڭا 40 يىل بۇرۇن ئىككى يولداش تاپسام، شەرىئەتنىڭ يولىنى توسايمەن. چاغاتاي ئېلىنىڭ سۇلتانلىقىنى ئالىمەن،

دېگەنىدىم. ئەمدىلىكتە بىرەيلەن ــ زامانىبىك ئاق كىيىملىكلەرگە باشلىق بولدى. يەنە بىرەيلەنگە مۇھتاجمەن. ماڭا يولداشلىق كۆڭلۈڭ بىلەن زىياپەت تەييارلاپ، بايان قولى خاننى ئۆيۈڭگە چاقىرغىن، بايان قولى خاننى يوقىتايلى. مەن بۇ يەردىن قوشۇن تەييارلاپ ئەۋەتەي!» دېيىلگەنىدى.

شۇنداق قىلىپ ناسىر ئەمىر نېكىننى ۋەسۋەسىگە سېلىپ، ئاخىرى يولدىن چىقاردى. ئۇ ناسىرغا: «مەن پىدائىيلىرىڭغا قوشۇلدۇم. خاننىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئالدىڭغا بارىمەن» دېگەن مەزمۇندا نامە ئەۋەتتى. بىراق بۇ نامە شەھەرنىڭ دەرۋازىسى تۈۋىدە چۈشۈپ قالدى. ئۇنى سىراج قەمرىنىڭ خىزمەتچىلىرىدىن بىرى تېپىۋالدى ــ دە، سىراج قەمرىگە تاپشۇردى. سىراج قەمرى نامىنى دەرھال ئەمىرچاكوغا يەتكۈزدى. ئەمىرچاكو نامىنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن، بۇ ئىشنىڭ كويىدا بولدى ۋە كۆڭلىگە: «ئۇنى ئۆيىمىزگە چاقىرىپ يوق قىلايلى» دېگەن پىلاننى پۈكتى. 30 كىشىنى قوراللاندۇرۇپ ئۆيى ئەتراپىغا مۆكتۈردى. ناسىرنىڭ ئادەملىرى يېتىپ كەلگەندە، ئۇلارغا ھۇجۇم قىلىۋىدى، ئۇلارمۇ بوش كەلمىدى. كۆپىنچىسى تەسلىم بولماي ئۆلدى. يارىدار بولغان بىرى قولغا چۈشكەنىدى، ئۇ «يولداشلىرىڭنى دەپ بەرگىن!» دەپ قانچە قىسستىسىمۇ ئېيتقىلى ئۇنىمىدى. ئاخىرى ئۇنىمۇ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

خانمۇ شۇ چاغدا ئەسكەرلەرنى ئېلىپ ناسىرنىڭ ئالدىغا بارماقچى بولۇپ تۇرغانىدى. خان ئەسكەرلىرىگە: «سىلەر ئاۋۋال بەلخ ئەتراپىنى قورشاڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. ئەسكەرلەر بەلخ ئەتراپىنى قورشاپ، كۆپلىگەن قوراللارنى قولغا چۈشۈردى. بۇ قوراللارنىڭ كۆپىنچىسى تاپانچا بولۇپ، باشقا جايلاردىن سېتىش ئۈچۈن بەلخكە كەلتۈرۈلگەنىدى. بۇ سودىگەرلەر «مۇلھىد» دىنىغا يەنى ناسىر خىسراۋنىڭ دىنىغا مايىل ئىدى.

بايان قولى خان سەبىز شەھىرىگە كېلىپ چۈشتى. تورغاي باتۇر خاننىڭ ئالدىغا چىقتى. شۇ چاغدا ئەمىر تېمۇر 14 ياشقا كىرگەنىدى. خاننىڭ ئەسكەرلىرى ھەربىي كۆرەك ئۆتىكۈزدى. ئەڭ ئاۋۋال ئەمىرچاكو ئاتقا مىنىپ، ئەلەمنى دۇبۇلغىسىنىڭ ئۈستىدە لەپىلدىتىپ ئالدىدا ماڭدى. 10مىڭ نەپەر بارلاس(31) يىگىتلىرى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قورال ـ ياراقلىرىنى تاقاشقان ھالدا ئۆتۈشتى.

خان رەڭگا رەڭلىك چېدىرىنى سەبىز شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئۈستىگە تىكىپ، شۇ يەردە كۆرەكنى تاماشا قىلىپ تۇرغانىدى.

تورغاي باتۇر چوڭ گەۋدىلىك «سەمەند» دېگەن ئېتىنى مىنىپ، ئۇزۇن نەيزىسىنى تۇتقىنىچە، پولات ساۋۇت كىيگەن 10مىڭ لەشكەر بىلەن ئۆتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئەمىرموئىد ئارلات(32) ۋە ئەمىر(33) بايىزجا لايىر، ئەمىر موسا باتۇر... قاتارلىقلار ھەر بىرى 2000 ۋە 3000 كىشىلىك قوشۇنىنى باشلاپ ئۆتۈشتى.

ھەممىسى بولۇپ 12 بەگلىكنىڭ باشلىقلىرى ئۆتۈشتى. تۇيۇقسىزلا خاننىڭ كۆزى قوشۇنلار ئارىسىدىكى ئىككى يىگىتكە چۈشتى. ئۇلار ئارغىماقلارغا مىنگەن، قالقانلىرىنى يېنىغا ئاسقان، باش ۋە يۈزى ئوچۇق، ئالتۇن كەمەر باغلىغان، قوللىرىدا نەيزە تۇتقان ھالدا ئۆتۈپ كېتىشىۋاتاتتى. خان يېنىدىكىلەردىن:

— بۇ ئىككىيلەن كىم بولىدۇ؟ — دەپ سورىۋىدى، مۇلازىملار:

— چوڭى مىرزا سەيپىدىن. ئۇ ئەمىر چاكونىڭ ئوغلى. تورۇق ئات مىنگىنى تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ئەمىر تېمۇر خانىنىڭ كۆزىگە ياش بالا كۆرۈندى.
خان شۇئان:

— تورغاي باھادۇرنىڭ ئوغلى جەڭگە بارمىسۇن! — دەپ بۇيرۇدى.

شۇ چاغ ئەمىر تېمۇر ئوقيانىي تارتىپ ئېتىۋىدى، 50 قەدەم نېرىغا بېرىپ چۈشتى. مىرزا سەيپىدىن ئوغلى دوراپ ئېتىۋىدى، ئوقنىڭغا يەتكۈزەلمىدى. ئاندىن ئەمىر تېمۇر چاغاتاي قائىدىسى بويىچە خانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، تىز پۈكۈپ دوئا قىلدى ۋە:

— شاھىم، ئىلتىماس قىلمەنكى، ھېنىڭ خاھىشىم مۇشۇ قوشۇن بىلەن بىر ئېلىشىپ كۆرۈش. رۇخسەت قىلغايلا. — دېدى. خان رۇخسەت قىلدى. ئۇچ كۈن تالاش قىلىشتى. ھېچكىم ئوقنىڭ قولىدىن قورالىنى تارتىۋالالمىدى. ساھىبقىراندىكى بۇنداق جۇر-ئەتنى كۆرگەن بەزىلەر يوشۇرۇنچە كېلىپ كۈچەپ باقتى. ئەمما كۈچى يەتمىدى، قورالنى تارتىۋالالمىدى. ھەممەيلەن بىر بولۇپمۇ قورالنى تارتىۋالالمىدى. خان بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ئەمىر تېمۇردىن:

— مەقسىتىڭنى ئېيت، مەنسەپ تەلەپ قىلامسەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ئەمىر تېمۇر:

— ھېنىڭ بوينۇمدا قوللۇقنىڭ ۋەزىپىسى بار. مەنسەپ تەلەپ قىلىشقا تەقەززا ئەمەسمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

ئوقنىڭ بۇ سۆزى خانغا يېقىپ كەتتى - دە، 10مىڭ ئالتۇن ئىنئام قىلدى. ئەمىر تېمۇرمۇ بۇ ئالتۇنلارنى شۇ كۈنى كەچكىچە ھەممەيلەنگە ئىنئام قىلىۋەتتى.

خان سەيشەنبە كۈنى — رەجەپ ئېيىنىڭ 15 - كۈنى «مۇلھىد» لەر بىلەن جەڭ قىلىش ئۈچۈن يۈرۈپ كەتتى. «مۇلھىد» لەر ئاق كېيىملىك بولۇپ، باشلىرىغا سەللە

ئوراشقانىدى. ناسىر قارا ئاتقا مىنگەنىدى. ئۇ «مەكۇنا» دەپ ئات قويغان چىنارنىڭ ئالدىغا كېلىپ قارار ئالدى. تۆت ئەرەپكە تۆت كۆزەتچى قويدى. سوپىلىرى ئەتراپىدا جەھەر قىلىپ تۇراتتى. ئۇ بىر ياغلىقنى بېشىغا يېپىنىپ: «ماڭا جەبرائىل جەڭ نىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر بېرىڭلار» دېمەكتە ئىدى.

بۇ تەرەپتە، بايان قولى خان بىر بەنانىڭ تۆۋىدىن جاي ئېلىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىغا يېشىل ئەلەملەر قادالغانىدى. ئەتراپىدا ئۆلمىلا - قارىيلار خەتمە - قۇرئان قىلىپ، ساۋابىنى رۇسۇلىللا سەللاللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەمگە بېغىشلايتتى. قوشۇنلار چىگگىزخاننىڭ ھەربىي قائىدىسى بويىچە سەپ تۈزۈشتى.

ئەمىر چاكو بىر ئوق يېتىم دېگۈدەك نېرىدا ئاق ئەلىمنى ئېگىز كۆتۈرۈپ كېلەتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئەمىر بايىز جالايىر قوتاز قۇيرۇقلۇق ئەلىمنى لەپىلدىتىپ كەلمەكتە ئىدى. خانىنىڭ لەشكىرىدە 18 تۈغ - ئەلەم بار ئىدى. تورغاي باتۇر قىزىل ئەلەم بىلەن خانىنىڭ قېشىدا ئىدى. 1000 نەپەر تاپان چىلىقلار ئۇنىڭ ئالدىدا ئىدى. خان سەپنىڭ مەسئۇللۇقىنى تورغاي باتۇرغا تاپشۇردى. ئەمىر تەۋز خانغا:

— مېنى چاكار بېشى قىلىپ بەلگىلىگىز، — دەپ سورىدى، ھېچكىم ئۇنىڭ سۆزىنى قوبۇل قىلمىدى، ئۇنى كىچىك بالا دەپ ئەھمىيەت بېرىشمىدى.

شۇ كۈنى يېشىل كىيىم كىيىگەن، قارا ئاتقا مىنگەن ساھىبقىران لەشكەرلەرنىڭ ئاربىسىدا كېلەتتى. كۆزى ئۇنىڭغا چۈشكەن ھەركىم «ئەمىر تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى» دەپ ئەيمىنىشەتتى.

مەيدان راسلاندى. ناسىر خىسراۋنىڭ قىۋۇم - لەشكىرى بىلەن بايان قولى خانىنىڭ لەشكەرلىرى سەپ بولۇپ بىر - بىرىگە توغرا تۇردى.

ناسىر خىسراۋنىڭ لەشكىرى ئارىسىدا ئىككى كۈزى كور بىر كىشى بار ئىدى. ئۇنى «ئاتىكىن ئاتقۇچى» دەيىشەتتى. ئوق ئاتسا بىر تاش يەرگە ئۇچۇپ باراتتى. ئۇ ئادەملىرىگە: «ئىككى قوشۇن ئۇدۇل كېلىشكەن چاغدا، مېنى خانىنىڭ تۇغى تەرەپكە ئۇدۇل قىلىڭلار. مەن بۇ نىشاندىن ئېزىپ كەتمەيمەن» دەيدى. ئۇلار كورنىڭ كۆزىنى ماتا بىلەن باغلاپ، بىر دۆڭگە چىقىرىپ، ئالدىنى خانغا توغرىلاپ قويۇشتى. ئۇ قۇۋ كور ئوقنى شۇنداق ئاتاتتىكى، بىر مىل يىراقلىقتىكى خانىنىڭ تۇغىنى ئۇرۇپ چۈشۈرەتتى. خانىنىڭ تۇغى يىقىلدى. قوشۇن ساراسىمگە چۈشتى. تورغاي باتۇر دەرھال ئۇزىنىڭ تۇغىنى خانىنىڭ بېشىغا تىكلىدى. «مۇلالھىد» لەر يۇگۈرۈپ كېلىپ ھۇجۇم قىلىشتى. ئەمىرجالايىر لەشكىرىدىن 100 كىشى شېھىت بولدى. ئەمىر بايىزمۇ كۆپ ئوق تېگىپ يارىدار بولدى. بىرئازدىن كېيىن ئەمىر بايىز لەشكىرى كۈچلاندى ـ دە، قارشى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى ئۇستىدىن غالىب كېلىشكە باشلىدى. يەنە ھېلىقى قارىغۇ ئوق ئۇزۇۋىدى، ئەلەم كۆتۈرگۈچى ۋە خانىنىڭ بېشىغا تىكلەنگەن ئەلەم يىقىلدى. خانىنىڭ قوشۇنلىرىدىن بەزىلىرى قېچىشقا باشلىدى. لېكىن خان ئورنىدىن قەتئىي مىدىرلىمىدى. ئەمىر مۇئىد ئۇز ئەلىمىنى خانىنىڭ بېشىغا تىكلىدى. «مۇلھىد» لەر يەنە يۇگۈرۈشۈپ كېلىشكە باشلىدى. ئەمىر چاكۇ 2000 ئاتلىق يىگىت بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىنى توستى. مىرزا سەيپىدىن 200 ئاتلىق بىلەن يارىدەمگە يول ئالدى. يەنە ھېلىقى شۇم كور ئەلەمگە قارىتىپ ئوق ئاتتى. بۇ ئەبەلەخ كور ھەر قېتىم خانىنىڭ بېشىغا تىكلەنگەن ئەلەمگە قارىتىپ ئوق ئاتسا، ئەلەم يىقىلىپ، لەشكەرلەردە قالايمىقانچىلىق يۈز بېرەتتى.

«مۇلھىد» لەر ناھايىتى كۆپ ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈشتى.

ئەمىرلەر مەسلىھەت قىلىشىپ، ھېلىقى شۇم كورنىڭ مەق

سىتى خانىنى يوقىتىش ئىكەنلىكىنى بىلىشتى ـ دە، خانىنىڭ ئورنىنى يۆتكەشتى. شۇ ۋاقىتتا ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران قىلىچىنى ئويناتقان، قىپقىزىل قانغا بويالغان ھالدا جەڭ قىلىپ يۈرمەكتە ئىدى.

ناسىر خىسراۋنىڭ مەھمۇت ئىسىملىك بىر ئوغلى بولۇپ، ناھايىتى باتۇر ئىدى. ئۇ تۇيۇقسىز ساھىبقىرانغا ئۇدۇل كېلىپ قالدى. «مۇلھىد» لەر ياردەم بەرمەكچى بولۇشقان بولسىمۇ، ئەمىر تېمۇر ئۇنى قىلىچ بىلەن ئۇرۇپ، كاللىسىنى تېنىدىن ئاجراتتى ـ دە، جېنىنى دوزاخقا ئەۋەتتى. ساھىبقىران ئۆز قوشۇنىغا قايتىپ كېلىپ، ئەمىرلەرنىڭ ئەلەمنى باشقا يەرگە تىنكىشنى مەسلىھەت قىلىشۇاتقانلىقىنى كۆردى. ئەمىر تېمۇر:

ــ بۇ ئىشكىلار بىكار! ئەلەمنى يۆتكىگىنىگىلار بىلەن بەربىر، ئۇلار كورنى يەنىلا بايراقتا توغرىلاپ قويىدۇ. مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى، بىر يىگىت بېرىپ كورنىڭ بېشىنى ئەكەلسۇن! ــ دەپ ئەقىل كۆرسەتتى.

جۈدىن باتۇر ئىسىملىك بىر يىگىت دۇئا ئېلىپ، چىقىپ كەتتى. لېكىن ئىلاج قىلالماي قايتىپ كەلدى ـ دە:

ــ كورنىڭ ئەتراپىنى 2000 كىشى مۇھاپىزەت قىلىۋېتىپتۇ. كىمكى كورغا قەست قىلسا، دەرھال ئۇنىڭغا خەۋەر قىلىشىدىكەن، ــ دەپ مەلۇمات بەردى.

ــ كىم بېرىپ، ئاشۇكورنىڭ كاللىسىنى كېسىپ كېلىدۇ؟ ــ دەپ سورىشۇبدى، ئەمىر يادكار شاھ ئارلات 200 كىشىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ خاندىن رۇخسەت ئېلىپ يۈرۈپ كەتتى.

«مۇلھىد»لەر كورغا خەۋەر قىلىشتى. كور:

ــ ماڭا 50 كىشى ئوق يەتكۈزۈپ بېرىڭلار! ــ دەپ تەلەپ قىلدى. ئۇنىڭغا دەرھال ئوق يەتكۈزۈپ بېرىشتى. يادگار شاھ كۆردىكى، كور ئۇۋلىغا ھەركىم توغرا كېلىپ قالسا بىر ئوق بىلەن ھالاك قىلاتتى. سوقۇو ھېچ كىشىنى كۆر مەي ۋە بىلمەي تۇرۇپ ئوق ئۇزەتتى.

شۇ كۈنى سوقورنىڭ ئوقى بىلەن 300 كىشى شېھىت بولدى. ھەممەيلەن بۇ ئىشقا ھەيران قىلىشتى. شۇ چاغ ئەمىر ساھىبقىراننىڭ غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ خاندىن دۇئا سورىدى. خان:

— تورغاي باتۇر، بۇنىڭدىن باشقىمۇ ئوغلۇڭ بارمۇ؟— دەپ سورىۋىدى، تورغاي باتۇر:

— يوق، — دەپ جاۋاب بەردى.

—ساڭا، — دېدى خان ئەمىر تېمۈرگە، — قانداقمۇ رۇخسەت بېرەلەيمەن؟ ئاتاڭ داغدا قالمىسۇن.

تورغاي باتۇرمۇ رازى ئەمەسلىكىنى بىلدۈرگەنىدى، ئەمىر تېمۈر:

— خان ھەزرەتلىرى، ئانام ۋە ئاتامنى رازى قىلىپ، ماڭا دۇئا قىلىڭ، — دەپ تۇرۇۋالدى.

خان ئىلاجىسىز، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ دۇئا قىلىپ رۇخسەت قىلدى.

ساھىبقىران چېدىرغا كىرىپ «مۇلھىد» سۈرىتىدە كىيىنىپ قوشۇندىن چىقتى ـ دە، قارشى تەرەپنىڭ لەشكىرىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ، تورغاي باتۇر خاندىن رۇخسەت ئالمايلا ئوغلىنىڭ كەينىدىن يۈرۈپ كەتتى.

ساھىبقىران كورغا قارېۋىدى، ئۇنىڭ بىر بايتالغا مىنىۋېلىپ ئوقيا ئېتىۋاتقانلىقى، 50 كىشىنىڭ ئۇنىڭغا ئوق يەتكۈزۈپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ساھىبقىران «مۇلھىد»لەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەي، كورنىڭ ئارقىسىغا ئۆتتى ـ دە، كورنىشۇنداق ئۇردىكى، كور دوزاخنىڭ ئوتىغا يىقىلىپ كەتتى، ساھىبقىران ئۇنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن ئايرىپ، ساقىلىدىن تۇتۇپ خاننىڭ ئالدىغا ئەكەلدى.

شۇ كۈنى توپان بولغاندەك ئاجايىپ بىر كۈن بولدىكى،

چاغاتاي لەشكەرلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن ناسىرنىڭ كىشىلىرىگە تاشلاندى. «مۇلھىد» لەر مەغلۇبىيەتكە يۈز تۇتتى. قۇياشنىڭ يۈزى كۆزدىن غايىب بولدى. بۇ كۈن ئادەم بالىسى ئۈچۈن شۇنداق دەھشەتلىك قىرغىنچىلىق ئەكەلدى، بەدەن ـــ تەن پېلەكلىرىدىن كاللا سويمىسى ئۈزۈلۈۋەردى. پالاكەت دېھقىنى بۇ سويمىلارنى ھالاكەت ھارۋىسىغا سېلىۋەردى. بۇ كۈن قىزىل دېڭىز تاشتى. غوۋغا ھەددىدىن ئاشتى. خان شۇكۈنى جەڭدە غەيرەت كۆرسەتكەنلەرگە «نويان»لىق مەنسىپىنى جەزملەشتۈردى.

«مۇلھىد»لەرنىڭ ھەممىسى ناسىر خىسراۋنىڭ تۇغى ئەتراپىغا توپلىنىشتى. خاننىڭ قوشۇنلىرى ئۇلارنى تۆت تەرەپتىن قورشاپ كېلىشكە باشلىدى. ناسىر دېگەن بەتبەخت بېشىغا ياغلىقنى ئارتىپ تۇرۇشىغا، چاغاتاي قوشۇنلىرى تاشقىندەك باستۇرۇپ كېلىشكە باشلىدى. كاپىر ناسىر ھيلە ئىشلىتىپ، جارچىغا:

ـــ ئاۋازىڭنى چىقىرىپ ئادەم چاقىرغىن! ـــ دەپ بۇيرۇۋىدى، جارچى:

ـــ چاغاتاي لەشكەرلىرى ئاراڭلارغا كىرىۋالدى. ئەمىر نېكىننىڭ ئادەملىرىدىن بىرەر كىشىمۇ يوقمۇ؟ ئەمىر نېكىن بىز ئۈچۈن جان بەردى. ئەگەر جان پىدالىق قىلساڭلار، ناسىر سىلەرنى دۆلەتكە ئېرىشتۈرىدۇ! ـــ دەپ توۋلاشقا باشلىدى.

ئەمىر نېكىننىڭ تەڭتۈشى چاناق باتۇر سالجوتلاردىن بولۇپ، چاغاتاي قوشۇنلىرىنىڭ ئارىسىدا ئىدى. سالجوتلاردىن 5000 لەشكەر بار ئىدى. لەشكەرلەر بۇ چاقىرىقنى ئاڭلىدى. چاناق باتۇرمۇ ئۆزىنى سالجوت لەشكەرلىرىنىڭ ئارىسىغا ئالدى ۋە بىراقلا خاننىڭ قوشۇنىغا ھوجۇم قىلدى. خاننىڭ لەشكىرى زەربە يېدى. خاننىڭ تۇغى بىر بىنانىڭ تۈۋىدە ئىدى. بىنا يىقىلىپ تۇغ بىلەن 2000 كىشى بىنانىڭ ئاستىدا قالدى. خاننىڭ ئېتى ئۈركۈپ قاچتى. قالغانلارمۇ ھەر

تەرەپكە قېچىشتى. ئەمىر چاكو خاننىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ چۈلۋۈرىدىن تۇتۇپ بۇخاراغا قاراپ يۈزلەندى. كۆپلىگەن قورال، مال-دۇنيا «مۇلھىد» لەرگە غەنىمەت قالدى. بۇ ۋەقەنى پىدائىيلار ئۆزىنىڭ ئېتىقادى ئۈچۈن «مۆجىزە» دەپ چۈشىنىشتى.

ساھىبقىراننىڭ بۇرھانىددىن ساھىب ھىدايەنىڭ قېشىغا كەلگەنلىكى

ناسىر خىراۋنىڭ لەشكەرلىرى بايان قولى خاننىڭ قوشۇنلىرى ئۈستىدىن زەپەر قازاندى. پىدايىلار قەيەردە موللا بولسا ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى. ماۋرا ئۇننەھىرنىڭ مۇسۇلمانلىرىغا زامان تار بولدى. ناسىر دېگەن بۇ مەلئۇن كاپىر پىدايىدىن بىرىنى قولىغا خەنجەر ۋە بىر پارچە مەكتۇپ تۇتقۇزۇپ سەبىز شەھىرىگە ئەۋەتتى. بۇ ھارىمى سەبىز شەھىرىگە يېرىم كېچىدە كىرىپ كەلدى - دە، تورغاي باتۇرنىڭ ياتقان ئورنىغا — ياستۇقنىڭ ئۈستىگە خەنجەرنى، كۆكسىگە مەكتۇپنى قويۇپ چىقىپ كەتتى.

ئەتىسى باتۇر ئۇيقۇدىن تۇردى - دە، مەكتۇپكە كۆزى چۈشتى. مەكتۇپنى ئوقۇپ كۆرۈۋىدى. ئۇنىڭدا: «خۇدانىڭ پەيغەمبىرى ناسىردۇرمەن. تورغاي باتۇر كېلىپ ئىمان ئېيتسۇن، بولمىسا ئۇنىڭغا ئامانلىق يوق، ھالاك بولىدۇ» دەپ يېزىلغانىدى. تورغاي باتۇر ئەمىر تېمۈرنى چاقىرتىپ مەكتۇپنى ئاشكارا قىلدى ۋە ماقۇل بولۇشنى تەۋسىيە قىلدى. ئەمىر تېمۈر قوشۇلمىغانىدى، تورغاي باتۇر: «زامانسازلىق ئۈچۈن ئالدىغا بارايلى، چىن كۆڭلىمىزدىن ئەمەس» دەپ چۈشەندۈردى. شۇنىڭ بىلەن ساھىبقىران ئىككىيلەن بەھىس قىلماق ئۈچۈن باردى.

تارىخچى ئەربابلارنىڭ ئېيتىشىچە، شۇ يىلى ناسىر ھېكمەت كىتابىدا «ئەمىر ساھىبقىران كۆتۈرۈلۈپ چىقىدۇ» دەپ كۆرگەن، لېكىن قايسى كىشى ئىكەنلىكىنى بىلمەي يۈرگەنىدى. ئۇلار يېـ

تمپ كەلگەندىن كېيىن ناسىرنىڭ قوۋملىرى دتورغاي باتۇر بىلەن ئوغلى تەختكە سەجدە قىلسۇن» دەپ تۇرۇۋۇپلىشتى. ناسىر:

— بۇلار ھېلىلا كەلدى. ئاۋۋال ماڭا ئىمان كەلتۈرسۇن. ئاندىن كېيىن سەجدە قىلىشقا بۇيرۇيمەن! — دېدى ۋە ئۆزىنىڭ شەرئىستىنى چۈشەندۈرگىچە ئۇلارنى چىنارنىڭ تۈۋىگە كەلتۈردى.

— ئەي مەكۇنا، — دېدى ناسىر چىنارغا قاراپ، — سەن شاھادەت بېرىپ، مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىمنى بۇلارغا ئىسپاتلاپ بەرگىن!

شۇ زامان چىنار ياغىچىدىن ئاۋاز چىقتى. جەبرائىلنىڭ نامىدىن سۆزلەۋاتاتتى. تورغاي باتۇر بۇ ئىشتىن بىرئاز ئىڭ كىلىنىپ قالدى. ساھىبقىران دەرھال:

— ئەي ناسىر! ئۇرئانىنى شەرھىلىگۈچىمەن دەيسەن؟ قۇرئاندا، تەھمياتتا سەجدە قىلىش مەنىسى قامىغان، — دېدى ۋە ناسىر بىلەن شەرئىەت ئىشى توغرۇلۇق مۇنازىرە قىلىشالغۇدەك قۇۋۋىتى بولمىسىمۇ، لېكىن بىلىمىچە خېلى كۆپ سۆزلەرنى دېدى. ناسىر:

— ئەي ئەمىر تورغاي باتۇر، ئوغلۇڭغا ئېيتقىن! جىم تۇرسۇن! — دەپ بۇيرۇدى. تورغاي باتۇر ئەمىر تېمۇرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئۇنىڭ قېشىغا ئەكەلدى.

— نېمىدەپ جاۋاب بەرمەكچىسەن؟ — دېدى ناسىر ئەمىر تېمۇرگە، — ئىمان كەلتۈرەمسەن - يوقمۇ؟

تورغاي باتۇر:

— ئەتە جاۋاب بېرەي، — دېگىنىچە ئۆيىگە يانىدى. كەلگەندىن كېيىن ئوغلى بىلەن كېڭەشتى. ئەمىر ساھىبقىران:

— ئەي ئاتا! ئىمان ئېيتمايلى، چۈنكى ئۇ كاپىردۇر. مەن بۇ كېچە سەمەرقەنتكە بارايى، ئۆلىمالارنىڭ ئالدىغا كىرىپ سورايى، ئۇلار نېمىدەيدۇ، ئاڭلايى. ئۇلاردىن بىر كىشى كېتە

لىپ ناسىر بىلەن مۇنازىرە قىلىشسۇن. سىز ئەتە ئۇنىڭدىن ئون كۈنلۈك ۋاقىت سوراڭ، — دەپ مەسلىھەت بەردى. ئۆزى دادىسى بىلەن خوشلىشىپ سەمەرقەنتكە يۈرۈپ كەتتى. ئەمىر تورغاي باتۇر ئەتىسى ناسىرنىڭ ئالدىغا باردى — دە:

— مەن ساڭا ئىمان كەلتۈرەي. لېكىن ئون كۈنلۈك ۋاقىت بەرگىن، — دېدى.

— مەن ساڭا ئامانلىق بەردىم، — دېدى ناسىر دېگەن شۇم.

ساھىبقىران سەمەرقەنتكە كىرىپ كەلدى ۋە ۋارقىرىدى:

— ئەي ئىسلام ئەھلى، ھەركىم ئۆزىنى ئالىم ھېسابلىسا، مەن بىلەن بىرگە بېرىپ ناسىر خىسراۋ بىلەن مۇنازىرە قىلىشسۇن. دىنىنىڭ شەرىئىتىنى چۈشەندۈرسۇن. قىيامەتتە شەپقەتكە ئېرىشەي دېسە، روسۇل ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنى راۋ جلاندۇرسۇن!

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ھەممە مۇسۇلمانلار يىغلاپ تاشلىدى. ئەمىر تېمۈرمۇ يىغلىدى ئۇلار:

— ئۆلىمالىرىمىز پىدائىيدىن قورقۇپ يەر ئاستىلىرىدا مۆكۈپ يېتىشماقتا. ئالىملارنىڭ ئۇستازى ساھىب ھىدايىدۇر، — دېيىشتى. ساھىبقىران:

— مېنى ئاشۇ ئەزىزنىڭ ئالدىغا باشلاپ بېرىڭلار، — دېدى.

ئۇلار ساھىبقىراننى مۇددەرىسنىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى. ساھىبقىران ھەزرىتى ساھىب ھىدايىنىڭ كۆزلىرىنى ياغلىق بىلەن تېڭىۋېتىپ دەرس سۆزلەۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ:

— مەنكى قۇلىڭىز. ئەمىر تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن، خىزمىتىڭىزگە كەلدىم. شەرەپلىك قەدىمىڭىزنى ناسىر خىسراۋنىڭ ئالدىغا يەتكۈزسىڭىز، — دېدى.

— مەن «مۇلھىد»لەرنى «كاپىر» دەپ ھۆكۈم قىلغانىدىم. ئاشۇ شۇملارنىڭ بىرى تېۋىپ بولۇپ كېلىپ، كۆزۈمنى كۆرمەس قىلىپ قويدى. مەنمۇ ئۇلاردىن قورقۇپ تۇرماقتىمەن، — دېدى ساھىب ھىدايە.

ناسىر دېگەن شۇم ئەمىر تېمۇرنىڭ كەينىدىنلا پىدائىيلاردىن بىرىنى: «ئەمىر تېمۇرنىڭ كەينىدىنلا ئەگىشىپ بېرىپ، ئۇنى خەنجەر ئالدىدا يالغانچى دېگىن!» دەپ ئۆگىتىپ ئەۋەتكەنىدى. ئاشۇ شۇم پىدائىيمۇ كەلدى. ئۇ ئەمىر تېمۇر ساھىب ھىدايىگە سۆزلەۋاتقىنىدا، مەرىكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ:

— مەن بۇ يىگىتنى بىلىمەن. بۇ پىدائىيلاردىن بولۇپ، مۇسۇلمانلارنى يوق قىلىشقا كەلگەن! — دەپ جار سالدى. ئەمىر تېمۇر:

— مەن تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن، — دېيىشى خالايىق ئىشەنمىدى. ئۇنى قولىدىن ئۆتۈپ نىزامولمۇلۇك مەدرىسىگە سولاپ قويۇشتى.

ساھىب ھىدايە كېچىسى چۈش كۆردى. چۈشىدە قارا كىيىم كىيىگەن رۇسۇل ئەكرەم سەللاللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەم يېتىپ كەلدى ۋە ساھىب ھىدايىگە:

— ئەي بۇرھانىددىن، تۇرغىن! ئۇ يىگىت راست سۆزلەيدۇ. ئۇ يىگىتنى ئېلىپ «مۇلھىد» لەرنىڭ ئالدىغا بارغىن. غەلىبە تاپسىلەر! — دەپ بىشارەت بەردى.

ساھىب ھىدايە دەرھال ئويغاندى. ئۇنىڭ كۆزلىرى نۇرلىنىپ كۆرىدىغان بولۇپ قالغان، ئالەمنى ئەتىرنىڭ ھىدى قاپلاپ كەتكەنىدى. ئۇ شۇ سائەت ئىچىدە يىغلىغىنىچە ئەمىر تېمۇرنى تاپتۇرۇپ كەلدى. ھەممە ئادەم ساھىب ھىدايىنىڭ كۆزلىرىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى ئاڭلىشىپ، ئۇنى زىيارەت قىلىشقا كېلىشتى. ساھىبقىرانىنى باشقىلاتمەن سىلاپ ـ سىيپاپ خەيرىخاھلىق قىلىشتى. ساھىب ھىدايەئەمىر تېمۇرگە:

ـ ئەي ئوغلۇم، سەن مېنىڭ ئۇرۇغۇم، مەن كەينىڭدىن تېزلا يېتىپ بارىمەن. ـ دېدى ئەمرى تېمۇر ئالدىدا جۇنەپ كەتتى. ھەزرىتى ساھىب ھىدايە كىتاب ـ ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپ نەچچە تۆگىگە ئارتىپ، 4000 دەك مەشھۇر ۋە ئۇلۇغ دەپ ئاتالغان موللىلار بىلەن يولغا چۈشتى.

ساھىبقىران ئون كۈن بولدى دېگەندە سەبزە شەھىرىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ ناسىر كاپىرنىڭ ئەمىر تورغاي باتۇر بىلەن غوۋغا قىلىشىپ تۇرغىنىنىڭ ئۈستىدىن چۈشكەنىدى.

ـ بىردەم سەۋرى قىلىپ تۇر، ـ دەيتتى باتۇر ناسىرغا، ـ ئوغلۇم كېلىپ ساڭا ئىمان كەلتۈرسە مەنمۇ ئىمان كەلتۈرەي.

شۇڭاغدا ساھىبقىران:

ـ ساھىب ھىدايە يېقىنلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئەي ناسىر، ئۇ سېنىڭ بىلەن مۇنازىرە قىلىشماقچى. ئەگەر سەن مۇنازىرىدە ساھىب ھىدايە ئۈستىدىن غالىب كەلسەڭ، ئاندىن مەن ساڭا ئىمان كەلتۈرىمەن، ـ دېدى ۋە ئۇنىڭدىن ئۇچ كۈن ۋاقىت سورىدى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن ناسىر شۇم كۆڭلىدە: «تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلىنى يوق قىلمسام، ئۇ مېنىڭ دىنىمنى يوق قىلىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە، تورغاي باتۇرنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭغا:

ـ تېز بولغىن، ئوغلۇڭ بىلەن ئىمان كەلتۈرگىن، بولمىسا ساڭا ئامانلىق بەرمەيمەن! ـ دېدى.

ئەمىر تېمۇر بولسا پات ـ پات سەمەرقەنت يولىغا قاراپ قويياتتى.

ناسىر كاپىر كەلگىنىچە ئەمىر تېمۇرنىڭ پوتىسىغا قول سالدى ـ دە، ئالدىغا تارتتى. يەنە 100 پىدائىي كېلىپ ئەمىر تېمۇرگە يېپىشتى. تورغاي باتۇر بۇ ئىشتىن ھەيران بولدى. ساھىبقىران چىن كۆڭلىدىن خۇداغا ناھە قىلىشقا باشلىدى.

ئىلاھا پادىشاھا كىردىكارا،
ساڭا ئوچۇق نىھان ۋە ئاشكارا.
ئۈمىد بىلەن كۆتۈرەي مەن بىلەكىم،
ئىلاھا سەن قوبۇل ئەتكىن تىلەكىم.
ئىلاھە بەندىنى يەتكۈز مىرادە،
قىلىبان مۇپتىلا قويما ئارادە.
ئىلاھى دوستلۇرۇڭنىڭ ھۈرمىتىدىن،
چىقارما ئول ھەبىبنىڭ سۈننىتىدىن.

شۇئان سەمەرقەنت تەرەپتىن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن ئاق كىيىملىكلەر كۆرۈندى. پىدائىيلارغا تىترەك ئولاشتى. كىلىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن: «لائىلاھە ئىللەللا، مۇھەممەدۇن روسۇلىللا» دەپ كەلمەكتە ئىدى.

پىدائىيلەر ساھىبقىراننىڭ قولىنى قويۇپ بەردى. ساھىب ھىدايە يېتىپ كەلدى. ئىسلام ئەھلى ساھىبقىراننىڭ ئالدىغا كېلىشتى.

ناسىر كاپىر چېدىرنىڭ ئىچىدە — ئالتۇن كۇرسىدا ئولتۇراتتى. ساھىب ھىدايە ناسىر شۇمنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ئەي ناسىر، سەن سوئال سورامسەن؟ ياكى مەن سورايمۇ؟ — دېدى.

ناسىر مەلئۇن:

— مەن سوئال سۇرايمەن، — دېگىنىچە كۇرسىدا تەكەببۇرلۇق بىلەن ئولتۇرۇۋەردى.

ساھىب ھىدايە ئۇنى كۇرسىدىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن:

— سائىل ئارتۇقمۇ ياكى موسائىل ئارتۇقمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— موسائىل ئارتۇق، - دەپ جاۋاپ بەردى ناسىر.

— ئۇنداق بولسا، — دېدى ساھىب ھىدايە، — ئورنۇڭ

دىن تۇرۇپ پەسكە چۈشكىن! تەختتە مەن ئەلتۈرمەن. چۈنكى مەن دەل مۇسائىلدۇرمەن.

ناسىر جاۋابقا ئاجىز كەلدى ـ دە:

ـــ ئۇنداق بولسا سوئالنى سەن سورا، ـــ دەپ يول بەردى.

ـــ سەن مۇناپىقسەن، ـــ دېدى ساھىب ھدايە ناسىرنى سۆكۈپ، ـــ سۆزۈڭنىڭ توغرىلىقى يوق، ـــ ساھىبقىران ئۇنىڭغا كۆرسى ئەكەلدۈرۈپ قويۇپ بەردى. ساھىب ھدايە كۆرسىدا ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ ئەمدى سۆزلىگىن، نېمە دېمەكچىسەن؟

ناسىر سارىسىمە بولۇپ:

ـــ مەن پەيغەمبەر بولمەن، ـــ دېدى.

ـــ مۆجىزەڭ قېنى؟ ـ دەپ سوردى ساھىب ھدايە.

ـــ مانا بىر پەرىشتە ۋەھى كەلتۈرگەندۇر، ـــ دېدى ناسىر شۇم، ـــ ئۇنىڭ ئېتى مەكۇنادۇر. چىنار دەرىخىنىڭ ئىچىدىدۇر.

ـــ جەبرائىل بولسا بۈيرۇغىن، چىنار دەرىخىدىن باشقا يەردە تۇرۇپ سېنىڭ پەيغەمبەرلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرىپ باق سۇن! ـــ دېدى ساھىب ھدايە.

ـــ خۇدا ئۇنى ئاشۇ چىنار دەرىخىنىڭ ئىچىدە ۋەھى يەتكۈزۈشكە بۇيرۇغان، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ناسىر شۇم.

ـــ ئۇنداق بولسا، ـــ دېدى ساھىب ھدايە، ـــ بۇيرۇغىن، ئاشۇ ياغاچنىڭ پۈتاق، شاخ، يوپۇرماقلىرىدا تۇرۇپ سۆزلىسۇن!

ناسىر مەلئۇن ھولۇقۇپ كەتتى ـ دە، جاۋاب بېرەلمىدى. ساھىب ھدايە يەنە سوئال سوردى:

ـــ شەرئىتىڭنىڭ مەزمۇنىدا نېمە بار؟

ـــ مۆمىنلەر بىر ـ بىرى بىلەن قېرىنداش، مال ـ دۇنيا ۋە خوتۇن جەھەتتە شېرىك بولۇشى كېرەك، دەپ تەرغىب قىلىنىدۇ.

— ھەممىنىڭ مال - دۇنياسى توپلاپ ئارىلاشتۇرۇلۇپ، قايتا تەقسىم قىلىنسا، مال - دۇنيانىڭ مۇشتىرىك ساۋابى كىمگە بولىدۇ؟ جەزملەشتۈرگىن! بۇنىڭغا نېمىدەپ ھۆكۈم قىلىسەن؟

بۇ خائىن يەنە جاۋاب تاپالمىدى.

— خوتۇنلىرىغا شېرىك بولۇشى كېرەك دەيسەن، مەسىلەن: بىر خوتۇننى بىرقانچە كىشى شېرىك ئالسا، زىنا قىلسا، ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان بالا قايسىغا تەۋە بولۇشى كېرەك؟

ناسىر تېخىمۇ ھولۇقۇپ كەتتى - دە، قارا يۈزىدىن ئىپلاس تەر ئېقىشقا باشلىدى. ساھىب ھىدايە تورغاي باتۇرغا قاراپ:

— يافەس بىننى نۇھ ئەلەيھىسسالام زامانلىرىدىن تارتىپ، ئاتا - بوۋىلىرىڭنىڭ ھەممىسى پادىشاھلىق ۋە ئەمىرلىك، بەگلىك قىلىپ ئۆتكەن. ئۇلارنىڭ زامانلىرىدا: «خوتۇنلىرىڭلارغا باشقىلار شېرىك، مال - دۇنيالىرىڭلارغا باشقىلار مىراسخور» دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغانمىدىڭ؟ — دېدى.

— خۇدا گۇۋاھ بولسۇن، — دېدى تورغاي باتۇر، — مەن بۇنىڭدىن كەچتىم ۋە بىزاردۇرمەن!

ناسىر شۇم يەنە سۆزگە ئېغىز ئاچتى:

— ئەي ساھىب ھىدايە، مەن مەكۇنانىڭ بۇيرۇقى بىلەن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىۋاتىمەن. ئەتە مەكۇنانىڭ ئالدىغا بارغىنىڭدا شۇ يەردە مۇنازىرە قىلغىن! ئۇ يەردە ھەم ھولۇقۇپ قالسام، ئۆزۈمنىڭ دەۋايىمدىن ئۆتتۈم.

ساھىب ھىدايە ۋە تورغاي باتۇر بىلەن ساھىبقىران ئات چۈلۋۇرلىرىنى بوينىغا تاشلىدى ۋە بارچە ئىسلام ئەھلى يىغىلىشىپ باتۇرنىڭ ئۆيىگە مېڭىشتى.

ناسىرمۇ: «ئەتە قورال - ياراق ئالمايلى. بىزدىمۇ ئات ۋە قورال بولمىسۇن!» دەپ توختام قىلدى.

ئەتىسى ساھىب ھىدايە قاتارلىقلار ئاتلىرىغا مىنىشىپ، ئەمىر تېمۇرنى چاقىردى. ساھىبقىران ئاتلىنىۋېتىپ كۆڭلىدە: «ناسىر يەنە مىكىر ـ ھىيلە ئىشلىتىپ قويمىسۇن» دەپ ئويلاندى ـ دە قىلىچنى يېنىغا ئېسىۋالدى.

ناسىر شۇھمۇ پىدايىلاردىن ئون كىشىنى قوراللاندۇرۇپ، بېشىغا سەللە، ئوراپ ئۇستىگە، جەندە كىيدۈرۈپ قەلەندەر شەكلىگە كىرگۈزگەن، «مەكۇنا» دېگەن چىنارنىڭ ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇرغان ۋە ئۇلارغا: «ھازىر بولۇپ تۇرۇڭلار! ھەرقاچانكى «مەكۇنا» ئۆلۈمگە بۇيرۇسا، ھايال قالمايلا مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرۈڭلار!» دەپ ئۆگەتتىپ قويغانىدى.

ساھىب ھىدايە بىلەن تورغاي باتۇر ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىدا كېلىشتى.

بۇ تەرەپتىن زامانىبەك ئون نەپەر پىدايى بىلەن ئاق كىيىملەرنى كىيىپ يېقىن كەلدى.

ناسىر:

— ئەي مەكۇنا! ئەگەر مەن پەيغەمبەر بولسام، بۇنىڭغا گۇۋاھلىق بەرگىن! — دەپ ئىلتىجا قىلدى. شۇزامان چىنارىدىن مۇنداق ئاۋاز كەلدى:

— تاۋدم يوق بولۇپ قالدى. تورغاي باتۇرنى ئۆلتۈرۈپ، قېنىنى بۇ ياغاچقا ئېتىتساڭلار ساقىيىمەن، ئۇنىڭدىن كېيىن گۇۋاھلىق بېرەي.

پىدائىيلاردىن بىرى تورغاي باتۇرنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلىۋىدى، ساھىبقىران قولىغا قىلىچنى ئالدى ـ دە، ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەن پىدايىنى زەرب بىلەن چاپتى ۋە ئۇنىڭ جېنىنى دوزاخ ئىلىگە ماڭغۇزۇۋەتتى.

ئىسلام ئەھلىنىڭ قورال ـ ياراقلىرى يوق ئىدى. ھېلىقى ئون پىدائىي غوۋغا چىقىرىشىپ، كۆپلىگەن مۇسۇلمانلارنى شېھىت قىلدى. «مۇلھىد» لەر كۈچلەندى.

ساھىب ھىدايە ۋە تورغاي باتۇر، ساھىبقىران شەھەر ئىچىدىكى قورغانغا قېچىپ كىرىۋالدى. ئارقىدىن كەلگەن پىدائىيلارنى ئۆلتۈردى. پىدائىيلار: «ئەتە شەھەرگە ئوت قويىمىز» دەپ قارار قىلىشتى. ناسىر دېگەن شۇم مەكۇنا دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئۇزۇنغىچە يىغلىدى.

شۇ كۈنى ئىسلام ئەھلىمۇ تاڭ ئاتقۇچە يىغا - زارىدە بولۇشتى.

ساھىبقىران جاسۇسلارچە ياسىنىپ، ناسىرنىڭ لەشكەرلىرى ئارىسىغا كەلدى. ئۇ قارا كىيىملىك بىرىنىڭ ناسىرنىڭ قېشىدىن «مەكۇنا» دېگەن چىنارنىڭ تۈۋىگە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ساھىبقىران ئىككى كىشىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. ھېلىقى قارا كىيىملىك ئادەم غارنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىۋېدى، غارنىڭ ئىشىكى ئېچىلدى ۋە غارنىڭ ئىچىدىن بىر كىشى چىقتى. قارا كىيىملىك ئۇنىڭغا: «ئەتە دەرەخنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ئۇنداق دېگىن، بۇنداق دېگىن،» دەپ ئۆگەتتى. ساھىبقىران قارا كىيىملىكنىڭ ئاۋازىدىن ئۇنىڭ ناسىر ئىكەنلىكىنى تونۇپ قالدى. ناسىر يەنە ناھايىتى كۆپ سۆزلەرنى قىلىپ، ھېلىقىغا تەلىم بەردى - دە، ئاندىن تۇرغان جايىغا قايتتى. ساھىبقىران ھەمراھلىرىغا:

— مەن شۇ يەردىن خەۋەر ئالىمەن. چۈنكى مۇشۇ غارنىڭ ئاغزىدىن ئاشۇ چىنارنىڭ تۈۋىگىچە لەخمە بارمىكىن، دەپ گۇمان قىلىمەن. ئاشۇ دەرەخنىڭ ئىچىدە چوقۇم ئادەم بار. ھەر كۈنى دەرەخ ئىچىدە سۆزلىگەن «مەكۇنا» جەزمەن ئاشۇ ئادەم بولۇشى مۇمكىن، — دېدى. ئاندىن غارنىڭ ئىشىكىنى ئۇرۇپ سۇندۇردى - دە، لەخمە بىلەن چىنارنىڭ تېگىگە يېتىپ باردى. قارىسا، بىر ئادەم ئۇخلاۋېتىپتۇ. ئۇنى تۇتۇۋېلىپ،

بېشىغا بىر نەرسىلەرنى يۆگەپ، يۈدۈپ سىرتقا ئېلىپ چىقتى. ئۇ ئاۋازىنىڭ چىقىرالمىدى. ئەمىر تېمۇر چىنارنىڭ ئەتراپىغا ئوتۇن يىغىپ ئوت قويۇۋەتتى. ئاندىن ھېلىقىنى ئېلىپ ساھىب ھىدايەنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى ھەم كۆرگەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەردى. ساھىب ھىدايە ئۇنىڭدىن گەپ سورىۋىدى، ئۇ بەتبەخت:

— مېنىڭ ئېتىم مەكۇنادۇر. ناسىر ئىككىمىز مۇشۇ ئىشنى 40 يىل بۇرۇن ئويلاپ تېپىشقانىدۇق. 40 يىللىق جاپالىق ئىشىمىزنى بۇ ئوغۇل مۇشۇ كېچىدە زايە قىلىۋەتتى. مەن چىنارنىڭ ئېچىگە كىرىپ ناسىر خىراۋغا سۆزلەيتتىم. بۇ سىرنى مېنىڭدىن بۆلەك كىشى بىلمەيتتى. باشقىلار بىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئاۋازىمنىمۇ ئۆزگەرتكەنىدىم، — دەپ ئىقرار بولدى.

مەلئۇن مەكۇنانى شەھەر قورغىنىغا ئەكىلىپ سولاپ قويدى. ئۇ قورغاندا تۇرۇپ:

— ئەي ناسىرنىڭ قوۋملىرى، ناسىرنىڭ سۆزلىرى يالغان دۇر! — دەپ ۋارقىرىدى.

ناسىرنىڭ قوۋملىرى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، چىنارنىڭ قېشىغا كېلىشتى. چىنار كۆيۈپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن يوقىقا چىقىپ، مەكۇنانى ئوق ئېتىپ ئۆلتۈرۈشتى.

ناسىر بۇنى كۆرۈپ:

— ئەي قوۋملىرىم، جەبرائىل ماڭا ۋەھى ئەكەلمەكچى، بۇ ھەرىكەتلەر ماڭا قىلىنغان توسالغۇ، — دېدى. شۇنىڭ ئۈنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنىدى. ئەقىللىقراق لىرى شەھەر قورغىنىنىڭ سىپىلى تۈۋىگە كېلىپ، مۇسۇلمانلارغا قارىتا يىغلىشىپ:

— بىز خاتالىشىپتىمىز، ئەمدى مۇسۇلمان بولايلى، — دەپ يالۋۇرۇشتى.

تورغاي باتۇر شەھەرنىڭ دەرۋازىسىنى ئاچاي دېۋىدى، ساھىبقىران ئۇنىمىدى ۋە:

— ئەگەر ناسىر ئارىسىدا بولۇپ قالسا ئۇلار جەڭ قىلىشىدۇ، — دېدى.

ساھىبقىران قورغاننىڭ تۆپىسىگە چىقىپ قاراپ، ناسىرنىڭ ئەتراپىدا ئاق كىيىملىكلەردىن باشقا كىشى قالمىغانلىقىنى كۆردى. زامانبېك ساۋۇت - دۇبۇلغىلىرىنى كىيىپ، قوراللىرىنى قولىغا ئېلىپ، قوشۇننىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى، ناسىر بولسا بىر چەتتە بېشىغا ياغلىق سېلىپ:

— ماڭا جەبرائىل ۋەھى كەلتۈرمەكچى ۋە غەلىبە - نۇسرەتتىن خەۋەر بەرمەكچى، — دەپ سۆزلەۋاتاتتى.

ساھىبقىران 2000 ماھىر يىگىت ۋە يېڭىدىن مۇسۇلمان بولۇپ قوشۇلغانلارنى ھەمراھ قىلىپ «مۇلھىد» لەرنىڭ لەشكىرى تەرەپكە قاراپ ماڭدى ۋە زامانبېكنىڭ لەشكىرى بىلەن جەڭ قىلىشقا چۈشۈپ كەتتى. جەڭ قىزىپ كەتتى. زامانبېك پات - پات ناسىرنىڭ ئالدىغا كېلىپ سوراپ قوياتتى:

— ئەي ناسىر، غەلىبىدىن خەۋەر بارمۇ - يوق؟ ئەمىر تېمۇر پىدائىيلارنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلغىلى تۇردى!

— چېچىلمىغىن، جەبرائىل تېخى كەلگىنى يوق! — دەپ جاۋاب بېرەتتى ناسىر. زامانبېك يەتتىنچى قېتىم كەلگىنىدە:

— جەبرائىل سېنى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۇرۇشىغا بۇيرۇدى. ئېتىڭنى مۇزەپپەرىدىن قويدى، بېرىۋەرگىن! ئۇنىڭ قېنى سېنىڭ قىلىچىڭ بىلەن تۆكۈلىدۇ. خۇدا بۇنى ئەزەلدىن نەقدىر قىلىپ ياراتقاندۇر، — دېدى ناسىر. زامانبېك:

— بۇ گېپىڭ راستمۇ؟ — دەپ سورىۋىدى، ناسىر:

— يالغان ئېيتسام كاللام تېنىمدىن جۇدا بولسۇن، — دەپ قەسەم ئىچتى.

زامانبېك ئەمىر تېمۇرنىڭ قوشۇنىغا باردى ۋە:

— مەن مۇزەپپەردىن بولسەن! قەيەردىلا بولمىسۇن، ئەمىر تېمۇرنىڭ قېنى مېنىڭ قىلىچىم بىلەن تۆكۈلىدۇ، خۇدا بۇنى تەقدىر قىلىپ ياراتقان! — دەپ تۇۋلاشقا باشلىدى.

ساھىبقىران ئەسكەرلىرى بىلەن ئوڭ تەرەپتە ئىدى. ئۇ ھېلىقى ئاۋازنى ئاڭلاپ قارىۋىدى. قولىدا ئۇزۇن نەيزە تۇتۇپ ئۆزىگە قارشى كېلىۋاتقان زامانبېكنى كۆردى. زامانبېكمۇ قارا ئاتلىق، قولىدا قىلىچ تۇتقان ساھىبقىرانىنى كۆردى. زامانبېك:

— سەن كىم؟ — دەپ سورىدى.

— مەن ئەمىر تۇرغاي باتۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن، نېمە دەيسەز؟ — دەپ جاۋاب بەردى ساھىبقران.

— پەيغەمبىرىم خەۋەر بەردى. مەن سېنىڭ قېنىڭنى تۆكمەكچىمەن.

— پەيغەمبىرىڭ، — دېدى ساھىبقران، — توغرا سۆزلىمەپتۇ.

زامانبېكنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، نەيزىسىنى ئەمىر تېمۇرگە سانجىدى. ئەمىر تېمۇر نەيزىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئۆتكۈزۈۋەتتى ـ دە، قىلىچىنى كۆتۈرۈپ شۇنداق ئۇردىكى، قىلىچ زامانبېكنىڭ قولاق، بۇرنىنى شىلىپ چۈشۈرۈۋەتتى. زامانبېك دەرھال قاچقىنىچە ناسىر خىزاۋنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئۇ تېخىچە بېشىغا ياغلىق سېلىپ ئولتۇرغانىدى. زامانبېك:

— ئەي ناسىر، جەبرائىل نېمىدەيدۇ؟ — دەپ سۆردى، ناسىر يەنە:

— ئەمىر تېمۇرنىڭ قېنىنى زامانبېك مۇزەپپەردىن تۆكمەكنى دەيدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

— يالغان ئېيتمىساڭچۇ؟ — دېدى غەزەپلى تاشقان زامانبېك. ناسىر:

— يالغان ئېيتسام بېشىم تېنىمدىن جۇدا بولسۇن! — دېدى، شۇئان زامانبېكنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ كەتتى - دە، قىلىچنى بىلەن ناسرنىڭ بوينىغا شۇنداق ئۇردىكى، بۇ شۇمنىڭ كاللىسى ئىككى قەدەم يەرگە ئۇچۇپ چۈشتى. كاززاپ «پەيغەمبەر» نىڭ ئىپلاس روھى دوزاخ شەھرىگە ئەلچى بولۇپ كەتتى.

مەكۇنانى مەلەك دېگەنلەر: دىۋىلەرگە ئوخشىدى، جەبرائىلنى تاپالماستىن ئەزرائىلغا ئۇچرىدى. قىلدى پەيغەمبەرلىك دەۋاسى، بولدى ئۇ مەلئۇن ئەبەد، تاپتى مالىكنى يەنە دوزاخ ئېلىگە ئۇچرىدى.

زامانبېك ناسرنىڭ بېشىنى ئېلىپ ساھىب ھىدايىنىڭ ئالدىغا كەلدى. تورغاي باتۇر ئۇنى كۆرۈپ ئەسىر تېمۇرنى چاقىرتىپ كەلدى. ساھىبقىرلن:

— بۇ قوۋمنى تىرىك قالدۇرۇش ئىلمىيلىك ئەمەس، — دېدى - دە، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە كىرىشتى. ئاخىر تورغاي باتۇرنىڭ ئۆزى كېلىپ ئەسرىتېمۇرنىڭ مۇرىسىدىن تۇتقىنىچە بۇ ئىشتىن توستى. زامانبېككە كىيىم - كېچەك بەردى. ساھىبقىران:

— بۇ قوۋم بىر - بىرىنىڭ ھەققىنى يەيدۇ. بىر - بىرىنىڭ خوتۇنلىرىغا كۆز سېلىشىدۇ. بۇلارنى تىرىك قالدۇرۇش سىياھچىلىقنىڭ ئىشى ئەمەس، — دەپ تۇرۇۋالدى. ساھىب ھىدايە بۇ تەكلىپكە قوشۇلدى. قالغانلارمۇ بۇ قوۋمنى ئۆلتۈرۈشكە قوشۇلۇشتى.

بۇ قوۋمنى ھىيلە بىلەن بىر ھويلىغا قاماشتى. 200دەك كىشى ئوتۇن توشۇپ كېلىپ، ھويلىنىڭ ئەتراپىغا دۆۋىلىدى. كۈن ئاھايىتى سوغۇق ئىدى. چوڭ - كىچىك ھەممىسىنى ئوت يېقىپ كۆيدۈرۈشتى. بۇ مەلئۇنلارنىڭ جېنى بۇ دۇنيانىڭ ئوتىغا چىداشلىق بېرەلمەي، دوزاخ شەھرىگە قاراپ قاچتى. ئەتىسى، قالغانلارنىمۇ تۇتۇپ كېلىپ ئۆلتۈرۈشتى. بۇلار-

دىن بىر خوتۇن كىشى قېچىپ كەتتى. كېيىن چىققان «مۇلھىد» چىراغكەشلەر مۇشۇ خوتۇننىڭ ئەۋلادىدىن ئىدى. ناسىر مۇنداق دېگەنىدى:

كىم ئۆلۈپ قالسا دەشت ئارا نېچۈن،
يېسە ئۇنى قاغا ۋە قۇرتقۇن؛
بۇنداق ئۆلگىنى يەنە قايتىپ،
زىندە بولغايمۇ تاكلا مەھشەر كۈن.

بۇرھانىددىن ساھىب ھىدايە مۇنداق جاۋاب بەرگەنىدى:

قادىر زۇلجالال قىلدى ھايات،
مەھشەردە تىرىلدۈرۈر ھەرقانداق زات.
بارچە ئەزالىرى بولۇپ جوي - جو،
قالمىغاي ھېچ ناسىرۇ - خىسرۇ.

ئەمىر ساھىبقىرانىڭ بۇخاراغا بارغانلىقى، بايان قولى خانىڭ سرايىمۇلك ئىسىملىك قىزىنى ئالغانلىقى

... ئۇنىڭدىن كېيىن «مۇلھىد» قوۋملىرى مەۋلانا بۇرھانىددىننىڭ بۇيرۇقى بىلەن تامامەن ھالاك قىلىندى. ئۇلاردىن ھېچقانداق كىشى قالمىدى. ئاندىن كېيىن مەۋلانا بۇرھانىددىن سەمەرقەنتكە قايتىپ كەتتى.

تورغاي باتۇر ناھايىتى باي ــ غەنىي كىشى ئىدى. توپ - توپ مال - چارۋىلىرى بار ئىدى. بىر كۈنى بىر توپ قويلارنى ئەمىر تېمۇرگە تاپشۇرۇپ، شەھەرگە ئاپىرىپ سېتىپ كېلىشكە بۇيرى. ئەمىر تېمۇر قويلارنى 1000 ئالتۇنغا ساتتى - دە، پۇلنى بېلىگە تۇڭۇپ بازارنى تاماشا قىلدى. بىر يەرگە كېلىپ، كىشىلەرنى ئولاشتۇرۇپ سۆزلەۋاتقان بىر قەلەندەرنى

كۆردى. قەلەندەرنىڭ قولىدا شېئىر يېزىلغان قەغەز بار ئىدى، ئۇ:

— كىمەرسە شۇ شېئىرلارنىڭ قەدرىگە يېتىپ 1000 ئالتۇن بېرىدۇ؟! — دەيتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ھەممىتى جۇش ئۇرۇپ، 1000 ئالتۇننى قەلەندەرگە بېرىپ، ھېلىقى شېئىر يېزىلغان قەغەزنى ئالدى. قەلەندەر ئەمىر تېمۇرنىڭ قەددى ـ قامىتىگە كۆز سېلىپ، نەسەبىنى سورىدى. جاۋابىنى ئالغاندىن كېيىن، تېمۇرگە شۇنداق دېدى:

— ئاتاڭنىڭ ئالدىغا بارغىن. بۇنى پەقەت ئاتاڭنىڭ ئالدىدا ئوقۇغىن. يولدا بارغۇچە زادى ئاچمىغىن.

قەلەندەر شۇنداق دېدى ـ دە، يولىغا راۋان بولدى. ئەمىر تېمۇر كەينىدىن ۋارقىراپ:

— ئېتىڭىز نېمە؟ — دەپ سورىدى.

— ئېتىم قەغەزدە يېزىقلىق! — دەپ جاۋاب بەردى قەلەندەر كېتىۋېتىپ.

ئەمىر تېمۇر ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. تورغاي باتۇر ئۇنىڭدىن:

— قويلارنى سېتىپ، رەخت ئالدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنچىقماي قولىدىكى قەغەزنى ئاتىسىغا ئۇزاتتى. تورغاي باتۇر ئوغلىنىڭ بۇ تىشلىرىغا ناھايىتى خاپا بولدى. كېيىن ساھىبقىران قەغەزنى ئېچىپ ئوقۇپ كۆرسە، ئاشۇ قەلەندەر خوجا كامال خوجەندى ئىكەن. ئۇنىڭ شېئىرى پارسچە ئىدى.

ئەنگىس‌كى تامام دەھىر بەگرفت نەھىست،
زورەق زەمانە سەتەم زولوم بىشەست.
جەمشىدى، سۇلايمان، ئىسكەندەركى گىزەشت،
بىر خىزمىيان بەندكى تانوبەت توست.

تورغاي باتۇر بۇنىڭ قەدىرىنى بىلمىدى. ۋە ئەمىر تېمۇرگە:

— سېنى بىر بەگگى ئالداپ كېتىپتۇ. ئوغۇل بولساڭ تۇ‌

زۇك بول! بولمسا يوقال! ــ دەپ كايندى. ئەمر تېمۇر خاپا بولۇپ چىقىپ شەيخ شەمس كىنالالنىڭ خىزمىتىگە كەلدى. شۇ كۈنى شەيخ ۋاپات بولغانىدى. بۇ چاغدا تارىخىي ھەجرىيىگە 755 بولغانىدى. ساھىبقىران دەپنە نامىزىغا قاتناشتى. بىر كېچە شەيخنىڭ قەبرىسىدە ياتتى ۋە چۈش كۆردى. چۈشىدە شەيخ ئۇنىڭغا:

ــ ئەي ئوغلۇم، بۇخاراغا بارغىن! خۇدانىڭ ھېكمىتىنى كۆرگىن! ــ دېدى.

ئەمر تېمۇر ساھىبقىران بۇخاراغا قاراپ يۈزلەندى. كۆپ يوللارنى يۈرۈپ، ھېرىپ ـ چارچاپ دېگۈدەك بۇخاراغا يېتىپ كەلدى. بۇخاراغا «قووالى كاچ» دېگەن دەرۋازىسىدىن كىردى. سارايدىن بىر ھۇجرىنى ئېلىپ ئارام ئالدى. ئۇنىڭ بار ـ يوقى بىرلا لەئەل ئىدى. باشقا پۇلى يوق ئىدى. خىراجەتتىن قىسىلىپ نائىلاج ھېلىقى لەئەلنى گۆھەر بازىرىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇنىڭغا ھەر بىر كىشى خېرىدارلىق قىلاتتى ـ يۇ، باھاسىغا يېتەلمەيتتى. تۈيۇقسىز ئادەملەر قېچىشقا باشلىدى. ئەمر تېمۇر ساھىبقىران بۇ ئىشقا ھەيران بولۇپ، سەۋەبىنى سورىدى. ھېچ كىشى جاۋاب بەرمەي ئۆز يولىغا كېتىشتى. شۇ ئارىدا قولىغا خەنجەر ئالغان، ھوشىنى يىلمەس دەرىجىدە مەست بولغان بىر ئوغۇل يېتىپ كەلدى ۋە ئەمر تېمۇرگە:

ــ ئەي تۈرك بالىسى، قاچ! ــ دەپ خىتاب قىلدى.

ئەمر تېمۇرنىڭ تەرسالىقى تۇتۇپ، غەيرىتى ئۆرلىدى ـ دە، قاچماي تۇردى. ئۇ ئوغۇل قولىدىكى خەنجىرىنى ئەمر تېمۇرگە سالدى. ساھىبقىران ئۆزىنى قاچۇرغانىدى، قولىدىكى لەئەل يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ھېلىقى مەست لەئەلنى ئېلىپ يۈرۈپ كەتتى. ئەمر تېمۇر ئۇنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. شۇ ئارىدا بىرى ئۇنى تۇتۇۋالدى ـ دە:

— هەي تۇرك بالىسى، بۇ زالىمنىڭ كەينىدىن ماڭما! سېنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. بۇ بۇراقخانىنىڭ دوستىدۇر. بۇراقخان باـ يان قولى خانىنىڭ ئوغلىدۇر. ئۇ كۆپ مۇسۇلمانلارنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ تاماشا قىلۇر. بۇنىڭ ئۈستىدىن ھېچكىم خانغا ئەرز قىلالمايدۇ. چۈنكى بايان قولى خان قېرىندى، ئۇنىڭ بۇنىڭدىن بۆلەك ئوغلى يوق. خېنىمىز بەكمۇ ئادىل، ئەگەر ئاڭلىسا ئوغلىنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئەگەر بۇراقخان ئابۇت بولسا چاغاتاي تۆرىلىرىدىن خان بولغىدەك ئادەم قالمايدۇ. شۇڭا كىـ شىلەرمۇ چىداپ كېلىۋاتىدۇ، — دەپ تەسەللى ئېيتتى.

ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران ئۇزۇنىڭ مۇساپىرلىقىنى ئويلاپ، ئۇزۇنى بېسىپ سارايغا قايتىپ كەلدى. قولىدا ھېچنېمە يوق بولـ غاچقا سارايۇدن قوندۇرغىلى ئۇنىمىدى. ئەمىر تېمۇر ئاچ قالدى. ئۇ كۆڭلىدە «دادخورغا ئەرز قىلاي» دەپ ئويلىدى ـ دە، ئوردىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

بۇ چاغلاردا ئەمىر يادگار شاھ ئارلات دادخور ئىدى. شۇنىڭغا بېرىپ ئەھۋالنى دادلىدى. ئۇ: «سەن تۇمەن بېشىغا بارغىن! مەندىن دەرىجىسى يۇقىرىراقتۇر» دەپ ئەقىل ئۆگەتتى. تۇمەن بېشى يەنە ئەقىل ئۆگىتىپ: «سەن ئەمىرجالايىرغا بار. ئۇ مەندىن چوڭراقتۇر» دېدى. ئەمىرجالايىر مىڭبېشى ئىدى. ئۇنىڭغا ئەرز قىلىشىدى، ئۇمۇ بۇ دەۋانى ئەمىر بايان سولدۇرغا توغرىلىدى. بۇ كىشى نويانلاردىن بولۇپ، چاغاتاي خەلقى ئىچىدە ئۇنىڭدىن زور پالۋان يوق ئىدى. ئۇمۇ بۇ ئىشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ:

— بۇ شەرىئەت ئىشى ئىكەن. قازىنىڭ ئالدىغا بارغىن! — دەپ بۇيرۇدى. ئەمىر تېمۇر ئاخىر قازىنىڭ ئالدىغا بېرىـ ۋىدى. قازى ئىمام سەئىد:

— مەن شەرىئەتنىڭ ئالدىدا ئەندىشە قىلمايمەن. بىراق بۇ

ئىش ئۇچۇن گۇۋاھچى تاپقىن، — دېدى. ساھىبقىران «ماقۇل» دېگىنىچە زەرگەر بازىرىغا كەلدى. ئالدىنقى كۈنى بۇ ئىشنى كۆرگەن ئادەملەردىن گۇۋاھ بولۇشنى سورىدى. ئۇلاردىن: «بىز پۇقرا، بىزگە جان كېرەك، گۇۋاھلىق بېرەلمەيمىز» دېگەن جاۋابنى ئالغان ساھىبقىران ئىلاجسىز ئۇمىدسىزلىنىپ بىر مەسچىتنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئاچلىقتىن بىقىلىپ ياتتى. يېرىم كېچە بولغاندا، قولىدا چىراغ كۆتۈرگەن بىر قەلەندەر كېلىپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ ھالىنى سورىدى. ئەمىر تېمۇر ئەھۋالىنى بايان قىلغاندىن كېيىن قەلەندەر:

— ھەقىقەتەن بۇخارادا ئاشۇنداق زۇلۇم قىلغۇچىلار مۇ بار. ئەڭ ياخشىسى سەن ئەتە نامازباھداتتىن كېيىن پالان مۇنارنىڭ تۈۋىگە بارغىن. ئۇ يەردە بىر ياماقچى موزدۇز بار. ئەرزىڭنى ئاشۇ موزدۇزغا ئېيتقىن. ئۇنىڭ يولىيورۇقىغا ئېرىشكىن. سېنىڭ دادىڭنى بوراقخانغا ئاشۇ كىشى يەتكۈزدۇ، — دېدى. ئەمىر تېمۇر ئىشەنمەي:

— ھەي قەلەندەر، راست دەۋاتامسەن؟ — دەپ سورىدى.

قەلەندەر راستىن ئېيتىۋاتقانلىقىنى دېگەندىن كېيىن ئەمىر تېمۇر قەلەندەر كۆرسەتكەن مۇنارنىڭ تۈۋىگە باردى. بىر دۇكاندا بىر ئاقساقال كىشى كونا ئاياغلارنى ياماپ ئولتۇراتتى. كېيىملىرىمۇ ناھايىتى كونا ۋە پەجمۇدە ئىدى. ساھىبقىران ھەيران بولدى ۋە كۆڭلىدىن: «بۇ ئادەم قانداقمۇ مېنىڭ ئەرزىمگە يېتەر؟» دېگەن ئويلارنى ئۆتكۈزدى. ئاخىر يەنە: «نېمىلا بولسا بىر دەپ باقمايمەنمۇ» دېگەن قارارغا كەلدى. دەم ئالدىغا كېلىپ سالام قىلدى. ئۇ كىشى سالامغا جاۋاب قايتۇرۇپ، يەنە ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولدى. بىر ئېغىزمۇ سۆزلىمىدى. بىرەر سائەتتىن كېيىن ئەمىر تېمۇر بولغان ئەھۋاللارنى ئەرز قىلدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ سۆزىنى تولۇق ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن:

— ئەمرالارغا ئەرز قىلدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەرز قىلدىم، — دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تېمۇر.

موزدۇز دەرھال شاگىرتلىرىدىن بىرىنى يادگار شاھنى چاقىرىشقا ئەۋەتتى. ئەمىر تېمۇر كۆڭلىدە: «بۇ بىر موزدۇز تۇرسا، شاھ كېلەمدۇ؟» دەپ ئويلاپ تۇراتتى، يادگار شاھ ئۆڭكى ئۆچكەن، چىرايى سارغايغان، تەشۋىشلىك ھالدا كېلىپ موزدۇزغا سالام بەردى. ئەمىر تېمۇر ھەيران بولۇپ بۇ ئىش نىڭ ئاقىۋىتىنى كۆتۈپ تۇردى.

موزدۇز يادگار شاھنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئالماي ۋە چىرايىغا قارىماي ئۆز ئىشىغا مەشغۇل ئىدى. بىر ھازادىن كېيىن:

— ھەي، ياراتقۇچىسىدىن قورقمايدىغان زالىم! نېمىشقا ئادىل سۆزلىمەيسەن؟ نېمىشقا بۇ بىچارە يىگىتنىڭ ئەرزىنى ئاڭلىمايسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ھەقىقەتەن بۇ يىگىت ماڭا ئەرز قىلىپ كەلگەنىدى، بىراق ئەمىر مۇئىد تۆمەن بېشى مېنىڭدىن يۇقىرىراق بولغاچقا، شۇنىڭغا بۇيرۇغانىدىم، — دېدى يادگار شاھ مۇلايىملىق بىلەن. موزدۇز شاگىرتىنى دەرھال ئەمىر مۇئىدكە ئەۋەتتى. بىر ئازدىن كېيىن كەيپى ئۇچقان، چىرايى تاتارغان ئەمىر مۇئىد يېتىپ كەلدى ـ دە، موزدۇزغا ئېگىلىپ سالام بېرىپ، ئالدىدا قول قوشتۇرغان پېتى تۇرۇپ قالدى.

— ئەي جايىر، — دېدى موزدۇز ئۇنىڭغا قاراپ. — نېمىشقا بۇ يىگىتنىڭ ئەرزىنى ئاڭلىمىدىڭ؟

— ئەمىر بايىز مېنىڭدىن يۇقىرىراق بولغاچقا، شۇنىڭ ئالدىغا ماڭدۇرغانىدىم، — دېدى ئەمىر مۇئىد.

موزدۇز ئەمىر بايىزنى چاقىرتۇرۇپ كەلدى. ئۇمۇ قورققان ھالدا موزدۇزغا سالام بەردى ۋە سوئالنى ئاڭلاپ، يىگىت

نىڭ ئەرزىنى بايان سولدۇرغا ئەۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپ ئۆزىمۇ قويدى. بايان سولدۇرمۇ چاقىرتىپ كېلىندى. ئۇمۇ ناھايىتى ساراسىمە بولغان ھالدا نويانلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى ـ دە، قېرى موزدۇزنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇردى. كېيىن كەلگۈچە لەرنىڭ ھەممىسى ئۇقا، نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن كىمخاپ چاپانلىق كاتتىلار ئىدى. شۇنداق كاتتىلارغىمۇ قېرى موزدۇز زادى ئىلتىپات قىلمىدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن ساھىبقىران ھەيرانلىق دېڭىزىغا غەرق بولۇپ، تەئەججۈپ بارمىقىنى چىشلىمەكتە ئىدى. بىرئازدىن كېيىن ئاندىن موزدۇز ئۇلارغا قاراپ:

— ئەي بايان سولدۇز! سەن نويان تۇرۇقلۇق بۇ مۇساپىر يىگىتنىڭ ئەرزىنى نېمىشقا سورىمىدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— مەن يىگىتنىڭ ئەرزىنى ئاڭلىغانىدىم، — دېدى بايان سولدۇز ئەدەب بىلەن، — بۇ ئىش شەرئىەت ئىشى بولغاچقا قازىغا بۇيرۇغانىدىم.

قازىمۇ چاقىرتىلدى. ئىمام ئەبۇ سەئىد — پۈتكۈل بۇخارانىڭ باش قازىسى ئەندىشە قىلغان ھالدا يېتىپ كەلدى ـ دە، موزدۇزنىڭ ئالدىدا تول باغلاپ تۇردى. ئەمىر تېمۇر ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قېتىپلا قالغانىدى. قېرى موزدۇز قازىنىڭ سالىمىغا قىمىرلاپمۇ قويماستىن سوئال سورىدى:

— ئەي قازى، نېمىشقا شەرئىەت ھۆكمىنى ئىجرا قىلمىدىڭ؟

— گۇۋاھچى تەلەپ قىلغانىدىم. بۇ يىگىت گۇۋاھچى تېپىپ كېلىش ئۈچۈن چىقىپ كەتكەنچە قايتىپ كەلمىدى، — دەپ جاۋاب بەردى قازى.

قېرى موزدۇز ئەمىر تېمۇرگە قارىدى. ئەمىر تېمۇر:

— مەن زەرگەر بازىرىغا بېرىپ كۆرگۈچىلەردىن گۇۋاھ-

ىچى تەلەپ قىلسام ئۇلار گۇۋاھلىق بېرىشتىن باش تارتىتى، — دېدى.

موزدۇز زەرگەرلەرنى چاقىرتۇردى، ئۇلاردىن لەئەلنىڭ باھاسنى سورىدى ۋە بۇ ئىشلارنىڭ راست - يالغىنىنى سورىدى. ئۇلار:

— بىز قازىنىڭ ئالدىدا قانداق جاۋاب بېرىمىز؟ چۈنكى بوراقخان تولىمۇ زالىم! — دېيىشتى. قېرى موزدۇزنىڭ ئاچچىقى كەلگەن ھالدا غەزەپ بىلەن بوراقخاننى چاقىرتۇردى.

ئەمدى ئەمىر تېمۈرنىڭ تېنىدە ماغدۇر قالمىدى. چۈنكى شاھزادە چاقىرتۇرۇلۇۋاتاتتى. «بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولار؟» دەپ قورققان ھالدا موزدۇزدىن ئاستا:

— ھەي بوۋا، نېمىشقا بۇلار سىزنى شۇنچە ھۈرمەتلەپ كېتىدۇ؟ — دەپ سورىغانىدى، موزدۇز:

— جىم تۇر! — دېدى - دە، ئۆز ئىشىغا مەشغۇل بولدى. بىر ھازادىن كېيىن بىرمۇنچە نۆكەرلەرنىڭ ھەمراھلىقىدا شان — شەۋكەت ۋە سۆلەت - ھەيۋەت بىلەن شاھزادە بوراقخان يېتىپ كەلدى. ھەممە ئەمرا ۋە پۇقرالار ئورنىدىن تۇرۇشۇپ ھۈرمەت بىلدۇردى. بوراقخانمۇ كېلىپ ئېگىلىپ سالام قىلىپ موزدۇزنىڭ ئالدىدا تۇردى. لېكىن موزدۇز سۈكۈت قىلىپ ئۇنىڭغا قارىمايتتى. بىر ۋاقىتتىن كېيىن موزدۇز:

— ئەي زالىم! قاچانغىچە ساڭا مەدەت ۋە سەۋەبكار بولىمەن؟ ئەمدى ئاتاڭغا ئەھۋالنى ئېيتىمەن. ھالاك بولىسەن! — دەپ تەھدىت سالدى.

— بوۋا، — دېدى بوراقخان ناھايىتى قورققان ھالدا بوۋايغا يېلىنىپ تۇرۇپ، — مېنىڭ گۇناھىم نېمە؟

بوۋاي بولغان ئەھۋاللارنى ئۇنىڭ يۈزىگە سالدى. بوراقخان:

— بوۋا، بۇ ئىشلاردىن مېنىڭ زادىلا خەۋىرىم يوق

ئىكەن، ــ دېدى ـ دە، بىر خىزمەتكارنى بۇيرۇپ ھېلىقى لەئەلنى ئېلىۋالغانىنى چاقىرتۇرۇپ كەلدى. ئۇ شاھزادىنىڭ ئەڭ يېقىن جان دوستى ئىدى. شاھزادە ئۇنىڭدىن بۇ ئەھۋالنى سورىدى.

ــ مەن مەست ئىدىم. لەئەلنى نەدە قويغانلىقىمنى بىلەلمەي قالدىم، ــ دېدى شاھزادىنىڭ دوستى. بوراقخان دەرھال قولىنى كۆكسىگە قويۇپ تۇرۇپ تەزىم بىلەن:

ــ بوۋا، ماڭا رۇخسەت قىلىڭ، بۇ يىگىت ئەتە مېنىڭ ئالدىمغا بارسۇن. لەئەل ئۈچۈن ئىككى ھەسسە كۆپ پۇل بېرەي. بۇنىڭ باھاسى قانچە ئىكەن؟ ــ دېدى. زەرگەرلەر:

ــ باھاسى 1000 ئالتۇنغا يارايدۇ، ــ دېيىشتى.

ــ بولدى، ــ دېدى ھاھىزادە، ــ مەن 2000 تىللا بېرىمەن!

بۇ دەۋا ئاخىرلىشىپ ھەممەيلەن ئۆز جايلىرىغا كېتىشتى. بوۋاي ئەمىر تېمۇرگە شاھزادىنىڭ ئوردىسىغا بېرىپ پۈلنى ئېلىۋېلىشنى ئېيتقانىدى، ئەمىر تېمۇر:

ــ ئەي بوۋا، مەن دەۋايىمىدىن ئۆتتىۋم. سىز زادى كىم بولىسىز؟ بىلىمەم، ــ دېدى.

ــ سەن، ــ دېدى قېرى موزدۇز، ــ ئاۋۋال ئۇ يەرگە بېرىپ كەل. ئاندىن مەن سىرنى سۆزلەپ بېرىمەن.

ئەمىر تېمۇر نائىلاج بوراقخاننىڭ ئوردىسىغا باردى. بوراقخان سارايىنىڭ ئايۇنىدا كۆڭۈل ئېچىپ ئولتۇراتتى. ئۇ ئەمىر تېمۇرنى كۆردى ـ دە، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ يېنىدىن ئورۇن كۆرسەتتى. خىزمەتچىلىرى ئارقىلىق 2000 تىللانى ئەكەلدۈرۈپ، كۆپ ئۆزرە ئېيتقان ھالدا ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىدا قويدى ۋە:

ــ مېنىڭ بۇ ئىشلىرىمنى بوۋايىغا يەتكۈزۈپ قويىڭىز، ــ

باردىم. ئۇ مېنى ئۇرۇپ يېقىن يولاتمىدى. مەن ئىلاجسىز قالدىم. بىرەر چارە قىلمىسام، مەست تۇرك بىچارە ئايالغا زورلۇق قىلسا، بۇنى ئېرى ئاڭلىسا ناھەق خۇن تۆكۈلەتتى ۋە ياكى ئاڭلىمىغان ھالەتتىمۇ بۇ زورلۇق تۆپەيلى بىر پاك خوتۇن ناپاك بولاتتى. ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. تۇن كېچە ئىدى. دەرھال ئېسىمنى يىغدىم ـ دە، مۇنارغا چىقتىم. قايتا ـ قايتىلاپ ئەزان سالمۇات ئېيتتىم. شۇ چاغدا سۇلتان بايان قولى خان قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ ئولتۇرغانىكەن. بىر مەزگىل ئوقۇلغان ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلاپ، خىزمەتچىلەرنى چىقارتقۇزۇپتۇ. مەن خانلىق ئالدىغا باردىم. خان:

ـــ سەن تەلۈمۇ ياكى ساقمۇ، نېمىشقا كېچىدە ئەزان ئېيتىسەن؟ ـــ دەپ سوئال قويدى.

ـــ مەن ساق ۋە ھوشيار كىشىمەن، ـــ دېدىم ـ دە، يۇز بەرگەن ھادىسىنى ئېيتىپ بەردىم. خان دەر غەزەپ بولۇپ دەرھال ئۇ تۇرك بىلەن ئايالىنى ئەكىلىشكە ئادەم ئەۋەتتى. ئۇ ئايالىنىڭ ئېرىنىمۇ چاقىرتىپ كېلىپ، بولغان ئەھۋاللارنى ئارىغا سالدى ۋە:

ـــ خوتۇنۇڭ ساڭا ھالال، ھېچقانداق ئىش يۇز بەرمىگەن. خاتىرجەم بول! ـــ دەپ تەسەللى ئېيتتى ۋە تۇركنى تاغارغا سولاپ ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن، ـــ دېدى قېرى موزدۇز سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، ـــ خان مېنى ئۆزىگە ئاتا قىلدى. ئۇ:

ـــ ئەي ئاتا، سەن بۇ ئىشلىرىڭ بىلەن مېنى دوزاخنىڭ ئوتلىرىدا كۆيۈشتىن ساقلاپ قالدىڭ. ئەمدى شەھەر ئىچىدە ھەرقانداق ۋەقە يۇز بەرسە مېنى خەۋەردار قىلغايسەن. خۇدانىڭ ئالدىدا قەسەم قىلمەنكى، مۇشۇ كەمگىچە سەندىن بۆلەك ھېچكىم مېنى ئەزان سالمۇات ئېيتىپ ھادىسىلەردىن خەۋەردار قىلغان

ئەمەس. مېنىڭ ئارمىنىم ئاجىزلارنىڭ دادىمگە يېتىش، ئىشلارنى ئادىللىق بىلەن قىلىپ ئەلنى رازى قىلىش. ئەپسۇسكى، ھەممىنى مەن كۆرەلمەيمەن. ئەمەلدارلار بولسا ئۇنچىۋالا راستچىل ئەمەس. بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق ھەل بولمىغان ھەق دەۋا سەن ئارقىلىق ھەل بولغۇسىدۇر. ھەتتا ماڭمۇ يۈز - خاتىر قىلمىغايسەن! — دەپ تاپىلىدى. شۇندىن بېرى ئون يىل ئۆتتى، مۇشۇ ئىشلارغا قارايمەن. پۇل - دۇنيادىن تەمەيمى بولمىغاچقا ئەمرا - بەگ، ۋەزىرلەرمۇ مېنىڭدىن قورقۇشىدۇ.

ئەمىر تېمۇر بۇۋاينىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ناھايىتى تەسىرلەنگەن ھالدا ئۇنىڭ بىلەن خەيرلىشىپ سارايغا قايتىپ كەلدى.

ھازىرمۇ ئۇ بۇۋاينى «ياماقچى موزدۇز بوۋاي» دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇنىڭ قەبرىسى بۇخارانىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى دەرۋازا بويىغا جايلاشقان.

ئەدى سۆزنى بايان قولى خان پادىشاھتىن ئاڭلايمىز:

خان بىر كېچىسى چۈشىدە شەيخۇلئالەمنى كۆردى. شەيخۇلئالەم:

— ئورنۇڭدىن تۇر! شەرىئەتكە خىلاپلىق قىلما، قىزلىرىڭنى ئەرگە بەرگىن! — دەپ مەسلىھەت بەردى.

بايان قولى خانىنىڭ توققۇز قىزى بار ئىدى. ئۇ ئۈيقۇدىن ئويغانغاندىن كېيىن، ھەممە قىزلىرىنى يىغدى. قىزلىرىغا:

— ئەي بالىلىرىم، ئەرگە تەگسەڭلار! — دەپ تەكلىپ قويدى. قىزلىرىنىڭ ھەممىسى ئاتىسىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل كۆردى. قىزلىرىنىڭ ئەڭ كىچىكى سىرايىمۇلۇك خانىمچە ئىدى. بۇ قىز دادىسىغا:

— سىزنىڭ دۆلىتىڭىزنىڭ سايىسىدىن ھېچنەگە بارمايمەن، ئەرگىمۇ تەگمەيمەن! — دېدى. خان بىر قىزىنى ئەمىر چاكوغا، بىرىنى جاھان شاھقا، بىرىنى ئەمىر ئولجايغا بەردى. ھەر بىر

قەزىنى بىر كىشىگە تۇتقۇزدى، ناھايىتى كاتتا توي ـ تاماشىلارـ نى قىلىپ بەردى.

خان يەنە بىر كۈنى چۈشىدە شەيخۇلئىسلامنى كۆردى. شەيخ خانغا يەنە:

ـــ قەزىكىنى ئەرگە بەرگىن! ـــ دەپ بۇيرۇدى. خان ئۇيـ قۇدىن تۇردى ـ دە، كىچىك قەزىنى چاقىرتىپ:

ـــ سېنى ئەرگە بېرىمەن! ـــ دېدى. قەز:

ـــ مەن ئەرنى خالىمايمەن! ـــ دەپ تۇرۇۋالدى. بايان قولى خان ئىلاجسىز قالدى. يەنە نەچچە قېتىملىق چۈشىدە شەيخ غەزەپلەنگەن ھالدا:

ـــ قەزىكىنى ئەرگە بەرگىن! ـــ دەپ مەجبۇرلىدى. خان قەزىنى قىچقىرىپ:

ـــ ئەي قەزىم، مېنىڭ رازىلىقىمغا قارىساڭ، ئەرگە تېـ گىشكە ماقۇل بول، ـــ دەپ جىددىي رەۋىشتە ئېيتتى. قەز:

ـــ ئەگەر خانىغان كىشىگە تېگىشكە ئۇنىمىسىڭىز ئەرگە تېگەي، مېنى تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلىغا بېرىڭ! ـــ دەپ تۇرۇۋالدى.

خان ئەمىر تورغاي باتۇردىن خاپا بولغانىدى، شۇڭا ئۇنىمىدى. قەز يەنە:

ـــ مېنىڭ خاھىشىم شۇكى، مېنى ئالغۇچى شەرەنج (شاھـ مات) ئويۇنىدا ئۇتالسا، ئاندىن ئۇنىڭغا ئۇ مالچى بولغان تەقدىردىمۇ تېگەي، ـــ دېدى.

خان قەزىنىڭ سۆزلىرىدىن ھەيران قالدى ـ دە، قەزىغا:

ـــ بىر نامەھرەمنى قانداقچە سېنىڭ ئالدىڭغا كىرگۈـ زىمەن؟ ـــ دېدى.

ـــ مەن خىرمەتكار سۈرتىدە ياسىنىۋالاي، سىز «مېنىڭ بۇ خىزمەتكارىم شەرەنج ئويناشنىڭ دەۋاسىنى قىلىدۇ. ھەرقانـ

داق كىشى ئۇتۇۋالالىسا، مەن ئۇنىڭغا مۇشۇ خىزمەتكارنىڭ مۇكاپات قىلىمەن!» دەپ جاكالاڭ! — دەپ مەسلىھەت بەردى قىز.

خان قىزنىڭ سۆزىنى ماقۇل كۆردى. ئەتىسى جاكاچىلارغا بۇ گەپنى جاكالاتقۇزدى.

بۇ جاكانى ئاڭلىغان شەھەرنىڭ ئويىنغۇچىلار كەلگىلى باشلىدى. خانىمچە ھەممىسىنى ئۇتۇۋالدى.

خانىمنىڭ چۈشىدە شەيخۇلئالەم: «قىزنىڭ كىمنى خالىسا شۇنىڭغا بەرگىن» دەپ بىشارەت بەردى.

خانىمچىمۇ: «ئەي جېنىم ئاتا، جارچىلارغا ئېيتىڭىز، ھەر قايسى جايلاردىن شەھەرنىڭ ئويىنغۇچىلار بولسا كەلسۇن» دەپ تىلەندى.

جارچىلار بازار كوچىلىرىغا چىقىپ بۇ ئىشتىن خەۋەر بېرىشەتتى.

ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ:

— مانا مەن شەھەرنىڭ ئويناشنى بىلىمەن، — دەپ جارچىلارغا ئۆزىنى مەلۇم قىلدى. خىزمەتچىلەر ئۇنى خانىمنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. خان چەكمەن، تەلپەك كىيگەن ساھىبقىرانغا قاراپ:

— بۇ يىگىت نېمىنى بىلىدىكەن؟ — دەپ سورىدى.

— شۇنچە توسۇسامۇ ئۇنىماي، «شەھەرنىڭ ئويناىمەن» دەپ بىرگە كەلدى، — دەپ جاۋاب بەردى خىزمەتكار. ساھىبقىران ھېچنەرسە دېمەي جىم تۇردى.

— شەھەرنىڭ ئويىنغۇچى خىزمەتكارنى كەلتۈرۈڭلار! — دەپ بۇيرۇدى خان. خىزمەتچىلەر ئۇنى دەرھال خانىمنىڭ ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈشتى. ساھىبقىران ئوغۇل بالا كىيىملىرىنى كىيىۋالغان قىزنى تونىدى. ئۇلار بىر-بىرىنى كۆرۈشۈپلا بىر-بىرىگە كۆڭۈل قويۇشتى.

ئەي جامالىڭ پىر تويى خورشىد ئالەم تابدەك،
شوقىدىن ئەيلەر تابىش كۆڭلۈم مېنىڭ سىمابدەك.
ئاپىتى دېڭىزىدىن ھەردەمدە ئەيلەر بىر گىران،
ھالقا زۇلپۇڭ كۆڭۈل بالىقلەرىدىن قەللابىدەك.

شەترەنجنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ساھىبقىران خانغا:

— مەن شەرت بىلەن ئوينايمەن! — دەپ تەلەپ قىلدى.

— بولىدۇ. شەرت مۇنداق: ئۇتۇۋالساڭ بۇ قۇل بالا سېنىڭ بولىدۇ، — دېدى خانمۇ.

— ناۋادا ئۇتتۇرۇۋەتسەمچۇ؟ — دېدى ئەمىر تېمۇر.

— ئۇتتۇرۇۋەتسەڭ، سېنىڭدىن ھېچنېمە تەمەيىم يوق!

— ئۇتتۇرۇۋەتسەم، — دېدى ئەمىر تېمۇر، — مۇشۇ قۇل بالىغا چاكار بولاي.

ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۇنداق دېيىشتىكى مەقسىتى، قۇل بالىغا يوشۇرۇن ئاشىق بولۇپ قالغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئىدى. ئۇلار شەترەنج ئويناشنى باشلىدى. ئۈچ نۆۋەت ئويناشتى. ھەربىر نۆۋەت ئوينىغاندا بىر كېچە - كۈندۈز ۋاقىت ئۆتۈپ كېتەتتى. ئاخىر ئەمىر تېمۇر ئۇتۇۋالدى. خانىمچە ئورنىدىن تۇردى - دە، ئېتىكىنى قېقىپ ئۆيگە كەتتى. خان: «بۇ قانداق كىشىدۇر؟» دەپ ھەيران قالغانىدى. ئەمىر تېمۇرمۇ ئۆزىنى تونۇشتۇرمىدى. چۈنكى «مۇلىيىد» لەر جېڭىدە، خان مەغلۇپ بولۇپ قاچقاندا ئەمىر تورغاي باتۇر: «خان نامەردلىك قىلىپ قاچمىغان بولسا، مەن ئۇلارنى تۈگەشتۈرۈۋېتەي دەپ قالغانىدىم» دېگەنىدى. سۇخەنچىلەر بۇ گەپنى خانغا يەتكۈزۈشكەن، خان ئاڭلاپ ناھايىتى خاپا بولغانىدى. ساھىبقىران شۇ سەۋەبتىن ئۆزىنىڭ نەسەبلىرىنى مەلۇم قىلمىغانىدى. خان ئەمىر تېمۇرگە:

— بۈگۈن قايتىپ، ئەتە كەلگىن، قۇل بالا سېنىڭ، — دېدى.

يوق ئىكەن. شۇنى ئالىمەن» دەپ ياندۇردى. خان ھەيران بولـ دى ـ دە، سىراج قەھرى دېگەن ۋەزىرىنى:

ـ سەن بېرىپ شۇ تۈرك بالىسىغا جاۋاب بەرگىن، ـ دەپ بۇيرۇدى.

ۋەزىر دەرھال كېلىپ:

ـ ئەي يىگىت، ئۇ خانىنىڭ ئۆزىنىڭ قىزى بولىدۇ. سەن ئەمدى بېرىپ توينىڭ تەييارلىقىنى قىل! ـ دېدى ـ دە، ئەمىر تېمۇرگە قولىدىكى بىر قۇتىنى ئېچىپ كۆرسەتتى. قۇتا ئالتۇن بىلەن لىق تولدۇرۇلغانىدى. ۋەزىر يەنە:

ـ ئەي قۇل، ئاشۇنداق ئالتۇن ئەكىلىپ ئاندىن توي تەييارلىقىنى قىلغىن. ـ دېدى.

ۋەزىر «بۇ بالا ئەلۋەتتە بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ» دەپ ئويلىغانىدى.

لېكىن ساھىبقىرانىڭ ئۇ قىزغا بولغان مۇھەببىتى زىيادە كۈچلۈك ئىدى. ئۇ ئۇچ كۈنلۈك ۋاقىت سورىدى. چۈنكى ئەمىر تېمۇر ئۇچ كۈندىن ئېشىپ كەتسە مىڭ يالۋۇرغان بىلەنمۇ خانـ لىق سۆزىنى ئاڭلىمايدىغانلىقىنى، يەنىۋالىدىغانلىقىنى ھېس قىلغانىدى. ساھىبقىران ھۆجرىسىغا قايتىپ كېلىپ ئويلانغىنىچە يىغلاپ كەتتى.

ھەر ئاشىقنىڭ كاسىسى چەشمى پىرى ئاب ئەمەس،
ياش تۆكمەيىن يۈز ئۆزرە دۇئاسى موستىجاب ئەمەس.

ئەمىر تېمۇر فەيزى ئاسار شەيخۇلئالەمنىڭ مازىرىغا بېرىپ، قەبرىگە بېشىنى قويۇپ پىغان بىلەن يىغلىدى.

ئەگەر ۋەسلى مۇيەسسەر بولسا ئۆمىدىم تىرىكلىكتىن،
مەگەر ھىجران غېمىدە جاننى بەرباد ئەيلىگەندۇرمەن.

ئەمىر تېمۇر نالە ـ زار قىلىپ خۇدانىڭ دەرگاھىغا سېغىنىدى:

— ئەي ياراتقۇچى تەڭرىم. مېنىڭ جېنىم - كۆڭلۈمنى ئۇنىڭ ئىشقىدا كۆيدۈرمىگىن ۋە بۇ ھىجران تېغىنىڭ تېگىدىن مېنى تارتىۋېلىپ، يارىمنىڭ ۋىسال بېغىغا يەتكۈزگىن!

ئەنە شۇنداق ئىلتىجا بىلەن ئەمىر تېمۈرنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى، دەرھال ھەزرىتى شەيخۇلئالەم چۈشىگە كىرىپ كەلدى ۋە:

— ئەي ئەمىر تېمۈر، ئورنۇڭدىن تۇرغىن! ئاللا تائالانىڭ قۇدرىتىنى كۆرگىن! — دەپ بىشارەت بەردى.

ئەمىر تېمۈر دەرھال ئورنىدىن تۇردى - دە، يەردىن بىر چالمىنى ئېلىپ ھاجەتكە باردى. ئۇنىڭغا تامنىڭ تۈۋىدە بىر نەرسە كۆرۈندى. يېقىن بېرىپ قارىۋىدى، بىر قۇتا ئىكەن. ئۇنى قولىغا ئېلىپ قاراپ ۋەزىرنىڭ قولىدا كۆرگەن قۇتا ئىكەنلىكىنى تونۇدى. خېلىغىچە ھەيران بولۇپ تۇرۇپ كەتتى. كۆڭلىدە: «بۇنى ماڭا ئاللا يەتكۈزدى» دېگىنىچە، بامدات نامىزىنى ئوقۇشقىمۇ تاقەت قىلالماستىن، قۇتىنى قولىغا ئالغىنىچە شەھەرگە كىردى. قارىسا ئادەملەر ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپ، بىر - بىرى بىلەن پىچىرلىشىپ سۆزلىشىپ يۈرگۈدەك. ئەمىر تېمۈر ئۇلاردىن بۇنىڭ تېگىنى سورىغانىدى، ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى. بىر چاغدا ئەمىر تېمۈرنىڭ كۆزى غەزەپ بىلەن كېلىۋاتقان سىراج قەمرىگە چۈشتى. ئۇنىڭ ئىشىق - مۇھەببىتى يالقۇنجاپ تۇرغانلىقتىن ۋەزىرگە سالام قىلدى. ۋەزىر ئەمىر تېمۈرنىڭ قولىدىكى قۇتىنى كۆردى - دە، «باغلاڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. خىزمەتچىلەر زەنجىر - كىشەنلەر بىلەن ئەمىر تېمۈرنىڭ قول - پۇتلىرىنى باغلىدى.

بۇنىڭ سەۋەبى مۇنداق ئىدى، شۇ كېچە خاننىڭ ئوردىسىغا ئوغرى كىرىپ خاننى جاراھەتلەندۈرۈپ، بۇ قۇتىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن.

ساھىبقىراننىڭ قول - پۇتىنى باغلاپ ۋەزىرنىڭ ئالدىغا كەلتۈردى. ئەمىر تېمۈر:

— مېنىڭ گۇناھىم نېمە؟ — دېۋىدى، ياندىكى ئادەملەر ئۇنىڭ سۆزىنى باشلىدى. ۋەزىر ئەمىر تېمۇرنى خانىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. خان تەخت ئۈستىدە ئولتۇرغان، ئەمىر ۋە بەگلەر خانىڭ ئوڭ ۋە سول تەرەپلىرىدە تۇرۇشقانىدى. خانىڭ «بوراقخان» دېگەن ئوغلىمۇ خانىڭ يېنىدا تۇراتتى. ۋەزىر بارگاھقا كىرىپ:

— ئوغرىنى تاپتىم، — دەپ خەۋەر بەردى. خان ئەمىر تېمۇرگە قاراپ:

— بىزنىڭ قىزىمنى تەلەپ قىلغان سەنمىدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە! — دېدى ئەمىر تېمۇر.

— مېنى جاراھەتلەندۇرگەن سەنمۇ؟

ئەمىر تېمۇر بۇ گەپنىڭ تېگىگە يەتكەن ھالدا، بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. خان ئىشەنمىدى ۋە ئىلتىپات قىلماي، ئەمىر تېمۇرنى زىندانغا سېلىشقا بۇيرۇدى. ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن كېيىن خانىڭ سالامەتلىكى ناچارلىشىپ بۇ دۇنيادىن ئۆ دۇنياغا سەپەر قىلدى.

ۋاقتىكى كېلىپ پەلەك بېرىپ ئىززەتىنى،
ئوتتۇز يىل ئىچىدە كۆرۈپ دۆلەتنى.
چۈشەندى ئۇنىڭ ئۆمرى تۈگەپ كەلدى قازا،
ساقىي كىم ئاڭا بەردى ئەجەل شەربەتنى.

جۈمە كېچىسى، رامىزان ئېيىنىڭ يەتتىسىدە، روھ ئۇشى تەن قەپىزىدىن ئۇچتى. ئۇ ئۆلىمەستىن بۇرۇن، ئوغلى بوراقخانىنى تەختتە ئولتۇرغۇزۇپ: «ئەمىرلەرنى، ۋەزىرلەرنى، بەگلەرنى ماڭا ئوخشاش ئۆز لايىقىدا كۆرگىن. سىراج قەمرىنى ياخشى ئىززەت قىلغىن» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىدى.

خاننىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ، تۇپراق بېشىغا ئېلىپ مېڭىشتى. ھەممىنىڭ ئالدىدا ۋەزىر سىراج قەمرى يىغلاپ ماڭدى. خاننى شەيخۇلئالەمنىڭ قەبرىسىنىڭ يېنىغا كۆمۈشتى ۋە تۇپراق ئۈستىگە گۈمبەز بىنا ياساشتى...

بوراقخاننىڭ تەختكە ئولتۇرغانلىقى، پادىشاھلىق قائىدىلىرىنى بۇزۇشقا باشلىغانلىقى

ئالەم كۈن ئولتۇرۇپ، كۈن چىقىپ دېگۈدەك ئۆز ھالىدا بولۇۋەردى. ئەمرلىك تەختىدە بوراقخان ئولتۇردى. ئۇ تەختكە ئولتۇرۇپ ئۈچ كۈندىن كېيىن ۋەزىر سىراج قەمرىنى ئۆلتۈرۈش قەستىگە چۈشتى. چۈنكى ئۇ ۋەزىرنى تولىمۇ ياماق كۆرۈپ قالغانىدى. ئۇ سىراج قەمرىگە:

— سەللەم بىلەن چاپىنىمنى ئەكەل! — دەپ بۇيرۇدى. ۋەزىر دەرھاللا بۇيرۇقنى بەجا كەلتۈردى. بىراق ئۇ ئەكىلىۋاتقان ۋاقتىدا سەللە بىلەن چاپان قولىدىن چۈشۈپ كەتتى.

— مېنىڭ سەللەم بىلەن چاپىنىمنى يەرگە تاشلىغىنىڭ، — دېدى بوراقخان غەزەپلەنگەن ھالدا، — ئۆزۈمنى يەرگە تاشلىغىنىڭ ئەمەسمۇ؟!

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، جاللاتقا بۇيرۇپ ۋەزىرنىڭ قولىنى كەستۈردى. ۋەزىر:

— مەن بۇ قولۇم بىلەن يەتتە ئىقلىمغا نامە يېزىپ، چاغاتايىنىڭ ئەۋلادىنى بۇ دۇنيا ۋە ئۇ دۇنيا ئىناۋەتلىك قىلدىم. ئۇلارنىڭ مەمۇرىيىتىنى — ھاكىمىيىتىنى كۈچلەندۈردۈم. ئەمدى سەن مېنى شېھىت قىلماقچىمۇ!؟ — دېدى.

ھەيىب ئادىل شاھدىن ئۇشبۇ سىر،
زۇلۇم ئوتىدىن بۇ تىنىمدا كۆپ ئەسەر.

مەن شەھەت بولدۇم بۇگۈن قان ئىچرە غەرق،
فىسىق ئىسيانغا غەرق بولۇپ ئەي بەخەۋەر.

سىراج قەھرى شەھەت بولغاندىن كىيىن، يۈرت ئىچىدە غوۋغا پەيدا بولۇپ، بوراقخاننىڭ كەيپىنى بۇزدى. ئۇ ئاتسىنىڭ ھەممە روزىغارنى بۇزۇپ - چاچتى. ئەمىر چاكۇ، ئەمىر بايان سولدۇز، ئەمىر يادگار شاھ... قاتارلىق ئاتاقلىق بەگلەرنى ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن ئېلىۋېتىپ ئۆزىدىن يىراق قىلدى. ئادەملەر ئىشلارنى ئۆز بېشىمچە قىلىشقا باشلىدى. ئەمىر تېمۇر تېخىچە زىندانىدا ياتاتتى. ئۇ بوراقخاننىڭ يادىدىن چىقىپ كەتكەنىدى.
ھاۋا ئىسسىق، ياز ۋاقتى ئىدى. ئەمىر تېمۇر كېچە - كۈندۈز ناله - زار قىلىپ يىغلار ئىدى.

مەئبۇدىغا ئەرز قىلدى زارىمن،
دەرگاھىغا تۆتۈپ روي نىيازىمن.
دېدىكى ھاكىم فەردوسى سەن - سەن،
دانايي جەمئىي دەرد سەن - سەن.
مەن ئاجىز، مەن قويى دور ئەغيار،
مەن بىكەس ۋە خەستم دور سىتەمكار.
ئاجىزلارگە لوتىپ ئېتىپ كېردم قىل،
بىكەسلەرگە غەمنى ئەدەم قىل.

زىندان باققۇچى سائادەتيەرۇەر — رەھىمدىل كىشى ئىدى. ئۇنىڭ زارىنى ئاڭلاپ، قول - پۇتلىرىنى بوشاتتى - دە، قويۇۋەتتى.
يېرىم كېچىدە بىرى كېلىپ ساھىبقىرانغا سالام قىلدى.
— ئەي يىگىت، — دېدى سالام قىلغۇچى، — بۇ يەردە تەشۋىش - غەم بىلەن ئازاب چېكىشىڭگە مەن سەۋەبكار بولغانمەن. قۇتىنى ئوغرىلىغان ئوغرى مەن ئىدىم. قوپقىن، ساڭا قۇتۇلۇش يولىنى كۆرسىتەي.
ئەمىر تېمۇر ھەيران بولۇپ ئۇنىڭ ئىسمىنى سورىغانىدى، ئۇ:

— بۇنىڭ بىلەن ئىشىڭ بولمىسۇن. مېنىڭ ساڭا زېمىنىم تەگمەيدۇ، — دەپ زىنداندىن چىقىرىۋالدى.

زىندانچى دەرھال ئۈيقۇدىن ئويغىنىپ، يېنىدىكىلەرنى ئويغاتتى، غوۋغا قوزغالدى. ئەتراپنى شۇنچە ئاختۇرغان بولسىمۇ ئەسىر تېمۇرنى تاپالمىدى. ئەسىر تېمۇرلەر تامنىڭ ئۈستىگە چىقتى. «ئوغرى مەن» دېگۈچى قارا كىيىم كىيگەنىدى. ئۇ ئەسىر تېمۇرگە:

— مەندىن ئايرىلمىغىن، — دېدى.

ئۇلار تۇتۇش ئۈچۈن كەلگۈچىلەر بىلەن ئېلىشا - ئېلىشا، بىر مەسچىتنىڭ قېشىغا كېلىپ قېلىشتى. بىر چوڭ دەرەخنىڭ تۈۋىگە كېلىپ، قارا كىيىم كىيگەن كىشى غايىب بولدى. ئەسىر تېمۇر مەسچىتنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدى. مەسچىتنىڭ ئالتە دەرۋازىسى بولۇپ، قوغلاپ كەلگۈچىلەر ھەممە دەرۋازىنىڭ ئالدىنى قورشىۋالدى. لېكىن ئۇلار دەرۋازىنىڭ ئىچىگە كىرىشكە پېتىنالمايتتى.

ئەسىر تېمۇر ئۆزىنى مۇنارنىڭ ئۈستىگە ئالدى. ئۇ يەردە تاڭ ئاتقۇچە تۇردى. تاڭ ئاتتى. ئەسىرنى ھېچكىم مۇنارىدىن چۈشۈرەلمىدى. كىم يۇقىرى چىقماقچى بولسا ئەسىر تېمۇر قولىدىكى تاياق بىلەن ئۇرار ئىدى ۋە تاياق يېگۈچى شۇ زامات ئۆلۈر ئىدى. تۆۋەندە 100دىن ئارتۇق كىشى پايلاپ تۇراتتى. بۇ كۈن ئۆتۈپ كەچ بولدى. يېرىم كېچە بولغاندا ھېلىقى قارا كىيىملىك كىشى مۇنار ئۈستىگە — ئەسىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئىككىلىسى پەسكە چۈشتى. پايلاقچىلارنىڭ ھەممىسى ئۈيقۇدا ئىدى. ئۇلاردىن ئۆتۈۋىدى، ئۇلارنى ئىككى قارا كىيىملىك كىشى كۆتۈۋالدى. ئۇلار ئەسىر تېمۇرنى ئاركىنىڭ قېشىغا كەلتۈردى. ئاركىنىڭ دېرىزىلىرى ئوچۇق ئىدى. ئەسىر تېمۇر ئۇلاردىن:

— مېنى قەيەرگە ئېلىپ بارىسىلەر؟ — دېگەنىدى، ئۇلار كۈلۈشتى - دە، ئۇنىڭغا ئىلتىپاتلار قىلىپ، قولىدىن تۇتقان پېتى يەتتە دەرۋازىدىن ئۆتكۈزۈپ، ھەممە دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىپ

ئاندىن بىر ئۆيگە ئەكەلدى. ئۆيگە رەڭمۇرەڭ پالاسلار سېلىنغان. تۈرلۈك - تۈرلۈك تۈشەكلەر قويۇلغانىدى. ئۇلار دەرھال ئالتۇن قەندەللەرگە شام ئورنىتىپ يېقىۋېتىشتى. ئاندىن كېيىن قارا كىيىملىك كىشى ئەمىر تېمۇرگە:

— سىزنى بۇ مۇشكۇللۇكلەردىن قۇتۇلدۇرغان كىشى — مەن ئۆتكەندە سىز بىلەن شەترەنج ئوينىغان سىرايىمۇلىك ئايىم بولىمەن، — دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇردى. ساھىبقىران:

— سېنىڭ ئىشقىڭدا كۆپ بالالارغا گىرىپتار بولدۇم. ئەلۋەمدۇلىللا، ئەمدى ۋىسالىڭ بېغىنىڭ مېۋىلىرىگە ئېرىشىدىغان بولدۇم، — دەپ خۇشال بولدى.

جانى كىم جانانىنى ئوچۇق سۆيسە جانان سۆيۈر،
جانى ئۈچۈن كىمكى جانانىن سۆيەر جانىن سۆيۈر.
ھەركىمنىڭ ئالەمدە مىقدارىچە دۇر تاۋىقىدا مەيىل،
مەن لەپ جانا نېمە ھوزراپ ھايۋانىن سۆيۈر.

ئاندىن ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا ئۆزىنى تونۇشتۇردى. شۇنداق قىلىپ ئىككىسى غەم ۋەھەسرەتنىڭ دىيارىنى بۇزۇپ، مەئىشەتنىڭ ئوتاقىنى تۈزۈپ، بىر قانچە كۈن ئەيش - ئىشرەت قىلىشتى.

بىر كۈنى كېچىسى بوراقخان تام ئۈستىگە چىققانىدى. سىڭلىسىنىڭ ئۆيىدە يېنىۋاتقان چىراغقا كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ھەيران بولغان ھالدا تامدىن تامغا ئۆتۈپ خانىمچىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، ئىشىكتىن مارىلىدى. ئۇنىڭ سىڭلىسى بىلەن ئەمىر تېمۇر ئىككىسى بىر بولۇپ ناماز ئوقۇۋاتاتتى. بوراقخان قۇللىرىدىن ئون كىشىنى بۇ ئۆيگە قاراشقا مەسئۇل قىلدى.

خانىمچە نامازدىن كېيىن ئىككى تەرەپكە سالام قىلىۋېتىپ، دۈپۈر - دۈپۈر قىلغان ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى. ئىشىككە چىقىپ قارىۋىدى. ئىشىكنىڭ ئالدىغا يىغىلغان كىشىلەرنى كۆردى. خانىمچە دەرھال:

— نامىزىڭدىن تۇرا! — دەپ قوۋلىدى ئەمىر تېمۇرگە. زا-دى بولماي قالدى. ئەمىر تېمۇر نامازدىن تۇرۇپ بولغۇچە پاي-لاقچىلارنىڭ زەربىسى بىلەن 70 يەردىن يارىدار بولدى ۋە هوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. ئۇلار «ئۆلدى» دەپ مۇقىملاشتۇردى. ئۇلار ئەمىر تېمۇرنى ئايغىدىن سۆرىگىنىچە شەيخ هۇسېين خىرزىنىڭ مەيدانىغا ئاپىرىپ تاشلىدى.

بوراقخان بىر قۇلىغا:

— خانىمچەنى ئاستا بېرىپ تۇتۇپ، شەهەرنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقىپ ئۆلتۈر! بۇنى هېچكىم تۇيمىسۇن، چۈنكى مەن نومۇس قىلىمەن. يامان ئاتاققا پاتماي، — دەپ بۇيرۇدى.

قۇل خانىمچىنى ئاتنىڭ ئارقىسىغا مىنگەشتۈرۈپ بىر دەشتە كە ئېلىپ چىقتى. خانىمچە قۇلنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېتمەكچىلى-قىنى چۈشەندى ـ دە، ئاستاغىنا قۇلنىڭ يېنىدىن خەنجىرىنى سۇغۇرۇۋېلىپ بويىغا شۇنداق ئۇردىكى، بېشى ئالمىدەك ئۇزۇلۇپ تېنى ئاتتىن تام يىقىلغاندەك ئۆرۈلۈپ چۈشتى ـ دە، ئۆلدى. خانىمچە بۇ قۇلنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپ ئاتقا مىندى ـ دە، بەخ-رامان قارشى شەهىرىگە يول ئالدى. ئىككى كۈندە قارشىغا كې-لىپ، ئۇ يەردىن سەبز شەهىرىگە يول ئالدى. يولدا ئېتى چار-چاپ ئۆلدى. خانىمچە يولنى پىيادە داۋاملاشتۇردى. «ياغاچلىق» دېگەن يەرگە يەتكەندە بىر سېرىق يۈزلۈك كىشىنى ئۇچراتتى. ئۇ ئادەم قويچىلار بىلەن بىللە ناهايىتى زور بىر توپ قوينىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى. بۇ كىشى تورغاي باتۇر ئىدى. خا-نىمچە دەرەخزارلىق ئارىسىدا كېلىۋاتاتتى. بىر تال شاخ بېشىغا تېگىپ كېتىپ، بېشىدىن بۆكى چۈشۈپ كەتتى ـ دە، بېشىدىكى چاچلىرى كۆرۈنۈپ قالدى. تورغاي باتۇر كۆرۈپ قېلىپ:

— قەيەردىن كەلدىڭ، كىم سەن؟ — دەپ سورىدى.

— تورغاي باتۇرنىڭ كېلىنى بولىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى خانىمچە.

تورغاي باتۇر ھەيران قالدى. خانسىچە بولغان ئىشلارنى تورغاي باتۇرغا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. تورغاي باتۇر بۇنى ئاڭلاپ يىغلاپ كەتتى - دە:

— ئەي كېلىن بالام، ئەمىر تېمۇر مېنىڭ ئوغلۇم بولىدۇ. ئىككى يىل بولدى، مەن ئۇنى تاپالماي سەرسان، — دېدى ۋە كېلىننى ئىززەت - ئېكرام بىلەن ھويلىغا ئەكىردى. بىر ئۆينى ئوگچە ئۇنىڭغا بەردى. بىرقانچە چاكارنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە قويدى. ئاندىن كېيىن بوراقخانغا قارىتىپ بىر نامە يازدۇردى. نامىدە: «بىزنىڭ ئوغلىمىز بۇخاراغا بېرىپ، ئاتاڭنىڭ ئالدىدا سىنىلىڭ بىلەن شەترەنج ئويناپتۇ. ئاتاڭ توختام بويىچە قىزنى ئوغلىمىزغا بېغىشلىغانىكەن. ھازىر سىرايمۇلۇك خانىمچە ساق - سالامەت بۇ يەرگە كەلدى. ئەمدى ئەمىر تېمۇرنى ساق - سالامەت بىزنىڭ ئالدىمىزغا ئەۋەت! بولمىسا گورىكان لەشكىرى بىلەن بېرىپ بۇخارانىڭ تۆپرىقىنى كۆككە سورۇيمىز. ئەمىر تېمۇرنى تېزلىك بىلەن ماڭدۇرۇۋەت» دېيىلگەنىدى.

نامە تېزلىك بىلەن بوراقخانىنىڭ قولىغا تەگدى. ئۇ نامىنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن ھەيران بولدى ۋە سارايسىمگە چۈشتى. ئۇ: «بۇ ئىشلارنى مەن بىلمەپتىمەن، ئۇنىڭ تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىدىن زادىلا خەۋىرىم بولماپتۇ. ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۆلۈك - تىرىكلىكىدىن نام - نىشان يوق» دەپ ئەندىشىدە قالدى ۋە تەرەپ - تەرەپكە ئادەم چىقىرىپ ئىز-دەشكە چۈشتى.

ئەمىر تېمۇر شەيخ ھۈسەين خىزمىتىنىڭ مەيدانىدا ھالسىز-لىنىپ ياتاتتى. يېرىم كېچىدە شەيخنى يوقلاپ قايتقان مۇرتىلار ئۇنى كۆرۈپ قالدى - دە، كۆتۈرۈپ ئۆيگە ئەكەلدى ۋە ئۇنىڭغا ئوبدان قاراشتى. 40 كۈن بولغاندا ئەمىر تېمۇرنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلدى. كېيىن ئۇنى شەيخنىڭ خىزمىتىگە كەلتۈردى. شەيخ ئەمىر تېمۇرگە ئىلتىپات كۆرسەتتى.

دۇنياي باتۇرنىڭ ئەمىر تېمۇرنىڭ قولىدا تۆلگەنلىكى، سىگلىسىنىڭ ئۇنى ئىزدەپ كەلگەنلىكى

شۇ چاغلاردا ئۆرگەنچىنىڭ ھاكىمى ھەسەن سوپى ئىدى. ئۇنىڭ دۇنياي باتۇر ئىسىملىك بىر ئوغلى بار ئىدى. ئۇ دائىم ئوۋ ئوۋلاشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇنىڭ بىر قوشى بولۇپ، چاڭگىلىدا تۆگىنى كۆتۈرەلەيتتى. دۇنياي باتۇر يالغۇز كېلىپ بۇخارا ئەتراپلىرىدا ئوۋ ئوۋلاپ قايتاتتى. بىر كۈنى «دۇنياي باتۇر كېلىۋېتىپتۇ» دېگەن خەۋەر تارالدى.

بوراقخان ئەمىر تېمۇرنى ئىزدەش ئۈچۈن بىرقانچە ئادەمنى ئاتقا مىندۈرۈپ ئەۋەتتى. شەيخ ھۈسەين شۇ چاغدا ئۆزبېكنىڭ ئېتىكاپخانىسىدا ئىدى. ئۇ كۆزلىرىنى ئېچىپ:

— بىر ئات ئەكىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. خىزمەتچىلىرى دەرھال بىر ئاتنى كەلتۈرۈشكەندىن كېيىن، ئۇ ئەمىر تېمۇرگە قاراپ:

— ئەمىر تېمۇر، سەن خانىنىڭ ئالدىغا بارغىن! — دەپ بۇيرۇدى.

ساھىبقىران شەھەر دەرۋازىسىدىن تاشقىرى چىققانىدى. يولدىن ئازدى. ھەرقانچە قىلىپمۇ قوشۇننى تاپالمىدى. كۈن چۈش بولۇپ ھاۋا بەكمۇ ئىسسىپ كەتكەچكە ئۇ ئۇسۇپ كەتكەنىدى. ئەتراپىغا قاراپ يىراقتا بىر نەرسىنىڭ پارقىراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇ ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە يېقىن بېرىپ قوزۇق ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن بىر قارا ئاتنى كۆردى. ئۇنىڭ يېنىدا بىر نەيزە يەرگە سانجىقلىق تۇراتتى. سېپىدا كوكارچىنىڭ ئومۇرتقىسىغا ئوخشاش ئالماس كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ يەردە يەنە بىر پالۋان يىگىت ياتاتتى. ئۇنىڭ يېنىدا ئالتۇن قۇببىلىك دۇبۇلغىسى تۇراتتى. ساھىبقىران ئاتنىڭ غانجۇغىسىدا تۇرغان بىر

قىلمۇەتتى. لېكىن ئەمىر تېمۇرگە زىيان يەتكۈزەلمىدى. ئەمىر تېمۇرمۇ قىلىچىنى كۆتۈرۈپ ۋارقىرىغان ھالدا شۇنداق ئۇرۇنكى، دۇنباي باتۇر ئاتتىن يەرگە ئاغدۇرۇلۇپ چۈشتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ قىلىچى ئۇنىڭ يەلكىسىگە تۆت ئىلىك پاتقانىدى. دۇنباي باتۇر قىلىچىنى كۆتۈرۈپ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئېتىنىڭ تۆت ئايىغىنى كېسىۋەتتى. ئىككىلا باتۇر قەھر بىلەن ئېلىشىپ كەتتى. ھەر ئىككىسىنىڭ ساۋۇتلىرى بىر - بىرىنىڭ زەربىلىرى تۆپەيلىدىن ئوشتۇلۇپ كەتتى. ئىككىلا پالۋان ھەربىي ماھارەت جەھەتتە بىر - بىرىدىن قېلىشمىدى. غەيرەت بىلەن بىر - بىرىنىڭ ياقىلىرىدىن ئېلىشىپ تالاشقا چۈشتى. ھەر ئىككىيلەن تەرگە چۆمۈپ كەتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ بېشى دۇنباي باتۇرنىڭ قولتۇقىدا ئىدى. چۈنكى ئۇنىڭ بويى پاكارراق ئىدى. ساھىبقىران پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئېلىشا - ئېلىشا، كۈن كەچ بولدى. دۇنباي باتۇرنىڭ دوراۋا يەيدىغان ۋاقتىمۇ بولۇپ قالغانىدى. دۇنباي بۇنى ئەسكەرتىۋۈندى، ئەمىر تېمۇر ئاندىن ئۇنىڭدىن ئاجرالدى. دۇنباي باتۇر يەنە ئون مىسقالچە تەرياق يېدى ۋە ئەمىر تېمۇرگە:

— سەنمۇ يېگىن، — دېگەنىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىمىدى. دۇنباي باتۇر:

— ئەي يىگىت، بۇنىڭدا ئاجايىپ كارامەت بار. سەن بىلمەيسەن، — دەپ ئالدىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ تەرياقتىن يېدى. دۇنباي باتۇر:

— كەيپىنى سۈرەي دېسەڭ سۇ ئىچكىن! — دەپ ئۆگەتتى. ئۆزىمۇ پىيالىگە سۇ تولدۇرۇپ ئىچكەن كىشى بولۇپ، ئىچمەي ئولتۇردى. ئەمىر تېمۇر كەينىدىن ئىككى پىيالە سۇنى ئىچمۇۋەتتى. بىر سائەت ئۆتمەي - ئۆتمەي ئۇنىڭ ئاغزى قۇرۇپ كەتتى. يۇرىكى ئاغرىپ تولىمۇ ماغدۇرسىزلاندى. دۇنبايدىن دەم ئېلىشنى سورىدى، دۇنباي ئۇنىمىدى. ئەمىر تېمۇر چىن كۆڭلى بىلەن تەكرىگە مۇناجات قىلىپ تىلەندى.

تايا پەرۋەردىگارىم بىرۇ بارىم،
ساڭا مەلۇم نىھان ۋە ئاشكارىم.
ئۆزۈڭ بەرگىن ماڭا مۇندىن نىجاتى،
مۇناجاتىم قوبۇل ئەت ئۇشبۇ زارىم.

شۇ ۋاقىتتا غايىبتىن بىر قول پەيدا بولۇپ، دۇنيانى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇردى. دۇنياي:

— ئەي يىگىت، بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سوريغانىدى، ئەمىر تېمۇر:

— تۇرغىن، ئاتاڭ ھەسەن سوپىنىڭ خىزمىتىگە بارغىن، بۇخارا ئادەملىرىگە ئازار بەرمىگىن، — دېدى.

— تەلىپىم بار! — دېدى دۇنياي ئەمىر تېمۇرگە.

— ئېيتقىن!

— ئەمسە كىشىگە دېمە! — دېدى ـ دە، ئەمىر تېمۇردىن بۇ ھەقتە قەسەم ئالدى، — بۇ خەنجەرنى، — دېدى دۇنياي ئەمىر تېمۇرگە خەنجەرنى سۇنۇپ تۇرۇپ، — ئالغىنده، ماڭا سال، بېشىمنى تېنىمدىن ئايرىغىن، ئەگەر شۇنداق قىلمىساڭ مەن سېنى ئۆلتۈرىمەن! ئەمدى ماڭا تىرىك يۈرۈش نومۇس!

— ئەي باتۇر، بۇ يەردە ئىككىمىزنىڭ ئىشلىرىنى — باشقا ھېچكىم كۆرمىدى. مەن ساڭا كىشىگە ئېيتماسلىق ھەققىده قەسەمۇ قىلىپ بەردىمغۇ؟ — دېدى ئەمىر تېمۇر. ئەمما دۇنياي باتۇر ئۇنىماي تۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ ئەجىلى يەتكەنىكەن. شۇڭا ئەسىھەت كار قىلمىدى. ئاخىرى ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن ئايرىپ تاشلىدى ـ دە، ئۇنىڭ ئات، نەيزە، خەنجىرىگە قارىماي، ناھايىتى خاپا ھالدا بۇخاراغا قايتىپ كەلدى. بوراقخانىنىڭ قوشۇنلىرىمۇ دۇنيانى تاپالماي قايتىپ كېلىشىمەكتە ئىدى. ساھىبقىران ۋەدىسىده تۇرۇپ، بۇ ئىشنى ھېچنىمگە سۆزلىمىدى. ئەمدى بۇ سۆزنى ئاڭلايلى:

ئەرباب دېگەنىڭ سەيدۇللا، ئەسئەدۇللا دەپ ئىككى ئوغلى بار ئىدى. ئىككىيلەن خوجا ئوبان مازىرىنىڭ زىيارىتىگە كېتىپ ۋېتىپ بىر سايلىققا كەلگەندە بىر توپ قاغىلارنىڭ تاقىلداشقىنىنى ئاڭلاپ قېلىشتى. قاغىلارنىڭ بىرقانچىسى ئۇچسا، بىرقانچىسى چۈشەتتى. ئىككىيلەن بىر - بىرىگە قاراشتى - دە، «كۆرۈپ باقايلى» دېيىشىپ بېرىپ، قانغا مىلىنىپ ياتقان دۇنباي باتۇرنى كۆرۈشتى. ئۇنىڭ ۋاپادار ئېتى ئىگىسىنى قوغداپ قۇشلار ۋە يىرتقۇچلارنى يېقىن كەلتۈرمەي، ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى.

بۇلار دۇنباي باتۇرنى توتۇپ قېلىشتى. «خانىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ، دۇنبايىنى بىز ئۆلتۈردۇق» دەپ مۇكاپات ئالايلى» دېيىشىپ، ئۆلۈكنى ئاتقا ئارتىپ، بوراقخاننىڭ قېشىغا كەلتۈردى. ناھايىتى كۆپ يالغان گەپلەرنى قىلدى. خان: «دۇنباي باتۇرنىڭ بېشىنى دارغا ئېسىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. لېكىن ئۇنىڭ ئېتىنى ھېچكىم مىنەلمەي زەنجىر بىلەن باغلاپ قويدى. خان سەيدۇللا بىلەن ئەسئەدۇللانى تۆمەن بېشى مەنسەپكە تەيىنلىدى.

بۇ خەۋەر كېينىچە خارازىمگە — ھەسەن سوپىغا ئاڭلاندى. ئۆرگەنچىلىكلەر ئۈچ كۈن ماتەم تۇتتى. ئۆرگەنچىلىكلەر: — بۇخارالىغا بارمىز! — دەپ تۇرۇۋېلىشقانىدى. ھەسەن سوپى توسۇپ قويدى.

دۇنباي باتۇرنىڭ بىر سىڭلىسى بار ئىدى. ئاكىسى بۇخارا تەرەپكە سەيلىگە ماڭغان كۈنى ئۇمۇ ئاتقا مىنىپ خوراسان تەرەپكە سەيلىگە ماڭغانىدى.

دۇنبايىنىڭ سىڭلىسىمۇ ناھايىتى باتۇر، كۆچلۈك ئىدى. ئىسمى كامالئاي بولۇپ، شۇنداق گۈزەل ئىدىكى، 14 كۈنلۈك تولغان ئايغا ئوخشايتتى. لەۋلىرى مارجاندەك، چىشلىرى ئۈنچىدەك بولۇپ، ئۆزى شوخ قىزىلاردەك ئىدى. ئۇستىگە ئەرەنچە

كىيىم، بېشىغا بۆك كىيىپ، بۈدۈر - بۈدۈر چاچلىرىنى كىشىلەردىن يوشۇرۇپ ياسىناتتى - دە، دائىم غازات ئۈستىدە يۈرەتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ باتۇرلۇقىدىن قورقۇشاتتى. كامالئاي دائىم چەتلەردىكى كاپىرلار بىلەن ئۇرۇشۇپ، كۆپ ئولجىلارنى قولغا كەلتۈرگەنلىكتىن، ئۇنىڭغا «ئولجاي تۈركان» دەپ لەقەم قويۇشقانىدى.

ھەسەن سوپى ئوغلى دۇنبايىنىڭ ئۆلگىنىنى ئۇنىڭ سىڭلىسى كامالئايغا ئاڭلاتماسلىق ئۈچۈن يۇرتقا «دۇنباي ئۆلدى دەپ ھېچكىم سۆزلىمىسۇن!» دېگەن مەزمۇندا جاكا چىقاردى.

ئولجاي تۈركان كۆپ ئولجىلارنى ئېلىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ھېچكىم ھېلىقى ۋەقەنى سۆزلىمىدى. ئۇ ئاكىسىنى سورىغانىدى. «بۇخاراغا كېتىپ قايتىپ كەلمىدى» دېيىشتى. ئولجاي تۈركان:

— ئۇنىڭغا نېمە ھادىسە بولغاندۇ؟ تېخىچە كەلمەپتۇ. مەن ئالدىغا باراي، — دېگەنىدى، دادىسى رۇخسەت قىلمىدى. قىزمۇ ئۇنىمىدى.

بىر كۈنى بۇ قىز ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگىنىدە بىر مەست بۇرغا تۆگە ئۇنىڭغا شالىنى چېچىپ خىرىس قىلدى. ئۇنى چوماق بىلەن بىرنى ئۇرۇۋىدى، ئۆلدى. تۆگىنىڭ ئىگىسى بولغان ئەرەب ئولجاي تۈركانغا:

— باتۇر بولساڭ بۇخاراغا بار، ئاكاڭنىڭ - بېشى بۇخارادا ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئاكاڭنى مېنىڭ تۆگەم ئۆلتۈرگىنى يوق، زورلۇقنى شۇ يەرگە بېرىپ قىلغىن! — دېدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئولجاي تۈركاننىڭ كەيپى بۇزۇلدى - دە، زار - زار يىغلاپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— مەن بۇخاراغا بېرىپ ئاكامنىڭ خۇنىنى تەلەپ قىلىمەن، — دېدى ۋە ئۆزىنىڭ باتۇرلۇقىغا ئىشىنىپ، كېچىنى كېچە، كۈندۈزنى كۈندۈزگە ئۇلاپ بۇخاراغا يەتتى. دەرۋازىغا يېقىن

بىر ئېرىقنىڭ بويىدا توختىدى. بۇ يەردە ئۇ دۇنياي ساتۇرنىڭ ئېتىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ھۆكۈمەپ يىغلىۋەتتى. ئات زەنجىر بىلەن باغلاقلىق ئىدى، يېنىغا ھېچكىم كېلەلمەيتتى، كىم كەلسە ئات ئۇنى ھالاك قىلاتتى. قىز ئاتنىڭ ئالدىغا بارغانىدى، ئات ئۇنى تونۇپ جىم بولدى. قىز ئاتنى سىلاپ ـ قاشلاپ، ئېگەر-لىدى ۋە مىنىپ رىگىستانغا باردى. باقاۋۇللار ئۇنى كۆرۈپ بو-راقخانغا: «بىر يىگىت كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر قىلدى. بوراقخان ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە، كۈرسىغا ئولتۇرۇپ تۇرۇۋۇندى. قىز ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ، قارىمۇقارشى بولۇپ، تىز پۈكۈپ ئولتۇردى ـ دە، بولغان ۋەقەلەرنى چۈشەندۈرۈپ:

ـــ ئاكامنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنى تەلەپ قىلىمەن! ـــ دېدى.

بوراقخان ھېلىقى ئىككى يىگىتكە ئادەم ئەۋەتىپ چاقىر-تىپ كەلدى.

قىز ئۇلارنى كۆردى ـ دە:

ـــ بۇلاردا ئاكامنى ئۆلتۈرەلىگۈدەك كۈچ يوق، ـــ دەپ رەت قىلدى. بوراقخان:

ـــ بۇلار ئۆزلىرى دۇنيانى ئۆلتۈردۇق دېگەن. بۇنىڭدىن باشقا قاتىلنى قەيەردىن تاپىمىز؟ ـــ دېدى.

ـــ ئەي پادىشاھ، چوڭ ـ كىچىك ھەممىگە بۇيرۇك. ئۇلار مېنىڭ ئالدىمدىن ئۆتسۇن. ئاكامنىڭ قاتىلىنى ئۆزۈم تونۇۋالى-مەن، ـــ دېدى ئولجاي تۇركان.

خان پۈتكۈل بۇخارا شەھرىنىڭ ئاھالىسىنى يەتتە ياشتىن 70 ياشارغىچە قىزنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە بۇيرۇدى. ئۇچ كۈنگىچە نۇرغۇن كىشىلەر ئۆتتى. قىز ئالدىدىن ئۆتكۈچىلىرىگە نەزەر سالدى ۋە:

ـــ بۇ تۇرك، بۇ تاجىك، بۇ ئەرەب، بۇ ئەجەم، بۇ بوزچى، بۇ كۆنچى، بۇ تۆمۈرچى، بۇ كۆمۈرچى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئاكام-نى ئۆلتۈرگەن كىشى يوق، ـــ دېدى.

قىز كۆزىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىگە ھەممىمىز ئاپىرىن ئوقۇشلى.
ئۇچىنچى كۈنى ئەمىر تېمۇر «مەنمۇ ئۇنىڭ نەزىرىدىن ئۆتەيمۇ-ئۆتەيمۇ» دەپ ئويلاپ كېتىۋاتاتتى. قىزنىڭ نەزىرى يىراقتىن ئۇنىڭغا چۈشتى. قىز ئەمىر تېمۇرنىڭ سالاپىتىگە قاراپ «ئەنە، كېلىۋاتقان ئاشۇ يىگىت ئاكامنىڭ قاتىلى. ئەمدى تاپتىم!» دېگەنچە ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئۇنىڭ نەسىھىتىنى سۈرۈشتە تىلىپ كەتتى. ئەمىر تېمۇرمۇ ئۇنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى مەلۇم قىلدى. ھەممەيلەن ئۇنىڭ تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى ئەمىر تېمۇر ئىكەنلىكىنى بىلىشتى. ئولجاي تۇركان:

— سەندىن ئاكامنىڭ خۇنىنى تەلەپ قىلىمەن! — دېدى.

بوراقخان ئەمىر تېمۇرگە ياراق ۋە دۇبۇلغا، ساۋۇت بەردى. ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئېلىشىشلىرىنى تاماشا قىلىشقا ئولاشتى. ئولجاي تۇركان:

— ئىككىمىز قەدىمكى پالۋانلاردەك ئېلىشىمىز، بىر-بىرىمىزگە ئوق ئاتمايمىز، ئوق ئاتساق تاماشا قىلغۇچىلارغا تېگىپ كېتىشى مۇمكىن! — دېدى.

ئۇلار قوللىرىغا نەيزە ئېلىشتى. ئەمىر تېمۇر چاققانلىق بىلەن قىزنىڭ نەيزىسىنى ئۇرۇپ سۇندۇردى. قىز قولىغا قىلىچ ئېلىپ ئەمىر تېمۇرگە سالغاندى. قىلىچ ساۋۇتتىن ئۆتۈپ ئەمىر تېمۇرنىڭ يەلكىسىنى بىر ئازىرا قىلدى. ساھىبقىرانمۇ قىلىچنى كۆتۈرۈپ بېشىدىن ئايلاندۇردى، بىراق ئۇرماستىن توختۇالدى. ئولجاي تۇركان:

— نېمىشقا قىلىچ ئۇرمىدىڭ؟— دەپ سورىغانىدى، ساھىبقىران:

— سەن قىزسەن. بېشىڭغا قىلىچ ئۇرسام، سىرىڭ ئاشكارا بولۇشى مۇمكىن. يەنە بىر تەرەپتىن ئەرلەرنىڭ قورالى خوتۇنلارنىڭ قېنى بىلەن بويالمىسۇن،— دېدى.

قىز قورالنى تاشلاپ ئەمىر تېمۇرنىڭ ياتىسىدىن ئالدى، بۇلار كەچكىچە ئېلىشتى. ئولجاي تۇركان ئەمىر تېمۇرنى كۆتۈرۈپ، بوراقخاننىڭ راۋىقىنىڭ تۈۋىگىچە قىستاپ باردى. بوراقخان ئېگىشىپ قاراپ ئولتۇرغىنىدى، ئەمىر تېمۇرنىڭ دۈمبىسى بوراقخانغا تەگدى. ئەمىر تېمۇر بىر سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ، بوراقخاننى ۋە ئولجاي تۇركانىنى قوشۇپ كۆتۈرگىنىچە بىرقانچە قەدەم يەرگە ئاپىرىپ، ئۇلارنى ئاستا يەرگە دەسسىتىپ قويدى.

ئادەملەر ئارىسىدا ئاپىرىن ئاۋاز كۆتۈرۈلدى. ئولجاي تۇركان ئەمىر تېمۇرنىڭ قولىنى سۆيدى ۋە:

— مەن ئۆزۈمنى ساڭا بېغىشلىدىم، — دېدى. ساھىبقىران:

— ئاتا ـ ئاناڭنىڭ ئالدىغا بارغىن، مەن سېنى توي ـ تاماشا بىلەن ئالاي، — دېدى. ئولجاي تۇركان خارازىمگە قايتىپ كەتتى.

تورغاي باتۇر بوراقخانغا نامە يازغانىدى. بوراقخان ئەمىر تېمۇرنى ھەرقانداق ئىزدەپمۇ تاپالمىغانىدى. بۇ ئىشنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۇنى تېپىۋالدى. خان ئۇنىڭغا پاكىز كىيىملەرنى كىيدۈردى ۋە ئاتىسىنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى.

تورغاي باتۇر ئوغلىنى ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. ئاتا ـ بالا قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئەمىر تېمۇر سەبز شەھىرىدە خانىمى چىنىڭ دىدارىغا ئېرىشتى.

— توي تەييارلىقىنى، — دېدى تورغاي باتۇر ئوغلىغا، — ئوبدان قىلىپ خانىمچە بىلەن بۇخاراغا بارايلى. ئاۋۋال بايان قولى خانىنىڭ ھۈرمىتىنى قىلىپ ئاندىن يۇرتقا توي قىلىپ بېرەيلى.

ئەمىر تېمۇر ماقۇل بولدى. تويغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ ئەمىر تېمۇر ۋە تورغاي باتۇر بۇخاراغا قاراپ يولغا چىقتى. بوراقخانمۇ ئۇلارنىڭ كېلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ يولغا چىقتى.

بۇخارادا قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي بولدى.
بوراقخان مەست بولۇپ قالغانلىقتىن:
ـــ ئەي تورغاي باتۇر، سېنىڭ ئاتاڭ نويانلاردىن ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ «مەنسىپى تۆۋەن» دېمەي ساڭا سىڭلىمنى بەر-دىم،ـــ دېدى.
باتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىلدى. توي تامام بولغان-دىن كېيىن بوراقخان تورغاي باتۇرنى چاقىرتۇردى ۋە:
ـــ ئەي باتۇر، خانلىق هوقۇقىنى ساڭا بېرەي، مەن ئۆيدە تىنچلىق بىلەن ئۆمۈر ئۆتكۈزەي،ـــ دېۋىدى، تورغاي باتۇر:
ـــ ئەي خان، سىز خانلىقنى ماڭا بەرگەن بىلەن يۇرت خالىمايدۇ،ـــ دەپ تۈزۈت قىلدى.
ـــ كىم ساڭا بويسۇنمىسا بېشىنى كېسىپ، قېنىنى تۆكۈ-مەن!ـــ دېدى بوراقخان. بەگلەر خاندىن قورقۇپ چىڭگىزخاننىڭ قائىدىسى بويىچە كېلىپ، تورغان باتۇرغا دۇئا قىلىشتى. تورغاي باتۇر سەلتەنەت شارابىنى ئىچتى. تورغاي باتۇر يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سورىدى. شۇ ۋاقىتتىكى هۆكۈمالاردىن بىرى شۇنداق دېگەنىدى: «دۆلەت قۇشى چاغاتاي ئەۋلادىدىن كېتىپ، قاراچار نويان ئەۋلادىغا قوندى. ئەمدى ئۇلار تەرەققىي قىلىدۇ. ئەمدى ئەمىرلىك ۋە بەگلىكنىڭ نۆۋىتى ئەمىر تېمۈر ساهىبقىراننىڭدۇر».

سىيت ئاتىنىڭ شاراپتىدىن قالماقلارنىڭ مۇسۇلمان بولغىنى ۋە تورغاي باتۇرنىڭ قىپچاق دەشتىگە بېرىپ بۇ دۇنيادىن ئۆتكەنلىكى

هەزرىتى خۇداۋەندەم ياخشى ـ يامانلىقنىڭ كارامەت تو-نىنى ۋە قابىلىيەتنىڭ كىيىملىرىنى كىملەرنىڭدۇر بويىغا مۇنا-سىپ قىلىدۇ ۋە كىملەرنىڭدۇر قەددى قامىتىگە لايىق قىلىدۇ.

يەنە كىملەرنىدۇر زالالەت تونىدىن، جاھالەت چۆلىدىن كەلتۈ-
رۈپ، ئىمان - ئىسلامنىڭ قۇياشى بىلەن مۇنەۋۋەر تىلىدۇ،
شەرىئەتنىڭ شاراپەتلىك سۈلىرىدىن بەھرىدۇ. بۇ ھەقتە رىۋايەت-
چىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ.

ھەزرىتى سەيىت ئاتا رەھمەتۇللا ئەلەيھىنىڭ مۇبارەك
ئىسىملىرى سەيىت ئەھمەد ئىدى، يۇرت خەلقى ئۇنى «سەيىت
ئاتا» دېيىشىپ مەشھۇر قىلىشتى. روسۇل ئەلەيھى ئەكرەم سەل-
لەللاھى ۋەسسەللەم بۇ زاتنى مىئراج كېچىسى ھېكىم ئاتىنىڭ
مۇبارەك روھلىرىغا تاپشۇرغانىدى. سەيىت ئەھمەد دېگەن بىر
قابىل زات بەندىڭ ئەۋلادىمىزدىن تۇغۇلسا كېرەك. ئۇ يەتتە
يېشىدا خارەزىمدىن بۇخارايى شەرىپكە بېرىپ 20 يىل ئىلىم
ئىگىلىدى. بايان قولى خاننىڭ زامانىدىن تارتىپ شەيخۇلئالەم
بىلەن ھەزرىتى سەيىت ئاتىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىرئاز كۆڭۈل
ئاغرىقى ئۆتكەنىدى. بايان قولى خان شەيخۇلئالەمگە يان بېسىپ،
ھەزرىتى سەيىت ئاتىنى شەھەردىن ھەيدىگەنىدى. سەيىت ئاتا
تۆگىگە مىنىپ دەريا ياقىسى بىلەن تاشكەنتكە قاراپ كېتىۋاتاتتى.
خارەزىمدىن كېلىۋاتقان بەدرى ئاتا، سەدرى ئاتا، ئۇزۇن ھەسەن
ئاتا يولدا بۇ كىشىگە قوشۇلدى. تۆت كىشى ھەمراھ بولۇپ،
بىر - ئۈستاز ئىزدەپ تاشكەنتكە بىر تاش كېلىدىغان جايغا
كەلدى. بۇ يەردە بەدىنى، يۈزى كۆمۈردەك قارا بىر كىشىنى
كۆرۈشتى. نامداز ئوقۇۋاتقان بۇ كىشى بىرئازدىن كېيىن
ئۇلاردىن:

— ئەي يىگىتلەر، سەپىرىڭلەرگە مۇبارەك بولسۇن،—
دەپ ئەھۋال سورىدى.

بۇ كىشى نامداز ئوقۇۋاتقان چاغدا، ئۇنىڭ ئىتى پادا
بېقىپ تۇرغانىدى. بۇ كىشى مۇشۇ يەردە پادىچىلىق قىلىدىغان
زەڭگى ئاتا ئىدى.

هېلىقى تۆتەيلەن:
— پىز - ئۇستاز تەلەپ قىلىپ يۈرىسىز، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.
زەڭگى ئاتا ئالتە تەرەپنى پۈراپ بېقىپ ئاندىن ئۇلارغا:
— ئەترابنى شۇنچە پۈراپ كۆرگەن بولسامۇ، ئۆزۈمدىن ئەۋزەللەرەك كىشىنى تاپالمىدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.
شۇزامات بەرى ئاتا، سەدرى ئاتا، ئۆزۈن ھەسەن ئاتا ئۇ كىشىگە مۇرىت بولۇشتى. سىيىت ئاتا بىرئاز تۇرۇپ قالدى. كۆڭلىدە: «ھەبەشكە ئوخشايدىغان قارا كىشىگىمۇ ئىخلاس قىلغىلى بولامدۇ؟» دەپ بىرئاز گۇمانلىنىپ-راق ئاندىن مۇرىت بولدى. زەڭگى بوۋا بۇ رۇبائىنى ئوقۇدى:

ئەي دوستلىرىم كېلىپ ماڭا باق،
ئەزايىم قارادۇر، لېكىن كۆڭلۈم ئاق.
ئەترابتىن تاپمىدىم ئېسىل پۇراقنى،
بۇ ھىندىدىن ئۆزگىسىنى ياخشىراق.

ھېلىقى ئۇچ كىشىنىڭ ئىشى ئالغا باسقىلى تۇردى. سىيىت ئاتىنىڭ ئىشى ياخشى بولمىدى. سىيىت ئاتا شەك كەلتۈرگىنىگە پۈشايمان قىلىپ، ئاخىرى زەڭگى ئاتىنىڭ ئايالى ئەنبەر ئانىغا: «پىرىم ماڭا ئىلتىپات قىلمىدى» دەپ ھال ئېيتتى. ئەنبەر ئانا خاپىزىم بۇرھانىنىڭ قىزى ئىدى. ئەنبەر ئانا ئۇنىڭ تەلپىنى زەڭگى ئاتىغا يەتكۈزدى. ھەزرىتى زەڭگى بوۋا:
— ئۇ موللىلىقىغا ۋە تەقى - تۇرقىغا مەغرۇرلانىدى، — دەپ ئاغرىندى.
ئاخىر ئەنبەر ئانىنىڭ ئۆگىتىشى بىلەن سىيىت ئاتا بىر قارا گىلەمگە يۆگىنىپ، زەڭگى ئاتا ماڭمىدىغان يولدا يېتىۋالدى. زەڭگى ئاتا كېچىسى بۇ يولدا كېلىۋېتىپ سىيىت ئاتىنىڭ كۆكرىكىنى دەسسىۋالدى. سىيىت ئاتا مىدىرلىغانىدى، زەڭگى ئاتا

كۆرۈپ قالدى ـ دە، كۈلۈپ قويدى. بۇ كىچىسى ھاۋا سوغۇق بولۇپ، قار ياغقاندى. سىيىت ئاتا كۆكرەكگە بىر قۇمغان سۇنى ئېلىپ ياتقاندى. زەگگى ئاتىنىڭ چۈشكەن قەدىمىنىڭ ئىسسىقى بىلەن سۇنى ئىسسىپ كەتتى. سىيىت ئاتا بۇ سۇنى دەرھال زەگگى ئاتىغا سۇندى. زەگگى ئاتا مەرھەمەت كۆزى بىلەن بىر قاراپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن سىيىت ئاتا ئالغا باسقىلى باشلىدى.

بىر كىچىسى سىيىت ئاتا چۈش كۆردى. چۈشىدە، قىپچاق دەشتىدىن بىر قارا سەل ئالەمنى بېسىپ كەلدى. ئۇ دۈنيا قىلىر ئىدى. قارا سەل ئاق سەلگە ئۆزگەردى. ئاندىن كېيىن قارا قۇرۇمدىن بىر ئەجدىھا چىقىپ ماۋرائۇننەھرگە كېلىپ ئالەمنى خاراب قىلدى. ئاندىن ئاق سەلدە 26 ئەلەم پەيدا بولدى. ھەر بىر ئەلەمنىڭ ئارقىسىدىن 16 مۇگۈزلۈك بىر ئەجدىھا كېلەتتى.

سىيىت ئاتا بۇ چۈشنى كۆرۈپ قورقۇپ ئويغاندى ـ دە، زەگگى ئاتىنىڭ قېشىغا كېلىپ كۆرگەن چۈشنى سۆزلەپ بەردى. زەگگى ئاتا:

ـ ئۇ قارا سەل كاپىر تىپچاقلارنىڭ قوۋمىدۇر. سىزنىڭ كارامىتىڭىز بىلەن مۇسۇلمان بولىدۇ. 26 ئەلەم ئۇلاردىن 26 بەگ چىقىدىغانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر. ئەجدىھالار بولسا تالماقلارنىڭ جامائەسىدىن بولىدۇ. ماۋرائۇننەھرنى ئىشغال قىلىدۇ. تۈركلەردىن ساھىبقىران ئالەمگە تۈرلىدۇ. ئېتىنى ئەمرتېمۇر دەيدۇ. ئۇ ئاشۇ ئۆلكىلەرنى ۋە يەتتە ئىقلىمنى ئۆزىگە بېقىندۇرىدۇ. روسۇل ئەكرەم سەللەللاھى ئەلەيھى ۋەسسەللەمنىڭ شەرىئەتلىرىنى راۋاجلاندۇرىدۇ. ئۇ ئەۋلادىدىن ئەۋلادىغا قەدەر سەلتەنەت سۈرىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان خانىنىڭ لەقمىنى خەلىپە تۇل راھمان دەپ ئاتايدۇ. يەنە بىرقانچە

زامانىدىن كېيىن قالماقلار ھاكىمىيەت سورايدۇ. ئۇلارنىڭ بويىغا يەتتەگەز كېلىدۇ. ئۇلار ناھايىتى ھېيلىگەر بولىدۇ. ئۇلاردىن 18 كىشى پادىشاھلىق قىلىدۇ. يەنە زامانلار ئۆتۈپ دەججال ئەلەيھىن لەئنەت كۆتۈرۈلۈپ چىقىدۇ...— دەپ تەبىر بەردى. زەڭگى ئاتا سىيىت ئاتىغا «قىيچاق دەشتىگە بارغىن!» دەپ رۇخسەت بېرىپ بولۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئەي سەييىاھ - ئەھمەد ئوغلۇم، سېنىڭ قولۇڭدا تاتار، خارەزىم خانلىرى ۋە يەنە كۆپ ئەللەر مۇسۇلمان بولغۇسىدۇر ۋە ساڭا مۇرىت بولغۇسىدۇر. ھازىر خارازىمگە جانىبىك قالماق خانلىق قىلمۇاتىدۇ. روسۇل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبىرىمىزدىن تارتىپ بۇ يۇرتلار مۇسۇلمانىدى. ئۇ قالماق كەلگەندىن باشلاپ ئۆزىنىڭ دىنىگە بويسۇندۇرۇۋالدى. ئەمدى مېنىڭدىن رۇخسەت. سەن ئاشۇ يۇرتلارغا بېرىپ موڭغۇل - تاتارلارنى مۇسۇلمان قىلىپ، شەرىئەتنى جارى قىل!

زەڭگى ئاتا سۆزلىرىنى تۈگىتىپ، سەيىت ئاتىغا كۆلاھ ۋە ھاسا بەردى. دۇئا - پاتىھە قىلىپ يولغا سېلىپ تويدى. بەدرى ئاتىمۇ بارماقچى بولدى. زەڭگى ئاتا شۇنچە توسقان بولسىمۇ ئۇ ئۇنىمىدى. بۇ ئىككىلەن ھەمراھ بولۇشقا ۋەدە قىلىشتى. زەڭگى ئاتا سەيىت ئاتىغا كىتابەت قىلىپ بېرىپ:

— ھەر يەردە بىر مەدەتكە مۇھتاج بولساڭ ئوقۇغىن، — دەپ تاپىلىدى.

ئىككىلەن قىيچاق دەشتىگە يۇرۇپ كەتتى. خېلى كۆپ يوللارنى بېسىپ بىر چۆلگە كەلدى. بۇ چۆل ئاشقىلارنىڭ كۆڭلىدىن ئىسقراق، تاش بىلەن قىزىلىرى بېخىللارنىڭ دىلىدىن قاتتىقراق ئىدى. ئۇلار ناھايىتى ئۇسساپ كەتتى. بەدرى ئاتا ساڭالماي قالدى. ئاخىرىدا جان ئۈتىسى تەن قەپىزىدىن

ئۇچۇپ كېتىدىغان ھالەتكە يەتتى. شۇ چاغدا سىيىت ئاتىنىڭ يادىغا زەڭگى ئاتا بەرگەن كىتابەت كەلدى ـ دە، ئېچىپ ئوقۇپ كۆرۈۋىدى. كىتابەتتە: «بەدرى ئاتا قايسى يەردە ۋاپات بولسا، شۇ يەرگە كۆمۈڭ. شۇ يەردە بىر بۇلاق پەيدا بولىدۇ. (ھازىرمۇ شۇ بۇلاق بار، بۇ جاينى كۆيۈك دەيدۇ. تاشكەنتكە تۆت تاش كېلىدۇ.) بىرئاز كۈتۈپ تۇرساڭ، بىر توپ جامائەت پەيدا بولىدۇ. ئاندىن بەدرى ئاتىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ قوي.» دېيىلگەنىدى.

دەرۋەقە بىردەمدىن كېيىن بەدرى ئاتا ۋاپات بولدى. سىيىت ئاتا گۆر كولىغانىدى، كولىغان يەردە بىر بۇلاق پەيدا بولدى. بۇلاق سۈيىدىن ئىچتى. سۇ تاتلىق ئىدى. ئۇنىڭ تەشنالىقى قاندى. ئۇ مېيىتنى ساقلاپ تۇراتتى، تۇيۇقسىز چاڭ ـ توزان پەيدا بولدى. چاڭ ـ توزان ئارىسىدىن بىر توپ ئاق كىيىم كىيگەن ئادەم چىقىپ كېلىۋاتاتتى ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قۇلانغا، بەزىلىرى ئارسلانغا ۋە بەزىلىرى بەبرىگە مىنگەنىدى... ئۇلارنىڭ چوڭى شەيخ ھۈسەيىن بولغارى ئىدى. ئۇلار بۇخارايى شەرىفكە كېتىۋاتقانىدى. ئۇلار بەدرى ئاتىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈشتى. سىيىت ئاتا جەسەتنى كۆمۈپ بولغاندىن كېيىن، بۇ يەردە ئۇلار بىلەن ئۈچ كۈنگىچە ھەمۆھبەت بولدى. شەيخ ھۈسەيىن: «سىز بېرىپ چىتتە قىپچاقنى مۇسۇلمان قىلىسىز» دەپ بىشارەت بەرگەندىن كېيىن، سىيىت ئاتا خوشلىشىپ يولغا راۋان بولدى. بىر تاغنىڭ قاپتىلىغا كەلگىنىدە، بىر قاپلاننىڭ بىر كېيىكنى بېسىۋېلىپ يېمەكچى بولۇپ تۇرغىنىنى كۆردى ـ دە، قاتتىق ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ ھەيۋە قىلدى. قاپلان كېيىكنى تاشلاپ قېچىپ كەتتى. كېيىك كېلىپ سىيىت ئاتىنىڭ ئاياغلىرىغا باش قويدى ۋە سىيىت ئاتىنى بىر بۇلاقنىڭ بويىغا باشلاپ كەلدى. بۇلاق بويىدا 18 ياشلاردىكى بىر

يىگىت تۇراتتى. ئۇنىڭ چاچلىرى ئۆسۈپ بېلىگە چۈشكەن، تاش كەمەر باغلىغان بولۇپ، مەجنۇن سۈپەت كۆرۈنەتتى. ئۇ بېشىنى پەسكە سالغىنىچە ئولتۇراتتى. كىيىك يېتىپ كېلىشى بىلەنلا يىگىت ئورنىدىن تۇرغانىدى. سىيىت ئاتا ئۇنىڭغا سالام قىلدى. ئۇ ئاستا بېشىنى كۆتۈردى. سىيىت ئاتا سۆز قىلىشىغا يىگىت ئۇنچىقماي، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تىزىرۇۋالدى. يەنە بىر تەرەپتىن چاڭ كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن 1000 دەك قارا كىيىملىك ئالتە - يەتتە ياشلاردىكى بالا ئويناپ كېلىشمەكتە ئىدى. ئۇلار كېلىپلا يىگىتنىڭ بېشىدىن ئايلاندى. يىگىتنىڭ بويىنىدا بۇت بولۇپ، بالىلار بۇنىڭغا سەجدە قىلدى. ئاندىن ئويۇنغا مەشغۇل بولۇشتى. ئوقيا ئېتىشتى، چامباشچىلىق قىلدى، چېلىشتى، داۋازلىق قىلدى.... يىگىت ئويۇنلارغا زادىلا قارىمايتتى. سىيىت ئاتا ھەيران بولۇپ، يىگىتكە:

— ئەي بەگ بالىسى، نېمىشقا قايغۇلىنىپ، ئولتۇرىسىز؟ — دېدى. يىگىت يەنە ئۇنچىقمىدى. يەنە بىر تەرەپتىن چاڭ كۆتۈرۈلدى. ئاندىن 10 مىڭ قارا كىيىملىك، 18 ياشلاردىكى يىگىت تولۇق قوراللانغان، ئاتلارغا مىنىشكەن، بېشىغا پولات دۇبۇلغىلارنى كىيىشكەن ھالدا يېتىپ كېلىشتى - دە، ھېلىقى يىگىتنى ئايلاندى ۋە بېشىنى ئۇنىڭ ئاياغلىرىغا قويۇشتى. ئۇلاردىن بىرى:

— ئەي بەگ بالىسى، ئارغىماقلار، قورال - ياراقلار ۋە باتۇرلار بىكار تۇرۇپ قېلىشمۇاتىدۇ. تۇرغىن، مەملىكەتكە قايتقىن. — دېگەنىدى، يىگىت يەنىلا ئۇندىمىدى. يەنە بىر-ئازدىن كېيىن، دومبىرا تۇتقان، ھەر تۈرلۈك كىيىنىشكەن، گۈزەللىكتە رەنا گۈلىدەك، زىبالىقتا يېگانە 1000 نەپەر قىز ئۇسسۇل ئوينىشىپ يېتىپ كېلىشتى ۋە يىگىتكە:

— ئەي بەگ بالىسى — بىزنىڭ خېنىمىز، سىزگە جېنى

مىز پىدا بولۇن. بىز سىزنىڭ چاكىرىڭىزدۇرمىز. سىزگە قەدەھ-
لەردە ھاراق - شاراب ئەكەلدۇق. بۇنداق قايغۇلىنىشنىڭ نېمە
ھاجىتى؟! — دېيىشىپ كۆڭۈل ئالماقچى بولغانىدى، يىگىت
ئۇلارغىمۇ ئىلتىپات قىلمىدى. يەنە بىرئاز ۋاقىت ئۆتۈپ،
30 — 40 ياشلاردىكى، تولۇق قورالىلانغان 10 مىڭ ئادەم
كەلدى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن قارىلىق كىيگەن، بوينىغا بۇت
ئاسقان، ساقال - بۇرۇتلىرى ئېغىزلىرىنى قاپلاپ كەتكەن 10
مىڭ ئادەم سەپ - سەپ بولۇپ كېلىشكە باشلىدى.

سىيىت ئاتا بۇلارنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. كېيىن كەل-
گۈچىلەرنىڭ ئارىسىدىن بىر ئاقساقاللىق قېرى كىشى يىغلىغىنىچە
كېلىپ ھېلىقى يىگىتنى قۇچاقلىدى. بۇ قېرى كىشىنىڭ كۆزى
كۆرمەس بولۇپ قالغانىدى. ئۇ يىگىتنى قۇچاقلاپ زار - زار
يىغلىغان ھالدا:

— ئەي ئوغلۇم، مېنى قېرىغىنىمدا ئەجەبمۇ قىسلىقتا
قويدۇڭ، مىللەت ۋە مەملىكەت ئىچىدە قايغۇغا چۆكۈردۈڭ. ئۇن-
داق قىلماي سۆزلىگىن. بۇ ئىشلىرىڭغا مېنىڭ ھېچ تاقىتىم قالمى-
دى، — دەپ يېلىندى.

سىيىت ئاتا ھەيرانلىق بارمىقىنى چىشلىگىنىچە: «ئاجايىپ
ئىش - ھە! بۇ ئوغۇلغا نېمە بولغاندۇ؟» دېگەنلەرنى ئويلىدى.

ھېلىقى جامائەت بۇ يەردىن قايتتى. سىيىت ئاتىنى
ئۆيلىرىگە مېھمانغا تەكلىپ قىلىشتى. ئۇلار كاپىر بولغىنى
بىلەنمۇ مېھماندوست ئىدى. سىيىت ئاتىنىڭ ئالدىغا ئاش -
تاماق كەلتۈرۈشتى. سىيىت ئاتا يېمىدى ۋە ئۇلارغا:

— سىلەر كاپىر. تامىقىڭلار مەكروھ، — دېدى. سىيىت
ئاتا قېرى كىشىدىن ھېلىقى تەلۋە يىگىتنىڭ ئەھۋالىنى چۈشەن-
دۈرۈپ قويۇشنى سورىدى. قېرى كىشى:

— ئەي شاراپەتلىك مېھمان، مېنى «جانبېك خان» دەپ

ئاتىشىدۇ. بۇ ئەل ماڭا قارايدۇ. ھېلىقى يىگىت ھېنىڭ ئوغلۇم بولىدۇ. ئېتى ئۆزبېك خاندۇر. ئوغلۇم بىر بۆلەك قوشۇن بىلەن تەبرىز ۋە خوجەنتكە كېتىۋاتقىنىدا، تەبرىزلىكلەر پەرھادبېك ۋە خىسراۋبېكلەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە كېلىپ يول ئۈستىدىلا بىزنىڭ قوشۇنىمىز بىلەن جەڭ قىلىپتۇ. ئۇلارنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئارىسىدا خوجاكامال خوجەندى ئىسىملىك بىر مەشھۇر قەلەندەر كىشى بولۇپ، ئۇ ھېنىڭ ئەسكىرىمگە دۈشمەن قىلىپ، بىر ئوچۇم تۈپراقنى ئېلىپ «سۈپ» لەپ چاچقانىكەن، كۆپىنچىسى ساراڭ، تەلۈە بولۇپ قاپتۇ. ھېنىڭ ئوغلۇمۇ شۇ قاتاردا تەلۈە بولۇپ قايتىپ كەپتۇ، ــ دەپ چۈشەندۈردى.

سەيىت ئاتا ھۇبارەڭ ئېغىزىدىن بىر تامچە تۈكۈرۈكىنى ھېلىقى يىگىتنىڭ بوغۇزىغا تامغۇزغاندى، يىگىت دەرھاللا ساقايدى. جانىبېك خان ۋە ئۇنىڭ خەلقى بۇ كارامەتنى كۆرۈپ ھەممىسى مۇسۇلمان بولدى. ئۇلارنىڭ جامائىتىدىن سەيىت ئاتىنىڭ ئالدىغا ھەر كۈنلۈكى ئۈچ ــ ئۈچ قەبىلە كېلىپ مۇسۇلمان بولۇشتى.

سەيىت ئاتا خارەزىم شەھىرىگە كىرگەندىن كېيىن بۇتخانىلارنى ۋە بۇتلارنى چاقتۇرۇپ، مەسچىت، خانىقا سالدۇردى. دىنىي ئىسلامنىڭ دەرياسىنى مەۋج ئۇردۇردى. بۇ يۇرتلارغا شەرىئەت تارقاتتى.

بىر كۈنى تەبرىزدىكى خوجا كامال: «ھەزرىتى سەيىت ئاتا قىپچاق ئېلىنى مۇسۇلمان قىلدى» دەپ ئاڭلىدى ۋە بۇ غەزەلنى يېزىپ ئەلچىدىن ماڭغۇزدى:

ئىبرەت بىلەن قىل نەزەر بۇ يەرگە كەل، بۇ يەرگە كەل!
بولماستىن زىرو زەۋەر، بۇ يەرگە كەل، بۇ يەرگە كەل!
سەن بۇدەم قاشىمگە كەل، خەمزەتتە بول، كۆزۈڭنى ئاچ،
ئىلكىمدە تېغ بىلەن سۈپەر، بۇ يەرگە كەل، بۇ يەرگە كەل.

سەيىت ئاتا بۇ خەتنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن تۆۋەندىكى جاۋابنى يېزىپ ئەۋەتتى:

هەممىتىم جۇش ئۇرسا بۇندىن ئەرشىگەلا بارىمەن،
سەيىر ئېتەرمەن بۇ جاهاننى يەككە - تەنها بارىمەن.
مىسرايىم مەددى قىلىچتۇر، ئەمرو قەتلىدىن نىشان،
كاپىر ئەھلىگە بولۇپ شەيخ كەلسە بارىمەن.
ئىختىيارىم يوق ئۆزۈمدە، بارچە ئىشنى ئاللا بىلۇر،
ئەمرىدە مەنكى ئىشاغە گاهى بالا بارىمەن.
پەخرى قىلما گەرقولۇڭدا بولسا ئۇ تىغى - دوسەر،
تىغلىرىڭنى ئەيلەپ ياراق ئەتمەككە سۇدا بارىمەن.
سەيىت ئەھمەددۇر ئېتىم، پەرىم مېنىڭ زەڭگى بوۋا،
باخەبەر بولغىن سېنى ئەيلەپكى يەغما بارىمەن.

بۇ ئىككى ئەزىزلەرنىڭ ئارىسىدا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەر كۆپ بولۇندى.

بىر كۈنى ئۆزبېك خان سەيىت ئاتىنىڭ ئالدىنا كېلىپ سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ:

— ئەي سىراجىددىن ئەپەندىم — پەرىم، بىز بىللە خوجەنتكە بارسىڭىز نېمە بولىدۇ؟ ئاندىن قېيچاق دەشتىگە بارساق. ئاڭلىشىمچە، خوجەنتلىكلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى كاپىر ئىكەن. خۇدا بىزگە يار بولۇپ، پىرلاردىن مەدەت بولسا، ئاشۇ كاپىرلارنى مۇسۇلمان قىلساق، مۇسۇلمانلارنى سىزگە ئىتائەت قىلدۇرساق، — دېدى.

— ياخشى بولىدۇ. بۇ مەسلىھەتلىرىڭلار خېلى تۇزۇك، — دەپ جاۋاب بەردى سەيىت ئاتا.

ئۆزبېك خان 30 مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن خوجەنتكە يۈرۈش قىلدى. سەيىت ئاتىمۇ مۇسۇلمان بولغان مۇرتىلىرىدىن 10 مىڭ كىشىنى ئېلىپ خوجەنت ۋە تەبرىزگە قاراپ جۆنىدى.

تەبرىزنىڭ ھاكىمى پەرھاد بەگنىڭ ئالدىدا خوجاكامال بار ئىدى. خارەزىملىكلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قوشۇن بىلەن شەھەر سىرتىغا چىقتى. بۇ تەرەپتىن سەيىت ئاتا باردى.

تارىخ ھىجرىيىنىڭ 759 - يىلى، سەپەر ئېيىنىڭ يەگىرمىنچىسى، جۈمە كۈنى ئىدى. ئىككى قوشۇن سەپ بولۇپ روبىرو تۇرۇشتى. سەيىت ئاتا بۇ كۈنى بىر ياخشى ئارغىماقتا مىنىپ، زەرلىك كىمخاپ چاپان كىيگەن ھالدا قوشۇننىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. ھەممەيلەن بۇ كىشىگە ئەدەب بىلەن تەزىم قىلىپ تۇرۇشقانىدى. چۈنكى ئۆزبېك خان: «مېنىڭ ئەۋلادىمىدىن ئەۋلادىمغىچە سىزنىڭ ئالدىڭىزدا قۇل بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ» دەپ ۋەدە قىلغانىدى.

خوجا كامال ئۆز ئىچىدىكىلەردىن:

— ئاۋۇ زەرلىك كىمخاپ چاپان كىيگەن كىم؟ — دەپ سورىغانىدى، تونۇيدىغانلار:

— سەيىت ئاتا! — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

خوجا كامال بىر رۇبائىنى يېزىپ ئوقيانىڭ ئوقىغا باغلاپ ئوقيا بىلەن ئاتتى. سەيىت ئاتا ئوقنى تۇتۇۋالدى. سەيىت ئاتىنىڭ بۇ كارامىتىنى ھەممەيلەن كۆرۈشتى. ئەۋەتىلگەن رۇبائىي مۇنداق ئىدى:

سەيدا خەلق ئىچرە بۇ ئارامىدۇر،
زاھىرىگدە زىننەتۇ زىبامىدۇر.
خىلقىنى زەر كىيمەكىگدىن نى قىياس،
ئىككى رەگدە ئىككى يۈز رەئنامىدۇر.

سەيىت ئاتا بىر رۇبائىي يېزىپ، رۇبائىي يېزىلغان قەغەزنى يۆگەپ باغلاپ، بارمىقى بىلەن بىرلا - چېكىپ قايتۇرۇۋەتتى. ئۇ خۇددى يادىدىن ئاتقان ئوقتەك خوجا كامالنىڭ ئالدىغا چۈشتى. خوجا كامال ئوقۇپ كۆرۈۋىدى، مەزمۇنى مۇنداق ئىدى:

ئۇشبۇ ئالەمدە يۈرۈرمەن رەڭ - بەرەڭ،
خوجا كۆرسەت غەيرىتىڭ قىلماي دەرەڭ.
زەمبە - رەئناغا ئوخشاتما مېنى،
شەيخمەز زەڭگى ئاتادۇر ئاڭلەسەڭ.

ئەتسى كەبر زۇلمتى يوشۇرۇنۇپ، قۇياش سەيدى ئاسمان سەھنىسىگە چىقتى. ئالەم گويا كى مۆمىنلەرنىڭ كۆڭلىدەك ئېچىلدى. ئىككى تەرەپتىن ناغرا - دۇمباقلارنىڭ، كانايلارنىڭ ئاۋازلىرى ياڭرىدى. ئىككى قوشۇن بىر - بىرىگە ئۇدۇل سەپ تۈزدى. بىراق پەرھاد بېكنىڭ ئەسكىرى قالماقلارنىڭكىگە قارىغاندا بەكمۇ كۆپ ئىدى. بۇ كۈنى شۇنداق ئۇرۇش بولدىكى:

بولدى يەكبارە ئۇرۇش قاتتىق،
كۆپ سۆڭۈپ نەيزىلەر، ئوشتۇلۇپ تىغ.
ئاسمانغا ئۆرلەپ غوبار ۋە گەرد،
قولىغا ئەسۋابنى ئېلىپ ھەر فەرد.
مەرگ دەللەلى بولدى چابىك ھوسىت،
ئەقىد بەئەينى ئاندا ئەيلەپ سوسىت.
گەردىم بولدى ئۆلۈمنىڭ بازىرى،
مەلىكۈل موت بولۇپ خېرىدارى.
سۇ كەبى ئەل قېنى تۆكۈلمەكلىك،
تەنلەرى بېشىدىن سۆكۈلمەكلىك.
تۇتۇشۇپ، چىشلىشىپ ئېلىشماقتۇر،
روبىرو كەلسە كىم سېلىشماقتۇر.
بارچىسى بىر - بىرىن سۇرۇپ ھەريان،
بەزى جان ۋەھىمىدىن بولۇپ ھەيران.
كىم قېچىپ، كىم قوغلاشتى بىلەلمەسلەر،
گەرد بىلە بىر - بىرىن كۆرەلمەسلەر.
قىر - سايدا توزان ئېلىپ كۆزنى،
كىم تونۇر ئۇندا ياۋ بىلەن ئۆزنى.

ئۇتۇشۇپ بىر ـ بىرىدىن قۇچاقلاشماق،
گەر قىلىچ بولمىسا پىچاقلاشماق.
ساي تېشى سانىچە كېسىپ باشنى،
ئۇندا پەرق قىلماي قېرى ـ ياشنى.
ئاتلار ئۆز ھالىچە يۈرۈر ئويناپ،
كىملەر جان بەزمەكتە تىلىن چاينا.
كىملەرنىڭ زەخمىدىن ئېقىپ قانلىرى،
قىينىلىپ چىقماستىن نەچچە جانلىرى.

بۇ كۈنى ئۇرۇش ھەددىدىن ئاشتى. قالماقلارنىڭ قېنى قاينىاپ، دەريادەك تاشتى. سىيىت ئاتىنىڭ مۇرىتلىرى ئارىسىدىكى «قوڭور» ئىسىملىك يىگىت 50تىن ئارتۇق قالماقنىڭ جېنىنى دوزاخنىڭ ئوتىغا ماڭدۇردى. سىيىت ئاتا ئۇنىڭغا:

ـــ باركاللا! قوڭور ئاتلىق شاگىرتىم، ـــ دېدى. شۇندىن باشلاپ ئۇنىڭ ئەۋلادى «قۇڭغىرات» دەپ ئاتالىپ، كېيىنچە بىر قەبىلە بولۇپ قالدى. «ماڭلىيى ئاق قاشقا» ئىسىملىك يىگىت قالماقلاردىن 80نى جەھەننەمگە سەكبان قىلدى. سىيىت ئاتا ئۇنىڭغا:

ـــ باركاللا! ماڭلاي ئاتلىق شاگىرتىم! ـــ دېدى. ئۇنىڭ ئەۋلادى «مانغۇت» دەپ ئاتالدى، كېيىنچە ئۇمۇ بىر قەبىلە نامى بولۇپ قالدى. («مانغۇت» ئەسلىدە «ماڭلاي» دېگەن بولىدۇ. مانغۇتلار «ئاق مانغۇت» ۋە «قارا مانغۇت» دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. ھەزرىتى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەۋلادى ئاق مانغۇتلاردىن بولىدۇ.)

«قاڭىل» دېگەن باتۇر چىقىپ 100 قالماقنى ئۆلتۈردى. ئۇنىڭدىن كېيىن پەرھادبېك خوجىغا تەزىم قىلىپ دۇئا ئالغاندىن كېيىن جەڭ مەيدانىغا قاراپ يۈزلەندى. بۇ تەرەپتىن ئۆز-

بېك خان سىيىت ئاتىغا تەزىم قىلىپ دۇئا ئالغاندىن كېيىن جەڭ مەيدانىغا يۈزلەندى. ئىككى ئەۋلىيا كۆكۈللىرىدە بىر - بىرى بىلەن جەڭ - جېدەل قىلاتتى. ھېلىقى ئىككى باتۇر بىر - بىرىگە يۈزلىشىپ تەييارلاندى. پەرھادبېك ئۆزبېك خانىنىڭ بېلىدىن قاماللاپ كۆتۈردى.

قوشۇنلار ھەرۋاقىت سىيىت ئاتىغا ئىلتىجا قىلىپ تۇرار ئىدى. سىيىت ئاتا بولسا پىر - ئۇستازى زەڭگى ئاتىغا ئىلتىجا قىلاتتى. بىرئازدىن كېيىن ئۆزبېك خانىنىڭ پوتىسى ئۆزۈلۈپ، ئۆزى يەرگە - چۈشتى ۋە قولى سۇندى. ئۆزبېك خانىنىڭ ئەسكەرلىرى قاچتى. تەبرىز قوشۇنلىرى غالىب بولۇشتى.

سىيىت ئاتا پىرلىرىغا تېپىنىپ تۇراتتى. شۇ كېچىسى سىيىت ئاتا چۈش كۆردى. چۈشىدە، زەڭگى ئاتا كېلىپ: «مەردانە بول!» دېدى. تۈن يېرىمدا تاغ تەرەپتىن غايىب بىر سادا كەلدى ۋە تەبرىز قوشۇنلىرى ئىچىدە غوۋغا كۆتۈرۈلدى. بۇ تەرەپتىن ئون كىشى خۇپيانە بېرىپ تېڭ - تىكىلاپ كۆردى. سەل كېلىپ تەبرىز قوشۇنلىرىنى ياساقاندى. بۇ زەڭگى ئاتىنىڭ كارامەتلىرى ئىدى.

ئۆزبېك خانىنىڭ ئەسكەرلىرى كۆپ ئولجىلارنى قولغا چۈشۈرۈشتى. خوجا كامال بىلەن پەرھادبېك قېچىپ يوشۇرۇنۇشتى. سىيىت ئاتا قوشۇننى باشلاپ كەينىدىن باستۇرۇپ بېرىپ تەبرىزنىڭ دەرۋازىسىغا يېقىنلاشتى. خوجا كامال بىلەن پەرھادبېكنى شۇنچە - ئاختۇرۇپمۇ تېپىشالمىدى. سىيىت ئاتا:

— تەبرىزنىڭ ئۆلىمالىرىنى يىغىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. ئۇنىڭ مەقسىتى «خوجاكامال مۇشۇلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ قالارمىكىن» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. ئۆلىمالارنىڭ ھەممىسى توپلاندى. سىيىت ئاتا ئۇلارغا:

— سىلەردىن ئىككى مەسىلىنى سورايمەن. تەڭرىم نېمىنى ياراتمايدۇ ۋە نېمىنى بىلمەيدۇ؟ — دېدى.

ئۇلار جاۋاب بېرىش ئۈچۈن 40 كۈنلۈك مۆھلەت سوراشتى. 40 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يىغىپ سورىۋىدى، يەنىلا جاۋاب بېرىشەلمىدى. ئۆزبېك خان ئۇلارنى قىرىپ تاشلاشقا بۇيرۇدى.

ئۇ يەردە بىر قېرى خوتۇن بولۇپ. بۇ ئىشنى ئاڭلاپ دەرھال يېتىپ كەلدى ـ دە:

ـــ ئەي جاللات، قىرغىندىن قولۇڭنى تارت! جاۋابنى مەن بىرىمەن! ـــ دەپ ۋارقىرىدى. خىزمەتچىلەر ئۇنى خاننىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈشتى.

ـــ ئەي خان، ـــ دېدى ئۇ خانغا قاراپ، ـــ سوئالنى ھۈرمەت قىلساڭ، تەختتىن چۈشكىن!

خان سىيىت ئاتىغا قارىۋىدى، سىيىت ئاتا ئىشارەت قىلدى. ئۆزبېك خان تەختتىن چۈشتى. قېرى خوتۇن:

ـــ ھېلىقى سوئالنىڭ جاۋابى شۇكى، تەڭرى ئۆزىگە ئوخشاش خۇدانى ياراتمايدۇ، ئۆزىدىن باشقا خۇدانى بىلمەيدۇ، ـــ دېدى.

سىيىت ئاتا: «بۇ جاۋابنى ساڭا خوجاكامال ئۆگىتىپتۇ» دەپ ھېلىقى قېرىنى ئۈچ كۈن سولاپ قويدى.

خوجاكامال بىلەن پەرھادبېك مۇشۇ خوتۇننىڭ ھويلىسىغا يوشۇرۇنغانىدى. ئۇلار قېرى خوتۇننىڭ سولاپ قويۇلغانلىقىنى ئاڭلاشتى. پەرھادبېك «بىز ئۈچۈن خوتۇن كىشىنىڭ ئازابلىنىشى ياخشى ئەمەس» دەپ ئويلىدى ـ دە، ئۆزبېك خاننىڭ ئالدىغا ماڭدى. ئارقىسىدىن خوجاكامال ماڭدى. پەرھادبېك قولىدىكى قىلىچ بىلەن «بۇ خوتۇن كىشى بىلەن نېمە ئىشىڭ بار!» دەپ كىشىلەرنى چېپىپ ماڭماقتا ئىدى. شۇڭا ھېچكىم ئۇنىڭ قېشىغا يېقىن بارالمىغانىدى. تۇيۇقسىز ئىسكەندەر ئىسىملىك بىرى كېلىپ بېكنى ئۆلتۈردى. خوجاكامال ئۆزى يالغۇز قالدى. سىيىت

ئاتا ئۇنى دەرھال تۇتۇۋالدى. بۇ شەھەرنىڭ ھەممە ئادىمى مۇسۇلمان بولۇشتى.

ئۆزبېك خانىنىڭ ئەسكەرلىرىگە تەبرىزنىڭ ھاۋاسى خۇش ياقماي ئۆلۈشكە باشلىدى. خان قىپچاق دەشتىگە كېتىشكە مۇراجىئەت قىلدى. خوجاكامالنى شەھەر ئىچىدىكى سارايغا ئورۇنلاشتۇردى. خوجاكامال سەيىت ئاتىغا بۇ رۇبائىنى يېزىپ ئەۋەتتى:

ئىلاھا مەرتىۋەڭنى ھەق پاراۋان ئەيلىسۇن سەيىت،
مەدەت ھالىڭگە دائىم شاھ مەردان ئەيلىسۇن سەيىت.
مېنى فارىغ قىلىپ غەمدىن، بۇ يەردىن سەن نىجات ئەتكىل،
سېنىڭ ھەم مۇشكۈلۈڭنى تەڭرىم ئاسان ئەيلىسۇن سەيىت.

سەيىت ئاتا بۇ رۇبائىنى ئوقۇپ، ئۆزبېك خانىنىڭ رۇخسىتى بىلەن خوجاكامالنى تەبرىزگە ئەۋەتتى.

قەيىردىن ئىسىملىك ئېگىز بوي بىر تاجىك بار ئىدى. بۇ شۇم ئەسلى بەلىخلىق ئىدى. ئۇ سايىاھەت قىلىپ يۈرۈپ قىپچاق دەشتىگە كەلدى. بۇ چاغلاردا توقا تېمۇرخان (بەزى كىتابلاردا توقلۇق تېمۇرخان دەيدۇ.) 14 ياشقا كىرگەن بولۇپ، ئەغلان تەۋەلىكىدە ھاكىمىيەت تەختىگە ئولتۇرغانىدى. قەيىردىن ھەيىرانلىق بىلەن بۇ يەرلەرگە كېلىپ ئۇلارغا خىزمەت قىلىپ يۈرەتتى. ئۇ چاغلاردا ئەغلان ھۆكۈمىتى نوپۇز قازانغانىدى.

خانلىقنى توق تېمۇرخانغا، ئەغلانلىقنى دۆلەت شەيخە بولسۇن دېيىشىپ، كېيىن دۆلەت شەيخىنىڭ ئوكسى بولمىش توق تېمۇرگە رەسمىي خانلىقنى بەردى. بۇلارنىڭ نەسلى شەيبانىخان ئىبىن جوجى خان ئىبىن چىڭگىزخانىدى.

بەزىلەر توق تېمۇر ئورۇقلىغا ئەغلانلىقنى بەردى، دېسە، بەزىلەر دۆلەت شەيخە ئەغلانىنى بەردى. دېيىشىدۇ. لېكىن دۆلەت

شەيخ ئەغلانىنى قوبۇل قىلمىدى. دۆلەت شەيخ بىلەن توق تېمۇر تەكتۇش تۈغقانىدى. دۆلەت شەيخ ئۇنىڭدىن تۆت ياش چوڭ. يەنى 18 ياش ئىدى، ئاخىرى: «ئىككىيلەن ئاتقا مىنىپ چېپىشىدۇ. قايسىسى ئۆتۈپ كەتسە، ئۇ خان بولسۇن» دېگەن تەكلىپنى قارار قىلىشتى. ئۇلار ئات مىنىپ چېپىشتى. توق تېمۇر خان بىلەن دۆلەت شەيخ ئەغلانلىق نىشانغا تەڭ باردى. ئۇنىڭدىن كېيىن دۆلەت شەيخنىڭ ئېتىنىڭ بېشى ئايلاندى ـ دە، توق تېمۇرخاننىڭ ئېتى ئۆتۈپ كېتىپ، خانلىق نىشانغا ئاۋۋال يېتىپ باردى. دۆلەت شەيخنىڭ ئېتى ئەغلان-مەزىتۇسى بەلگىسىدە قالدى. توق تېمۇر خان بولۇپ، تەختكە ئولتۇردى. رەسمىي خانلىق ئۇنىڭغا مۇيەسسەر بولدى.

موللا تېنىش بۇخارىنىڭ سۆزى بىلەن شەيخ خۇدايى دات دېگەن ئەزىز (خۇدا بەردى ياكى خۇدا قولىمۇ دېيىلىدۇ.) قىپچاق قوۋمىنى مۇسۇلمان قىلغانىدى. لېكىن خان تەخى كاپىر ئىدى. ئۇ كاپىر بولسىمۇ شەيخ خۇدا قولىغا مۇخلىس ئىدى. ئۇ توق تېمۇرخاننىڭ قېشىغا بېرىپ:

— مەن پىرىمدىن: «ئەمىر جاھان ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ئۇنى ھەدىر دەيدۇ. ئىسمى تېمۇر بولىدۇ. يەرنىڭ يۈزىنى ۋە كۈننىڭ كۆزىنى ئالىدۇ» دېگەن گېپىنى ئاڭلىغانىدىم. سېنىڭ ئىسمىڭمۇ تېمۇر. سەن ئاشۇ تېمۇر بولۇشۇڭ مۇمكىن. شۇڭا يەر يۈزىنىڭ ھاكىملىقىنى — يەتتە ئىقلىمنى ئىگىللەش ئىشىنى باشلىساڭ بولىدۇ، — دەپ دەۋەت قىلدى.

بۇلار ھەزرىتى سېيىت ئاتىنىڭ قېشىغا ئاتلاندى. سېيىت ئاتا شەيخ خۇدايى داتقا نامە ئەۋەتكەنىدى. نامىدە: «قىپچاقلارنىڭ بەزىلىرى مۇسۇلمان بولدى. كۆپرەكى يەنە كاپىردۇر. سىز كېلىپ ماڭا مەدەت بېرىڭ، ھەممىنى مۇسۇلمان قىلايلى» دېيىلگەنىدى. شەيخ خۇدا قولى: «ئالدىمغا كېلىپ ماڭا مۇرىت بولسۇن!»

دەپ تەلەپ قىلدى. سىيىت ئاتا قوبۇل كۆرمىدى. شۇڭا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قەلەمكەشلىك جەھەتتىن كۆپ زىددىيەتلەر بولۇندى.

ئۆزبېك خان سىيىت ئاتا تەرەپدارى ئىدى. توق تېمۇرخان شەيخ خۇدايى دات تەرەپدارى ئىدى. سىيىت ئاتىنىڭ لەشكەرلىرى ئىچىدە مۇسۇلمان كۆپ، شەيخ خۇدايى داتنىڭ لەشكەرلىرى ئىچىدە كاپىر كۆپ ئىدى. ئاخىرى ئۇلار جەڭ قىلىشتى. شەيخ خۇدايى داتنىڭ قوشۇنىدا تەربىيە كۆرگەنلەر، ھەر قايسى ئەل ـ ئۇرۇقلاردىن قوشۇلغانلار كۆپ ئىدى. سىيىت ئاتىنىڭ قوشۇنى ئاز ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەربىيە كۆرگۈچىلەرمۇ ئاز ئىدى. شۇڭا توق تېمۇرخاننىڭ قوشۇنلىرى غالىب كەلدى.

سىيىت ئاتا بوراقخاننىڭ ئالدىغا ـ بۇخاراغا نامە ئەۋەتتى. يۇقىرىدىكى بابتا ئېيتىلغاندەك، سىرايىمۇلىك خانىمچەنى ئەمىر تېمۇرگە بېرىش سەۋەبىدىن، بوراقغان خانلىقنى تورغاي باتۇرغا بەرگەنىدى.

سىيىت ئاتىنىڭ نامىسى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، تورغاي باتۇر ئۇنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلاپ دەرھاللا ئاتلاندى ۋە خەزىنىدىن 500 تۆگە مال ئالغاچ ماڭدى. ئىش بۇزۇلمىسۇن دەپ، بۇ ئىشلاردىن بوراقخاننى خەۋەردار قىلمىدى، ئورنىغا ئەمىر تېمۇر ـ نى ئولتۇرغۇزۇپ قويدى، بۇلارغا چاغاتاي بەگلىرىدىن ھېچ كىـ شى ھەمراھ بولمىدى. تورغاي باتۇر كەتكەندىن كېيىن، كىشىلەر بوراقخانغا: «تورغاي باتۇر ئوغلى ئەمىر تېمۇرنى ئورنىغا ئولتۇر ـ غۇزۇپ قويۇپ ئۆزى خەزىنىدىكى ھەممە نەرسىلەرنى ئېلىپ، قىپچاق دەشتىكە ـ سىيىت ئاتىنىڭ قېشىغا ياردەمگە كەتتى. كۆڭلىدە بىر يامانلىق بارغا ئوخشايدۇ. ھەممىنى ئۆزىگە ئەل قىلىپتۇ. سىزگە بىرەر ئېغىز مەسلىھەتمۇ سالماپتۇ» دېيىشتى. بوراقخان ئۇلارغا:

ـ مېنىڭ دوستۇم، سىلەر ئۇنىڭ ئىخلاسىنى بىلمەيسىلەر، ـ

دەپ جاۋاب بەردى ـ دە، سەلتەنەتنى ئەمىر تېمۇرگە تۆۋۈپ بەردى.

ساھىبقىران يۈرتنى تولىمۇ ئادالەت بىلەن سوردى. يەتتە تۈمەن بۇخارا «ئاپىرىن» ئېيتىشتى.

بىر كۈنى ئەمىر تېمۇر بەگلىرى بىلەن بۇخارانىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ ئوۋ قىلغىلى ماڭدى، ئابرۇ ھاپىز كىبىرنىڭ مەقبەرىسى تۈۋىدە بىرنەچچە ئۇششاق بالا ئوينىپ ئولتۇرغانىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قەلەندەرگە ئوخشايدىغان، ۋەلىي سۈپەت، قىزىل يۈزلۈك، غورلاي كۆزلۈك، چاچلىرى بۈدۈر ـ بۈدۈر بولۇپ گادىر ماچىلانغان ۋە بېلىگە يۆگەلگەن بىر بالا بار ئىدى. ساھىبقىران ئۇلارغا قاراپ تۇرۇپ قالدى. ھېلىقى بالا ئەمىر تېمۇرگە قاراپ:

ــ ئەي ئەمىر تېمۇر، مېنىڭ ئۆيۈمنى سېتىۋال. ساڭا پايدىسى يېتىدۇ، ــ دېدى.

ئەمىر تېمۇر تەئەججۈپ بارمىقىنى چىشلەپ، ئۇ بالىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن بىر كۈمۈش تەڭگە بېرىپ: «سېتىۋالدۇق» دېدى ـ دە، ئۇۋىغا يۈرۈپ كەتتى.

ئەمىر تېمۇر ئۇۋدىن قايتقان كېچىسى چۈش كۆردى. چۈشىدە قىيامەت ـ قايىم بولغان، ھەممە يەرنى ھەسرەت ـ پىغان قاپلىغانىدى. پەرىشتىلەر تۇپ ـ تۇپ خالايىقنىڭ بەزىسىنى مىزانغا، بەزىلىرىنى سىرات كۆۋرۈكىگە ھەيدەپ كېتىۋاتاتتى. كىشىلەر «ۋاھ ھەسرىتا!» «ۋاھ نادامىتا!» دېيىشىپ يىغلايتتى. ساھىبقىران ھەيرانلىق دەرياسىغا غەرق بولۇپ تۇرغانىدى، تۇيۇقسىز پەرىشتىلەر كېلىشىپ ئۇنى بىر تەختكە چىقاردى ـ دە، كۆتۈرۈپ ئۇچتى. ئاندىن كېيىن ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن بىر ئالىي ئىمارەتكە ئەكىردى. بۇ يەردە ھېسابسىز ھۆر غىلمان ئەمىر تېمۇرنىڭ خىزمىتىدە بولۇشتى. ئۇلار: «بۇ ئىمارەت سېنىڭ تۇنۇگۈن ھېلىقى شاراپەتلىك ئوغۇلدىن ئالغان ئۆيۈڭدۇر!» دېيىشتى.

ئەمر تېمۇر تۆيۈقسىز ئويغاندى. ئەتىسى يەنە ئوۋغا چىقتى. يەنە تۈنۈگۈنكى جايدا ئويناپ ئولتۇرغان بالىلار ئارىسىدا هېلىقى بالىنى كۆردى. ئەمر تېمۇر ئۇ بالىغا:

— هەي بالا، ئۆيۈڭنى يەنە ساتامسەن؟ — دېگەنىدى، بالا:

— ئۆيۈمنى 1000 تەڭگە ساتىمەن، — دېدى. ئەمر تېمۇر:

— تۈنۈگۈن بىر تەڭگە سېتىپ، بۈگۈن 1000 تەڭگە ساتامسەن؟ — دېگەنىدى، هېلىقى ئوغۇل:

— بۈگۈن ئۆيۈمنىڭ قەدىرىنى بىلدىڭ، 1000 تەڭگە ئالغان تەقدىردىمۇ يەنە ئەرزاندۇر، — دەپ جاۋاب بەردى.

ئەمر تېمۇر جاۋابىنى ئاڭلاپ دەرھال ئاتتىن چۈشتى ۋە ئوغۇلنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. بۇ بالا خوجا باھاۋىددىن ئىدى.

ئىلگىرى ئەمر تېمۇرنى شەيخۇلئالەم تەربىيىلىگەن بولسا كېيىن شەيخ شەمسىدىن كامال، ئۇنىڭدىن كېيىن شەيخ هۈسەيىن باخىرزى، ئاخىرىدا نەقشىبەند پىرىدىم تەربىيىلىدى.

ئەمر تېمۇر كېيىنرەك يۈرتىنى سېغىنىپ خانىمچەنى ئېلىپ سەبز شەهىرىگە كەتتى. بەگلەر ئارىسىدا: «يامان نىيەتتى بولمىسا ئوغلىمۇ سەبز شەهىرىگە كەتمەس ئىدى» دېگەنگە ئوخشاش پىتنە پەيدا بولدى.

بوراقخان ئەمر تېمۇرگە: «تېزدىن قايتىپ كەلسۇن!» دەپ نامە ئەۋەتتى. لېكىن بۇ نامە يېتىپ بارغۇچە بەگلەردىن بىر قانچىسى: «ئەگەر كېلىدىغان بولساڭ جېنىڭدىن كېچىپ كەل!» دېگەن مەزمۇندا ئايرىم نامە ئەۋەتتى. شۇڭا ساھىبقىران كەلمىدى. بوراقخان بۇ ئىشقا غەزەپلىنىپ سىيىت ئاتىغا قارىتا: «تورغاي باتۇرنىڭ ئىشىنى تۈگىتىڭلار!» دېگەن مەزمۇندا نامە ئەۋەتتى.

تورغاي باتۇر ئوز ۋاقتىدىلا بېرىپ سىيىت ئاتا ۋە ئۆز بېك خانلار بىلەن ئۇچراشتى. ئۇلار شەهەردىن چىقىپ توق تېمۇرخان

لەشكەرلىرىنىڭ ئۆز بېك خانىنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ئەتراپىنى قورشىۋالغانلىقىنى كۆرۈشتى. تورغاي باتۇر بۇخارادىن ئەكەلگەن ئالتۇنلارنى ئەسكەرلەرگە تارقاتتى. ئۇلار خۇشال بولۇشتى. ئاندىن كېيىن جارچىلار ئارقىدىن ھەر قايسى يەرلەردىكى چىنتتا ئۇرۇقنىڭ ئادەملىرىگە: «ئۇلارغا قانچىلىك ئالتۇن كۆمۈش لازىم بولسا مەندىن ئالسۇن!» دەپ ئۇقتۇرغۇزدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاش قانلار تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىپ تورغاي باتۇرغا قوشۇلدى. توق تېمۇرخان بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ، قەمرىدىن تاجىكنى ئاتقا مىنگۈزدى. ئۇ ئۆزبېكنىڭ سىپاھلىرىنى قانچە قىلىپمۇ توسۇپ قالالمىدى. توپلىيالمىدى. قېچىپ كەسكەرلىرى چېچىلىپ كەتتى. ئاخىرىدا 100چە كىشى قالدى، توق تېمۇرخان شۇ كېچىسى ئاشۇ 100دەك ئادىمىنى ئېلىپ تاغدىن ئېشىپ قېچىپ كەتتى، تورغاي باتۇر پۈتكۈل ئۆزبېكلەرنىڭ قولىغا ئالتۇن ـ كۆمۈش تارقىتىپ بەردى.

بوراقخانىنىڭ ئاممىسى كېلىپ ئۆزبېك خانىنىڭ قولىغا تەگدى. ئۆزبېك خان بۇ ئاممىنى ھېچكىمگە ئۈزھار قىلماسلىققا قارار قىلدى. سىيىت ئاتىغمۇ دېمىدى.

تورغاي باتۇر سەلتەنەت داغدۇغىسى قىلغىنىدا سىيىت ئاتا مەنئى قىلىغانىدى. ھېلىقى نامە بىر سەۋەب بىلەن ئەمىر تورغاي باتۇرنىڭ مۇلازىملىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى ـ دە، باتۇرغا تاپشۇردى. ئۇ نامىنى ئوقۇپ كۆرۈپ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈش ھەققىدە كى ئالاقە ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. سىيىت ئاتىنىڭمۇ ئۆزىنى سەلتەنەتتىن چەكلىگەنلىكىنى ئويلىدى ـ دە، غەزىپى ئۆرلەپ شۇ كېچىدە ئۆزبېك خان بىلەن سىيىت ئاتىنى باغلاپ، زەنجىر ـ كىشەنلەپ، ئۇلارنىڭ پۇل ـ مېلىنى تالاڭ ـ تاراج قىلدۇرۇۋەتتى. سىيىت ئاتا: «مېنىڭ خەۋىرىم يوق ئىدى» دەپ قەسەم قىلغان بولسىمۇ تىكشىدى. ئۆزبېك خانىنىڭ بەدىنىگە يارىلىم سۇركەپ، توت تەرەپكە قادالغان توت ياغاچقا ئارقان بىلەن تارتىپ ئېسىپ، ئاپتاپقا قاق

سالدی. ئۆزبېك خان ئاپتاپتا يىلىم بىلەن قېتىپ داغلاندى. تۇرغاي باتۇر سىيت ئاتىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى. سىيت ئاتا ئۆزىنىڭ سىياكەشلىكىنى(ئىلمىي كەشى ئىكەنلىكىنى) ئوتتۇرىغا قويۇپ تۇرۇۋالغانلىقتىن ئاخىرى ئىككى كۆزىگە ئالماس تىقىپ كور قىلدى-دە، كاجۇۋىغا سېلىپ بۇخاراغا ماڭدۇردى. سىيت ئاتىنىڭ قارىغىشىغا ئۇچرىغان تۇرغاي باتۇر بىر كېچىدىلا مەخرۇق كېسىلىگە ئۇچراپ ئۆلدى.

تارىخ ھىجرىيىنىڭ 760 بولغانىدى. تۇرغاي باتۇرنىڭ قوشۇنلىرى ھەر تەرەپكە بۆلۈنۈپ كەتتى. بىر قىسمى ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى ئېلىپ بۇخاراغا قايتىپ كەلدى. بۇنى ئاڭلىغان تۇق تېمۇرخان قايتا قوزغالدى. قەمرىدىن تاجىك ۋە شەيخ خۇدايىدات ئالدىن كېلىپ تۇرغاي باتۇرنىڭ خەزىنىلىرىنى ئولجا قىلىشتى.

قىپچاق سېپاھلىرىنىڭ ماۋرائۇننەھىرنى ئىشغال قىلغانلىقى

بىر مەزگىللەردىن كېيىن سىيت ئاتىنى بۇخاراغا كەلتۈرۈشتى. بەگ ۋە ئەمىرلەر ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىشتى. سىيت ئاتا خانىقاغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇ بۇ يەردە ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولدى.

ئۆزۈن ئۆتمەي تۇرغاي باتۇرنىڭ ئۆلۈكىنى كەلتۈرۈشتى. ئۇنى سەبز شەھىرىگە — ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا ئەۋەتىپ بەردى. ئەمىر تېمۇر ئاتىسىنىڭ ناھىزىنى چۈشۈرۈپ شەيخ شەمسى كالالنىڭ مازىرىغا دەپنە قىلدى. ساھىبقىران خانىنىڭ بۇئىشلىرىنى ھېچقانداق ئېتىبارغا ئالمىدى.

بوراقخان بىر كۈنى كېچىدە چۈش كۆردى. چۈشىدە، ئەمىر

تېمۇر پۈتۈن مەملىكەتنى قولغا ئالدى. ئۇ ئويغىنىپ بەگلىرىگە كېڭەش قىلغانىدى،ئۇلار:

— ئەمىر تېمۇر قاراچار نويان ئەۋلادىدۇر، ئۇ چىڭگىزخانىنىڭ ۋەزىرى ئەمەسمۇ؟ چاغاتاينىڭ ئەۋلادى — چىڭگىزخانىنىڭ ئۆز نەسلىدىن بولىدۇ. شۇڭا سەلتەنەتتە، ئەلۋەتتە چاغاتاي نەسلىدىن بولغانلار ئولتۇرسۇن، — دېيىشتى. سورۇندا بارلىق چاغاتاي ۋە قونغىرات ئېلىنىڭ بەگلىرى ئولتۇرۇشقانىدى. قازاقلاردىن كوراكبى دېگەن كىشى ئەمىر تېمۇر بىلەن جەڭ قىلىشقا مەسئۇل بولدى. خان ئۇنىڭغا: «سېنى ئەمىرى نويان قىلىمەن!» دەپ ۋەدە بەردى.

كوزاكبى ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ قارشىغا باردى. ئاندىن سەبىز شەھىرىگە قاراپ ماڭدى. يېتىپ بېرىپلا سەبىز شەھىرىنىڭ ئەتراپىنى قورشىدى. شۇ يەردە بىر قەلەندەر كوراك بىنىڭ ئالدىغا كەلگەنىدى، ئۇنىڭدىن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەھۋالىنى سوراشتى. قەلەندەر:

— ئەمىر تېمۇر خانىمچە بىلەن ئۈۋ قىلىماق ئۈچۈن، دۇنباي باتۇرنىڭ ئېتىنى مىنىپ چۆلگە چىقىپ كەتتى. ھازىر ئىككىيلەن چۆلدىكى يېشىل چېدىرىدە ئولتۇرىدۇ. مەن ئۇ يەرگە بارغانىدىم. ئۇلار پىشۇرغان گۆشلىرىدىن ماڭا ئازراق بېرىشتى. ئۇلار ئۆزلىرىمۇ يېيىشتى، ماڭا بىرئاز ئالتۇن بېرىپ، «بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرغىن!» دېيىشىدى، مەن ئۇنىمىدىم. ئىلگىرى ھىندىستاننى سەيلە قىلغانىدىم. ئەمدى بۇخارانى كۆرگۈم كەلدى. شۇيەرگە بارىمەن، — دېدى.

— ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەلدىن يىراقلىقى قانچىلىك كېلىدۇ؟ — دەپ سورىدى كوراك بى قەلەندەردىن.

— بىر كۈنلۈك يول! — دەپ جاۋاب بەردى قەلەندەر.

كوراك بى قەلەندەرنىڭ جەندىسىنى ئالتۇنغا سېتىۋېلىپ

كىيدى. ئەسكەرلىرىگە: «ئېھتىيات قىلىڭلار!» دېدى ـ دە، ئۆزى قەلەندەرنىڭ سۈرىتىدە بولۇپ، ئەمىر تېمۈر تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئۇ يېتىپ بارغاندا بەش ـ ئالتە قۇل ـ چاكار ئەمىر تېمۈرنىڭ ئالدىدا خىزمەت قىلىپ يۈرەتتى. ئەمىر تېمۈر گۆشنى پارىلاپ ئولتۇراتتى. كوراك بى بېرىپ، «ھەق، شەيدۇللا!» دېدى. ئەمىر تېمۈر كوراك بىنى كۆرمىگەنىدى. ئەمىر تېمۈرنىڭ يېنىدا يۈزى ئوچۇق خانىمچە ئولتۇراتتى. ئۇ چاغلاردا، بۇ ياشتىكى ئاياللارغا يۈزىنى يېپىش يوق ئىدى.

كوراك بىنىڭ كۆزى ئەمىر تېمۈرنىڭ ئوقياسىغا چۈشتى. ھەربىر تال ئوقنىڭ ئۇزۇنلۇقى يېرىم نەيزىدەك كېلەتتى. كوراك بى سۆزگە ئۇستا ئادەم ئىدى. ئەمىر تېمۈر ئۇنىڭدىن بۇخارانى سورىۋىدى، ئۇ كۆپ خۇشامەتلەر بىلەن يالغان سۆزلەرنى قىلىشقا باشلىدى. كۆڭلىدە بولسا ئەمىرنى گەپ بىلەن بىخۇدلاشتۇرۇپ ئۇنىڭ يېنىدىكى ئوقيانى ئوق بىلەن قوشۇپ ئېلىۋېلىشنى ئويلايتتى. خانىمچە:

ـ ئەي بېگىم، تۇرۇڭ، ھوشيار بولۇڭ! يەنە دۇشمەن كېلىپ قالغان بولمىسۇن! ئېتىڭىزنىڭ قۇيرۇقى چېچىلىپ قاپتۇ، ـ دېدى. ئەمىر تېمۈر بۇ گەپكە ئىشەنمىدى. خانىمچە يەنە:

ـ قازاننىڭ ئوتتۇرىسى قايناپ كېتىۋاتىدۇ، بۇ يەردە ئات كىشنەۋاتىدۇ، تۇرۇڭ! ئاتقا مىنىپ ئەتراپتىن بىر خەۋەر ئېلىپ بېقىڭ! ـ دېدى. ساھىبقىران يەنىلا ئىشەنمىدى.

كوراك بى خانىمچەنىڭ سەزگۈرلۈكىگە ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇدى. بۇراقخان كوراك بىگە: «ئەمىر تېمۈرگە غالىب كەلسەڭ، بىر ئامال قىلىپ خانىمچەنى ئەكەل، ئەمىر تېمۈر بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى تۇغقانچىلىق تامام تۈگىسۇن» دەپ تاپىلىغانىدى.

تائام يېيىلىپ بولۇنغاندىن كېيىن ئەمىر تېمۈر سىرتقا

قەرەتكە چىقتى. خانىمچە يەنە بىر ئىشقا مەشغۇل بولۇپ قالدى. كوراك بى ئاستا بىرىپ ئوقيانى ئوقلىرى بىلەن قوشۇپ ئېلىپ قاچتى. تاغنىڭ بۇ تەرىپىدە ئۇنىڭ قوشۇنلىرى تەييار ئىدى. ئۇلارغا:

يۈگۈرۈڭلار! ئاتنى ئەكىلىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى. دەرھال 1000 نەپەر كىشى يېتىپ كەلدى.

ئەمىر قارىسا ئىش چاتاق. ئۇ دەرھال ئۆزىنى ئات ئۈستىگە ئالدى ـ دە، خانىمچەنى ئاتنىڭ ئالدىغا ئالماقچى بولدى. شۇ ئاردىدا ئالامانلار يېتىپ كېلىشتى. خانىمچە ئىلاجسىز ئۆزىنى بىر تەرەپكە ئالدى. ئەمىر نائىلاج قاچتى. ئادەملەر ئۇنىڭغا يېتىشەلمىدى. ئالامانلار ئۇنىڭ مال ـ دۇنيالىرىنى ئولجا قىلىشتى. ئۇلار خانىمچەنى يالىڭاچلاندۇرماقچى بولۇشتى. كوراك بى دەرھال ئۇلارنى قىلىچ بىلەن ئۇردى. ئۇلار ھەر تەرەپكە قېچىشتى. كوراك بى خانىمچەگە تازىم قىلىپ تۇرۇپ:

— ئەي خانىمچە، مېنى قېرىندىشىڭىز بوراقخان سىز ئۈچۈن ئەۋەتكەنىدى، — دېدى. خانىمچە زامانىزلىقى ئۇچۇن ئەمىر تېمۇردىن ۋاقتىنچە ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدى. كوراك بى خانىمچەنى بىر كاجاۋۇغا سېلىپ مال ـ جاھازلىرىنى يۈكلەپ ئۆزى چۆلۈۋرنى تۈتقىنىچە يولغا چۈشتى.

خانىمچەنىڭ كۆڭلى ئەمىر تېمۇردە ئىدى. ساھىبقىرانىمۇ نېرىغا بېرىپ ئۆز كۆڭلىدە «خەلق ئىچىگە يالغۇز بارسام ماڭا تاپا ـ تەنە قىلىشىدۇ. چۈنكى ئۇلار دېمىزدىن ئايرىلمىغىن، دېمىش كەنىدى. دۈشمەن بىلەن ئېلىشاي دېسەم قولۇمدا ئوقيا يوق قانداق قىلاي؟» دەپ ئويلاندى ـ دە، ئاخىرى قۇرۇق قول بولسىمۇ كوراك بىنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپ:

— نېمە ئالساڭ ئالغىن، لېكىن خوتۇنۇمنى قايتۇرۇپ بەرگىن! — دەپ ۋارقىرىدى.

— مەنمۇ، — دېدى كوراك بى جاۋابەن، — مۇشۇ خوتۇن ئۆڭنى ئەكىتىش ئۈچۈن كەلگەنىدىم.

ئەمىر تېمۇر ناتىلاج ئاتنىڭ بېشىنى قايتۇرۇپ بىرئاز سەپۈر قىلدى. تاقىتى تاق بولۇپ يەنە باردى. بۇ ھال نەچچە قېتىم تەكرارلاندى. ئاخىرى:

— خانىمچەنىڭ ئۆزىدىن سوراپ باقاي، ئەگەر مەن بىلەن كېتىشنى خالىمسا ئىلاجىم يوق، — دېدى.

خانىمچەمۇ كوراك بىگە:

— مېنى بىرئاز توختاتقىن. ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىۋالاي! — دېدى. كوراك بى ماقۇل بولدى. خانىمچە ئەمىر تېمۇرنى نېمە دەپكىن دەپ بولۇشچە ھاقارەت قىلدى. كوراك بى نائىلاج توختىدى. خانىمچە:

— ماڭ، چېدىرىڭنى ئورنىدا، توپىنىڭ ئارىسىدا قىممەت باھالىق بىر لەئەل قاپتۇ. بېرىپ شۇنى دەرھال كەلتۈرۈپ كوراك بىگە بەرگىن! — دەپ بۇيرۇدى.

ساھىبقىران ئېتىنى يۈگۈرتۈپ بېرىپ ھېچنەرسە تاپالمىدى. كۆڭلىدىن بىر نېمىلەرنى كەچۈرۈپ بىر ئەسكى چاپاننى تاپتى ۋە قايتىپ كېلىپ:

— ئۇ يەردە بىر ئەسكى چاپاندىن باشقا ھېچنېمە يوق، — دېدى. خانىمچە:

— ئاشۇ چاپانىڭ ياقىسىدا ئىدى. ئەكەل! — دەپ يەنە بۇيرۇدى. ئەمىر تېمۇر ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەتتى. كوراك بى خانىمچەگە:

— ئەمدى ئۇنىڭغا كۆپ قاينىماڭ! — دەپ تەسەللى بەردى.

ئەسلىدە خانىمچە كوراك بى ئىلىۋالغان ئوقيا بىلەن ئوقلارنى بىر ئەسكى چاپانغا يۆگەپ سەزدۈرمەستىن يول ئۈستىگە

تاشلاپ قويغانىدى. ساھىبكەران كىلىملا ئۇنى ئالدى ـ دە. ناھايىتى خۇشال بولدى ـ دە. دەرھال يا بىلەن ئوقنى توغرىلاپ ئېتىنى يۈگۈرتكەن پېتى كوراك بىنىڭ قېشىغا كەلدى. كوراك بى ئۇنى كۆرۈپ قوشۇنلىرىغا:

ـ ئۇنىڭ ئەتراپىنى قورشاڭلار! ـ دەپ بۇيرۇدى. قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئەمىر تېمۇر كوراك بى ئەسكىرىدىن 200چە كىشىنى ئوقيا بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردى. قالغانلار قېچىشقا باشلىدى. كوراك بىمۇ قېچىشقا تەمشەلگەنىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ ياقىسىدىن ئالدى ـ دە، يۈزىگە بىر شاپىلاق ئۇردى، كوراك بى ئېتىدىن يىقىلدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ خىزمەتكارلىرى ھازىر بولدى ـ دە، كوراك بىنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاشتى. شۇ كۈنى ئالامانلاردىن 100چە كىشى ئەسىر بولدى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارنى ئەل ئىچىگە ئېلىپ ـ باردى ـ دە، ھەركۈنى زىياپەت بېرىپ مېھمان قىلدى. بىر كۈنى ئەمىر تېمۇر ئاشۇ 100 كىشىگە كېيىم ـ كېچەك كىيدۈرۈپ، كوراك بىنىڭ بىر كۆزىنى ئويۇپ تاشلاپ قويۇۋەتتى ۋە:

ـ بېرىپ، كۆرگەنلىرىڭنى بوراقخانغا سۆزلە! ـ دېدى.

بۇخارا خەلقى تاشكەنت ۋە خوجەنتتىن ھېسابسىز ئەسكەر كېلىپ ئېتىپتىمىش، دەپ ئاڭلاشقانىدى. دەرۋەقە شۇنداق ئىدى. بۇ قوشۇنلارنىڭ باشلىقى توق تېمۇرخان، شەيخ خۇدايى دات، تەمىرىدىن تاجىك ئىدى.

بوراقخان خوجەنت دەرياسىنىڭ بويىغا كېلىپ، بۇ يەرنىڭ لەشكەرلەرگە تولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. بۇنداق كۆپ لەشكەرنى ھەرگىز كىشى كۆرگەن ئەمەس ئىدى. توق تېمۇرخانىڭ دەريا ـ دەريا لەشكەرلىرىنىڭ 70 تۇغ ـ ئەلىمى بار ئىدى. بوراقخان بۇنى كۆرۈپ بۇخاراغا قايتىپ كەلدى ۋە ئۇچ كۈن تۇرۇپ بىر كېچىدىلا قېچىپ قارشىغا كەلدى.

بۇ يەردە بىر كىچىنى ئۆتكۈزۈپ تاك ئاتقاندىن كېيىن بەلخ تەرەپكە تاراپ كەتتى. بوراقخاننىڭ جەڭ تملمايلا قاچقانلىقنى كۆرگەن چاغاتاي سىپاھلىرى بۇخارادا تۇرماستىن ھەر تەرەپكە چېچىلىپ كەتتى.

تىوق تېمۇرخان جايخوندىن ئۆتۈپ خوجەنتنى ئىشغال قىلدى ۋە سەمەرقەنتكە يېتىپ باردى. ئۇ يەردە ئاكا بىر — ئەشرەفلەرنى يىغىپ، ئۇلارغا ياخشى مۇناسىۋەت قىلدى. سەمەرقەنتنى پايتەخت قىلدى.

ئەمىر قازاغىن قازاق ئېلىدىن ئىدى. ئۇنى بۇخاراغا ھاكىم قىلدى. ئاق تېمۇرخان دېگەن ئوغلىنى قوشۇپ ئەۋەتتى. قارا تېمۇر دېگەن يەنە بىر ئوغلىنى سەبز شەھرىگە ئەۋەتتى. قەرىندىنى ئون سەركەردە بىلەن ئۆز يۇرتىغا — بەلخ تەرەپكە ئەۋەتتى. ئۇلار بوراقخاننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ جەڭ قىلىشتى ۋە بوراقخاننى مەغلۇپ قىلىپ بەلخنى ئالدى. بوراقخان قەلەندەر سۈپىتىدە قەندىھارغا ئۆتۈپ كەتتى. چاغاتاي لەشكەرلىرى تارقىشىپ ھىرات، بەدەخشان تەرەپلەرگە چىقىپ كېتىشتى.

قىپچاق قوشۇنلىرى بۇخارا، ھىسار، تاشكەنت، سەمەرقەنت قاتارلىق بارلىق ماۋرائۇننەھىر يۇرتلىرىنى بېسىۋالدى.

ساھىبقىران كۆكۈل ئېچىش بىلەن بەند ئىدى. دادىسىنىڭ ئىملدىشى (تاغىسى) ھاجى بېگ كېلىپ:

— ئەي ئوغلۇم، تۇرغىن! ھازىر كۆكۈل ئېچىش ۋاقتى ئەمەس. توق تېمۇرخاننىڭ لەشكەرلىرى ھەممە يۇرتلارنى ئالدى. بوراقخان بىر كېچىدىلا قېچىپ كېتىپتۇ. چاغاتاي بەگلىرىمۇ ئۆزىنىڭ قەبىلىلىرى بىلەن ھەر تەرەپكە تارقىشىپ كېتىپتۇ. بىزمۇ قووۇم - قېرىنداشلىرىمىزنى ئىلىپ بىر تەرەپكە كېتەيلى! چۈنكى قارا تېمۇرخان ئەتە - ئۆگۈن بۇ يەرگە كېلىپ قېلىشى مۇمكىن! — دەپ قېچىشقا ئۇندىدى.

— ئەي تاغا! — دېدى ئەمر تېمۇر ئۇنىڭغا. — ئۇلارنىڭ ئەسلىمۇ تۈرك، بىزنىڭ ئەسلىمىزمۇ تۈرك. بىر - بىرىمىزگە چوڭچىلىق قىلىشماسمىز، ئۇنداق قىلىش بىزگە ئار-نومۇس، ئەگەر زورلۇق ئىشلەتسە، ئۇ چاغدا سۆلە قىلىشايلى!

ئاخىر ھاجى بېك قېچىشقا ھەرىكەت قىلدى. ئەمىر تېمۇر ئائىلاج تاغىسىنى تىللاپ - سۆكۈپ دېگۈدەك قورقۇتتى. ئەمىر تېمۇر ھەممە ئاقساقاللارنى چاقىردى. ئۇلار شەھەرنىڭ سىرتىغا — قارا تېمۇر-خانىنىڭ ئالدىغا قارشى ئالغىلى چىقىشتى.

ئەمىر تېمۇر زامانىسازلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا كۆرۈنۈش قىلدى. خىزمەتچىلەردىن بىرى خانغا:

— بۇ كىشى تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى بولىدۇ! — دەپ تونۇشتۇردى. توق تېمۇرخان: «تورغاينىڭ ئوغلى قولغا چۈشسە ئۆلتۈرۈڭلار!» دەپ جېكىگەنىدى. لېكىن يۈزتۇرانە كۆرگەندىن كېيىن «كورگانلارنىڭ بېگى» دەپ باغلاپ قويدى. كورگانلار ئەمىر - تېمۇرگە تاپا - تەنە قىلىشتى:

— ئەگەر قاچقان بولساق بىزگە بۇ بالا - قازا يوق ئىدى!

توق تېمۇرخان ئەمىرالارغا ھېچنەرسە دېمىدى. ئەمىر تېمۇرنى قارا تېمۇرخانىنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ئۇنى تېخى ئۆلۈمگە بۈيرۇغىنى يوق ئىدى، تاغ ئىچىدىن بىر قاپلان بىر ئۆچكىنى قوغلاپ كېلىپ قالدى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەن، ھەتتا ئەسىرلەر، جاللاتلارمۇ قېچىشتى. لېكىن ئەمىر تېمۇر قاچمىدى. قاپلان ئۆچكىنى تۈتۈپ يېگەندىن كېيىن ئاندىن ئەمىر تېمۇرگە ھۇجۇم قىلدى. ساھىبقىران بىر تېپىۋىدى، قاپلان پارچە - پار-چە بولۇپ كەتتى. قارا تېمۇرخان كېلىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ يۈزلىرىگە سۆيدى ۋە ئۇنىڭ قوللىرىنى يەشتى.

— ئاتام بۈيرۇغان تەقدىردىمۇ سېنىڭ ئۆلۈمىڭدىن ئۆتتۈم، — دېدى ئۇ ئەمىر تېمۇرگە ۋە خىزمەتچىلىرىگە بۈيرۇدى، — باشقىلارنى ئۆلتۈرۈڭلار!

— ئەگەر ئۆلتۈرسەڭ، — دېدى ئەمر تېمۇر ئۇنىڭغا، — مېنمۇ قوشۇپ ئۆلتۈرگىن! ئۆلتۈرمىسەڭ، ھەممەنزنى ئۆلتۈرمە!

ئەمر تېمۇرنىڭ ھىممىتىنى كۆرۈپ قارا تېمۇرخان ھەم-مەيلەننىڭ ئۆلۈمىدىن كەچتى. ئاندىن سەبىز شەھىرىگە كىردى ۋە ئەمر تېمۇرنى يېنىدىن ئايرىمىدى. ھەرقانداق ئىش بولسا ئەمر تېمۇردىن سوراپ قىلاتتى.

بىر كۈنى ئەمر تېمۇرنىڭ ئېملىدىشى ھاجى بېك ئەمر تېمۇرگە: «مېنى خانىڭ خىزمەتلىرىگە قاتناشتۇرمىدىڭ» دەپ ئاغرىندى. ئاخىرى ئۇنى ئەمر تېمۇرنىڭ يۇز خاتىرىسى ئۈچۈن خانغا دوست قىلدى. قارا تېمۇرخانىنىڭ خىزمەتچىلىرى ئىچىدە بىر چىرايلىق ئايال بار ئىدى. خان ھەممىدىن شۇنى ياخشى كۆرەتتى. كۈتمىگەندە بۇ ئايال ئەمر تېمۇرگە ئاشىق بولۇپ قالدى. بىر كۈنى ئۇ ئەمر تېمۇر خالى قالغان پەيتنى تېپىپ:

— ئەي خان ئەمر تېمۇر، مېنىڭ باغرىمنى كۆيدۈرۈپ ئىشىق ئوتىدا كۆمۈرگە ئايلاندۇرمىغىن. مېنىڭ مەقسىتىمنى ھاسىل قىل. — دەپ تۇرۇۋالدى.

— خانىڭ تۇزنى يەپ تۇرۇپ بۇنداق ئىشنى قىلمايمەن! — دەپ رەت قىلدى ئەمر تېمۇر. بۇ ئىشنى ھاجى بېك كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە گۇدرەت ئوتى بار بولغاچقا، ئەمر تېمۇرنى ئۆلتۈرۈشنى تەستەيتتى. چۈنكى ئۇ «قاچايلى» دېگەندە ئەمر تېمۇر ئۇنى تىللاپ ـ سۆكۈپ قاچقىلى قويمىغانىدى. شۇڭا ئۇ ئەمر تېمۇرنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— شۇنداق گۈزەل ئايالىنىڭ تەلىپىنى يەردە قويامسەن؟ — دەپ ئالدىماقچى بولدى. ئەمر تېمۇر ئۇنىڭ ھىيلىسىگە ئالدىنىپ:

— قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سورىدى. ھاجى بېك:

— ئۇنى بىر ساندۇققا سالغىن. مەن ئۆيۈمگە ئېلىپ

باراي. سەن گېيىن بار، ــ دەپ ئۆگەتتى. ئەمىر تېمۇر سادە دىلدىق بىلەن ھېلىقى خىزمەتكار ئايالنى بىر ساندۇققا ئېسىل، خۇش بۇي دورىلار بىلەن قوشۇپ سالدى. ھاجى بېك ئۇنى ئۇدۇللا قارا تېمۇرخاننىڭ ھۇزۇرىغا ئېلىپ باردى. خان زادى ئىشەنمىگەنىدى، ئۇ ساندۇقتىن ھېلىقى ئايالنى چىقىرىپ كۆر-سەتتى. قارا تېمۇرخان شۇ زامات قولىغا قىلىچ ئېلىپ ئەمىر تې-مۇرنىڭ قېشىغا كەلدى. ئەمىر تېمۇر ئۆزىدىن قېچىپ چىقتى. ھېلىقى ئايالنى تېپىۋېلىپ ئۆلتۈردى. خانىمچەنى ئەرەنچە كېيىن-دۈرۈپ بۇخارا تەرەپكە ئەكەتتى. قارا تېمۇرخان ھەر تەرەپكە ئۇنى ئىزدەش ئۈچۈن نامە يازدۇرۇپ، 100دىن - 100دىن كە-شىنى ئەۋەتتى. ئەتىسى كورگان ئېلىدىن 300 كىشىنى تال-لاپ، ئۇلارنىڭ بېشىنى كەستى. ھاجى بېك قەلەندەرچە ياسا-نىپ قاچتى.

100 كىشى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئارقىسىدىن بۇخاراغا يۈزلەندى. ئەمىر تېمۇر چۆلدىكى بىر كۆلنىڭ بويىغا كېلىپ چۈشتى ۋە ئۇ يەردە ناشتا قىلدى. ئۇ تۈيۇقسىزلا ئارقىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ-توزانىنى كۆردى. خانىمچەنىڭ يەتتە مىسقال زەھىرى بار ئىدى. «بەرەر يەردە قىينىچىلىقتا قالسام ئىچىمەن» دەپ ساقلاپ كەل-گەنىدى. ئۇ كېلىۋاتقان دۈشمەننى كۆرۈپ، زەھەرنى ئىچىشكە ھەرىكەت قىلمۇبدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ قولىدىن زەھەرنى ئېلىۋالدى ــ دە، كۆلگە تاشلىدى. ئىككىيلەن ئاتقا مىنىشىپ جۆنەپ كەتتى. ھېلىقى 100 كىشى كۆلنىڭ بويىغا يېتىپ كەل-دى. ئۇسساپ كەتكەچكە، ئاتتىن چۈشۈپلا سۇ ئىچىشتى. بىر دەمدىن كېيىن زەھەر تەسىر قىلىپ توقسىنى ئۆلدى. ئون كە-شى ئۇلارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ قورقۇپ سۇ ئىچمىدى. ئۇلار ئە-مىر تېمۇرنىڭ ئارقىسىدىن يولغا چۈشتى ۋە ئۇنىڭغا يېتىشىۋالدى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارغا ئوق ئاتتى. ئۇچ كىشى ئۆلدى. بىرىنىڭ كۆزى كور بولدى. ئەمىر تېمۇر:

ـ جانامۇ بىلەن كېچىشكەن بولساڭ كېلىۋەرا ـ دەپ ۋارقىرىدى. قوغلاپ كەلگەنلەردىن كور بولغىنى: «بۇنىڭغا تەڭ كەلگىلى بولمايدىكەن» دەپ ئويلىدى ـ دە. توق تېمۇرخانىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كېلىپ، ئەھۋالنى خانغا مەلۇم قىلدى.

قىمارۋاز ئاناقنىڭ ساھىبقىرانغا يولداش بولغانلىقى، ساھىبقىراننىڭ نەقىشبەند پىرىنىڭ خىزمىتە بارغانلىقى

ساھىبقىران مىڭ بىر مۇشەققەتلەرنى چېكىپ ئاخىر قارشىغا كەلدى. «شەرەپنامە» نىڭ مۇئەللىپىنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە، قارشى ئۇيغۇر تىلىدا كاتتا ئىمارەت ـ قەسىر دېگەنلىك بولىدىكەن، ئاق تېمۇرخان بۇ يەردە ئوردىسىنى شۇنچە ئېگىز تىلىپ سالدۇرۇدىكى. ئاپتاپ چىققاندا سايىسى بىر كۈنلۈك يولغا چۈشەر ئىدى، بىچارە ئەمىر تېمۇر بۇ يەرگە كېلىپ ھەيران قالدى ۋە بېشىنى خوتۇنىنىڭ تىزىغا قويۇپ بىرئاز ئۇخلىۋالدى. تۇيۇقسىز چاڭ كۆتۈرۈلدى، ئۇ ئويغىنىشىغا ئوۋدىن قايتقان ئاق تېمۇرخان يېتىپ كەلدى. خانىمچە بۆكسىگە ياغاچ قاداپ يەرگە چۈشتى. ئاق تېمۇرخان ئۇنىڭ خوتۇن كىشى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئەمىر تېمۇردىن:

ـ سىلەر كىم بولىسىلەر؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ بەگلەرنىڭ نەسلىدىن بولىمىز، سىلەرنىڭ زۇلۇم قىلىشىڭلاردىن قورقۇپ تۇرۇۋاتىمىز، بۇ مېنىڭ ئايالىم بولىدۇ، بىزلەرنى ھاقارەت قىلامدىكىن دەپ قورقۇپ تۇرۇۋاتىمىز، ـ دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تېمۇر.

بۇ سۆز ئاق تېمۇرخانغا قاتتىق تەگدى ـ دە:

ـ بىز زالىم بولغان بولساق سېنىڭ بۇ خوتۇنۇڭ بىزگە كېرەك، ـ دەپ بىر يىگىتكە بۇيرۇدى، ئۇ يىگىت خانىمچەنى ئاتقا مىنگەشتۈرۈپ ئېلىپ ماڭدى، خانىمچە: «مەن مەلىكە بو-

لىمەن، قولۇڭنى تەككۈزمە!» دېۋىدى، ئۇ «يىگىت» مۇ: «مەنمۇ خاننىڭ خوتۇنى، مەلىكە بولىمەن» دېگىنىچە، بۇكىنى ئېلىۋىدى، ئەمىر تېمۇرنىڭ غەيرىتى قوزغىلىپ، ئاق تېمۇرخاننىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ:

— بۇ نېمىدىگەن زۇلۇم! مېنىڭ ھەققىمگە شۇنداقمۇ قىلامسەن؟ — دېدى، خان قىلىچىنى ئەمىر تېمۇرنىڭ بېشىغا سالدى، قىلىچ تۆتلىك پاتتى، ئەمىر تېمۇر ئېسىدىن كېتىپ يىقىلدى، كەچ كىرىپ قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىن ئاق تېمۇرخان خانىمچە-نى ئالدىغا ئەكەلدى، خانىمچە:

— بىز مۇسۇلمانلارنىڭ قائىدىمىزدە، ھەيز كۆرگەن خوتۇ-غا يېقىن كېلىپ بولمايدۇ. ھازىر مېنىڭ دەل شۇنداق ۋاقتىم، يېقىن يولىما، بولمىسا ئۆزۈمنى خەنجەر بىلەن ھالاك قىلىۋېـ تىمەن! — دەپ ھەيۋە قىلدى، ئاق تېمۇرخان چىقىپ كەتتى، خانىمچە 40 كۈن ۋاقىت سورىدى، ئاق تېمۇرخان ھەركۈنى قېشىغا كەلسە ئۇ قولىغا خەنجەر ئالاتتى. خان ئىلاجىسىز قاچار ئىدى.

ئەمىر تېمۇر ھۇشىغا كەلگەندە، ئەتراپتا ھېچكىم يوق ئىدى، ئۇ ئورنىدىن ئاستا تۇردى - دە، يىغلىغان پېتى بىر مەسچىتكە كىرىپ يىقىلدى.

مەسچىتنىڭ مەزىنى رەھمى كېلىپ، ئۇنى ئۆيىگە ئاپاردى، ئەمىر ئۇنىڭغا ئۆزىنى: «تۆرە بالىسى بولىمەن» دەپ تونۇشتۇردى - مەزىن:

— مېنىڭ بىر ئوغلۇم بار، ئىسمى ئاناق، ئۇنىڭ لەقىمى «گۈل قىمارۋاز»، بېشى تاز. مەن ئۇنىڭ ئىشىغا نارازىمەن، — دەپ ئۆز ئەھۋالىنى ئەمىر تېمۇرگە سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئوغلى كىرىپ كەلدى. ئۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ جاراھەتلىرىنى كۆرۈپ، يۇيۇپ، تاڭدى. شۇندىن باشلاپ ئۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ خىزمىتىدە بولدى. (بۈگۈنكى كۈندە ئۇنىڭ قەبرىسى ئەمىر ساھىبقىراننىڭ قەبرىسىنىڭ ئاياغ تەرىپىدىدۇر.)

ھېلىقى مەزىن قوچىن ئېلىدىن ئىدى. ئۇلار ئەمىر تېمۇرنى ساقايتىش كويىدا كۆپ تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتى. بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن ساھىبقىران ساقايدى.

ئاناق ھەر كېچىدە ئۆيدىن چىقىپ كېتەتتى. بىر كېچىسى ئەمىر تېمۇرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تۇيدۇرماي باردى ۋە ئۇنىڭ بىر خەندەكتىن سەكرەپ ئۆتۈپ، شەھەر سېپىلىدىن ئېشىپ چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى، بىرۋاقىتتىن كېيىن قورغاننىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەلگەنلىكىنى كۆردى. ئەمىر: تېمۇر «ئۇنىڭغا كۆڭۈل گەپلىرىمنى ئېيتاي» دەپ ئويلىدى. ئەمما: «كۆڭۈل سۆزلىرىمنى دېگەن بىلەن، ئىشىمنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالارمۇ؟ چىقالماسمۇ؟ سۆزۈمنى ئاڭلارمۇ - ئاڭلىماسمۇ؟» دەپ ئىككىلەندى. ئاۋۋال ئەمىر تېمۇر، ئاندىن ئاناق ئۆيگە قايتىپ كەلدى.

تاڭ ئاتتى. مەزىن ئەمىر تېمۇرگە:

— ئەي يىگىت، تاجىكلار: «بىكارچى ئادەمدىن خۇدامۇ بىزاردۇر» دېيىشىدۇ، سەن ئەمدى بىرەر ئىش بىلەن مەشغۇل بول! ئىشى يوقنىڭ چىشى يوق دېگەن گەپ بار. يەنى بىكارچىنىڭ سۆزى ھېچكىمگە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ، — دەپ مەسلىھەت كۆرسەتتى.

مەزىن، ئاناق ۋە ئەمىر تېمۇر قوغۇنلۇققا بېرىپ ئوت ئوتاشتى. چۈش بولغاندا بىر ياغاچنىڭ سايىسىدە ئارام ئېلىپ ئۇخلاشتى. بىر چاغدا ئاناق ئويغىنىپ توزغا ئوخشايدىغان ئاجايىپ چىرايلىق بىر قۇشنىڭ ئەمىر تېمۇرنىڭ بېشىغا سايە تاشلاپ دەرەخقە قونۇپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. قۇشنىڭ تۇمشۇقىدا بىر پارچە قاقشال ئۇستىخان بار ئىدى. ئاناق ئاتىسىنى ئاستاغىنا ئويغىتىپ، قۇشنى كۆرسەتتى. ئاتا - بالا: «بۇنداق قۇشنى ھېچ كىشى كۆرگەن ئەمەس. بۇ چوقۇم ھومايۇن قۇشى ئىكەن» دېيىشتى. ئاناق دادىسىغا:

— ئەي دادا، بۇ تۆرە بالىغا خۇدا كاتتا دۆلەت ئاتا قىلغۇ-سىدۇر. مەن ۋەدە قىلدىمكى، مۇشۇ تۆرىنىڭ مۇلازىمىتىدىن زادىلا ئايرىلمايمەن. — دېدى. ئاتا ۋە بالا شۇنىڭدىن باشلاپ ئەمرىتە-مۇنى تېخىمۇ ئىززەت ھۆرمەت قىلىدىغان بولدى. ساھىبقىران بول-سا «ئۇلار مېنى مەسخىرە قىلىۋاتسا كېرەك» دەپ يىغلار ئىدى. ئۇ:

— ئەي قۇرداش، مېنىڭ بېشىمدا شۇنداق كۆلپەتلەر بار ئىكەن. ئۇچارغا كەلمىسە لاچىن مادارى، بولۇر چىمچۇقتا شۇم-شۇك كار بارى، — دېدى.

ئاناق قىمارۋاز ئەمىر تېمۇرگە شۇنداق دېدى:

— ئەي جېنىم تۆرەم، مەسخىرە قىلمىغانلىقىمغا قەسەم قىلىپ بېرەيمۇ؟ ئاڭلا. بۇ قوغۇنلۇقتا چىققان كۆنى لاتاپەتلىك بىر قۇش بېشىڭ ئۈستىدىكى دەرەخكە قونۇپ ساڭا سايە تاشلىدى. ئۇنىڭ تۇمشۇقىدا بىر پارچە قۇرۇق ئۇستىخان بار ئىدى. مەن ئۇنى «ھومايۇن قۇشى» دەپ پەم قىلدىم. يېقىندۇركى، پەلەك شاھى يۈسۈپنىڭ ئىقبالىغا يەتكەندەك، سەنمۇ مۇشەققەتلەر زىندا-نىدىن چىقىپ، «مىسر» راھىتى ئۈستىدە سۇلتان بولساڭ ئەجەب ئەمەس. ئەمدى خاتىرجەملىنى جەم قىلىپ، ماڭا ئەسلى كېلىپ چىقىشىڭنى ئېيتىپ بەرگىن.

ئەمىر تېمۇر ھەرقانچە قىلسىمۇ ئاناق زادىلا ئۇنىمىدى. ساھىبقىران ئائىلاج ھەقىقىي سۆزىنى ئۇنىڭغا ئىزھار قىلدى. نەزمە:

پەلەك ماڭا قويمىش ئۇشبۇ قاتتىق ئات،
ئەمىر تېمۇردۇر، تېمۇردۇر قانات.
ياراتقان قۇلىمەن روسۇلى ئانام،
بولۇپ ئۇممەت ماڭا ئەلەيھىسسالام.
يەنە رەھمەت بولسۇن ئۇنىڭ ئالىغا،

ۋە ئەۋلادىغا، يەنە ئەسھابىغا.
ئەمرى باھادۇر ئاتامدۇر مېنىڭ،
قارا چارۇ ئىنجىل بوۋامدۇر مېنىڭ.
قارا چارنويان ئېيىلدەشمىدۇر،
تېمۇچىن ۋەزىرى ئول ئازادە دۇر.
ئۇلار پەھلەۋانلىقتا ئارسلان كەبى،
دېڭىزدا لەھەڭ، چۆلدە قاپلان كەبى.
ئۇلار ئەجدىھايى زامان ئەردىلەر،
شىجائەتتە شىرى ژىيان ئەردىلەر.
ئانامدىن سورىساڭ بۇ ھەم ئەسلى زات،
بەرى روزى مەھشەر، شەپئە، ئىسات.
سىيادەتتە ئەردى بولار ئاق سۆڭەك،
شەرىئەت ستونى ئىشت يەك ـ بى يەك.
نەچچە كۈن بولۇپمەن چۈغەيرەتتە مەن،
يەنە نەچچە كۈنلەر نەزلەتتە مەن.
بۇدۇر كىم ھەمە پېئىلۇ ئەتبار دەھىر،
بېرىپ ئىقبال گاھىدە ئەدبار دەھىر.

ساھىبقىران ئۆزىنىڭ ئەسلى نەسلىنى ۋە دەۋران سۈرۈش ئەھۋالىنى ئاناقا بىر ـ بىرلەپ ئېيتىپ بەردى. خانىمچەنى ئاق تېمۇرخاتتىڭ ئەكەتكەنلىكىنى، بۇ ئىش ئۈچۈن كۆڭلىنىڭ قايغۇ بىلەن تولغانلىقىنىمۇ سۆزلەپ بەردى. ئاناق قىمارۋاز:

ــ ئەي تۆرەم، غۇنچىدەك كۆڭلۈڭنى قان بىلەن ئاربلاشتۇر ما ۋە لالىدەك باغرىڭنى داغلىما. ئەمدى ئۈمىدىنىڭ گۈللىرى ئېچىلىپ، دۈشمەنلىرىڭنىڭ قانلىرى چېچىلسا ئەجەب ئەمەس. مەن سەن ئۈچۈن خىزمەت پۈرستىنى بېلىمگە باغلىدىم، قۇللۇق ھالقىسىنى قۇلىقىمغا سالدىم. ئىنىشائاللا، ئاق تېمۇرخانىنىڭ تەخت

راۋىقىغا ئوت قويۇپ، خانىمچەگە نىجاتلىق بېرىش ۋاقتى كەلـ
گەندۇر، — دەپ كۆڭۈل ياسىدى.

شۇكۈنى، كۈيئوغۇل قۇياش يۈزىنى شەپەقتەك قىزارتىپ، ئاخىر غايىب بولغاندىن كېيىن تۈن كېلىنى غەمكىن بولۇپ بېشىغا قارا ياغلىقىنى سالدى. ئاناق ھەييارلىق قائىدىسى بويىچە تەييارلاندى. ئەمىر تېمۈر ئىككىسى كېچىلەپ خەندەك ياقىسىغا كېلىشتى. ئاۋۋال ئاناق ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ، ئۆزىنى قورغاننىڭ ئىچىگە ئالدى. ئاناق ئەمىر تېمۈرنىمۇ قورغانغا كىرگۈزدى. ئىكـ كىيلەن شەھەرگە كىرىشتى. شۇ كۈنى قاراۋۇللارنىڭ ھەممىسى ئۇخلىشىپ كېتىشكەنىدى. ئۇلار ئوردا تەرەپكە بېرىشتى. دەرۋازىـ ۋەنلەرنىڭ ھەممىسى ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. قۇلۇپنىڭ ئاچقۇچىمۇ يەردە تۇراتتى. ئۇلار يەتتە ئىشىكتىن ئۆتۈپ ئاستا ـ ئاستا مېڭىپ كېلىشمەكتە ئىدى. ئالدىدا چىراغ كۆرۈندى. ساھىبقىران قارىۋىـ دى، ئاق تېمۈرخان خانىمچەنىڭ ئالدىدا تۇراتتى. قولىغا خەنـ جەر ئالغان خانىمچە ئاق تېمۈرخانغا:

— ئەي چىتتە كاپىرى! مېنىڭ ئالدىمغا كەلمە! بولمىسا ئۆزۈمنى خەنجەر بىلەن ھالاك قىلىمەن! ھېچكىم مېنى ئۆلۈمدىن قايتۇرالمايدۇ! — دېدى.

ئەمىر تېمۈرنىڭ كۆڭلىدە غەيرەت ئوتى يالقۇنلىدى ـ دە، بىر تېپىپ ئىشىكنى سۇندۇردى ۋە ئىچكىرىگە كىردى، ئاق تېمۈرخان قولىغا قىلىچ ئېلىپ:

— كىم؟ مېنىڭ قەسىرىمگە كىرگەن قانداق ئۇياتسىز نەرـ سە سەن!؟ — دەپ ۋارقىرىغانىدى، ئاناق ئارقىدىن كەلگىنىچە خەنجەر ئۇرۇپ ئۇنى ھالاك قىلدى. ئۇلار خانىمچەنى ئېلىپ، ئوردىغا ئوت قويۇپ، مەزىننىڭ ئۆيىگە يېتىپ كېلىشتى.

ئەتىسى قارشىنىڭ ئادەملىرى ئاق تېمۈرخاننىڭ ئۆلتۈرۈلـ گەنلىكى ۋە ئوردىغا ئوت قويۇلغانلىقىدىن خەۋەر تېپىشتى. توق

تېمۇرخان باشلىق ھەممەيلەن قارىلىق كىيىملىرىنى كىيىشتى.

ئەمىر تېمۇر بىر كېچىسى چۈش كۆردى. چۈشىدە چاچلىرى چۈۋۈلغان بىر قەلەندەر ئەمىر تېمۇرگە بىر نان بەردى، لېكىن نانىنىڭ بىر بۇرجىكىدىن ئازراق ئوشتۇۋالدى. ئۇ ئويغىنىپ، كۆرگەن چۈشىنى ئاناققا دەپ بەردى. ئاناق:

— ئۇ نان پۈتۈن يەر يۈزىدۇر. ئەزىزلەر بۇنى ساڭا بېرىپتۇ، — دەپ تەبىر بەردى. ئەمىر تېمۇر:

— ئۇ قەلەندەرنىڭ جاھالىنىڭ ئىسسىقلىقى مېنى سارىڭ قىلىپ قويدى، — دېدى.

بۇخارا تەرەپتىن: «ئەمىر قازاغمن ھەر يەردە موللا بولسا ئۆلتۈرۈڭلار، دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ، بۇخارادا موللا دېگۈدەك كىشى قالماپتۇ» دېگەن خەۋەر تارالدى. ئەمىر تېمۇر ئاناققا: «بۇخاراغا بېرىپ، خەلقنى ئۇ زالىمدىن قۇتقۇزۇلدۇرايلى!» دەپ تەكلىپ قىلدى. خانىمچەنى قارشىغا قويۇپ، ئاناق بىلەن ئىككىلەن بۇخاراغا قاراپ ماڭدى. ئۇلار بۇخاراغا يېقىن بىر چاربىاغقا يېتىپ باردى. باغدا بىر كۆل، كۆل بويىدا بورا سېلىنغان سۇپا بار ئىدى. ئەمىر تېمۇر سۇپىغا چىقىپ ئولتۇردى ۋە دەرەخنىڭ پۈتىگە ئېسىلغان بىر نامىنى كۆردى. نامىدە: «مۇشۇ دەرەخنىڭ مېۋىسىنى كىمدە كىم يېسىمۇ، يېمىسىمۇ سەۋەبكار بولىدۇ.» دېيىلگەنىدى. ئاناق:

— يېمەيلى، سەۋەبكار بولىدىكەنمىز، — دېگەنىدى، ئەمىر تېمۇر:

— يېسەكمۇ، يېمىسەكمۇ سەۋەبكار بولىدىكەنمىز، ئۇنىڭدىن كۆرە يەيلى! — دېدى. ئۇلار مېۋىنى كۆكۈللىرى خالىغانچە يېيىشتى. بۇ يەردە بىر كېچە ـ كۈندۈز تۇرۇشتى. تۇيۇقسىز كۆل قاينىاپ، مەۋج ئۇرۇشقا باشلىدى. بىر تەرەپتىن قەلەندەر سۇپىغا بىر ئوغۇل چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ شىجائىتىدىن پۈتۈن ئالەم لەرزىگە كەلمەكتە ئىدى. ئاناق:

— ئەنە باغنىڭ ئىگىسى كېلىۋاتىدۇ. بىز بىلەن ئۇرۇشىدىغان بولدى، — دەپ تۇرۇشقا، قەلەندەر تووۇلغىنىچە كېلىپ:

— سىلەر قانداق ئادەمسىلەر؟ مېۋىلەرنى نېمىشقا ئىجازەتسىز يېدىڭلار؟ — دېدى. ئەمىر تېمۇر:

— بىز مۇساپىر، بۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، باغ ئىچىدىكى دەرەخكە ئېسىپ قويۇلغان نامىنى كۆردۇق. نامىدە: «يېگۈچىلەرمۇ، يېمىگۈچىلەرمۇ سەۋەبكار!» دېيىلگەچكە، ھامان سەۋەبكار بولمىدىكەنمىز، دەپ يېدۇق، — دېدى. باغنىڭ ئىگىسى شۇ ھامان:

— سەن تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلىغۇ؟ — دېۋىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا زەن سېلىپ قاراپ ئۇ كىشىنى تونۇپ قالدى — ده، ئايىغىغا يىقىلدى. ئۇ كىشى:

— مېنىڭ ئىتىم مۇھەممەد پەزىل بۇخارى نەقىشبەند باھاۋىددىن دەپ شۆھرەت تاپقاندۇر. بۇ باغ مېنىڭ بېغىمدۇر. خۇدا يولىغا بېغىشلىغانمەن. ھەر كىم كېلىپ مېۋىلىرىنى يېيىشىدۇ. بۇ جايىنى «قەسىر ئارىپان» دېيىشىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭدىن:

— بۇ نامىنىڭ سىرى نېمە؟ — دەپ سورىدى. باھاۋىددىن:

— ھەر كىم يېسە مەن سەۋەبكار، چۈنكى ئۇنىڭسىز جەننەتكە قەدەم قويمايمەن. يېمىسە، ئۇ زامان، چۈنكى يېمەسلىكى بىلەن ئۆزىگە ئۆزى جاپا قىلىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى. بۇ سۆھبەتتىن كېيىنكى كۈنى ئەمىر تېمۇر، ئاناق بۇخاراغا يېتىپ كەلدى. بىر دوقمۇشقا يېقىن كېلىۋىدى، قاراۋۇللارنىڭ ناغرىسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەمىر تېمۇر ئۆزىنى بىر بۇزۇلغان دۇكاننىڭ ئىچىگە ئالدى. ئاناق باشقا تەرەپكە كېتىپ قالدى. ئەمىر تېمۇر دۇكان ئىچىگە قاراپ بىر بېشى كېسىلگەن ئايالنى كۆردى. ئۇ ھەيران بولۇپ، بۇ يەردىن چىقىپ كېتەي، دەپ

تۇرۇشىغا. قاراۋۇللار يېتىپ كېلىپ بۇ ئەھۋالنى كۆرۈشتى - دە، ئۇنى تۇتۇۋېلىپ باغلىدى. ئۇنىڭ راست گەپلىرىگە ئىشەنمىدى. قاراۋۇللاردىن بىرى ئەمىر تېمۇرنى ئۆيىگە ئەكەلدى ۋە تاڭ ئاتقاندا ئەمىر قازاغىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىشنى قارار قىلدى. ئەمىر تېمۇر تۈن بويى ناله قىلىپ يىغلىدى. سەھەرگە يېقىن ئۆينىڭ ئىشىكى ئېچىلدى. قولىدا چىراغ كۆتۈرگەن بىر چۆرە خوتۇن چىقىپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يىغلىغىنىچە:

— ئەي تۆرە ئوغۇل، ساڭا نېمە بولدى؟ — دەپ سورىدى.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا دىققەت بىلەن قارىۋىدى، بۇ چۆرە ئەسلى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىنىكىئانىسى. بىر ۋاقىتلاردا ئالامانلار شۇ جايلارغا بارغاندا ئەسىرگە چۈشكەن ۋە بۇخارالىغا كەلتۈرۈلۈپ، بۇ قاراۋۇلغا سېتىلغانىدى.

بۇ ئايال ئەمىر تېمۇرنى ئازاد قىلدى. ئەمىر تېمۇر ئاناقنى تېپىشقا ماڭدى. ئۇ بىر يەرگە بېرىپ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ باغلىغان قاراۋۇلنىڭ بوينى ئۈزۈلگەن، قانغا بويالغان هالدا سۈنايلىنىپ ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ يەردىن ئازراق ئۆتۈپ باشلىرى كېسىلگەن كۆپلىگەن قاراۋۇللارنى كۆردى. بىر چاغدا قولىدا خەنجەر تۇتقان قارا كىيىملىك بىر كىشى كەلدى. ئەمىر تېمۇر ئۆزىنى ياقىغا ئېلىپ، سىنجىلاپ قارىۋىدى، ئۇ ئاناق ئىكەن. ئۇلار بىر - بىرىنى تونۇپ كۆرۈشتى. ئاناق:

— سىز ئۈچۈن 70 قاراۋۇلنىڭ بېشىنى كەستىم، يەنە سىزنى تۇتۇۋالغان قاراۋۇلنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، سىزنى قۇتۇلدۇرماقچى ئىدىم. ئەلھەمدۇلىللا، سىزنى بۇ يەردە ئۇچراتتىم، — دېدى.

ئىككىيلەن ھەزرىتى باھاۋۇددىننىڭ خىزمىتىگە كەلدى.

مەۋلانا شەرەپىدىن جامىئەلىئەزەم كەلتۈرۈپتۇ لەركى، ئەمىر قازاغەن توق تېمۇرخاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن بۇخارالىغا ھا-

كىم بولدى. ئۇ ئىلگىرى ئادالەتنى تەلەپ قىلاتتى. ئىككىنچى قېتىم ھاكىم بولغاندا زالىم بولدى. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇنىڭ ئاتىسى قالماق بەگلىرىنىڭ قىزىنى ئالغانىدى. ئۇ ئايال غا قازاغمن ئاشىق بولدى. دادىسى سەمەرقەنتتە — توق تېمىر-خانىنىڭ ئالدىدا ئالەمدىن ئۆتتى. دادىسى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇ ئايالنى بۇخاراغا ئەكەلدى. ئۇنىڭ ئېتى بايغۇن ئىدى. قازاغمن بۇ ئايالنى ئۆزىگە خوتۇن قىلماقچى بولدى. بايغۇن:

— مەن ساڭا تەگمەيمەن، ھېچقانداق مەزھەپتە ئانىسىنى ئوغۇل ئېلىش دۇرۇس ئەمەس، كاپىر بولغىنىم بىلەنمۇ تەگمەيمەن، — دەپ رەت قىلدى. ئۇلار ئاتا ـ ئانىمۇ خۇداغا ئوخشاش، دەپ چوقۇنار ئىدى. «ئادەم ئاتىسىنى ئاسمان يارىتقان» دەپ، كۆكنى (ئاسمانىنى) تەكرى قىياس قىلىشاتتى.

ئەمىر قازاغمن موللىلاردىن پەتىۋا ئالماقچى بولدى. ئۆزىنىڭ دىنىغا ئىشىنەلمەي، «دىنلارنىڭ پەزىلەتلىكى مۇھەممەدنىڭ دىنى» دەپ تونۇپ، مۇھەممەدىلەردىن پەتىۋا تەلەپ قىلدى ۋە «كىشىنىڭ ئاتىسى ئۆلسە، ئۇنىڭدىن مال قالسا دادىسىنىڭ ۋارىسى ئۇنى تەسەررۇپ قىلسا بولامدۇ؟ بۇنىڭدا كىتابلاردا قانداق پەتىۋا بار؟» دەپ سورىدى.

بۇ چاغلاردا ئىمام ھافىزىددىن بۇخارى بۇخارانىڭ مۇپتىسى ئىدى. ئۇ كىشى: «مىراس — ۋارىسنىڭ ھەققىدۇر» دەپ پەتىۋا بەردى. قازاغمن بۇ پەتىۋانى بايغۇنغا كۆرسەتتى. بۇ خوتۇن سۆزگە ئۇستا ئىدى. ئىمام ھافىزىددىنگە: «قايسى مەزھەپتە ئانىنى ئوغۇل ئالغىنى بار؟ بىز كاپىر سىلەر مۇسۇلمان. شۇنداق تۇرۇپمۇ دۇنيانى دەپ، ئاخىرەتتىن كەچتىكلارمۇ؟» دەپ نامە يازدى.

ئۇنىڭ نامىسىنى كۆرگەن ئىمام ھافىزىددىن جۇمە كۈنى ئەمىر قازاغمنىڭ قېشىغا كېلىپ: «سەن بىزدىن ھېيلە بىلەن

پەتۋا ئالدىك» دەپ غەزەپلەندى. قازاغمن موللىلارغا مۇخاس ئىدى. شۇڭا ھېچنەرسە دېيەلمىدى. «ئەمدى بۇ ئارزۇ ـ ھەۋەس تىن ئۆتتۈم» دەپ كۆپ ئەپسۇسلاندى. لېكىن بۇ ۋەقە يەتتە ئىقلىمغا: «بۇخارا موللىلىرىنىڭ ئۆگەي ئانىسى ئالسا بولىدۇ، دەپ پەتۋا بەرگىنى قانداق ئىش؟» دەپ پۇر كەتتى ۋە ھەر تەرەپتىن نامىلەر كېلىشكە باشلىدى. بۇخارا موللىلىرىنىڭ ئابرويى تۆكۈلدى. ئۇلار يىغلىشاتتى. ئىمام ھافىزىددىننىڭ چۈشىگە ئىمام ئەزەم رەھىمەدۇللا ئەلەيھى پىرىم كىردى ۋە ئۇ: «ئەي ـ ئوغلۇم، ھەر كىم مەسىلە سورىسا بىلىپ جاۋاب بەر، ئالدىراپ جاۋاب بەرمە! ئەمدى بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئالغىن. ئەتە يەتتە ئىقلىم ـ 72 مەزھەپكە «مىللەتىنى ئالداپ زىددىيەت سالسا ئۇنىڭغا خۇدانىڭ لەنتى ياغدۇ» دەپ نامە يازغىن!» دەپ ۋەسىيەت قىلدى.

ئىمام ئويغىنىپ كۆپ يىغلىدى، بۇ سۆزلەرنى خەلقە ئېيتمۇدى، ھەممىسى قوبۇل قىلىشتى. لېكىن رافىزىلار قوبۇل قىلمىدى، ئۇلارنىڭ مەزھىپىدە قارىمۇ قارشىلىق كۆپ ئىدى.

شۇنداق قىلىپ ئەمىر قازاغمن بايغۇنىنى ئالمىدى. ئىمامىلاردىن ئەندىشە قىلدى. لېكىن بايغۇن بىر تاجىك كىشىگە كۆڭۈل بەرگەنىدى. بايغۇن بۇ تاجىكنى خالىغان چېغىدا بىر قازانلىقىنى ئېچىگە مۆكتۈرۈپ «تاماق ئەكەلدى» دېگەن باھانە بىلەن قېشىغا كىرگۈزەتتى. بىر كۈنى ئەمىر قازاغمن سارىيدا ئىدى، خىزمەتچىلەر ھېلىقى قازاننى كۆتۈرۈشۈپ كىرىپ كېلىشتى. قازاغمن:

ـ بۇ قازاندىكى نېمە؟ ـ دەپ سوريغانىدى خىزمەتكار:

ـ بايغۇن خوتۇنلىقىنى ئېشى ئىدى، ـ دەپ جاۋاب بەردى ئىمام ھافىزىددىنمۇ شۇ يەردە ئىدى. ئۇ كارامەت ئارقىلىق:

ـ قازانلىقىنى ئېچىدە ئادەم بار، ـ دەپ بىشارەت بەردى دېگەندەك قازان ئېچىدىن ھېلىقى ئادەمنى ئەكەلدى.

قازاغىن تاجىكنى شۇئاڭلا قىلىچ بىلەن چېپىپ ھالاك قىلدى. ئاندىن ھەرەم تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بايغۇن قورقۇپ كېتىپ «ساڭا تېگىمەي» دېدى ۋە قازاغىنغا ناز قىلىپ ئۇنىڭ زوقىنى كەلتۈردى ۋە غەزىپىنى باسقان بولدى.

لېكىن بايغۇن «تاجىكنى ئۆلتۈرۈشكە ئىمام سەۋەب بولغان» دەپ موللىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈش قەستىدە بولدى ۋە قازاغىنغا ھىيلە ئىشلىتىپ: «ئاشۇ مۇپتى ئىمام ھېنى ئىستىقىسوۋۇتىقى قىلىپ ئۆزىگە باغلىۋالدى» دەپ تۆھمەت قىلدى. ھەرخىل پىتنە تېرىلدى. ئەمىر قازاغىننىڭ غەزىپى ئۆرلەپ: «موللىلارنىڭ قېنى بىلەن دەرەخ كۆكەرتمەيدىغان بولسام» دەپ قەسەم ئىچتى. بايغۇن دېگەن مەلئۇن خوتۇنىغا: «موللىلارنىڭ قېنى بىلەن دەرەخ كۆكلەتسەڭ، ئاندىن ھېنى ئالسەن!» دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ قان تۆككۈچى ئىمام ھافىزىددىننى چاقىرغۇزدى. ھەر كۈنى ئىمام كەرىپ كەلگەندە. قازاغىن ئالدىغا باراتتى ۋە كۆپ ئىززەت قىلاتتى. بۇگۈن ئۇنىڭ جۇدۇنى تۇتقان بولۇپ ئورنىدىن زادى قوزغالمىدى. ئىمام بۇ ئالامەتلەرنى كۆرۈپ جېنىدىن قول يۇدى. ئىمام ئادەتچە ئۇنىڭدىن يۇقىرىراق ئورۇندا ئولتۇردى. قازاغىن:

— مەن ئەمىر تۇرسام نېمىشقا ھېنىڭدىن يۇقىرىراق ئولتۇردۇڭ!؟ — دېدى.

— مەن ئالىم بولىمەن! — دەپ جاۋاب بەردى ئىمام.

— ئالىم بولساڭ، — دېدى قازاغىن ئىمامغا، — نېمىشقا بىر مەسلىگە جاۋاب بەرمەيسەن؟

— سوردىڭىز! — دېدى ئىمام. قازاغىن:

— ئاتىسىدىن قالغان خوتۇننى ئوغلى ئالسا بولامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— بىزنىڭ مەزھىپىمىزدە بولمايدۇ. ئەمما سەن كاپىر، ئېلىش - ئالماسلىق ئۆزۈڭنىڭ ئىختىيارى! — دەپ جاۋاب بەردى ئىمام.

قازاغىن شۇ زامات جاللاتقا: «ئىمامنى ئۆلتۈرا!» دەپ بۈيرۇدى. ئىمام شېھىت بولۇر ۋاقتىدا مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇغانىدى:

تىلىم بىرلە ئوقۇپ 40 يىل خۇدانىڭ ئىلمىي لوھىدىن،
قۇلاق بىلەن ئىشتىتىم شەست سال ئەسرارىنى تەئىيىن.
نى سەيىر ئەردى بولۇپ بۇگۈن شېھىتىم قەھرىڭ بىلەن،
ياراتقاندىن ئىرۇر بۇ لەتەپۇ رەھمەددۇر ماڭا ئايىن.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇ قان تۆككۈچى زالىم موللىلارنى توپلاپ شېھىت قىلىشقا باشلىدى. رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشچە، 40 كۈنگىچە 4000 مولىلىنى شېھىت قىلدى. روھ تۇتىسى تەن قەپىزىدىن ئۇچۇش شەكىرىستانىغا ئۇچتى. ھەر يەردىكى مەدرىس ۋە مەسچىتلەرنى خاراب قىلدى. ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەر ھەر تەرەپكە قېچىشتى. كاپىرلار كىفرو غوۋغاسىنى بۇخاراغا چاچتى. مەزىنلەر ھەرقايسى مەسچىتتە ئاۋازىنى چىقىرىپ ئەزان ئوقۇيالمىدى.

بۇ دەل زامىزان ئېيى ئىدى. مۇسۇلمانلارغا: «روزا تۇتماڭلار!» دەپ بۈيرۇدى. بىرقانچە ئىرادىسىز ۋە ئەقىلسىز تاجىكلار دىنىي مۇھەممەدنى تاشلىدى. «شەمسىلىك» نامىلىق چارباغ (ھازىر نامازگاھدۇر.) بۇتخانىغا ئايلاندۇرۇلدى. چىتتە سپاھلىرى بۇ يەرگە كېلىپ بۇتقا چوقۇنۇشتى. مۇسۇلمانلار كۆپ قېتىملىق تارتتى. گويا كى نۇھنىڭ وپانى مەۋجىگە كەلدى.

قەزىل قان بولۇپ مەۋجى توپانلار.
شېھىت بولدىلەر كىم ئەزىز جانلار.
كېتىپ ئەربابىدىن چۇ ئىسلامىدىن،
ئۇلار ئىچرە چۈشتى ئەجەب كېرو - كەن.
جىلاي ۋەتەن بولدى ئۇستازىلار.
دىن ئەھلى خاپادۇر، كاپىر شادلار.
كەلسە بۇتخانىلارغا زەئىپ ئىلەن.

بېرىپ نەچچە ئارايۇ ـ تەرتىپ بىلەن،
بولۇپ مەدرىس ـ مەسچىتلەر خاراب،
مۇسۇلمان بەرىشانۇ، ھەيران ساۋاب.
شەرىئەت چىراغى قىلىپتۇر. ئۆچۈپ.
شەرىئەتنىڭ تەلىپى ھەريان قېچىپ.
مۇسۇلمانىنىڭ ھەممىسى غەم ـ قايغۇدا،
فساد ئەھلى كۆركەم كۆزى ئۇيقۇدا.
فسقى ـ فاساد شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، قەلەم ئۇنى يازالمايدۇ. تىل ناله قىلىشقا ـ سۆزلەشكە پېتىنالمايدۇ. بۇخارادا سىيىت ئاتىدىن باشقا پەزىلەت ئەھلى قالمىدى. قازاغمن:

ـ سىيىتتىنى كەلتۇر! ـ دەپ بۇيرۇدى.

بۇخارا ئەھلى بۇنى ئاڭلاپ ھەممىسى سىيىت ئاتىنىڭ خانىقاسىغا كېلىپ يىغلاشتى ۋە:

ـ بىز جېنىمىزدىن تويدۇق. قولىمىزغا قورال ـ ياراق ئېلىپ زالىم بىلەن ئۇرۇشىمىز! ـ دېيىشتى. سىيىت ئاتا ئۇلارنى توسۇپ:

ـ ئەي قۇرداشلار، سەۋرى قىلىڭلار! ئىنشائاللا، بۇ زالىمنىڭ دۆلىتىگە ئەمدى زاۋال يەتتى. ـ دەپ نەسىھەت قىلدى.

ئەھلى ئۇلۇسنىڭ ھەممىسى بېرىپ ئوردىنىڭ ئىشىكىدە تۇرۇشتى. سىيىت ئاتا ئىچكىرىگە كىرىپ، قازاغىننىڭ ئالدىغا باردى. قازاغمن سىيىت ئاتىغا:

ـ ماڭا بىر مەسىلە ئۇچۇن جاۋاب كېرەك بولۇپ، مولىلاردىن سورىغانىدىم. ئۇلار ئاجىز كەلدى. بىر قانچىلىرىنى ئۆلتۈردۇم. چۇنكى ئۇلار نېمىشقا ئۆز ئىشلىرىغا بىپەرۋالىق قىلىشىدۇ؟ نېمىشقا بىر مەسىلىنى ھۆددىسىدىن چىقىشالمايدۇ؟ لېكىن سىز بىلەن سۆزلەشمەيمەن. كەلگەن يولىڭىزغا كېتىۋېرىڭ. ـ دېدى.

ـ نېمىشقا مېنىڭدىن مەسىلە سورىمىدىڭ؟ ـ دېدى سىيىت ئاتا، ـ ماڭا جاۋاب بېرەلەيتتىم.

— ئوغلۇم ئۆگەي ئانىسىنى ئالسا بولامدۇ؟ — دەپ سورىدى قازاغمن. سىيىت ئاتا ئوك ۋە سول تەرەپكە قارىدى. قازاغمن:

— مەن سىزدىن سوئال سورىسام، سىز ئۇيان - بۇيان قارايسىز، قارىغان بىلەن ھېچنەرسىنى كۆرمەيسىز، — دېدى.

— ھېنىك كۆزۈمنىك كۆرمەسلىكى ھەممىگە مەلۇم. مەن سېنى «ئەركىشىدىن تۇغۇلغانمۇ ياكى خوتۇن كىشىدىن تۇغۇلغانمۇ؟» دەپ تەسەۋۋۇر قىلمەن، — دېدى سىيىت ئاتا. قازاغمن:

— مەن ئاتا - ئانامغا ئوخشايمەن. ھېنىك — خەلق بولمىقىمغا ئۇلار سەۋەب بولغانىدۇر. ئاتا - ئانىمىزغا ئىبادەت قىلىمىز. ئۇلار ئادەم ئاتىغا ئوخشاش، — دەپ جاۋاب بەردى.

قازاغىنىنىك ئۆيىنىك يۇقىرىسىدا بىر بۇتى بولۇپ، ئۇنىك يۇزىنى توسۇپ قويغانىدى. سىيىت ئاتا:

— بۇ نېمە؟ — دەپ سورىدى.

— ھەزرىتى ئادەمنىك سۈرىتى، مەبۇدىمىزدۇر. شاراب ئىچكەن چېغىمىزدا ئۇنىڭدىن ئۆيىلىپ يۇزىنى بېكىتىپ قويىمىز. ئۇ زەبەرجەددىن قىلىنغان قەسىردە تۇرىدۇ. بىز ئۇنى ئاسمان تەگرىسى دەيمىز، — دەپ جاۋاب بەردى قازاغمن.

— سېنىك بۇ سۆزۈڭدە نۇقسان بار، — دېدى سىيىت ئاتا، كۆڭلۈمدە شۇنداق ئويلايمەن.

— نېمە ئۈچۈن؟ — دېدى قازاغمن.

— سۆزۈڭدىكى نۇقسان شۇكى، «ئاتا - ئانامغا ئىبادەت قىلىمەن، ئۇلاردىن ئۆيىلىمەن» دەپ تۇرۇپ، يەنە «ئانامنى خوتۇن قىلىمەن» دەيسەن، ھېچقانداق كىشى مەبۇدىگە شەھۋەت بىلەن نەزەر سالمايدۇ، — دېدى سىيىت ئاتا.

قازاغلىنىك كاللىسى تۆۋەن چۈشۈپ كەتتى ۋە سىيىت ئاتىغا جاۋاب بەرگۈدەك مادارى قالمىدى ئۇ بىرىگە:

— تائام ئەكەلگىلار! — دەپ بۇيرۇدى. خىزمەتچىلەردىن بىرى تائام ئەكەلدى. سىيىت ئاتا تائامدىن بىر لوقما ئاغزىغا سالغاندىن كېيىن قەتىلەپ قىزىل ياش تۆكۈلدى. سىيىت ئاتىنىڭ كۆزلىرىدىن چىققان ياشلار ئۇنىڭ ساقىلىنى ئىسلاپ ئېقىۋاتقان قېنىغا ئارىلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئىشقا ئادەملەر تەڭ جۈپلەندى. ئەسلى قانخۇمار قازاغىن تائامغا سىيىت ئاتىنى ھالاك قىلماق ئۈچۈن يىلان گۆشىنى ئارىلاشتۇرۇپ كەلتۈرگەنىدى. ئەكسىچە، سىيىت ئاتىنىڭ كۆزلىرى ئېچىلىپ كەتتى (ئىلگىرى ئالماس قۇيۇلۇپ كور قىلىۋېتىلگەنىدى.) ئۇنىڭ داۋاسى يىلان گۆشى بولدى. بۇنى چۈشەنمىگەن بەزىلەر كاپىرنىڭ تائامىنى يېدى، دەپ تەنە قىلىشتى.

تەقەززاكى قۇدرەت ياراتقاندىن،
كۆز ئېچىلدى لوقما يەپ يىلاندىن.

شۇ چاغ ئەمىر قازاغىنغا توق تېمۇرخاندىن نامە كەلدى. ئۇنىڭدا: «ئەي قازاغىن. سېنى ئەھلى ئىسلامنىڭ ئۆلىمالىرىنى ھاقارەت قىلىپ ئۆلتۈرۈپتۇ، ئۇلارنىڭ قېنىنى بىلەن باغلارنى كۆكەرتمەكچى بولۇپتۇ، دەپ ئاڭلىدىم. ئۇنداق قىلما. بولمىسا ساڭا سىياسەت قىلىپ كۆپ جاپالارنى سالىمەن، يەنە بىر سۆزۈم، سىيىت ئاتىنى مېنىڭ ئالدىمغا ئەۋەتكىن!» دېيىلگەنىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن قازاغىن مۇللىلارنى قەتل قىلىشتىن قول يىغدى. سىيىت ئاتىنى سەمەرقەنتكە ئەۋەتتى.

خان سىيىت ئاتىنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئاندىن كېيىن كىچىك ئوغلى توختامىش خانىنى سىيىت ئاتىغا شاگىرتلىققا بەردى. تامام چىستە قالماقلىرى سىيىت ئاتىنىڭ سەۋەبى بىلەن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى.

ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران ھەزرىتى نەقىشبەندكە تەرەت سۇيى بېرىپ، بىرنەچچە يىل ئاندا تۇردى. ئاناق تاز بىلەن بىركۈنى خوجانۇر ئاۋاتقا سەيلە قىلىپ بېرىشتى. ئۇ يەردە ئەمىر

قازاغىن ئۇششاق بالىلارنى تاش ئېتىش جېڭىنى ئۆگىتىپ ئويۇنتىپ ئولتۇرغانىدى. ئاناق ئەمىر تېمۇرگە:

— بۇ زالىمنى ئۆلتۈرىمەن، — دېگەنىدى، ئەمىر تېمۇرمۇ توسۇمىدى، ئاناق قولىنى لاتا بىلەن ئوراپ بالىلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ يوشۇرۇندى ۋە بىر تاشنى قازاغانغا قارىتىپ ئاتتى. تاش ئۇدۇل كېلىپ ئۇنىڭ ماڭلىيىغا تەگدى. ئۇنىڭ ماڭلىيى يېرىلدى ـ دە، قان ئېقىشقا باشلىدى. بۇنىسى كۆرگەن بالىلار ھەرتەرەپكە قېچىشىپ كەتتى.

مۇلازىملار قازاغىنىنى ئوردىغا ئەكىلىشتى. جەرراھ تەلەپ قىلىشتى. ئاناق ھازىر بولۇپ ئۆزىنى ھەكىم سۈپىتىدە ياساپ تۇرغانىدى، مۇلازىملار سورىۋىدى، «مەن جەرراھلىقنى ياخشى بىلىمەن» دېدى. ئۇنىسى ئوردىغا كىرگۈزۈشتى. ئاناق قازاغانغا ئاستاغىنا:

— ئەي ئەمىر بېگىم، مەن تىلىم بىلەن توختاپ قالغان قانلارنى يالاپ ئالىمەن، سىز سەۋر قىلىپ چىداڭ، زادىلا «ئاھ!» دېمەڭ، بىرئاز تاقەت قىلىڭ، — دېدى.

قازاغىن ماقۇل بولدى. ئاناق قازاغىنىڭ يېرىلغان يېرىگە لېۋىنى تەككۈزۈپ كۆچ بىلەن بىر سۈمۈرۈۋىدى، مېڭە قېتىقىنىڭ ھەممىسى سۈمۈرۈلۈپ چىقتى. قازاغىن شۇنداق تىنچ ئۇخلاپ كەتتى. ئۇنىڭ جېنى دوزاخقا كېتىپ زادى قايتىپ كەلمىدى.

ئاناق ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، مۇلازىملارغا:

— بېگىمىز بىزدەم تىنچلىنىپ ئۇخلىدى. مەن ئۆيۈمگە بېرىپ مەلھەم ئەكىلەي، — دېدى ـ دە، سىرتقا چىقىپ بەدەر تىكمۈەتتى. ئۆيگە قايتىپ كېلىپ بولغان ۋەقەلەرنى خوجا باھاۋىددىنگە ۋە ئەمىر ساھىبقىرانغا بايان قىلدى. كاپىرلار قازاغىنىنىڭ ئۆلگىنىنى بىلىپ، قاتىلنى ھەرقانچە ئىزدەپمۇ تېپىشالمىدى، سەمەرقەنتكە نامە ئەۋەتتى، ئۇنىڭدا: «بۇخارا تاجىكلىرى قازاغىنىنى ئۆلتۈردى» دېيىلگەنىدى.

توق تېمۇرخان غەزەپلىنىپ، بۇخارا خەلقىنىڭ قېنىنى تۆكۈش كە قەسەمياد قىلدى ۋە سەمەرقەنتتىن بۇخاراغا قاراپ ئاتلاندى. بۇ خەۋەر بۇخاراغا يېتىپ كەلدى. بارچە بۇخارا خەلقى يىغلىشىپ خوجا باھاۋىددىننىڭ ئالدىغا كېلىشتى. خوجا باھاۋىددىن ئۇلارغا مۇتەسسىدى بولۇپ، بۇخارا دەرۋازىسىدىن توق تېمۇرخانىنىڭ ئالدىغا چىقتى.

ساھىبقىراننىڭ توق تېمۇرخان بىلەن كۆرۈشكەنلىكى

خوجا باھاۋىددىن پىرىم توق تېمۇرخانىنىڭ ئالدىغا باردى ۋە ئۇنىڭغا:

— سىز ھەرەم چېدىرىغا كىرىپ ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ. ئەتە كۆرۈنۈش قىلىڭ. خانلىقنىڭ سالاپىتى ئاشكارا بولسۇن، — دەپ مەسلىھەت بەردى.

خوجا باھاۋىددىن تېخى ئۆزىنىڭ بېغىغا يېتىپ بارمىغانىدى، خان ھەرەمدىن چىقتى. شەيخ خۇدا قولى ۋە سىيىت ئاتا خاندىن:

— نېمىشقا تەخىر قىلمايلا قايتىپ چىقتىڭىز؟ — دەپ سورىغانىدى، خان:

— تەخىر قىلاي دېگەن بولسامۇ، نېمىشقىدۇر، ئوتقا چۈشكەندەك قىزىپ، قورقۇپ تۇرالمىدىم، — دېدى. سىيىت ئاتا ئىنساپ يۈزىسىدىن:

— دۇئانە باھاۋىددىننىڭ جازىبىسى كۆرۈنۈپتۇ. ئۇنىڭ جازىبىسى ناھايىتى زوردۇر، — دېدى. لېكىن شەيخ خۇدا قولى مەنسىتمىدى.

باھاۋىددىن قايتىدىن خان قېشىغا كەلگەندە، ئۇنىڭغا يۇقىرىدىن ئورۇن كۆرسەتىلى. شەيخ خۇدا قولى ھەرقانچە جۇرئەت قىلىپمۇ ئالدىغا ئۆتەلمىدى. خوجا باھاۋىددىننىڭ سالاپىتى ئۇنىڭ جۇرئىتىنى بېسۇەتتى.

ئەسر تېمۇر باھاۋىددىننىڭ قەدەملىرىگە جايناماز سېلىپ قولىنى ئېلىپتەك قىلىپ ھۆرمەت بىلەن تۇردى. شۇچاغدا خانىنىڭ ئالدىغا بىرى كىرىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ بويى يەتتە گەز بولۇپ، چاچلىرى ئورالغان، يۈزىگە ئەتىر سېپىلگەن پەردە تارتىلغان، بېلىگە پوتا باغلانغانىدى. ئۇ خانىنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ تېز چۆكۈپ ئولتۇرغاندىن كېيىن خان:

— بۇ مېنىڭ خوتۇنۇمدۇر. ئىسمى شەھىر ئاراي. قىپچاق مىللىتىدىندۇر. بۇ چېدىر شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرۇلغان. ئەگەر ئۇ جەڭگە كىرسە، 1000 كىشىنىڭ بېشىنى ئالىدۇ. 10 مىڭ كىشىمۇ تاقابىل كېلەلمەي مەغلۇپ بولىدۇ. ناھايىتى چوڭ باشلىق بىر ئوقى بار. چېدىردا ئولتۇرۇپ ئاتسا، سىرتتا 1000 كىشى قالقان تۇتۇپ قاتار تۇرسا ئوق ھەممىسىدىن ئۆتۈپ، ھەممىسىنى ھېيىپ قىلىدۇ. — دەپ تونۇشتۇرغانىدى، خوجا باھاۋىددىن كۆرۈپ بېقىشنى ئىلتىماس قىلدى، خان:

— باشقا بىر چېدىر تىكىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

چېدىر تەييارلانغاندىن كېيىن، شەھىر ئاراي چېدىرىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ئوق ئاتتى. 10 مىڭدەك كىشى قالقان تۇتۇپ يۈگۈرۈشتى. ئوق ھەممىسگە تەسىر قىلدى، ئۇلار زەربىنى قايتۇرالماي ھېيىپ بولۇشتى، توق تېمۇرخان:

— بۇخارا ئادەملىرىنىڭ ھەممىسگە مۇشۇ شەھىر ئارايىنىڭ ئۆزى تېتىيدۇ، مېنىڭ سپاھىمغا قانداق تاجىكنىڭ كۈچى يەتسۇن، ئەمدى تاجىكلارغا خالىغىنىمنى قىلىمەن، — دەپ پوپوزا قىلدى.

ساھىبقىرانىنىڭ كۆزلىرى قەھر - غەزەپ بىلەن تولدى. ئۇ خانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— مەن بىر ئاجىز، بىچارە تاجىكمەن، شەھىر ئاراي بىلەن جەڭ قىلىشنى ھەۋەس قىلىپ قالدىم. — دەپ تەلەپ قىل

غاندى، خان مەنئى قىلدى. ساھىبقىرانمۇ سۆزىدىن يانمىدى. خان خوجا باھاۋىددىنگە:

ــ سوپىگىزنى قايتۇرۇڭ! ئەجىلى يېتىپتۇ، ــ دېدى.

ــ ئۇنىڭ كۆڭلىگە كەلگەن ئىشنى قايتۇرغىلى بولمايدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى خوجا باھاۋىددىن.

ساھىبقىران شەھىر ئارايغا يۈزلەندى. شەھىر ئاراي چېدىر ئىچىدە تۇرۇپ ئوق ئاتاتتى. ئەمىر تېمۇر بۇ ئوقنى قولى بىلەن قىسىپ تۇتۇۋالدى ــ دە، ئوقنى كۆتۈرۈپ چېدىرغا كىردى.

شەھىر ئاراي قولىغا قىلىچ ئالدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ قولىدىن قىلىچنى تارتىۋېلىپ، ئۆزىگە يانداۋۇرۇپ شۇنداق سالغاندى، شەھىر ئاراي ئىككى پارە بولۇپ كەتتى. بۇنى كۆرگەن چىتتە سىپاھلىرى يۈگۈرۈپ كېلىشىپ ئەمىر تېمۇرنى تۇتۇشتى. خان ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.

خوجا باھاۋىددىن مىراقبەردە ئولتۇرغاندى، تۇيۇقسىز باغ تەرەپتىن ۋاڭ ــ چۈڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەسلى توق تېمۇرخانىڭ كىچىك ئوغلى توختامىش خان دەرەخكە چىقىپ قۇشقاچ ئۇۋىسىدىن قۇشقاچ بالىسىنى ئېلىپ قوينىغا سېلىۋاتقاندا، دەرەخنىڭ تۆشۈكىدىن بىرىيىلان چىقىپ، قۇشقاچ ئۇۋىسىدىن ئۆتۈپ توختامىش خانىنىڭ بوينىغا يۆگىشىۋالغاندى. ھەممەيلەن نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ۋەھىمە ئىچىدە چۈقان سېلىشىۋاتاتتى. بۇ يەردىكىلەرمۇ ساھىبقىرانىنى ئېسىندىن چىقىرىشىپ، دىققىتىنى شۇ ئىشقا بۆلدى. ساھىبقىران شەھىر ئاراينىڭ چېدىرىغا كىردى ــ دە، ئوق بىلەن يانى ئېلىپ چىقىپ، شۇ يەردە تۇرۇپلا يىلانغا قارىتىپ بىر ئوق ئۇزۇۋۇندى، يىلاننىڭ كاللىسى ئۇزۇلۈپ چۈشتى، لېكىن توختامىش خان بىلمەيلا قالدى.

خان ئەمىر تېمۇرنىڭ بۇ ئىشىنى كۆرۈپ ھەيران بولغان

هالدا. ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى ـ نەسەبلىرىنى سۈرۈشتە قىلىپ، قاراچار نوياننىڭ ئەۋلادى. چاغاتاي قىزىنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە، چىڭگىزخاننىڭ قائىدىسى بويىچە ئولتۇرۇپ ئۇنىڭغا سەجدە ـ سالام قىلدى. (جۇجى ئەۋلادى چاغاتاي ئەۋلادىغا سەجدە قىلاتتى.) خان ئۇنىڭغا جۇجى خاندىن قالغان گۈرزىنى سوۋغات قىلدى. ئۇنىڭ ئېغىرلىقى ئون پاتمانىدى. خان:

ـــ بۇخارا خەلقىنىڭ قېنىنى تۆكۈمەن، دەپ قەسەم قىلغانىدىم. بىر چارە قىلىڭلار. ھۆكۈمىم ئىناۋەتسىز بولمىسۇن، ـــ دېدى.

خىزمەتچىلەر پۈتكۈل بۇخارا خەلقىنىڭ تومۇرىدىن قان ئالدى. خاننىڭ ھۆكمى ئىناۋەتلىك بولدى ھەم خەلق ئۆلۈمدىن قۇتۇلدى.

ئەمىر تېمۈر خوجا باھاۋىددىننىڭ خىزمىتىدە بولدى. توق تېمۈرخان بۇخاراغا كىرىپ يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوراشقا باشلىدى. بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن قىپچاق مىللىتى ئارىسىدا، شەھىر ئاراينىڭ ئۆلگىنى پۇر بولدى. ئۇنىڭ دوست ـ يارەنلىرى، قېرىنداش، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ئۇنىڭ قېنىنى تەلەپ قىلىپ بۇخاراغا كېلىشتى ۋە خانغا:

ـــ بىزگە تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلىنى تېپىپ بېرىڭ، ئۆلتۈرىمىز! ـــ دەپ تۇرۇۋالدى. خان شۇنچە توسقان بولسىمۇ ئۇناشمىدى، خان خوجا باھاۋىددىنگە «بۇ جامائەتنى ھەرقانچە قىلىپ توسۇپ گەپكە كىرگۈزەلمىدىم» دەپ خەۋەر بەردى.

خوجا باھاۋىددىن ساھىبقىراننىڭ باتۇرلۇقتا ئارسلاندەك، جەڭ ئىشلىرىدا قاپلاندەك بولۇپ يېتىشكەنلىكىگە ئىشەنگەنىدى، شۇڭا ئۇنىڭغا:

ـــ بىرئاز سەۋر قىلغىن، زورلۇق قىلسا ئاندىن كېيىن

ئۆزۈڭ بىلەرسەن، — دېدى ـ دە، بېشىنى كـۆكسىگە سالغىلى تىپ تەپەككۇر قىلىشقا باشلىدى.

كاپىرلار ھۇجۇم قىلىپ كېلىپ، نۇرغۇن زورلۇق ۋە نالايىق ئىشلارنى قىلدى. خوجا باھاۋىددىن:

— ئەي تورغاينىڭ ئوغلى، سېنى ئاللاغا تاپشۇردۇم. ئەمدى غەيرىتىڭ ۋە جۇرئىتىڭ بولسا كۆرسەتكىن! — دېدى.

ئەمىر تېمۇر دەرھال قوللىغا قالقان ئېلىپ. بېشىغا دۇبۇلغا، ئۇچىسىغا ساۋۇت كىيىپ، خوجامدىن دۇئا ئېلىپ تەييارلاندى. ئاناق ئۇنىڭغا ھەمكار بولدى. ئىككىسى قارا يۈزلەرگە يۈزلەندى. قۇۋالتا ئىسىملىك بىر قىپچاق ئەمىر تېمۇرگە قىلىچ كۆتۈردى. ئەمىر تېمۇر جوجى خانىنىڭ كۈرزىسى بىلەن بىر ئۇرغاندى. ئۇنىڭ قىلىچى سۇندى. قۇۋالتا قېچىپ، بىنانىڭ ئاستىغا يوشۇرۇندى. ئەمىر تېمۇر گۈرزى بىلەن بىناغا شۇنداق ئۇرۇۋىدى، بىنا يىقىلىپ ھېلىقى قىپچاق مىجىلىپ جېنى دوزاخنىڭ نېرىسىغا بېكىندى. قۇۋالتىنىڭ ئىنىسى ئەمىر تېمۇرگە قىلىچ كۆتۈرۈپ كەلدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇۋېلىپ قىلىچ بىلەن بىر ئۇرغاندى، تەڭ ئىككى بۆلەككە بۆلۈندى. ئۇنىڭمۇ جېنى ئاكىسىنىڭ يېنىغا باردى. ئاناق بىلەن ئەمىر تېمۇر ئىككىلەن قىپچاقلار توپلانغان كارۋان سارايغا باردى. ئاناق:

— مەن سارايغا چىقىپ بۇ دۇشمەننى تاشقىرىغا چىقىراي، — دېگەندى. ئەمىر تېمۇر ئۇنماي:

— مەندىن ئايرىلمىغىن، — دېدى.

ئاناق ئۇنماي ساراينىڭ تېمىغا چىقتى. سارايدىكىلەر دىن بىرى ئۇنى كۆرۈپ قېلىپ ئارقىدىن چىقتى. ئاناق پالاڭ ئاستىغا يوشۇرۇنۇۋالدى. كۈتمىگەندە بىر تال پالاڭ ئاناقنىڭ بويىنىغا تېگىۋىدى، ئۇ ئەندىكىپ كەتتى ۋە پالاڭ بىلەن بىللە دومىلىنىپ يەرگە چۈشتى. قىپچاقلار ئۇنى تۇتۇپ باغلىدى. ئەمىر تې

مۇر ئاناقنىڭ قولغا چۈشكىنىنى ئاڭلاپ، كارۋان ساراينىڭ ئەتتىدن كېلىشكە باشلىدى. ساراينىڭ ئۈستىدىكى ئادەمنىڭ كۆپ لۈكىدىن ساراي تېمى ئۆرۈلۈپ، ئەمىر تېمۇر تامنىڭ ئاستىدا قالدى. خەلق «ئەمىر تېمۇر ساراينىڭ ئاستىدا ئۆلدى» دەپ گۇمان قىلىشتى. قىپچاقلار، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۆلۈكىنى كۆيدۈرمەي، دەپ تامنى ئېچىپ كۆرۈۋىدى، ئەمىر تېمۇر ئۆلمىگەنىدى. لېكىن بىھوش ئىدى. قىپچاقلار ئۇنى تۈتۈۋېلىپ ئاناق بىلەن بىرگە باغلاپ قويدى. ئەمىر تېمۇر بىرقانچە ۋاقىت تىن كېيىن ھوشىغا كېلىپ ئاناقنىڭ قېشىدا تۇرغانلىقىنى كۆردى، قىپچاقلار ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن تەييارلىنىۋاتاتتى.

شۇ چاغ ئوپۇر - توپۇر بولۇپ قالدى. ئەسلى، توختامش خان ئەمىر تېمۇرنىڭ بۇ ئەھۋالدا قالغانلىقىنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلگەنىدى، ئۇ كەلگەن پېتى ئۆزىنىڭ ئادەملىرىدىن نەچچىسىنى چېپىپ تاشلاپ، 100 نەپەر ئادىمى بىلەن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناقنى ئاتقا مەنگەشتۈرۈپ ئېلىپ ماڭدى. بۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۆز ۋاقتىدا توختامش خانغا قىلغان ياخشىلىقىنىڭ جاۋابى ئىدى.

قىپچاقلار توختامش خاننى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى. توختامش خان ھېيلە بىلەن ئەمىر تېمۇر ۋە ئاناقنى قاچۇرۇپ «شەمسىلمۇلىك بېغى» دېگەن باغنىڭ ئورنىدىكى بۇتخانىغا ئەۋەتتى. قىپچاقلار توختامش خاننى ناھايىتى تەڭلىكتە تۇيدى. توختامش خان ئۇلاردىن «ئەتە بىر تەرەپ قىلايلى» دەپ ۋاقىت سورىدى. ئەتىسى ئۇلار يەنە توختامش خانىنىڭ ئالدىغا بېرىۋېلىپ غوۋغا قىلىشتى. توختامش خان:

— بېرىپ بۇتخانىدىن خەۋەر ئېلىپ كۆرۈڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

ئۇلارنىڭ قائىدىسىدە، گۇناھكار كىشى ئۇلارنىڭ بۇتخانى

سىغا بېرىۋالسا، دەخلى قىلالماس ئىدى. ئۇلار ئائىلاج: «ئۇ بۇتخانىدىن قاچان چىقسا، شۇ چاغدا ھالاك قىلىمىز» دېيىشتى. توختامىش خان ئىككى قۇلىدىن ئەمىر تېمۇرگە تاماق ئەۋەتىپ بەردى. ئۇچ كۈندىن كېيىن قوللار تاماق ئاپارغان چوڭ كاجۇۋا سېۋەتنىڭ بىرىگە ئەمىر تېمۇرنى، بىرىگە ئانىقنى سولاپ، يوشۇرۇنچە بۇتخانىدىن ئېلىپ چىقتى ـ دە، خوجا باھاۋىددىن پەرىشتىگە خىزمەتىگە كەلتۈردى.

خوجام ئەمىر تېمۇرگە:

ـــ بېرىپ بوراقخاننى تاپقىن، مەملىكەتنى چىتتىلەردىن ئېلىپ، بوراقخانغا بەرگىن. بۇلارنىڭ ۋاقتى تېخى خېلى ئۇزۇن دۇر، ـــ دەپ مەسلىھەت بەردى.

ساھىبقىرانىڭ بەلىخ ۋە قەندىھار تەرەپكە بارغانلىقى، بوراقخانىي ئىزدەپ يۈرگەنلىكى

خوجا باھاۋىددىن پىرىم: «بوراقخاننى قەيەردە بولسا ئىزدەپ تېپىپ ئەكەل!» دەپ بۇيرۇدى.

ساھىبقىران ئاناقنى ئېلىپ، پىيادە سەپەر باشلىدى. يولدا ناھايىتى كۆپ جاپا ـ مۇشەققەتلەر چەكتى. بىر چاغلاردا ساھىبقىران ئاق تېمۇر خاننى ئۇچراتتى. ئۇنىڭ ئورنىغا قىزىل تېمۇرخان قارشىغا ھاكىم بولدى. ئۇ قارشىنىڭ ئۇلۇغلىرىغا: «مېنىڭ ئاكامنىڭ قاتىلىنى تېپىپ بېرىڭلار! بولمىسا، ھەممىڭلارنى قەتل قىلىمەن!» دەپ بۇيرۇق چىقاردى. جامائەت قىزىل تېمۇرگە:

ـــ سېنىڭ ئاكاڭ بىر يىگىتنىڭ خوتۇنىنى ئېلىپ قېچىپ، ئۆيىدە ساقلىغانىدى. ئۇ يىگىت بىر كېچىدە ئوردىغا كىرىپ ئاكاڭنى ئۆلتۈرۈپ، كېتىپ قالدى. نەگە كەتكەنلىكى مەلۇم ئەمەس، ـــ دېيىشتى.

ـــ شەھەر ئىچىدىكى ھەر كىم ۋە ھەر نەرسىنى، مەيلى

ياخشى ـ ياماڭ بولسۇڭ، سىلەر بىلىسىلەر، لېزلىكتە ئۇنى تېپىپ بېرىڭلار، بولمىسا ھالاك قىلىمەن! ـ دەپ تەھدىت قىلدى ھاكىم.

ـ بۇ دەشتە، بىر ئەزىز بار، ـ دېدى بىرى، ـ ئۇنىڭ ئىلمىي جەپەردىن خەۋىرى بار. ئەگەر ئۇنى تېپىپ كەلتۈرسەڭ، ئىلمىي جەپەرنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئاكاڭنىڭ قاتىلىنى تېپىپ بەرسە ئەجەب ئەمەس. ئۇ قارشىنىڭ سەھراسىدىكى بىر غاردا شەيخلەردەك تائەت ـ ئىبادەت قىلىدۇ.

ھاكىم سىپاھلاردىن بىرقانچىسىنى ئۇ كىشىنى تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. سىپاھلار غارغا يېقىن كەلگەندە ئاتتىن ئۇچۇپ چۈشتى. ئۇلارنىڭ جېنى دوزاخقا كېتىۋەردى. چىتتە سىپاھلىرىدىن كۆپلىگەن ئادەم ئاتتىن يىقىلىپ ئۆلۈشتى. ھاكىم بۇ ئىشقا ھەيران قالدى. ھېلىقى كىشىنىڭ ئىسمىنى شەيخ ئۆمەر دېيىشەتتى. ئۇنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، ناھايىتى سەتەڭ، چاققانىدى. ئۇ قىزىل تېمۇرخانىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

ـ ئەي خان، ماڭا ئىنئام بەرسەڭ جەپەر كىتابىنى ئوغرىلاپ ساڭا ئەكىلىپ بېرىمەن، ـ دېدى. خان ئۇنىڭغا 1000 دانە ئالتۇن ئىنئام قىلدى. شەيخ ئۆمەرنىڭ ئوغلى شۇ كېچىسى كىتابنى ئوغرىلاپ قاچتى ۋە ھاكىمغا ئەكىلىپ تاپشۇردى. ئەتىسى شەيخ كىتابنى ناقابىل ئوغلىنىڭ ئېلىپ قاچقانلىقىنى بىلدى.

ھاكىمنىڭ كىشىلىرى شەيخنى ئۇنىمىغانلىقىغا قارىماي، ھاكىمنىڭ قېشىغا كەلتۈرۈشتى. ھاكىم ئۇنى ئىززەت بىلەن قارشى ئالدى.

ـ ئەي شەيخ، ئاكامنىڭ قاتىلىنى تېپىپ بېرىڭ، بولمىسا سىزنىمۇ ئۆلتۈرىمەن! ـ دەپ ھەيۋە قىلدى. شەيخ:

ـ غايىبلارنىڭ سىرلىرىنى ئاللادىن ئۆزگە كىشى بىلمەيدۇ، ـ دەپ تۇرۇۋالدى.

شەيخنىڭ ئوغلىنى كەلتۈرۈشتى. ئۇ ئەقىلسىز ناپاك قىزىل تېمۇرخانىغا:

— ئادەملەرنى ئۆلتۈرىمەن، دەپ تۇرۇۋالساڭ، ئۇلار ئاتامغا يالۋۇرىدۇ. ئاتام ئائىلاڭ قاتىلنى تېپىپ بېرىدۇ، — دەپ ئۆگەتتى. خان ئەتىسى خەلقنى يىغدى ۋە ھەممىسىنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى. ئۇلار شەيخنىڭ ئېتىكىگە يېپىشىپ زارلىنىشتى. شەيخ:

— ئەي خالايىق. غايىبلار ئىلمىنى تەڭرىدىن ئۆزگە ھېچكىم بىلمەيدۇ، — دېدى. شۇ چاغ بىر قېرى خوتۇن كېلىپ قىزىل تېمۇرخانغا:

— ئاكاڭنىڭ قاتىلىدىن مەن خەۋەر بېرىمەن، — دېدى.

بۇ قېرى خوتۇن خانىمچە بىلەن تونۇش ئىدى. خانىمچەنىڭ قېشىغا بېرىپ ـ كېلىپ يۈرەتتى. خانىمچە ساددىلىقتىن ئۇنىڭغا كۆڭۈلىدىكى سىرلىرىنى ئېيتىپ بەرگەنىدى. قىزىل تېمۇرخان قېرى خوتۇندىن:

— قاتىل كىم؟ — دەپ سورىدى، قېرى خوتۇن:

— ئاكاڭنىڭ قاتىلى تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلىدۇر. ئۇ بىر مەزىنىڭ ئاناق قىمارۋاز دېگەن ئوغلى بىلەن بۇخاراغا قېچىپ كەتكەن. لېكىن خوتۇنى مەزىننىڭ ئۆيىدە بار، — دەپ ئەھۋالنى بىر-بىرلەپ مەلۇم قىلدى. بۇ خەۋەر دەرھال خانىمچەگە يېتىپ كەلدى. خانىمچە ھەيران بولۇپ، مەزىن بىلەن خوشلىشىپ، بېشىغا تەلپەك، ئۇچىسىغا تون كىيىپ — ئەرەنچە ياسىنىپ بۇخاراغا قاراپ كەتتى. ھاكىمنىڭ كىشىلىرى خانىمچەنى تاپالماي، ئورنىغا مەزىننى تۇتۇپ كەتتى.

خانىمچە شۇ چاغلاردا مىرزا جاھانگىرغا ھامىلدار ئىدى. ئۇ بىر كونا ئۆتەڭگە يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ تۇغۇت ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئازابى تولمۇ ئېغىر بولدى. خانىمچە تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ دېگەندەك ھېلىقى ئۆتەڭگە كىرىپلا تۇغدى، راسا كېلىشكەن ئوغۇل تۇغدى. شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناق بۇخارادىن بۇ ياققا قاراپ كېلىۋاتاتتى. كۆتـ

مىگەندە ئۇلارغا ھېلىقى ئۆتەڭگە كىرىپ كېلىشتى ـ دە، خانىمچە بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

خانىمچە يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنى بۇلارغا بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. ئەمىر تېمۇر ئوغلىغا ئۆتەڭنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن مىرزا جاھانگىر دەپ ئىسىم قويدى ۋە تېزلا قارشىغا كەلدى. چۈنكى ئۇ ئادەملەرنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرمىسا بولمايتتى.

قەزىل تېمۇرخان شۇ چاغدا مەزىنىنى سوراق قىلىۋاتاتتى. مەزىن ھەممىنى ئىنكار قىلاتتى. خان قەھر ـ غەزەپكە كېلىپ ھېلىقى شەيخ بىلەن مەزىننى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئاندىن كېيىن پۈتۈن خەلقنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى. ئۇ قارشى ئاھالىسىنى شۇنداق قىرغىن قىلدىكى، چوڭ ـ كىچىك، ئەر ـ ئاياللىڭ پىغانى پەلەككە يەتتى. ئۇ خۇنخور قارشى خەلقىنىڭ نەسلىنى تۈگەتتى.

ئاردىدا ساھىبقىرانمۇ يېتىپ كەلدى ۋە بىرىدىن:

— بۇ نېمە ۋەقە؟ — دەپ سورىۋىدى، ئۇ كىشى:

— بىر ئادەم ئۇچۇن بۇ كاپىر ھەممىمىزنى ھالاك قىلماقچى، — دېدى.

ئەمىرتېمۇر خانىمچەنى يېقىن بىر كىشىسىگە تاپشۇرۇپ قويۇپ، ئودۇل ھاكىمنىڭ ئالدىغا باردى ۋە:

—ئەي قەزىل تېمۇر، تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى، ئاكاڭنىڭ قاتىلى مانا مەن بولىمەن! بۇ پۇقرالاردا نېمە گۇناھ بار!؟ — دەپ ئۆزىنى ئاشكارا قىلدى. ئاناق بىر چەتتە قاراپ تۇراتتى. ھاكىم ساھىبقىرانىڭ باتۇرلۇقىدىن قورقتى. ئۇ ئەمىر تېمۇرگە قاراپ:

— ئەي ئەمىرتېمۇر، ئەجەب باتۇر يىگىت ئىكەنسەن، ئىككى قولۇڭنى بەرگىن، باغلىسۇن! — دەپ تەلەپ قىلغانىدى، ئەمىرتېمۇر قولىنى تۇتۇپ بەردى. خان ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. لېكىن چىتتە بەگلىرى: «بۇ تۆرە بالىسى ئىكەن. زىندانغا سېلىپ، بۇخارالىغا —

توق تېمۇرخان ئاتاڭغا نامه ياز. ئۇنىڭ ھۆكمى بىلەن ئىش قىلساڭ ياخشى بولىدۇ» دەپ مەسلىھەت بېرىشتى.

ئاناق بۇ سۆزلەرنىئاڭلاپ تۇرغانىدى. ئۇ دەرھال خانىمچە بىلەن خوشلىشىپ، پىيادە بۇخاراغا توق تېمۇرخاننىڭ ئالدىغا بارماقچى بولدى. شەھەردىن چىقىپ بىر يەرگە كېلىپ قىزىل تېمۇرخاننىڭ نامه بىلەن ئەۋەتكەن ئەلچىلىرىنىڭ ئۇخلاپ ياتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ تۈيدۇرماي ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئېتىنى مىنىپ بۇخاراغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. كېچىنى كۈندۈزگە. كۈندۈزنى كېچىگە ئۇلاپ يول يۈرۈپ ئۇزاپ كەتتى.

ئاناق شامالدەك ئۇچۇپ بۇخاراغا يەتتى. بالىلار ئويناۋاتقان ۋەتەۋەرەك (لەگلەك) ياساپ ئۇچۇرۇتقان پېتى توختامىش خان ئالدىغا كىرىپ كەلدى. توختامىش خان ۋەتەۋەرەكنى ئەسلا كۆرمىگەنىدى. تەئەججۇپلىنىپ:

— بۇ نېمە؟ — دەپ سورىدى.

— ۋەتەۋەرەك، — دەپ جاۋاب بېرىشتى كىشىلەر.

— بۇنىڭ ئىگىسىنى چاقىرىڭ! — دېدى خان.

ئاناقنى خانىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. خان ئۇنى تونۇپ كۆپ ئىلتىپات كۆرسەتتى ھەمدە ساھىبقىرانىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. ئاناق بولغان ۋەقەنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. توختامىش خان دەرھال نامه يېزىپ، ئاتىسىنىڭ مۆھرىنى بېسىپ ئاناقتىن قىزىل تېمۇر خانغا ئەۋەتتى. ئاناق شۇ سائەتتىنىڭ ئۆزىدىلا نامىنى ئېلىپ قارشىغا قايتتى. يولدا قومۇش ئۆسۈپ كەتكەن بىر توقاي بار ئىدى. ئۇ يەردە ھېلىقى ئەلچىلەر ھېرىپ كەتكەنلىكىدىن ئۇخلاپ يېتىشاتتى. ئاناق قومۇشقا ئوت قويۇۋەتتى. ئەلچىلەرنىڭ جېنى كۆيۈپ كۈل بولغان قومۇش بىلەن مىللە دوزاخقا قاراپ ئەلچى بولۇپ كەتتى.

ئاناق قارشىغا كېلىپ، نامىنى قىزىل تېمۇر خانغا بەردى.

نامىدە: «ئاكاڭنى ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ، زىنداندىن چىقىرىپ ئازاد قىل!» دېيىلگەنىدى.

ھاكىم ئەمىر تېمۇرنى ئازاد قىلىۋەتتى. ساھىبقىران خانىمچەنى ئېلىپ شەھىرى سەبزگە بارىدى. بۇ چاغدا قارا تېمۇرخان سەبز شەھىرىنى ئادىللىق بىلەن سورىماقتا ئىدى. ئەمىر تېمۇر خەتەرسىز ھالدا خانىمچەنى ئوغلى بىلەن سەبز شەھىرىدە قويۇپ، ئۆزى بەلىخ تەرەپكە بوراقخاننى ئىزدەپ كەتتى.

ساھىبقىراننىڭ بەلىخ شەھىرىگە بېرىپ ئەمىر چاكو بىلەن ئۇچراشقانلىقى

ساھىبقىران ئانىسى بىلەن يولداش بولۇپ، نەچچە كېچە - كۈندۈز يول كېزىپ ۋە چۆل كېزىپ، ئاخىر بەلىخ ۋىلايىتىگە يېتىپ كەلدى. ئۇلار سارايغا چۈشۈپ بىر ھۇجرىنى ئالدى.

بىر كۈنى ئەمىر تېمۇر سەيلە قىلىپ يۈرگىنىدە، ساقىلى چاردىغان بىر كىشىنى كۆردى. ئۇ ناچە قىلىپ:

— ئەي ياراتقان تەڭرىم، بىزلەرنى بۇ كاپىرنىڭ زۇلمىدىن يىراق قىلغىن! — دەپ يىغلايتتى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ مۇڭىسىدىن تۇتۇپ قايرىپ ئۆزىگە قارىتتى ۋە ئۇنى تونۇپ قالدى. بۇرۇن ئۇنى ئاتىسىنىڭ قولىدىن ئەمىر تېمۇر ئازاد قىلىپ قويۇپ بەرگەنىدى. ساھىبقىران ئۇنىڭدىن سورىدى:

— ساڭا كىمدىن زۇلۇم يەتتى؟

— مېنىڭ بىر گۈزەل ئوغلۇم بار. ئۇنىڭ ئېتى ھىندى خوجا. بۇ يۇرتنىڭ ھاكىمى قەمرىدىن تاجىكنىڭ سالقۇت قاتاغىن دېگەن بىر پالۋانىنى بار ئىدى. ئۇ مېنىڭ ئوغلۇمنى ھامىمغا ئېلىپ قېچىپتۇ. ئۇ شۇم ئوغلۇمغا نېمە ھاقارەتلەرنى قىلىدۇ، بىلمەيمەن. — دەپ ھال تۆكتى چال.

— ئەرز قىلمىدىڭمۇ؟ — دېدى ئەمىر تېمۇر. چال:
— قەمرىدىنگە ئەرز قىلغانىدىم، تىڭشىمىدى، ئىلاجسىز يىغلاپ كېلىۋاتىمەن، — دېدى. ئەمىر تېمۇر:
— مەن بېرىپ ئوغلۇڭنى قۇتۇلدۇرىمەن! — دېدى. چال ئىشەنمەي كۈلدى. ئەمىر تېمۇر چالغا ئۆزىنى تونۇشتۇردى. چال ئاندىن ئەمىر تېمۇرنى تونۇپ ئۆيىگە تەكلىپ قىلدى. ئەمىر تېمۇر: «ئاۋۋال ئوغلۇڭنى قۇتۇلدۇرۇپ ئاندىن ئۆيۈڭگە كېلىمەن» دېدى ـ دە، ئاناقنى ئېلىپ ھامامغا باردى. بۇ ھاممانىڭ ئىچىنى «ھاممام گۈل باتۇر» دەيىتتى. سالمقۇت ھاممامغا ھېچكىمنى كىرگۈزمەسلىكنى بۇيرۇغاندى. ھاممامچى بۇلارنى كىرگىلى تويمىغاندى، ئەمىر تېمۇر ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي كىرىۋەردى. ئۇ ھاممامغا كىرىپ ھندى خوجىنى، سالمقۇت قاتاغىنىڭ بېشىنى سۇ قاچىلانغان ياغاچ تۇڭنىڭ ئىچىگە ئېگىشتۈرگەن ھالدا سۇ ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ئەمىر تېمۇر دەرھال بېرىپ، ئۇنىڭ ئىككى پۇتىدىن تۇتۇپ كۆتۈرگىنىچە، بېشىنى سۇغا تەگتىپ تۇردى. سالمقۇت تۇنجۇقۇپ ئۆلدى. ئۆلۈكى تۇڭنىڭ ئىچىدە قالدى. بۇنى كۆرگەن ھېندى خوجا قورقۇپ قاچتى. ئاناقمۇ تىترەشكە باشلىدى. بىر ھازادا ھاممامچى كىرىپ تۇڭنىڭ گىرۋىكىگە ئېسىلىپ قالغان لۆڭگىنى كۆردى. ئۇنىڭدىن سۇ تامچىپ تۇراتتى. ئۇ يېقىن بېرىپ ئۆلۈكنى كۆرۈپ قالدى ۋە:
— بۇ قانداق بالا ـ قازا، سالمقۇت تۇڭنىڭ ئىچىدە ئۆلۈپ قاپتۇ! — دېگىنىچە جار سالدى.
قاتاغىن ئۇرۇقىنىڭ ئادەملىرى يېتىپ كېلىشتى. ھاممامچى:
— بۇ يەردە مۇشۇ ئىككى يىگىتتىن باشقا كىشى يوق ئىدى، — دەپ ساھىبقىران بىلەن ئاناقنى كۆرسەتتى. ساھىبقىران جوجى خاننىڭ چوقىمىنى كۆتۈرۈپ، ۋارقىراپ ھەيۋە قىلىپ،

«تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى مانا مەن بولىمەن!» دېگىنىچە جەڭگە كىردى. قەھرىدىنمۇ يېتىپ كەلدى. سالمىقۇتنىڭ ئىنىسى ئىيرىمچى ياش ۋاقتىدا يولۋاسنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنى ئېگەرلەپ مىنىپ يۈرىدىغانىدى. ئۇمۇ ئاكىسىنىڭ ئۆلگىنىنى ئاڭلاپ، يولۋاسقا مىنىپ كەلگىنىچە ئاناقنى قامچا بىلەن ساۋاپ كەتتى. ئاناقنىڭ ئاغزىدىن بۇلۇدۇقلاپ قان كەلدى ـ دە، ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. ئاندىن ئىيرىمچى ساھىبقىرانغا يۈزلەندى. ئۇ قامچىنى ساھىبقىرانغا سېلىۋىدى، ساھىبقىران ئۇنى رەت قىلىپ، چوقمىقى بىلەن بىر ئۇرغانىدى، چوقماق ئىيرىمچىگە تەگمەي، يولۋاسقا تېگىپ، يولۋاسنىڭ بېشىنى پاچاق ـ پاچاق قىلۋەتتى. ئىيرىمچى يولۋاستىن چۈشۈپ، ساھىبقىران بىلەن كۆپ ئېلىشتى. ئەمىر تېمۇر چوقمىقى بىلەن شۇنداق ئۇرغانىدى، ئىيرىمچىنىڭ كۆكسىگە تېگىپ پارە ـ پارە قىلىۋەتتى. چىتتە قوۋمى پىغان بىلەن ئولىشىپ كەلدى. بىر كېچە ـ كۈندۈز شۇنداق قاتتىق ئۇرۇش بولىدىكى، مۇنداق ئۇرۇشنى كىشى كۆرگەن ئەمەس ئىدى.

ئەمىر تېمۇر جەڭ قىلا ـ قىلا، شەھەرنىڭ دەرۋازىسىغا يېقىنلاشتى. كۆۋرۈكنىڭ تۆشۈكىگە پۇتى كىرىپ قېلىپ يىقىلىپ كەتكەنىدى، ئۇلار دەرھاللا باغلاپ قەھرىدىننىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ئۇ ئەمىر تېمۇر ۋە ئاناقنى زىندانغا سالدى. بۇخاراغا ـــ توق تېمۇر خانغا: «تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى كېلىپ ئىككى پالۋاننى ئۆلتۈردى، ئۇلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى قان تەلەپ قىلۋاتىدۇ، قانداق قىلىمىز؟» دېگەن مەزمۇندا نامە ئەۋەتتى. نامىنىڭ جاۋابى كەلمەي تۇرۇپلا ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناق زىندانىدىن قۇتۇلۇپ كەتتى.

ئىش مۇنداق ئىدى: ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناق زىندانىدا ياتقىنىدا، بىر كىشى زىندان ئىشىكىدىكى قاراۋۇلغا بىر سېۋەت ئالما ئەكەلدى ۋە قاراۋۇلنى تويغا تەكلىپ قىلدى. قاراۋۇل

ئورنىغا ئىككى گىشنى قويۇپ ئۆزى تويىغا كەتتى. ھېلىقى ئىككى كىشى شاراب ئىچىپ مەست بولغاندىن كېيىن، زىنداندىكى ئىككىيلەنگە:

— بىز سىلەرنىڭ سەۋەبىڭلار بىلەن تاماشىدىن قالدۇق، تويغا بارالمىدۇق ـ دە، — دېيىشتى. ئاناق ئۇلارغا:

— سىلەرنىڭ بىر يىللىق خىزمىتىڭلارغا قانچىلىك ھەق بېرىدۇ؟ — دەپ سورىدى، ئۇلار:

— بېرىلگەن ھەق تۇرمۇشىمىزنى قامدىيالمايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

— سىلەرگە، — دېدى ئاناق، — بىر پارچە لەئەل بەدەخشانى بېرەمەن. ئېغىرلىقى يەتتە مىسقال كېلىدۇ. قىممىتى 7000 ئالتۇن تۇرىدۇ. بىزنى قويۇپ بېرەمسىلەر؟

— ئۇلار ماقۇل بولۇشتى. ئاناق ئۇلارغا بىر لەئەل بەردى. ئۇلار بۇنىڭ ناھايىتى ئېسىل ياقۇت ئىكەنلىكىنى بىلىشتى ھەم ساھىبقىران بىلەن ئاناقنى قويۇپ بېرىشتى. ئاناق كۆڭلىدە: «بۇ لەئەلنى ئۇلارغا بىكارغىلا بېرىۋېتىمەنمۇ؟» دەپ ئويلىدى ـ دە، ئۇلارغا:

— ئەي قېرىداشلار، قاراۋۇل كېلىپ: «زىنداندىكىلەر قېنى؟» دېسە نېمە دەيسىلەر؟ — دەپ سورىدى. ئۇلار ھەيران بولۇپ ئۇنچىقمىدى.

— ئىككىڭلارنى مەن باغلاپ قويماي، يەردە يۇمىلىنىپ يېتىڭلار. قاراۋۇل كەلسە: «زىنداندىكىلەر بىزنى دېمىلە بىلەن باغلاپ قويۇپ، ئۆزلىرى قېچىپ كەتتى» دېسەڭلار ئىشىنىدۇ. ئەگەر «ئۆزى قېچىپ كەتتى» دېسەڭلار ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ، — دەپ ئۆگىتىۋىدى، ئىككىسى ماقۇل بولۇشتى. ئاناق بۇ قاپاقباشلارنى ئالداپ، پۈت ـ قولىنى باغلىدى، ئىككىسىنىڭ بېشىنى كەستى. ئۇلار لەئەلنى ئېلىپ، ھىندى خوجىنىڭ ئۆيىگە قاراپ

مېڭىشتى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلمەيتتى. يولدا قارا كىيىملىك بىر ئادەم ئۇچرىدى. سىنچىلاپ قارىسا، ھىندى خوجا ئىكەن. ھىندى خوجا بۇ ئىككىيلەننى ئۆيىگە ئەكەلدى. بۇ كېچىنى شۇ ئۆيدە ئۆتكۈزۈشتى. تاڭ ئاتقاندا ھىندى خوجىنى ئېلىپ ئۇچەيلەن بوراقخاننى ئىزدەپ شەھەردىن چۆل تەرەپكە چىقىشتى. ھېراتقا يېقىن يەتتى. چاغاتاي ئادەملىرى چىتتەئېلىدىن قېچىپ، ھېرات، قەندىھارغىچە تارقىشىپ كېتىشكەنىدى. ئۇلار ئاۋۇلمۇ ئاۋۇل بوراقخاننى سوراپ ئاختۇرۇشتى، لېكىن تېپىشالمىدى. خەقلەر بىلىسمۇ قورقىنىدىن ئېيتمىشمىدى.

ئۇلار ئىزلەپ يۈرۈپ، جىرايىل ⑬ ئېلىگە يېتىپ كېلىشتى. بۇ يەردىكى خەلق ئەمىر تېمۇرنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. ئۇلاردىن بوراقخاننى سوراشقانىدى، ئۇلار: «بىزمۇ تاپالمىدۇق» دەپ جاۋاب بېرىشتى. ئەمىر تېمۇر ئۇلاردىن ئۆزلىرىگە ھەمراھ قوشۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلمۇندى، ئۆي، مال ـ ۋارانلىرىدىن ئايرىلالماي ئۇناشمىدى. ئەمىر تېمۇر سولدوز ⑭ ئېلىگە كەلدى. بۇلاردىنمۇ يولداش تەلەپ قىلمۇندى، بۇلاردىنمۇ ھېچكىم يولداش بولمىدى.

ئۇچەيلەن يوللار بېسىپ، چۆللەر كېزىپ، كېچە ـ كۈندۈز ھېكىپ بوراقخاننى ئىزلەشكەن بولسىمۇ، زادىلا ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىدى. ئەمىر تېمۇر يىغلاپ مۇناجات سىلەن بۇ ئەبياتنى ئوقۇدى:

تاپالماي مەقسىتىم ھەيران ئىرۇرمەن،
بايابانلار ئارا سەرسان ئىرۇرمەن.
كۆرۈنەر يەردە قۇم ـ تاش، كۆكتە يۇلتۇزلار،
بۇ تاشلاردىنكى قاپاردى ئايغلار.
ئىلاھا سەندىن ئۆزگە ھەزەر جىبرىل،
چىراغ ئەمەس يېشىل ھادى ئەمەس يەل.

ئۆزۈڭ ھادى بولۇپ چىن يولغا سال،
ئاداشقان ئاسىنى قۇلدۇرمەن، قولۇم ئال.
كى سەندىن ئۆزگە يوقتۇر ھېچ پاناھىم،
سېغىندىم دەرگاھىڭغا ئىلاھىم.
يول ئۈزرە قويماغىل پانادىلارنى،
خۇسۇسەن بىزگە ئوخشاش ساددىلەرنى.

ساھىبقىران تونۇش ئەللەردىن ئۆزلىرىگە يولداش تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ھېچكىم يولداشلىققا ئۇنىمىدى. بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ بىرىيەردە 2000 تۆگە، 10مىڭ قويغا ئۇچراپ قالدى. ئەمىر تېمۈر:

— بۇلار كىمنىڭ چارۋىلىرى؟ — دەپ سورىغانىدى. چارۋا باققۇچىلار:

— ئەمىر چاكو بارلاسنىڭ، — دەپ جاۋاب بەردى. (بۇ ۋاقىتلاردا ئەمىر چاكو قەبىلىلەر ئىچىدە ئەڭ باي كىشى ئىدى.)

— ئەمىر چاكونىڭ ئوغلى مىرزا سەيپىددىن قەيەردە؟

— قۇدۇق بېشىدا.

ئەمىر تېمۈر قۇدۇق بېشىغا كەلدى. مىرزا قۇدۇقتىن نېرىراق بىر چېدىرنىڭ ئىچىدە ئولتۇراتتى. قۇللىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرى بىلەن بەنت ئىدى. قۇدۇقنىڭ بېشىدا 40 ئۆكۈزنىڭ تېرىسىدە قىلغان بىر سوغا تۇراتتى. ئەمىر تېمۈر سوغىنى ئۆزى يالغۇز قۇدۇققا سېلىپ، سۇ تولدۇرۇپ تارتىۋالدى ۋە ئوقۇرغا تۆكتى. ئىككىنچى قېتىم قۇدۇققا سېلىپ سۇ تارتىۋالماقچى بولغىنىدا ئارقان ئۈزۈلۈپ كەتتى. ئۇ ھەيۋەتلىك سادا چىقاردى. مىرزا سەيپىددىن ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى — دە، قۇدۇق بېشىغا شامالدەك تېز يېتىپ كەلدى. قۇللىرىمۇ يېتىپ كېلىشتى. مىرزا:

— بۇ نېمە گەپ؟ — دەپ سورىۋىدى، قۇللىرى:

— بۇ يىگىت سوغىنى ئۆزى يالغۇز قۇدۇققا سېلىپ سۇ

ئالدى. ئىككىنچى قېتىمدا ئارقان ئۈزۈلدى، — دېيىشتى.

ھەممەيلەن بۇ ئىشقا ھەيران بولۇشتى. ئەمىر تېمۈر شۇ چاغدا 25 ياشقا كىرگەنىدى. ئەمىر تېمۈر مىرزا بىلەن چېدىرغا كىردى. مىرزا ئەمىر تېمۈرنى تونۇغان بولسىمۇ تونۇماسلىققا سالدى ۋە:

— ھەركىم ئۆزىنىڭ جايىنى بىلىپ ئولتۇرسۇن، — دېدى.

ساھىبقىران مىرزىدىن يۇقىرىراق چىقىپ ئولتۇردى. مىرزىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

— قەيەردىن كەلدىڭ؟ نەلىكسەن؟ — دەپ سورىدى.

— بۇخارالىقمەن، — دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تېمۈر.

— ئەمىر چاكو بارلاس ئېلى بىلەن بۇ يەرگە كەلگەن. ئەگەر بۇخارالىق بولساڭ، قېنى دەپ باقە، بىزنىڭ جورىلار بوخارادا قانچىلىك بار؟

— بۇخارادا، — دېدى ئەمىر تېمۈر، — جورىلار گۈرۈچ، ماشتەك تولا، باھاسى ئەرزان!

بۇ جاۋابقا مىرزىنىڭ ئاچچىقى كەلدى - دە، غەزەپ بىلەن:

— ئەي بۇخارالىق! يا سۆزنى بىلىپ قىلالمايسەن ياكى ئورنۇڭنى تېپىپ ئولتۇرالمايسەن! — دېدى.

— مەن تۆرە بالىسى بولىمەن!

— مەن موللا بولىمەن!

— موللا بولساڭ، ئىلىمدە نېمىنى بىلىسەن؟

— ھەر نەرسىنىڭ ھەقىقىتىنى.

— مېنى بىلمەكچى بولساڭ، — دېدى ئەمىر تېمۈر، — تۇرغاي باتۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن. بوراقخاننى ئىزدەپ كەلدىم.

مىرزا ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىگەن قىياپەتتە:

— ئاڭلىشىمچە، ئەمىر تېمۈرنى چىتتە سىپاھلىرى ئۆلتۈر گەنمىش. سەن بولساڭ «مەن ئەمىر تېمۈر» دەيسەنغۇ؟ — دېدى.

— يالغان سۆزلەرگە ئىشەنمە! — دېدى ئەمىر تېمۇر، — مەن ئەمىر تېمۇر بولىمەن.

— ئەمىر تېمۇرنى چىتتە سىپاھلىرى ئۆلتۈرۈۋەتكەن! — دەپ تۇرۇۋالدى مىرزا.

ئەمىر تېمۇر: «ئۆزۈمنى بىر كۆرسىتىپ قوياي» دەپ ئويلىدى — يۇ، ئەمما تۇز ھەققىنى ئويلاپ ئۆزىنى بېسىۋالدى. «ئۆز ئېلىمنى دۈشمەن قىلىۋالماي» دەپ ئويلىغىنىچە، چېدىردىن خاپا بولۇپ چىقىپ جۈنەپ كەتتى. مىرزا سەيپىددىن ھەيران بولغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

تۇيۇقسىز چاڭ كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن پىل مىنگەن بىر كىشى چىقىپ كەلدى. ھىندىستاننىڭ ئەمىرى ئەمىرچاكوغا سەيلە قىلىشى ئۈچۈن بىر پىل بەرگەنىدى. ساھىبقىران بىرلا قاراپ ئەمىر چاكونى تونۇۋالدى. ئىككىيلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئەمىر چاكو ئەل يۇرتىنى يادىغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ پىراقىدا يىغلاپ تاشلىدى. ئاندىن كېيىن ئەمىر تېمۇرنى ئۆيىگە ئەكەلدى. ساھىبقىراننىڭ كۆڭلىنىڭ مىرزىدىن ئازار يېگىنىنى ئاڭلاپ، قەھر — غەزەپ بىلەن مىرزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى.

مىرزا سەيپىددىن شۇئان ئەمىر تېمۇرگە يالۋۇرۇپ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىشنى سوراندى. ئەمىر تېمۇر ئۇنى دادىسىدىن تىلىۋالدى.

ئەمىر تېمۇر ئەمىر چاكوغا بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر — بىرلەپ بايان قىلدى. يوللاردا چاغاتاي قەبىلىلىرىنىڭ ياردەم بېرىشكە ئۇنىمىغانلىقىنى ئېيتتى. ئاخىرىدا: «بوراقخاننى تېپىپ، كاپىرلارنى يۇرتىمىزدىن ھەيدىسەك، نېمىدەيسىز؟» دەپ سورىدى. ئەمىر چاكو بۇ ئۈچەيلەنگە ئات بېرىپ، ئوغلى بىلەن ئۆزى ئۇلارغا يولداش بولۇپ قوشخ (35) قەلئەسىگە باردى. ئاناق شەھەر ئىچىگە كىرىپ، بىرەر سائەتتىن كېيىن يىغلاپ يېنىپ چىقتى.

تېكىل بېك يەنى تۈركمەن ئېلى كورگان ئېلىگە بەكلا دۈشمەنلىك قىلاتتى. ئاناق ئەمىر تېمۈرگە:

— ئېمەكدىشىك (قېرىنداشىك) جامى بېكنى تۈركمەنلەر بۈيرۇق بويىچە تېرىسنى سويۇپ، قىمىناپ ئۆلتۈرۈپتۇ! — دەپ خەۋەر بەردى. ئەمىر تېمۈر دەرھال قەلئە ئىچىگە كىرىپ قېرىنداشىنىك ئەھۋالىنى كۆردى ۋە يۈلداشلىرىغا:

— سىلەر سۈكۈت قىلىپ تۇرۇڭلار! — دەپ قويۇپ ئۆزى جاللاتنىك قېشىغا ئاستا بېرىپ، قېرىنداشىنىك ئۆلۈكىنى بىر-قانچە ئالتۈنغا سېتىۋالدى. ئېتىنى تېرىسىگە يۆگەپ ئېلىپ چىقتى. سەللىسىنى كېپەن قىلىپ نامىزىنى چۈشۈرۈپ دەپنە قىلدى.

ئۇلار شۇ يەردىكى بىر بۈزۈلغان كولىدا ئۇخلاۋاتقانداك، تۈركمەنلەر چىقىپ كېلىپ، باغلىۋېلىشتى. ئۇلارنى قەلئە ئىچىگە ئەكىرىشتى. بېگى بۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە بۈيرۇۋىدى، شۇ ئەسنادا مەشھەت شەھرىدىكى مەنسۇردىن بىر نامە كېلىپ قالدى. ئۇنىڭدا: «ھوشيار ۋە خەۋەردار بولۇپ تۇرغىن، چاغاتاي بەگلىرى بىزنىك يەرلىرىمىزگە قەست قىلمىسۇن!» دېيىلگەنىدى.

تېكىل بېكنىك خاتىرىسىگە دەرھال: «شاھ مەنسۇرنىك دۆلىتىنىك ھۆرمىتى ئۈچۈن بۇلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا تىرىك تۆھپە قىلىپ ئاپارمايمۇ؟» دېگەن خىيال كەلدى. بۇلارنى پۇتاقلىق ئىككى ياغاچقا بوينىدىن، بەدەنلىرىدىن مەھكەم باغلاپ، ئاتقا مىنگەشتۈرۈپ، بىرقانچە كىشىنى مەسئۇل قىلىپ مەشھەتكە ماڭدۇردى. ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز بىر خىل مېڭىشتى. تۆتىنچى كۈنى كېچىسى مەسئۇل بولغانلاردىن بىرىنىك ئۇيقۇسى كېلىپ كەتتى، ئەمىر تېمۈرنى مىندۈرگەن ئاتنىك چۈلۈۋرى قولىدىن چىقىپ كەتتى. ساھىبقىران دەرھاللا باشقا بىر يولغا كىرىپ كەتتى.

كۈن سوغۇق ئىدى. ئۇ تاك ئاتارغا يېقىن بىر قىشلاققا

يەتتى. تەشلاقنىڭ بىر چېتىدە باغ بارتىدى. ئۇ يەردە بىر خانە قامۇ بار ئىدى. تىكشۈيدى، خانىقا ئىچىدىن ھاپىزلارنىڭ ئاۋازى، زىكرى ـ سۆھبىتى ئاڭلاندى. ئەمىر تېمۇر بىردەم تەخىر قىلىپ، ھاپىزلارنىڭ ئاھ ـ نالە قىلىپ ئوقۇغان زىكرىسىنى ئاڭلىدى. ئەمىر: «ئۇلاردىن بىرىنى چاقىرىپ ئۆزۈمنى يەشتۈرەي» دەپ خىيال قىلدى ـ يۇ، يەنە «ئۇلار دۇشمەن بولۇپ چىقمىسۇن» دەپ ئېھتىيات بىلەن سەۋر قىلدى.

خېلى ۋاقىتتىن كېيىن خانىقا ئىچىدىن بىر نۇر چىقىپ ئالەمنى كۈندۈزدەك يورۇتۇۋەتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ كۆزىگە گويا يەتتە ئىقلىم جىلۋەقىلغاندەك بولدى. روم، مەغرىب زېمىنى، ھىندىستان، مازاندىران، ئىراق، پارس، تۈركىستان، ئورۇس، خوراسان ـــ ھەممىسى كۆزىگە كۆرۈندى. بىردەمدىن كېيىن غايىب بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى كىشى كېلىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ باغلاقلىرىنى يەشتى. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ قولىدا لىق سۈت تولدۇرۇلغان پىيالە، يەنە بىرىنىڭ قولىدا لىق شاراب تولدۇرۇلغان كاسا بار ئىدى. ئۇلار ئۆز كاسىلىرىدىكىنى كۆپ ماختاپ ئەمىر تېمۇرگە سۇنۇشتى. ئەمىر تېمۇر شارابتىن ئىچمەي، سۈتنى ئىچتى. يەنە بىرىنىڭ كېيىن بىر ھەرە ئۆزىگە ئوخشاش بىر ھەرىنىڭ ئۆلۈكىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەتتى. ئاندىن كېيىن بىر كىشى ناھايىتى كۆپ قۇشقاچنى مىڭبىر مۇشەققەتتە تۆتۈپ بىر قەپەزگە سالدى. لېكىن ئېھتىيات قىلمىدى. بىر يىلان كېلىپ قۇشقاچلارنى يېدى، كۆپلىرى ئۇچۇپ كەتتى. كىرپە پەيدا بولۇپ يىلاننى يېدى. كىرپە كەتمەيلا تۈرۈپ، تۈلكە كېلىدى ـ دە، كىرپىنى يېدى. يەنە بىردەمدىن كېيىن بىر سەييات تۈلكىنى ئېتىپ ھالاك قىلدى. سەييات ئۆزىمۇ نېرىغا بارمايلا تېيىلىپ يىقىلدى ـ دە، بوينى ئۈزۈلدى. بۇلارنى كۆرگەن ئەمىر تېمۇر ھەيران قالغاندى.

بىر خىزمەتكار تاماق كۆتۈرۈپ چىقىپ كەلدى. ساھىبقەران داستىخانىنى ئېچىپ قارىۋىدى، راسا پىشقان قوي تۆشى، قوي گۆشى ئىكەن. ئۇنى زوق بىلەن يېدى. تەڭرىگە شۈكۈر قىلىپ دېدىكى:

ھەر پىرىشان سۆزنى ئېيتتىم يا كېرىم،
بارچىدىن ئەستەغپۇرۇللاھى ئېزىم.

ئەمىر تېمۇرنىڭ كۆڭلىگە: «خوراسان يەر يۈزىنىڭ كۆركىمىش. ئەزىزلەر ماڭا ئۇنى بەرگەن بولسا كېرەك» دېگەنلەرنى كەلتۈردى.

ھېلىقى خىزمەتكار چىقىپ:

— بۇياققا كەل! تۆرىلەر سېنى قىچقىرىۋاتىدۇ! — دەپ چاقىردى.

ساھىبقىران خانىقا ئىشىكىدىن ئىچكىرىگە كىرىپ بىر ئاقساقال كىشىنىڭ بەقەسەم تونلۇق، مىشۇاك ئاستان بىر ئوغۇل بىلەن شاھمات ئويناپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ھەر قېتىمقى ئويۇندا ئوغۇل ئۇتۇۋالسا ئۇنىڭغا ئاقچا بېرەتتى. ئەگەر ئاقساقال كىشى ئۇتۇۋالسا نېسى قالدۇراتتى. ساھىبقىران بۇ ئىشقا ھەيران قالدى ۋە بىر چەتتەرەك ئولتۇردى.

ئاقساقال كىشى ئۆزىنىڭ ئىشىغا مەغرۇر ئىدى. شۇ ئاردا تاكمۇ ئاتتى. ئىشكىتىن بىر كىشى كىرىپ تەزىم قىلدى ۋە:

— يىلقىلىرىڭىز ئارىسىدا زادىلا تۇغمىغان بىر بايتال بار ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭدىن ئاجايىپ بىر تاي تۇغۇلدى. ئۇنىڭ ئىتىنى «ئەزەم» قويدۇم. بۇ تاي ئاتلارنى ھەر تەرەپكە قوغلاپ ئارام بەزمەيدۇ. ئەگەر ئادەمنى كۆرسە ئۆلتۈرىدۇ. بۇ تايىنىڭ كاساپىتىدىن كۆپ كىشى قان تەلەپ قىلىپ ئىشىككە كامىۋالىدى، — دەپ مەلۇم قىلدى.

— ناھايىتى ياخشى، ئۇلارغا تۆلەم بېرىڭلار! — دېدى

ئاقساقال ۋە ساھىبقىرانغا قاراپدى، ــ بۇ كىشى بىلەن بارغىن، ئاشۇ تاينى بۇ يەرگە ئەكەل! ساڭا تەقدىم قىلدىم. يەنە ساڭا دەيدىغان كۆپ سۆزلىرىم بار، ــ دېدى: ئەمىر تېمۇر:

ــ شەھرىيار، قانداق بارىمەن؟ــ دەپ سوراپتۇ، ئۇ ئەزىز ھەيۋە قىلغان ھالدا:

ــ بار! ئەگەر قورقساڭ ماڭا سېغىنغىن!ــ دېدى.

ئەمىر تېمۇر كۆڭلىدە: «بۇ كىشى مۇتەققەلەردىن بولسا قىسقىنىڭ ئىللەتلىرىنى خانىقاغا سۆرەپ كىرمەس ئىدى. قىمار-ۋازنىڭ يېنىغا يانداشمىغان بولاتتى» دەپ ئويلىدى. ئەمىر تېمۇر يىلقىچى بىلەن بىللە يىلقا ئارىسىغا باردى. يىلقىچى:

ــ سەن بۇ بالايىئاپەتنى بىزنىڭ بېشىمىزدىن يىراق قىلمىساڭ، سېنى تىنچ قويمايمىز! ــ دەپ دوق قىلدى.

ساھىبقىران ئىلاجسىز يىلقا ئىچىگە كىردى. ھېلىقى تاي كۆك رەڭلىك ئىدى. ئەمىر تېمۇر تەۋەككۈل قىلىپ، بېشىغا دۇبۇلغا كىيىپ، قولىغا يۈگەننى ئېلىپ تايغا يۈزلەندى. ئۇ تاي دۇبۇلغىنىڭ قۇببىسىگە بىر تەپكەندى، ئەمىر تېمۇر تىزلىنىپ قالدى. شۇئان ھېلىقى خانىقادىكى ئەزىزگە سېغىندى. شۇندا غايىبتىن بىر قول ھازىر بولۇپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ يەلكىسىدىن كۆتۈرۈپ تۇرغۇزۇپ قويدى. ئەمىر تېمۇرگە كۈچ ـ قۇۋۋەت پەيدا بولدى. ئۇ تاينىڭ يايلىغا يېپىشىپ، بىر ئىرغىپ مىنۋالدى. تاي ھەر تەرەپكە چاپچىغان ھالدا چاپا ـ چاپا ئاخىر خانىقانىڭ ئىشىكىگە كەلدى. ئەمىر تېمۇر بىر كۆچىۋىدى، تاي بىر چوڭقۇر لايغا پېتىپ قالدى. ئەمىر تېمۇر دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالدى. لېكىن ھەرقانچە كۈچەپمۇ تاينى لايدىن چىقىرالمىدى. شۇ چاغ خانىقادىن ھېلىقى ئەزىز چىقىپ كەلگىنىچە:

ــ ئەي ئەمىر تېمۇر! ساھىبقىرانلىق دەۋاسىنى قىلىسەن،

بىر تايغمۇ كۆچۈك يەتمىدىغۇ! ــ دېدى ـ دە، تاينى ئىككى بارمىقى بىلەن لايدىن تارتىۋالدى. (ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۆز ۋاقتىدا شاھ مەنسۇرنىڭ پىللىرىدىن بىرى مۇشۇ لايغا چۈشۈپ پېتىپ قالغىنىدا ھېچكىم ئالالمايۋ، مۇشۇ ئەزىز ئىككى بارمىقى بىلەن پىلنى كۆتۈرۈپ ئالغانكەن.) ئۇ زات يەنە ئەمرتېمۇرگە قاراپ:

ــ ئەي ئەمىر، سەن كاتتا پادىشاھ بولدۇڭ، ئەمدى سەن سەلتەنەتنىڭ ئەدەب ـ قائىدىسىنى ئۆگىنىشىڭ كېرەك. سەن نەپسىڭگە بېرىلمىگىن. بايا سەن نۇرنى كۆردۈڭ. بۇ سېنىڭ ئىقبالىڭنىڭ قۇياشقا ئوخشايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. پۈتۈن ئالەم ساڭا بېقىنىدۇ. بايا ئىككى كىشى ساڭا سۈت ۋە شاراب كەلتۈردى. سەن سۈتنى ئىچتىڭ، شارابنى ئىچمىدىڭ. ئەگەر شارابنى ئىچكەن بولساڭ زالىم بولغان بولاتتىڭ. بىر ھەرە يەنە بىر ھەردىنىڭ ئۆلۈكىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىنىڭ مەنزىلىگە كەتتى. سەئمۇ پۇقرالارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇپ ئېھتىيات قىلغىن. قىيامەتكىچە ئۇلارغا زامىن بولما. يەنە بىر كىشى كۆپ قۇشقاچنى ئاھايىتى قىيىندا تۇتتى ۋە توپلاپ بىر قەپەزگە سالدى. ئۇ كەتكەندىن كېيىن قۇشقاچلار ئۇچۇپ كېتىشتى. بۇ ــ دۇنياغا ھەۋەس قىلىپ، جاپا ـ مۇشەققەت بىلەن توپلىغان پۇل ـ مال ئىدى. ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن تالان ـ تاراج بولۇپ تاراپ كەتتى. شۇڭا زادىلا دۇنياغا مېھرىگىنى قويمىغىن. ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە باغلانمىغىن. يىلان قەپەزدىكى بىرقانچە قۇشقاچنى يېدى. كىرپە كېلىپ يىلاننى يېدى، تۈلكە كىرپىنى يېدى. تۈلكىنى سەييات ئاتتى. كەيىندىنلا سەييات يىقىلىپ، بوينى ئۇزۇلۇپ ئۆلدى. بۇنىڭ مىسالى شۇكى: ھەر كىم بىراۋغا قەست قىلسا، زىيان سالماقچى بولسا، بۇ قەست ۋە زىيان ئۆزىنىڭ بېشىغىمۇ كېلىدۇ. مۇسۇلمانلىق دېگەن شۇكى، ساڭا ئوچرىغانغا ياخشىلىق قىل. ساڭا قوينىڭ توشنى ئەۋەتتىم.

یاخشی ئویلا، خوراسان یەر یۈزىنىڭ يۈرىكى بولىدۇ. شۇڭا بۇنى ساڭا ئىنئام قىلدۇق. ئەمدى تۇرغىن، جامغا بارغىن، يولداشلىرىڭنى تاپقىن، ــ دەپ كۆپ نەسىھەتلەرنى قىلدى.

ساھىبقىران خېلىل ئېقىمغا[36] منىپ يولغا چۈشتى.

ئەسرلەرگە قارىغۇچىلار جامىنىڭ يولىدا ئەسرلەرنى ھەيدەپ كېتىۋېتىپ، ساھىبقىراننىڭ يوقالغانلىقىنى بىلىشتى. ئۇلار قانچە ئاختۇرۇپمۇ تاپالمىدى. ئىلاجسىز، قالغان تۆۋت كىشىنى ھەيدەپ جۈنەپ كېتىشتى ۋە بىر ئۆتەڭگە يېتىپ كېلىشتى. بۇ ئۆتەڭنى ئەمىر سالجۇق ياستىپ قويغانىدى. ئۇلار مۇشۇ ئۆتەڭدە ئارام ئېلىشتى. ھاۋا ناھايىتى سوغۇق ئىدى. ئۆزلىرى ئۆتەڭنىڭ گۈمبىزى ئىچىگە كىرىپ، ئەسرلەرنى سىرتتا قويۇشتى. (بۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىقبالى ئىدى.)

ئەسرلەر: «بىز سوغۇقتا بەك توڭلاپ كەتتۇق، ئۆلۈپ قالمايلى. بىزمۇ ئىچكىرىگە كىرەيلى» دەپ شۇنچە يالۋۇرغان بولسىمۇ ئۇنىمىدى. شۇ كېچىسى گۈمبەز ئۆرۈلۈپ، ئەسرگە قارىغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئۆلۈشتى. ئەسرلەر بۇ ھادىسىنى: «ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىقبالى» دەپ پەرەز قىلىشتى. ئۇلار بويىندىكى باغلاق ۋە ياغاچلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن شۇنچە ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ ئاجرىتالمىدى ۋە ھەيران بولۇپ ئولتۇرۇشتى. شۇ دەم ئەمىر تېمۇر ئۇلارنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى ــ دە، ئۇلارنى قۇتۇلدۇردى. ئاندىن زەندە پىلنىڭ[37] ئالدىغا بېرىپ ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالدى ۋە بوراقخانىنى ئىزدەش ئۈچۈن يولغا چۈشتى.

بۇراقخاننىڭ شاھ مەنسۇرنىڭ قولىدا ئەسىر بولغىنى

بىر ۋاقىتلاردا ئوق تېمۇرخان چېتىتە ئەللىرىنىڭ ئەسكەر-

لىرىنى تاشلاپ ماۋرائۇننەھىردىكى مەملىكەتلەرنى ئىشغال قىلدى. بوراقخان ئۆز مەملىكىتىدە تۇرالماي، جەندە، كۇلاھ كىيىپ، قولىغا سوتا (ھاسا) ئېلىپ، چۆللەرنى كېزىپ چىقىپ كەتكەنىدى. چاغاتاي قوۋمى ئىچىدىكى بەزى يامان نىيەتلىك كىشىلەر ئۇنىڭ ھاياتىغا قەست قىلماقچىمۇ بولدى. بىر كىچىك بالا بۇ سىرنى بوراقخانغا يەتكۈزدى. بىچارە بوراقخان دۈشمەنلەردىن قورقۇپ ھېچقانداق شەھەرگە كىرەلمىدى. دائىم دەشت - بايا- ۋانلاردا تەمتىرەپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولدى. ھېلىقى قەستلىگۈچىلەر بوراقخاندىن خەۋەر ئالالماي، ئارمانلىرىغا يېتەلمىدى.

بوراقخان كېچە - كۈندۈز پىيادە يول يۈرۈپ ۋە چۆللەرنى كېزىپ، كۆپ مۇشەققەت چەكتى. «ئاھ» دېسە ئاغزىدىن يېشىل ئوت چىققۇدەك ھالغا يەتتى. سەلتەنەت سۈرگەن دەۋرى يادىغا كەلگەندە كۆزلىرىدىن يامغۇردەك ياش تۆكۈلەتتى. گاھىدا تەقدىرگە ۋە تەڭرىگە شۈكۈر ئېيتاتتى.

بايابان ئارا مەن غېرىب ۋە پېقىر،
جاپا - جەۋرلەرگە بولۇپ چۇن ئەسىر.
قاياندا قېلىپدۇر بەگ ۋە خانلىقىم،
بۇ سەھرا ئارادۇرمۇ سەرسانلىقىم.
بولۇپدۇر ئېلىمدىن ۋەپا بىر تەرەپ،
مېنى قىلما تىغ ۋە خەنجەر بىكەف.
جۇدا بەگلىكىمدىن قىلىپ شۇر بەخت،
نە ئىززەت، نە دۆلەت، نە ئېدۇ - نە تەخت.
ئۆتۈپ بۇ سۈپەتتە كېچە - كۈندۈزى،
چۆلىستاندا قالدىم مەن ھەم يالغۇزى.
باشىمغا ئۆتۈپدۇر قۇياشتىن ئەسەر،
ئاياغىمغا ئۇرغان تىكەن نەشتەر.

ئاياغىم يالاڭدۇر، باشىم ھەم يالاڭ،
ئاياغىم قاپارتسپ قۇم ۋە تاش ـ سەك.
تېنىم ئۆزرە جەندە، قولۇمدا تاياق،
بېلىمدە رەسەندوز، ئېلىمدىن يىراق.
قېلىپ مۇلكى باغۇ گۈلستانلىرىم،
ئۇلار ئورنىغا مۇشۇ چۆلستانلىرىم.
يۇرۇرگە ئاياغىمدا يوقتۇر مادار،
چۆلستان قىلىپ ھالىمنى تەڭ تار.
قۇياش كەتتى تولغاي ساماغا نۇجۇم،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئانداق بولۇپ ھەم ھۇجۇم.
ئىلاھا مەن بەندىنگە رەھمە ئېتىپ،
گۇناھىمنى كەچۈر ئىسمى بەركىتىپ.
بىر ئالەم ئۇ ئالەم ئۆزۈڭ ئىلكىم ئال،
ئاداشقانلىرىڭنى ھودايى يولغا سال.

بوراقخان بىچارە سەرسان ـ سەرگەردان بولۇپ، ئۇيان مېڭىپ، بۇيان مېڭىپ قەندىھارغا كېلىپ قالدى. قەندىھارنىڭ ھاكىمى شاھ مەنسۇر ئىدى.

بوراقخاننىڭ بار ـ يوقى بولۇپ ئارانلا بىر دانە لەئەل كۆزلۈك ئۆزۈكىلا قالغانىدى. ئۇ بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ يېشىندى ـ دە، بۇلاقتا چۈشۈپ غۇسۇل قىلىشقا باشلىدى. ئۇ سۇدىن چىققاندا ئۆزۈكى يوقالغانىدى. ھەرقانچە ئاختۇرۇپمۇ ئۆزۈكنى تاپالمىدى، ئەتراپتا ھېچ كىشى يوق ئىدى. ئۇ ھەيران قالدى. ئىلاجسىز قەندىھار شەھرىگە كىردى. ئۇ كوچا ئايلىنىپ يۈرەتتى، تۇيۇقسىز «دۈپۈر ـ دۈپۈر» نىڭ ئاۋازى كەلدى. ئۇ چوكور ئاتقا مىنگەن، قوللىرىغا قۇش قوندۇرۇپ، ئالدىلىرىغا ئىتلارنى سېلىپ بىر قانچەيلەننىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى

كۆردى. ئىتلارنىڭ بويىندا ئالتۇن قوڭغۇراق بار ئىدى. بۇلار بىر - بىرلەپ ئۆتۈپ بولۇۋىدى، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن شاھ مەنسۇر دەبدەبە بىلەن يېتىپ كەلدى.

بوراقخان ئۆزىنىڭ سەلتەنىتىنى يادىغا كەلتۈرۈپ، ئىچى كۆيگەن ھالدا يۈرەك باغرىدىن چىقىرىپ بىر «ئاھ» تارتقانىدى، بۇ سادا شاھ مەنسۇرغا ئاڭلاندى. ئۇ بىرلا قاراپ قەلەندەر سۈرەت، سەلتەنەت سۈپەت بوراقخانىنى كۆردى.

— ئاشۇ قەلەندەرنى بۇ يەرگە ئەكىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى شاھ مەنسۇر. خىزمەتچىلەر بوراقخاننى باشلاپ ئوردىدىكى بىر باغقا ئەكىلىشتى. ئۇنىڭغا ئاتاپ چېدىر تىكتى. شاھ مەنسۇر چېدىرغا كىرىپ ئولتۇردى. بوراقخاننىمۇ چېدىرغا باشلاپ كىرىشتى - دە، شاھ مەنسۇرنىڭ يېنىدىن جاي كۆرسەتتى.

شاھ مەنسۇر بوراقخاندىن ھەر تەرەپلەپ گەپ سوراپ كۆردى. بوراقخان تەمكىنلىك بىلەن جاۋاب قايتۇراتتى. شاھ مەنسۇر ئۇنىڭ سەلتەنەتلىك بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى - دە، خىزمەتكارلىرىغا بۇيرۇپ بىر كۆپ ئالتۇن ئەكەلدۈرۈپ بەردى. بوراقخان ئالتۇننى پوتىسىغا تېڭىپ ئەكەتتى. شاھ:

— ئارقىسىدىن كۆزىتىڭلار! نېمە ئىش قىلىدۇ، قارىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

مۇلازىملار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ قاراشتى. ئۇ ئالتۇننى بىر چەتكە تۆكۈۋېتىپ پەرۋا قىلماي كېتىپ قالدى.

— ھەي گاداي! — دېدى ئۇلار بوراقخانغا، — بېگىمىز ئىنئام قىلغان ئالتۇنلارنى نېمىشقا تاشلاۋېتىسەن؟

بوراقخان ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە پەرۋا قىلماي كېتىۋەردى. مۇلازىملار قايتىپ كېلىپ كۆرگەنلىرىنى شاھ مەنسۇرغا مەلۇم قىلدى. شاھ مەنسۇر:

— ئۇنى بۇ يەرگە ئەكىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. ئۇلار

بوراقخاننى كەلتۈرۈشتى. شاھ مەنسۇر ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنى ئۆزىنىڭ ئورنىغا ئولتۇرغۇزدى. خىزمەت كەمىرىنى بىلىگە باغلاپ، ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز كۆكۈل ئېچىش قىلىپ بەردى. شاراب ۋە كاۋاپ كەلتۈرۈشتى. بوراقخان شارابنى قولىغا ئېلىپ شۇنداق دېدى:

كۆزدە ياشىم شارابتۇر، جان ۋە كۆكۈل كاۋاپتۇر،
نېچۈن ئۆزۈم كۆكۈل ئاچاي، ئەھۋال ماڭا خارابتۇر.

شاھ مەنسۇر خۇشاللىق بىلەن:

ــ ئەي يىگىت، راست سۆزلە، قانداق كىشىسەن؟ سېنىڭدىن شەۋكەت، سەلتەنەتنىڭ بەلگىسى بىلىنىپ تۇرۇۋاتىدۇ، ــ دېدى.

بوراقخان ئىنكار قىلدى.

ــ قايسى كۈنى، ــ دېدى شاھ مەنسۇر، ــ يۈرەك باغرىڭدىن چىقىرىپ ئاھ تارتتىڭ، بۇنىڭ سەۋەبى نېچۈكتۇر؟

ــ بىر ئۇزۇكۇمنى يوقىتىپ قويغانىدىم، ــ دېدى بوراقخان، ــ ئۇزۇكنىڭ كۆزى لەئەل ئىدى. شۇڭا ئاھ تارتقانىدىم.

شاھ مەنسۇر:

ــ ساڭا ئۇنىڭ يېقىنچىلىقى يوق ئىكەن، ــ دېدى.

ــ ئۇ ئۇزۇكتە بۇۋىلىرىمنىڭ ئىسمى بار ئىدى، ــ دېدى بوراقخان.

شاھ مەنسۇر «ئۇزۇكنى تاپمىغۇچە بۇ قەلەندەر ئۆزىنىڭ ئەسلى نەسلىنى مەلۇم قىلمايدىكەن» دېگەن تونۇشقا كەلدى ـ دە، بوراقخاننى قەلەندەرلىك كىيىملىرى بىلەن ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، ئۇۋغا ئېلىپ ماڭدى. يولدا بىر كىشى ئۆزىچە ئۇلۇغلارنىڭ سۆزىنى قىلىپ كېتىۋاتاتتى. شاھ مەنسۇر ئۇنى چاقىرتقۇزدى ۋە سوئال سوردى، ھېلىقى كىشى:

ــ ئاۋۋال ئوتۇنچى ئىدىم. كېيىن قاغىنىڭ ئۇۋىسىدىن بىر

دانە ئۈزۈك تېپىۋېلىپ جاپا ـ مۇشەققەتتىن قۇتۇلدۇم. «ئەمدى ئەمىرلەردەك ئوۋ قىلىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلىدىم. سەللەم بىلەن قۇشۇمنى بىر يەرگە قويۇۋىدىم، سەللەم قۇشنىڭ پۇتىغا چىرەشىپ قاپتۇ، قۇش سەللەمنى سۆرەپ ئۇچۇپ كەتتى، سەللەمنى ئېلىۋالاي دەپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتسەم، ئېتىمنى بۆرە يەپ كېتىپتۇ. ئەمدى ئەمىرلەرچە ئوۋ قىلىشنى قويۇپ، كۆڭلۈمگە داغدۇغىلىق قۇشبېگىلىك ھەۋىسى چۈشتى، ئۆزۈمنىڭ ئەقلىگە نەزەر سالسام ماڭا قۇشبېگىلىك لايىق ئەمەس ئىكەن، — دەپ ھال تۆكتى. شاھ مەنسۇر ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ كۈلدى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەقىل بىلەنلا مەنسەپ ۋە سەلتەنەتكە ئېرىشكىلى بولمايدۇ، — دېدى.

— ماڭا پۇل كېرەك. پۇلۇڭ بولسا بەرگىن، مەن سېنى قۇشبېگى قىلاي. ئاتا ـ بوۋامدىن قالغان ئوۋچىلارنىڭ ئەمىرلىكىنى بىلدۈرىدىغان بىرلەئەل كۆزلۈك ئۈزۈكۈم بار. ساڭا بېرەي، — دەپ ئۈزۈكنى ئېلىپ شاھ مەنسۇرغا سۇندى ھېلىقى كىشى،

شاھ مەنسۇر ئۈزۈككە تازا دىققەت بىلەن نەزەر سېلىۋېدى، ئۈزۈككە بوراقخاننىڭ يەتتە بوۋىسىنىڭ ئىسمى يېزىلغانلىقىنى كۆردى. شاھ مەنسۇر دەرھال بوراقخانغا شاھانە كىيىملىرىنى كىيدۈردى. ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئالدىدىن تەخت قۇرۇپ، ئورۇنتەيىارلاپ بەردى. ئىككىيلەن تەخت ئۈستىدە ئاكا ئۇكا بولۇشقا ۋەدىلەشتى. بىر نەچچە كۈنلۈك مەئىشەتتىن كېيىن شاھ مەنسۇر مەست بولۇپ قالدى ـ دە، ئۆزىنىڭ باتۇرلۇقى ھەققىدە لاپ ئۇردى ۋە بوراقخانغا:

— ھېچكىم مېنىڭ قولۇمنى قايرىيالمايدۇ، ئەمما مەن ھەرقانداق كىشىنىڭ قولىنى قايرىۋېتىمەن، — دېدى.

بوراقخان مىيىقىدا كۈلۈپ، شاھ مەنسۇرنىڭ قولىنى تۇتۇپ

شۇنداقلا قايرىغانىدى، مەنسۇرنىڭ ھالى قالمىدى. بوراقخاننىڭ بۇ ئىشى مەنسۇرغا ئېغىر كەلدى.

شاھ مەنسۇرنىڭ بىر سىڭلىسى بولۇپ، ئېتى شەجائەت بىكەچ ئىدى. باتۇرلۇقتا ۋە گۈزەللىكتە يېگانە بىر قىز ئىدى. مەنسۇر ئاستاغىنا سىڭلىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ بۇ ئەھۋالنى ئېيتىپ بەردى. شەجائەت بىكەچ:

— ئەي ئاكا، ئۇنى ماڭا توغرا قىلغىن. مەن ئۇنىڭدىن سېنىڭ ئەنتىگىنى ئالاي، — دېگەنىدى، شاھ مەنسۇر:

— ئۇ ساڭا مەھرەم ئەمەس. قانداق بولار؟ — دېدى. شەجائەت بىكەچ:

— مېنى ئۇنىڭغا نىكاھ قىلىپ بەرگىن، مېنىڭ قولۇمنى قايرىسا نىكاھ دۇرۇس. ئەگەر مەن ئۇنىڭ قولىنى قايرىسام نىكاھ فاسىد بولسۇن، — دەپ ئۆگەتتى.

شاھ مەنسۇر بوراقخاننىڭ قېشىغا كېلىپ:

— مېنىڭ بىر سىڭلىم بار، ئىسمى شەجائەت بىكەچ. سېنىڭ بىلەن قول قايرىشماقچى. لېكىن، ئالدى بىلەن ئۇنى ساڭا نىكاھلاپ قويىمىز. سەن ئۇنىڭ قولىنى قايرىيالساڭ نىكاھ توغرا بولمىدۇ. ئۇ سېنىڭكىنى قايرىۋەتسە نىكاھ يۇزۇلمىدۇ، — دېدى.

بوراقخان ماقۇل بولدى. بوراقخان شەجائەت بىكەچ بىلەن بىر چۇشەكتە ئولتۇردى. شاھ مەنسۇرمۇ شۇ يەردە بولدى. شەجائەت بىكەچ باتۇرلۇق ۋە پالۋانلىقتا بوراقخاندىن ئارتۇق ئىدى، لېكىن ئۇ بوراقخانغا ئاشىق بولۇپ قالغانىدى. بوراقخاندىن ئايرىلىشقا تاقىتى يوق ئىدى. شۇڭا ئۇ بوراقخاننىڭ قولىنى تۇتتى - دە، قايرىيالمىغان بولۇپ تۇردى، بوراقخان ئۇنىڭ قولىنى قايرىدى. شۇنىڭدىن كېيىن نىكاھ قانۇنلۇق بولدى - دە، ئېككىيىلەن ئەيش - ئىشرەت سۈرۈشتى. شاھ مەنسۇرنىڭ كۆڭلىدە

گۈدرەت قېپقالدى. بىر كېچىدە شاھ مەنسۇر ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن قاراپ تۇرغانىدى، شىجائەت بىكەچ بوراقخانغا:

— مېنىڭ ئىشقىم سېنىڭ قولۇڭنى قايرىشقا يول قويمىدى، — دېدى - دە، بوراقخاننى ناز بىلەن ئەركىلىتىپ، قولىنى تۇتۇپ قايرىدى. ھەرقانچە قىلىپمۇ بوراقخاننىڭ ئۇنىڭغا كۈچى يەتمىدى. بۇ ئىشنى كۆرگەن مەنسۇرنىڭ ئاچچىقى راسا كەلدى - دە، تاڭلا ئەتىسى بىرقانچە قۇلنى ئەگەشتۈرۈپ، بىكەچ بىلەن بوراقخاننىڭ ئۆيىگە كەلدى.

ئۇلار باستۇرۇپ كىرىپ بىكەچنى ئۆلتۈردى. شاھ مەنسۇر ئۇيالغانلىقتىن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، قۇللىرىغا: «بوراقخاننى غوۋغا قىلمايلا ئۇيقۇدىكى چاغدا باغلاڭلار!» دەپ بۇيرۇق قىلدى. ئۆزى بوراقخانغا يۈز كېلەلمەي، بىر قۇلغا: «بۇنى تىرىكلا يەرگە كۆمۈۋەت! نەپەس ئالالماي ئۆلسۇن!» دەپ بۇيرۇدى. (خۇدايا، ئاشۇنداق ۋەدىسى بۇزۇق شاھلاردىن پاناھىڭدا ساقلىغىن!) قۇل بوراقخاننى ئۆيىگە ئەكەلگەنىدى، تەڭرى ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىر ئىنساپ - يېقىنچىلىق سالدى. ئۇنى ئۆلتۈرمىدى، ئۇ بوراقخانغا:

— سەن ھازىرچە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرغىن، خۇدايىم بۇيرۇسا مەن سېنى ئۆز ئېلىڭگە ئەۋەتىۋېتىمەن، بىرئاز سەۋر قىل، — دېدى - دە، ئۆزى شاھ مەنسۇرنىڭ قېشىغا بېرىپ: «ئۆلتۈردۈم» دەپ مەلۇمات بەردى.

قۇل ھەر كۈنى نان ۋە سۇ ئەكىلىپ، بوراقخاننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. كۈتمىگەندە، بىر يېرىم كېچىدە ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران، ئەمىر چاكو بارلاس، مىرزا سەيپىددىن ۋە ئاناق قىمارۋاز، ھىندى خوجا قەندىھارغا كىرىپ كېلىشتى.

ساھىبقىران ئېتىنى باغلىماق ئۈچۈن قوزۇق قاققانىدى. بۇلارنى كۆرگەن ھېلىقى قۇل بوراقخاننىڭ قېشىغا كېلىپ:

— سىزنىڭ ئېلىڭىزدىن ئادەملەر كەپتۇ، تونۇمسىز؟ —

دېدى. بوراقخان ئاستا چىقىپ قارىدى ـ دە، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىردى. ساھىبقىران ھەيران بولۇپ يولداش-لىرىغا بۇنى ئېيتقانىدى، ئۇلارمۇ ئاڭلاپ ھەيران قېلىشتى. ئەمىر چاكو بوراقخاننىڭ تاۋۇشىدىن توۋۇپ: «بۇ بوراقخان» دېدى. ئۇلار خاننىڭ قېشىغا كىرىشتى. ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ ھال ـ ئەھۋالىرىنى سوراشىپ يىغلاشتى. بۇ ئەزمىنى بوراقخان ئۇلارغا ئېيتتى:

بولۇپتۇر خۇدادىن قازا ۋە قەدەر،
بۇ سەرسانلىقىمدۇر يۇرۇپ دەر بەدەر.
مەنزىللەر كېزەرمەن نەچچە يول كېزىپ،
يۇرۇپ دەشت ـ سەھرا نەچچە چۆل كېزىپ.
ئېلىم بارچىسى قالدى يوللار ئارا،
ئادىشىپ كى يۇردۇم نى چۆللەر ئارا.
بۇخارالىرىمدىن ماڭا يوق خەۋەر،
چىتتە قىلدى يۇرتـۇمنى زىرو زەۋەر.
بىزدە قالمـدى ئارۇ نوموسۇ نەڭ،
كېلىپ بەلخ ئارادە بىزە قىلدى جەڭ.
زەئىپدۇر ئېلىم يوقوي بولدىلەر،
بىزنىڭ بارچە دۇشمەن كۆرۈپ كۈلدىلەر.
پەلەك زال ئېتىپتۇر مېنى كۆپ خاراب،
ساچىلغان باشىم ئۆزرە ھەسرەت تاراب.
قىلىپ تاشنى ياستۇق، تىكەننى پالاس،
چوروك جەندىلەرنى قىلىپ مەن لىباس.
تېنىم تاش ـ تىكەنلەردىن بولۇپتۇر يارا،
ساقالىم ئاقاردى بۇ غەمدىن قارا.
چىمەنگە تولۇپدۇر بىرى زاغىلەر،

ئەنە دىل قەپىزىدە يۈرەك داغلەر.
قېنى مۈلكى ـ مالىم بولۇپ بىر تەرەپ،
كېتىپ ئەللىرىم بارچىسى ھەر تەرەپ.
قاياندا قېلىپتۇر بەگ ۋە خانلىقىم،
نەچچە كۈن بۇخارادا سۇلتانلىقىم.
قېنى دوستلىرىم بىلەن قېلىن سۆھبىتىم،
قېنى سەلتەنەت دۆلـەتۇ شەۋكىتىم.
قېنى تەختى ـ بەختىم، قېنى باغىلار،
قېنى يارۇ جـۆرە ۋە ئورتاقىلار.
قېنى ئول قېرىنداش ۋە تۇغقانلىرىم،
قېنى ئۇ ئايالىم، نەچچە دىلبىرىم.
قېنى مۈلكى ـ مالىم بولۇپ بىر تەرەپ،
كېتىپ ئەللىرىم بارچىسى ھەر تەرەپ.
بەدەخشانو، كابىل يورۇپ تاھىرات،
قەلەندەر يۈزۈمنى قىلىپ مىسكىن ئات.
قېچىپ بەلخ سىرىدىن بېرىپ قەندىھار،
يۈرۈپمەن ئاداشىپ بولۇپ خارىزار.

ئەمىر تېمۈر بوراقخانغا كۆپ نەسىھەتلەرنى قىلدى.
بوراقخاننىڭ ئېلىدىن ئاجراپ قەلەندەر بولغىنىغا ئۈچ يىل بولغانىدى. يېشى 40لارغا يەتكەنىدى، غەم ـ غۇسسىدىن ساقىلى ئاقىرىپ كەتكەنىدى.

بۇلار سۆزلىشىۋاتقاندا، بوراقخاننى ساقلاپ قالغان قۇل گەپ تىڭشاپ، ماراپ تۇرغانىدى. ئۇنى كۆرۈپ ساھىبقىراننىڭ كۆڭلىگە گۇمان چۈشتى ـ دە، ياسىنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا ئوق ئاتتى. ئوق قۇلغا تەگدى. ئۇ بىچارە بىر چىرقىرىدى ـ دە، ھالاك بولدى. بۇنى كۆرگەن بوراقخان يىغلاپ تاشلىدى. ئەمىر تېمۈر

ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بىلگەندىن كېيىن ناھايىتى پۇشايمان قىلدى.
ياخشىلىق ئۇرۇقى تېرىپ ئۇشبۇ پەلەكنىڭ گەردىشى،
بەردى ئۇ بىچارىگە، كىم زەھەر قاتىل يېمىشى.
ياخشىلىق دوستىغا قىلما، يامانلىق دۇشمىنىگە،
ئالقىشى دوستىغا ئورماس، دۇشمىنىگە قارغىشى.

ئۇ بىچارىنىڭ جەستىنى دەپنە قىلىشتى. بوراقخان ئەمىر تېمۇرگە كايىپ خاپا بولدى. بوراقخان:

— بىر ئۇزۇكۇم مەنسۇرنىڭ قولىدا قالدى. بىر كىشى ئۇنى تېپىپ كەلسە بولاتتى، — دېدى.

— تۇرغىن، خاتىرجەمرەك مەنزىلىمىزگە بارايلى. ئۇزۇك دېگەن تېپىلمايدىغان نەرسە ئەمەس، — دەپ مېڭىشقا ئۇندىدى ئەمىر تېمۇر.

— مەن سىزگە، — دېدى بوراقخان رەنجىگەن ھالدا، — كېرەك بولسام، ئۇزۇكىمۇ ماڭا كېرەك. چۈنكى ئۇنىڭغا مېنىڭ بوۋىلىرىمنىڭ ئىسىملىرى پۈتۈلگەن. بىرىنچىلار ئۇزۇكنى مەنسۇر شاھنىڭ قولىدىن ئەكىلىڭلار!

ھەممەيلەن سۈكۈت قىلىشتى. ئاخىرى ئەمىر تېمۇر ئېتىنى مىنىپ خانىنى ۋە باشقىلارنى ئالدىغا سېلىپ ماڭدى. ئورىدىغا يېقىنلاشقاندا، بۇلارنى بىر يەردە قالدۇرۇپ، ئۆزى ئاناقنى ئېلىپ ئوردىغا كىردى. بوراقخان قورقمىدىن قالغانلار بىلەن قېچىپ كەتتى. ھىندى خوجا: «ئەمىركەلگۈچە كۈتۈپ تۇرايلى» دېگەن بولسىمۇ ئۇنىمىدى.

شۇ كېچىسى خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن دەرۋازىۋەنلەر ئۇخلاپ قېلىشقانىدى. ئەمىر تېمۇر يەتتە دەرۋازىدىن ئۆتۈپ، ئاناقنى ئىشىككە قويدى ـ دە، شاھنىڭ ھەرىمگە كىردى. ئۇ كىرگەندە شاھ مەنسۇر قاتتىق ئۇيقۇدا ئىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ

قولىدىن ئۆزۈكنى ئاستا تارتىۋالدى. بىر پارچە مەكتۇپ يېزىپ قولىنىڭ ئۈستىگە قويدى. شۇ چاغ بىر قۇل تۈيۈپ قېلىپ سۈجۇم قىلغانىدى، ئۇنى بىر ئوق بىلەن تېرەككە مىخلىۋەتتى. ئۇ ئاناق بىلەن قايتىپ بۈرادەرلىرىدىن ئايرىلغان جايغا كەلگەندە، ئۇ يەردە ھېچكىم يوق ئىدى. ئەمىر تېمۈر ئۇلازنى ئىزدەشكە چۈشتى.

ئەتىسى شاھ مەنسۈر قۇلنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. مەكتۈپنى ئوقۇدى. مەكتۈپتا: «بىز تۆرە بالىلىرى بولىمىز، سېنىڭ مەبلىغىڭنى ئالماقچىمىز، ئۆزۈڭنى ئۆلتۈرمەيمىز!» دېيىلگەنىدى. شاھ مەنسۈر ئەمىر تېمۈرنىڭ باتۇرلۇقىغا ئاپىرىن ئوقۇدى. دەرھال ئاتقا مىنىپ سەھراغا يۈزلەنىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەسكەرلىرى ماڭدى. شاھ مەنسۈرنىڭ ۋەزىرى شەمسۇلمۇلك نايەتتى ئەقىللىق كىشى ئىدى. ئۇ: «بۇلار ھېلىمۇ سېنى ئۆلتۈرمەپتۇ. ئۇلارنىڭ سېنىڭ بىلەن ئىشى يوق ئىكەن. شۇڭا ئۇلارنى قوغلىمايلى» دەپ كۆپ تۇسۇغان بولسىمۇ، شاھ مەنسۈر ئۇنىمىدى.

بوراقخان تاغ باغرىدا توختىغانىدى. ئۇ تۈيۈقسىز كۆتۈرۈلگەن چاڭنى، چاڭ ئارىسىدا قوشۇنلارنىڭ باشلاپ كېلىۋاتقان شاھ مەنسۈرنى كۆردى. ئۇلار بوراقخاننى تار يولدا توسۇشتى. شاھ مەنسۈر قولىغا نەيزىسىنى ئېلىپ، بېشىدىن ئايلاندۇردى-دە:

— ئەمىر تېمۈر! — دەپ توۋلىدى. بوراقخان:

— بۇنىڭ ئىشىنى قانداق قىلارمىز؟ — دەپ سورىدى ھەمراھلىرىدىن.

— مەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ «ئەمىر تېمۈر مەن بولمەن!» دەي، — دېدى ھىندى خوجا. بوراقخان ماقۇل بولدى. ھىندى خوجا مەيدانغا كىرىپ:

— ئەي مەنسۈر، ئەمىر تېمۈر مانا مەن، نېمە ئىشىڭ بار؟ — دەپ سورىدى.

ـ يالغان ئېيتمسەن! ـ دېدى مەنسۇر ئىشەنمەي، ـ ئەمىر تېمۇر ئەھمەسەن، مېنىڭ ھەربىمگە كىرىپ، قولۇمدىن ئۇزۇكنى ئېلىپ، قۇلۇمنى ئۆلتۈرۈپ چىقىپ كېتىش سېنىڭ قولۇڭدىن كەلمەيدۇ!

ـ مەن ئەمىر تېمۇرمەن!

ـ ئەگەر ئەمىر تېمۇر بولساڭ قۇلنى قايسى تېرەككە مىخلىدىڭ؟

ھىندى خوجا ھەيران بولغان ھالدا:

ـ ئالدىراشچىلىقتا قايسى تېرەككە مىخلىغانلىقىمنى بىلەلمىدىم، ـ دېگەنىدى. مەنسۇر:

ـ راست گەپ قىلمىدىڭ. ئەمىر تېمۇر بۇنداق ئىشتا ئالدىرىمايدۇ، ـ دېدى.

ھىندى خوجا شاھ مەنسۇرغا قارىتىپ ئوق ئاتتى. مەنسۇر قالقان تۇتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئوقى شاھ مەنسۇرغا يەتمىدى. ھىندى خوجاغا بوراقخاننىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن ئاغرىنىدى ۋە مەنسۇرغا:

ـ مەن ئەمىر تېمۇرنىڭ قۇلى بولسەم، بوراقخان مېنى ساتقا ئەۋەتكەن، ـ دېدى.

ـ ئەمىر تېمۇر، ـ دېدى مەنسۇرمۇ غەزەپلەنگەن ھالدا، ـ ئاشۇنداق كىشى ئۇچۇنمۇ جاپا ـ مۇشەققەت چېكىپ يۈرەمدۇ؟ بېرىپ بوراقخانغا ئېيتقىن، ئۆزى كەلسۇن!

ھىندى خوجا بوراقخانغا بۇ گەپلەرنى يەتكۈزدى. شۇنداخاننىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ـ مېنى مەنسۇردىن قورقتى دەۋاتامسەن ياكى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئاداۋىتىنى قىلىۋاتامسەن؟! ـ دېگىنىچە قىلىچ كۆتۈرۈپ، ھىندى خوجىغا سالدى. ئۇنىڭ قىلىچى ھىندى خوجىنىڭ بەدىنىگە تۆت ئىلىنىپ پاتتى. ئاندىن ئۇ ئۆزى مەيدانغا باردى. شاھ مەنسۇر ئۇنى كۆرۈپ كۆپ تەنە ـ ھاقارەتلەرنى قىلدى ۋە:

— شۇنداق ساددق خىزمەتچىگىنى قولدىن چىقارماقچىمۇ-سەن! — دېدى. بوراقخان تېرىكىپ:

— ئۆزۈڭنىڭ ئىشىڭنى بىل! — دېدى. مەنسۇر قوشۇنلىرىغا:

— ھېچكىم ماڭا بولۇشۇشقا كەلمەسۇن! — دېدى - دە، يېراقتا چېكىنىشكە بۇيرۇدى. شاھ مەنسۇر بىلەن بوراقخان قوللىرىغا نەيزە ئېلىپ بىر - بىرىگە ھۇجۇم قىلىشتى. ئۇچ قېتىمدىن نەيزە سېلىشىپ مۇرادى ھاسىل بولمىدى. تۆتىنچى قېتىمدا شاھ مەنسۇرنىڭ نەيزىسى بوراقخاننىڭ ساۋۇتىغا تېگىپ ئىلىنىپ قالدى. شاھ مەنسۇر بىر تارتىپ خاننى ئاتتىن يىقىتتى. شاھ مەنسۇر مۇلازىمىغا:

— خاننىڭ كاللىسىنى تېنىدىن ئاجراتقىن! — دەپ بۇيرۇدى. مۇلازىم كېلىپ بوراقخاننىڭ كۆكسىگە مىنىپ ئۆلتۈرەي دەپ تۇراتتى، ئەمىر چاكو يىغلىغىنىچە خۇداغا مۇناجات قىلدى:

مۇناجاتىم قوبۇل ئەت يا ئىلاھى،
ئۆزۈڭسەن بارچە ئالەم پادىشاھى.
سېغىندىم بۇگۈن ساڭا بىرو بارا،
بۇ يەردە بىزگە سەن بەرگىل پاناھى.
قىدىرىدۇق تۆرەمىزنى، ئەمدى تاپتۇق،
دېسەك بۇ كۈندە بولغاي بى باھايى.
بۇ دەردلەرگە ئۆزۈڭ بەرگىن داۋانى،
پېقىرلارنىڭ ئۆزۈڭسەن تەكىيەگاھى.
كۆزۈمدىن تارىلاپ ياشلار ئاققۇزۇپ،
سۇرەي دەرگاھىڭغا روي سىياھى.
ئېلىپتۇر يۇرتىمىزنى كاپىر ئېلى كىم،
مۇسۇلمانلارغا پىرى ئارامگاھى.

سېغىنغان دەرگاھىڭغا مەن قۇلۇڭنى،
دۇنايىم ئەيلە قوبۇل، كەچ گۇناھى.

تۇيۇقسىز تاغ باغرىدىن ئات مىنگەن بىر يىگىت ۋارقىراپ چىقىپ كەلدى. ئۇۋ قىلغانمىدىكىن، ئەيتاۋۇر، يولۋاسنىڭ تېرىسىنى بىر خادىنىڭ ئوچىغا ئېسىپ كۆتۈرگەن ھالدا يەنە بىر يىگىت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كەلمەكتە ئىدى. بۇلار ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناق ئىدى. ئەمىر تېمۇر بىرىنىڭ خانىنىڭ كۆكسىگە مىنىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە تەمشىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى ـ دە، كەلگەن پېتى نەيزىنىڭ سېپى بىلەن بىرلا ئۇرۇۋېدى، ھېلىقى مۇلازىمنىڭ كاللىسى ئۇزۇلۇپ 40 قەدەم يەرگە چۈشتى. ئەمىر تېمۇر خانغا قاراپ:

ـ ئەي خان، ئەپۇ قىلغىن، خىزمىتىڭگە كېچىكتىم، ـ دېگەنىدى، خان ئۇيالغانلىقىدىن ھېچنەرسە دېيەلمىدى. ئەمىر تېمۇر قايتىپ، شاھ مەنسۇرنىڭ ئالدىنى توستى. شاھ مەنسۇر:

ـ مېنىڭ ھەرىمىگە جۈرئەت بىلەن كىرگەن سەنمۇ؟ ـ دېدى.

ـ ھەئە.

ـ قۇلنى قايسى تەرەككە مىخلىدىڭ؟

ـ قۇتۇپ تەرەپتىكى تەرەككە.

شاھ مەنسۇر بۇ يىگىتنىڭ ھەقىقەتەن ئەمىر تېمۇر ئىكەنلىكىگە ئىشەنىدى. شۇئان ئۇنى ۋەھىمە باستى. لېكىن چاندۇرمايلا مەيدانغا كىرىپ قىلىچ كۆتۈردى ـ دە، ئەمىر تېمۇرگە سالدى ۋە ئۇنىڭ بىر قولىنى يارىلاندۇردى. ئەمىر تېمۇر بىر قولى بىلەن شاھ مەنسۇرنىڭ پوتىسىدىن تۇتۇپ يەرگە ئۇردى، ئۇنىڭ پوتىسى ئۇزۇلۇپ كەتتى. شاھ مەنسۇرنىڭ قوشۇنلىرى دەرھال توپلىشىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۈستىگە تۆكۈلدى. ئەمىر تېمۇر مەنسۇرنىڭ بايرىقىنىڭ ئاستىغچە ھۇجۇم قىلىپ باردى. ئۇنىڭ

ھېلقى بىر قولىدىن قان ئېقىپ تۇراتتى. قان زادى توختىمىغانلىقتىن، ئۇ ئۆز ئادەملىرىگە: «داغلاڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. ئۇلار ئوت قالاپ بىر خەنجەرنى ئوتتا قىپقىزىل داغلاشتى. ئاندىن كېسىلگەن قولنىڭ ئۈستىگە بېسىۋىدى، پىژىلداپ ئىس كۆتۈرۈلدى. ھەمراھلىرى ئۇنىڭ چىداملىقلىقىغا ھەيران قېلىشتى. شۇندىن كېيىن قان توختىدى. لېكىن ئەمىر تېمۇرنىڭ شۇ قولى مېيىپ بولۇپ، ئىشقا يارىماي قالدى.

شاھ مەنسۇرنىڭ قوشۇنلىرى ئۇلارنىڭ ئەتراپىنى ئورىۋېلىشقانىدى. شاھ مەنسۇر لەشكەرلىرىنىڭ ئارىسىغا بېرىۋالغانىدى. شۇئان تاغ تەرەپتىن سەل — كەلكۈن كېلىشكە باشلىدى ۋە تاغنىڭ بىر پارچىسى گۆمۈرۈلۈپ، مەنسۇرنىڭ ئەسكەرلىرىنى بېسىۋالدى. ئەمىر تېمۇرگە زىيان يەتكۈزەلمىدى. ئەمىر تېمۇر: «ياپىرىم نەقىشبەند!» دەپ سېغىنغىنىچە تاغنىڭ بىر چېتىگە ئۆتۈۋالدى. شۇ ئەسنادا غايىبتىن بىر قول پەيدا بولۇپ ئەمىر تېمۇرنى تاغنىڭ تۆپىسىگە چىقىرىپ قويدى.

شاھ مەنسۇر قېچىپ قەندىھارغا قايتىپ كەتتى. ئۇنىڭ قوشۇنلىرىنى سەل بېسىپ ھالاك قىلدى. ساھىبقىراننىڭ بېشى ئايلىنىپ سىھىستانغا بېرىپ قالدى. ئاناق پىيادە مېڭىپ بىر مەھەللىدىن ئۆتۈپ، بىر تاغقا كەلگەندە چورۇقى يىرتىلىپ كېتىپ ماڭالماي تاغدا قېپقالدى. شۇئان تۇيۇقسىز يامغۇر يېغىشقا باشلىدى.

ساھىبقىراننىڭ سىھىستانغا بارغانلىقى، ئەتراپتىكى خەلقنىڭ ئۇنى كۆرۈشكە كەلگەنلىكى

ئاناق ئۆزىنى يامغۇردىن قاچۇرۇپ دالدىغا ئالدى ۋە ئوت يېقىپ ئىسىندى. پىيادە يۈرۈشكە پايدىسى بولار دېگەن مەقسەت بىلەن پۇتلىرىغا تۇز سۈركەپ ئوتقا قاقلىدى.

ئوت يورۇقىنى كۆرگەن بىر قاپلان تۇيۇقسىزلا يېتىپ كەلدى. ئاناق ئۇنى كۆرۈپ، ئوتنى پەسەيتتى. قاپلان ئوتنىڭ كۆلەڭگىسىگە ھەيران بولغان ھالدا قاراپ تۇراتتى، قاپلاننىڭ ئارقىسى تەرەپتىن بىر ئادەمنىڭ: «بۇ يەردە ئوت قالاپتۇ!» دېگەن ئاۋازى كەلدى. قاپلان ئارقىغا ئۆرۈلۈپلا ئۇ ئادەمنى ھالاك قىلدى. ئاناق قورقۇپ كېتىپ دەرھال ئوتنى ئۆچۈردى. ئۇ تاغ ئاتقاندا قاپلاننىڭ ھېلىقى ئادەمنى پارە - پارە قىلىۋەتكەنلىكىنى كۆردى. ئۇ بىرقانچە قەدەم ماڭا - ماڭمايلا تۇيۇقسىز ئالدىدىن ئىككى كىشى چىقىپ كېلىپ ئۇنى تۇتۇپ مەھكەم باغلىدى. «كېچە بىزنىڭ قۇردىشىمىزنى قاپلانغا تالىتىپ ھالاك قىلىپ سەن» دېيىشىپ، ئۇرا - ئۇرا، ئۆز قوشۇنلىرىغا ئەكەتتى. ئۇلار 10 مىڭ كىشى ئىدى. ئۇلارنىڭ باشلىقى ئۇج قارا باتۇر بىلەن تاغاي بۇغا باتۇر ئاناتتىن گېپ سورىۋىدى، ئاناق باشتىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. ئۇلاردىن بىرى ئاناقنى تونۇدى ۋە ئەمىر تەمۇرنى سورىدى. ئاناق بوراتخاننى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى دېگەندى، ئۇلاردىن ئۆزلىرىنىڭ بوراتخاننى ئىزدەپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىشتى.

ئىككى باتۇر ئاناقنى چېدىرىغا ئەكىرىپ كۆپ ئىلتىپاتلار قىلىشتى. لېكىن ئەمىر تەمۇرنىڭ خەۋىرىنى ئۇقالمىدى.

ئەمىر تەمۇر بىر غالچىنى ھەمراھ قىلىپ، جەمئىي بەش كىشى سەيىستانغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇ يەردە بىر زور تاشنى كۆرۈشتى. بۇ تاش ئۆيدەك كېلەتتى. ئەمىر چاكو:

— ئاكىلىشىمچە، بۇ تاشنى زالىنىڭ ئوغلى رۇستەم شىكارغا چىققاندا ئارامگاھ تاغانىكەن، — دەپ تونۇشتۇردى.

ئۇلار شۇ ئۆيگە چۈشتى. ئەمىر تەمۇرنىڭ قولىنىڭ يارىسى تېخىمۇ يامانلاشتى. ئۇلارنىڭ ئوزۇقلىرىمۇ تۈگىگەندى.

سەيىستاننىڭ ھاكىمى زىيان خەشىم رۇستەمنىڭ ئەۋلادى

دىن ئىدى. شۇ ۋاقىتلارغا ئۇنىڭدىن باتۇراق كىشى يوق ئىدى. ئۇنىڭغا ھىندىستاندىن باج ئەۋەتمەپ تۇراتتى. ھىندىستانىنىڭ بېگى ئۇنىڭغا تېرىسى تولىمۇ كۆركەم، گۈلدار ـ تاغىل بىر ئۆكۈز ئەۋەتكەنىدى. ئۇ كالا مۇشۇ يەردە ئوتلاپ يۈرەتتى. ھېچ كىشى ئۇنى توسالماس ئىدى.

بۇ ئۆكۈز ئوتلاپ يۈرۈپ ئەمىر تېمۇرلەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى. ئۇلار ئاچلىقتىن ئۆلەي دەپ قېلىشقانىدى. ئەمىر تېمۇر بۇنى كۆرۈپ:

— بۇ بىزگە خۇدا ئەۋەتكەن رىزقتۇر، — دېدى. ئۆكۈزنى تۇتۇپ سويۇشتى. گۆشنى شورپا قىلىپ يەپ ـ ئىچىپ، تېرىسىنى ھىندى خوجىغا بازارغا ئاپىرىپ سېتىشقا بۇيرۇدى.

پادىچىلار ئۆكۈزنى ئاختۇرۇپ تېپىشالماي، بازارلارنى ئىزدەشتى. بىرى سودا بازىرىدا تاغىل ئۆكۈزنىڭ تېرىسىنى تونۇپ قالدى ـ دە، ھىندى خوجىنى تۇتقىنىچە ژىيان خەشىمنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ھىندى خوجا:

— مەن يالغۇز ھەم ئاچ ئىدىم. شۇڭا بىلمەستىن بۇ ئۆكۈزنى سويۇپ يېدىم، — دېگەنىدى، ژىيان خەشىم ئىشەنمىدى. ئۇ:

— بۇ ھەرگىز بىر كىشىنىڭ ئىشى ئەمەس، — دېدى ـ دە، ھىندى خوجىنى تىمىناپ ئازابلىدى. ئاندىن ھىندى خوجا بولغان ۋەقەنى بايان قىلدى.

ژىيان خەشىم سۇلتان قىلىچ بېك ئىبنى ياقۇپ ساپانىڭ نەسلىدىن ئىدى. ئۇ 400 كىشىنى ئەكىلىپ ئەمىر تېمۇر تۇرغان تاش ئۆيىنى مۇھاسىرە قىلدى.

ئەمىر تېمۇر بىر قولىنى لاتا بىلەن بوينىغا ئېسىپ، ئوقيانى ئېلىپ، پىيادە كېلىشكە باشلىدى. سۇلتان قىلىچ بېك ئېرىق بويىدا ئاتنىڭ ئۈستىدە تۇرغىنىدا ئۇسسىدى بولغاي.

سۇ تەلەپ قىلدى. چاكارلاردىن بىرى بىر پىيالە سۇ كەلتۈردى. ئۇ سۇنى ئالاي دەپ تۇرۇشىغا ئېتى ئەمىر تېمۇرنىڭ دۇبۇلغا، ساۋۇتلىرىنىڭ ساداسىدىن ئۈركۈپ كەتتى ـ دە، ئۇنى تاشلىۋەتتى. ئەمىر تېمۇر چەبدەسلىك قىلىپ، بىر قولى بىلەن ئۇنىڭ بېلىدىن تۇتۇۋېلىپ، يەرگە ئاستا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. قىلىچ بېك ئەمىر تېمۇرنىڭ قولىنى سۆيۈپ، تۇرۇپ:

ـــ ساڭا جېنىم پىدا بولسۇن، نېمىدېسەڭ خىزمىتىڭدە بولاي، ـــ دەپ ۋەدە قىلدى. ئۇ قايتىپ بېرىپ ژىيان خەشمگە:

ـــ مېنى ھىندى خوجىغا بەدەل قىلىپ ئەۋەتتى. ئەمىر تېمۇر ساڭا بىرقانچە ئېغىز سۆز تاپىلىدى. قۇلقىڭغىلا دەي، ـــ دەپ تۇرۇۋالغانىدى، خىزمەتچىلەردىن بىرى ژىيان خەشمگە ئىشارەت قىلىپ «قىلىچ بېككە ئامان بەرمە!» دېگەن مەنىنى ئۇقتۇردى. ژىيان خەشم قىلىچ بېككە:

ـــ مەن سېنىڭدىن ئەندىشە قىلىمەن، ئەمىر تېمۇر بىلەن گېپىڭنى بىر قىلغان بولما ـ يەنە! ـــ دېدى. قىلىچ بېك:

ـــ بۇنداق سۆزلەرنى قىلما! ئەمىر تېمۇر ساڭا بۇ سۆزنى ئېيتقانىدى، ـــ دەپ ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى. قولىغا خەنجەر ئېلىپ ئۇنىڭغا سالماقچى بولغىنىدا، ھوشيار بولۇپ تۇرغان خىزمەتچىلەر ئۇنى دەرھال تۇتۇۋېلىشتى. ژىيان خەشم ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى. قىلىچ بېك:

ـــ نېمە قىلساڭ قىل! مەن ئەمىر تېمۇرگە ۋاپادار دوست بولۇپ قالىمەن، ـــ دەپ مەردانە تۇردى. ژىيان خەشم:

ـــ بۇ ۋەدەڭدىن يانغىن، ـــ دەپ كۆپ نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ ئۇنىمىدى. قىلىچ بېكنىڭ ئايالى، بالا ـ چاقىلىرىنىسى ئەكېلىپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر ـ بىرلەپ ئۆلتۈردى. قىلىچ بېك يەنىلا ۋەدىسىدىن يانمىدى. ژىيان خەشم:

ـــ ئەمىر تېمۇر ساڭا قانچىلىك ياخشىلىق قىلدى؟

ئۇنىڭغا جېنىڭنى پىدا قىلىپ كېتىپسەن، — دەپ سوربغانىدى، قىلىچ بېرىك:

— ئۇ ماڭا ھېچقانچىلىك ياخشىلىق قىلمىدى، لېكىن ۋەدەمنى بۇزمايمەن، — دەپ تۇرۇۋالدى. شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ئۆزىنىمۇ ئۆلتۈرۈشتى. ئاندىن ژىيان خەشم پىلغا مىنىپ ساھىب قىراننىڭ قېشىغا كەلدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ قىلىچ بېكىنى ئۆلتۈرگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان ۋە كۆپ يىغلىغانىدى.

ژىيان خەشم چوقمىقىنى كۆتۈرۈپ ئەمىر تېمۇرگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭ چوقمىقىنىڭ ئېغىرلىقى تاشكەنت ۋەزىندە بەش پۇت كېلەتتى. ئەمىر تېمۇر پىلنىڭ خارتۇمىنى قولىغا بۆگدەپ بىر تارتقانىدى، خارتۇم ئۆزۈلۈپ كەتتى. پىل قاچتى. ژىيان خەشم پىيادە قالدى، ئۇ چوقمىقىنى كۆتۈرگىنىچە ئەمىر تېمۇرگە ھۇجۇم قىلدى. ساھىبقىران بىر قولى بىلەن ئۆزىنى قوغدىغانىدى، چوماق يەلكىسىگە تېگىپ سۆڭەكلىرى سۇنىدى. ئۇ تاش ئۆيگە كىرىۋالدى. ژىيان خەشم: «تاش ئۆينىڭ ئەتراپىغا ئوت قالاپ قىزدۇرۇڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. بۇيرۇق ئىجرا قىلىنغاندىن كېيىن شەھەرگە قايتىپ كەتتى.

ئەمىر تېمۇر يولداشلىرى بىلەن ھەيران بولۇپ يىغلاشتى. ساھىبقىران يۈزىنى مېھرابقا قىلىپ، دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ مۇناجات قىلىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ساھىبقىران ئەيلىدىم مۇناجات،
ئەي ئالەم ئەلسىز ۋە ئەل خەفىيات.
ئەي خالىقى گول بارچە ئالەم،
يەر يۈزى ئۆزرە چۈشۈردۈڭ ئادەم.
ئادەم ئاتىمىز، ھاۋا ئانىمىز،
كۆز ياشلىرىنى ئېيتىپ گۆھەرىز.
يۈز يىل ئادىشىپ بىر ـ بىرىدىن،

ئادەم زەنىدىن، ھاۋا ئېرىدىن.
بىر - بىرىگە قوشۇپ يەنە ئىككىنى،
خالىق ئەيلىدىك ئىككىدىن نەچچىنى.
نەمرود، ئالىۋەقا نەدە بولغان،
ئىبراھىم ئەيلىدىك گۈلىستان.
يۈنۈسنى يۇتۇپ دېڭىز بېلىقى،
تائەتلەر قىلىپ نۇر بولدى روھىي،
چىقىپ سالامەت چىلە ئۆلتۈرۈپ،
ھەزىم ئەتمەككە يوق ئەتتىك ئادەت.
مىسىر ئىچرە سېلىپ يۈسۈپنى زىندان،
تەخت ئۈستىگە چىقاردىك، بولدى سۇلتان.
ئايۇپ (38) جەستىنى قۇرت كۆپ - كۆپ،
خوراكىغا (39) ئەيلىدىك كى بۇيرۇق.
ئاندىن يەنە ئەزايىنى ئېتىپ پاك،
تۆت يالپراقنى ئەتتىك ئاڭا خوراك.
ئالەمگە كەلتۈردۈك ئەنبىيالار،
ئەھمەدنى قىلىپ باربغا سەرۋەر.
مىكرىدىن ئۇلارنى ساقلىدىك سەن،
دوستۇڭنىك كىمنە ئىممىتى مەن.
ئەي زاتى مولەززە ئەي روھىي پاك،
زاتىڭغا يېتىشمەس ئەقىل ۋە ئىدراك.
ئەپتادە لەرىڭگە سەن پاناھبەر،
بىچارەلەرىڭگە ياخشى جاي بەر.
مەقبۇل قىلغايسەن دۇئانى يارەب،
مەغپور ئەتكەيسەن خاتانى يارەب.

ئەمر تېمۇر مۇناجات، قازىيەل ھاجات قىلىپ ئولتۇرغانىدى، چۆل تەرەپتىن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئارىسىدىن بىر ئاتلىق كىشى كۆرۈندى. ئۇنىڭ قولىدا نەيزە بار ئىدى، ئۇ كىشى كۆيۈۋاتقان ئوتنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشتى. قۇمغانىنى تۇلۇمدىكى سۇغا توشتۇردى. قۇمغانغا قانداقتۇر يەنە بىر نەرسە نىمۇ سالدى. قۇمغاننى ئېگەرنىڭ قېشىغا ئېسىپ، ئاتنىڭ بۇرۇنىنى پىچاق بىلەن يارىدى - دە، بىر پىيالە قان ئالدى. قاننى ئالتە تەرەپكە چاچتى. ئاندىن ئاتقا مىنىپ، قۇمغاننى قولىغا ئېلىپ، چۆرۈپ ھەر تەرەپكە شىلتىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا شاۋقۇن سالدى. ئۇنىڭ نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىنى ھېچكىم چۈشەنمىدى.

ئوت تازا ئۇلغىيىپ كەتكەن، ئەمر تېمۇرنى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى كۆيدۈرۈۋېتىشكە تازلا قالغانىدى. تۇيۇقسىز تاش ئۆڭي ئۇستىدە بىر توپ بۇلۇت پەيدا بولدى - دە، يامغۇر قۇيۇۋەتتى. ئوت ئۆچتى.

يەنە بىر تەرەپتىن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن يەتتە بايراق بىلەن چاغاتاي لەشكەرلىرى چىقىپ كەلدى. يامغۇر ياغدۇرغان ئاناق قىمارۋاز ئىكەن. قوشۇننى باشلاپ كەلگەنلەر ئۇج قارا باتۇر ۋە تاغاي بورغا باتۇر ئىكەن. ئۇلار كېلىپ تاش ئۆيگە قامىلىپ قالغانلار بىلەن كۆرۈشتى. قوجەن ⑩ ئېلى بىلەن تەرخان ⑰ ئېلىنىڭ ئادەملىرى كېلىپ ژىيان خەشمىنىڭ قوشۇنلىرىنى سۈر - توقاي قىلدى. ژىيان خەشمىنى قوغلاپ، ئاختۇرۇپ يۈرۈپ ئاخىرى تۇتۇۋېلىشتى. ئۇنىڭ قوشۇنلىرى سەمىستانغا قاراپ قاچتى. چاغاتاي بەگلىرى ئەمر تېمۇرنىڭ ئالدىغا قايتىپ كېلىشتى. ئەمر تېمۇر تاش ئۆينىڭ ئالدىدىكى بىر تاش ئۇستىدە ئولتۇرغانىدى. ئۇلار بوراقخان بىلەن كۆرۈشتى. بوراقچان ئۇلارغا كايىغان ھالدا قاردى. ئۇلار

خاندىن خاپا بولۇپ، نارازىلىقىنى بىلدۈرمەك بولۇشتى. شۇ چاغدا ساھىبقىران ئۇلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۆپ ئىلتىماسلار قىلىپ كۆڭۈللىرىنى ئالدى ھەم ئۇلارغا:

— ئەيۇ قىلىڭلار، خان قايغۇلۇق، غەملىك بولغاچقا، سەل‌لەرگە ياخشى قارىيالمىدى. ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ھۆرمىتىنى قىلىپ بولسىمۇ كۆڭلۈڭلاردىن ئاداۋەتنى كۆتۈرۈڭلار، — دەپ ئۆزرە ئېيتتى.

ئاندىن قەبىلە ـ ئۇرۇقلارنىڭ ئادەملىرى كېلىپ خانلىقنىڭ خىزمىتىدە بولۇشتى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارغىمۇ ئىززەت ۋە مېھرىبانلىق كۆرسەتتى.

ژىيان خەشمىنى تۇتۇپ كېلىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىدا تۇرغۇزدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئالغان ھالدا:

— مەن سىنىڭ قېنىڭنى خاندىن تىلەي، — دەپ تۇراتتى، يەنە بىر كىشى: «خانژىيان خەشمىنىڭ قولغا چۈشكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، كۆرۈشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ» دېگەن خەۋەرنى ئەكەلدى. ئەمىر تېمۇر ژىيان خەشمىگە ئاناقنى قوشۇپ ئەۋەتتى ھەمدە ئۇنىڭغا:

— خان بىز ئۈچۈن بۇنىڭ گۇناھىدىن كەچسۇن، — دېدى. ئۆزى قولىنىڭ ئاغرىق ئازابى تۈپەيلى شۇ يەردە قالدى.

ئاناق ژىيان خەشمىنى خانلىنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى ـ دە، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئارزۇسىنى يەتكۈزدى. بوراقخان خاپا بولغان ھالدا:

— ئاپىرىپ بېشىنى كېسىڭلار! — دېدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ دېگەنلىرىگە قۇلاق سالمىدى. ئاناق دەرھاللا قايتىپ، بۇ ۋەقەنى ساھىبقىرانغا ئېيتقانىدى، ئۇ: «ئۇنىڭغا ۋەدە قىلىپ، ئەمدى لىكتە ۋاپا قىلمىسام بولامدۇ؟» دەپ ئويلىدى ـ دە، خانلىقنىڭ قېشىغا كەلدى ھەم ژىيان خەشمىگە پاناھدارلىق قىلدى. خان دەرھال:

— ئەمر تېمۇرنى تۇتۇڭلار ۋە ئۆلتۈرۈڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. ئەمر تېمۇر: «خانلىق بۇيرۇقى ئىناۋەتسىز بولۇپ قالمىسۇن» دەپ ئويلىدى ـ دە:

— كېلىڭلار، مېنى ژىيان خەشمىگە قوشۇپ باغلاپ ئېلىپ مېڭىڭلار! — دېدى.

شۇ يەردە هازىر بولۇپ تۇرغان ئۇلۇغلاردىن ئەمر چاكو، مىرزا سەيىددىن، ئۇج قارا باتۇر ئەمر تېمۇرگە هامىي بولۇپ چىققانىدى، خان بۇلارنىمۇ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى.

شۇنىڭ بىلەن هەمىيلەن غەزەپلىنىپ غوۋغا قىلىشقا باشلىدى. ئۇلار:

— بوراقخاننى ئۆلتۈرۈپ، ئورنىغا ئەمر تېمۇرنى خان قىلىمىز، — دەپ توۋلاشتى. بوراقخان پۈشايمان قىلدى ۋە جامائەتنىڭ غەزىپىدىن قورقتى. قاچقىنىچە سامىبقىرانىڭ ئالدىغا كېلىۋالدى. ئەمر تېمۇر ئەل بىلەن بوراقخاننى يارىشتۇرۇپ قويدى. ژىيان خەشىم ئۇلارنى شەهەرگە باشلاپ كىرىپ ئۆز تەۋەلىكىنىڭ باشقۇرۇش هوقۇقىنى بوراقخاننىڭ نامىغا يازدۇردى. تەختنى بوراقخانغا بەردى. بوراقخان پۈتۈن ئەلنى يىغىپ قوشۇن توپلاش تەييارلىقىغا كىرىشتى.

سامىبقىرانىڭ بەلخ ۋىلايىتىگە بېرىپ قەيتىشى تاجىكنى هالاك قىلغانلىقى

بوراقخاننىڭ قەندىهاردا كۆچلىنىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان چاغاتاي ئۇلۇغلىرى بىر ـ بىرلەپ توپلىنىشقا باشلىدى. بوراقخان بەدەخشان تاغلىرىنى توپلىنىش ئورنى قىلىپ بەلگىلىدى. چاغاتاي خانلىقىنى تىكلەش نىيىتىدە بولغانلار مۇشۇ يەرگە جەم بولۇشقا باشلىدى.

ئەمر مۇسا جالايىر، ئەمىر بايىز، شىر بەهرام قوجىن

باتۇر، ئەمىر يادگار شاھ تارلات، ئەمىر موئمىن تارلات، قاتارلىق لەشكەر خانلىق قېشىدا خىزمەتتە بولدى. قەبىلىلەردىن 4000 كىشى جەم بولۇپ كېڭەش قىلىشتى. كېڭەشتە:

— بىر كىشى جايموس بولۇپ بېرىپ، چىنتە قىپچاقلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئۇقۇشۇپ كەلسۇن، يەنە دەپ قارار قىلىشتى. لېكىن ھېچكىم بېرىشقا جۈرئەت قىلالمىغاچقا، ئاخىر ساھىبقىران ئۆزى بارماقچى بولدى. ھەمراھلىققا تەرخان ئىلى، ئەسكى ئىلىدىن⑫ بىردىن كىشىنى تاللاپ، يولغا چۈشتى. ئۇلار بىر تاغنىڭ باغرىدا ئارام ئېلىپ ئۇخلاشقانىدى. تۇيۇقسىز يېتىپ كەلگەن 20 نەچچە قىپچاق قاراۋۇلى تۇتۇۋالدى ۋە ئالامانلىق باشلىقىغا تاپشۇردى.

ياشانغان باشلىق ئۇلارنى دېڭىزلىق بويىغا ئەكەلدى. تەرخان ئىلىدىن ھەمراھ بولۇپ چىققان كىشىنىڭ قولىدا بىر لەئەل بار ئىدى. دەرھال ئاغزىغا سېلىپ يۇتۇۋەتتى. ھېلىقى ياشانغان باشلىق لەئەل ئۈچۈن ئۇنىڭ قارنىنى يارىدى. بۇنى كۆرۈپ ئەسكى ئىلىدىن كەلگەن ھەمراھنىڭ قورقۇنچىدىن ئۆتى يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى. قېرى باشلىق لەئەلنى ئىلىپ ۋالغاندىن كېيىن، ئەمىر تېمۇرنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى. ساھىبقىران «ياھەزرىتى باھاۋىددىن!» دەپ بىر زور قىلغانىدى. باغلىغان ئارقان ئۆزۈلۈپ پارچە - پارچە بولدى. قېرى باشلىق ئەمىر تېمۇرگە قورال تەڭلىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتقىنىچە، قورالىنى تارتىۋېلىپ، بىر ئۇرۇپ ئۇنى ئىككى پارچە قىلدى. ئاندىن ئۇنىڭ ئېتىغا مىنىپ يۈرۈپ كەتتى. تەيىرگە بېرىشنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. بىر دۆڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ كېلىۋاتقان 50 مىڭغا يېقىن لەشكەرنى كۆردى. ئۇلار بەدەخشان تەرەپكە كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى ساھىبقىران مىنگەن ئاتنى تونۇپ قېلىشتى - دە، ساھىبقىرانىنى توتۇشتى ۋە چېدىرغا ئېكەلدى.

بۇ چىتتە بەگلىرى قاتاردا قەمەردىن تاجىكمۇ ئولتۇراتتى. ئۇ ئەمىر تېمۇردىن:

— چاغاتاي بەگلىردىن خەۋىرىڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى. ساھىبقىران بىر نەرسىنى ئويلىدى - دە، ئۇلارغا:

— ئۇلار 200 كىشى، سەمىستاندىن كېلىپ قاراۋۇللىرىڭلارنى تۇتۇۋېلىشتى. قاراۋۇللار: «بىزنى ئولتۇرمەسەڭلار! تونلىرىمىزنى بېرەيلى، بىرەر كىشى بىزنىڭ ئېتىمىزنى مىنىپ، بەدىلىمىز ئۈچۈن قەمەردىنىڭ قېشىغا بارسا ئىكەن» دەپ تەلەپ قىلىشىدى، ھېچكىم ئۇنىمىدى. ئاخىرى مەن پۇقرالارغا ۋەكىل بولۇپ كەلدىم. ئەگەر مېنى ئولتۇرسەڭلار، كېيىن پۇشايمان قىلىسىلەر، — دېدى.

— سېنى ئولتۇرمەي، قوشۇن بىلەن بىرگە ئەۋەتسەم قاراۋۇللارنى بىزگە يەتكۈزۈپ بېرەمسەن؟ — دېدى قەمەردىن.

— بولىدۇ، — دېدى ئەمىر تېمۇر.

قەمەردىن قېپچاقنىڭ «سادىق» ۋە «كېكىس» ئېلىدىن 10 مىڭ كىشىنى ئەمىر تېمۇرگە قوشۇپ ماڭدۇردى. ئەمىر تېمۇر بىر تاغنىڭ باغرىغا كېلىپ قوشۇن باشلىقىغا:

— سىلەر شۇ يەردە تۇرۇڭلار، مەن بېرىپ قاراۋۇللاردىن خەۋەر ئالاي، — دەپ، ئىككى كىشىنى ئۇزىگە ھەمراھ قىلىپ تاغدىن چۈشتى - دە، ھېلىقى ئىككىيلەنىڭ بىرىنى ئولتۇردى. بىرى قېچىپ، ئۇنىمۇ ئارقىدىن قوغلاپ بېرىپ ئولتۇردى. ئىككىيلەنىڭ ئات، قورال - ياراقلىرىنى، كىيىملىرىنى ئېلىپ، ئۆز قوشۇنىغا قايتىپ كەلدى. بولغان ۋەقەلەرنى يولداشلىرىغا بىر - بىرلەپ بايان قىلدى.

چاغاتاي سىپاھلىرى دەرھال ئاتلىنىپ قېپچاق قوشۇنى بار يەرگە كەلدى. تاغنىڭ قاپتاللىرى قېپچاق قوشۇنلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئاتلىرىغا يەم بېرىۋاتاتتى.

تى. بەزىلىرى ئۇخلاپ، ئارام ئېلىشىۋاتاتتى. چاغاتاي قوشۇنى پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي ئۇلارغا ھۇجۇم قىلدي. شۇنداق قىرغىنچىلىق بولدىكى، قانلار جىلغىلاردا ئېرىق بولۇپ ئاقتى. جەسەتلەر دۆۋىلىشىپ كەتتى. كاللا سويمىسى ئۈزۈلۈپ، تەن پېلىكى چەيلەندى. قاچقۇن قىپچاق قوشۇنى بىر غارغا يوشۇرۇنۇشتى. چاغاتاي قوشۇنلىرى غارنىڭ ئاغزىغا سامان ئەكىلىپ ئوت ياقتى ۋە ئۇلارنى ئىسلاپ ئۆلتۈردى. 10 مىڭ كىشىدىن ئازان 20 سى قېچىپ قۇتۇلدى ۋە قەمرىدىنگە ۋەقەنى بايان قىلدى.

چاغاتاي سىپاھلىرى ناھايىتى كۆپ ئولجىغا ئېرىشتى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارغا قىپچاق ئەسكەرلىرىنىڭ ئىنتايىن كۆپلۈكىنى ئېيتقانىدى، ئەمىر مۇسا جالايىر:

— بىزنىڭ كۈچىمىز قىپچاقلارنىڭ كۈچىگە يەتمەيدۇ، — دەپ تۇرۇۋالدى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارنىڭ روھىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن كۆپ سۆزلەرنى قىلىپ شۇنچە تىرىشىپ كۆرگەن بولسىمۇ ئاڭلاشمىدى. ئاخىر ئۇلاردا بۆلۈنۈش كېلىپ چىقتى. 4000 كىشىدىن 1000 كىشى قوشۇندىن چىقىپ كەتتى. يەنە 1000 كىشى ھەر تەرەپكە تارقاپ كەتتى. پەقەت 2000 لا كىشى ساھىبقىرانغا ئەگىشىپ قالدى. ئۇلار كېڭىشىپ، شۇ كېچىسى شۇ يەردە تۈنەشتى.

ئەمىر تېمۇر كېچىسى چۈش كۆردى. چۈشىدە بىرى: «تۇر! غەلىبە سېنىڭدۇر!» دېدى. ئەمىر تېمۇر ئۇيقۇدىن تۇرۇپ، كۆپچىلىك يىغىلغان مەجلىس سورۇنىدا، كۆرگەن چۈشىنى ئېيتقانىدى. ئۇلارمۇ: «بىزمۇ ئاشۇ ئاۋازنى ئاڭلاشتۇق!» دېيىشتى. ئەمىر تېمۇر:

— بۇ ئۇلۇغلارنىڭ بىشارىتى. تۇرۇڭلار! قوزغىلىڭلار! خۇدانىڭ كارامىتىگە تايىنايلى، ھەربىرىڭلار ئىككى باغ ئوت، شاخ

نى سۆرىتىپ مېڭىڭلار! چىنتته قىپچاقلىرىنىڭ « چاغاتاي قوشۇنـ لىرى 100مىڭچه كېلەر » دېگىنىنى ئاڭلىغانىدىم. سۆرىتىلگەن ئوت، شاخلاردىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزانىنى كۆرۈپ، قىپچاقلار قورقۇپ قاچىا ئەجەب ئەمەس، ــ دەپ ئەقىل ئۆگەتتى.

ئەتىسى 2000 كىشىلىك قوشۇن ئەمىر تېمۇر ئۆگەتـ كەندەك قىلىپ، كەچ كىرەي دېگەندە قىپچاق قوشۇنلىرىنىڭ قېشىغا يېتىپ باردى. قىپچاق لەشكەرلىرىنىڭ كۆكۈللىرىدە قورـ قۇنچ پەيدا بولدى. ئۇلار قارارگاھلىرىدىن كۆچۈپ، دېگىزدىن ئۆتۈپ ئاندىن ئارام ئېلىشتى.

ساھىبقىران ئۇلارنىڭ قاچقىنىنى كۆرۈپ:

ــ ئەمدى ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ چارىسىنى قىـ لىش كېرەك. ئەتە بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنى بىلمۇالسا، ئىش قىـ يىنغا توختايدۇ، ــ دەپ ئەقىل كۆرسەتتى ـ دە، ئۆزىگە 500 كىشىنى ھەمراھ قىلىپ دېگىزدىن ئۆتتى. تاغ ئۈستىگە چى قىپ ئوتۇن يىغدۇردى. ئاندىن تەرەپ ـ تەرەپكە ئۇلۇغ گۈلخان لارنى يېقىۋەتتى. ئوت كىشى كاناي چالدى. ئوت يالقۇنلىرىنى كۆرگەن، كاناي ئاۋازىنى ئاڭلىغان قىپچاقلار قېچىشقا باشلىدى.

قەمىردىن شۇ قاچقىنىچە بەلخكە كەلدى. لېكىن ئۇنىڭغا ھەمراھ دەرۋازىسىنى ئېچىپ بەرمىدى. ئۇ باشقا بىر تەرەپكە قېـ چىپ غايىب بولدى.

ئەمىر تېمۇر غەنىمەت ـ ئولجىلارنى ئېلىپ، قوشۇنلارنى باشلاپ بەلخكە كەلدى. ئەمىر مۇسا جالايىر قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلغان ھالدا بۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەمىر تېمۇر بوراقخاننىڭ ئالدىغا كىرىپ كۆرۈنۈش قىلدى. خان ئەمىر تې مۇرگە كۆپ ئىلتىپاتلارنى قىلدى. ئەمىر مۇسا جالايىرغا غەزەپـ

لەندى. ئەمر مۇسا جالايىر ئۇنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ قاچتى. ئەمر تېمۇر شىر بەھرامنى ئۇنىڭغا ئەۋەتتى. ئۇ قايتىپ كېلىپ خانغا كۆرۈنۈشكە كىرگەنىدى. خان ئۇنىڭ گۈناھىنى ساھىبقىرانـدىن تىلىدى.

خان ئەمر زۇلنۇن تۇركمەنگە:

— شىر بەھرامغا دېگىن، ئەمىر مۇسا جالايىرغا ئازار بەرمىسۇن! — دەپ تاپىلىدى. زۇلنۇن تۇركمەننىڭ مۇسا جالايىر بىلەن ئەزەلدىن ئاداۋىتى بار ئىدى.

شىر بەھرام ئەمىر مۇسا جالايىرنىڭ ياقىسىدىن سۆرەپ لەشكەر قېشىغا ئەكىلىۋاتقاندا، ئەمىر زۇلنۇن قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ يېتىپ كەلدى. شىر بەھرام ئۇنىڭ ھالىتىنى كۆرۈپ: «خان ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى — دە، ئەمىر مۇسا جالايىرنى قىلىچ بىلەن بىرلا ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. ئەمىر زۇلنۇن:

— نېمىشقا ئۆلتۈردۇڭ؟ ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ گۈناھىدىن كەچكەنىدى، — دېۋىدى، شىر بەھرام:

— مەن ئەدىن بىلەي، سەن قىلىچىنى يالىڭاچلاپ كەلدىڭ. «ئۆلتۈرسۇن» دېگەن ئوخشايدۇ دەپتىمەن، — دېدى. ئىككىلەن تالىشا — تالىشا ئەمىر تېمۇر بىلەن خانىنىڭ ئالدىغا كەلدى. خان بۇ ئىشنى ئەمىر تېمۇردىن كۆرگەنىدى. ئەمىر تېمۇر «ياق» دەپ قەسەم ئىچتى. خان:

— ئەمىسە سەن ئۆلتۈرمىگەن بولساڭ، شىر بەھرامنى ئۆلتۈرمەن! — دېۋىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىمىدى. بوراقخان ئەمىر تېمۇرگە ئاداۋەت قىلغان بولسىمۇ ھېچنېمە قىلالمىدى. بەلخ ئالىمىنىڭ خاتىرجەملەندۈرۈلدى. قەرىدىنىڭ ئاختۇرۇشقا قارار قىلىنىدى. ئەمىر تېمۇر:

— كىم ئۇنى تىرىك تۇتۇپ كەلسە 1000 ئالتۇن بېرىلە

دۇ، — دەپ جاكالىدى. كىشىلەر قانچە ئاختۇرۇپمۇ تاپالمىد
كۈتۈلمىگەن بىر كۈنى خان بىلەن ئەمىر تېمۇر ئوۋغا چ
قىشتى. ئەمىر تېمۇر ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ بىر تۈلكىنى ئاتماقچى بولد
دەل شۇ چاغدا بوراقخانمۇ شۇ تۈلكىنى كۆرۈپ ئاتماقچى بولد
ئۇ ئاتاي دەپ تۇرۇشىغا بېشىدىن تاجى چۈشۈپ كەتتى
بۇنى كۆرۈپ ھېكمەت ئەھلى: «بوراقخان ساھىبقىرانلىك قول
دا ھالاك بولىدىغان ئوخشايدۇ» دەپ پەرەز قىلىشتى. بوراقخا
تاجسىزلىك چۈشۈپ كەتكەنلىكىدىن غەزەپلەنگەن بولسىمۇ، لېكى
تاجىغا قارىماي تۈلكىگە ئوق ئاتتى. ئۇنىڭ تاجى قۇدۇققا چۈ
شۈپ كەتكەنىدى. بىرىنى قۇدۇققا چۈشۈردى. ئۇ كىشى قۇدۇقتى
ئۇزۇنراق تۇرۇپ قالدى. ئاخىرى تاجنى ئېلىپ چىقتى. ئەمىر
تېمۇر ئۇنىڭ تەخىر قىلىپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى سورىدى، ئۇ:
— تاجنى ئاختۇرۇپ بەك تەستە تاپتىم، — دېدى. ئەمىر
تېمۇر ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي:
— بۇ قۇدۇقنىڭ ئىچىدە چوقۇم بىر سىر بار، — دېدى ـ
دە، ئۇنىڭ يانلىرىنى ئاختۇرۇپ بىر پارچە مەكتۇپ تېپىۋالدى ۋە:
— راست ئېيتقىن! — دەپ قىستاپ سورىغانىدى، ئۇ
ئىلاجسىز:
— قەھرىدىن مۇشۇ قۇدۇقتا بار. ماڭا بۇ لەئەلنى بەردى،
يەنە كۆپ ۋەدىلەرنى بەردى، «مۇشۇ مەكتۇپنى توق تېمۇر خان
غا — سەمەرقەنتكە يەتكۈزسەڭ» دېدى، — دەپ راستىنى ئېيتتى،
ئۇلار مەكتۇپنى ئوقۇپ كۆرۈۋېدى، ئۇنىڭدا: «ئەي توق
تېمۇرخان، مەن بىر قۇدۇق ئىچىدە ئۆلۈپ قالماي، ئولتۇر
غان بولسىڭىز تۇرۇڭ، تۇرغان بولسىڭىز مېڭىڭ!» دەپ يازدىم
قىلىش تەكىتلەنگەنىدى.

هەممەيلەن ئەمىر تېمۇر ساھىبقىراننىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە ھەيران قېلىشىپ ئاپىرىن ئوقۇشتى. بوراقخان:

— ئۇنى قۇدۇقتىن چىقىرىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. لېكىن ھېچكىم قورقۇپ چۈشەلمىدى.

— ئەمىر تېمۇر چۈشسۇن! — دەپ بۇيرۇغانىدى، ساھىبقىران ماقۇل بولدى - دە، بېلىنى ئارقاندا باغلاپ چۈشۈشكە تەييارلاندى. لېكىن جامائەت ئۇنىمىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماي، دەرھال قۇدۇققا چۈشتى. قەمرىدىن ئالدىن ئوق ئاتتى، ساھىبقىران چاققانلىق بىلەن ئوقنى قېقىۋەتتى. ئوق يۇقىرىغا چىقىپ كەتتى. ئۇ قەمرىدىننى تۇتۇپ پۇت - قولىنى مەھكەم باغلاپ ئارغامچا بىلەن يۇقىرىغا چىقاردى، ئارقىدىن ئۆزى چىقتى. ئەمىر تېمۇر:

— ئەمدى نېمىدەيسەن ؟ — دەپ سورىۋىدى قەمرىدىن:

— پىللىرىمنى ئالدىڭ، لېكىن پىل باققۇچىنى ھەرقانچە قىلساڭمۇ ئەكىتەلمەيسەن، — دەپ جاۋاب ياندۇردى.

— نېمە تەلىپىڭ بار؟

— سېنىڭدىن تىلەيدىغان ھېچقانداق تەلىپىم يوق. نېمە قىلساڭ قىل! ئەمدى مەندىن بەخت - دۆلەت كېتىپتۇ. مېنىڭ تىرىكلىكىمدىن ئۆلگىنىم ياخشى، — دېدى قەمرىدىن.

قولۇمدىن ئۇچتى دۆلەت قۇشى، بەس،
بۇ ئۇچقان قۇش ماڭا ھەرگىزمۇ كەلمەس.
ماڭا قىلماڭ نەسىھەت دوست - دۈشمەن،
تىرىكلىكتىن ئۆلۈمدۇر ماڭا ئىھسەن.
تىلەپ ئۆز نەپسىگە تاپتى ھالاكەت،
جاھاندىن ئۇنى تاجىك پالاكەت.

بۇنى ئۆلگەن يەتتە قىپچاق بىباك،
سەمەرقەنتكە يەتكۈزدى چىت ۋە چالاك.

قىپچاقلار قەھرىدىن تاجىكنىڭ ئۆلگىنىنى سەمەرقەنتكە — توق تېمۇرخانغا خەۋەر قىلىشتى.

ساھىبقىرانىڭ چىتتە قىپچاق لەشكەرلىرى بىلەن تەبرىز يولىدا جەڭ قىلغانلىقى

خەۋەرچىلەر بەلخىنىڭ ئازاد قىلىنغانلىقى خەۋىرىنى توق تېمۇرخانغا يەتكۈزۈشتى. خان قوشۇن توپلاشقا كىرىشتى. بىر نامە يازدۇرۇپ، سىيىت ئاتىنى باش ئەلچى قىلىپ بەلخكە ماڭدۇردى.

ساھىبقىران «سىيىت ئاتا كېلىۋېتىپتۇ» دەپ ئاڭلاپ، خىزمەتكار سۈپىتىدە ئالدىغا چىقتى ۋە ئەلچىخانىغا جايلاشتۇردى. سىيىت ئاتا ئۈچ كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن خانىنىڭ ئالدىغا سالامغا كەلدى. ئېلىپ كەلگەن نامىنى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئوقۇپ بەردى:

«دەھىيلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاغا خاستۇر. چۈنكى ئۇ ئاسمانىنى مۇئەللەق، يەرنى مۇتەپەق ياراتقاندۇر. دۇنيا، دۇررۇد مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خاستۇر. چۈنكى ئالىلاتائالا ئۇنىڭ تۇپەيلىدىن 18 مىڭ ئالەمنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەندۇر. شەرىئەت ئۇنىڭ بىلەن جارى بولۇپ زالالەت چۆلىدە قالغانلارنى ھىدايەت يولىغا سالغاندۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن بوراقخانغا كۆپتىن - كۆپ دۇنيايى سالام ۋە باشقا مۇسۇلمانلارغىمۇ سالام.

مەنكى توق تېمۇرخاندىن سۆز شۇكى، بىزلەرمۇ ئىسلام دىنىغا مۇشەررەپ بولدۇق. سىپاھ ھەم پۇقرالىرىمىزنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان بولدى. ئەمدى سۆزنىڭ ياخشىسى شۇكى، چاغاتاي ئېلىنىڭ ھەممىسى بىزگە سىپاھ بولسۇن. بوراقخانىنى بۇخارا‌غا ۋالىي قىلاي، مۇسۇلمانلارنىڭ تىنچ - خاتىرجەم بولغىنى ياخشى. نامە تامام ۋەسسالام.»

ساھىبقىران نامىنى ئاڭلىغانىدىن كېيىن مۇنداق جاۋاب قايتۇردى:

— ئاتا ـ ئانىلىرىمىز مۇسۇلمان بولغىنىغا 200يىلدەك بولدى، ئىسلام دىنىغا كىرىش توغرۇلۇق سۆزلەشكە توغرا كەلسە، ئۇلار تېخى تۇنۇگۈنلا مۇسۇلمان بولۇشتى. بىزلەر نەچچە يىللار-دىن ئىلگىرى ئىسلام دىنىغا كىرىش شەرىپىگە ئىگە بولغانمىز. نەسەب جەھەتتىن سۇرۇشتە قىلغاندىمۇ، بىز چاغاتاي ئەۋلادى، سىلەر قىپچاقلار جوجى ئەۋلادى بولىسىلەر، ھەر ئىككى تەرەپ چىڭگىزخاننىڭ ئوغلى بولىدۇ. چىڭگىزخان بۇ تەرەپلەرنىڭ سەل تەڭنىنى، ئۆز ۋاقتىدا چاغاتاي ئەۋلادىغا تاپشۇرغان، شۇڭا بىز سىلەردىن يۇقىرىراق تۇرىمىز. بىز قانداقلارچە سىلەرگە بېقىنىدىكەنمىز؟

— قىپچاق قوۋمىنى، — دېدى سىيىت ئاتا، — تىل قىلىچى بىلەن مۇسۇلمان قىلغانىدىم، دەپ ئويلايتتىم. ئەگەر روسۇل ئەلەيھىسالام دەۋرىدە بولغان بولسام، مۇشۇ پاساھەتلىك تىلىم بىلەن ھەممە ئەرەبلەرنى مۇسۇلمان قىلالايتتىم، دەپ مەغرۇرلىناتتىم، ئەمما ئەمىر تېمۇرنىڭ تىل جەھەتتىكى پاساھىتىگە ھەيران قالدىم، — دېدى.

سىيىت ئاتا ساھىبقىرانىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلاپ، سەمەرقەنتكە قايتىپ كېلىپ ئامىنىڭ جاۋابىنى توق تېمۇرخانغا يەتكۈزدى. توق تېمۇرخان دەرھال 100 مىڭ كىشىلىك ئۆزبېك قوشۇنىنى ئاتلاندۇردى. جانپۇر ئىسىملىك بىر ئاتالىق قاتاغىننى قاراۋۇل قىلدى.

ئەمىر تېمۇرمۇ قاراۋۇللۇق قائىدىسىدە ئاتلىنىپ، 2000 كىشى بىلەن تىرمىزغا يۈزلەندى. ئۇلار بىر دەريانىڭ بويىغا كېلىپ ئارام ئېلىشتى.

جانپۇر ئاتالىقىمۇ 5000 كىشى بىلەن يېتىپ كەلدى.

ئۇلار ئەمىر تېمۇرنىڭ قاراۋۇللىرىنىڭ بىخود تۇرغىنىدىن پايدىلانىپ، ئۇلارنى ھالاك قىلىشتى. كەچ كىرىشكە ئاز قالغاندا بىر تەرەپتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى. ئەمدىلا ئۇيقۇدىن ئويغانغان ساھىبقىران دۈشمەنلەرنىڭ باستۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ ساراسىمگە چۈشۈپ، ساۋۇت كىيدى ۋە خەنجەر، قىلىچلىرىنى بېلىگە ئېسىپ، ئېتىغا مىنىپ، چاغاتاي قوشۇنىنى بىر يەرگە توپلىدى ۋە ئۇلارغا:

ـــ ھەممىگلار كېمىگە چۈشۈپ دېڭىزغا كىرىڭلار! ـــ دېدى ـ ده، ئۆزى يالغۇز دۈشمەنىنى تۈتۈپ تۇردى. تەپچاق قوشۇنلىرى 20دىن، 30دىن تۇپ بولۇپ، ھەر تەرەپتىن ئەمىرتېمۇرگە قاراپ يۈگۈرۈشتى. ئەمىر تېمۇر ھەر قېتىمدا بەش ـ ئون كىشىنى ئۆلتۈرەتتى. دۈشمەن قوشۇنلىرى بۇلارغا زەرەر يەتكۈزەلمىدى.

ئەمىر تېمۇرنىڭ ھەممە ئادەملىرى كېمىگە ئات ـ پات، مال ـ پاللىرى بىلەن جايلىشىۋالدى. كېمە دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىپ قالغانىدى. ئەمىر تېمۇر دېڭىز ساھىلىغا چۈشۈپ، كېمىگە چۈشەي، دەپ تۇراتتى. جانپۇر ئاتالمىق:

ـــ ئەي ئۆزبېكستاندىن كەلگەن قوشۇنلار، بىر ئادەمدىن مۇنچىۋالا قورقىۋاتقانلىقىڭلاردىن ئار ـ نومۇس قىلمامسىلەر؟ ـــ دەپ تەنە قىلدى ۋە ئەمىر تېمۇرگە قاراپ مۇنداق دېدى، ـــ ئەي چاغاتاي يىگىتى، توختا! سەن بىلەن جەڭ قىلىشنى ئارزۇ قىلمۇاتىمەن.

دېڭىز ساھىلىغا چۈشۈپ بولغان ساھىبقىران ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئارقىغا قايىتتى. جانپۇر بىلەن ئەمىر تېمۇر بىر ـ بىرىگە ئۇدۇل كېلىشتى. تۇيۇقسىز ئەمىر تېمۇرنىڭ ئېتى قۇمدا تېيىلىپ كەتتى. ئەمىر تېمۇر يىقىلدى. جانپۇر ئەمىرتېمۇرنىڭ كۆكسىگە مىنىپ، قولىغا خەنجەر ئېلىپ سىلىشقا تەمشەلدى.

چاغاتاي ئېلىنىڭ سىپاھلىرى بۇنى كۆرۈپ خۇدانىڭ دەرگا-

همغا سېغىنىشتى. شۇ زامات بىر يوغان بېلىق دېڭىزدىن چىقىپ، جانپۇر ئاتالمىقىنى دەم تارتىپ، دېڭىزغا سۈرەپ كىرىپ كەتتى.

تۇق تېمۇرخان تىرمىز قورغىنىغا كېلىپ چۈشكەنىدى. بۇ تەرەپتىن بوراقخانىمۇ يېتىپ باردى. لېكىن تۇق تېمۇرخانغا قوشۇلۇش ئۈچۈن ھېسابسىز قوشۇنلار يېتىپ كەلمەكتە ئىدى. بوراقخانىنىڭ قوشۇنلىرى ئاز ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ ساھىبقىران خانىنىڭ كۆڭلىنى ياسايتتى. ئىككىلا قوشۇن 40 كۈنگىچە دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۇرۇپ قېلىشتى. بىر-بىرى بىلەن جەڭ قىلىشمىدى. ھاۋا بەكمۇ ئىسسىق ئىدى. مىرزا سەيپىددىن: «بۇ يەل بەش يۈلتۈز ھوت بۇرجىكىدە تۇرماقتا، بۇ «قىران» دېيىلىدۇ. نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىكى توپان شۇنداق يىللار دا بولغانىدى. ئەجەب ئەمەسكى، تاشقىن بولۇپ ئۇلار سۈغا غەرق بولارمىكىن» دەپ تەبىر بەردى. چاغاتاي ھۆكۈمالىرى «سوغۇق بولىدۇ» دەپ ھۆكۈم قىلىشتى. (ئۇلارنىڭ تاپقۇرلۇقىغا ئاپىرىن!)

قۇياش سەرتان بۇرجىكىدە ئىدى. ئىسسىقنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ، شامال چىقىپ قار يېغىشقا باشلىدى. ھاۋا شۇنداق سوۋۇپ كەتتىكى، گويا كى قۇياش جەددە بۇرجىكىگە كېلىپ توختىغاندەك ئىدى. دېڭىزمۇ مۇزلاپ، گويا تاغنى ئەكىلىپ قويىسا كۆتۈرگۈدەك ھالغا يەتتى. چاغاتاي سپاھلىرى ساھىبقىران قانچە توسۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ئۇنماي، بوراقخانىنىڭ باشلامچىلىقى بىلەن بەلخىگە كېلىۋالدى. 2000 كىشىدىن باشقىلىرى سوغۇقنىڭ شىددىتىدىن قاچتى. بۇ 2000 كىشىنىڭ ساھىبقىرانغا ئىخلاسى كۈچلۈك ئىدى. بۇلارنىڭ چوڭلىرى ئەمىر چاكو بارلاس، ئەمىر موئىد ئارلات، ئەمىر يادگار شاھ، ئەمىر ھۈسەين جانداري، ئاناق قىمارۇاز، ھىندى خوجا قۇشبېگى، مىرزا سەيپىددىن، تاغاي بۇغا، ئەمىر ئولجاي، ئاتلىمىش باتۇر، ئەمىر

بايىز جالايىر، ژىيان خەشىم سىھىستانى... قاتارلىقلار ئىدى. بۇلار ئەمىر تېمۇرگە سادىق ھالدا قوشۇنلىرى بىلەن دېڭىز بويىدا قالدى.

چاغاتاي قوشۇنلىرىنىڭ سوغۇققا چىدىماي قاچقانلىقىنى كۆرگەن قىپچاق قوشۇنى دەرھال ئاتلىنىپ، قارنى توپىغا ئارىلاشتۇرۇپ، دۇمباقلارنى چېلىشىپ، كانايلىرىنى تارتىشىپ، دېڭىزدىكى مۇز ئۈستى بىلەن كېلىشكە باشلىدى. ساھىبقىران قۇرداش - يارانلىرىغا:

— قېچىش نومۇستۇر. ئۆلسەك شېھىت بولارمىز. سىلەرمۇ دۈشمەننىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ بېرىڭلار! — دەپ چاقىرىق قىلدى. سىپاھلار ئىلاجىسىز ھالدا ساھىبقىراننىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلىپ ئاتلىنىشتى. شۇئان ساھىبقىران بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

دوستلارنى ئۆزىگە يارى ئەيلەپ،
كۆز ياشلىرىنى ئۇندا جارى ئەيلەپ.
ئولدەمدە ھەققە دېدى تېمۇر شاھ،
بۇ بەندىنىڭ ھالىدىن سەن ئاگاھ.
سۇندۇردى كۆڭۈلنى تەنە - تاژەك،
يارەب كىرەم ئەيلە دوست مالىك.
كەلگەي يىغىلىپ بۇ جەند قىپچاق،
كۆپ - كۆپ كۆرۈنۈر بولۇپ قەتراق.
بەرگىل زەپەرنى بۇ قۇلغا يارەب،
بولسۇن خەتىرى ئۇ قۇلغا يارەب.

ئەمىر تېمۇر دوستلارنىڭ دىلىغا دىلدارلىق قىلىپ تۇراتتى. دۈشمەن يېتىپ كەلدى. ئەمىر تېمۇر دەرھال ئېتىغا مىنىپ، ئۈستىگە قارا كىيىملىرىنى كىيىپ، قولىغا قىلىچ ئېلىپ، تۇيۇقسىزلا دۈشمەنگە ئۆزىنى ئۇردى. قىپچاقلار قاچقىنىچە مۇز ئاستىغا چۈشۈپ كېتىشتى. ئاناق بايراقنى قولىغا ئالدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا:

— دېگىز ياقىسىدىن ئۇزاقلاپ كەتمە! — دەپ بۇيرۇدى.
ساھىبقىران قايسى تەرەپكە ھۇجۇم قىلسا، دۇشمەن قاچار ئىدى. توق تېمۇرخان:

— بوز ئات مىنگەن كىمدۇ؟ - دەپ سورىۋىدى، بىراۋ:

— ئەمىر تېمۇر بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

— بۇنىڭ بېشىنى ئەكەلگۈدەك ئادەم چىقامدۇ؟ — دەپ سوردى خان.

— قىزىڭ تۇمان ئاپانى ماڭا بەرسەڭ، مەن بېرىپ ئۇنىڭ بېشىنى ئەكىلىمەن، — دېدى زەپەر بېگ دېگەن بىرى.

ئۇنىڭ بۇ سۆزى خانغا ياقمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، زەپەر-بېگ 1000 كىشى بىلەن ۋارقىراپ - جارقىراپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. تۇمان ئاپا تاغنىڭ ئېتىكىدە، مەپىسىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇپ بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ تۇرغانىدى. ئۇنىڭ قېشىغا بىر ئۆزبېك كېلىپ:

— سېنى زەپەربېگ خوتۇنلۇققا تەلەپ قىلىپتۇ، — دېدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ تۇمان ئاپا ناھايىتى خاپا بولدى. تۇمان ئاپا ئانىسىغا:

— مېنىڭ ئولتۇرۇقۇمنى تاغنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىپ بەرسۇن، مەن جەڭنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ تاماشا قىلاي، — دەپ تەلەپ قىلدى.

شۇ چاغدا قار يېغىشقا باشلىدى. قىزنى خىزمەتكارلار يۇقىرىغا ئېلىپ چىقتى. قىز يۇقىرىدىن جەڭگاھقا قارىدى. مانا، زەپەربېگ ئەمىر تېمۇرنىڭ دۇبۇلغىسىغا بىرنى ئۇرۇپ چۈشۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ بېشى زەخىملەندى. ئۇ ئىككىنچى قېتىم يەنە بىر قىلىچ ئۇرۇپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ كاللىسىنى ئۈزمەكچى بولدى. دەل شۇ چاغدا، تۇمان ئاپانىڭ كۆڭلى ئەمىر تېمۇرگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئوقياغا ئوق سالدى - دە، زەپەر بېككە قارىتىپ ئاتتى. ئوق ئۇنىڭ كۆكسىگە تېگىپ، ئات ئۈستىدىن يىقىلىپ چۈشتى. (بۇمۇ ساھىبقىرانىنىڭ ئىقبالى ئىدى.) لېكىن ئەمىر تېمۇر بۇ ئوقنى كىمنىڭ ئاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپالمىدى.

ساھىبقىراننىڭ ئادەملىرى يارىدار بولۇپ، بايراقىنىڭ ئاستىغا كېلىپ توختىدى. شۇئان قىپچاق سىپاھلىرى بىراقلا ھۇجۇم قىلىشتى. ساھىبقىران ئۆز قوشۇنلىرىغا: «توختىماي ئوق ئېتىڭلار!» دەپ بۇيرۇق بەردى. قىپچاق قوشۇنلىرى دېڭىز قىرغىقى — قۇرۇقلۇقتىن دېڭىز ئىچىگە — مۇز ئۈستىگە چۈشۈپ يېقىنلاپ كېلىشكە باشلىدى. ئەمىر تېمۇر دېڭىز قىرغىقىدا ئىدى. مىرزا سەيپىددىن:

— ئەي چاغاتاي ئەسكەرلىرى، مۇشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە خۇدا بىزگە نۇسرەت بەرگۈسى! — دېدى. ئەمىر تېمۇر:

— ئەي قۇردىشىم، ئىش نەگىچە بارار؟ مەن ھېچنەرسىدىن ئۈمىد قىلالماي قالدىم، — دېدى.

— خۇدادىن ئۈمىد تۇتايلى، — دەپ رىغبەتلەندۈردى سەيپىددىن. بىرئازدىن كېيىن يېغىۋاتقان قار تۇيۇقسىزلا توختىدى. ھاۋا ئېچىلىپ قۇياش نۇر چاچتى. كۈن ئىسسىپ سوغۇق تۈگەشكە باشلىدى. مىرزا سەيپىددىن:

— ئەمدى قىران يۇلتۇزلار دەرىجىسىدىن ئۆتۈپتۇ، — دەپ تەبىر بەردى. شۇ چاغ دېڭىزدىن چارس - چۇرس قىلغان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى. مۇزلار ئېرىپ يېرىلىشقا باشلىغانىدى. 100مىڭلىغان قىپچاق قوشۇنلىرى قىرغاققا چىقىشقا ئۇلگۈرەلمەي مۇز ئاستىغا غەرق بولۇشقا باشلىدى. مۇنەججىملەرنىڭ ئېيتقان سۆزلىرى توغرا كەلدى.

توق تېمۇرخان 10مىڭ كىشى بىلەن ئاران قۇتۇلۇپ سەمەرقەنت تەرەپكە قېچىپ كەتتى. چاغاتاي سىپاھلىرى ناھايىتى كۆپ ئولجىلارغا ئېرىشتى ۋە چارجوي، خارەزىم تەرەپلىرىگە مېڭىشتى. (ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شۇنىڭدىن بىر قانچە ۋاقىتلاردىن كېيىن — ئابدۇللاخان دەۋرىدە كىشىلەر، شۇ ئۇرۇش بولغان يەر

ئەتراپىدىن توق تېمۇرخان چىقارغان بىر ساندۇق كۆمۈش تەڭگە تېپىشقانىكەن.)

ئەمىر تېمۇر: «خۇدا بىزگە غالىبىيەتنى بەردى» دەپ بوراق خانغا خەۋەر بەردى. بوراقخان بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ خۇشال بولغان ھالدا ئاتلىنىپ يېتىپ كېلىپ، قوشۇن بىلەن بىللە دېگىزدىن ئۆتتى.

قارىشى ۋە تەرمىز نىڭ ئازاد قىلىنغانلىقى، توق تېمۇرخاننىڭ قارىشىغا قوشۇن تارتىپ كەلگەنلىكى، ئۇنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ ئەمىر تېمۇردىن زەربە يېگەنلىكى

نويان[44]، تومەن ۋە ھەزار[45] ئەمىرلىرى - بەگلىرى يىغىلىپ مەسلىھەتلەشتى. ئۇلار: «كىشىلەر بېرىپ قارشىنى ئالسا ياخشى بولاتتى» دېگەن قارارغا كېلىشتى. بۇ چاغلاردا، قارشىدا توق تېمۇرخاننىڭ ئوغلى قارا تېمۇرخان ھاكىملىق قىلىۋاتاتتى. ھېچ قايسى بىرىشقا جۈرئەت قىلالمىدى. ساھىبقىران چىڭگىزخاننىڭ قائىدىسى بويىچە 19 خاندىن رۇخسەت - دۇئا ئېلىپ، 40 كىشىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ تاللىدى - دە، قارشى تەرەپكە ئاتلاندى. بىر قانچە كۈن يول يۈرۈپ ھارغاندا، كۆزلىرىگە يىراقتىن بىر كەنت كۆرۈندى. ئاناق دەرھال بېرىپ كۆرۈپ كەلدى. ئۇ ئەمىر تېمۇرگە:

— كاجۇۋلارغا ئۇزۇم قاچىلاپ كېتىپ بارغان بىرقانچە باققالنى ئۇچراتتىم، — دەپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. لەشكەرلەر:

— باققاللارنى تالان - تاراج قىلايلى، — دېۋىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىمىدى.

— بىز، — دېدى ساھىبقىران، — يۇرت ئالغىلى كەلدۇق. پۇقرالارنى رەنجىتمەيلى!

ئەمىر تېمۇر يېتىپ كېلىپ باققاللار بىلەن كۆرۈشتى. باق-
قالـلار كەنت ئىچىگە كېلىشىۋاتاتتى. ئەمىر تېمۇرلەرنى كۆرۈپ
كۆڭۈللىرىگە قورقۇنچ چۈشتى. ئاناق باققاللارنىڭ ئىسمىنى بىر-
بىرلـەپ سوردى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئەھۋالىنى باققاللارغا مـەلۇم
قىلدى. باققاللار ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئىلتىپات كۆر-
سەتتى. ساھىبقىران ئۇلاردىن قارشىنىڭ ئەھۋالىنى سورىغانىدى.
ئۇلار قارا تېمۇرنىڭ ئەلگە ئېغىر زۇلۇم سېلىۋاتقانلىقىنى سۆز-
لىدى. ساھىبقىران:

— خـەلق چاغاتاي ھاكىمىيىتىنى سېغىنامدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— قارشى خـەلقى چاغاتاي ھاكىمىيىتىنى — سىزلەرنى سېغىنىپ دۇئادا ياد ئېتىشمەكتە، — دەپ جاۋاب بېرىشتى باققال-
لار، — چىتتە قىپچاقلىرىنىڭ زۇلمىدىن ئازاب چەكمەكتە.

ساھىبقىرانىنىڭ كۆڭلىگە بىر تەدبىر كەلدى.

— ھەر بىرىڭلار كاجۇۋۇنغا چۈشۈڭلار! — دەپ بۇيرۇدى ئۇ.

كاجۇۋۇندىكى ئۇزۇملەرنى تۆكۈپ، 40 كىشى قورال — يارا‌ق بىلەن كاجۇۋۇنغا چۈشتى. باققاللار ئاتلىرىنىڭ چۈلۈۋۇرىدىن يېتىلەشـ
كەن ھالـدا شەھـەر ئىچىگە كىرىپ كېلىشتى، كۆرگەنلەر ئۇزۇم ئىكەن دەپ گۇمان قىلىشىدى.

قارا تېمۇرخان: «شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرگەن ھەر قانداق غەيرىي كىشىلەرنى بۇ يەرگە ئەكىلىڭلار!» دەپ بۇيرۇق چىقارغانىـ
دى. باققاللار قارشىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىشىگىلا دەرۋازىۋەنلەر ئۇلارنى خان ئوردىسىغا ئاپاردى. قارا تېمۇرخان ئوردىنىڭ مەيـ
دانىدا چېدىر تىكىپ، چېدىر ئىچىدە ئولتۇرغانىدى

ئەمىر تېمۇر كاجۇۋۇنىڭ تۆشۈكىدىن ئۇلارنى كۆرۈپ تۇراتتى. خانىنىڭ يېنىدا بىر قېرى بوۋاي بولۇپ، ئۇ تـەجرىبىلىك كىشى ئىدى. ئۇ:

— بۇ كاجۇۋلاردا ئادەم باردەك قىلىدۇ، — دېدى. ئۇلار:
— قانداق بىلدىڭ؟ — دەپ سوربغانىدى، ئۇ يەنە:
— كاجۇۋلار ئاستا - ئاستا قىمىرلاۋاتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزۈمنى مۇنداق قاچىلىمايدۇ، — دېدى، بۇنىڭغا ھېچقايسىسى ئېتىبار قىلىشمىدى.

خان باققاللارنى چاقىردى، باققاللار ھەر تۈرلۈك سەۋەب كۆرسىتىشكەنىدى، خان ئۇنىمىدى. قارا تېمۇرخان:

— كاجۇۋدىن بەرنى ئېچىپ كۆرۈڭلار! - دەپ بۇيرۇدى، بىر ئاقساقال باققال ئەمىر تېمۇر يوشۇرۇنغان كاجۇۋنى ئەكەلدى.

ساھىبقىران قاتتىق ۋارقىرىغىنىچە كاجۇۋدىن ئېتىلىپ چىقتى. قالغان كاجۇۋدىكى سىپاھلارمۇ كاجۇۋدىن چىقىشىپ، «دۆلەت، دۆلەت بوراقخان!» دەپ چۇقان كۆتۈردى، ھەممەيلەن بۇ ئىش تىن ھەيران قېلىشتى، غوۋغا كۆتۈرۈلدى. قارا تېمۇر خانىنىڭ 2000 لەشكىرى ئۇنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى، ساھىبقىران ئۇلارغا يولۇاستەك ئېتىلدى، ئەتراپتىكىلەر گويا تاماشا كۆرۈۋاتقاندەك قاراپ تۇرىشاتتى، تۈيۈقسىز تېيىلىپ كەتكەن ئاناق يىقىلدى، ئۇنى قىپچاقلار باغلاپ بىر ئادىمگە تاپشۇردى. بىر خوتۇن ئاناقنى تونۇپ قالدى. ئاناق ئەسلى قارشلىك ئىدى. ھېلىقى خوتۇن قولىدىكى قاچىدا لىق چوغ ئەكىتۈاتاتتى، ئۇ ئاناقنى ساقلاپ تۇرغان قىپچاقنىڭ بېشىغا چوغنى تۆكۈۋەتتى، قىپچاق شۇ زامات كۆيۈپ ئۆلدى. ئاناق ئازاد بولۇپ ساھىبقىرانغا كېلىپ قوشۇلدى.

قارا تېمۇر قىزىل ئەلەمنىڭ ئاستىدا قارا ئاتقا مىنىپ تۇراتتى. ئۇ ھېلىقى ئىشلارنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئادەملىرىگە ئايالنى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇدى. ھېلىقى ئايال قاچتى. خان ئۇ خوتۇننىڭ مەھەللىسىدىكى بارلىق ئايالارنى ھەيدەپ كېلىشكە بۇيرۇدى، بۇ ئىش قارشى ئاھالىسىنىڭ غەزىپىنى قوزغىۋەتتى

تى قارشى خەلقى غوۋغا كۆتۈرۈپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن يىغىلىشتى ـ دە، قىپچاقلارنىڭ ئۈستىگە تاش ياغدۇردى، 2000 چىتتە قىپچاقلىرىدىن بىرنەچچۇ ساق قالماي ئۆلدى، قارا تېمۇر قېچىپ ئوردىغا قامىلىپ قالدى.

ساھىبقىران باشلاپ كەلگەن 40 كىشى خۇددى ھۈكەر-دەك بىر يەرگە يىغىلدى، خالايىقلار كېلىپ ساھىبقىرانىڭ ئۈزەڭگىسىنى ئۈپۈشتى.

خان ئوچ كۈنگىچە قامىلىپ ياتتى. قىپچاقلار ئۈنىڭ كۆڭلىنى ياساپ «غەم قىلىماڭ، سەمەرقەنتكە ئاتىڭىزغا نامە ئەۋەتتۇق» دېيىشەتتى.

ساھىبقىرانىڭ مەقسىتى چىتتە قوشۇنلىرى يارىدەمگە يېتىپ كەلمەستىن بۇرۇن ئىشلارنى قولغا ئېلىش ئىدى. بىر يىگىت قارا تېمۇر خان تۇرغان سارايىنىڭ بوسۇغىسى ئاستىدىن كولاپ توق تېمۇرگە ئوق ئاتتى، قارا تېمۇرمۇ چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭغا ئوق ئاتتى، خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن قارا تېمۇرنىڭ ئوقى ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن ئۆتۈپ يىگىتكە تەگدى، يىگىتنىڭ ئوقمۇ قارا تېمۇرنىڭ كۆكسىگە تەگدى. ئىككىلىسى ئۆلدى.

ئەمىر تېمۇر قارا تېمۇرنىڭ خوتۇن ـ بالىلىرىنى سەمەرقەنتكە ـــ توق تېمۇرخانغا سالامەت ماكىدۇرۇۋەتتى، شۇنداق قىلىپ بۇلار قارشىنى ئىگىلەشتى.

ئاندىن كېيىن ئەمىر تېمۇر تەبرىزگە ـــ بوراقخانغا نامە ماكىدۇردى، ئۇنىڭدا: «تىز يېتىپ كېلىڭ» دېيىلگەنىدى.

توق تېمۇرخان قارشىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، سەمەرقەنتتىن بۇخارالغا كەلدى. ئاندىن قارشى تەرەپكە ماكىدى. ئۇ قارشىغا يېقىن كەلگەندە قاراۋۇللار ساھىبقىرانغا:

ـــ توق تېمۇر خان ناھايىتى كۆپ قوشۇن بىلەن يېتىپ كەلدى، ـــ دەپ خەۋەر بېرىشتى.

ساھىبقىران دەرھال:

— دەرۋازىلارنى تاقاڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

قارشى پۇقرالىرى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىدا: «بىز ئەرـ ئال يال ھەممىمىز سىزگە باش تىكىپ ياردەم بېرىمىز!» دەپ قەسەم قىلىشتى.

چىنتە قوشۇنلىرى قەبىلە بويىچە تۇغ ـ ئەلەملىرىنى كۆـ تۈرۈشكەن ھالدا كېلىشكە باشلىدى. كۈن چۈش ۋاقتى بولغانىدى، ئوقياچىلار ۋە سالغۇچىلار يىغىلىپ تەييارلاندى.

يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان قازاق، قىپچاقلار توق تېمۇرـ خان ۋە سىيىت ئاتىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىغا جەم بولۇشتى. ئۇـ لارنىڭ ھەر بىرىنىڭ بويۇنلىرىدا قۇرئان ئېسىقلىق ئىدى.

توق تېمۇر خان قارشىنىڭ ئىچىگە — ئەمىر تېمۇرگە قارىتىپ نامە ئەۋەتتى ئۇنىڭدا: «سىلەرمۇ مۇسۇلمان، بىزلەرمۇ مۇسۇلمان، ئەگەر سىلەر ئۇرۇش قىلماقچى بولساڭلار بىزمۇ ئۇرۇشىمىز، ئەگەر سۈلھ قىلىشماقچى بولساڭلار سۈلھ قىلىشىمىز» دەپىلگەنىدى.

ساھىبقىران نامىنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلاپ: «ئىش سۈلھ قىلـ دىغان پەيتىدىن ئۆتتى» دېگەن جاۋابنى بەردى.

ساھىبقران: «بوراقخان چاغاتاي ئەسكەرلىرى بىلەن سەبىز شەھىرىگە كېلىۋېتىپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدى ۋە ئۇنىڭ قارشىغا كېلىشتىن قورقۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. بۇ چاغدا قىپچاق قوشۇنلىرى قارشىنىڭ ئەتراپىنى قورشىۋالغانىدى.

ساھىبقىران توق تېمۇرخانغا نامە يازدى. ئۇنىڭدا: «بىزـ نىڭ سىپاھلىرىمىز جەڭ قىلىشنى ئارزۇ قىلمىشدۇ. بىزگە مەيدان ئېچىپ بېرىلسە، چىقىپ مەيداندا ئۇرۇشساق، ئەگەر سىلەر زور كېلىپ، بىزنىڭ كۆچىمىز يەتمىسە، بىز سىلەرگە ئىتائەت قىلايـ لى» دېيىلگەنىدى. نامىنى ئاناق ئېلىپ توق تېمۇرخانىنىڭ چېـ

دىرىغا يېتىپ كەلدى. خان كىرىشكە رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن، ئاناق چېدىرغا كىرىپ نامىنى خانغا سۇندى. خان نامىنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلانغاندىن كېيىن:

— بۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ تەدبىرى، بىز ئورنىمىزدىن تەۋرەمەيمىز، بىزگە ئۇنىڭ سېپايىگەرلىكى كېرەك ئەمەس!— دېدى- دە، ئاناققا بىر يارغاق بېرىپ قايتۇردى. ئاناق قايتىپ كېلىپ بولغان ئەھۋاللارنى ئەمىر تېمۇرگە بايان قىلدى. ئەمىر تېمۇر ئويغا كەتتى، ئۇ بىردەمدىن كېيىن: «ئەگەر تەكرىم يار بەرسە، جەڭ - جېدەل قىلمايلا قېيچاقلارنى قاچۇرمىسام، ئەمىر تېمۇر بولماي كېتەي!» دەپ خىتاب قىلدى. كەچ كىرگەندە ئاناققا:

— جۇر بېرىيەرگە بارىمىز! — دېدى.

— نەگە بارىمىز؟

— مەن نەگە بارسام، سەنمۇ شۇ يەرگە بارىسەن! - دېدى ئەمىر تېمۇر، ئىككىيلەن شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ چېتىتە ئەسكەرلىرىنىڭ ئارىسىنى ئارلاپ ماڭدى. ئاناق:

— تەقسىر، باريدىغان يەرنىڭ نامىنى ئېيتىڭ، مەن بىلىپ قالاي، — دېگەندى، ئەمىر تېمۇر:

— توختامىش‌خاننىڭ قېشىغا بارىمىز، — دېدى. ئاناق:

- يەنە مۇشكۈلچىلىك يۈز بېرىپ قالمىسۇن، — دەپ ئەندىشە قىلغاندى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى.

شۇ چاغدا بىر كىشى داستىخانغا يۆگەلگەن بىر نەرسىنى كۆتۈرگەن ھالدا توختامىش خانىنىڭ چېدىرىنى سوراپ كېلىپ قالدى، ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناق ئۇنىڭغا ئەگەشتى، ھېلىقى ئادەم قوشۇنىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ئۆتۈپ، چېدىرنى تاپتى - دە، داستىخاندىكى تاماقنى توختامىش‌خانىنىڭ ئالدىغا قويۇپ، قايتىپ چىقتى.

ئەمىر تېمۇر ئۇ كىشىدىن توختامىش خانىنىڭ ھال - ئەھۋالىنى سورىدى. ئۇ:

— سىيىت ئاتا ئۇنىڭغامۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئەدەب — قائىدىسىنى ئۆگىتىۋاتىدۇ، — دېدى. ئەمىر تېمۇر:

— مەن ئۇنىڭ دوستى بولىمەن، قېشىغا كىرسەم رۇخسەت قىلارمۇ؟ — دېدى، ھېلىقى كىشى چېدىرغا كىرىپ سورىغانىدى، توختامىش خان:

— قانداق دوستۇم ئىكەن؟ كىرسۇن، — دەپ رۇخسەت قىلدى، ساھىبقىران چېدىرغا كىرىپ توختامىش خاننىڭ يېنىغا ئولتۇردى، توختامىش خان:

— كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىغانىدى، ساھىبقىران ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاستاغىنا:

— ئەمىر تېمۇر مەن، — دەپ پىچىرلىدى.

توختامىش خان ساھىبقىراننىڭ جۈرئىتىگە ئاپىرىن ئوقۇدى. ئۇ بۇيرۇق قىلىۋىدى، ئالدىدىكى خىزمەتچىلەرنىڭ ھەممىسى سىرتقا چىقىشىپ كېتىشتى، چېدىردا سىيىت ئاتا، توختامىش خان، ئەمىر تېمۇر ۋە ئاناق — تۆتلا كىشى قالدى، ساھىبقران:

— كېچە توق تېمۇرخانغا نامە ئەۋەتكەنىدۇق، خان قوبۇل قىلماپتۇ، مەن «بۇ سۆزلەرنى توختامىش خان ئاڭلىمغان بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ، سىزنىڭ دوستلىقىڭىزغا ئىشىنىپ كەلدىم. ئەل ئارىسىدا بىزنى شەرمەندە قىلمىسىڭىز. سىپاھلىرىڭىز قورغان تۈۋىدىن بىر مەنزىل يىراققا يۆتكەلسە، مەيدان ئېچىلسا، — دېدى.

توختامىش خان قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچكەن ھالدا ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلدى، سىيىت ئاتا ئەمىر تېمۇرنىڭ تەدبىرىنىڭ تېگىگە يەتتى، ئۇ ھەر دائىم: «ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىقبالى بەلەن، تەرىپلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ» دەيتتى. لېكىن ھازىر ئۈندىمىدى، تائام ئەكىلىشتى، ساھىبقىران زوق - شوق بىلەن يېيىشكە باشلىدى. ئاناق ئىشارەت بىلەن «يېمىگىن! دۈشمەنلەر

بىر ئىش قىلىپ قويغان بولمىسۇن!» دېگەن بولسىمۇ، ساھىبقىران قۇلاق سالمىدى.ئۇ: «توختامىش خان بىز گەدۇشمەنلىك قىلمايدۇ» دېدى.

ئەمىر تېمۇر شەھەرگە قايتىپ كەلدى، ئەتىسى توختامىش خان قەزىل كىيىم كىيىپ، قارا ئاتقا مىنىپ، قولىغا قىلىچ ئېلىپ دادىسى توق تېمۇرخاننىڭ چېدىرى ئالدىغا بارماقچى بولدى. سىيىت ئاتا توسۇۋىدى، توختامىش خان:

— ئەمىر تېمۇر بار چاغدا ھېچنېمە دېمىدىگىز، ئەمدى ئۇ كەتكەندىن كېيىن توسۇسىز. مەن قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچپ تۇرۇپ ۋەدە بەردىم ئەمەسمۇ؟ ئەمەل قىلمىسام قەسەم ئۇرۇمامدۇ؟ مۇسۇلمانچىلىق قائىدىسىگىمۇ نۇقسان يەتمەمدۇ؟ — دەپ تۇرۇۋالدى. ئۇ ئاتىسىنىڭ چېدىرى ئالدىغا كېلىپ يىگىتلەرگە:

— چاغاتاي سىپاھىلىرى سىلەر بىلەن مەيدانغا چىقىپ قىلىشنى ئارزۇ قىلمىدىكەن. نېمىشقا يول بەرمىدىگىلار؟ — دېدى. توق تېمۇرخان:

— ئوغلۇم، بۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ تەدبىرى. — دېدى، لېكىن يىگىتلەر توختامىشخانىڭسۆزىنى ئاڭلاشتى، قېرى سىپاھىلار ئۇناشمىدى. توختامىشخان قولىغا قىلىچ ئېلىپ لەشكەرلەرنى قەلئە ئەتراپىدىن بىر مەنزىل نېرىغا چېكىندۈردى.

ئەمىر تېمۇر بۇ ئىشلارنى كۆرگەندىن كېيىن، بوراقخانغا دەرھال ئادەم ئەۋەتتى ۋە «تېز كەلسۇن» دەپ تاپىلىدى.

بوراقخان شۇ كېچە قارشىغا يېتىپ كەلدى. ھەممەيلەن خۇشال بولۇشۇپ، ساھىبقىرانىڭ قىلغان ئىشىغا ئاپىرىن ئېيتىشتى.

ئەتىسى دۇمباق ـ كانايلار چېلىندى، شۇ چاغدا توق تېمۇرخان بوراقخانىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدى، ئەمىر تېمۇرنىڭ بۇ ھىيلىسىنى چۈشەنگەن چىتتە سىپاھىلىرى ناھايىتى ئالاقزادە

بولۇشتى ـ ده، شۇ كېچىسىلا مۇھاسىرىنى تاشلاپ سەھەر قەنتكە قايتىشتى.

بوراقخان قارىشىدا جاي ئالدى. چاغاتاي ئېلى بارا ـ بارا ئەسلىگە كەلدى. ھەرقايسىلىرى ئۆز ۋەتەن جايلىرىنى تېپىشتى. ئەگەر ساھىبقىران يۇقىرىقىدەك تەدبىر قىلمىغان بولسا، بۇلارنىڭ كۆپلىرى ۋەتەندىن ئۈمىد ئۈزگەنىدى.

ئەمدى بۇخارايى شەرىپتىن سۆز ئاچلايلى:

بۇخارايى شەرىپتە خوجا سەئىدىن ئابۇبەكرى خوجا جۇيبارىنىڭ ئۇلۇغ بوۋىسى بار ئىدى. بىر كىشى كېلىپ ئۇ زاتقا:

ـــ تەقسىر، سىز شەيخۇلئىسلام بولىسىز. نەسەب جەھەتتە رەسۇللىللانىڭ ئەۋلادىدىن بولىسىز. چىتتە كاپىرلىرى بۇ مەملىكەتنى خاراب قىلۇەتتى. مۇسۇلمانلار جۇمە نامىزىغىمۇ كېرەلمەيدۇ، ـــ دېدى ۋە پىغان چەككەن ھالدا بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

بۇ نەزمىنى دەپ ئول مەرت شورىدەكار،
كىم ئەي شەيخ ئەل ئىسلام ئالىي ئېتىبار.
بەئىبرەت نەزەر قىل بۇ مەسچىتلەرگە،
بولۇپتۇر خارابان چۇ بوزەكرە،
«خۇدا» دەپ قىلايلۇق بىز ئاڭا ئۇرۇش،
«شەرىئەت»دىنەك لازىم ئەمەس تۇرۇش.
مۇسۇلمانلاردە كىم نى ئىشتور بۇگۈن،
شېھىت ئەيلىسەك ئۆزنى ئىسلام ئۈچۈن.
بۇ دىن يولىدا جان نىسار قىلايلۇق،
باقاسىز جاھاندىن گىزار ئەيلەيلۇق.

ئاندىن كېيىن ھەممە ئادەم بىراقلا پىغان قىلىشتى ۋە خوجا سەئىدىنگە:

ئەي تەقسىر، بىز «ئەمىر تېمۇر بىلەن بوراقخان قار-

شىنى ئېلىپتۇ» دەپ ئاڭلىدۇق. ئەگ ياخشىسى، ھەممىمىز قوزغىلىپ ھۇجۇم قىلىپ بۇ تائىپىگە ئۆزىمىزنى ئۇرايلى، — دېدى. بۇ مەسلىھەتنى ھەممەيلەن ماقۇل كۆرۈشتى. شۇنان يېشىل بايراقنى كەلتۈرۈشتى ۋە خوجا سەئىدىنىڭ بېشىغا تىكلەشتى. خوجا يېشىل كىيىم كىيىپ قولىغا قىلىچ ئالدى. مەددادىلارغا: «تەڭرىگە مەدھىيە ۋە روسۇللىلاغا ئايەت ئوقۇپ ھېڭىلار!» دەپ بۇيرۇدى. مۇمىنلەرنىڭ كۆڭلى مومەك ئېرىدى. كىشىلەر ھەر تەرەپتىن كېلىپ قوشۇلۇشقا باشلىدى.

بۇخارادىكى چىتتە قوشۇنلىرىنىڭ سانى 10مىڭ ئىدى. ئۇلار چۈقان سېلىشىپ كېلىۋاتقان مۇسۇلمانلارنىڭ ھەيۋىتىدىن تىترەشكە باشلىدى. شۇ كۈنى شۇنداق قاتتىق ئۇرۇش بولدىكى، چىتتە ئەسكەرلىرىدىن ئارانلا 2000 كىشى سەمەرقەنتكە قېچىپ كېلەلىدى. قالغانلىرى ئۆلتۈرۈلدى.

شۇ كۈنى خوجا سەئىدىنى ئەمرلىككە كۆتۈردى. سەمەرقەنتكە قېچىپ كەلگەنلەر بولغان ۋەقەنى توق تېمۇرخانغا بايان قىلدى. خان ئاڭلاپ قاتتىق غەزەپلەندى ـ دە، تاي موغۇر، قەتەغەن، تېمۇر تاش، قونغىرات... قەبىلىلىرىنى: «بۇخاراغا يۈرۈش قىلىپ، ئۇلارنى قىرغىن قىلىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. ئۇلارنى 50 مىڭ كىشى قىلىپ بۇخاراغا يولغا سالدى. تېمۇر تاش ئەقىللىق كىشى ئىدى. ئۇ توق تېمۇرخانغا:

— بۇخاراغا بارساق بىر تەدبىر بىلەن بارايلى. بۇ 50 مىڭ كىشىنىڭ ھەممىسى مەللە (بېغىررەڭ) تون كىيىۋۇن، بېشىغا ئاق سەللە يۆگەپ، مىسۋاك ئاسىۋۇن، تەسۋى تۇتىۋۇن. چۈنكى بۇخارانىڭ ئاھالىسىنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمان. شۇڭا بىزنىڭ مۇسۇلمانچە ياسىنىپ بارغىنىمىز تۈزۈك، — دەپ تەكلىپ قويدى. بۇ سۆز خانغا ماقۇل كەلدى. 50 مىڭ كىشى مۇسۇلمانىدەك ياسىنىپ بۇخاراغا يېتىپ كېلىشتى. ھېچكىمنىڭ پۇل-مېلىغا كۆز سالمىدى. كېچە ـ كۈندۈز نامازغا ئوقۇشتى.

بۇلارنى كۆزىتىش ئۈچۈن بۇخارادىن چىققان جاسۇسلار ئۇلارنىڭ ئىش ـ ئەھۋالىنى كۆرۈشتى. بۇخارادىن بىر سۆزمەن ئۇلارغا سوۋغاتلارنى ئېلىپ چىققانىدى، ئۇلار بۇ سوۋغىلارنى ئالىمىدى. ئۇلار ھېلىقى سۆزمەنگە:

— بىز — 50 مىڭ كىشى سەيىت ئاتىنىڭ قولىدا مۇسۇلمان بولغانىدۇق. توق تېمۇرخان: «سىلەر مۇسۇلمانىسىلەر، بىزنىڭ ئارىمىزدا تۇرماڭلار!» دېگەچكە ئىلاجسىز بۇ تەرەپكە كېلىپ قالدۇق. بىزمۇ مۇسۇلمان، شۇڭا يول بېرەر دەپ ئويلىدۇق، — دەپ بىرمۇنچە سوۋغاتلارنى بەردى. سۆزمەن قايتىپ ھەزرىتى خوجىغا ئۇلارنى ئاھايىتى كۆپ تەرىپلەپ — ماختاپ بەردى. خوجىدا شۇ ھامان تېمۇر تاشنى بېرىپ كۆرۈش ھەۋىسى پەيدا بولدى. تېمۇر تاشنى نەچچە قېتىم كەلسۇن دەپ تەكىپ قىلمۇدى، ئۇ كەلگىلى ئۇنىمىدى.

تېمۇر تاش لەق سۇ تولغان كۆلى بار بىر چارباغنى كۆرۈپ، سۇدىن ئىدىشلارغا ئالدى ۋە باشقىلاردىن سىرىراپ بۇ باغنىڭ خوجا ئابۇبەكرىنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلدى. تېمۇر تاش ئەسكەرلىرىنى بۇ جايغا قويۇپ، ئۆزى بۇخاراغا يۈزلەندى. تاي مۇغۇر: «بارمىغىن!» دېۋىدى، تېمۇر تاش: «مەن بىر ئىش قىلىپ شەھەرنى ئالىمەن!» دېدى ـ دە، شەھەر دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. بىر يەردە يۈزىنى قېپلىگە قىلىپ ئولتۇردى. تاڭ ئاتقاندا شەھەرنىڭ ئىچىگە كىردى. خوجىنىڭ قېشىغا بېرىپ چىشلىرىنى تاكىغان، يىغلىغان ھالدا:

— ئەي تەقسىر، خاتا قىلدىم، گۇناھىمنى ئەپۇ قىلىڭ، — دېدى.

— چىشىڭنى نېمىشقا تېكىۋالدىڭ؟ — دەپ سورىدى خوجا. تېمۇر تاش:

— بىر باغدىكى سۇدا تەرەت ئالغانىدىم، شۇڭا چىشىم

ئاغرىپ كەتتى. «بۇ سۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ھەققى ئىكەن» دەپ ئويلىدىم. سۇرۇشتە قىلسام ئۇ باغ سىزنىڭ ئىكەن، — دەپ يىغلاپ كەتتى. ھەممەيلەن ئۇنىڭ يالغان ئېتىقادىغا ئىشەندى.

— جامائىتىڭنىڭ ئىچىدە سۆزگە ئۇستىسى سەنمۇ؟ — دەپ سورىغانىدى.

— يارىماسراقى مەن، — دەپ جاۋاب بەردى تېمۇر تاش.

خوجىنىڭ كۆڭلىگە: «بۇ كىشى ياخشىدەك كۆرۈنمىدۇ، شەھەر ئىچىگە كىرىشكە يول بېرەيلى» دېگەن ئوي كەلدى ۋە تېمۇر تاشقا:

— ئەي تېمۇر تاش، ھەممە ئادەملىرىڭ بىلەن شەھەر ئىچىگە كىرگىن! — دېدى.

تېمۇر تاش رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن ئۆز كىشىلىرىنىڭ قېشىغا قايتتى ۋە ئۇلارنى باشلاپ كەلدى. ئۇلار زىكىر - جەررە قىلىشىپ، يىغلاشقان ھالدا، ئايۇپنىڭ بۇلىقىنىڭ بويىغا يېتىپ كېلىشتى ۋە شۇ جايدا ئارام ئېلىشتى. شۇ كېچە ئۇلار مەسلىھەتىنى پىشۇرۇپ، قوراللىنىپ قىرغىن قىلىشقا كىرىشتى. بىرىنچى قېتىمدىلا خوجىنى، ئاندىن يۈرتنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن 500 كىشىنى شېھىت قىلىشتى. ئۇلارنىڭ باشلىرىنى خادىنىڭ ئۇچىغا سانجىپ سازايى قىلدى. قىزىل ئارسلانخاندىن قالغان مەسچىتنى ۋەيران قىلمۇەتتى. ھېچكىمدە چوڭراق تەنىغۇدەك مادار قالمىدى. ھەممە ئەر - ئاياللار مەسچىتكە كىرىپ جاي ئېلىشتى. ھەممە قۇرئان كىتابلارنى بىر يەرگە توپلاپ كۆيدۈردى. يەنە كۆپلىگەن ئادەملەرمۇ شۇ كۈنى ھالاك بولۇشتى. بۇ كۈن گويا بۇخارادا قىيامەت قايىم بولغاندەك بولدى.

پات - پات غايىبتىن: «ئەي بۇخارا ئەھلى، ئۆلۈمگە ئۆزۈڭلارنى ئۇرماڭلار!» دېگەن ئاۋاز كېلەتتى. بۇ ئاۋازنى پەقەت مۇسۇلمانلارلا ئىشىتەتتى، كاپىرلار بولسا ئاڭلىمايتتى. كاپىر-

لار تۇرۇپ - تۇرۇپ «قىساس ئالدۇق» دەپ مۇسۇلمانلارنى ئۆلتۈرەتتى. بەزى كىم ئەقىل مۇسۇلمانلار: «سىلەر بىزنى ھەرگىز ئۆلتۈرەلمەيسىلەر، بىز بۇخارادا قىرغىن بولسايدۇ، دېگەن چۈقانىنى ئاڭلاپ تۇرىمىز» دەيتتى. بۇ گەپنى تېمۇر تاشقا يەتكۈزۈشتى. ئۇ بۇ توغرۇلۇق مۇسۇلمانلاردىن سورىغاندى، ئۇلار: «راست، شۇنداق ئاۋازنى ئاڭلىدۇق، بىراق كىمنىڭ دەۋاتقانلىقىنى بىلمەيمىز» دەپ جاۋاب بېرىشتى.

تېمۇر تاش ئۆزىدىكى ئادىتى بويىچە: «ئاشۇ سۆزلىگەن كىشىنى تاپمىغۇچە قىرغىن قىلىشتىن قول يىغمايمەن!» دەپ قەسەم ئىچتى. ئۇ باي بولسۇن، خا كەمبەغەل بولسۇن، ھەممىسىنىڭ پۇل-مالىلىرىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلدۇردى. بۇخارا خەلقىنىڭ ھەممىسى ناله - زار قىلىشقا باشلىدى.

قارشىدىكى ساھىبقىران بۇ ۋەقەنى ئاڭلىدى. بوراقخان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈۋۈندى، ئۇ پەرۋا قىلمىدى. ئەمما ساھىبقىرانىنىڭ مۇسۇلمانلارغا رەھمى كەلدى. ئۇ 40 كىشىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ بۇخارىغا كەلدى. بۇخارانىڭ ئەتراپىدا 100چە كىشى قاراۋۇللۇق قىلىپ تۇراتتى. ھەر قاراۋۇلنىڭ ئېتى قېچىپ كەلدى. ساھىبقىران بۇ ئاتنى تۇتۇۋالدى. قاراۋۇل ئاتنى ئىگىسىگە كېلىپ ئەمىر تېمۇر بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ئەمىر تېمۇر قاراۋۇلنى تۇتۇۋېلىپ ئەھۋال ئىگىلىدى. شۇ كېچىسى 100 قاراۋۇلنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈردى. ئەمىر تېمۇر يەنە سەھرادىن بىر توپ قەغەز تېپىۋالدى. قەغەزلەرگە خەت يۇتۇلگەن بولۇپ، ھەممىسى غايىب كىشىلەر مەدەت بېرىدىغان گەپلەر ئىدى. بۇ قەغەزلەرنى ساھىبقىران ئېلىپ، كېچىلىپ بۇخارىغا كىردى ۋە مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئۇچۇرۇپ تارىتىۋەتتى. ئاندىن يولداشلىرىنىڭ قېشىغا يېنىپ كەلدى.

شۇ كۈنى تېمۇر تاش: «ئەتە مۇسۇلمانلانى قىرغىن قى-

لمەن» دەپ قاراڭ قىلغاندى، ھېلىقى قەغەزلەرنى شامال ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ كەتتى. ئەتىسى خەت پۇتۇلگەن قەغەزلەرنى ھەممىلا ئادەم ئۇچراتتى. تېمۇر تاش بۇ ئىشلارغا قاراپ: «ئىسلام دىنىي ھەقىقىي دىن ئىكەن» دېگەن تونۇشقا كەلدى.

تاي موغور ئەسىر قىلغان پۇقرالارنى ئۆلىتۇرۇش ئۈچۈن شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ، شەمسل مۇلىك بىغىغا ئەكەلدى. بۇ يەر بۇخارانىڭ جەنۇبىي ئىدى. نامازدىگەر ۋاقتى بولغاندى. ساھىبقىران ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ئاق كېيىم كىيىپ، ئاق بايراق ئېلىشىپ، شەھەرگە قاراپ مېڭىشتى.

چىتتە قېچاقلىرى بۇخارا پۇقرالىرىنى ئۆلتۈرۈشكە تەمشىلىۋاتقاندا، غايىب كىشىلەرنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى.

تۆيۇقسىز چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى. ساھىبقىران 40 كىشى بىلەن چاڭ ئارىسىدا تەگىمەن - تەسرىق ئېيتىپ كەلمەكتە ئىدى. شۇ چاغ تېمۇر تاشنىڭ ئېتى ئۈركۈپ، ئۇ ئاتتىن يىقىلدى - دە، بويىنى ئۈزۈلدى. بۇ ھادىسە چىتتە سپاھلىرى ئىچىدە بىر زىلزىلە قوزغىۋەتتى. ئەمىر تېمۇر ئىلگىرىلەپ كېلىشكە باشلىدى. تېمۇر تاشنىڭ ئۆلۈكىنى قونغىرات قەبىلىسى ئەكەتتى. تاي موغور قەبىلىسى بىلەن جەڭگە يۈزلەندى، پۈت - قوللىرى باغلاپ قويۇلغان ئەسىرلەر باغلاقلىرىنى ئۈزۈپ، چىتتىلەرنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى. تاي موغور شۇنداق قاتتىق جەڭ قىلدىكى، تەرىپكە سۆز توغرا كەلمەيدۇ.

ساھىبقىران ئۇنىڭ يولىنى توستى. ئۇ كەلگىنىچە ئەمىر تېمۇرنى ئېگەرنىڭ ئۈستىدىن كۆتۈرۈۋالدى. ئەمىر تېمۇر دەرھال قولىغا خەنجەر ئېلىپ، بىر ئۇرغاندى، تاي موغورنىڭ كاللىسى سويىمدەك ئۈزۈلۈپ چۈشتى. قالغان چىتتە سپاھلىرى ھەر تەرەپكە قېچىشتى. شۇنداق قىلىپ قېچاقلار بۇخارادىن سۈرۈپ چىقىرىلدى.

شۇندىن باشلاپ مۇشۇلمانلار تىنچلىق بىلەن ياشىدى. ساھىبقىران قېيىن ئاتىسى بابيان قولى خانىنىڭ تەختىدە ئولتۇرۇپ، ئالتە يىلغىچە پادىشاھلىق قىلدى. بۇخارا خەلقى تىنچلىققا ئېرىشكەنگە شۈكۈر قىلىشتى.

سەمەرقەنتنىڭ ئازاد قىلىنىشى، مىرزا جاھانگىر ئىمنى ئەمىر تېمۇر كوراگانىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ چىققانلىقى

توق تېمۇرخان بۇخارا ۋەقەسىنى ئاڭلاپ، ئالتە يىلغىچە ئۆزبېك، قالماق، قىپچاق، قازاق، قىرغىزلاردىن ئەسكەر توپلىدى. تارىخچىلارنىڭ دېيىشىچە، ئۇنىڭ توپلىغان قوشۇنى ھالاكۇنىڭ قوشۇنلىرىدىنمۇ كۆپ ئىكەن.

ساھىبقىران بۇنى ئاڭلاپ بۇراقخانغا كىشى ئەۋەتتى. بۇراق خان كۆرەك قىلغاندا، ساھىبقىران ئۇنىڭ ئالدىغا كۆرەككە كەلدى. شۇ چاغدا ئەمىر تېمۇرنىڭ خانىمچەدىن تۇغۇلغان ئوغلى مىرزا جاھانگىر سەككىز ياشقا كىرگەنىدى. لېكىن بۇراقخاننىڭ بۇنىڭدىن خەۋىرى يوق ئىدى. كۆرەك بولغاندا مىرزا جاھانگىر قۇيرۇق ۋە يايى قارا سەمەن ئاتقا مىنىپ، قىزىل كىيىم كىيىنىپ، پوتىسىغا مىس قىلىچىنى ئېسىپ، 17 ـ 18 ياشلىق 2000 لەشكەرنىڭ ھەمراھلىقىدا كۆرەك ئالدىدىن ئۆتتى. بۇراقخان:

ـ بۇ ياش بالا كىم؟ ـ دەپ سورىۋىدى، ساھىبقىران تىز پۈكۈپ تۇرۇپ:

ـ ئەي خان، سىزنىڭ سىڭلىڭىزدىن تۇغۇلغان جىيەنىڭىز دۇر يەنى مېنىڭ ئوغلۇم بولىدۇ، ـ دەپ جاۋاب بەردى. بۇ سۆز خانغا قاتتىق تەگدى.

خاننىڭ رەشقى كېلىپ:

ـ بۇنىڭ ئاغزىدىن سۈت پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ، جەڭگە بېرىشقا بولمايدۇ، ـ دەپ توسۇپ قويدى. ئەمىر تېمۇر:

ـــ مېنىڭ بۇ ئوغلۇم ئوق ئېتىشقا ماھىر، ـــ دەپ تونۇشتۇردى.

مىرزا جاھانگىر تاغىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. لېكىن زادى تەزىم، خۇشامەت قىلمىدى. بۇ ئىش بوراقخانغا ئېغىر كەلدى. شۇ چاغدا شەيخۇلئالەمنىڭ مازىرىنىڭ قۇببىسىگە يىلان يۆگىشىۋالغان بولۇپ، بۇنى ئادەملەر توپلىشىپ تاماشا قىلىشماقتا ئىدى. مىرزا جاھانگىر ئوقياغا ئوق سېلىپ يىلانغا قارىتىپ ئاتتى. يىلاننىڭ بېشى ئۈزۈلۈپ چۈشتى، لېكىن ماۋزارنىڭ قۇببىسىگە قىلچە زىيان يەتمىدى. بۇنى كۆرگەن ھەمـ ھەيلەن ئاپىرىن ئوقۇشتى.

يەنە بىر ئۈزۈن بويلۇق كىشى 5000 يىگىتنى بىلەن كۆرەكتىن ئۆتتى. ئۇ يېشىل كىيىم كىيگەن، ساقلى چاردىغان بولۇپ، مېنىگەن ئېتىنىڭ رەڭگى خېنە رەڭ، قۇيرۇقى ئاق ئىدى. ئۇ يولۇاس تېرىسىدىن جۇۋا كىيگەن بولۇپ، بايرىقىنىڭ ئېگىزلىكى 20 گەز كېلەتتى. ئەلەمنى كۆتۈرگەن كىشىمۇ ئېگىز ئادەم ئىدى. بۇ ئەمىر جاكو بارلاس ئىدى. ئۇ خانىنىڭ ئۇدۇلىدىن خانغا تەزىم قىلىپ ئۆتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئەمىر ئولنجاي باتۇر 4000 كىشى بىلەن كېلىپ خانغا تەزىم قىلىپ ئۆتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككى كىشى ئۆتتى. بىرى ئاق چىراي، پېشانىسى كەڭ ئەمىر يادگار شاھ، يەنە بىرى ئوچۇق يۈزلۈك، ئاغزى يوغان، قولى ئۈزۈن ئەمىر موئىد ئارلات ئىدى. ئۇلار 6000 كىشى بولۇپ، ھەممىسى قارا ئات مىنگەن، قارا كىيىم كىيگەن، قارا بايراق كۆتۈرگەن ھالدا خانغا تەزىم قىلىپ ھۆرمەت بىلدۈردى. بىرى خانغا:

ـــ مەملىكەتتىن چىتتە كاپىرلىرىنى سۈرۈپ چىقارمىساق بۇ قارا كېيىملىكلەرنى قويمايدۇ، ـــ دېيىشتى.

ئۇنىڭ كەينىدىن تاپانچا ئاسقان، كۆزى يوغان، ساقاللىق بىر

كىشى ئۆتتى. بۇ ئەسىر بايىز جالايسىر ئىدى. ئۇ نەچچە مىڭ لەشكەر بىلەن بىللە كېلىپ خانغا تەزىم قىلدى. يەنە بىر كىشى كەلدى. ئۇ مەپىگە ئولتۇرغان بولۇپ، ئۇيغۇر تەلاۋەت قىلاتتى. يېنىغا مىسۋاك ئاسقانىدى. بۇ شەيخ ھۇسەين نويان ئىدى. بەلخ، ھىندىستاندىن نەچچە مىڭ لەشكەر بىلەن كېلىپ خانغا تەزىم قىلدى. يەنە ئىككى يىگىت تۆگە مىنىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا يالىڭاچلانغان قىلىچ بار ئىدى. بۇلارنىڭ بىرى ئابباس باتۇر، يەنە بىرى ئوسمان باتۇر ئىدى. ئۇلارنى خان خۇش كۆردى - دە، كۆپ سوۋغات بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئىككى يىگىت كەلدى. ئۇلارنىڭ 40 كىشىسى بار ئىدى. ھەممىسى قورال - ياراق ئاسقانىدى. ئۇلارنىڭ بىرى ھىندى خوجا، يەنە بىرى ئاناق قىمارۋاز ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئەمىر خۇدا بەردى، ئەمىر ھۇسەين جانداری، ئەمىر بايان سۇلدۇز، ئالتمىش باتۇر، تاغاي بۇغا باتۇر ... قاتارلىقلار شان - شەۋكەت بىلەن كېلىشتى ... چاغاتاي ئەسكىرىنىڭ سانى 100 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەنىدى. 70 دانە تۇغ - ئەلەم لەپىلدەپ تۇراتتى.

بوراقخان مىرزا جاھانگىرنى جەڭگە قاتنىشىشتىن توستى. مىرزا جاھانگىرنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ قالدى. قوشۇنلارنىڭ ئوڭ تەرىپىنى ساھىبقىرانغا، سول تەرىپىنى ئەمىر چاكوغا بەردى. ژىيان خەشمنى ئايراۋۇل قىلدى. ئەمىر ئارغون تۇركمەننى ياساۋۇل بېگى قىلدى.

جۇمە كۈنى، رامىزان شەرىپىنىڭ ئون يەتتىسى، تارىخ ھىجرىيىگە 760 بولغانىدى. چاغاتاي قوشۇنلىرى بۇخارايى شەرىپتىن سەمەرقەنتكە يۈزلەندى.

ساھىبقىران توق تېمۇرخان بىلەن جەڭ قىلىپ چىققانلىقى

ساھىبقىران بوراقخان بىلەن چاغاتاي سىپاھلىرىنى ئېلىپ سەمەرقەنتكە يەتكەنىدى. قاراۋۇللار خانغا: «چاغاتاي قوشۇنلىرى يېتىپ كېلىشتى» دەپ خەۋەر بەردى. شۇ چاغلاردا توق تېمۇر-خان ئوغلى توختامىش خاننى ئورنىدا قويۇپ، ئۆزى چىرچىن ئۆتتە ئىمگە كەتكەنىدى.

توختامىش خان دەرھال قاراۋۇل ۋە ئايراۋۇللارنى قوشۇن بىلەن چاغاتاي قوشۇنلىرىغا تاقابىل تۇرۇشقا چىقاردى. قوشۇن-لار ئاق ئۆيى — چېدىرلارنى تىكىشتى.

ساھىبقىران قوشۇنلىرىنىڭ ئالدى چۇش بىلەن، ئاخىرى كەچتە يېتىپ كېلىپ جاي تۇتۇشتى. ھەر ئىككىلا قوشۇننىڭ چىن-داۋۇللىرى قوشۇن ئەتراپىدا تاڭ ئاتقۇچە ئايلىنىپ يۈرۈشتى. ئۇچ كۈنگىچە ئىككى تەرەپ ئۇرۇش ئىشلىرى توغرۇلۇق مەسلە-ھەت قىلىشتى. چىتتە سىپاھلىرىنىڭ يىگىتلىرى قىلىچ تۇتۇپ چىگگىزخانىنىڭ روھىغا ئاتاپ: «ئۇرۇش قىلىمىز، چاغاتاي قو-شۇنلىرىنىڭ قېنى بىلەن تاغ دالىنى رەڭگە بويايلى، جىلغا - جىلغىلاردا دەريا ئاقتۇرىمىز!» دەپ قەسەمياد قىلىشتى.

تاڭ ئاتتى. قۇياش ئەمرى زۇلمەت چېدىرىدىن چىقىپ ئاسمان مەيدانىدا جىلۋە قىلدى. يۇلتۇز چىتتىلىرى تەڭ كېلەل-مەي ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى.

توق تېمۇرخانىنىڭ قوشۇنلىرى جەڭگە ئاتلانىدى. ئەمىر تېمۇر قوشۇنلىرىنىڭ ئارىسىدا ئىدى. قاراۋۇللار: «چىتتە سىپاھ-لىرى جەڭگە ئاتلاندى» دەپ خەۋەر بەردى. ئۇلارنىڭ كاناياللە-رىنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ساھىبقىران بەگلىرى بىلەن كېلىپ بوراقخانغا تەزىم قىلدى. خان بۇ چاغدا خىزمەتچىلەر بىلەن شاراب ئىچىپ ئولتۇرغانىدى. ساھىبقىران تىز پۈكۈپ تۇرۇپ:

— ئەي خان، توق تېمۇرخان ئاتلاندى. سىزمۇ ئاتلانىڭىز، بىز سىزنىڭ ئەتراپىڭىزدا پىداكارلىق قىلساق، — دەپ ئىلتىماس قىلغانىدى، خان:

— چاغاتاي بەگلىرى جوجى بەگلىرىدىن ئارتۇقراق، سىلەر زەربە يېسەڭلار بىزگە يۆلىنىسىلەر، بىزگە زەربە يەتسە كىمگە يۆلىنىمىز؟ — دېدى.

— بۇ گەپ توغرا ئەمەس، ھەممىمىز خۇداغا يۆلىنىمىز. خېنىمىز ئاتلىنىپ يىگىتلەرنىڭ قېشىدا بولسا ناھايىتى ياخشى بولىدۇ. بۇ يەردە تۇرسىڭىز، سۇيىقەستچىلەردىن سىزگە زىيان يېتىپ قالمىسۇن، — دېدى ئەمىر تېمۇر.

شۇنداقتىمۇ بوراقخان ئورنىدىن قوزغالمىدى. ساھىبقىراننىڭ ئۆزى باتۇر يىگىتلەر بىلەن بىللە مەيدانغا ئاتلاندى ۋە توق تېمۇرخاننىڭ ئۇدۇلىدا تۇردى. ساھىبقىران لەشكىرىنىڭ ئوڭ قانىتىغا ئارلاتلاردىن قوشۇن قويۇپ، بۇلارغا ئەمىر مۇئىد ۋە ئەمىر يادگار شاھنى مەسئۇل قىلدى. ئۇلار تۇغ - ئەلەملىرىنى ئېرىق بويىغا تىكتى. قوشۇننىڭ سول تەرىپىنى جالايىر ۋە باشقا قەبىلىلەردىن تۈزۈپ، بۇنىڭغا ئەمىر بايىز، بەھرام قۇجىن، ئەمىر چاكو بارلاسلارنى مەسئۇل قىلدى. بۇلار ئەلەملىرىنى دۆڭنىڭ تۈۋىگە تىكىشتى. ساھىبقىراننىڭ تۇغى يېشىل ئىدى. ھىندى خوجا قۇشبېگى بىلەن ئاناق قىمارۋاز ساھىبقىراننىڭ يېنىدا تۇراتتى. 12 مىڭ سالغىچىلارنىڭ ھەممىسى پىيادە ئىدى. ساھىبقىران ئوڭ ۋە سول تەرەپ قوشۇنلارنى رەتلەپ بولغاندىن كېيىن يەنە ھىداۋۇل، چىرنىـ

غار، بىرىنغار چىنداۋۇل قاتارلىق قىسىم تۈرلىرىنى تۈرلەپ ۋەزىپە بەلگىلىدى.

سىيىت ئاتىمۇ ئۆزىبىك قوشۇنلىرىنى جاي - جايلىرىغا ئورۇنلاشتۇردى. باقاۋۇل، ئايراۋۇل، ياساۋۇل، چاپاۋۇل، قاراۋۇللارنى جاي - جايلىرىغا بېكىتتى. نايمان، قازاق، قونغىرات قەبىلىلىرىدىن تۈزۈلگەن قوشۇنلارنى ئوڭ تۈرەپكە قۇرۇپ ئارغۇن بورقۇن قىياد قەبىلىلىرىدىن تۈزۈلگەن قوشۇنلارنى سول قاناتقا ئورۇنلاشتۇردى. توق تېمۈرخاننىڭ قېشىغا قوتاستىن قىلىنغان بايراق تىكىلگەندى.

توق تېمۈرخاننىڭ كۆزى ساھىبقىراننىڭ يېشىل بايرىقىغا چۈشتى. ئۇ بايراقتىن غەلىبە — نۇسرەتنىڭ بەلگىلىرى چىقىپ تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدى. سوراپ كۆرۈپ ئەمىر تېمۈرنىڭ بايرىقى ئىكەنلىكىنى بىلدى ۋە كۆڭلىدە خاننىڭ ئۆزىنىڭ جەڭ مەيدانىغا كەلمىگەنلىكىنى ھېس قىلدى.

قىپچاقلار باتۇرى ئەرتىۋىل ئەمىر تېمۈرگە تەھدىت سالغان ھالدا:

— ھەي چاغاتاي خېنى، نېمىشقا ئاتقا مىنىپ جەڭ مەيدانىغا كەلمەيسەن!؟ — دەپ ۋارقىرىدى ۋە قايتىپ كېلىپ توق تېمۈرخانغا دېدى، — ھەي خان، غەم يېمەڭ! بوراقخاننىڭ جەڭ مەيدانىغا كەلمىگەنلىكى ياخشى بوپتۇ. بۇ ئىشتىن چاغاتاي سىپاھلىرى چوقۇم ئالدىنىدۇ.

ئۇ يەنە توق تېمۈرخاننىڭ قۇلىقىغا ئاستاغىنا: «مەن بوراقخاننىڭ چېدىرىغا بېرىپ ھېچكىمگە تۇيدۇرماي ئۇنى ئەسىر قىلىپ كېلەي» دەپ شىۋېرلىدى. ئۇ ئۆزىگە 500 كىشىنى ھەمراھ قىلىپ دالدا بىلەن مۆكۈپ - چۆكۈپ يۈرۈپ بوراقخاننىڭ چېدىرىنى تاپتى ۋە ئۇنىڭغا:

— بىز چاغاتاي ئېلىدىن بولىمىز. خاندىن جەڭگە قاتنىشىشقا ژۇخسەت ئالغىلى كەلدۇق، — دېدى. خان بۇلارنى

پەرق ئېتەلمەي ئات تەلەپ قىلدى. ئۇلار دەرھال قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ چېدىرنىڭ ئەتراپىنى قورشىۋالدى. ئەتراپتا غۇۋغا كۆتۈرۈلدى. بىرى غىپپىدە بېرىپ ساھىبقىرانغا ئەھۋالىنى مەلۇم قىلدى. ساھىبقىران ھەيران بولدى ـ دە، نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. چۈنكى جەڭ مەيدانىدا ئىككى قوشۇن تاقابىل ھالىتىدە تۇرغاچقا مەيداندىن ئايرىلىشقا بولمايتتى، ئىش قاباھەتكە يۈزلىنەتتى. شۇڭا ئۇ خەۋەرچىگە: «ئۇنچىقىما!» دەپ ئىشارەت قىلدى ـ دە، ئاندىن بەگلىرىگە:

ـ بۇ جەڭدە بوراقخان بولمىسا بولمايدۇ. مەن بېرىپ خاننى ئەكىلەي، ـ دېدى ۋە ئاناققا: «سەن تۇغنىڭ ئاستىدىن قوزغالىما!» دەپ بۇيرۇدى، ھىندى خوجىنى، 100 نەپەر سالغىچىنى ھەمراھ قىلىپ خاننىڭ قېشىغا قاراپ ماڭدى. كىشىلەر سورىسا ئۇ: «بۇگۈن ئۆزۈڭلارغا ئېھتىيات بولۇڭلار! مەن خاننى ئەكىلىمەن!» دەپ جاۋاب بېرەتتى.

ئەرتىۋىل قىلىچنى يالىڭاچلاپ بوراقخاننىڭ قېشىغا يېقىن كەلدى ۋە نۆكەرلىرىگە: «بوراقخاننى باغلاڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. ئۇنىڭ مال دۇنيالىرىنى ئولجا قىلىپ قايتتى. بۇخارا تەرەپتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى. چاڭ ـ توزانلار ئارىسىدىن يېشىل بايراق كۆتۈرگەن، 17 ـ 18 ياشلىق 1000غا يېقىن يىگىت چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بوز ئاتقا مىنگەن، 12 ياشلاردىكى قىزىل كىيىم، كۆرپە تۇماق كىيگەن بىر ياش بالا بار ئىدى.

ئۇ مىرزا جاھانگىر ئىدى. بوراقخان دەرھال:

ـ ھەي كۆز نۇرۇم، كەلگىن، بىزگە رەھىم قىل! ـ دەپ ۋارقىرىدى.

مىرزا جاھانگىر تاغىسىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ ئات يۈگۈرتۈپ يېتىپ كەلدى.

ئەرتەۋىل بۇلاۋىنى كۆرۈپ، بوراقخانغا قىلىچ سالدى. بوراقخان ئۆزىنى يەرگە ئاتتى. ئۇنىڭ ئىككى پۇتىنى ئاتنىڭ قارنىغا چېتىپ باغلىغانىدى. چۈنكى ئۇ ئاتتا ئولتۇرالمايتتى. شۇڭا ئالدىراشچىلىقتا ئۆزىنى يەرگە ئاتقاندا، پۇتى ئاجرىماي ساڭگىلاپ قالدى. ئەرتەۋىل باتۇر ئىككىنچى قېتىم قىلىچ سىلىشقا تەمشىلەۋىدى، مىرزا جاھانگىر ئىشنىڭ يامىنىغا ئايلىنىپ كېتەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئوقيانىنى قولىغا ئالدى - دە، ئەرتەۋىلنىڭ كۆكسىنى نىشانلاپ ئوق ئاتتى. ئوق ئەرتەۋىلنىڭ كۆكسىگە تەگدى. ئۇنىڭ جېنى چىقتى. مىرزا جاھانگىر دەرھال يېتىپ كېلىپ خاننى ئېگەرنىڭ ئۈستىگە مىندۈرۈپ قويدى، چىتتە سەپاھلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈردى. ۋە خاننى ئېلىپ قوشۇنغا قايتىپ كەلدى.

ساھىبقىران كېلىپ بۇ ئىشلارنى كۆردى - دە، ئوغلىدىن ناھايىتى خۇشال بولدى. (ئەسلى بوراقخان ئەمىر تېمۇرنىڭ سۆزىنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ بېشىغا ئاشۇ بالا كەل گەنىدى). «بوراقخان ئەرتەۋىلنىڭ قولىدا ئۆلۈپتۇ» دېگەن دەھ شەتلىك خەۋەر ھەر ئىككىلا قوشۇندىكىلەرگە ئاڭلاندى. قوشۇن سىپىدە غوۋغا كۆتۈرۈلدى.

قىپچاقلارنىڭ نايمان قەبىلىسىدىن جوچىك بېك دېگەن بىرى مەيدانغا چىقىپ، ساھىبقىراننىڭ بايرىقى تەرىپىكە كېلىشكە باشلىدى. ئاناق پىيادە ھالدا ئۇياققا - بۇياققا يۈگۈرۈپ يۈرمەكتە ئىدى. ئەمىر جالايىر قاتاغىن قەبىلىسىدىن بىللە جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. ئەمىر موئىد ئاۋلات قەبىلىسىدىن بىلەن ئۇرۇشقا چۈشۈشكە ئىنتىلدى. چاڭ - توزانلار ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، قۇياشنىڭ يۈزى توسۇلۇپ قالدى، ئالەمنى قاراڭغۇلۇق باستى. ئادەملەر بىرى - بىرىنى كۆرەلمەيتتى. ساھىبقىران بوراقخان بىلەن بىرگە جەڭگە كىردى. بەزىلەر بوراقخاننى كۆردى. كۆرمە

گەنلەر خانىنىڭ سالامەت بارلىقىغا ئىشىنىشمىدى. كېيىن بوراق خانىنى يىلغا مىندۈرۈشتى. شۇنداسلا ئۇنى ھەممەيلەن كۆرۈشتى ۋە ئۇنىڭ سالامەتلىكىگە ئىشىنىشتى.

شۇ كۈنى شۇنداق قاتتىق جەڭ بولدىكى، قانلار جىلغىلاردا دەريا بولۇپ ئاقتى. كاللا سويمىلىرى تەن پىلەكلىرىدىن ئۈزۈلۈۋەردى. يوقلۇق دېھقىنى ئۇلارنى پالاكەت ھارۋىسىغا سېلىۋەردى...

شۇ كۈنى ئاناق ئۇچ يېرىگە ئوق تېگىپ يارىدار بولدى. ساھىبقىران ئۇنى مىرزا جاھانگىرنىڭ ئېتىغا ئارتىپ بەردى. ئىككى چەتتە ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىككى يېنىدىن كېلىپ ئوق ئاتتى. خېلىسل ئېقىم ھاۋاغا سەكرىگەندى، بىرىنىڭ ئوقى بىرىگە تېگىپ ئىككىلىسى ئۆلدى. ساھىبقىران ئاتتىن ئاغدۇرۇلۇپ چۈشتى. مىرزا جاھانگىر دەرھال يېتىپ كېلىپ ئەمىر تېمۇرنى ئاتقا مىندۈردى.

ئۇ كۈنى قۇياشنى مەغرىب دېگىزىنىڭ لەھمىگە يۇتتى. كۈن دۈز شۇڭقارىنى تۈن قاغىسى قوغلاپ كەتتى. ئاندىن ئىككى پادىشاھ لەشكىرى بىلەن ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ ئورۇنلىرىدىن قارار ئالدى. كەچ كىرگەندە ئەمىر تېمۇر خانىنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ، كېچىچە ئۇخلىماي لەشكەرلەرنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈردى. بىر چاغدا ئەمىر تېمۇر ھاجەتكە ئولتۇرغاندى، ئاتنىڭ چۈلۈۋۇرى قولىدىن چىقىپ كەتتى ـ دە، قىپچاقلار تەرەپكە قاراپ قاچتى. ساھىبقىران ئاتنىڭ كەينىدىن ماڭدى. ئەمىر تېمۇر ئات چەتتە قوشۇنلىرىغا يېقىن بېرىۋالغۇچە ئۇتاي دەپ قالچە ئۇرۇغان بولسىمۇ ئوتالمىدى.

چەتتە قوشۇنلىرى تېچىدىكى بۆرە باتۇر قېچىپ كېلىۋاتقان شۇ ئاتنى ئوتۇۋالدى. يەنە بىرىنىڭ كۆزى ساھىبقىرانغا چۈشتى. ئۇلار تەرەپ ـ تەرەپتىن قورشاپ كېلىپ ئەمىر تېمۇرنىمۇ ئوتۇۋالدى. ئۇنىڭدىن گەپ سورىغاندى، ئۇ كېكەچ بولۇۋېلىپ ئاۋاز چىقار-

مەدى. ساھىبقىران ئەرەب چىراي ئىدى. بۆرە باتۇر ئۇنى توق تېمۇرخاننىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. خان بەگلىرى بىلەن كېڭىشىپ ئولتۇراتتى. بۆرە باتۇر كېلىپ:

— چاغاتاي قوشۇنىدىن بىر كىشىنى تۇتتۇۋالدۇق، — دەپ مەلۇم قىلدى. خان ئۇنى ئەكىلىشكە بۇيرۇدى. ئۇلار ئەمىر تېمۇر-نى ئەكىلىشتى. توق تېمۇرخان گەپ سوريغانىدى، ئەمىر تېمۇر گاچىغا ئوخشاش بىرمۇنچە كالدىرلىدى. خان ئۇنىڭ تىلىغا چۈ-شىنەلمەي: «باغلاپ قويۇڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. ئۇلار ئەمىر تېمۇرنى باغلاپ، بىر ئادەمگە تاپشۇردى. بىرئازدىن كېيىن ھېلىقى ئادەم ئوخلاپ قالدى. ئەمىر تېمۇر باغلاقنى يېشىپ بوشاندى-دە، ئاستا بىرنېچە ئۇنىڭ خەنجىرىنى ئېلىپ سىرتقا چىقتى ۋە چېتىنە قوشۇنلىرىدىن بىراقلاشتى. ئۇ يولدا كېلىۋاتاتتى، ئالدىدا قارا كىيىملىك بىرى كۆرۈندى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ گەپ سوراپ بېقىۋىدى، قارا كىيىملىك ئادەم جاۋاب بەر-مىدى. ئەمىر تېمۇر: «خەنجەر بىلەن پارىلاپ تاشلاي» دەپ تەم-شىلىۋىدى، ئۇ يىغلاشقا چۈشتى. ئەمىر تېمۇر:

— ئۆلۈمدىنمۇ قورقىسەن، ئەمىا نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟ — دېدى.

— قورقۇپ يىغلاۋاتقىنىم يوق، — دېدى قارا كىيىم-لىك، — مەشۇقۇمنىڭ دىدارىغا يېتەلمىگەنلىكىم ئۈچۈن يىغلايمەن!

— مەشۇقۇڭ كىم ئىدى؟

قارا كىيىملىك شۇنداق جاۋاب بەردى:

بۇ كېچە كۆزۈم يورۇتقاي مېھرى ئالەم تابىدەك،
كىم تېپىلمىدە ھەر زامان تىترەر كۆڭۈل سىمابتەك.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ ئايال كىشى ئىكەنلىكىنى چۈشەندى-دە، ئۇنى ئاشۇرۇپ تۇرۇپ گەپكە سالدى:

— ئىسمىم، — دېدى ئۇ ئايال، — تۇمان ئاپا. ئۆزۈم توق تېمۈر خاننىڭ قىزى بولىمەن. تىرمىز ئۇرۇشىدا ئەمىر تېمۈرگە كۆڭلۈمنى بەرگەنىدىم، ماڭا ئوخشاش ھەيرەتتە قالغان ئاشىق بىچارىنى ئۇنىڭغا يەتكۈزگەن بولساڭ، ھەرقانداق خىزمىتىڭ بولسا بېشىم بىلەن قىلاتتىم.

يول باشلا ماڭا رەھبەر ئۇ خانىمگە يەتكۈزگىن،
مەن خىزمەتكار ئۇنىڭغا، مېنىڭ سۇلتانىمگە يەتكۈزگىن.
ئاققان بۇ كۆزۈمدىن ياشلارغا رەھىم ئەتسەڭ،
بارلىقىمنى كۆرۈپ مېنىڭ بۇ جانانىمغا يەتكۈزگىن.
تىرمىزدە ئۇنى كۆردۈم ۋە كۆڭلۈمنى بەردىم چوقۇم،
مېنىڭ بۇ چىن سۆزۈمنى، مېنىڭ خاقانىمگە يەتكۈزگىن.
ئىسيان تۈنىدىن ئالغىن مېنى ئىسلام كۈنىگە،
كاپىرلار ئارا قويما مۇسۇلمانىمگە يەتكۈزگىن.

تۇمان ئاپا بۇ غەزەلنى ئوقۇپ شۇنداق پىغانلار چەكتىكى، ئەمىر تېمۈرمۇ يىغلاپ تاشلىدى ۋە نېمىدېيىشىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى، كېيىن ئاشىق ـ مەشۇقلار بىر ـ بىرى بىلەن تونۇشتى. ئاندىن تۇمان ئاپا:

— مېنىڭ چېدىرىم قىزىل. ئەتە چاغاتاي سىپاھلىرى بىر ـ بىرلەپ بىزنىڭ چېدىرىمىزغا كەلگەندە، چېدىر يېنىدىكى تۇغ ـ ئەلەملەرنى تاۋاپ قىلىدۇ. مەن ئۇلارنى چېدىرغا يوشۇرىمەن. سىزمۇ كېلىڭ، يېرىم كېچە بولغاندا كاناي چالساڭلار ئاتامنىڭ قوشۇنلىرى جەزمەن ساراسىمە بولۇپ قاچىدۇ، — دەپ مەسلىھەت بېرىۋىدى، ساھىپقىران ماقۇل بولدى.

تۇمان ئاپا ئۆز قوشۇنلىرىنىڭ ئىچىدە قالدى. ئەمىر تېمۈرمۇ ئۆز قوشۇنىغا قايتىپ كەلدى. قوشۇندىكىلەر ئەمىر تېمۈرنى يو ـ

قىتىپ قويۇپ ھەر تەرەپنى ناھايىتى كۆپ ئىزدەشكەن بولسىمۇ تاپالمىغانىدى. تاك سۈبھىدە ھەممىسى ئەمىر تېمۇرنى كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولۇشتى. ئەمىر تېمۇر يولداشلىرىغا ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى. ھەممىسى ماقۇل بولۇشتى. شۇئان ئاتلىنىش باتۇر، ئۇج باتۇر ۋە غىياس باتۇر، ئوسمان باتۇر، مىرزا جاھانگىر قاتارلىق 60 كىشى ئاشۇ ئىش ئۈچۈن بەل باغلاشتى.

باتۇرلار ئارسلاندەك بولۇپ تەييارلاندى. بۇلارغا ساھىبقىران، مىرزا جاھانگىر باش بولدى. ۋە پىلاننى خانغا مەلۇم قىلىشتى. رۇخسەت قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ پۈرسەت كۈتتى. كەچ كىرىپ، تۈن ئەمرى بىشىغا قارا لىچەك ئارتتى، يۇلتۇز لەشكەرلىرى ئاسمان مەيدانىنى ئىگىلەشتى. شۇ چاغ ساھىبقىران تۇمان ئاپا تەرەپكە قاراپ كېلىشكە باشلىدى. ھەممىدىن ئىلگىرى ساھىبقىران كېلىپ قەزىل ئەلەمنى تاۋاپ قىلىپ تۇراتتى، بىر خىزمەتچى كېلىپ ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ چىدىر ئىچىگە — تۇمان ئاپىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەلدى. ئارقىدىنلا مىرزا جاھانگىر كەلدى. ئەمىر تېمۇر تۇمان ئاپىغا: «بۇ مېنىڭ ئوغلۇم» دەپ تونۇشتۇردى. شۇنداق قىلىپ 60 كىشىنىڭ ھەممىسى چىدىر ئىچىگە كىرىۋېلىشتى. تۇمان ئاپا باشقا چىدىرغا يۆتكەلدى.

ئەمىر تېمۇر كېلىشتىن بۇرۇن ئۆز قوشۇنلىرىغا: «ھوشيار تۇرۇڭلار! بىز تەرەپتىن كاناي ئاۋازى چىقمىشى بىلەن تەڭلا، سىلەرمۇ كاناي چېلىپ ئات سېلىڭلار!» دەپ بۇيرۇغانىدى.

تۈن تەڭ بولغاندا 60 كىشى چىدىرنىڭ ئىچىدە كاناي چېلىپ، شاۋقۇن سېلىشقا باشلىدى. توق تېمۇرخاننىڭ قوشۇنىدىكىلەر بىردىن چۆچۈپ ئويغىنىشتى، شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ ئەتراپلىرىدىنمۇ كاناي ئاۋازى ياڭراشقا باشلىدى. چىنتته قوشۇنلىرىنىڭ كۆڭۈللىرىگە قورقۇنچ چۈشتى ۋە ئۇلار ھەر تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. چاغاتاي سپاھلىرى چىتته لەشكەرلىرىگە شۇنداق

قىرغىنچىلىق سالدىكى، ئۆلۈكلەر خامان بولۇپ، دۆۋىلىشىپ كېتىشتى. باشلار ساينىڭ تېشىدەك يېتىشتى. بەزىلىرىنىڭ قولى ۋە بەزىلىرىنىڭ بېلى سۇنغانىدى. باتۇرلار غەيرەت بىلەن ئۇرۇشتى. ئادەملەرنىڭ باشلىرىدا گويا قىيامەت قايىم بولدى.

توق تېمۇرخان ھەيران بولۇپ، يېرىم كېچىدە سەمەرقەنت قەلئەسىگە قېچىپ كىرىۋالدى. بۆرە باتۇر ئەمىر تېمۇرنىڭ قولىدا ئۆلدى. ساھىبقىران بىلەن بوراقخان سەمەرقەنت قورغىنىنى قورشاپ تۆت ئايغىچە توق تېمۇرخاننى نۇرغۇن لەشكەر بىلەن ماراپ ـ بېقىپ ياتتى.

شۇ چاغلاردا خوجا مەھمۇد تاشكەنت خوجا ئەھرارنىڭ دادىسى ئىدى. ئۇ دۆلەتلىك ۋە شەۋكەتلىك باي كىشى ئىدى. ئۇنىڭ 40 قۇلى بار ئىدى. ئۇ قۇللىرىنى بۇيرۇپ شەھەرنىڭ ئىچى تەرىپىدىن سىرتىغا بىر لەخمە كولاتتى. ئاندىن بىر پارچە مەكتۇپ يېزىپ، بىر قۇلدىن ساھىبقىرانغا چىقاردى. بۇ چاغدا ئەمىر تېمۇر بوراقخاننىڭ چېدىرىدىن چىقىپ، ئۆزىنىڭ چېدىرى تەرەپكە كېتىۋاتاتتى. ھېلىقى قۇل مەكتۇپنى شۇ يەردىلا ئەمىر تېمۇرگە تاپشۇردى. ئەمىر تېمۇر مەكتۇپنى كۆرگەندىن كېيىن بوراقخاننىڭ قېشىغا ياندى. قۇلنى بوراقخاننىڭ ئالدىغا باشلاپ كىردى. ئەھۋالنى مۇھاكىمە قىلىپ، ئاندىن خوجىغا جاۋاب يازدى ۋە مەنسەپ بېرىشنى ۋەدە قىلىپ، جاۋابنى قۇلدىن ماڭدۇردى. قۇل جاۋابنى ناھايىتى مەخپىي ئېلىپ ماڭغانىدى. ئۇ قۇل توق تېمۇر خاننىڭ ئادەملىرىنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇلار ئۇنىڭ تەقى ـ تۇرقىدىن گۇمانلاندى ـ دە، ئۇنى تۇتۇۋېلىشتى. ئۇنى قانچە ئاختۇرۇشقان بولسىمۇ ھېچنەرسە تېپىشالمىدى. ئۇ قۇل مەكتۇپنى مومغا ئوراپ ئاغزىغا سېلىۋالغانىدى. تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ چۈشكۈرگۈسى كېلىپ بىر چۈشكۈرۈۋىدى، ئاغزىدىن موم چۈشۈپ كەتتى. ئۇلار ئاختۇرۇپ مەكتۇپنى تېپىۋالدى. خان غەزەپلىنىپ:

— خوجىنىڭ مال - مۈلكىنى تالان - تاراج قىلىپ، ئۆزىنى زىندانغا سېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. لېكىن كولىغان لەخمىنىڭ ئاغزىنى تاپالمىدى. خوجىنى قىيىن - قىستاق قىلىپ سورىغانىدى، «بىلمەيمەن!» دەپ ئىنكار قىلدى.

خوجىنىڭ قۇللىرىدىن بىرى ئاستاغىنا قورغان سىرتىغا چىقىپ ئەمىر تېمۈرنىڭ قېشىغا كەلدى - دە، بولغان ھادىسىلەردىن خەۋەر بەردى. ئەمىر تېمۈر قۇلنى بوراقخاننىڭ قېشىغا ئەكىلىپ كۆرۈشتۈردى ۋە بۇ ئىشقا تەدبىر سورىدى. خان:

— بىر بالا بولغان بولسا ئۇ يەرگە بېرىپ، خوجىدىن لەخمىنىڭ يولىنى سوراپ كەلسە ئوبدان بولاتتى، — دېدى. شۇ چاغ مىرزا جاھانگىر قولىنى كۆكسىگە قويۇپ، خانغا تەزىم قىلغان ھالدا بۇ ۋەزىپىنى ئۆزىگە تاپشۇرۇشنى سورىدى. خان ۋە ئەمىر تېمۈر قانچە توسۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ئۇنىمىدى. ئۇلار ئىلاجىسىز رۇخسەت بەردى.

مىرزا جاھانگىر دەرھال ئاتلىنىپ سەمەرقەنتكە يەتتى ۋە باتۇرلۇق بىلەن توق تېمۈرخاننىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— مەن كىچىك ئىدىم. ئاتام ئۆلەر ۋاقتىدا دەپە - دۇنيالىرىنى خوجا مەھمۇدقا تاپشۇرغانىكەن. ئۇ: «بالام ھازىر كىچىك، بالاغەتكە يەتكەندە قولىغا يەتكۈزسىڭىز!» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىكەن. ھازىر يېشىم 14 كە كىردى. ئەگەر سىز ئادالەتپەرۋەر بولسىڭىز، مېنى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۈرسىڭىز، پۇل - مېلىمنى تېپىۋالىسام، — دەپ ئىلتىماس قىلدى.

خان ئادالەت يۈزىسىدىن نۆكەرلىرىگە:

— بۇ بالىنى خوجىنىڭ قېشىغا ئاپىرىڭلار! — دېدى.

ئۇنى خوجىنىڭ ئالدىغا ئەكىلىشتى. خوجا بالىنى تونۇمىدى. مىرزا:

— پالانى لەقەملىك كىشىنىڭ ئوغلى بولىمەن. ئاتامنىڭ

مال دۇنياسى نەدە؟ ئالتۇنلارنى قەيەرگە كۆمگەنىدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

خوجا مەھمۇد ئۇنىڭ بەلگىلىك گەپلىرىدىن بىر سىرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدى ۋە لەخمە توغرىسىدا ئىشارەت قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەندى.

— ئاتاڭنىڭ مال - دۇنياسى قورغاننىڭ شەرقىي تەرىپىدە «گۆر ئاشقان» دېگەن يەردە، شۇ يەردىن تېپىۋال! — دەپ جاۋاب بەردى خوجا.

مىرزا جاھانگىر ئاشۇ يەردە لەخمىنىڭ بارلىقىنى پەملىۋالدى ۋە توق تېمۇر خاننىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىپ:

— سىزنىڭ ئادالىتىڭىز بىلەن، ئامانەت قولۇمغا تەگدى، — دېدى - دە، خانغا دۇئا قىلدى.

شۇ كېچىسى مىرزا جاھانگىر ساھىبقىراننىڭ ئالدىغا كەلدى - دە، ۋەقەنى بايان قىلدى. ساھىبقىران 40 كىشى بىلەن بىر چوڭ دەرەخنىڭ تۈۋىگە كەلدى. ئۇلار مىرزا جاھانگىرنىڭ چارىسىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى. خوجا ئېيتقان يەرنى تېپىپ، قورغاننىڭ تېگىدىن بىرئاز كولىغانىدى، لەخمىنىڭ ئاغزىنى تاپتى.

چاغاتاي لەشكەرلىرى بىر - بىرلەپ كونا گۆرىستانلىققا يىغىلىشتى. تۈن يېرىمىدا ھەممىسى شاۋقۇن سېلىپ، كاناي چېلىشتى ۋە قورغان ئىچىگە كىرىشتى.

شۇ كېچىسى سەمەرقەنت ئىچىدە غوۋغا كۆتۈرۈلدى. توق تېمۇرخاننىڭ قالدۇق لەشكەرلىرى ھودۇقۇپ تىرىپىرەن بولۇشتى. توق تېمۇرخان ئۆزى يەتتە ئادىمى بىلەن بىر ئۆيگە قامىلىپ قالدى. توختامىش‌خان ئوردىنىڭ بۇرجىكىدىن ئارتىلىپ قاچماقچى بولغىنىدا ساھىبقىرانغا ئۇچراپ قالدى. ئۇ ئەمىر تېمۇرگە كۆپ ياخشىلىق قىلغانلىقتىن، ئەمىر تېمۇر ئۇنى ھۈرمەتلەپ قويۇپ بەرمەكچى بولدى. شۇئان توختامىش‌خان:

— ئەمر تېمۇر، ئەگەر مەرد بولساڭ ئاخىرىغىچە مەردلىك — ياخشىلىق قىلغىن. مەن سېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالغانىدىم. ئەمدى ئاتامغىمۇ نىجاتلىق بەرگىن، — دەپ تەلەپ قىلدى.

— ماقۇل، ئاتاڭنى ئەپۇ قىلاي، — دېدى ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا، — لېكىن سېيىت ئاتىنى قويۇپ بەرگىلى بولمايدۇ، چۈنكى شۇنچە ئىشلار شۇنىڭ سەۋەبى بىلەن بولدى ئەمەسمۇ؟

— كاپىرلارنى ئەپۇ قىلىپ، نېمىشقا مۇسۇلمانىنى ئەپۇ قىلمايسەن؟ ئەگەر ئۇنى ئۆلتۈرسەڭ، ئۆزبېك مۇسۇلمانلىرى ئىچىدە ناھايىتى چوڭ غوۋغا كۆتۈرۈلىدۇ. شۇڭا سېيىت ئاتىنى ئۆلتۈرگىچە، مېنى ئۆلتۈر! — دېدى توختامىش خان.

— ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ سۆزىنى قىيالماي، ھەممىنى ئەپۇ قىلىپ قويۇۋەتتى ۋە توختامىش خاندىن مۇندىن كېيىن بۇ مەملىكەتكە لەشكە تاجاۋۇز قىلماسلىققا ۋەدە ئېلىپ، تون ـ سەرپاي كىيدۈردى. بۇ سۆزنى بوراقخان ئاڭلاپ، «ئەمىر تېمۇر ئۇلارنى مېنىڭ رۇخسىتىمسىز قويۇپ بېرىپتۇ» دەپ كۆڭلىگە ئالدى ـ دە، غەزىپى قايناپ توق تېمۇرخان باشلىق يەتتە كىشىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. بۇ چاغدا ساھىبقىران شەھەر ئىچىدە ئىدى. ئۇ بوراقخاننىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلاپ خاننىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىغا بارغاندا توختامىش خان نېمىڭ بۇيىنى ئارغامچا بىلەن باغلانغانىدى.

ئەمىر تېمۇر دەرھال ئارغامچىنى كېسىپ توختامىش خاننىڭ پۈتـ ـقوللىرىنى يەشتى. ئۆزى بوراقخاننىڭ قېشىغا كەلدى. خان ئەمىر تېمۇرگە زەردە بىلەن:

— نېمىشقا مېنىڭ ھۆكۈمىمنى قايتۇرىسەن؟ مەن ئۇلارنىڭ قېنىنى تۆكۈشكە قەسەم قىلغانمەن! — دېگەنىدى، ئەمىر تېمۇر:

— ئۇلار ئۇچۇن مېنى ئۆلتۈرگىن! — دېدى. خان تېخىمۇ غەزەپلىنىپ: «بۇ ئاقساقنى تۇتۇڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. (ئەمىر تېمۇرنىڭ پۈتى جەڭدە زەخىملىنىپ، بىرئاز ئاقساق بولۇپ قالغانىدى.)

شۇنان بەگلەر غۇلغۇلا قىلىشىپ:

— ئەمىر تېمۇر سەن ئۇچۇن جاپا چېكىپ، ساڭا كۆپ ياخشىلىق قىلدى. بۇنىڭ ساڭا ھېچقانداق يامانلىقى يوق! — دەپ يېشكىنىچە، بوراقخاننىڭ بۇيرۇقىغا پېسەنت قىلىشمىدى. (ئەگەردە ئەمىر ساھىبقىران شۇ چاغدا «بوراقخاننى ئۆلتۈرۈڭلار!» دەپ بۇيرۇغان بولسا، نەچچەيلەن ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە تەييار ئىدى.)

ئۆلىمالار: «خانىڭ ھۆكمى لەت بولۇپ قالمىسۇن» دەپ، توختامىش‌خان باشلىق يەتتە ئەسىردىن بىر ئاز قان چىقىرىپ قويۇشتى، ئاندىن شاھانە كېيىم ـ كېچەكلەرنى كىيدۈرۈپ، سوۋغاتلارنى بېرىپ قىپچاق دەشتىگە قايتۇردى. بوراقخان ھېچنەرسە دېيەلمىدى. لېكىن ئەمىر تېمۇرگە نىسبەتەن كۆڭلىدە ئاداۋەت ساقلاپ قالدى.

شۇندىن كېيىن خوجا مەھمۇدنى مۇسۇلمانلارغا رەئىس (شەيخۇلئىسلام) قىلىپ بەلگىلىدى. پۈتۈن ماۋرائۇننەھىر دائىرىسى — تاشكەنت، خوجەنت، قوقەنت، مەرغىلان، ئەنجان، قەشقەر ۋە تۈركىستان، چىنتىلەرنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدى. چىڭغىتاي ئۇلۇنىڭ ھەرقايسى قەبىلىلىرى ئۆز جايلىرىغا قايتىشتى. بوراقخان 22 يىلدىن بېرى سەمەرقەنت، بۇخارادا ئاتىسىنىڭ تەخت مىراسلىقىدىن ئايرىلغانىدى. بۇ جايلاردا تۇرالماي بەلخكە قېچىپ بېرىپ، ھىندوۋان قەلئەسىگە (ھازىر بۇ قەلئەنى «خەيرى تاھىرەك قەلئەسى» دەپ ئاتايدۇ.) مۆككەنىدى. كېيىن ئۇ يەرگە بىر شەھەر ياساپ پايتەخت قىلدى.

ئەمىر تېمۇر سەبىز شەھىرىگە قايتىپ، سەلتەنەت ئورنىدا ئولتۇردى. شۇ يىلى بوراقخان: «خەلقتىن سېلىق يىغايلى!» دەپ گەنىدى. ساھىبقىران ئۇنىماي: «بۇ يىل ئورۇش كۆپ بولۇپ پۇقرا نامراتلاشتى. شۇڭا سېلىقنى كۆتۈرۈۋېتەيلى» دېدى. خان ئۇنىمىدى. ئاخىرى ساھىبقىران ئۆزىنىڭ يىلقىلىرىدىن بىر قىسىم

جمنی ۆه یەنه بىر بۆلەك ئالتۇنلارنى قوشۇپ خانىمچەنىڭ ھەق-
قىنگە ھېساب قىلىپ، ئەلنىڭ سىلىقى ئۇچۇن خانغا ماڭدۇردى.
پۇقرالاردىن ھېچنەرسە ئالمىدى. ئادەملەر ئەمىر تېمۇردىن رازى
بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇچۇن جان تىكىشكە قەسەمياد قىلىشتى. بوراق-
خان سىگلىسىنىڭ ئالتۇن - كۈمۈشلىرىنى بىلەلمەي ھەممىنى
خەزىنگە سالدۇردى.

ناسىر خىسراۋنىڭ ئوغلى مەنسۇرنىڭ قەشقەردە
پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلغانلىقى، مىرزا
جاھانگىر ئىبنى ئەمىر تېمۇرنىڭ
ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلغانلىقى

رىۋايەتچىلەر شۇنداق دېگەنكى: ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران
ماۋرائۇننەھرگە ۋالىي بولۇپ، ئادالەت ئاۋازىنى جاھانغا يايراتـ
تى. سودا - تىجارەتچىلەرنىڭ، كارۋانلارنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم
بولدى. ئۇلار شەھەردىن - شەھەرگە تىنچ - ئامان بارالايدىغان
بولدى.

قەشقەردىن بىرقانچە سودىگەرلەر كېلىپ ئەمىر تېمۇرگە:
— بىزنىڭ يۇرتىمىزدا بىر كىشى پەيغەمبەرلىك دەۋاسىنى
قىلمۇاتىدۇ. جاھالەت تۇپەيلى بەزىلەر ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈشتى.
ئۇ ئۇچ كۈن ھاۋادا تۇرۇپ ئادەملەرنى ئۆزىگە دەۋەت قىلىپ غا-
يىب بولدى. كېيىن بىر تاغنىڭ ئۈستىدە خەلقنىڭ كۆزىگە كۆ-
رۈندى. كىمنىڭ كۆڭلىدە نېمە ئويلار بولسا، دەرھال ئۇنىڭغا
مەلۇم بولىدىكەن. ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلغان كىشى ئۆزىنى
ئۆلتۈرىدىكەن، — دەپ خەۋەر بېرىشتى.

دېيىشلەرچە، تارىخ ھىجرىيە 785 - يىلى ئەمىر تېمۇر ئا-
سىر خىسراۋنى يوقاتقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىر ئوغلى قېچىپ

همندستانغا بېرىپ كەشمىر بىراخمانلىرىدىن ئىلىم ـ سېھىر ئۆگەنگەن. كېيىن قەشقەرگە كەلگەن ۋە ئۇ جايلاردا پەيغەمبەرلىك دەۋاسىنى قىلىپ «مەن مەھدى بولىمەن. ئېتىم مۇھەممەد بولىدۇ. ئەمىر تېمۇر بولسا دەججالدۇر» دېگەن.

بەزى ئۆلىمالار ئۇنىڭغا: «مەھدى پەيغەمبەرلىك دەۋاسىنى قىلمايدۇ» دېسە، بىرقانچىلىغان جوھۇتلار ئۇنىڭ ھېلىقى سۆزىگە گۇۋاھلىق بېرىپ «پەيغەمبەرلىكى راست» دېيىشىپ بەرگەن. كۆپلىگەن جوھۇتلار ئۇنىڭ دىنىغا كىرىشكەن. ئۇلار قۇرئاننى رەت قىلىشقان. كۆپلىگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغان.

ئەمىر تېمۇر بۇ ئىشلارنى «ساختا بىر ھەرىكەت» دەپ چۈشەندى ۋە يەنە: «ئەگەردە بۇ ئىش ئۇچۇن بارسام، بۇ يەردىكى رەقىبلىرىم قوزغىلىدۇ، بارمىسام بۇ جادۇگەرنىڭ سېھىرگەرلىكى ئەلنى بۇلغايدۇ» دەپ ئويلاندى. ئاخىرى 20 مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا مىرزا جاھانگىر تۆرىنى باش قىلىپ، كۆپ نەسىھەت بىلەن بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ماڭدۇردى. ئۇ ئوغلىغا:

— ئەي كۆز نۇرۇم، ئۆز ئىشىڭغا پۇختا بولۇپ، بىلىپ ئىش قىلغىن! — دەپ جېكىلىدى.

مىرزا جاھانگىر تۆرە سەپەر قىلىپ قەشقەرگە يېقىن كەلدى. مەنسۇرنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭغا: «مىرزا جاھانگىر تۆرە كېلىۋېتىپتۇ» دەپ خەۋەر قىلىشتى. مەنسۇر: «ئۇنى جەڭ قىلماسلىققا دەۋەت قىلاي» دېگەن خىيالغا كەلدى ـ دە، مىرزا جاھانگىر ئۆزىنىڭ خانىقاسىغا تەكلىپ قىلىپ كىشى ئەۋەتتى. مىرزا جاھانگىر يېتىپ كەلگەندە، مەنسۇر ئۇنىڭغا كۆكلىدىكى ئويلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋىدى، تۆرە ھەيران قالدى. مەنسۇر شۇنداق يېقىملىق مەرىپەت قىلدىكى، تۆرە ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلغۇدەك ھالغا يەتتى. لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشتى.

— ھەي مەنسۇر، — دېدى مىرزا جاھانگىر تۆرە، — سېنىڭ مۇجىزەڭ قايسى؟ ماڭا كۆرسەتكىن!

— ئەمسە ماڭا گۆر كولاتقىن، — دېدى مەنسۇر، — ئاندىن مەن مۆجىزە كۆرسىتىمەن.

مىرزا جاھانگىر گۆر كولاتقۇزدى. مەنسۇر ئۇنىڭ ئىچىگە تىرىكلا كىرىپ كەتتى. سىرتتىكىلەر ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوت يېقىشتى. ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن قەبرىنىڭ ئۇچ تەرىپىدىن چاڭ كۆتۈرۈلۈپ مەشرىق تەرەپكە سۈرۈلدى. يەنە بىر تەرىپىدىن چاڭ كۆتۈرۈلۈپ مەغرىب تەرەپكە سۈرۈلدى. ئاندىن گۆر يېرىلىپ، مەنسۇر قەبرىنىڭ ئۈستىگە چىقتى. مىرزا جاھانگىر تۆرىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۇنى زەنجىرلەر بىلەن باغلاشتى. لېكىن زەنجىر دەرھال پارچە - پارچە بولۇپ چۈشتى. ئۇنىڭغا قىلىچ سېلىۋىدى، قىلىچ سالغان ئادەمنىڭ ئۆزىگە يېنىپ تەگدى. شۇنان مەنسۇر:

— ھەي ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى، مەن مەھدى بولىمەن. ئاتاڭ دەججالدۇر. سەن ماڭا ئىمان ئېيتقىن. ئەگەر ئىمان ئېيتمىساڭ، لەشكەرلىرىڭ بىلەن ئوتتا كۆيدۈرىمەن - دە، يوق بولىسەن! — دەپ تەھدىت سالدى.

مىرزا جاھانگىر ئۇنىڭدىن يەتتە كۈنلۈك ۋاقىت سورىدى. مىرزا جاھانگىرنىڭ يولداشلىرى:

— ئەگەر پەيغەمبەر بولمىغان بولسا، بۇنداق مۆجىزىلەرنى كۆرسىتەلمىگەن بولاتتى. قەشقەر خەلقىنىڭ كۆپلىرى ئۇنىڭغا ئىمان كەلتۈرۈپتۇ، — دەپ دەرگۇمان بولۇشتى.

مەنسۇر نامازنى 50 ۋاقىتقا، روزىنى ئالتە ئايغا توختاتقان بولۇپ، كىمكى تەرك قىلسا دەرھال ئۆلەتتى. مەنسۇر: «ئۇ ماڭا ئىمان كەلتۈرسۇن» دەپ مىرزا جاھانگىرغا ئادەم ئەۋەتىپ تۇردى. مىرزا جاھانگىر تۆرە زادىلا قوبۇل قىلمىدى.

مەنسۇر بىلەن تۆرە ئاخىرى جەڭ قىلىشقا يۈزلەندى.

ئەتىسى ئىككىلا تەرەپتىن لەشكەرلەرنى سەپ تۈزۈشتى. مەنسۇر:

ـــ ماڭا غايىبتەن قوشۇن كېلىدۇ، ـــ دەپ لاپ ئۇردى.

مىرزا جاھانگىر سىپاھلىرىنى ئاق كېيىم كىيىشكە بۇيرۇدى ۋە جەڭ مەيدانىغا «ئاللا!» دەپ جەھرى سالغىنىچە كىرىپ كەلدى. جارچىلارمۇ: «ئىسلام ئەھلى ئۇچۇن جەڭ قىلىش ۋاقتى كەلدى!» دەپ خەۋەر قىلىشاتتى. مىرزا جاھانگىر تۆگىگە مىنىپ كەلدى ـ ده، مەنسۇرنىڭ يېنىدىكى تۇغ كۆتۈرگەنگە قىلىچ سالدى. ئۇ تۇغنى تاشلىدى ـ ده، دوزاختا قاراپ يول ئالدى. يەنە بىرى كېلىپ تۇغنى تۇتقانىدى، ئۇنىمۇ يوقلۇق يۇرتىغا ماڭدۇردى. يەنە بىرى كېلىپ تۇغقا ئېسىلماقچى بولۇۋىدى، ئۇنىمۇ قىلىچ بىلەن ئۇردى. شۇ كۈنى مىرزا جاھانگىر تۆۋەن 70 كىشىنى دوزاختا ماڭدۇردى. لېكىن ئاخىرقى بىر تۇغ كۆتۈرگۈچىنى ھەر-قانچە قىلىپمۇ يەقتالمىدى. بۇ جەڭدە مىرزا جاھانگىر تۆۋەنىڭ يەتتە يۈزىگە زەخىم يەتتى. مەنسۇر ئۇنىڭ جۇرئىتىگە ھەيران قالدى.

مەنسۇر سېھىر قىلىشقا كىرىشتى. ئۇ ئوت يېقىپ پاخال، ئارپا، بۇغداي ۋەھاكازالارنى قوينىڭ گۆشى بىلەن قاينىتىپ، يەنە ئۇنىڭغا كۆپ تاماقلارنى قوشۇپ، نامە بىلەن مىرزا جاھانگىرنىڭ قېشىغا ماڭدۇردى. نامىدە: «ئەي ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى. بىز كەرىملەردىن بولىمىز. سىلەر بىزنى ئۆلتۈرگەن بولساڭلار-مۇ، بىز يەنە سىلەرنى ھۈرمەتلەپ مېھمان قىلىمىز. سىلەر ئەۋەتكەن رەت قىلمىساڭلار» دېيىلگەنىدى.

مىرزا جاھانگىر «ئالماي، قايتۇرۇۋېتەي» دەپ ئويلىغانىدى، ئۇنىڭ يولداشلىرى:

ـــ بىزنى سىپاھ دەيدۇ. نېمىشقا قايتۇرۇۋېتىمىز؟ ـــ دېيىشكەنىچە تاتارلارنى تەقىسلىشىپ يېيىشتى. ئارپا بىلەن ئوتلارنى ئاتلىرىغا بېرىشتى. ئۇزۇن ئۆتمەي شۇ تاتارلارنى يېگەنلەرنىڭ بەدىنى قىچىشىپ، قوتۇر بولۇشتى. قاشلانغانلا يېرىدىن قان ئاقتى.

ئارپا، ئوتلارنى يېگەن ئاتلارنىڭ تېزىكىدىن مۈشتەك-مۈشتەك يوغان چۈننلار پەيدا بولدى. ئۇلار چاققان ھەرقاندەك يەردىن قان ئاقاتتى. ئاتلار چىدىيالماي ئارغامچىلىرىنى ئۈزۈپ قېچىشتى. تۆرىنىڭ ئادەملىرى ھەرقانچە قىلىپمۇ چىدىيالمىدى. ئائىلاج يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ سەپەرگە ئاتلاندى. ئازراق ۋاقىتتىن كېيىن ئالدى تەرەپتە ئوت يالقۇنى كۆرۈندى. ھەممەيلەن قورقۇشۇپ تۇرۇپلا قالدى. مىرزا جاھانگىر تۆرە يالغۇز-ئۆزى مېڭىۋەردى. ئوت مىرزىغا قارشى كېلىپ غايىب بولدى. مىرزا جاھانگىر تۆرە ھەيران بولۇپ ئارقىسىغا قايىتقانىدى، يەنە ئوت كۆرۈندى. ئالدىغا قاراپ مېڭىۋىدى، ئوت يەنە غايىب بولدى. ئۈچىنچى نۆۋەتتە مىرزا ھەمراھلىرى بىلەن ئوتنىڭ ئالدىغا باردى. ئوت يوق بولۇپ، بىر قەلەندەر چىقىپ بولدى. مىرزا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۇپ ھال-ئەھۋال سورىدى. مىرزا بولغان ۋەقەلەرنى قەلەندەرگە سۆزلەپ بەردى. قەلەندەر:

— مېنى مەۋلانا سەئىدىن دېيىشىدۇ. قەشقەر ئېلىدىن بولىمەن. ساھىب ھىدايىتنىڭ شاگىرتلىرىدىن بولىمەن. مەنسۇر ماڭا ئۆز دىنىنى دەۋەت قىلغانىدى، مەن ئىنكار قىلدىم. ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلدى. شۇڭا قېچىپ بۇ يەرگە كېلىۋىدىم. مەزىنى خىزىر ئەلەيھىسسالام پەيدا بولۇپ: «سەۋر قىلغىن، چاغاتاي ئېلىدىن كىشىلەر كېلىپ ساڭا مەدەت بېرىدۇ. بىرىپ ئۇ ھارامزادىنىڭ ساختا ئىشلىرىنى يوق قىلغىن» دەپ يول كۆرسەتتى. مەن خىزىرگە: «ئۇلار كەلگۈچە ماڭا مەنسۇرنىڭ سېھىرگەرلىكىنىڭ زىيىنى يەتمەسۇن» دېدىم. كېيىن ئۇ زات ماڭا ئىسمى ئەزەمنى ئۆگەتتى. «بۇنى بىر كىشىدىن باشقىسىغا ئېيتما!» دەپ كېتىپ قالدى. شۇ ئايەتنى قاچىلا ئوقۇسام 70 مىڭ پەرىشتە پەيدا بولدى. ئاشۇ بىر پەيدا بولۇپ، بىر غايىب بولغان ئوت ھالائىكىلەرنىڭ نۇرىدۇر، — دەپ سىرنى بايان قىلدى.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سوردى مىرزا جاھانگىر قەلەندەردىن. مەۋلانا سەئىدىن:

— قايتىڭلار! مەن سىلەرنىڭ ئارقاڭلاردىن بارىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

— لەشكەرلىرىمىز بىتاپ بولۇشتى، — دېگەندى، مەۋلانە:

— بۇ يەردە بىر قۇدۇق بار. شۇنىڭ سۈيىدىن ئىچىڭلار، — دەپ كۆرسەتتى. قوتۇر بولغانلار ۋە ئات ئۇلاغلار ھېلىقى قۇدۇق سۈيىنى ئىچىشكەندى، ھېلىقى ئىللەتلەرنىڭ ھەممىسى ساقايدى.

مىرزا جاھانگىر مەۋلانا سەئىددىنىڭ سۆزى بويىچە، مەنسۇر بىلەن جەڭ قىلىشقا قاراپ ماڭدى. بۇ جەۋەر مەنسۇرغا ئاڭلاندى. ئىككى قوشۇن قارشى سەپ تۈزۈشتى. مەنسۇرنىڭ ئۆزى مەيدانغا چۈشتى. مىرزا جاھانگىر تەرەپتىن شىر بەھرام مەيدانغا كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن توتۇشتى، شىر بەھرام ياردار بولدى. شۇنداىمۇ يەنە چىكىنمەي ئېلىشتى، ئاخىر ئۇ ھالاك بولدى. مەنسۇر: «ھەي ئادەملەر! مېنىڭ مۇجىزەمنى كۆردۈڭلار! نىمىشقا ماڭا ئىمان كەلتۈرمەيسىلەر؟» دەپ توۋلايتتى.

شۇ چاغ چاڭ - توزانلار كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن مەۋلانە سەئىدىن چىقىپ كەلدى. مىرزا جاھانگىر تۇرە ببرىپ ئۇ كىشىنىڭ خىزمىتىدە بولدى. مەۋلانە ئاتتىن چۈشمەيلا جەڭگە كىردى. مەنسۇر: «ئوق ئاتاي» دەپ تۇراتتى، مەۋلانە دەرھال ئۇنىڭ قولىدىن يانى ئېلىۋېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بۇلارنىڭ ئۈستىگە تۆكۈلدى. مىرزا جاھانگىر دەرھال ئاتقا مىنىپ، مەنسۇر دېگەن شۇمنى قورشاپ باغلىدى. ئۇ يەتتە قېتىم باغلىغان بولسىمۇ، ھەر قېتىمدا باغلاقلىرى پارچە - پارچە بولۇپ ئۈزۈلۈپ كەتتى. ھەممەيلەن ھەيرانلىق بىلەن چىشلىشىپ ھېچ ئىلاج قىلالماي تۇرۇپ قېلىشتى. شۇ چاغ بۇلارنىڭ قېشىغا يۈزىگە يەرده تارتىلغان بىر ئاتلىق كىشى يېتىپ كەلدى.

ئۇنىڭ ئېتى ۋە ساۋۇت ـ ئەسلىھەلىرى قارا ئىدى. ئاتنىڭ تېنى قانلىق ئىدى. مىرزا جاھانگىر ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە نىيەت قىلمۇيدى، ئۇ:

ـــ مېنى ئۆلتۈرمە! ساڭا ياخشىلىق قىلىمەن، مەن ئايال كىشى، ـــ دېدى.

ئۇ مەنسۇر شۇمنىڭ قىزى ئىدى. مىرزا جاھانگىرنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھەببىتىدىن مەست بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ:

ـــ مېنىڭ ئاتامنى ئۆلتۈرمەكچى بولساڭ، مېنىڭ بېشىمدىكى چاچتىن بىر تال ئېلىپ باغلا! ـــ دەپ يول كۆرسەتتى. مىرزا قىزنىڭ چېچىدىن بىر تال ئېلىپ مەنسۇرنى باغلىدى. ئۇنىڭ قوشۇنلىرىغا زەربە بەردى. شۇنداق قىرغىنچىلىق بولدىكى، كۆپلىرى ئۆلۈشتى. تىرىك قالغانلىرى ھەر تەرەپكە قېچىشتى. ئۇلار بەتبەخت مەنسۇرنى تاغنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ پەسكە تاشلىدى، ئەمما ئۇ ئۆلمىدى. ھەر قانچە قىلىچمۇ بۇ شۇمنى ھالاك قىلالمىدى. ئاخىرى مەۋلانە سەئىدىن:

ـــ بۇنىڭ سىرىنى ئۇنىڭ قىزىدىن سورايلى، ـــ دەپ مەسلىھەت بەردى. مىرزا جاھانگىر قىزىدىن سورىغانىدى، قىز:

ـــ شەرتىم بار، سەن مېنى خوتۇنلۇققا ئالساڭ، بۇ سىرنى دەپ بېرىمەن! ـــ دەپ تۇرۇۋالدى. مىرزا ماقۇل بولغاندىن كېيىن، قىز:

ـــ كۆك يۈزلۈك، ئەرگە تەگمىگەن قىزنىڭ ھەيز قېنىدىن تېپىپ، قىلمىچنىڭ بىسىغا سۈرتۈپ، ئاندىن ئۇنىڭغا سالسا ئۆلىدۇ، ـــ دېدى. مىرزىنىڭ ئادەملىرى ھەرقانچە ئاختۇرۇپمۇ كۆك يۈزلۈك قىزنى تاپالمىدى. پەقەت مەنسۇرنىڭ قىزىنىڭ يۈزى كۆكۈش ئىدى. دەرھال ئۇنىڭ ھەيزىدىن ئېلىپ قىلىچقا سۈرتۈپ چېپىۋىدى، مەنسۇر ئۆلدى. مەنسۇر دېگەن شۇم

هایات ۋاقتىدا «كىم مېنى ئۆلتۈرسە، ئالتە ئايدىن كېيىن ئۆزىمۇ ھالاك بولىدۇ!» دېگەنىدى.

مەنسۇر ئۆلگەندىن كېيىن، مىرزا جاھانگىر ئۇنىڭ قەزىنى ئالدى. بىر كېچە خىلۋەت ئۆيدە ئۇنىڭ گۈل غۇنچىسىنى ئۈزدى. لېكىن ئۇنىڭ ئاغزى سېسىق ئىدى، مىرزا چىدىيالمىدى. ئەتىسى ئۇنى بىھوش قىلىپ ساندۇققا سالدى - دە، دەريا‌غا تاشلىۋەتتى. شۇ بىر كېچە ئۇنىڭ بويىدا قالغانىدى. ساندۇق دەريا‌دا ئېقىپ قالياقلارنىڭ قولىغا كېلىپ چۈشتى. قالياقلار ساندۇقنى سۈزۈپ، قەزنى پەرۋىش قىلىشتى. ئۇنىڭدىن سۈلتان مۇھەممەد تۆرە تۇغۇلغانىدى. (قالياقلار ئۇنى «كۆپكىن بېك» دېيىشەتتى. ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىمۇ بۇ كىتابنىڭ كېيىنكى بابلىرىدا سۆزلىنىدۇ.)

مىرزا جاھانگىر مەۋلانا سەئىدىنى ئېلىپ بۇخاراغا يولىلىدى. مەۋلانە سەئىدىن نەقىشبەند پىرىمگە مۇرىت بولۇپ، خىزمىتىدە بولدى. مىرزا جاھانگىر سەمەرقەنتكە — ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران نۇرانىسىنى سالامەت كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولدى.

مىرزا جاھانگىرنىڭ بەلخكە يارغانلىقى، مېھرىبان تاغىسى بوراق خاننىڭ قولىدا شېھىت بولغانلىقى، ئەمىر تېمۇر ساھىبقىرانىنىڭ بوراقخاننى ئۆلتۈرۈپ ھىندىستاننى مۇسەخخەر قىلغانلىقى

شۇ چاغلاردا، سەمەرقەنتتە خوجا ئابدۇللانىڭ قىزى سېكىنە بانۇ ئىلمىي نوجومگە ناھايىتى ئۇستا بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ پال سېلىپ ھەرقانداق كىشىنىڭ كۆڭلىدىكى سىرىنى بىلەلەيتتى.

بىر كۈنى، مىرزا جاھانگىر تۆرە بىلەن مىرزا ئۆمەر تۆرە

ئارپا، ئوتلارنى يېگەن ئاتلارنىڭ تېزىكىدىن مۇشتەك ـ مۇشتەك يوغان چۈنلار پەيدا بولدى. ئۇلار چاققان ھەرقاندەك يەردىن قان ئاقاتتى. ئاتلار چىدىيالماي ئارغامچىلىرىنى ئۈزۈپ قېچىشتى. تۆرىنىڭ ئادەملىرى ھەرقانچە قىلىپمۇ چىدىيالمىدى. ئائىلاج يېرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ سەپىرگە ئاتلاندى. ئازراق ۋاقىتتىن كېيىن ئالدى ئەرەپتە ئوت يالقۇنى كۆرۈندى. ھەممەيلەن قورقۇشۇپ تۇرۇپلا قالدى. مىرزا جاھانگىر تۆرە يالـ ئۇز تۆرىنى مېڭىۋەردى. ئوت مىرزىغا قارشى كېلىپ غايىب بولدى. مىرزا جاھانگىر تۆرە ھەيران بولۇپ ئارقىسىغا قايتقاندى، يەنە ئوت كۆرۈندى. ئالدىغا قاراپ مېڭىۋىدى، ئوت يەنە غايىب بولدى. ئۇچىنچى قېتىمقىتە مىرزا ھەمراھلىرى بىلەن ئوتنىڭ ئالدىغا باردى. ئوت يوق بولۇپ، بىر قەلەندەر پەيدا بولدى. مىرزا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۇپ ھال ـ ئەھۋال سورىدى. مىرزا بولغان ۋەقەلەرنى قەلەندەرگە سۆزلەپ بەردى. قەلەندەر:

ـ مېنى ھەۋلانا سەئىدىن دېيىشىدۇ. قەشقەر ئېلىدىن بولـ مەن. ساھىب ھىدايىتنىڭ شاگىرتلىرىدىن بولىمەن. مەسئۇر ماڭا ئۆز دىنىنى دەۋەت قىلغانىدى، مەن ئېنكار قىلدىم. ئۇ مېنى ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلدى. شۇڭا قېچىپ بۇ يەرگە كېلىۋىدىم. ھەزرىتى خىزىر ئەلەيھىسسالام پەيدا بولۇپ: «سەۋر قىلغىن، چاغاتاي ئېلىدىن كىشىلەر كېلىپ ساڭا مەدەت بولىدۇ. يېرىپ ئۇ ھارامزادىنىڭ ساختا ئىشلىرىنى يوق قىلغىن» دەپ يول كۆرسەتتى. مەن خىزىرـ گە: «ئۇلار كەلگۈچە ماڭا مەسئۇرنىڭ سېھىرگەرلىكىنىڭ زىيىنى يەتمەسۇن» دېدىم. كېيىن ئۇ زات ماڭا ئىسمى ئەزەمنى ئۆگەتتى. «بۇنىڭ بىر كىشىدىن باشقىسىغا ئېيتما!» دەپ كېتىپ قالدى. شۇ ئايەتنى قاچانلا ئوقۇسام 70 مىڭ پەرىشتە پەيدا بولىدۇ. ئاشۇ بىر پەيدا بولۇپ، بىر غايىب بولغان ئوت مالائىكىلەرنىڭ نۇرىدۇر، ـ دەپ سىرنى بايان قىلدى.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سوردى مىرزا جاھانگىر قەلەندەردىن. مەۋلانا سەئىدىن:

— قايتىڭلار! مەن سىلەرنىڭ ئارقاڭلاردىن بارىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

— لەشكەرلىرىمىز بىتاپ بولۇشتى، — دېگەنىدى، مەۋلانە:

— بۇ يەردە بىر قۇدۇق بار. شۇنىڭ سۈيىدىن ئىچىڭلار، — دەپ كۆرسەتتى. قوتۇر بولغانلار ۋە ئات ئۇلاغلار ھېلىقى قۇدۇق سۈيىنى ئىچىشكەنىدى، ھېلىقى ئىللەتلەرنىڭ ھەممىسى ساقايدى.

مىرزا جاھانگىر مەۋلانا سەئىدىنىڭ سۆزى بويىچە، مەنسۇر بىلەن جەڭ قىلىشقا قاراپ ماڭدى. بۇ خەۋەر مەنسۇرغا ئاڭلاندى.

ئىككى قوشۇن قارشى سەپ تۈزۈشتى. مەنسۇرنىڭ ئۆزى مەيدانغا چۈشتى. مىرزا جاھانگىر تەرەپتىن شىر بەھرام مەيدانغا كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن تۇتۇشتى، شىر بەھرام ياردار بولدى. شۇنداقمۇ يەنە چېكىنمەي ئېلىشتى، ئاخىر ئۇ ھالاك بولدى، مەنسۇر: «ھەي ئادەملەر! مېنىڭ مۇجىزەمنى كۆردۈڭلار! نىمىشقا ماڭا ئىمان كەلتۈرمەيسىلەر؟» دەپ توۋلايتتى.

شۇ چاغ چاڭ - توزانلار كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن مەۋلانە سەئىدىن چىقىپ كەلدى. مىرزا جاھانگىر تۆرە بىرىپ ئۇ كىشىنىڭ خىزمەتىدە بولدى. مەۋلانە ئاتتىن چۈشمەيلا جەڭگە كىردى. مەنسۇر: «ئوق ئاتاي» دەپ تۇراتتى، مەۋلانە دەرھال ئۇنىڭ قولىدىن يانى ئېلىۋېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بۇلارنىڭ ئۈستىگە تۆكۈلدى. مىرزا جاھانگىر دەرھال ئاتقا مىنىپ، مەنسۇر دېگەن شۇمنى قورشاپ باغلىدى. ئۇ يەتتە قېتىم باغلىغان بولسىمۇ، ھەر قېتىمدا باغلاقلىرى پارچە - پارچە بولۇپ ئۈزۈلۈپ كەتتى. ھەممەيلەن ھەيرانلىق بارمىقىنى چىشلىشىپ ھېچ ئىلاج قىلالماي تۇرۇپ قېلىشتى. شۇ چاغ بۇلارنىڭ قېشىغا يۈزىگە پەردە تارتىلغان بىر ئاتلىق كىشى يېتىپ كەلدى.

ـــ ماڭا غايىبتىن قوشۇن كېلىدۇ، ـــ دەپ لاپ ئۇردى.

مىرزا جاھانگىر سىپاھلىرىنى ئاق كېيىم كىيىشكە بۇيرۇدى ۋە جەڭ مەيدانىغا «ئاللا!» دەپ جەھرى سالغىنىچە كىرىپ كەلدى. جازچىلارمۇ: «ئىسلام ئەھلى ئۇچۇن جەڭ قىلىش ۋاقتى كەلدى!» دەپ خەۋەر قىلىشاتتى. مىرزا جاھانگىر تۆگىگە مىنىپ كەلدى ـ ده، مەنسۇرنىڭ يېنىدىكى تۇغ كۆتۈرگەنگە قىلىچ سالدى. ئۇ تۇغنى تاشلىدى ـ ده، دوزاختا قاراپ يول ئالدى. يەنە بىرى كېلىپ تۇغنى تۇتقاندى، ئۇنىمۇ يوقلۇق يۇرتىغا ماڭدۇردى. يەنە بىرى كېلىپ تۇغقا ئېسىلماقچى بولۇۋىدى، ئۇنىمۇ قىلىچ بىلەن ئۇردى. شۇ كۈنى مىرزا جاھانگىر تىۋرە 70 كىشىنى دوزاختا ماڭدۇردى. لېكىن ئاخىرقى بىر تۇغ كۆتۈرگۈچىنى ھەر- قانچە قىلىپمۇ يىقىتالمىدى. بۇ جەڭدە مىرزا جاھانگىر تۆرىنىڭ يەتتە يېرىگە زەخىم يەتتى. مەنسۇر ئۇنىڭ جۇرئىتىگە ھەيران قالدى.

مەنسۇر سېھىر قىلىشقا كىرىشتى. ئۇ ئوت يېقىپ پاخال، ئارپا، بۇغداي ۋەھاكازالارنى قوينىڭ گۆشى بىلەن قاينىتىپ، يەنە ئۇنىڭغا كۆپ تاماقلارنى قوشۇپ، نامە بىلەن مىرزا جاھان- گىرنىڭ قېشىغا ماڭدۇردى. نامىدە: «ئەي ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى، بىز كەرىملەردىن بولمىز. سىلەر بىزنى ئۆلتۈرگەن بولساڭلار- مۇ، بىز يەنە سىلەرنى ھۇرمەتلەپ مېھمان قىلىمىز. سىلەر ئەۋەتە- تتە رەت قىلمىساڭلار» دېيىلگەنىدى.

مىرزا جاھانگىر «ئالماي، قايتۇرۇۋېتەي» دەپ ئويلىغانىدى، ئۇنىڭ يولداشلىرى:

ـــ بىزنى سىپاھ دەيدۇ. نېمىشقا قايتۇرۇۋېتىمىز؟ ـــ دېيىش- كىنىچە تاتارلارنى تەقسىملىشىپ يېيىشتى. ئارپا بىلەن ئوتلارنى ئاتلىرىغا بېرىشتى. ئۇزۇن ئۆتمەي شۇ تاتارلارنى يېگەنلەرنىڭ يەدىنى قېچىشىپ، قوتۇر بولۇشتى. قاشلانغانلا يېرىدىن قان ئاقتى.

ئارپا، ئوتلارنى يېگەن ئاتلارنىڭ تېزىكىدىن مۇشتەك ـ مۇشتەك يوغان چۈنلار پەيدا بولدى. ئۇلار چاققان ھەرقانداق يەردىن قان ئاقاتتى. ئاتلار چىدىيالماي ئارغامچىلىرىنى ئۈزۈپ قېچىشتى. تۆۋەنىڭ ئادەملىرى ھەرقانچە قىلىپمۇ چىدىيالمىدى. ئائىلاج يەرىم كېچىدە ئورنىدىن تۇرۇپ سەپىرگە ئاتلاندى. ئازراق ۋاقىتتىن كېيىن ئالدى تەرەپتە ئوت يالقۇنى كۆرۈندى. ھەممەيلەن قورقۇشۇپ تۇرۇپلا قالدى. مىرزا جاھانگىر تۆرە يالـ غۇز ئۆزى مېڭىۋەردى. ئوت مىرزىغا قارشى كېلىپ غايىب بولدى. مىرزا جاھانگىر تۆرە ھەيران بولۇپ ئارقىسىغا قايتقانىدى، يەنە ئوت كۆرۈندى. ئالدىغا قاراپ مېڭىۋىدى، ئوت يەنە غايىب بولدى. ئۇچىنچى ئۆۋەتتە مىرزا ھەمراھلىرى بىلەن ئوتنىڭ ئالدىغا باردى. ئوت يوق بولۇپ، بىر قەلەندەر پەيدا بولدى. مىرزا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۇپ ھال ـ ئەھۋال سورىدى. مىرزا بولغان ۋەقەلەرنى قەلەندەرگە سۆزلەپ بەردى. قەلەندەر:

ـ مېنى ھۆلاكۇ سەئىدىن دېيىشىدۇ. قەشقەر ئېلىدىن بولـ مەن. ساھىب ھىدايەتنىڭ شاگىرتلىرىدىن بولىمەن. مەنسۇر ماڭا ئۆز دىنىنى دەۋەت قىلغانىدى، مەن ئۇنىكار قىلدىم. ئۇ مېنى ئۆلتۈ رۈشكە قەست قىلدى. شۇڭا قېچىپ بۇ يەرگە كېلىۋىدىم. ھەزرىتى خىزىر ئەلەيھىسسالام پەيدا بولۇپ: «سەۋر قىلغىن، چاغاتاي ئېلىدىن كىشىلەر كېلىپ ساڭا مەدەت بولىدۇ. بىرىپ ئۇ ھارامزادىنىڭ ساختا ئىشلىرىنى يوق قىلغىن» دەپ يول كۆرسەتتى. مەن خىزىرـ گە: «ئۇلار كەلگۈچە ماڭا مەنسۇرنىڭ سېھىرگەرلىكىنىڭ زىيىنى يەتمىسۇن» دېدىم. كېيىن ئۇ زات ماڭا ئىسمى ئەزەمنى ئۆگەتتى. «بۇنى بىر كىشىدىن باشقىسىغا ئېيتما!» دەپ كېتىپ قالدى. شۇ ئايەتنى قاچانلا ئوقۇسام 70 مىڭ پەرىشتە پەيدا بولىدۇ. ئاشۇ بىر پەيدا بولۇپ، بىر غايىب بولغان ئوت مالائىكىلەرنىڭ نۇرىدۇر، ـ دەپ سىرنى بايان قىلدى.

— ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سوردى مىرزا جاھانگىر قەلەندەردىن. مەۋلانا سەئىدىن:

— قايتىڭلار! مەن سىلەرنىڭ ئارقاڭلاردىن بارىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

— لەشكەرلىرىمىز بىتاپ بولۇشتى، — دېگەنىدى، مەۋلانە:

— بۇ يەردە بىر قۇدۇق بار. شۇنىڭ سۈيىدىن ئىچىڭلار، — دەپ كۆرسەتتى. قوتۇر بولغانلار ۋە ئات ئۇلاغلار ھېلىقى قۇدۇق سۈيىنى ئىچىشكەنىدى، ھېلىقى ئىللەتلەرنىڭ ھەممىسى ساقايدى.

مىرزا جاھانگىر مەۋلانا سەئىدىنىڭ سۆزى بويىچە، مەنسۇر بىلەن جەڭ قىلىشقا قاراپ ماڭدى. بۇ خەۋەر مەنسۇرغا ئاڭلاندى.

ئىككى قوشۇن قارشى سەپ تۈزۈشتى. مەنسۇرنىڭ ئۆزى مەيدانغا چۈشتى. مىرزا جاھانگىر تەرەپتىن شىر بەھرام مەيدانغا كىرىپ ئۇنىڭ بىلەن تۇتۇشتى، شىر بەھرام ياردار بولدى. شۇنىڭدىمۇ يەنە چېكىنمەي ئېلىشتى، ئاخىر ئۇ ھالاك بولدى، مەنسۇر: «ھەي ئادەملەر! مېنىڭ مۇجىزەمنى كۆردۈڭلار! نىمىشقا ماڭا ئىمان كەلتۈرمەيسىلەر؟» دەپ توۋلايتتى.

شۇ چاغ چاڭ - توزانلار كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن مەۋلانە سەئىدىن چىقىپ كەلدى. مىرزا جاھانگىر تۇرە بىرىپ ئۇ كىشىنىڭ خىزمىتىدە بولدى. مەۋلانە ئاتتىن چۈشمەيلا جەڭگە كىردى. مەنسۇر: «ئوق ئاتاي» دەپ تۇراتتى، مەۋلانە دەرھال ئۇنىڭ قولىدىن ياي ئېلىۋېلىپ يەرگە تاشلىدى. ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بۇلارنىڭ ئۈستىگە تۆكۈلدى. مىرزا جاھانگىر دەرھال ئاتقا مىنىپ، مەنسۇر دېگەن شۇمنى قورشاپ باغلىدى. ئۇ يەتتە قېتىم باغلىغان بولسىمۇ، ھەر قېتىمدا باغلاقلىرى پارچە - پارچە بولۇپ ئۈزۈلۈپ كەتتى. مەممەيلەن ھەيرانلىق بىلەن چىشلىرى شىپ ھېچ ئىلاج قىلالماي تۇرۇپ قېلىشتى. شۇ چاغ بۇلارنىڭ قېشىغا يۈزىگە پەردە تارتىلغان بىر ئاتلىق كىشى يېتىپ كەلدى.

ئۇنىڭ ئېتى ۋە ساۋۇت ـ ئەسلىھەلىرى قارا ئىدى. ئاتنىڭ تېنى قانلىق ئىدى. مىرزا جاھانگىر ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە نىيەت قىلمۇيدى، ئۇ:

ـــ مېنى ئۆلتۈرمە! ساڭا ياخشىلىق قىلىمەن، مەن ئايال كىشى، ـــ دېدى.

ئۇ مەنسۇر شۇمنىڭ قىزى ئىدى. مىرزا جاھانگىرنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھەببىتىدىن مەست بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ:

ـــ مېنىڭ ئاتامنى ئۆلتۈرمەكچى بولساڭ، مېنىڭ بېشىمدىكى چاچتىن بىر تال ئېلىپ باغلا! ـــ دەپ يول كۆرسەتتى. مىرزا قىزنىڭ چېچىدىن بىر تال ئېلىپ مەنسۇرنى باغلىدى. ئۇنىڭ قوشۇنلىرىغا زەربە بەردى. شۇنداق قىرغىنچىلىق بولدىكى، كۆپلىرى ئۆلۈشتى. تىرىك قالغانلىرى ھەر تەرەپكە قېچىشتى. ئۇلار بەتبەخت مەنسۇرنى تاغنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ پەسكە تاشلىدى، ئەمما ئۇ ئۆلمىدى. ھەر قانچە قىلىپمۇ بۇ شۇمنى ھالاك قىلالمىدى. ئاخىرى مەۋلانە سەئىدىن:

ـــ بۇنىڭ سىرىنى ئۇنىڭ قىزىدىن سورايلى، ـــ دەپ مەسلىھەت بەردى. مىرزا جاھانگىر قىزىدىن سورىغانىدى، قىز:

ـــ شەرتىم بار، سەن مېنى خوتۇنلۇققا ئالساڭ، بۇ سىرنى دەپ بېرىمەن! ـــ دەپ تۇرۇۋالدى. مىرزا ماقۇل بولغاندىن كېيىن، قىز:

ـــ كۆك يۈزلۈك، ئەرگە تەگمىگەن قىزنىڭ ھەيز قېنىدىن تېپىپ، قىلىچنىڭ بىسىغا سۈرتۈپ، ئاندىن ئۇنىڭغا سالسا ئۆلىدۇ، ـــ دېدى. مىرزىنىڭ ئادەملىرى ھەرقانچە ئاختۇرۇپمۇ كۆك يۈزلۈك قىزنى تاپالمىدى. پەقەت مەنسۇرنىڭ قىزىنىڭ يۈزى كۆكۈش ئىدى. دەرھال ئۇنىڭ ھەيزىدىن ئېلىپ قىلىچقا سۈرتۈپ چېپىۋىدى، مەنسۇر ئۆلدى. مەنسۇر دېگەن شۇم

هایات ۋاقتىدا «كىم مېنى ئۆلتۈرسە، ئالتە ئايدىن كېيىن ئۆزىمۇ ھالاك بولىدۇ!» دېگەنىدى.

مەنسۇر ئۆلگەندىن كېيىن، مىرزا جاھانگىر ئۇنىڭ قىزىنى ئالدى. بىر كېچە خىلۋەت ئۆيدە ئۇنىڭ گۈل غۇنچىسىنى ئۈزدى. لېكىن ئۇنىڭ ئاغزى سېسىق ئىدى، مىرزا چىدىيالمىدى. ئەتىسى ئۇنى بىھوش قىلىپ سالدۇققا سالدى - دە، دەريا‌غا تاشلىۋەتتى. شۇ بىر كېچە ئۇنىڭ بويىدا قالغانىدى. سالدۇق دەريا‌دا ئېقىپ قالماقلارنىڭ قولىغا كېلىپ چۈشتى. قالماقلار سالدۇقنى سۈزۈپ، قىزنى پەرۋىش قىلىشتى. ئۇنىڭدىن سۈلتان مۇھەممەد تۆرە تۇغۇلغانىدى. (قالماقلار ئۇنى «كۆپكىن بېك» دېيىشەتتى. ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىمۇ بۇ كىتابنىڭ كېيىنكى بابلىرىدا سۆزلىنىدۇ.)

مىرزا جاھانگىر مەۋلانا سەئىدنى ئېلىپ بۇخاراغا يولىلىدى. مەۋلانە سەئىدىن نەقشىبەند پىرىمگە مۇرىت بولۇپ، خىزمىتىدە بولدى. مىرزا جاھانگىر سەمەرقەنتكە — ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەمىر تېمۇر ساھىپقىران نۇرانىسىنى سالامەت كۆرۈپ ناھايىتى خۇشال بولدى.

مىرزا جاھانگىرنىڭ بەلخكە يارغانلىقى، مېھرىبان تاغىسى بوراق خاننىڭ قولىدا شېھىت بولغانلىقى، ئەمىر تېمۇر ساھىبقىرانىنىڭ بوراقخاننى ئۆلتۈرۈپ ھىندىستانغا مۇسەخىر قىلغانلىقى

شۇ چاغلاردا، سەمەرقەنتتە خوجا ئابدۇللانىڭ قىزى سېكىنە بانۇ ئىسىمىي نوچومگە ناھايىتى ئۇستا بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ پال سېلىپ ھەۋقاندىق كىشىنىڭ كۆڭلىدىكىي سىرىنى بىلەلەيتتى.

بىر كۈنى، مىرزا جاھانگىر تۆرە بىلەن مىرزا ئۆمەر تۆرە

ئىككى ئاكا ـ ئۇكا بىللە ئاشۇ رەمچى قىزنىڭ ئالدىغا بېرىشتى. ئۇ قىز بەكمۇ گۈزەل ئىدى. ئۇ كىرپىكى قاپ تۆككۈدەك چىلەزدەك، قېشى يېڭى چىققان ئايدەك، بويى تولمۇ كېلىشكەن، كۆزى چولپاندەك بىر قىز ئىدى.

قىز ئالدىغا پەردە تارتقۇزۇپ، ئىككىيلەننى پەردىنىڭ سىرتىدا تۇرغۇشقا بۇيرۇدى ـ دە:

ـ مۇددىئالىرىڭلارنى كۆڭلۈڭلەرگە پىلىپ تۇرۇڭلار! ـ دەپ قويۇپ ئۆزى قۇرئىنگە قارىدى. بىرەمدىن كېيىن:

ـ ھەر ئىككىڭلار بىرلا نەرسىگە ئىنتىلىسىلەر. لېكىن ھەر ئىككىڭلار بۇ مەقسەتكە ئەگلا يېتەلمەيسىلەر، ـ دەپ تەربىيە بەردى.

ئۇلار:

ـ بۇنى ئاشكارا دېگىن! ـ دەپ تۇرۇشۇۋالدى.

ـ ھەر ئىككىڭلار مېنى ئەلەپ قىلىپ كېلىپسىلەر، ـ قىز شۇنداق دېدى ـ دە، ئوتتۇرىدىكى پەردىنى كۆتۈردى. ئىككىسىنىڭ كۆزى ئۇنىڭغا چۈشتى ۋە ئۆزلىرىنى گويا پەرۋانىدەك ئۇنىڭ ھۆسنىگە ئورۇشقا تاسلا قالدى. ئىككىيلەن:

ـ قىزنى مەن ئالىمەن! ـ دەپ تالىشىپ قالدى. قىز مىرزا ئۆمەرنى خالىدى. مىرزا جاھانگىر مىرزا ئۆمەرنىڭ يارىتىدار قىلىپ، قىزنى ئېلىپ قاچقىنىچە ئۆزىنىڭ ئولتۇرۇقىغا كەلدى. مىرزا ئۆمەر كېلىپ بولغان ئەھۋالنى ئەمىر تېمۇرگە ئېيتىۋېدى، ئۇ مىرزا جاھانگىرنى چاقىرتىپ كېلىپ ئەدەبلىمەكچى بولدى.

مىرزا جاھانگىر:

ـ قىز مېنى خالىغانىدى، ـ دېدى. مىرزا ئۆمەر:

ـ ياق، مېنى خالىغان، ـ دەپ تالاشتى. ئاخىرى سېپكە نە بانۇنى ئېلىپ چىقىپ ئۆزىدىن سورىدى. قىز مىرزا ئۆمەرنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئاندىن كېيىن ساھىبقىران

سېكىنە بانۇنى مىرزا ئۆمەرگە نىكاھلاپ ئېلىپ بەردى. مىرزا ئۆمەر قىزنىڭ غۇنچىلىرىنى ئېچىپ، قىزىل يوپۇرماقلىرىنى چېچىپ شادلاندى.

بۇ ئىشلاردىن خورلۇق ھېس قىلغان مىرزا جاھانگىر ئىنىسىنى ئۆلتۈرمەكچى بولدى. سېكىنە بانۇ ئۇنىڭ يامان نىيىتىنى بىلىپ قالدى ـ دە، مىرزا ئۆمەرگە:

ـ بۇ كېچە مېنىڭ يېنىمدىن يىراق يات! تاڭ ئاتقاندا بېشىم ئۈستىگە يىر خەت قويۇلىدۇ. ئۇنى ئېچىپ ئوقۇغىن! ـ دەپ ئۆگەتتى ـ دە، ئۇنى باشقا يەرگە ئەۋەتىۋەتتى. شۇ كېچىسى مىرزا جاھانگىر مەخپىي ھالدا كېلىپ ئىنىسىنى ئاختۇرۇپ تاپالماي، بىچارە سېكىنە بانۇنى شېھىت قىلىۋېتىپ چىقىپ كەتتى. ئەتىسى مىرزا ئۆمەر كېلىپ خوتۇننىڭ ئۆلۈكىنى كۆردى. ئۇنىڭ بېشىدا بىر پارچە خەت بار ئىدى. خەتنى ئوقۇپ كۆرۈۋىدى، «مېنىڭ قاتىلىم سېنىڭ ئاكاڭ» دېيىلگەنىدى. ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. ساھىبقىران، مىرزا جاھانگىرنى تۇتۇپ ئەكەلدۈرۈپ بىرقانچە دەررە ئۇرغۇزدى ۋە زىندانغا سالدى. بۇ خەۋەرنى مىرزا جاھانگىرنىڭ خوتۇنى ئاڭلاپ، كېنىزەك سۈرىتىدە ياسىنىپ زىندانغا باردى ۋە بىر ئاماللار بىلەن مىرزىنى زىندانىدىن ھەرەمگە ئەكەلدى. مىرزا جاھانگىر خوتۇنى بىلەن خەيرلىشىپ يېرىم كېچىدە بەلخقە قېچىپ كەتتى. بۇ چاغدا بوراقخان ئەمىر تېمۇردىن ئاغرىنىپ بەلخقە كېتىپ شۇ يەرنى پايتەخت قىلىپ ياتقانىدى. ئەمىر تېمۇر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھېچنەرسە دېمىدى. لېكىن كۆڭلى بىر ئاز غەش بولدى. چۈنكى ئۇ بوراقخاننىڭ مېھىرى ـ شەپقىتى يوق ئادەملىكىنى بىلەتتى.

بوراقخان مىرزا جاھانگىرنىڭ بەلخقە يېقىنلاشقانلىقىنى ئاڭلاپ، جىيەنىنىڭ ئالدىغا پۈتۈن بەگلىرى بىلەن كۈتۈۋالغىلى

چىقتى. ناھايىتى كۆپ ئىزدەت ـ ھۈرمەت كۆرسەتتى. ئاندىن شەھەر ئىچىگە ئەكىردى.

شۇ چاغلاردا خوجام باھاۋددىننىڭ مۇرتلىرىدىن خوجا پارسا (خوجا ئابۇ نەسرىنىڭ دادىسى) بەلختە ئىدى. ئۇ كىشى بەلخ خەلقىنى نەقشبەندىيە سەلسىلىگە دەۋەت قىلىپ سۇلۇك تەۋرىتىپ تۇراتتى. مىرزا جاھانگىر بىرىپ شۇ كىشىنىڭ خىزمىتىدە بولدى.

نەچچە كۈنلەردىن كېيىن بوراقخان ناھايىتى كۆپ قوشۇن توپلاپ، خەزىنە شەھىرىگە ـ سۇلتان مەسئۇدىنىڭ ئۈستىگە يۈرۈش قىلدى، سۇلتان مەسئۇد ۋە ئۇنىڭ بەگ، سپاھلىرىنىڭ ھەممىسىنى قىرغىن قىلدى، خەزىنىنى خانىۋەيران قىلىۋەتتى. سۇلتان مەسئۇدنىڭ بىر قىزى بولۇپ، ناھايىتى زېرەك، ئەقىل ئىدى. يۈزى قۇياشتەك نۇرلۇق، بەدەنلىرى كۈمۈشتەك، كۆزلىرى چولپانىدەك، لەۋلىرى خىنىدەك، چىشلىرى مەرۋايىتتەك بولۇپ، ھۆردەك گۈزەل قىز ئىدى. شۇ قىزنى بىرقانچە چۆرە قىزلار بىلەن قوشۇپ كاجۇۋغا سېلىپ، تۆگىگە يۈكلەپ خوجا ھۈسەمەد پارسانىڭ ھويلىسىغا ئەكەلدى.

شۇ چاغلاردا خۇدانىڭ شىرى، يىگىتلەرنىڭ خوجىسى ـ خاقانى، روسۇل ئەلەيھىسسالامنىڭ كۈيئوغلى، تۆت يارنىڭ بىرى ئەسەدۇللايى غالىب ئەلى ئىبنى تالىپ كەرەمۇللا ھۇۋەجھو ھەزرەتنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىگە يېقىن يەردە بىر توقايلىق بار ئىدى. بۇ يەردىن بىر يولۇاس چىقىپ دائىم ھەزرىتى ئەلىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىپ، ھېچنەرسىگە زىيان سالماي قايتىپ كېتەتتى. ئەگەر كىمكى شۇ يولۇاسقا دەخلى قىلسا بەلخ شەھىرىگە ئاپەت پەيدا بولاتتى. بۇ ۋەقەلەرنى ھېلىقى قىزمۇ ئاڭلىغانىدى.

بوراقخان ھېلىقى قىزنىڭ ئەسىر بولۇپ كەلگەنلىكىنى

ئاغلاپ: «مېنى ئەرلىككە قوبۇل قىلسۇن!» دەپ ئادەم ئەۋەتتى. مىرزا جاھانگىرمۇ ئاشۇ تەلەپ بىلەن ئادەم ئەۋەتتى. قىز: «ھەر ئىككىلەن مېنى تەلەپ قىلغان بولسا، ھەزرىتى ئەلىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلمىغان چىپار يولۇاسنى تۆتۈپ تېرىسىنى ئەكەلسۇن. ئۇ مېنىڭ مېھرى ھەققىم بولسۇن. شۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىققان كىشىگە تېگىمەن» دەپ جاۋاب بەردى. خوجا مۇھەممەد پارسا بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، شەرتىنى مۇنۇ غەزەل بىلەن ئىپادە قىلىپ ئەۋەتتى.

ئېتىم مەھمۇدەبنت شاھى مەسئود،
بوۋام ئېتى يەنە سۇلتانى مەھمۇد.
ئاتا ـ بوۋىلىرىم ئىسلامنىڭ شاھى،
باشىدا ئەفسىرى زەررىن كولاھى.
مېنى بۇ يەرگە كەلتۈردى خۇدايىم،
سابا ئاچقان ئەمەس بەند قاباھىم.
چېچىمنى نىشان ئەيلەر بولسا ھەرگىس،
چېچىم سوداسىدىن يۈزۈمنى كۆرمەس.
ئەزلەر تۈتقان ئەمەس زۇلپۇم ھاسىسىن،
كۆزۈمگە مەن چېكىپ سىر ھايا سىن،
يەنە ئىسمەت بىلەن گۈلرەڭ ئىلكىم،
بۇ ئىشلارغا يېزىپ تەھرىر كۈلكەم.
بىل ئاخىر روزگار ساپلا پەرۋەر،
بۇ يەرلەردە قىلىپ شەرمەندە مۇزەتتەر.
چېچىم بولدى ئۆزۈمنىڭ بوينۇمغا بەند،
ماڭا زىندان ئىرۇر بۇ شەھەر بىلەن كەنت.
پاناھ ئىستەپ كېلىپ بۇ يەرگە سېغىندىم،
ئىگەم تەڭرى تائالاغا سېغىندىم.
تۇرۇپمەن خوجىنىڭ مەنزىللىردە،

كۆڭۈللەر غەم يارىغىدىن دېرىدە،
مانا تەلەپكار بولسا قىلسۇن سۆزۈمنى.
كىمەرسە ئۇنىڭغا تاپشۇرسام ئۆزۈمنى.

نامىنى خوجا مۇھەممەد پارسا بوراقخاننىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. بۇ چاغدا مىرزا جاھانگىر خان بىلەن شاراب ئىچىپ ئولتۇرغانىدى. خوجىنى كۆرۈپ شارابلىرىنى يوشۇرۇشتى. خوجا پارسا خانغا ۋەقەنى بايان قىلدى. خان 10 مىڭ كىشىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ (ھەممىسى تاپانچا بىلەن قوراللانغانىدى.) توقايغا باردى. يولۋاسنى مىلتىق بىلەن ئېتىشتى. يولۋاس قېچىپ كەتتى. لېكىن ئۇنىڭ ئوندىن ئارتۇق يەرنىگە ئوق تەگكەنىدى. مىلتىقلارنىڭ ئاۋازى بەلخ شەھرىگىچە ئاڭلاندى. يولۋاس توقايىنىڭ ئىچىگە كىرىپ غايىب بولدى. خان يولۋاسنى تۇتالماي ئوردىسىغا قايتتى. مىرزا جاھانگىر بۇنى ئاڭلاپ، قورال - ياراقلىرىنى ئېلىپ، توقايغا يۈرۈپ كەتتى. (ئۇ قوشۇن بىلەن بېرىپ، باشقىلارنىڭ قېنىغا سەۋەبچى بولماي دەپ ئۆزى يالغۇز چىققانىدى.) ئۇ توقايغا كىرىپ، يېشىل كىيىملىك نۇرانە بىر كىشىنىڭ يول ۋاسنىڭ ماڭلىيىنى سىلاپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇ كىشى:

— ھەي يىگىت، ئۆمرۈڭنى زايە قىلما! كىمدە كىم بۇنى ئۆلتۈرسە پالاكەتكە دۇچار بولىدۇ، ئوغلۇم، بۇ جاي، ئولۇغلارنىڭ جايى. بەئەدەبلىك قىلىدىك، ئۆزۈڭگە ھازىر بول! — دەپ ئاگاھلاندۇردى. مىرزا جاھانگىر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئۆزىدە بىر خىل قورقۇنچ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى سەزدى - دە، ئۆيىگە قايتتى.

ردۇايەتچىلەر بوراقخان بىلەن مىرزا جاھانگىر بەئەدەبلىك قىلغىنى ئۈچۈن ئىككى ئايغا قالماي ھالاك بولدى، دېيىشىدىكەن. مىرزا جاھانگىر توقايدىن قايتىپ كېلىپ كىشىلەرگە: «ئۇزاتنىڭ سالاپىتىدىن ئەيمىنىپ (كىم بولىسىز؟) دەپمۇ سوراپ باقمىدىم» دېگەنمىكەن

قىسسىنى داۋام قىلايلى: مەھمۇدە:

ــ خان بىلەن مىرزا كۆز ئالدىمدىن ئۆتسۇن، قايسىسىنى ياقتۇرسام، شۇنى كۈيەۋلىككە تاللىۋالاي، ــ دەپ تەلەپ قويدى.

بوراقخان بىلەن مىرزا جاھانگىر ئۆزىنى ۋە مىنگەن ئاتىنى مىرنىڭ ياساپ ــ جابدۇپ قىزنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى. قىز مىرزىغا نەزەر سېلىۋىدى، ئۇ گۈزەللىكتە يۈزى رەنادەك، بويلىرى سەرۋە ياكى سەنۇبەردەك كۆرۈنىدى. ئۇنىڭ قەددى ــ قامىتىنى كۆرۈپ ئۈستىدىن گۈللەرنى چاچتى. بۇنى كۆرۈپ بوراقخانىنىڭ كۆڭلىگە ئاداۋەت چۈشتى. شۇ كۈنى بوراقخان بىرقانچە كىشىنى يوشۇرۇن قوراللاندۇرۇپ بىر يەرگە مۆكتۈردى. ئاندىن مېھمانخانىنى تەييارلاپ، مىرزا جاھانگىرنى مېھمانغا تەكلىپ قىلدى. مىرزا جاھانگىر تائام يەپ، شاراب ئىچىپ ئولتۇرغان چېغىدا ھېلىقى مۆكتۈرۈلگەن مۇلازىملار بىراقلا ھۇجۇم قىلىشتى. مىرزا جاھانگىر ئۇلار بىلەن ئېلىشىپ بىرقانچىسىنى ئۆلتۈردى، بىرقانچىسىنى ياردار قىلدى. ئەمما ئاخىرى قىلىچ زەربىدىن بىر قولى ئۈزۈلۈپ چۈشتى ۋە قانسىراپ كېتىپ يىقىلىپ چۈشتى. مىرزا:

ــ ھەي زالىم تاغا، بۇگۈنغۇ مېنى ئۆلتۈردۈڭ، ئەتە ئاتامغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىسەن؟ ــ دېۋىدى، غالجىرلاشقان بوراقخان خەنجەر ئۇرۇپ ئۇنىڭ بېشىنى ئۈزۈپ تاشلىدى. شۇ كېچىسى بەلخ ئىچىدە ۋەھىمە پەيدا بولۇپ كەتتى.

ئەتىسى خوجا پارسا بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا بوراقخان مىرزا جاھانگىرنىڭ بېشىنى لېگەنگە قويۇپ ھاقارەت قىلىپ ئولتۇراتتى. خوجا پارسا:

ــ بۇگۈن سەن بۇ باشنى ھاقارەت قىلىپسەن، سېنىڭ بېشىڭنىمۇ باشقىلار ھاقارەت قىلىدۇ، ــ دېدى. بۇ سۆزگە بوراقخانىنىڭ ئاچچىقى كەلدىيۇ، ئەمما بىر نېمە دېيەلمىدى. خوجا پارسا ئۆيىگە كەتكەندىن كېيىن، بوراقخانىنىڭ ھۆزۇرىدىكىلەر:

— نېمىشقا خوجا پارسانى ئۆلۈمگە بۇيرۇمىدىڭ ؟ — دېيىشتى.

— خوجىنىڭ بېشىدا، — دېدى بوراقخان ئۇلارغا، — بىر ئەجدىھانى كۆردۈم. سۆزلىسەم دەم تارتقۇدەك.

خوجا پارسا شۇنىڭدىن كېيىن ئادەملەرگە: «ئەقلى بارلىكى كىشىلەر ئۆزىنى ياقىغا ئالسۇن» دېدى ـ دە، ئۆزىمۇ بۇخاراغا يېنىپ كېلىشۋالدى.

بوراقخان مىرزا جاھانگىرنىڭ بېشىنى قورغاننىڭ ئاستىغا تاشلىۋەتتى.

رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، بوراقخانىنىڭ خىزمەتىدە بىر ھىندى بار ئىدى، بوراقخانغا يېقىن ئىدى. خانغا قانچىلىك پۇل كېرەك بولسا شۇ تېپىپ بېرەتتى. كۆپ چاغلاردا بوراقخانىنىڭ ئوردىسىدا يۈرەتتى. ئۇ مىرزا جاھانگىرنى ھايات ۋاقتىدا تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى. مىرزا جاھانگىرنىڭ جەسىتى تاشلىۋېتىلگەندىن كېيىن ئۇ يوشۇرۇنچە ئۆيىگە ئەكەتتى. خان بۇ ئىشنى ئاڭلاپ ھىندىنى چاقىرتتى. ئۇ كەلگەندىن كېيىن:

— مەن ئۆلۈكنى كۆيدۈرىمەن، سەن ئۇنى نېمىشقا ئەكەتتىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— مېنىڭ، — دېدى ھىندى، — ئۇنىڭغا رەھىمىم كەلدى، گۆرگە كۆمۈپ قويماي دەيمەن.

خان ئۆزىنىڭ دوستى بولغانلىقى ئۈچۈن ھېچنېمە دېيەلمىدى. بىرئازدىن كېيىن ئۇنىڭغا:

— بېرىپ ئۆلۈكنى ئەكەل! — دەپ بۇيرۇدى.

ھىندى ئۆيىگە كەلدى. ئۇنىڭ تۆت ئوغلى بار ئىدى. بىر ئوغلىنى ئۆلتۈرۈپ جەسىتىنى تاغارغا سېلىپ، يېغلاپ يۇرۇپ خانغا ئاپىرىپ بەردى. خان ئۇنى مىرزا جاھانگىرنىڭ ئۆلۈكى، دەپ كۆيدۈرۈۋەتتى. كېيىن بۇ جەسەتنىڭ مىرزا جاھانگىرنىڭ ئەمەسلىكىنى ئاڭلاپ، سىياسەت قىلغان ھالدا، غەزەپ بىلەن:

— مىرزىنىڭ ئۆلۈكىنى ئەكەل، كاۋاپ قىلىمەن! بولمىسا ساڭا قاتتىق ئازاب قىلىمەن! — دەپ پوپوزا قىلدى. ھىندى بىچارە ئۆيىگە كېلىپ ئىلاج تاپالماي، يەنە بىر ئوغلىنى ئۆلتۈرۈپ بېشىنى بىر ئورىغا كۆمۈپ، تەننى تاغارغا سېلىپ خاننىڭ ئالدىغا ئەكەلدى. خان ئۇنىمۇ كۆيدۈردى. كېيىن خان جەسەتنىڭ يالغان ئىكەتلىكىدىن خەۋەر تاپتى، ھىندى بىچارىنى ئۇرا - ئۇرا، ھەقىقىي جەسەتنى تېپىپ كەلتۈرۈشكە ماڭدۇردى. شۇنداق قىلىپ ھىندى بىچارە ھەسرەت ئوتىدا كۆيۈپ، زار - زار يىغلاپ تۆتىنچى ئوغلىنى ئۆلتۈرۈپ، تېنىنى تاغارغا سولاپ ئاپاردى.

شۇ كۈنى ئۇ بىچارە تۆتىنچى ئوغلىنى ئۆلتۈرۈپ بەردى ۋە خان ئۇنى كۆيدۈرۈۋەتتى. بوراقخان ئىشنىڭ يالغانلىقىنى ئاڭلاپ غەزىپى ئۆرلىگەن ھالدا، مىرزىنىڭ ئۆلۈكىنى كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. ھىندى بىر ئاز ۋاقىت سورىدى. شۇ كېچىسى مىرزا جاھانگىرنىڭ ئۆلۈكىنى شەھەردىن ئاچىقىپ بىر يەرگە دەپنە قىلىپ، كىشى ئىزدەپ تاپالمىغۇدەك قىلىپ يوشۇردى. يېنىپ كېلىپ بىر مۇسۇلمان دوستىغا:

— مېنى بوراقخان ئۆلتۈرسە، پالانى جايغا كۆمگىن. مەن مۇسۇلمان بولدۇم، — دەپ ۋەسىيەت قىلدى. ئەتىسى خاننىڭ ئالدىغا باردى. خان ھىندىدىن مىرزىنىڭ جەسىتىنى سورىغانىدى، ھىندى ئېيتمىدى. ھەرقانچە ئاختۇرۇپمۇ مىرزىنىڭ جەسىتىنى تاپالمىدى. ھىندىغا تولىمۇ ئېغىر ئازابلارنى سالدى. ئاخىرى ئۇ قىيناق ئازابىدىن ئۆلۈپ كەتتى. ھېلىقى دوستى ئۇنىڭ ۋەسىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، نامىزىنى چۈشۈرۈپ، ئۆزى كۆرسەتكەن يەرگە دەپنە قىلدى.

خوجا پارسا بۇخاراغا كېلىپ ساھىبقىرانغا ئوغلىنىڭ شېھىت بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ئەمىر تېمۇر بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن غەزەپكە كەلدى — دە، دەرھال لەشكەر يىغدۇردى. لەشكەر-

لەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ھېسابىنى بىلمەش قىيىن ئىدى. لەشكەرلەر يۈزۈش باشلىدى. ئۆزبېك، تاجىك، قازاق، قىرغىز... قاتارلىق قەبىلە ــ مىللەتلەردىن تۈزۈلگەن بۇ قوشۇن قەزىل، يېشىل، ئاق تۇغ ـ ئەلەملەرنى كۆتۈرگەن ھالدا ھەيۋەت بىلەن بىرنەچچە كۈنلەپ يول بېسىپ بەلخقە ــ يوراقخانىنىڭ شەھەربىگە يېتىپ كەلدى. ئەمىر تېمۇر قوشۇننى دەم ئالدۇرمايلا ئوردىغا باستۇرۇپ كىردى. قازىسلىق قىلغۇچىلازنى ئۆلتۈردى. ئاخىرى يوراقخانىنىمۇ ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ تەختىنى تاۋۇتقا تارتتى. بەلخ ۋىلايىتىنى ئۇ گىلەپ بولۇپ ھىندىستانغا قاراپ يۈرۈش قىلدى.

ئىران، ئىراقىستان ۋە ھىندىستانلاردا: «ئۆزبېكىستاندىن ئەمىر تېمۇر دېگەن ساھىبقىرانلىق دەۋاسىنى قىلىپ كۆتۈرۈلۈپ چىقىپتۇ» دېگەن غۇلغۇلا قوزغالدى. ئۇلارمۇ ئەسكەر توپلاشقا كىرىشتى.

ئەمىر تېمۇر قوشۇنلىرى بىلەن مەنزىللەرنى ئاتلاپ، يوللار كېزىپ بىر ئېگىز تاغنىڭ باغرىغا كېلىپ چۈشتى. قاراۋۇللاردىن بىر نەچچىسىنى تاغ ئۈستىگە ــ كۆرەتكە قويدى. ئۇلار بىر ئازدىن كېيىن قايتىپ چۈشۈپ ئەمىر تېمۇرگە:

ــ ئەي تەقسىر، تاغنىڭ ئارقىسىدا بىر غارنى كۆردۇق. غارنىڭ ئالدىدىن ئۆتسە، غاردىن سىموم شامىلى چىقىپ، ھەممىنى ھالاك قىلىۋېتىدىكەن، ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتمەي باشقا چارە يوق ئىكەن، ــ دەپ مەلۇمات بەردى.

ئەمىر تېمۇر سۆزگە ئۇستا ئەمىر ـ ۋەزىرلەرنى يىغىپ مەسلىھەتلەشتى. ئاندىن 40 باتۇر ــ پالۋانلىنى تالىلاپ غارنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. شۇ زامات غاردىن ئىسسىق شامال چىقىپ بۇ يىگىتلەرنى ھالاك قىلدى. ئۇلاردىن بىرى مىڭ مۇشەققەتتە ئاران قۇتۇلۇپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا كەلدى. ھۆكۈمالار:

ــ بۇ ئەجدىھا ئىكەن، ــ دېيىشتى. ساھىبقىرانمۇ بۇ سۆزگە

قوشۇلدى. ھۆكۈمالار ئىلىم ـ ھېكمەت بىلەن بىر قانچە مەرد ـ باتۇرغا ساۋۇت كىيگۈزۈپ، غارغا ئەۋەتتى. ساھىبقىران ئەسكەر لەرنى ئىلىپ غارغا قاراپ ماڭدى. ھېكمەت ئەھلى ساناچلاردا سۈت ۋە شاراب ئىلىپ ماڭدى. بۇلارنى كۆرۈپ غار ئاغزىدىكى تۆت نەپەر مولتانى سېھىر قىلىشقا كىرىشتى. بۇ تەرەپتىن يار-غانلار ئىسمى ئەزەمنى ئوقۇپ مېڭىۋەردى. بۇلار غار ئاغزىغا كې-لىپلا مولتانلارنى تۇتتى. غارنىڭ ئاغزىغا ئىككى كۆلچەك كولاپ بىرىگە سۈت، بىرىگە زەھەر تۆكتى. شۇ زامات غاردىن شاۋقۇن سالغان ھالدا ئىت سۈرەتلىك، ئارسلان سۈرەتلىك ئەجدىھالار چىقىپ سۈتنى، زەھەرنى ئىچىشتى ۋە مەست بولۇپ يىقىلىشتى. ئاندىن كېيىن بىر ئەجدىھا چىقتى. ئۇنىڭ بويى چىنار دەرىخى دەك، يوغانلىقى مۇنارەدەك، ئىككى كۆزى مەشئەلدەك ئىدى. ئۇ سۈتنى ئىچىپ قۇسۇۋەتتى. ئاندىن كېيىن زەھەرنى ئىچىپ مەست ۋە ئەقىلسىز بولۇپ قالدى. بۇنىڭ بوينىدا تولىمۇ چىرايلىق، بىر شې قىزدل، قۇيرۇقى يېشىل، دۈمبىسى بىلەن قارنى ئاق بىر كې چەك يىلان بار ئىدى. بۇ بارلىق ئەجدىھا ۋە يىلانلارنىڭ سۈيى تانى ئىدى. ھېلىقى يىلان دەرھال كېلىپ ئەمىر ساھىبقىرانغا سالام بەردى. ئاندىن كېيىن:

ــ ھەي ساھىبقىران، مەن يىلانلارنىڭ پادىشاھى بولىمەن. سۈلايمان ئەلەيھىسسالام زامانىدىن تارتىپ بۇ غارنى ماكان قىلى-غانىدىم. سۈلايمان ئەلەيھىسسالام ماڭا: «ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەدنىڭ ئەۋلادىدىنىڭ قىزى سىيەدىدىن تۇغۇلغان بىر ساھىب قىران بۇ يەرگە كېلىدۇ» دېگەنىدى. مانا، سىز كەلدىڭىز. بۇ غاردىكى ئالتۇن سىزنىڭ نېسىۋىڭىزدۇر. تاپشۇرۇۋېلىڭ. مەنمۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممەتلىرىدىن بولغايمەن، ــ دېگەن ئىچە كەلىمە تەيىبنى تەكرارلاپ ئىمان كەلتۈردى. ئاندىن ئەجدىھالارنىڭ ھەممىسىنى باشلاپ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ كەتتى.

ساھىبقىران غارنىڭ ئىچىگە كىرىپ قارىۋىدى، يەتتە خۇمـ رانى كۆردى. ئۇلارغا لىقىدە ئالتۇن قاچىلانغانىدى. كېيىن ساھىبقىران خۇمرالارنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ ئالتۇننى ھەممەيـ لەنگە تەقسىم قىلىپ بەردى. تىللالارنىڭ ھەممىسىگە جەمشىدنىڭ تامغىسى ئۇرۇلغانىدى. لەشكەرلەر خۇشال بولۇپ تاغدىن ھالقىپ ئۆتۈشتى. بىرقانچە كۈنلەردىن كېيىن «جالالى» چۆلىگە يېتىپ كېلىپ، چېدىر ـ بارگاھلىرىنى تىكمەشتى. (خارەزمنىڭ خېنى، چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىسى سۇلتان جالالىدىن قوشۇن باشلاپ ھىنـ دىستانغا يۈرۈش قىلغاندا، بىر قېتىملىق جەڭ مۇشۇ يەردە بولـ غان. شۇڭا بۇ جاي «جالالى» دەپ ئاتىلىپ قالغانىدۇر) ئەمىر تېمۇر ئەۋەتكەن قاراۋۇللار كېلىپ:

ـــ ساھىبقىران، ھىندى قوشۇنلىرى چېكەتكىلەردىنمۇ كۆپ رەك، 100 مىڭ لەككە يەتسە كېرەك، ھىندىلارنىڭ شاھى مىلوخان بىزگە قارشىسى سەپ تۈزۈش ئۈچۈن بۇ ياققا كەلدى. كېڭدوخت دېگەن پالۋانمۇ 9000 باتۇر بىلەن كېلىپ ھىندى ئەسكەرـ لىرىگە قوشۇلدى، ـــ دەپ مەلۇمات بەردى.

ساھىبقىران بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ سىپاھلارنى ھىندىلارغا تاقابىل تۇرۇشقا بۇيرۇدى. شۇ كۈنى كەچ بولۇپ تاڭ ئاتقۇچە پالۋانلار جەڭنىڭ پىلانىنى مەسلىھەتلەشتى. ئەمىر تېمۇر بولسا بۇ كېچىنى قۇرئان تىلاۋەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى.

سۈبھىدەمدە مەزىلەر ئەزان ئېيتقاندىن كېيىن مۇسۇلمانلار نامازغا ئوقۇشتىلى. ئاپتاپ چىقىقاندىن كېيىن ئەمىر ساھىبقىران جارچىلارغا: «جەڭ دۇمبىقى چېلىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى.

كاپىرلار تەرەپتىنمۇ ناغرا ـ كانايلارنىڭ ئاۋازى كەلدى. بەزىدەمدىن كېيىن كېڭدوخت ئۈچ پىلنى بىر ـ بىرىگە چېتىپ باغلاپ، ئۈستىگە تۆمۈردىن ياسالغان ھوجرىدا ھەيۋەت بىلەن ئولتۇرغىنىچە مۇسۇلمانلار تەرەپكە كەلدى. ئۇ قوشۇنلارغا يېقىن كېلىپ تۇرۇك تىلىدا:

— ئەي تۆرك ئەشكەرلىرى، بۇ يەرگە تۆلگىلى كەلدىڭلارمۇ؟ سىلەرنى بۇ يەرگە كىم باشلاپ كەلدى؟ ياكى يولدىن ئادىشىپ كەلدىڭلارمۇ؟ ھەي بىچارىلەر! ھېلىھەم ھوشۇڭلارنىڭ باربىدا تۆۋىلىرىڭلارنى تېپىۋېلىڭلار! بىھۇدە شەرمەندە بولماڭلار! ئىزا تارتىپ قالسىلەر، مۇنۇ پىللارنى كۆردۈڭلار. مېنى پالۋان كېڭدوخت دەيدۇ. كىمدەكىم مەن بىلەن ئېلىشماقچى بولسا، راھىتىنى شامالغا ئۇچۇرۇۋېتىمەن. بەگلىرىڭلارنىڭ تەختى ـ بەختىنى يوق قىلىمەن. بۇ پىل 500 ياشقا كىرگەن، ئۇنداق ـ مۇنداق كەنتلىرىڭلارنى خارتۇمى بىلەن ئۇرۇپ خاراب قىلىۋېتىدۇ. سىلەر كۆزۈمگە بەك ئاجىز كۆرۈنىسىلەر. مىلوخان پادىشاھىمىز: «مېنى مانلارغا دېگىن، ئۇرۇشقا ئىختىيارىي بولسا ئوبدانراق مەسلىھەتلەشسۇن. بولمىسا بىزگە ئېتائەت قىلىپ، شەھىرىمىزگە كىرىپ تاماشا قىلسۇن ۋە سوۋغاتلار ئالسۇن، ئاندىن ئۆز ئېلىگە قايتىشسۇن» دېگەنىدى، — دەپ لاپ ئۇردى.

ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ئىسلام لەشكەرلىرىدىن سائىدبېك باتۇرنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، غەيرىتى قوزغالدى ـ دە، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ، چۇقان سالغىنىچە مەيدانغا يۈزلەندى. كېڭدوخت بىر ئوق بىلەن سائىدبېك باتۇرنى شېھىت قىلدى. بۇنى كۆرگەن سائىدبېكنىڭ دادىسى ئەمىر بايىز ياقىسىنى يىرتىپ، ئۆزىگە 200 باتۇرنى ھەمراھ قىلىپ دەھشەتلىنىڭ ۋارقىراپ مەيدانغا چۈشتى. كېڭدوخت بىرەدەمدىلا ھەممە باتۇرنى ھالاك قىلدى.

ئەمىر قارا باتۇر 100 نەپەر مەرد بىلەن ئۇنىڭغا بىراقلا ھۇجۇم قىلدى. بۇ بەتبەخت كاپىر بۇلارنى ھەم شېھىت قىلىۋەتتى. مۇسۇلمانلار ئۇچ كۈنگىچە كەينىدىن ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ ئۆلمەكتىن باشقا چارە تاپالمىدى. تۆتىنچى كۈنى سائىد ھېيقىران غەيرەت ـ ھىممىتى جۇش ئۇرغان، مۇبارەك تۇغ ـ ئەد

لەملرنىڭ كۆتۈرگەن ھالىدا، 400 غەيرەتلىك بەگ، 400 شىنجائەتلىك سپاھىگەر - پالۋاننىڭ ھەمراھلىقىدا، كۈپاۋ قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلدى. كاپىر كېگدوخت ئاچچىقلىنىپ ئۇلارغا قاراپ تۇردى.

شاھرۇخ تۆرە باتۇرلارنى باشلاپ ئۇنىڭغا قارشى ئات سالدى. ھىندى كاپىرلىرىمۇ ئۆزىنى جەڭگە ئاتتى.

ئالەمنى قورال - ياراقلارنىڭ تاراق - تۇرۇق قىلغان ئاۋازلىرى قاپلىدى. ئىككىلا تەرەپتە ئۆلۈكلەر توپ - توپ قاپ بولۇپ قېلىۋەردى. قازا ھارۋىكەشلىرى بۇ قاپلارنى يوقلۇق ھارۋىسىغا سېلىۋەردى. كالىلا سويىمسى تەن پېلىنكىدىن ئۆزۈلۈپ، جەسەت پېلىكى چۈۋۈلۈپ قىر - سايلاردا يېتىۋەردى. قانلار جىلغا - جىلغا بولۇپ ئېقىۋەردى. شۇ كۈنى ھەممىسىنىڭ ئەقلى ئۆتكۈرلىشىپ، قىرغىنچىلىق ھەددىدىن ئېشىپ، قىزىل دېگىز تاشتى. ھىندى بەتبەختلىرىنىڭ باشلىرى قارا تاۋۇزدەك دومىلىناتتى. ئۇلار قول - پۇتلىرى ئۆزۈلگەن ھالدا تەرەپ - تەرەپتە يېتىشاتتى. بۇ ئۇرۇشلارغا پەلەك ھەيران بولاتتى. ئاسمانىنى ئاپتاپ يۇتۇپ، تۇمان قاپلاپ كەتتى. مەلەكلەر ھەيرانلىق بارمىقىنى چىشلەر تىدى. ئالەمنى زۇلمەت باستى. ساھىبقىران ساراسىمە بولۇپ تۇراتتى. دېگىز تەرەپتىن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن قارا كىيىملىك، قارا ئاتقا مىنگەن بىر يىگىت، قولىدا ئىسپاھان قىلىچى كۆتۈرگەن ھالدا چىقىپ كەلدى - دە، «ئاللاھۇ ئەكبەر!» دېگىنىچە كاپىر كېگدوختىنىڭ بېشىغا قىلىچ ئۇرىدى. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ئالەم لەرزىگە كەلدى. كاپىر كېگدوخت نىڭ جېنى دوزاخنىڭ تۆمۈر ھۇجرىسىغا بېرىپ قامالدى. بۇنى كۆرگەن ھىندىلار قېچىشقا باشلىدى. مۇسۇلمان ئۆزبېكلەر ئۇلارنىڭ قانلىرىنى چېچىشقا باشلىدى. ئىسلام ئەھلى ناھايىتى چوڭ غالىبىيەتكە ئېرىشتى. ھەركىم تۇشمۇتۇش

تىن كېلىپ ئاتماق، چاپماق، سانجىماق، قوغلىماق، سوقماق، يىقىتماق، نەيزىلىمەك، قىلىچلىماق... لارغا كىرىشىپ كەتتى. ئۇلار قوراڭ - ياراقلىرىنى شاراقلىتىپ - تاراقلىتىپ دۈشمەنلەرگە ئۇرار ئىدى. ھىندى بەتبەختلىرىنىڭ بېشىغا شۇنداق قىرغىن چىلىق چۈشتىكى، ھىداۋۇل، جىزنىغار، بىرنىغار، جەنداۋۇل... لار بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ، سەپلىرى بۇزۇلۇپ، تەنلىرى چۈۋۈلۈپ كەتتى. ئاتلىرى قېچىلىپ، ئۆزلىرى يىقىلىپ، كۆزلىرى ئالىيىپ، تىللىرىنى چاينىشىپ ياتاتتى. بەزىلىرىنى ئاتلىرى ئەپقاچقاندى، ئۇلارنىڭ تۇغ - ئەلەملىرى يىقىلماقتا ئىدى.

مىلوخان ئەسكەرلىرىگە ئاپەت يۈزلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ، قورقۇپ قاچقىنىچە شەھەرگە قامالدى. ئىسلام لەشكەرلىرى نۇسرەت قازىنىپ ھېسابسىز قوراڭ - ياراق، پۇل - مالالارنى ئولجا ئالدى ۋە ئۆز قارارگاھلىرىغا ياندى. ساھىبقىران ئۆز چېدىرىغا بېرىپ قارىسا، چېدىرى ئالدىدا بىر قارا ئات باغلاقلىق تۇرغۇدەك. چېدىرنىڭ ئىچىدە ئولجاي تۇرکان يەنى — كامال خانىم ئولتۇرغىدەك. ئۇ ئەمىر ساھىبقىرانىنى كۆرۈپ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەدەب - تەزىم بىلەن سالام بەردى ۋە:

— مەن خارەزمدە ئىدىم. ھەزرىتى سېيىت ئاتا پەرزەمز: «ھىندىستانغا بارغىن. ساھىبقىران ھىندى كاپىرلىرىغا تاقابىل تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا ياردەم بەرگىن» دېدى. مەن يولغا چىقىپ بۇخارايى شەھىگە بېرىپ، ھەزرىتى باھاۋىددىننى زىيارەت قىلدىم. ھەزرىتى نەقىشبەند سىزگە ياخشى دۇئالارنى قىلدى. يەنە: «ھەر قانداق يەردە بىزنى ياد قىلسۇن!» دېدى، — دەپ سەرگۈزەشتىلىرىنى بايان قىلدى.

چېدىرنىڭ ئۈستىدە بىر باش ئېسىقلىق تۇراتتى. ساھىبقىران:

— بۇ كىمنىڭ بېشى؟ — دەپ سورىغاندى، كامال خانىم:

— بۇ كېگدوخت كاپىرنىڭ بېشى. مەن — چۆرىگىز

خىزمىتىڭىز ئۈچۈن تۆھپە قىلىپ كەلتۈردۈم، — دەپ جاۋاب بەردى.

ساھىبقىران شۇنداق خۇشاللاندىكى، كامال خانىمىغا يەتتە قالىقان ئۆلچىمىدە ئالتۇن ئىنئام قىلدى. (كامال خانىم بۇ ئالتۇنلارنى سەمەرقەنتتكى مەدرىسلەرنى ياساش - رېمونتلاش ئىشلىرىغا بېغىشلىۋەتتى. بۇ گەپلەر 31 - داستانمدا سۆزلىنىدۇ.)

كامال خانىم ئۆز يۇرتىغا قايتتى. ساھىبقىران ھىندى تىلىنى بىلەتتى. شۇڭا ئۆزى ھىندىچە ياسىنىپ، بىر پىلغا مىنىپ، ئۆز قوشۇنىدىن چىقتى ۋە شەھەر ئىچىگە — مىلوخاننىڭ ئوردىسىغا قاراپ ماڭدى. ئۇ شاھنىڭ ئالدىغا كىرىپ:

— ھەي پادىشاھى ھىندى، مەن ئەرەب باتۇرلىرىدىن بولىمەن. مەن بىلەن تەڭ دېگۈدەك قانچىلىغان باتۇرىم بار. كۆپلىگەن تۈرك، ئۆزبېك لەشكەرلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، سىزنىڭ خىزمىتىڭىزگە كەلدىم، — دېدى.

مىلوخان ئەمىر تېمۈرنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىپ، كۆپ ئىنئاملارنى بېرىپ، قېشىدا تەربىيە قىلدى.

ئىسلامئەھلى ئارىسىدا ئەمىر تېمۈرنىڭ يوقالغانلىقى ھەققىدە غوۋغا چىقتى. ۋەزىر - ئەمرا ۋە بەگلەر مەسلىھەتلىشىپ، شاھرۇخ تۆرىنى ئەمىر تېمۈرنىڭ ئورنىغا ئولتۇرغۇزۇپ تۇرۇشتى.

ئۆزبېك - تۈرك لەشكەرلىرى دومباق - كاناي چېلىشتى. بۇ تەرەپتىن ھىندى لەشكىرى قوزغىلىپ، ھەر ئىكىكىلا تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى بىر-بىرىگە قارشى سەپ تۈزدى - دە، بىردىنلا جەڭگە كىرىشىپ كەتتى.

ساھىبقىران ھىندى لەشكەرلىرىنىڭ ئارىسىدا ئىدى. ئۇ قاتتىق ۋارقىراپ - ھۇقۇيتقىنىچە مەيداندا پەيدا بولدى - دە، ھىندىلارنىڭ داڭلىق پالۋانلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، ئىسلام لەشكەرلىرىگە كېلىپ قوشۇلدى. كاپىرلارنىڭ لەشكەرلىرى زەربە يەپ قېچىشقا باشلىدى. ئۇ كۈنى كۆپلىگەن ھىندى باتۇرلىرىنى ئۆزبېك باتۇر-

لىرى دوزاخ گەزەرمسىگە ئەۋەتتى. قالغانلىرى شەھەرنىڭ ئىچىگە قېچىپ كىرىشىۋالدى ۋە دەرۋازىلارنى تاقاشتى.

ساھىبقىران بەگلىرى بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، لەشكەرلىرىنىڭ ئون كۈنگىچە ئارام ئالدۇردى. لەشكەرلەر ئۆز جايلىرىدىن قوزغىلىشىمدى. ئەمىر تېمۇر ئۆزى «تۆگە كۆردۈڭمۇ ـ يوق!» دېگەندەك يەنە مىلوخانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ كۆرۈنۈش قىلدى. مىلوخان لەشكەرلىرىنىڭ مەغلۇپ بولغانلىقىدىن خاپا بولۇپ ئولتۇرغانىدى. خان ئەمىر تېمۇردىن:

ـــ ھەي ئەزىز مېھمان، سېنىڭ ئەسلى يۇرتۇڭ زادى قەيەر؟ـــ دەپ سورىدى.

ـــ كابۇللۇق بولىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تېمۇر.

ـــ مېنىڭ كۆزۈمگە، ـــ دېدى مىلوخان ئەمىر تېمۇرگە قاراپ، ـــ سېنىڭدىن باتۇرراق كىشى كۆرۈنمەيدۇ. ئەگەردە بۇ تۇرغىلەردىن ئامان قېلىپ، دۆلەت تەختىدە يەنە ئولتۇرسام، سېنى چوقۇم لەشكەرلەرنىڭ قوماندانى قىلاي، ـــ دەپ ۋەدە قىلدى.

شۇئان يۇرت ئىچىدە غوۋغا قوزغالدى. ئەمىر تېمۇر:

ـــ بۇ ئادەملەر نېمىشقا غوۋغا قىلىشىدۇ؟ ـــ دەپ سورىغانىدى، ئەتراپتىكىلەر:

ـــ مىلوخاننىڭ بۇرھان ئىسىملىك قىزى بار ئىدى. ئۇنى مولتانى بەگزادىسىغا بەرگەنىدى. كۈيئوغلى ئۇرۇشتىن يارىدار بولۇپ ئۆيگە كېلىپ ئۆلۈپتۇ. ھىندىلارنىڭ قائىدىسىدە ئۆلۈكنى كۆيدۈرىدۇ. بۇنى كۆرگەن بۇرھان مەلىكە: «مەنمۇ ئوتتا كۆيىمەن! ئېرىمدىن كېيىن قېلىپ نېمە ئىش قىلارمەن!» دەپ ئۆرۈۋاپتۇ. بۇ غوۋغا ئاشۇ گەپ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ساھىبقىران مىلوخاندىن رۇخسەت سوراپ نەق مەيدانغا كەلدى. كىشىلەر بىر يەرگە ئۇلۇغ ئوت قالاپ، ھېلىقى كۈيئوغۇلنىڭ ئۆلۈكىنى ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن ئوتقا تاشلىدى ۋە يەنە

ئۇنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتاپ زىياپەت بېغىشلىدى. شۇ زامات 40 نەپەر قىز بىلەن مەلىكىمۇ يېتىپ كېلىپ ئۆزىنى ئوتقا تاشلىدى. بىر قەلەندەر پەيدا بولۇپ: «ياھۇ! يامەنھۇ! لائىلاھە ئىللاھۇ!» دەپ قىزنى ئوتتىن قۇچاقلاپ ئېلىپ بىر تەرەپكە كەتتى. ساھىبقىران ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگەشتى. بىر ھەيۋەتلىك دەرەخزارلىققا ئوتتۇرا سىغا بارغاندا مەلىكە نامازغا ئوقۇدى. ساھىبقىران: «سۇبھانالله، بۇ نېمە سىردۇ؟ كاپىر تۇرۇپ نامازغا ئوقۇيدىكەنا؟» دەپ ھەيران قالدى. شۇ زامات ھېلىقى قەلەندەر پەيدا بولدى. ساھىبقىران قەلەندەرگە سالام قىلدى. قەلەندەر سىياسەت بىلەن:

— ھەي ئاقساق تېمۇر، مېنى تونۇمسەن!؟ — دېدى. ئەمىر تېمۇر زەن سېلىپ قاراپ ھەزرىتى باھاۋىددىن پىرىمنى تونۇدى. ساھىبقىران دەرھال ئۇنىڭ ئايىغىغا يىقىلىدى. ئاندىن كېيىن ھەزرىتى نەقشىبەند قىزنى ئەمىر تېمۇرگە تاپشۇرۇپ غايىب بولدى. ئەمىر تېمۇر مەلىكىنى ئېلىپ قوشۇن ئارىسىغا قايتىپ كەلدى.

بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن بىر گۈزەل يىگىت ئۆزىگە بىر قانچە پىلنى ھەمراھ قىلىپ، ساھىبقىرانىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە:

— مەن سۇلتان مەھمۇد شاھنىڭ ئوغلى بولىمەن. ئاتامنى ملوخان ئۆلتۈرۈپ مېنى زىندانغا سالغانىدى. بۈگۈن بىر قەلەندەر كېلىپ مېنى زىندانىدىن قۇتقۇزۇپ، سىزنىڭ ئالدىڭىزغا ئەۋەتتى. ھەي ساھىبقىران، سىزگە تەلىپىم شۇكى، سىز ملوخاندىن ئاتامنىڭ قاسىنى ئېلىپ بەرسىڭىز، مەن سىزنىڭ خىزمىتىڭىزدە بولسام، — دەپ، كۆپ يىغلىدى. ساھىبقىران دەرھال ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ، ئوك يېنىدىن ئورۇن بەردى. ئۇ كۈنى كەچ بولۇپ، قۇياش ئەمدى ئىزىل چېدىرنىڭ ئورنىنى ئېلىپ، ئۇن ھىندىلىرى ئالەمنى باستى. ساھىبقىران تاڭ ئاتقۇچە قۇرئان تىلاۋەت قىلدى.

قۇياش سۇبھى ياقىسىنى يىرتىپ، ئاسمان مەيدانىغا چىلا

ۋە كىرگۈزدى. تۇن ھىندىلىرى قېچىپ كۆزدىن غايىب بولدى.

ئىسلام لەشكەرلىرى، ئۆزبېك باتۇرلىرى بىراقلا مىلوخاننىڭ شەھرىنگە ئات قويۇپ، قورغانلارنى بۇزۇپ دېگىزدەك مەۋج ئۇرۇپ كىرىشكە باشلىدى. كاپىرلارنىڭ قېنىنى ئېرىقلاردا ئاققۇزۇپ، جەننەتى دوزاخ گەزەرمىسىگە ئەۋەتتى. ۋە مىلوخاننىڭ ئۇرۇسىغا باستۇرۇپ كىردى. لېكىن مىلوخاننى تاپالمىدى. ئۇنىڭ دۇنيا ـ دەپىنىلىرىنى تالان ـ تاراج قىلىپ ئېلىشتى، خەزىنىنىڭ ئىچىدە لەئەل ۋە زۇمرەت بىلەن بېزەلگەن ئېگىزلىكى 100 غەز رەچ بىر ئالتۇن بۇتنى كۆرۈشتى. ۋە ئۇنى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا ئەكىلىشتى. ئەمىر تېمۇر بۇتنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. بۇتنى بىرقانچە ئەل كېزەر سودىگەرلەر كۆرۈپ: «بىزگە سېتىپ بېرىڭ» دەپ تەلەپ قىلىشتى. ئەمىر تېمۇر:

ـ تاڭلار قىيامەتتە ياراتقان ئاللا ئۈزى قازى بولۇپ، روسۇل ئەكرەم سەللاللاھۇ ئەلەيھۇ ۋەسسەللەم شاپائەت تەختىگە ئولتۇرغاندا، ئاللاتائالا: «بۇت ياساپ ساتقۇچى بىلەن ئەمىر تېمۇر بۇتپۇرۇشنى ئەكىلىڭلار!» دېسە نېمىدەپ جاۋاب بېرىمەن؟ ـ دەپ يىغلىغىنچە بۇتنى سۇندۇرۇۋەتتى. ئۇنى ئەسكەرلەر تالىشىپ ئەكەتتىشتى.

كېيىن مىلوخاننى تېپىپ تۇتۇپ، سۇلتان مەھمۇد شاھنىڭ ئوغلى پىروز شاھقا بەردى. پىروز شاھ مىلوخاندىن ئاتىسىنىڭ قىساسىنى ئالدى. ئەمىر تېمۇر ھىندىستانىنى ئالغاندىن كېيىن، مۇبارەك شاھ دېگەن بىرى 100 مىڭدىن ئارتۇق مەرد سىپاھىلىرى بىلەن كېلىپ ئەمىر تېمۇرگە ئىتائەت قىلدى.

ساھىبقىران بىر كۈنى ھىندىستانىنىڭ ئاتاقلىق نەغمىچى ـ سازەندىلىرىنى چاقىرتىپ: «مەن ئۇلۇغلاردىن، بۇ ۋىلايەتتە مەشھۇر نەغمىچىلەر بار دەپ ئاڭلىغانىدىم، قېنى، ساھسارەت تىڭلارنى كۆرسەك!» دەپ تەلەپ قىلدى. سازەندىلەر ماقۇل

بولۇشۇپ مۇقام قىلىشتى. سازەندىلەرنىڭ ئاۋىسىدا كۆزى كور بىر نەغمىچى بار ئىدى. ئۇنىڭ چالغان كۈيلىرى ئەمىر تېمۇرگە تولىمۇ يېقىپ كەتتى. شۇندىن كېيىن كور نەغمىچى ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىدا دائىم نەغمە قىلىدىغان بولدى.

بىر كۈنى ساھىبقىران نەغمىچى كوردىن:

— ئىسمىڭ نېمە؟ — دەپ سورىغانىدى، كور:

— ئىسمىم دۆلەت. — دەپ جاۋاب بەردى.

ئەمىر چاقچاق بىلەن:

— دۆلەتنىڭ كۆزىمۇ قارىغۇ بولامدۇ؟ — دەپ سورىۋىدى، كور دەرھال:

— دۆلەتنىڭ كۆزى كور بولمىسا ئاقساقنىڭ قېشىغا كېلەمدۇ؟ — دەپ جاۋاب بەردى. بۇ گەپ ئەمىر تېمۇرگە يېقىپ كەتكەنلىكتىن ئۇنىڭغا كۆپ ئىنئام بەردى. بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، پىروز شاھنى ھىندىستانغا ھاكىم قىلىپ بەلگىلىدى. مەلىكە بۇرھانىنى پىروز شاھقا ئېلىپ بەردى. ئاندىن غەلىبە ـ شەرەپ بىلەن خارەزىمگە قاراپ يول ئالدى. ئۇلار چۆل كېزىپ، يول يۈرۈپ، تاغ ـ دەشتلەردىن ئېشىپ خارەزىمگە يېقىن يەتتى.

بۇ چاغدا خارەزىمنىڭ خېنى ھەسەن سوپى ئىدى. ئۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، قارشى ئېلىش ئۈچۈن شەھەر سىرتىغا چىقىپ بىرقانچە يىل ئالدىغا كەلدى ۋە كۆپ ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن ئەمىر تېمۇرنى كۈتۈۋالدى. ئالىي دەرىجىلىك زىياپەتلەرنى بەردى. ھەسەن سوپى ئەمىر تېمۇرنى شەھەرگە ئەكىرىدى. يۇرت خەلقىنى يىغىپ بىرقانچە كۈن توي ـ تاماشا قىلىپ بەردى ۋە ئولجاي تۇركان — كامال خانىمنى ئەمىر تېمۇرگە شەرىئەت قائىدىسى بويىچە نىكاھ قىلىپ بەردى.

بۇ كۈن قۇياش شەپەق چېدىرىغا كىرىپ، تۈن كېلىنى قا-
را چاچلىرىنى تاراپ، يۇلتۇز كۆزلىرىگە زىننەت سۈرمىسىنى
قويىدى ــ كەچ بولدى. كامال خانىم ئۆزىنى ياساپ - چايدۇغان
هالدا ئەمىر تېمۇرگە تاپشۇردى. ئىككىيلەن ۋىسال چېدىرىغا
كىرىپ بىر - بىرى بىلەن سۆھبەتلەشكەچ، راهەت چۇشىكىگە
ئۆزىنى تاشلاپ، مۇددىئا ياستۇقىغا باش قويۇشتى. بىرئازدىن
كېيىن ئەمىر تېمۇر چوڭقى بىلەن تىلسىماتنى ئۇرۇپ ئوشتۇدى.
شۇزامان كامال خانىم: «هەي ئەمىر، ئەل ئامان!» دەپ تىۋۈل-
دى، ئەمىر تەبەسسۇم قىلغان هالدا: «تىنچلىق زامان»
دېدى.

بىرقانچە كۈنلەردىن كېيىن، هەسەن سوپىنىڭ ئۇستىگە
سۈيىقەستچىلەر تەرىپىدىن دۇشمەنلەر يېتىپ كېلىشتى. هەسەن
سوپى ئەمىر تېمۇرنىڭ مەدەتكارلىقى بىلەن بۇ دۇشمەنلەر ئۈس-
تىدىن غالىب كەلدى. ساهىبقىران خارەزىم ــ ئۆرگەنچنى ئۆز-
زىگە تەۋە قىلىپ، كامال خانىمنى ئالدى - دە، سەھەرقەنتكە
قايتىپ كېلىپ ئۆز تەختىدە قارار ئالدى.

ساهىبقراننىڭ چوش كۆرگەنلىكى، ئاندىن كېيىن تۈركستان مەملىكەتلىرىنى بويسۇندۇرغانلىقى

زۇلايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، بىر كېچىسى ساهىبقران چۈش كۆردى. چۈشىدە، قۇدۇپ تەرەپتىن بىر ئۇلۇغ پىل كېلىپ ماۋ-
رائۇننەھىر شەھەرلىرىنى سەيلە قىلىپ، ئاندىن ئەمىر تېمۇرنىڭ تەختىگە چىقتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئارسلاننىڭ 21 كۈچۈكى تەختكە كېلىپ، تەختنى ئۆرۈپ تاشلىماقچى بولدى. يەنە بىر-
دەمدىن كېيىن بىر توپ ئادەم چۆل تەرەپتىن ئوسىاپ كەلدى - دە، سۇنى كۆرۈپ قېچىشتى. ئۇنىڭدىن كېيىنىمۇ بىر توپ ئادەم كې-

لىپ سودا ـ سېتىق قىلىشتى. يەنە بىرقانچە بىتاپ كېلىپ تېنى ساق كىشىلەرنىڭ «كېسەل» دېيىشتىنى. بىرئازدىن كېيىن يەنە بىر توپ قوي ـ ئۆچكە كېلىپ كۆپلىگەن گىياھلارنى يەپ تېزەكلىمەندى. بىر سېمىز سەركە كېلىپ ئوتلاقنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئوتلاپ، بارغانسېرى جۈدەپ ـ خاراب بولدى. ئاندىن كېيىن ئەمىر بىر بازاردا، كىشىلەرنىڭ قوي گۆشىنىڭ ئورنىغا تىت ۋە چوشقىنىڭ گۆشىنى سېتىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئالغۇچىلار- مۇ ھالال گۆش ئالماي، ئاشۇلارنىڭ ئېلىۋاتاتقىنى. ئەمىر تېمۇر ئۇيىتۇدىن چۆچۈپ ئويغاندى. چۈشىگە تەبىر بەرگۈچىلەرنى چا- قىرىپ چۈشىنىڭ تەبىرىنى سورىغاندى، ئۇلار ساھىبقىرانلىنىڭ كۆڭلىدىكىدەك جاۋاب بېرەلمىدى. ئۇلار:

ـ قارشىدا ـ زاۋىيەدە ئولتۇرۇشلۇق ھاكىم زىيابا خىشى دەيدىغان بىر كىشى بار. چۈش تەبىرىگە ناھايىتى ئۇستا، ئۇ ئەمىرنىڭ تەلىپىگە لايىق تەبىر بېرەلەيدۇ، ـ دېيىشتى. ئەمىر تېمۇر ئۇنى ئەكىلىش ئۈچۈن قارشىغا مىرزا مىرانشاھ تۆرىنى ئەۋەتتى. مىرانشاھ ھېكمىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ھېكىم:

ـ ئاتاڭنىڭ ئېھتىياجى بولسا، مېنىڭ ئالدىمغا ئۆزى كەلسۇن، ـ دېدى.

مىرانشاھ تۆرە سەمەرقەنتكە قايتىپ ئەمىر تېمۇرگە ھېكمىنىڭ سۆزىنى يەتكۈزدى. ساھىبقىران دەرھال قارشىغا ئاتلاندى ۋە ھېكمىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ھۆرمەت بىلەن سالام بېرىپ، كۆرگەن چۈشلىرىنى بايان قىلدى. ھېكىم:

ـ شەيخ نەسىپى ئۇستازىم ماڭا بىر تۆمۈر ساندۇق بېرگەنىدى. ئۇ «بۇ ساندۇقنى كىم ئاچسا، يەر يۈزىنىڭ پادىشاھى بولىدۇ» دېگەنىدى، ـ دېدى ۋە ئەمىر تېمۇرنىڭ بۇيرۇپ سان- دۇقنى ئەكەلدۈرىدى. ساندۇق كىشىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇلدى. ھەممەيلەن بىر ـ بىرلەپ كېلىپ ئېچىشقا ھەرىكەت قىلىپ باق-

قان بولسىمۇ ئاچالمىدى. ساھىبقىران كېلىپ قۇلۇپنى تۇتۇشىغىلا قۇلۇپ دەرھال ئېچىلدى. شەيخ ساندۇقتىن كىتابىي تارىخ ئەيـ يامنى تاپتى. ھېكىم:

— بۇ كىتابنى چۈشەنمەك ناھايىتى قىيىن. چۈنكى ئۇنى ئىلمىي جەپەر بىلەن يازغاندۇر. ئەگەر كىمدەكىم ئىلمىي جەپەر نى بىلسە قىيامەتكىچە ھەرقانداق كىشى ۋە ھەر نەرسىنىڭ سىرى ئۇنىڭغا مەلۇم بولۇپ تۇرىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى ۋە چۈشىنىڭ تەبىرىنى يەشتى، — چۈشۈڭدە كۆرگەن پىل ئۆزبېكـ لەرنىڭ پادىشاھى بولىدۇ. ئۇ بۇ مەملىكەتلەرنى مەسخىرە قىلىپ سېنىڭ ئەۋلادىڭدىن ئالىدۇ. كېيىن كۆرگەن ئارسلان كۈچۈكلىرى ئاشۇلارنىڭ ئەۋلادىدۇر. ئۇسسىغان كىشىلەر سۇنى كۆرۈپ قاچتى. دېمەك، كېيىنكى ۋاقىتنىڭ ئادەملىرى ئىلىم ئەھلىدىن قاچىدىغان بولىدۇ. سوقورلارنى كۆردۈڭ. ئۇلار سودا - سېتىق قىلىشتى. كېيىنكى ۋاقىتنىڭ ئادەملىرى ئۆز كىم، يات كىم، دوست كىم، دۈشمەن كىم، بۇنى بىلىشمەيدۇ. ئاندىن كېيىن كېسەللەر ساقـ لارنى «كېسەل» دېگەننى كۆردۈڭ، نەپسانىيەتچى، گۇناھكار زا- ھىتلار بايلارنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ، «سەدىقە بالانى يەيدۇ!» دەپ تەمەگەرلىك قىلىدۇ. قوي - ئۆچكىلەر تويغۇچە ئوتلىدى، لېكىن تېزەكلىمىدى. شۇ چاغنىڭ سىپاھلىرى كۆپلىگەن پېقىر- لارنى شىلىپ يەيدۇ. ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدا زۇلۇمدىن باشقا نەرسە بولمايدۇ. سېمىز سەركە ئوت يەپ، يېگەنسېرى جۈدەپ خاراب بولدى. شۇ چاغنىڭ ئەمىرلىرى پېقىرلارنىڭ مېلىنىي قانچە يېـ سە، ئۆزىگە زىيىنى بولۇپ بارغانسېرى خاراب بولىدۇ ۋە ئاخىرىـ دا خارلىقتا قالىدۇ — ئۆلىدۇ. ئادەملەرنىڭ ئىت، چوشقا گۆشىنى سېتىۋېلىپ قوي گۆشلىرىنى يېمىگەنلىكىنى كۆردۈڭ، شۇ چاغلاردا بەزى ئادەملەر ھارام نەرسە بولسا يەپ، ھالال نەرسە بولسا يېمەيدۇ.

شاهبقىران بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، ھەممە قىپچاقلارنى ئۆلتۈرمەككە قەسەم قىلدى ۋە سەھەرقەنتكە كېلىپ مىرزا شاھرۇخ تۆرىگە:

— تۈركستانغا بېرىپ، ئاق بۇغا، نايمان، ئۆزبېك بەگلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆلتۈرگىن! — دەپ بۇيرۇدى.

مىرانشاھ تۆرە 10 مىڭ يىگىتنى ئېلىپ تۈركستانغا راۋان بولدى. ئاق بۇغا ئۇلارنىڭ خىزمىتىگە — ئالدىغا چىقتى. شۇ يەردە ئايمان قۇۋمىدىن 3000 كىشى مىرانشاھ تۆرىگە پىتىنە قىلماقچى بولۇشتى. بىر كىشى كېلىپ تۆرىگە:

— ئاق بۇغىنىڭ ئىككى خوتۇنى بار. ئىككىلىسى بىر — بىرىگە قېرىنداش، — دەپ مەلۇمات بەردى. تۆرە ئاق بۇغىنى چاقىرتىپ سوراقاندى. ئاق بۇغا خان «راست» دېدى. مىرانشاھ تۆرە:

— بۇ شەرىئەتكە ئۇيغۇن ئەمەس! بىرىنى تالاق قىلغىن، — دېگەندى، ئۇ:

— كۆڭلۈم ھەر ئىككىلىسىنى ياخشى كۆرىدۇ، — دېدى، تۆرە:

— بۇنى يالىڭاچ قىلىڭلار! ئەدەبىنى بېرىشكە تىوغرا كېلىدۇ، — دېدى.

ئاق بۇغا تۆرىنىڭ بۇ ئىشىدىن رەنجىپ، شۇ كېچىسى پىتنە قوزغاپ، ئۆزىنىڭ قەبىلىسى بىلەن كېلىپ مىرانشاھنىڭ ئادەملىرىنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى. قوشۇنىدىكىلەردىن نەچچىسى ئۆلۈپ، نەچچىسى قاچتى. تۆرىنى باغلاپ قىپچاقلارنىڭ پادىشاھى توختامىش خانىنىڭ ئالدىغا ئۆزى ئاپاردى. توختامىش خان مىرانشاھ تۆرىنى كۆرۈپ، باغلاقلىرىنى يېشىپ ئىززەت — ھۆرمەت كۆرسەتتى ۋە بۇ ئىزاھنىڭ سەۋەبىنى سورىدى. تۆرە:

— ئاق بۇغا بىر تۇغقان ئاچا — سىڭلىنى نىكاھىغا ئېلىپ

تۇ. بۇ شەرىئەتكە تۇغرا كەلمەيدۇ، ــ دېدى. ئاق بۇغا بولسا:

ــ ئەي بېگىم، ئەمر تېمۇر ئۇنىڭغا «ئۆزبېكلەرنىڭ ھەممىسىنى قىرغىن قىل!» دەپ بۇيرۇغانمىش، ــ دېدى.

لېكىن توختامىش خان ئەمر تېمۇر ساھىبقىرانىنىڭ كۆڭلىنى دەپ، تۆرىنىڭ سۆزىنى تۇغرا تاپتى ــ دە، ئاق بۇغىنى ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىلدى. تۆرىگە شاھلارغا خاس كىيىم كىيگۈزۈپ يېنىدىن ئورۇن بەردى.

ھەرقاچان تۆرە خانغا سالام بېرىش ئۈچۈن كەلگەندە، ئورنىدىن تۇرۇپ تەختىدىن ئورۇن كۆرسىتەتتى. بىر كۈنى مىرانشاھ خاندىن قايتىشقا رۇخسەت سورىدى. خان:

ــ ھەي تۆرىزادە، سەۋر قىلىپ تۇرغىن، ــ دەپ توختىتىپ قالدى.

بىر كۈنى مىرانشاھ ئۇۋغا چىقىپ، ئوۋ قىلا ــ قىلا، بىر ئەلگە كېلىپ قالدى. ئۇ بۇ يەردە يۈزلىرى ئايدەك، كىرپىكى ئوقيادەك، قېشى كامالەكتەك، گۈزەللىك گۈلشەندە يالغۇز، ئىشق گۈلخەندا جىگەرلىك بىر كېلىنچەكنى ئۇچراتىپ قالدى. بۇ كېلىنچەك توختامىش خانىنىڭ خوتۇنى، دۆلەت شەيخىنىڭ قىزى ئىدى. ئۇ مەھبۇبە كەلگىنىچە قۇدۇق بېشىدا تۇردى. تۆرە ئۇنىڭدىن سۇ تەلەپ قىلمۇدى، كېلىنچەك قاچىغا لىق سۇ توشتۇرۇپ ئۇچ قېتىم تۆكۈۋەتتى. ئۇنىڭ مەقسىتى: «تۆرە تېز ھېڭىپ قىزىق كەلدى. بىرئاز بېسىلغاندىن كېيىن سۇ ئىچىپ بولىدۇ» دېگەنلىكتىن ئىدى. كېيىن سۇ بەردى. تۆرە ئۇنىڭغا ھالىنى بايان قىلغانىدى، كېلىنچەك سۆزلىمىدى. تۆرە يەنە:

ــ ئەي بىكەچ، كىمنىڭ قىزى بولسەن؟ ئېرىڭ كىم بولىدۇ؟ ــ دەپ سورىدى. كېلىنچەك يەنە ئۇندىمەي تۇرۇۋالدى. سۆزنى ئايلاندۇرۇپ كېلىپ:

— ئېتىك نېمە؟ — دەپ سوردۇندى. كېلىنچەك ئىلاجسىز:

— ئۆزۈم بەگزادە، ئېتىم سۆيۈنچ، — دېدى.

مىرانشاھ بۇ مەلىكىنىڭ ئىشىق پىراقىدا تاقەتسىزلىنەتتى. ئۇ ئىشقىنىڭ يۈكىنى كۆتۈرەلمىگۈدەك ھالغا يەتتى. چۈشەكتە كېسەل بولۇپ ياتتى. لېكىن ئۇيىلىپ ھېچكىمگە سۆزلىمىدى.

خان ئوغلى كۆرگىلى كەلدى. مىرانشاھ تۆرىنىڭ كېسەللىكى ئېشىپ، يۈزلىرى سارغىيىپ كەتكەنىدى. شۇ يۇرتتا 200 ياشقا كىرگەن بىر قېرى ئادەم بولۇپ، تەجرىبىگە باي كىشى ئىدى. ئوغلى «تۈركان تەڭرى ئىزىلگەن» دېيىشەتتى. كېسەللەرنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپلا دەرھال نېمە كېسەللىكىنى بىلەلەيتتى. ئۇ قىش - ياز بىر غارنىڭ ئىچىدە كۆرەك جۇۋا كىيگەن ھالدا تۇراتتى. خان ئوغلىغا ۋەقەنى سۆزلىگەنىدى، بۇ چال مىرانشاھنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، ئاندىن:

— بۇ تۆرىزادە بىر كىشىگە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. يۈرەك - باغرىغا ئىشىق ئوتى تەسىر قىلىپتۇ، — دېدى. توختامىش خان:

— مەشۇقى قىزمۇ ياكى جۇۋانمۇ، ئوغلارنى بىر - بىرىگە مۇيەسسەر قىلاي، — دېدى. توختامىش خان ھەممە ئاتاقلىق خوتۇن - قىزلارنىڭ ئىسمىنى بىر - بىرلەپ ئېيىتتى. تۈركان چال ئاڭلاپ:

— بۇنىڭ مەھبۇبىسى دېيىلمىدى، — دېگەنىدى، خان ئۇنىڭ ھەرىسىدىكى ئاياللارنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ چىقتى. سۆيۈنچ بىكەچكە - كەلگەندە، چال دەرھال قولىنى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى - دە، كەلگەن پېتى خانىنىڭ قولىغا ئاستاغىنا:

— ئەي خان، بۇ تۆرە سىزنىڭ تەئەللۇقىڭىز بىكەچ خانىمغا ئاشىق بولۇپتۇ، — دېدى.

خان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېچكىمگە بىلدۈرمەي،

— ئېتىك نېمە؟ — دەپ سوردۇبدى. كېلىنچەك ئىلاجسىز:
— ئۆزۈم بەگزادە، ئېتىم سۆيۈنچ، — دېدى.
مىرانشاھ بۇ مەلىكىنىڭ ئىشق پىراقىدا تاقەتسىزلىنەتتى. ئۇ ئىشقىنىڭ يۈكىنى كۆتۈرەلمىگۈدەك ھالغا يەتتى. چۈشەكتە كېسەل بولۇپ ياتتى. لېكىن ئۇيىلمۇ ھېچكىمگە سۆزلىمىدى.
خان ئوغلى كۆرگىلى كەلدى. مىرانشاھ تۆرىنىڭ كېسەللىكى ئېشىپ، يۈزلىرى سارغىيىپ كەتكەنىدى. شۇ يۇرتتا 200 ياشقا كىرگەن بىر قېرى ئادەم بولۇپ، تەجرىبىگە باي كىشى ئىدى. ئوغلى «تۆرىكان تەڭرى ئىزىلگەن» دېيىشەتتى. كېسەللەرنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپلا دەرھال نېمە كېسەللىكىنى بىلەلايتتى. ئۇ قىش - ياز بىر غارنىڭ ئىچىدە كۆرەك جۇۋا كىيگەن ھالدا تۇراتتى. خان ئوغلىغا ۋەقەنى سۆزلىگەنىدى، بۇ چال مىرانشاھنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ، ئاندىن:
— بۇ تۆرىزادە بىر كىشىگە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. يۈرەك - باغرىغا ئىشىق ئوتى تەسىر قىلىپتۇ، — دېدى. توختامىش خان:
— مەشۇقى قىزمۇ ياكى جۇۋانمۇ، ئۇلارنى بىر - بىرىگە مۇيەسسەر قىلاي، — دېدى. توختامىش خان ھەممە ئاتاقلىق خوتۇن - قىزلارنىڭ ئىسمىنى بىر - بىرلەپ ئېيتتى. تۆركان چال ئاڭلاپ:
— بۇنىڭ مەھبۇبىسى دېيىلمىدى، — دېگەنىدى، خان ئوغلىنىڭ ھەرىسىدىكى ئايالىرىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىپ چىقتى. سۆيۈنچ بىكەچكە كەلگەنىدە، چال دەرھال قولىنى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى - دە، كەلگەن پېتى خانىنىڭ قۇلىقىغا ئاستاغىنا:
— ئەي خان، بۇ تۆرە سىزنىڭ تەئەللۇقىڭىز بىكەچ خانىمغا ئاشىق بولۇپتۇ، — دېدى.
خان دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېچكىمگە بىلدۈرمەي،

هەرەمگە كىرىپ بىكەچنى تالاق قىلدى. سۆيۈنچ بانۇ ھەيران بولۇپ، تەئەججۇپ بارەمقىنى چىشلەپ: «مەندىن بىر ئەيىب سادىر بولمىسا، نېمىشقا مېنى تالاق قىلىدۇ؟» دەپ ئويلاندى. خان بىكەچنى قوللىرى بىلەن باشقا بىر قەبىلە ئارىسىغا ئەۋەتىۋەتتى ـ دە، تۆرىنىڭ قېشىغا كىرىپ:

ـ ئەي تۆرەم، سىز ئاشىق بولغان خوتۇننى تاپتىم. ئۇنى ئېرى تالاق قىلىدى. بىزنىڭ سەۋر قىلىڭ، ئىددەت تۇگىگەندىن كېيىن سىزگە ئېلىپ بېرەيلى، ـ دېدى. كېيىن تۆرە بىلەن ئىككىسىنى نىكاھلاپ قويدى. كەچتە تۆرە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ قارىسا، قۇدۇق بېشىدا كۆرگەن مەشۇقە شۇ ئىكەن. ئۇنىڭغا قول تەككۈزمەي تۇرۇپ، ئەدەب بىلەن:

ـ سىز كىم بولسىز؟ ـ دەپ سوريغانىدى، سۆيۈنچ بىكەچ بولغان ئەھۋاللارنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ كېلىپ:

ـ خان سىزگە دوستلۇق سەۋەبىدىن مۇشۇ ئىشلارنى قىلدى، ـ دېدى.

تۆرە ھاياجانلىنىپ:

ـ مەنمۇ خانىڭ كۆڭلى ئۈچۈن شۇنداق قىلمەن، ـ دېدى ـ دە، بىكەچنى تالاق قىلىپ، خان بىلەنمۇ خوشلاشماي ئۆز ئېلىگە قايتتى. ئەمىر تېمۇر بۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ، خانىڭ ۋە ئوغلىنىڭ قىلغان مەردلىكلىرىگە ئاپىرىن ئېيتتى.

توختامىش خان ئەتىسى تۆرىنىڭ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى. ئۇ: «مەن بۇ ئىشلارنى شەرتىتكە مۇۋاپىق قىلغان تۇرسام» دەپ ئويلاندى ـ دە، سۆيۈنچ بىكەچنى ئۇنىڭغا تەۋە مال ـ دۇنيالىرى بىلەن قوشۇپ سەمەرقەنتكە ماڭدۇردى. بۇلار نامە بىلەن ساھىبقىرانىنىڭ قولىغا تەگدى. ئۇنىڭدا: «سىلەرنى ھۇرمەتلەپ بۇ نەرسىلەرنى ئەۋەتتىم» دېيىلگەنىدى. ساھىبقىران بىكەچ

نى ناھايىتى ياخشى بىر ئورۇنغا چۈشۈردى. لېكىن مىرانشاھ تۆرە ئۇنىڭ قېشىغا بارمىدى.

توختامىش خاننىڭ قىلغان ئىشلىرى دۆلەت شەيخ ئەغلانىغا ئاڭلاندى. ئۇ توختامىش خانغا قېيىن ئاتا ئىدى. قىزدىن سەمەرقەنتكە ئەۋەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، «بۇ قانداق بىھەممەتلىك» دېگىنىچە ئاتلىنىپ كېچىلەپ كەلدى - دە، بىرقانچە كىشىنى ئۆلتۈردى. خاننىڭ يۈرتىنى ئىگىلىۋالدى. توختامىش خان يالغۇز ئوزى قېچىپ تۈركستانغا كەلدى. تۈركستان ئەھلى ئۇنى قارشى ئالمىدى. بۇ يەردىن كۆڭلى رەنجىپ، سەمەرقەنتكە يۈزلەندى. ئىتتى ھېرىپ قېلىپ ماڭالمىدى ۋە يولدا ئۆلدى. توختامىشخان پىيادە مېڭىپ سەمەرقەنتىنىڭ دەرۋازىسىغا يېقىنلاشتى. بۇ چاغلاردا ساھىبقىران ئاق ساراينى ياساشنىڭ تەييارلىقى ئۈچۈن سەبىز شەھىرىگە كەتكەنىدى. توختامىشخانمۇ سەبىز شەھىرىگە ماڭدى. بىرقانچە كۈن ئاچ - توق دېگۈدەك يول يۈرۈپ، شەھىرى سەبزگە كەلدى. تىرىكچىلىك قىلاي دەپ ئاق ساراي قۇرۇلۇشىنىڭ ئىش ئورنىغا باردى. ئىش باشلىقى خاننى تاش توشۇشقا سېلىۋىلدى. خان يوغان - يوغان تاشلارنى كۆتۈرۈپ ئەكىلەتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ قىلغان ئىشىغا ھەيران بولاتتى. خان ئۆزىنى مەلۇم قىلمىشنى ئويلىسىدىيۇ، لېكىن غۇرۇرى يول قويمىدى ۋە ئىشنى قىلىۋەردى. مەدىكارلار تاماق يېيىشە، بۇ ئادەم ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، چاپىنىنى يەرگە سېلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تاماقنى يالغۇز يەيتتى. قورسىقى تويمىغان تەقدىردىمۇ، يەۋاتقان ئاش - نانلىرىدىن بىر بۆلىكىنى كىشىلەرگە بېرەتتى. ئۇنىڭ بۇ ئىشلىرىغا ھەممەيلەن ھەيران قالاتتى.

بىر كۈنى ساھىبقىران ئاق ساراي قۇرۇلۇشىنى تاماشا قىلىپ يۈرگەن كەلدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ شان - شەۋكىتىنى كۆرگەن توختامىش خان بىر «ئاھ!» تارتتى. ئاھ بىلەن تەڭ ئۇنىڭ ئاغزىدىن

ئوت ئارىلاش تۈتۈن چىقتى. ساھىبقىران بۇ «ئاھ» نى ئاڭلاپ كېلىپ بەگزادىلەرگە ئوخشايدىغان توختامىش خانىنى كۆردى. لې كىن ئۇنى تونۇمىدى. ساھىبقىران ئۇنى كۆرگەن چاغلىرىدا گۈ ۋەك ئىدى. ئۇ قاراۋۇل ساربۇغمدىن:

— بۇ قانداق كىشى؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ:

— بىلمىدىم. لېكىن ئۇ باتۇر، مەرد كىشى كۆرۈنىدۇ. كۈن كۆرۈش ئۈچۈن ئەجىر قىلىپ ئىشلەپ يۈرۈۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

ساھىبقىران خانىنى ئالدىغا چاقىرتىتى ۋە ئۇنىڭدىن ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ئەسەبنامىلىرىنى سورىدى. خان دەپ بەرمىدى. ساھىبقىران كۆڭلىدە: «مۇشۇ تاپتا مىرانشاھ بولغان بولسا ئەلۋەتتە تونۇغان بولاتتى» دەپ ئويلاپ قالدى.

ئەتىسى سۆيۈنچ بىكەچ مەپىگە ئولتۇرۇپ ئاق ساراينى تاماشا قىلغىلى كەلدى. خان خەۋەر تېپىپ ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا بېرىپ تۇردى. سۆيۈنچ بىكەچ مەپە ئىچىدە كەلمەكتە ئىدى. توختامىش خان ئەمىر تېمۇرنىڭ سۆيۈنچ بىكەچنى مەخسۇس ساقلاپ كەلگىنىگە ئاپىرىن ئوقۇغانىدى. بىكەچنىڭ كۆزى خانغا چۈشتى. ئۇ ئۆزىنى مەپىدىن خانىنىڭ ئالدىغا تاشلىۋەتتى ـ دە:

— ھەي خان، سىزگە نېمە بولدى؟ بۇنداق غۇربەتچىلىك ئازابىغا دۇچ كېلىپسىز! — دەپ كۆڭۈل سورىدى.

بۇ خەۋەر ساھىبقىرانغا ئاڭلاندى. ئۇ دەرھال يېتىپ كەلدى ۋە توختامىش خانغا باشتىن ـ ئاياغ شاھانە لىباس كىيدۈرۈدى. ئاندىن سۇ بويىغا چېدىر تىكتۈرۈپ، خانىنى ئەكىردى ـ دە، يېنىدىن ئورۇن كۆرسەتتى. ئۇنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سورىۋىدى، خان يىغلاپ تۇرۇپ بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، ناھايىتى نۇرغۇن

ئالتۇن ئىنئام قىلدى. خان ئەمر تېمۇرنىڭ ئىنئاملىرىنىڭ يېرى مىنى كەمبەغەل - يوقسۇللارغا بەردى. خىزمەتچىلەر بۇ ھادىسىنى ئەمر تېمۇرگە خەۋەر قىلىۋىدى، ئەمر تېمۇر خانىنى چاقىرىپ، بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىدى، خان:

— ئەي ساھىبقىران، مەن بۇ يەرگە ئالتۇن بېرەرمىكىن دەپ كەلمىدىم، يارەم سوراپ كەلدىم. مېنىڭ دۆلىتىمۇلكۇمىنى دۆلەت شەيخىنىڭ قولىدىن ئېلىپ بەرسىڭىز، — دەپ تەلەپ قىلدى. ساھىبقىران:

— مەن بىر چۈش كۆرگەنىدىم، چۈشۈمنىڭ تەبىرىگە ئاساسەن يامان نىيەتلىك قىپچاقلارنى ئۆلتۈرۈشكە نىيەت قىلمۇىدىم. بۇ-نىڭغا سەنمۇ رازى بولىدىغان بولساڭ ئەلۋەتتە يارەم بېرىمەن، — دېۋىدى، خان ئۆزىنىڭ كىشىلىرىدىن رەنجىگەنلىكى تۈپەيلىدىن نائىلاج رازىلىق بەردى. ئەمر تېمۇر شۇ يەردە سۆيۈنچ بەكەچنى خانغا تايىتىدىن نىكاھ قىلىپ قويدى.

ئارىدىن ئىككى يىلدىم ئۆتكەندىن كېيىن، ئەمر تېمۇر 100 كىشىنى توختامىش خانغا ھەمراھ قىلىپ، سەمەرقەنتتە — مىرانشاھنىڭ قېشىدا! قالدۇردى - دە، ئۆزى قوشۇن تارتىپ قىپچاق دەشتىگە ئاتلاندى.

دۆلەت شەيخ ئەغلانى: «ئەمر تېمۇر 100 مىڭ كىشىنىڭ قوشۇن بىلەن قىپچاقلارنى قىرغىن قىلغىلى كېلىۋاتارمىش» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدى. كۆپلىگەن كىشىلەر دۆلەت شەيخ ئەغلانىنىڭ قېشىغا مەسلىھەتكە كەلدى. بىر تېبرى باتۇر كىشى:

— ئۇرۇش قىلمىز! — دەپ تۇرۇۋالدى. دۆلەت شەيخ ئەغلانى:

— ئەمر تېمۇر تەڭرى تاغالانىڭ بىر بالاسىدۇر. سىلەر ھەر تەرەپكە قېچىپ كېتىڭلار، ئۇلاردىن سىلەرگە زىيان يەتمەسۇن. مەن بىر چارە قىلىپ كۆرەي، — دېدى.

— سىز قەرەپ قالدىڭىز، — دېدى جامائەت، — سىزنى قانداقمۇ يالغۇز تاشلاپ كېتىمىز؟

— مېنىڭ بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن!

پۇقرالار تەرەپ - تەرەپكە چېقىپ كېتىشتى. ئەمما تېمۇر ساھىبقىران قېچاق دەشتىگە بېرىپ، ھېچكىمنى ئۇچراتالمىدى. لەشكەرلەر يالغۇز قالغان دۆلەت شەيخىنىڭ ئۆزىنى تۇتۇپ ساھىبقىراننىڭ ئالدىغا ئەكەلىشتى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭدىن:

— قانداق كىشى سەن؟ — دەپ سورىۋىدى، ئۇ سۆزلىمىدى. بىرئاز سۈكۈتتىن كېيىن ئاللاتائالا ھەزرىتى نۇھ ئەلەيھىسالامغا چۈشۈرگەن ئايەتنى پاساھەت بىلەن ئوقۇدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ ھەربىتىگە ھەيران قالدى. ئۇ:

— ھەي تورغاي باتۇرنىڭ ئوغلى. مەن دۆلەت شەيخ ئەغلانى، شەيبانخاننىڭ نەسلىدىن بولىمەن. ھەرقانداق ئىش ئاللاتائالانىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدۇ. قىلماقچى بولغان بۇ ئىشنىڭ بىكار، — دەپ، سۆلايمان ئەلەيھىسالامنىڭ تەقدىرگە قارشى ئىش قىلىمەن دەپ سۈمرۈغ بىلەن بەسلىشىپ قىلغان جېدەللىرىنىڭ ئەھۋالىدىن سۆزلەۋىدى، ھەممەيلەن يىغلىشىپ كەتتى.

— سېنىڭ قان تۆكمەكچى بولغىنىڭ يامان ئىشتۇر. قىيامەتنىڭ ئازابىدىن ئەندىشە قىلىپ، كېيىن كېلىدىغان ئىشلارنى ئويلاپ ئىش قىلغان ياخشى، — دەپ سۆزىنى تۈگەتتى ئۇ. ساھىبقىران:

— شەرت شۇكى، دۆلەت شەيخ، سەن قېچاقلار بىلەن قوزغالماسلىقا توختام تۈزۈپ، قول قويۇپ، ۋەدە بەرسەڭ، ئاندىن كېيىن قىرغىن قىلىشنى توختىتىمەن، — دەپ تەلەپ قىلغاندى. دۆلەت شەيخ بۇ شەرتنى قوبۇل قىلدى. ساھىبقىرانمۇ مەردلىك قىلىپ بىر كىشىنىمۇ ئۆلتۈرمىدى. كېلىشىم يېزىلىپ،

مۆھۈر بېسىلدى. ئۇنى ئەمىر تېمۇر ئۆزىنىڭ خەزىنىسىگە تاپ-شۇردى. (شەيبان قەبىلىسى باش كۆتۈرگەن كېيىنكى چاغلاردا، خەزىنە تالان - تاراج قىلىنغاندا، ئۇلار بۇ كېلىشىمنى تېپىپ قايتۇرۇۋېلىشقانىدى.)

شۇنداق قىلىپ ساھىبقىران چىنتە قىپچاقلىرى بىلەن توخ-تامىش خاننى قايتۇرغاندىن كېيىن ئەسلىدىكى ھوقۇقىنى — ۋالىيە-لىق ئورنىنى بېرىشنى توختام قىلىپ، سۆلھنى تۆگىتىپ سەمەر-قەنتكە يانىدى.

ئەمدى مىرانشاھ تۆرە بىلەن توختامىش خاندىن سۆز ئاچلايلى.

مىرانشاھ تۆرىنىڭ توختامىش خانغا ھۆرمەتسىزلىك، چوڭ-چىلىق قىلغانلىقى، بۇنى ئاڭلىغان ئەمىر تېمۇرنىڭ تۆرىنگە غەزەپلەنگەنلىكى، تۆرىنىڭ ئىران تەرەپكە قېچىپ بارغانلىقى

ساھىبقىران ئىسكەندەر سانى بەگلەرنىڭ بېگى، خانلارنىڭ خېنى دەشت قىپچاقنى كەتكەن ۋاقتىدا، مىرانشاھ تۆرە سەمەر-قەنتكە، مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە بۇخارايى شەرىپكە ھاكىم قە-لىپ بەلگىلەنگەنىدى. توختامىش خان مىرانشاھنىڭ قېشىدا قالغانىدى.

بىر كۈنى ئۇلار «سەمەرقەنتكە يېقىن بىر توقايلىققا بىر ئارسلان پەيدا بولۇپتۇ» دەپ ئاڭلاشتى. تۆرە بىرقانچە كىشى بىلەن ئاتقا مىنىپ توقايلىققا باردى. بىرئازدىن كېيىنرەك توخ-تامىش خانمۇ باردى. ئۇ بارغانلارنىڭ قېچىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى - دە، «نېمە ۋەقە بولدى؟» دەپ سورىۋىدى، ئۇلار:

— ئارسلان توقايلىقتىن چىقىپ بىزگە قاراپ يۈگۈردى،

بىز «تۆره ئارسلاننىڭ چاڭگىلىغا دۇچ كەلدى» دەپ ئويلىدۇق. شۇڭا قېچىپ كېلىۋاتىمىز. ــ دېيىشتى. خان شۇ زامات ئات يۈگۈرتۈپ بېرىپ توقايلىقنىڭ ئىچىگە قارىۋىدى، ئارسلاننىڭ مىرانشاھ تۆرىنى دەرەخزارلىق ئىچىگە سولىۋالغانلىقىنى كۆردى. تۆره بولسا ئارسلان بىلەن تۇتۇشۇپ قالغانىدى. ئارسلان مىرانشاھنى ئىلاج قىلىپ ھالاك قىلىشنىڭ قەستىدە ئىدى.

شەرەفىدىن يەزدى دەيدۇكى: «مەن بۇ ۋەقەلەرنى مىرزا خېلىل تۆرىدىن ئاڭلىغانىدىم. ئۇ دادىسى مىرانشاھتىن ئاڭلىغانىكەن».

شۇ كۈنى توختامىش خان ئارسلانغا توغرا كېلىپ، شۇنداق ئوق ئاتقانكى، ئوق ئارسلاننىڭ ماڭلىيىدىن تېشىپ كىرىپ، قۇيرۇقىدىن چىقىپ، بىر دەرەخقە قادىلىپ قالغان.

شۇ زامات تۆره خانغا:

ــ قىلغان بۇ ئىشىڭنى مېنىڭ شەنىمگە بېغىشلا، كىشىلەرگە: «ئارسلاننى تۆره ئۆلتۈردى» دېگىن، كىشىلەر ئارىسىدا مېنىڭ ئېتىبارىم كەتمىسۇن، ــ دەپ تەلەپ قىلدى. خانمۇ:

ــ ماقۇل، لېكىن سەنمۇ كىشىگە ئېيتما! ــ دېدى. ئىككىيلەن ۋەدە قىلىشىپ توقايلىقتىن چىقىشتى ۋە:

ــ ئارسلانغا تۆره ئوق ئاتتى! ــ دەپ ۋارقىراشتى. ئاندىن خىزمەتچىلەرنى بۇيرۇپ، ئارسلاننىڭ ئۆلۈكىنى ئەكەلدۈردى. ئۇ بويى توققۇز گەز، گۈلدار، تولىمۇ چوڭ ئارسلان ئىدى. خىزمەتچىلەر ئارسلاننىڭ تېرىسىنى سويۇپ، ئىچىگە سامان تىقىشتى.

شۇ چاغلاردا، مىرانشاھ تۆره بىلەن ئۆزىمەر شەيخ تۆرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر ئاز قورساق ئۇرۇشى بار ئىدى. مىرانشاھ خىزمەتچىلىرىگە:

ــ ئارسلان تېرىسىنى ئاپىرىپ، بۇخارانىڭ سەمەرقەتتىكە

قارايدىغان دەرۋاز نىسمنىڭ ئالدىغا قويۇپ قويۇڭلار. لېكىن كېچە-سى مېڭىڭلار. سىلەرنى ھېچكىم كۆرمىسۇن! قېنى مىرزا ئۆمەر شەيخ نېمە ئىش قىلىدۇ، كۆرۈپ باقاي، — دېدى. ئارسلاننىڭ بويىنىغا بىر پارچە خەت يېزىپ قويۇشتى.

ئەتىسى بۇخارالىقلار بۇخارا دەرۋازىسىغا يېقىن يەردە تۇرغان ئارسلاننى كۆرۈشتى ۋە دەرھال ئۆمەر شەيخ تۆرىنى بۇ ئىشلاردىن ۋاقىپلاندۇردى. مىرزا ئۆمەر شەيخ بەگلىرىنىڭ تۇسۇ-شىغا قارىماستىن دەرھال ئاتلاندى. ھېچ تەرەپكە قارىماي كې-چىسى ئۇدۇللا دەرۋازىدىن چىقىپ، چۇقان سالغان ھالدا ئارسلان-غا نەيزە ئۇردى. ئۇ شۇ ھامان ئۇنىڭ قېنى يوق، ئۆلۈك ئارس-لان ئىكەنلىكىنى، بۇ يەرگە ئۆزىنى مازاقلاش ئۈچۈن قويۇلغا-نىنى چۈشەندى. ئارسلاننىڭ بويىندىكى خەتنى ئېلىپ ئوقۇۋىدى ئۇنىڭغا: «مەن مىرانشاھ تۆرە، بۇ ئارسلانىنى بىر ئوق بىلەنلا ئۆلدىدىم. تېخى سەن مېنىڭ بىلەن ئۇرۇشكە سوقۇشتۇرماقچى بو-لۇپسەن. سەن ئەقەللىسى مۇشۇكنىڭمۇ ھۆددىسىدىن چىقالماي-سەن!» دەپ يېزىلغانىدى.

مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە ئويلىنىپ قالدى.

شۇچاغ «ھىندىستان شەھىرىنىڭ ئەلچىسى ساھىبقىرانىنىڭ ھۆزۇرىغا بېرىش ئۈچۈن چارجوي يولى بىلەن كېلىۋېتىپتۇ» دې-گەن خەۋەر كەلدى.

ئەلچى بۇخاراغا يېتىپمۇ كەلدى ۋە مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرىگە كۆرۈنۈش قىلدى.

— نېمە سوۋغات كەلتۈردۈڭ؟ — دەپ سوردى ئەلچىدىن ئۆمەر شەيخ تۆرە. ئەلچى بىر يانى كۆرسەتتى ۋە:

— بۇنى ھىندىستان خانىسى مىلوخان ئەمىر تېمۇرگە بەر-گىن دېگەنىدى، — دېدى.

— ئاتامنىڭ، — دېدى مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە، — قولى

مىيىپتۇر. يانى تۇتالمايدۇ. ماڭا بەرگىن، — دېدى - دە، يانى قولىغا ئېلىپ ئۈچ قېتىم تارتىپ، ئاندىن ئەلچىگە قايتۇرۇپ بەردى.

— سەمەرقەنتكە ئاپارغىن! — دېدى يەنە ئۆمەر شەيخ تۆرە ئەلچىگە، — دادام سەپەرگە كەتكەن. مىرانشاھ تۆرىگە: «بۇنى ساڭا ئۆمەر شەيخ تۆرە ئۈچ قېتىم تارتىپ ئاندىن ئەۋەتتى» دېگىن، — دەپ تاپىلىدى.

ئەلچى سەمەرقەنتكە كەلدى - دە، مىرانشاھقا كۆرۈنۈش قىلدى ۋە كېلىش ئەھۋالىنى بايان قىلدى. تۆرە يانى كۆرۈپ تەلەپ قىلىۋىدى، ئەلچى ئۇنى توختامىش خاننىڭ قولىغا بەردى. توختامىشخان تارتىپ كۆرەي دەپرەك، يەنە ھۈرمەت يۈزىسىدىن يانى مىرانشاھنىڭ قولىغا بەردى. مىرانشاھ يانى قولىغا ئېلىپ تۆت قېتىم تارتىپ، بەشىنچى قېتىمدا سۇندۇرۇپ قويدى. ئۇ بۇ ئىشنى توختامىش خاندىن كۆرۈپ، كۆڭلىدە ئۇنىڭغا ئاداۋەت پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مىرزا ئۆمەرنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ تېخىمۇ جىلە بولدى.

خەلق ئىچىدە: «يولۋاسنى توختامىش خان ئۆلتۈرۈپ، شۆھرىتىنى تۆرىنىڭ نامىغا بەخش قىلىپتۇ» دېگەن سۆزلەر تارالغانىدى. توختامىش خان ھېچكىمگە بۇ ھەقتە بىرەر ئېغىز گەپ قىلمىغان بولسىمۇ، يەنە بۇ ئىشنى خاندىن كۆرۈپ، نۆۋكەرلىرىگە:

— خاننى تۇتۇڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

توختامىش خان ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئاڭلاپ قورقمىدى ياكى قاچمىدى. تۆرىنىڭ ئادەملىرى كېلىپ ئۇنى مەھكەم باغلاشتى. مىرانشاھ:

— بوينىغا تاش باغلاپ دېڭىزغا چۆكتۈرۈۋېتىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

خىزمەتچىلەر تۆرە دېگەندەك قىلدى. خان بىچارە سۈداگاھى چۈمۈپ، گاھى لەيلەپ، يۈمۈلەنسپ كېتسپ بارماقتا ئىدى.

شۇ چاغلاردا، پەقىيە ئوبولەيس رەھمىتىلا ھەزرەتلىرىنىڭ دېگىز بويىدا باغچىسى بار ئىدى. ئۇ زات دېگىزدا لەيلەپ كېلىۋاتقان توختامش خاننى قۇتۇلدۇرۇۋالدى. ئۇنى ياخشى ئاسراپ بېقىشتى. شۇنداق قىلىپ ئۇ بىرقانچە كۈندە ياخشىلىنىشقا باشلىدى. شەيخ ئوبولەيس ھەزرەتلىرى ئۇنىڭ خىزمىتىدە بولدى.

ساھىبقىران قىپچاق دەشتىنى بويسۇندۇرۇپ، شان - شەرەپ بىلەن قايتىپ كېلىۋاتقىنىدا، «مىراتشاھ توختامش خاننى دېگىزغا تاشلىدى» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدى. ئەمىر تېمۇر كۆڭلىدە مىرانشاھنى ئۆز تەختىنىڭ ۋارىسى قىلىپ بەلگىلەپ قويغانىدى. بۇ پىكىرىدىن يېنىپ، ئىرزا ئۆمەر تۆرىگە تون — سەرپاي سوۋغات قىلىپ ئەۋەتتى. مىرانشاھ تۆرىگە بولسا كالتەك ئەۋەتتى. مىرانشاھ كالتەكنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن بۇنىڭ دادىسىنىڭ غەزىپىنىڭ بەلگىسى ئىكەنلىكىنى، كەلگەندە ئوبدان مۇئامىلىدە بولمايدىغانلىقىنى چۈشىنىپ، يېرىم كېچىدە قەلەندەر سۈرتىدە ياسىنىپ قاچتى.

ساھىبقىران كېلىپ، ئوغلىنىڭ قاچقانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. ئوبولەيس ھەزرەتلىرى توختامش خاننى ئۇنىڭغا سالامەت ئەكىلىپ تاپشۇردى. ساھىبقىران ئوبولەيس ھەزرەتلىرىدىن كۆپ خۇشال بولۇپ، توختامش خاننى ناھايىتى ئىززەتلىدى. ئۇنىڭغا كۆپلىگەن قۇل ۋە قوشۇننى قوشۇپ قىپچاق دەشتىگە يولغا سالدى. ساھىبقىران ئۆز تەختىدە ئولتۇردى. ئەمىر تېمۇر مىرانشاھنى ئىزدەش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە ئادەم ماڭغۇزدى.

تۆرە قېچىپ كېتىۋېتىپ، قەيەردە قەلەندەرلەر بولسا شۇلار بىلەن بىللە بولدى. بىر كۈنى قەلەندەرلەرنىڭ باشلىقى:

بىز بىلەن بىرگە بولماقچى بولساڭ، سائىللىق قىلىپ تۇ

لمگەن، — دېدى. لېكىن تۆرىنىڭ ئەلدىن بىرنەرسە تىلەشكە بوينى بۇگىلمىدى. كۆڭلىدە: «جان بەقىش ئۇچۇن ئىش قىلاي» دەپ ئويلىدى ۋە توس شەھەرىدىكى مەدىكار بازىرىغا كېلىپ ئولتۇردى. ھېچكىم تۆردىنى ئىشقا يالىمىدى. ئۇلار: «بۇ قەلەندەر بىزنىڭ ئىشىمىزنى قىلالمىغۇدەك» دېيىشىپ كېتىشىمەكتە ئىدى.

ئۇچىنچى كۈنى، مەدىكار بازىرىدا تۆرىدىن باشقا ھېچكىم قالمىدى. كېيىنرەك بىر ئاقساقال كىشى كەلدى ـ دە، ئۇنىڭدىن:

— باغقا قورۇق ياساشنى بىلەمسەن؟ — دەپ سورىدى، تۆرە:

— تازا ياخشى بىلىمەن! — دەپ جاۋاب بەردى.

قېرى كىشى تۆرىنى بېغىغا باشلاپ باردى. ئىشقا كېرەك لىك ھەممە سايمانىنى ئەكەلدى ـ دە، ئىش ھەققىنى توختام قىلىپ، تۆرە بىلەن باغنى ئايلاندى. باغنىڭ چېتىدە بىر ئالىي بىنا بار ئىدى. دەرۋازىسىغا 70 قۇلۇپ سېلىنغانىدى. قۇلۇپ لارغا قوڭغۇراقلار باغلاپ قويۇلغانىدى. ھەممىدىن ئېگىزدىكى قۇلۇپقا بەختۇلنەسرىنىڭ كېيىنكىلىرىگە خىسراۋ پەرۋىز، نوشىروان، ئەل ئابباس، پادىشاھ ئىسمائىل، سۇلتان مەھمۇد، سۇلتان سەنجەر، خارەزمى، چىڭگىزخان... قاتارلىق مەشھۇر شاھلارنىڭ نامى يېزىلىپ، ئەڭ ئاخىرقىسىغا شاھ شىجائنىڭ نامى يېزىلغانىدى. تۆرە چالدىن:

— بۇ قانداق قۇلۇپ؟ نېمىشقا ھەممە ئۇلۇغلارنىڭ ئىسمى يېزىلغان؟ — دەپ سورىغانىدى، چال:

— ھەي بىگىت، بۇنىڭ بىلەن نېمە كارىڭ بار؟ ئۆزۈڭنىڭ ئىشىنى قىل! — دېدى.

— شۇلارنى، — دېدى تۆرە يېلىنغان ھالدا، — مەنمۇ بىلىپ قالسام نېمە بولىدۇ؟ بۇۋا ئېيتىپ بەرسەڭ!

چال يۇمشىدى ـ ده، سۆزلەشكە باشلىدى.

ـ بۇ گۈمبەزلەرنى، ـ دېدى چال، ـ «قوببەتلي هاجەت» دەپ ئاتايدۇ. يامغۇر ياغمىغاندا خەلق بۇ يەرگە كېلىپ دۇئا قىلىشىدۇ. ئاللا تائالا ئۇلارغا يامغۇر ئەۋەتىدۇ. ئەمما ھېچ كىشى بۇ گۈمبەزنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلمەيدۇ. ھەربىر قۇلۇپنى ئىلگىرى ئۆتكەن ھاكىمدارلار مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئۆزى سالغاندۇر. دېمەك بۇ قۇلۇپلار ئۇلاردىن يادىكار قالغان. ئۇلارنىڭ ھېچقايسى بۇلارنى ئېچىپ كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولۇشالمىغان. مېنى ھەسەن مۇنەججىم دەپ ئاتىشىدۇ. بۇ قۇلۇپلارنىڭ ئاچقۇچى مەندە بار. ھەربىر ئەمىر قۇلۇپ سالغاندا ئاچقۇچنى ماڭا تاپشۇرغان. بەختۇلنەسىر زامانىدىن ھازىرغىچە ئىككى مىڭ يىل ئۆتتى. ھەممە ئاچقۇچ ماڭا يىغىلدى. ئەمما ماڭىمۇ بۇلارنى ئېچىشقا رۇخسەت يوق.

ـ ھېچكىمنىڭ ئېچىشىغا رۇخسەت قىلىنمىغانمۇ؟

ـ ھېكمەت كىتابلىرىدىن كۆرۈشۈمچە، ئاخىر زاماندا ئۆزبېكلەر ئىچىدە ئىسكەندەر سانى تۇغۇلىدىكەن. ئۇنىڭ بىر ئوغلى كېلىپ بۇ ئىشىكتىكى قۇلۇپلارنى ئاچىدىكەن. بۇ قۇبىلەرنىڭ ئىچىدە نېمە بولسا كۆرىدىكەن. بۇنى ئاچقان كىشى يەر يۈزىنى ئىگىلەيدىكەن، ـ دېدى چال.

مىرانشاھ بۇ قۇلۇپلارنى ئېچىشنى ئارزۇ قىلدى ۋە چالدىن:

ـ بۇنىڭ دەرۋازىسىغا باردىغان يولنىڭ نىشانىسى بارمۇ؟ ـ دەپ سورىۋىدى.

ـ بار، بۇ ئىمارەتنىڭ سول تەرىپىدە يادا تېشى بار. ئۇنى سول قول بىلەن ئالسەن، ـ دەپ ئۇقتۇرىدى چال.

تۆرە كېلىپ قارىۋىدى، مۇنەججىم دېگەندەك بەلگە كۆرۈندى.

ـ بۇنىڭدىنمۇ باشقا نىشانى بارمۇ؟

ـ ھەي يىگىت، ـ دېدى مۇنەججىم، ـ مۇنچە كۆپ

سوئاللارنى بەردىڭ. نېمە قىلماقچىسەن؟ قوي، بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايسەن!

تۆرە ئۆزىنى تولا مۇبالىغە بىلەن تونۇشتۇردى:

— مەن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى، ئەمىر تۇرغاينىڭ نەۋرىسى، قاراچار نويانىنىڭ نەسلىدىن بولىمەن.

مۇنەججىم چال:

— ئەي تۆرە بالا، بۇ كۆرگىنىڭ ئۇجمە دەرىخىدۇر. بەختۇلنەسىر بۇنى ئۆز قولى بىلەن قويغان. بەختۇلنەسىردىن بىزگە يەنە بىر قىلىچ قالغان. ئۇنى ھېچ كىشى غىلىپىدىن چىقىرالمايدۇ. ئەگەر چىقارسا، بۇ دەرەخكە ئورۇپ، دەرەخنى ئىككى پارچە قىلسا، بۇ قوبۇنىڭ ئىشكى ئېچىلىدۇ، — دېدى. تۆرىنىڭ تېخىمۇ زوقى ئېشىپ چالغا يالۇرۇشقا باشلىدى. چال ھېلىقى قىلىچنى ئەكەلدى. تۆرە قىلىچنى سول قولىغا ئېلىپ، ئىرلا زوروقۇپ، غىلىپىدىن سۇغۇرۇۋالدى. بۇنى كۆرگەن مۇنەججىم تەججۇپ بارمىقىنى چىشلەپ قالدى. ئاندىن كېيىن تۆرە قىلىچنى ھېلىقى ئۇجمە باغچىغا چېپىۋىدى، دەرەخ ئىككى پارە بولدى. دەرەخنىڭ ئارىسىدىن بىر قۇتا چىقتى. ئۇنىڭدا ئىبرى (يۇرى — كونا يەھۇدى تىلى) تىلىدا يېزىلغان بىر پارچە خەت بار ئىدى. خەتتە: «بۇ ئىشلارنى قىلغان كىشى بەختۇلنەسىرنىڭ قولۇپىنى ئاچقايسەن. ھوشيار بول، بۇ يەردە بىر قوزۇق بار. ئۇنى تاپقىن، ئاندىن بۇ قولۇپلار ئېچىلىدۇ» دېيىلگەنىدى.

شۇ ئارىدا بىر قېرى كىشى كېلىپ:

— بۇ قانداق كىشى، نېمە ئىش قىلىدىكەن؟ — دەپ سورىدى، مۇنەججىم چال:

— بۇ، بەگزادىلەردىن ئىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى. قېرى كىشى ئىشەنمىگەنىدى، تۆرىنى تولىمۇ تەرىپلەپ بەردى. ئاخىرى تۆرە ئۆزى «ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن» دېدى. ئۇ قېرىمۇ:

— ئەگەر بۇ ئىشىكنى ئاچساڭ، سېنىڭ ئاتاڭ يەرنىڭ يۈزىنى، كۈننىڭ كۆزىنى ئېلىپ، ھەممىنى ئۆزىگە ئىتائەت قىلدۇر-رىدۇ، — دېدى.

مۇنەججىم ئاچقۇچلارنىڭ ھەممىسىنى تۆرىنىڭ قولىغا تاپشۇردى. تۆرە ئاچقۇچلارنى ئالغاندىن كېيىن، تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ بىر-بىرلەپ ئېچىشقا باشلىدى. نۆۋەت بەختۇلنەسىرنىڭ قۇلۇپىغا يەتكەندە بىردەم ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئاچاي دەپ تەمشىلىۋىدى، ھەسەن مۇنەججىم:

— ئەي يىگىت، ھوشيار بول، خەۋەردار بول، ئۆزۈڭنى زايە قىلىۋەتمە! بىر ئامال قىلىپ قايتىپ چۈش، — دېدى — دە، ئۆزى كەينىگە ياندى. تۆرە كېيىن كەلگەن قېرى كىشىگە:

— ئەي بوۋا، كەل. قۇلۇپنى سەن ئاچ، ئىچكىرىدە ئالتۇن بەكمۇ كۆپ ئىكەن، — دەپ چاقىردى ۋە يېقىن كەلگەندىن كېيىن ئاچقۇچنى ئۇنىڭغا بەردى. قېرى يۇقىرى چىقىپ ئاچقۇچنى قۇلۇپقا سېلىشىغا ئىچكىرىدىن «تاراق-تۇرۇق» ئاۋازلىرى ئاڭلاندى — دە، بىر ئوق كېلىپ قېرىنىڭ كۆكسىگە تەگدى. قېرى ئوڭدىسىغا يىقىلىپ ئۆلدى. ئۇنى تۆرە بىلەن مۇنەججىم ھېچكىمگە بىلدۈرمەي گۆر كولاپ كۆمۈۋەتتى. ئاندىن ئۇلار قۇبىنىڭ ئىچىگە كىرىپ قارىسا، سەندەل ياغىچىدىن قىلىنغان بىر تەخت قويۇغلۇق ئىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىدە نىقابلانغان بىرى ياتاتتى. تۆرە دەرھال بېرىپ ئۇنىڭ يۈزىنى ئېچىپ قارىغانىدى، بىر گۈزەل، بەرنا كىشى گوياكى ئۇيقۇدا ياتقاندەك ياتاتتى. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 گەز، كەڭلىكى ئۈچ گەز ئىدى. بېشى يوغان، بۇرنى ئۈچ غېرىچ ئىدى. بارماقلىرىنىڭ ھەربىرى بەش غېرىچ كېلەتتى. بېشى تەرىپىگە بىر لەۋھە ئېسىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا بىرقانچە قۇر خەت يېزىلغانىدى. ئۇقۇپ كۆرۈۋىدى، بۇ زات بابەركات ئەرمىيا ئەلەيھىسسالام ئىكەن. بەختۇلنەسىر بۇ

زاتنى تۆسكه ئەكىلىپ، ئۇستىلار ئارقىلىق تىلسىمات بىلەن ئىمارەت ياستىپ قويغان ۋە پايتەختتىنى تۆسكە قۇرغانىكەن. ئۇمۇ ئۆز ۋاقتىدا يەر يۈزىنى بويسۇندۇرغانىكەن. ئۇ جەسەتنى بۇ يەردە قويغاندىن كېيىن، مۇبارەك قەبرىسگە گۈمبەز ياستىپ، دەرۋازىسغا قۇلۇپ سالدۇرۇپ، بۇ بىنالارنى ياساتقۇزغانىدى. ھەرقانداق كىشىنىڭ بىر ھاجىتى بولسا مۇشۇ قەبرە ـ شەرىپكە كېلىپ مۇناجات قىلسا، قىلىنچىلىقى ئاسان بولاتتى. (كاپىر بولسىمۇ مۇناجاتى قوبۇل بولاتتى.) بۇ گۈمبەزلەر كېيىن شاھ ئىسمايىل شىئەنىسىڭ ۋاقتىدا خاراب بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ مازاردىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

تۆزە ئۇ زاتنى زىيارەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن تاشقىرىغا چىقىپ يەنە ئىشىككە قۇلۇپ سالدى. ھەسەن مۇنەججىم تۆرىنى بىرقانچە كۈن قوندۇرۇپ مېھمان قىلدى. كېيىن مۇنەججىم:

— ھەي تۆرىزادە، سىزنى ئاتاڭنىڭ قېشىغا ماڭدۇراي، — دېگەنىدى، مىرانشاھ ئۇنىمىدى ۋە «ھەجگە بارىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى. مۇنەججىم تۆرىگە:

— ئەگەر ئاتاڭ بۇ يۇرتلارغا كەلسە، بىزنى سالامەت قويسۇن، بۇ يۇرتلارغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمىسۇن، — دەپ تەلەپ قويدى. تۆرە ماقۇل بولدى ـ دە، بۇ ھەقتە دادىسغا بىر پارچە خەت يېزىپ مۇنەججىمنىڭ قولىغا بەردى. مۇنەججىم بۇ بىر كىتابنى تۆرىگە بەردى ۋە: «ھەرقانداق يەردە بىرەر قىيىنچىلىققا دۇچ كەلسەڭ، بۇ كىتابنى مۇتالىئە قىلغىن. ھەرقانداق ئىشىڭ ئۇنسىڭ بىلەن راۋاجلىنىدۇ» دەپ تاپىلىدى. تۆرە ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ نىشاپۇر تەرەپكە راۋان بولدى.

مىرانشاھ ئىبنى ئەمىر تىمۇرنىڭ مەنسۇر بىلەن ئۇچراشقانلىقى، ئاندىن كېيىن مازاندىران شاھلىقىغا بارغانلىقى

شۇ چاغلاردا نىشاپوردا شاھ شىجائىنىڭ ئوغلى شاھ يەھيا ئاتىسىنىڭ تەختىگە ئولتۇرغانىدى. مىرانشاھ تۆرە بۇ شەھەرگە كىرىپ رەستدىكى ئېگىزلىكى 80 گەز كەلگىدەك بىر خادىنىڭ ئۈچىغا بىر تاۋاقنى باغلاپ قويغانلىقىنى كۆردى. ھەرقانداق كىشى كېلىپ ئۇنىڭغا ئوق ئېتىپ تەككۈزەلمەي كېتەۋاتاتتى. ئەما شاھ يەھيا ئوق ئاتسا دەرھال تېگەتتى.

تۆرە يېقىن كېلىپ قاراپ تۇرغاندا، شاھ ئۇچ قېتىم ئوق ئېتىۋىدى، تەگمەي قالدى، تۆرە بىرىدىن ئوقيا سورىۋېلىپ ئوق ئېتىۋىدى، ئوق تاۋاققا تەگدى. شاھ ناھايىتى ئىزا تارتتى (چۈنكى مىرانشاھ قەلەندەر كىيىمىدە ئىدى.) ۋە ئاچچىقلىنىپ:

— ھەي قەلەندەر، نەدىن كەلدىڭ؟ — دەپ سوردى.

— تۇراندىن كەلدىم، — دېدى تۆرە.

شۇ چاغلاردا ئىران بىلەن تۇران ئەللىرى بىر-بىرى بىلەن ئېپ ئەمەس ئىدى. مىرانشاھنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان شاھ كۆڭلىدە «بۇ قەلەندەر ئۆز يۇرتىغا بېرىپ خالىغىنىچە لاپ ئۇرسا كېرەك» دەپ ئويلىغىنىچە ئوردىسىغا يانىدى. شۇ كېچىدە تەختتە ئولتۇرۇپ بىر چۈش كۆردى ۋە قورقۇپ ئويغىنىپ كەتتى. قورقۇنچىنىڭ زىيادىلىكىدىن كۆرگەن چۈشى ئېسىدە قالمىدى ۋە ئويلاپمۇ تاپالمىدى.

ئاخىرى ۋەزىر ئارقىلىق شۇ يەرلىك بەردى ئىسىملىك بىر مۇنەججىمنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— كۆرگەن چۈشۈمنى ئۇ نېتۇپ قالدىم. سەن ئۇنى تاپقىنا — دېدى.

بەدرى دېدىكى:
ئىلمىي غايىنى كىشى بىلمەس بىلۇر رەببى ـ جېلىل،
ھەقدىن ئۆزگە كىم بىلۇرمەن دېسە باۋۇر قىلمىغىل.
ئېيتمىغۇنچە جىبرەئىل ئېيتماس ئىدىلەر ھەق رۇسۇل،
تەڭرى تا سۆز ئېيتماغۇنچە ئېيتماس ئېردى جىبرەئىل.

خان ئاچچىقى بىلەن:

ـــ ئەگەر چۈشۈمنى تاپالمىساڭ كۆرۈمگە كۆرۈنمە! ـــ دەپ بەدرىنى ئوردىدىن قوغلاپ چىقاردى. مۇنەججىم قايغۇغا چۆمگەن ھالدا، گۆرباغ دېگەن يەرگە كېلىپ تۇرۇپ قالدى. بۇ يەردە مىرانشاھ تۆرە بار ئىدى. ئۇلار بىر ـ بىرى بىلەن ھال ئەھۋاللىشىپ تونۇشۇپ قالدى. مىرانشاھ تۆرە بەدرىنىڭ غەم ـ قايغۇغا چۆمگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى سورىدى. مۇنەججىم ئۇنىڭغا سۆزلەپ بەردى. تۆرە تۆستىكى مۇنەججىم بەرگەن كىتابنى ئوقۇپ باقتى. شاھ يەھيا كۆرگەن چۈش ۋە ئۇنىڭ تەبىرى كىتابتا بىزنقلىق ئىدى، ئۇ شۇنان بەدرىگە:

ـــ بېرىپ شاھقا: «مېنىڭ بىر شاگىرتىم بار، چۈشۈڭنى ۋە ئۇنىڭ تەبىرىنى شۇ دەپ بېرىدۇ» دېگىن، ـــ دەپ ئۆگەتتى. بەدرى:

ـــ ھەي قەلەندەر، ئىلمىي نۇجۇمدىن خەۋرىڭ بارمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بار، ـــ دەپ جاۋاب بەردى مىرانشاھ.

ـــ ئۇنداق بولسا، ـــ دېدى بەدرى ئۇنىسى سىناپ، ـــ مېنىڭ قولۇمدىكى نېمە؟ ـــ دەپ سوئال بەردى.

تۆرە ھېسەن مۇنەججىمنىڭ كىتابىغا قاراپ چىقىپ:

ـــ قولۇڭدىكى ئالتۇن! ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

بەدرى ئۇنىڭ تاپقۇرلۇقىنى كۆرۈپ ئىتتىقادى ئاشتى ۋە

شاهنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ تەزىم قىلدى. شاھ:

ــ مېنىڭ چۈشۈمنى تاپتىڭمۇ؟ ــ دېۋىدى، بەدرى:

ــ مېنىڭ بىر شاگىرتىم بار، چۈشىڭىزنىڭ تەبىرىنى شۇ ئېيتالايدۇ، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ــ ئەكەل! ــ دەپ بۇيرۇدى شاھ.

بەدرى تۆرىگە ياخشى كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ، شاھ يەھيانىڭ قېشىغا ئەكىرىپ تەزىم قىلىپ تۇردى. شاھ مىرانشاھتىن:

ــ ھەي يىگىت، بەدرىنىڭ شاگىرتى بولامسەن؟ ــ دەپ سورىغاندى، تۆرە:

ــ بەدرىگە شاگىرت بولۇش دېگەن گەپ ماڭا نومۇستۇر. مەن ھەسەن مۇنەججىمنىڭ شاگىرتى بولىمەن. چۈنكى ھەسەن مۇنەججىم بەدرىگە پىسەنت قىلمايتتى، ــ دېدى.

ــ ئەمىسە مېنىڭ چۈشۈمنىڭ تەبىرىنى ئېيتقىن! ــ دەپ بۇيرۇدى شاھ يەھيا.

ــ مەن بەدرىنىڭ ئورنىدا ئولتۇرىمەن، ئۇ مېنىڭ جايىمغا ــ تۆۋەنگە چۈشۈپ ئولتۇرسۇن، ــ دەپ تۇرۇۋالدى تۆرە.

شاھ شۇنداق قىلىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن، تۆرە بەدرىنىڭ ئورنىغا ئۆتۈپ ئولتۇردى.

ــ ئەي شاھ، ــ دېدى تۆرە چۈشكە تەبىر بېرىپ، ــ چۈشىڭىزدە بىر ئېگىز بويلۇق ئاقساقال كىشىنى كۆردىڭىزمۇ؟

ــ ھەئە، راست كۆردۈم، ــ دېدى شاھ ھەيران بولغان ھالدا.

ــ ئۇ كىشى سىزگە ھەيۋە ـ سىياسەتلەرنى قىلدى، يەنە سىزگە بىر نەرسىنى بەردى. بۇ چۈشنىڭ مەنىسى مۇنداق: بەدرى ئىلگىرى سىزگە ۋەزىر ئىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئورنىغا مەن ۋەزىر بولدۇم، شۇنداقمۇ؟ بۇنى «دەۋر زامان گەردىشى پەلەك» دەيدۇ. بەدرىنىڭ ئورنىغا مېنىڭ ئولتۇرغانلىقىمنىڭ سەۋەبلىرىنى

ئويلاپمۇ قويمىدىڭىز. بۇنىڭ تېگى بار ئىش. ئىلگىرى ھەسەن مۇنەججىم سىزگە ۋەزىر بولغانمىكەن. بەدرىنىڭ پىتنىسى بىلەن ئۇنىڭغا تۆھمەت ـ گۇناھلارنى ئارتىپ ئوردىدىن ھەيدەپ چىقىرىپ، ئورنىغا بەدرىنىڭ قويۇپسىز، ئەمدىلىكتە مەن يەنە سىزگە ۋەزىر بولدۇم، شۇنداقمۇ؟

ـــ شۇنداق.

ـــ شۇنداق بولسا، ئەمدى ھەسەن مۇنەججىم مېنىڭ ئورنىمدا ئولتۇرسۇن،ـــ دەپ گەپنى تامام قىلدى مىرانشاھ.

شۇنداق قىلىپ شاھ يەھيا ھەسەن مۇنەججىمنى چاقىرتىپ ئۇنى ۋەزىر قىلىپ بەلگىلەپ، بەدرىنى زىندانغا سالدى.

تۆرە يەنە قەلەندەرلىك كىيىملىرىنى كىيىپ، مۇنەججىم بىلەن خوشلىشىپ ھەج سەپىرىنى داۋام قىلدى. ئۇزۇنى ھېچكىمگە ئاشكارىلىماي يول يۈرۈپ، نىشاپۇرنىڭ دەشتلىرىنى ئارىلاپ، دەم ئېلىش ئۈچۈن بىر ئېرىقنىڭ بويىدا ئولتۇرغانىدى. چىرايلىرى سارغايغان، قوللىرى ئارقىسىغا قىلىپ باغلانغان بىر يىگىتنىڭ ئات ئۈستىدە قېچىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى، ئارقىسىدىن قىرىقچە كىشى قوغلاپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇلار ھەر ھالدا يىگىتنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ توراشقا باشلىدى. شۇ چاغدا باغلاقلىق يىگىت مىرانشاھقا قاراپ:

ـــ ئەي قەلەندەر يىگىت، قۇللۇقتىن بايلىققا، گادايلىقتىن شاھلىققا ئېرىشەي دېسەڭ، مېنى قۇتۇلدۇرغىن. قولۇمنى يېشىۋېتىپ، مېنىڭ تاماشامنى كۆرۈ،ـــ دەپ كۆپ يالۋۇردى. قوغلاپ كەلگۈچىلەرمۇ:

ـــ ھەي يىگىت، پادىشاھىمىزنىڭ ئەزىيىدىن قۇرقمىن. ئۇنى يەشمە، ئۇنىڭ بىلەن كارىڭ بولمىسۇن!ـــ دەپ توۋلاشتى. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ غەيرىتى جۇش ئۇرغان تۆرە ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ھېلىقى يىگىتنىڭ قوللىرىنى يېشىۋەتتى. يىگىت

بوشانغاندىن كېيىن قوغلاپ كەلگۈچىلەرگە ئارسلاندەك ھەيۋە بىلەن ئېتىلدى. ئۇلار قورقۇپ، تۆلكىدەك قېچىشقا باشلىدى. ئۇلار قورال ـ ياراقلىق ئىدى. يىگىتتە ھېچنەرسە يوق ئىدى. يىگىت بىر دەرەخنىڭ شېخىنى سۇندۇرۇپ، ھېلىقىلارنى سۈرۈپ تۇقاي قىلىپ ھەممىسىنى ئۆلتۈردى. ئاندىن قايتىپ تۆرىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ـــ سەن قانداق ئادەمسەن؟ـــ دەپ سورىدى تۆرە ئۇنىڭدىن. يىگىت:

ـــ مەن شاھ مەنسۇر بولىمەن. شاھ شجائىنىڭ قېرىندىشىنىڭ ئوغلى بولىمەن. قېرىندىشىم ماڭا دۈشمەنلىك قىلدى. مەن مازاندىران شاھلىقىنى مۇسەخەر قىلغانىدىم. ئۇلار مېنى ئالداپ قولۇمنى ھىيلە بىلەن باغلاشتى، مەن بىر ئامال قىلىپ ئاتقا مىنىدىم ـ دە، قاچتىم. ئۇلار ئارقىمدىن قوغلاشتى. بۇ يەرگە كەلگەندە سەن مېنى قوتۇلدۇردۇڭ. ھەي قەلەندەر، يېقىن كەل. ماڭا ھەمراھ بولۇپ مازاندىرانغا بارغىن،ـــ دېدى.

ـــ مەن قەلەندەرمەن،ـــ دېدى تۆرە،ـــ سەن بەگزادىسەن، ئىككىمىزنىڭ يېقىن بولۇشىمىز قېيىن.

ـــ سەن ماڭا ياخشىلىق قىلدىڭ، مەندىن نېمە تەلەپ قىلساڭ قوبۇل قىلىمەن!ـــ دېدى يىگىت.

شۇنداق قىلىپ يىگىت تۆرىنى يولداش قىلىپ ئاتقا مىنگەشتۈرۈپ پايتەختكە ـــ تەبرىز شەھىرىگە ئەكەلدى ۋە بۇ جايدا كۆڭۈل ئېچىش بىلەن مەشغۇل بولدى.

بىر كۈنى تۆرە شاھ مەنسۇر بىلەن ئوۋغا چىقتى. ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ بىر قىشلاققا يېتىپ كەلدى. بىر توپ جامائەت ئالتۇن سوۋغات كۆتۈرۈشۈپ بىر تەرەپكە كېتىۋاتاتتى.

ـــ بۇ ئادەملەر نەگە بارىدۇ؟ـــ دەپ سورىدى تۆرە يېنىدىكىلەردىن. مەنسۇر:

— بۇلار جوھۇت. بۇلارنىڭ بىر پىرى بار. 200 ياشقا كىرگەن. شۇ تەرەپتە، بىر غارنىڭ ئىچىدە ئېتىكاپ قىلىپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىسمىنى جاھانرىز يەھۇدىي دېيىشىدۇ. ئۇ ھەر يىلى بىر قېتىم غاردىن چىقىپ ئۈچ كۈنگىچە كۆرۈنۈش قىلىدۇ. بۇلار شۇنى زىيارەت قىلغىلى كېتىۋاتىدۇ. ئۇ قېرى زامانىنىڭ ئەھۋالىدىن ھەم چوڭ - چوڭ ئىشلار - ھادىسىلەردىن خەۋەر بېرىدۇ. ئۈچ كۈندىن كېيىن يەنە غارغا كىرىپ كېتىدۇ،— دەپ چۈشەندۈردى.

تۆرە ئۇنى بىر كۆرۈشنى ھەۋەس قىلىپ قالىدى ۋە شاھ مەنسۇر بىلەن يەھۇدىينىڭ قېشىغا باردى. ئۇ زاھىت ئۆزىنىڭ قوۋمىغا تەۋراتتىن دەرس بېرىۋاتاتتى. شاھ مەنسۇر ئۇنى نەچچە قېتىم كېلىپ كۆرگەنىدى. زاھىت پات - پات تۆرىگە قاراشقا باشلىدى. تۆرە:

— ھەي يەھۇدىيلەرنىڭ شەيخى. نېمىشقا ھەققە ئىمان كەلتۈرمەيسەن؟— دەپ سورىۋىدى، زاھىت:

— ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مەھدى(46) بولىدۇ. يەنى ئابدۇللانىڭ ئوغلى،— دەپ جاۋاب بەردى. ئاندىن ئىككىيلەن بىر-بىرى بىلەن بەس مۇنازىرە قىلىشىپ كېتىشتى. زاھىت:

— سەندىن بىرقانچە مەسىلە سوراي. جاۋاب بەرگىن،— دېدى. تۆرە ماقۇل بولغاندىن كېيىن زاھىت:

— سىلەر دۇب دەرىخىنىڭ ئاچىماقلىرى (شاخلىرى) ئارىسىنى مۇھەممەدنىڭ دەرىجىلىك ئورنى دەيسىلەر. بىز بولساق ئۇنى مۇسانىڭ دەرىجىلىك ئورنى دەپ بىلىمىز. ھەممە جەننەت دۇب دەرىخىنىڭ شاخلىرىنىڭ سايىسى ئاستىغا جايلاشقان. بۇنىڭغا بىر دەلىل كۆرسەتكىن. قانداقلارچە بىر دەرەخنىڭ سايىسى شۇنچىۋالا دائىرىگە يېتىدۇ؟— دەپ سورىدى.

— ئۇنىڭ مىسالى دۇنيادىكى قۇياشتۇر. ئالەم ئارا چۆل-

دەشت، شەھەر ـ سەھرا ۋە ئىمارەتلەرنىڭ ھەممىسىگە ئۇنىڭ نۇرى بىرلا ۋاقىتتا باراۋەر چۈشىدۇ.ـــ دەپ جاۋاب بەردى مىرزان شاھ. يەھۇدىي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ مىرانشاھقا تەزىم قىلىپ ھۆرمەت بىلدۈردى. ئاندىن يەنە سوئال سورىدى: تۆرە ھەممىسىگە ئەقىل بىلەن مسالىلار كەلتۈرۈپ جاۋاب بەردى. زاھىت:

ـــ ھەي يىگىت، نەدىن كەلدىڭ؟ـــ دەپ سورىدى.

ـــ تورانىدىن كەلدىم،ـــ دېدى تۆرە.

ـــ ئېتىڭ نېمە؟ كىمنىڭ ئوغلىسەن؟

ـــ ئېتىم مىرانشاھ، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن.

ـــ مەزھىپىڭ كىمدۇر؟

ـــ مەزھىپىم ئىمام ئەزەمدۇر. ئەھلى سۈننى جامائىتىگە مەنسۇپمەن.

زاھىت شاھ مەنسۇرغا قاراپ:

ـــ بۇ يىگىت ئاخىرقى زامانىدىكى ساھىبقىرانىنىڭ ئوغلى بولىدۇ. بۇلار يەر يۈزىنى ئالىدۇ. بۇ مەلىكەتلەرنىمۇ ئالىدۇ. سېنىڭ ئەۋلادىڭ بۇلارنىڭ قولىدا ھالاك بولۇشىدۇ.ـــ دەپ چۈشەنچە بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن شاھ مەنسۇر يەھۇدىينىڭ سۆزىگە قۇلاق سالمىدى. قۇلاق سالغان بولسىمۇ چۈشەنمىگەندەك بولۇۋېلىپ، تۆرە بىلەن ئوردىسىغا قايتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن زاھىت ئۆزىنىڭ قوۋمىغا:

ـــ مەن غارغا كىرىمەن. يەنە مەن غاردىن چىققۇچە تەييار بولۇپ تۇرۇڭلار!ـــ دېدى ـ دە، غارغا كىرىپ كەتتى. ئۇ غارغا كىرىپ، بىر گۈلدار قۇشنىڭ غار بېشىدا ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنى تۇتۇشقا ھەرىكەت قىلىۋىدى، قۇش ئۇچۇپ سىرتقا چىقتى. زاھىتمۇ ئارقىسىدىن بىللە چىقتى. ئۇنىڭ قوۋمى «پەرىمىز بىر يىلدا بىر قېتىم چىقاتتى» بۇ چىققىنىنى پەرىمىزنى ئولتۇرگىلى

كىرگەن ئادەم بولسا كېرەك» دەپ گۇمان قىلىپ، كېچىدە ئۇنى يەرق قىلالماي ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. قووم تاك ئاتقاندا ئۆلگۈچە نەك ئۆزىنىڭ پىرى ئىكەنلىكىنى تونۇپ، كۆپ پۇشايمان قىلسىمۇ پايدا بەرمىدى.

مىرانشاھ تۆرە ئىبنى ئەمىر تېمۇرنىڭ ھەپتەخان، مازاندىرانغا بارغانلىقى

مەنسۇر بۇ يىگىتنىڭ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدى ۋە ئۇنى ھىيلە بىلەن يوق قىلىشنى ئويلىدى. ئۆزىمۇ ئۇنىڭ يامان نىيىتىنى پەملەپ قالدى. ئۇلار مازاندىرانغا ئوۋغا چىقتى. بىر تاغنىڭ ئارقىسىغا چىدىرلارنى تىكىپ ئولتۇرۇشتى. ئۆزىنىڭ كۆزىگە يىراقتىن يالتىراق بىر نەرسە كۆرۈندى. تۆرە قېشىدىكىلەردىن:

ــ ئاشۇ كۆرۈنگەن نېمە؟ ــ دەپ سورىغانىدى، شاھ مەنسۇر:

ــ ھەپتەخان مازاندىران يولى! ــ دېدى ۋە بۇ يولنى كۆپ تەرىپلەپ بەردى. تۆرە كۆڭلىگە: «بۇنىڭ قولىدا ئەسىر بولۇپ ئۆلگەندىن كۆرە، بۇرۇنراق ئۆزۈمنى ياقىغا ئالاي» دېگەنلەرنى پۈكتى. يەنە ئۇلىدىن:

ــ بۇ يول بىلەن مېڭىپ باققانلار بارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى. بۇ سوئالدىن شۇ يەردە تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى كۇلۇشۇپ كېتىشتى. تۆرە ئۇلاردىن رەنجىدى ــ دە، دەرھال ئاتقا مىنىپ ئاجايىپ تېز سۈرئەت بىلەن يولغا چۈشتى. بىرقانچە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن ئىتتى چۆل ئىسسىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆلدى. مىرانشاھ يەتتە كۈنگىچە پىيادە يول ماڭدى.

بۇ جەزىرىنىڭ ئىسمىنى «ھەپتەخان» دېيىشتىكى سەۋەب، بۇنىڭ دائىرىسى يەتتە مەنزىل ئىدى. زالىنىڭ ئوغلى زۇستەم

شۇ مەنزىلدە كەيكاۋوسنى دۈشمەنلىك قولىدىن قۇتۇلدۇرغانىدى. (ئۇلارنى دۈشمەن مازاندىران قەلئەسىگە قامىغانىدى. رۇستەم ئۇلارنى ئىزدەپ يەتتە كۈن يول يۈرۈپ بىر جايدا ئۇخلاپ قالغاندا يولۋاس قەست قىلدى. رەخشى ئۇنى تېپىپ ئۆلتۈرۈپ، رۇستەمنى قوزغىتىۋەردى. ئىككىنچى مەنزىلگە بارغاندىن كېيىن ئەجدىھاغا ئۇچرىدى. ئۇنى ئۆلتۈردى. ئۈچىنچى مەنزىلدە سېھىرگەر ئايال ئۇچراپ، رۇستەمنى ھېيلە بىلەن تۇتماقچى بولغىنىدا، ئۇنىمۇ ئۆلتۈردى. تۆتىنچى مەنزىلگە بارغاندا ئولاد ئىسمىلىك دۈشمەن بەھىساپ قوشۇن بىلەن رۇستەمگە قارشى چىقتى. رۇستەم ئۇلار بىلەن جەڭ قىلىپ غەلىبە قازاندى. بەشىنچى مەنزىلدە ئولادنى ئەسىر قىلدى. ئالتىنچى مەنزىلدە ئەرژەڭ ئىسمىلىك دۈشمەن رۇستەم بىلەن سوقۇشتى. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى دېگىزدىن كېمە بىلەن كېلىپ ھۇجۇم قىلدى. رۇستەم ئۇلارنى مەغلۇپ قىلىپ، ئەرژەڭنىڭ كاللىسىنى ئالدى. يەتتىنچى مەنزىلدە يەنە كۆپلىگەن دۈشمەنلىرنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ بەد ئىسمىلىك شاھىنى ئىتائەت قىلدۇردى. ئاق دېۋە ھەم ئۇنىڭ قوۋمىدىكى دۈشمەنلەرمۇ ئىتائەت قىلدى. ماراندىران شاھى بىلەن كۆپ جەڭ قىلىپ غەلىبىلەرگە ئېرىشتى. كەيكاۋوسنى ئېلىپ ئىرانغا قايتىپ كەلگەنىدى.)

مىرانشاھ تۆرە يول ماڭا ـ ماڭا بىر مۇنارنىڭ قېشىغا يەتتى. بۇ مۇنارغا ھەر خىل جاۋاھىراتلار بىلەن بەزەپ قىلىنغانىدى. قۇياش نۇرىدا تولمۇ چىرايلىق چاقناپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چاقىغان شولىسى ئون كۈنلۈك يەردىن كۆرۈنەتتى. پىيادە مېڭىپ ئايىغلىرى قاپىرىپ كەتكەن تۆرە مۇنارنىڭ ئاستىدا بىردەم ئولتۇرۇپ ئارام ئالدى. بۇ يەردە بىر چوڭ كۆل بولۇپ، قىرغاقلىرى كۆرۈنمەيتتى. بۇ كۆلنىڭ كۆپلىگەن يېرى قومۇشلۇق ئىدى. بالىمدە بارلىكى قۇشلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ كۆلدە بار ئىدى. بۇ مۇنارنىڭ ئۈستىدە ناھايىتى يوغان بىر قۇشنىڭ ئۇۋىسى كۆ-

رؤندى. ئۇۋدا كوكارچىنگە ئوخشايدىغان بىر قۇش ئولتۇراتتى. كۆل بويلىرىدا ھەر ياڭرا چىرايلىق گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەنىدى. ھاۋا مۆتىدىل ئىدى. تۆرە راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. ئۇ يېرىم كېچىدە بىر خىل ئاۋازنى ئاڭلاپ ئويغىنىپ كەتتى. مۇنارىدىكى قۇش سايراۋاتاتتى. ئەتراپتىكى قۇشلار توپلىشىپ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشماقتا ۋە كۆپىنچىلىرى ھوشىنى يوقىتىپ مەستلەردەك يېتىشماقتا ئىدى. قۇياش نەيزە بويى ئۆرلىگەندە قۇش سايراشتىن توختىدى. تۆرە قۇشقا قارىدى، رەڭگى ئاق بۇ قۇش تولىمۇ گۈزەل ئىدى. قۇش سايراشتىن توختىغاندىن كېيىن توپلاشقان قۇشلار تەرەپ - تەرەپكە كېتىپ قېلىشتى. تاڭلا سەھەرزە ھېلىقى قۇش يەنە سايراشقا باشلىۋىدى، يەنە ھەممە نەرسىلەر مەست بولۇشقا باشلىدى. تۆتىنچى كۈنى ھېلىقى قۇش تىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى. تاڭ ئاتقاندا تۆرە ئۇ قۇشنىڭ ئۆلۈپ قالغانلىقىنى كۆردى. تۆرە كۆلگە نەزەر سېلىۋىدى، كۆل مەۋج ئۇرۇشقا باشلىدى ۋە كۆل ئىچىدىن چوڭلۇقى پىلدەك بىر ئاجايىپ قۇش چىقىپ كەلدى. تۆرە «بۇ قۇش مېنى ھالاك قىلسا كېرەك» دەپ قورقۇپ تۇراتتى. ئەمما قۇش كۆلدىن چىققان پېتى مۇنارىدىكى ئۇۋۇغا قوندى. ھېلىقى ئۆلگەن قۇشنىڭ جەسىتىنى كۆكسىگە يېقىپ، ئۇچ كۈنگىچە ئۇۋۇلاپ - سىلاپ بېرىۋىدى، قۇش تىرىلىپ يەنە سايراشقا باشلىدى. شۇندىن كېيىن ھېلىقى يوغان قۇش كۆلگە قايتىپ كەتتى - دە، غايىب بولدى. ئۇچ كۈنگىچە بۇ كۆلدىكى بارلىق قۇشلار دانمۇ يېمەي، سۇمۇ ئىچمەي سۈكۈت قىلىشتى.

بۇ سەنئەتلەرگە ھەيران قالغان تۆرە يۇرۇپ كەتتى. (تۆرە كېيىنرەك فەرەڭ ھېكمىگە ئۇچراشقاندا، بۇ ئىشلارنى سۆزلەپ، سىرىنى سورىغانىدى، ئۇ: «ئاشۇ گۈزەل قۇش مۇغەننى (سازەندە) ئىدى. ئۇنىڭ ئېتىنى «خوراز گۈلزەر» دەپ ئاتايدۇ. ھەر 100

يىلدا بىر قېتىم ئۆلىدۇ. كۆلدىن چىققان قۇش بولسا روھ قۇد-
دۇسىدۇر. قۇشنىڭ سۈرىتىدە بولۇپ كېلىپ ئۇنى تىرىلدۇرىدۇ.
قۇش يەنە 100 يىلغىچە نەغمە قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىشلار
تاكى قىيامەتكىچە داۋاملىشىدۇ» دەپ چۈشەندۈرگەنىدى.)

تۆرە يول يۈرۈپ بىر جۈپ بۇلاق بويىغا يېتىپ كەلدى.
بىر بۇلاقنىڭ سۈيى تاتلىق، يەنە بىر بۇلاقنىڭ سۈيى ئاچچىق
ئىدى. ئىككىلا بۇلاق بىر گەز ئېگىزلىكتە قايناپ چىقاتتى. تۆرە
بۇلاقتا بىر بېلىقنى كۆردى. بېلىق سۈيى ئاچچىق بۇلاققا چۈش-
كەندە قىزىل رەڭگە ئۆزگەردى. تاتلىق بۇلاققا چۈشكەندە ئاققا
ئۆزگەردى. بۇ ئىككى بۇلاقنىڭ سۈيى بىر - بىرىگە زادى قوشۇل-
مايتتى. تۆرە بۇ يەردىن ئۆتۈپ بىرمۇنچە دەرەخنى كۆردى.
دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىغا لىققىدە سۇ قاچىلانغان چاناچلار ئېسىل-
غانىدى. تۆرە يېقىن بېرىپ قارىۋىدى، ئۇ ئەسلى چاناچ ئەمەس،
ھەممىسى خورمىغا ئوخشاش يېمىش ئىدى. تۆرە ئالتە ئايغىچە
شۇ يەردە يۈردى. كېيىن ھېلىقى چاناچقا ئوخشايدىغان يېمىش-
لەردىن قۇشلار پەيدا بولۇپ، ھەر تەرەپكە ئۇچۇشقا باشلىدى.
تۆرە ئۇ يەردىن مېڭىپ بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كەلدى. قولىدىكى
تاياقنى بۇلاققا سېلىپ، يەنە ئېلىپ قارىدى - دە، ئاجايىپ نەر-
سىلەرنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ئۇ يەردىنمۇ مېڭىپ ناھايىتى
كۆپ جاپا - مۇشەققەتلەرنى چېكىپ، بىر قانچە ۋاقىتلار ئۆتكەن-
دىن كېيىن يەنە ئاتىسىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كېلىپ، ئۇنىڭ
خىزمىتىدە بولدى. ئوغلىنى كۆرگەن ساھىبقىراننىڭ كۆڭلى خا-
تىرجەم بولدى.

ساھىبقىراننىڭ خوراسانغا يۈرۈش قىلىپ، ئۇنى ئۈچ يىلدا بويسۇندۇرغانلىقى

ساھىبقىرانغا ھەر تەرەپتىن ئەلچىلەر كەلدى - يۇ، ئىران

تەۋسىدىن بىرمۇ ئەلچى كېلىپ باقمىدى. شۇڭا ساھىبقىران ئۆزبېك، قازاقتىن، قىرغىز، تېپچاقتىن ۋە يەنە ھەرقايسى مىللەتلەردىن ئەسكەر ئېلىپ قوشۇن توپلاشقا باشلىدى. قوشۇننىڭ سانى ئىككى لەك بولغانىدى. خەزىنىسىنىڭ ئىشكىنى ئېچىپ سىپاھ ۋە لەشكەرگە مۇكاپاتلارنى بەردى. 4000 كىشىگە مىرزا شاھرۇخنى قاراۋۇل بېگى قىلىپ بەلگىلىدى. 10 مىڭ كىشىگە مىرزا مىرانشاھنى ئايراۋۇل بېگى قىلىدى. 30 مىڭ كىشىگە ئۆمەر شەيخ تۆرىنى باقاۋۇل بېگى قىلىدى. قاراۋۇللار ئەقىللىق لەشكەردىن تۇغ ـ بايراقچىلارنى تەشكىللەپ سەمەرقەنتتە توپلىنىپ تەييار بولۇشتى.

تارىخىي ھىجرىيىنىڭ 781 ـ يىلى، كۆكلەمنىڭ باشلىرى ئىدى. لەھەڭ (بېلىق) يىلى، رەببىيەل ئەۋۋەل ئايلىرى، ھەمەل نىڭ 20 ـ كۈنىدە، ھەممە قوشۇن ئاتلارغا مىنىپ سەبز شەھەر رەڭگە بەرىشتى. ئۇ يەردىن قارشىغا كېلىشتى. ئۇ يەردە ساھىبقىران ئەمىر ۋە بەگلىرى بىلەن كېڭەش ئۆتكۈزدى.

بەگلەر:

ـــ بەلخقە بارايلى، ـــ دەپ مەسلىھەت بەرگەنىدى، ساھىبقىران ئۇنىماي بۇخاراغا كېلىشتى. ئۇ يەردىن چارجوي يولىغا قاراپ ماڭدى.

بۇ چاغلاردا خوراسان تەختىدە مەلىك مەئىزىددىن ھاكىمىيەت سۈرمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى ئەمىر ھەسەن كورد دېيىلەتتى. (مەئىزىددىن ئۇنىڭ لەقىمى ئىدى.) ئۇ زوھاكنىڭ نەسلىدىن ئىدى.

ساھىبقىرانىنىڭ داڭقى مەرۋە ھاكىمىنىڭ قۇلىقىغا يەتتى. ئۇنىڭ دانىسى سەنجەربېك ئىدى. ساھىبقىران قوشۇنلىرى بىلەن يېقىنلاپ كەلگەندە، مەرۋە ھاكىمى قورقۇپ قېچىپ، مەئىزىددىنىڭ ئالدىغا باردى. لېكىن مەرۋىدىكى ئۇنىڭ ئادەملىرى ھەدىسىلەر

بىلەن ساھىبقىراننىڭ ئالدىغا چىقتى. (بۇ ئىش ئەمىر تېمۇرنىڭ سائادىتى ئۈچۈن بىر پال بولدى.) ئەمىر تېمۇر مەرۋىگە بىرىنى ھاكىم قىلىپ تەينىلەپ، ئۆزى ھىرات تەرەپكە يول ئالدى. يول ئۈستىدە قوشۇن قەلئەسىگە يېتىپ كەلدى. سىپاھىلار «ھۈجۇم قىلىپ كىرىمىز» دېگەنىدى، ساھىبقىران توسۇپ قويدى. ئۇلارغا:

— خۇدا بۇيرۇسا، بۇ قەلئەنى جەڭ - جېدەل قىلمايلا ئالىمىز، — دېدى.

شۇ كېچە ساھىبقىران چىڭگىزخاندىن قالغان چېدىرنى تىكتى. بۇ چېدىر 700 تۆۋرۈكلۈك ئىدى. ئىچىگە 12 مىڭ كىشى سىغاتتى. ئۇنىڭ ئىچىگە ساھىبقىران تۇرىدىغان مەخسۇس خانا تەييارلاندى. خانىنىڭ ئىككى قانىتى قىزىل ئىدى. ئىككى قاناتتا كۆمۈش ۋە ئالتۇندىن قىلىنغان ئىككى پەنجىرە بار ئىدى. بەگلەر خانغا كۆرۈنۈش قىلىش ئۈچۈن بۇ جايغا كەلمەكچى ئىدى. بۇ چېدىرنى ئۇچ كۈندە قۇراشتۇرۇپ بولدى. چېدىرنى قۇرغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ھىندى ۋە جوھۇتلار ئىدى. چېدىر تەييارلىنىپ بولغاندىن كېيىن، ساھىبقىراننىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئەمىر ۋە بەگلەر دۆلەتخانىغا كىلىپ ئورۇن ئېلىشتى. مەھرەملەر، غۇلاملار ۋە قوللار كۆمۈش بىلەن زىننەتلەنگەن خانىدا ئولتۇرۇشتى. ئانىق ئالتۇن پەنجىرىلىك خانىدىن چاي تېپىپ ئولتۇردى. خوجىزادىلەر كىلىپ بەگلەر بىلەن بىللە ئولتۇرۇشتى.

ساھىبقىران ئىسكەندەر سانى ھەممىدىن يۇقىرى ئولتۇرۇپ، سورۇندىكىلەرگە نەزەر سالماقتا ئىدى. ئۇ قورغاننىڭ بىر بۇرجىكىدە چىراغنىڭ يېنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. چىراغ بارغان سېرى يېقىنلاشقا باشلىدى ۋە چېدىرنىڭ تۆۋىگە كىلىپ توختىدى. قوشۇن قەلئەسىنىڭ ئىچىدە سىنگو بوۋا دېگەن بىر ئەزىز كىشى بار ئىدى. بۇ زات قورغان ئاستىدىن لەخمە كولاپ

ئاندىن بۇ ئادەمنى خەۋەر قىلغىلى ئەۋەتكەنىدى. چىراغ كۆتۈرگەن كىشى:

— ئادەم بارمۇ؟ خانغا دەيدىغان سۆزۈم بار، — دەپ پىچىرلىدى. بۇ چاغدا ھەممەيلەن ئۇيقۇدا ئىدى. ساھىبقىران تۇيۇپ:

— كىم سەن؟! — دېدى.

— سىنگو بوۋىنىڭ مۇرىتلىرىدىن بولىمەن، — دېدى ئۇ كىشى. ئاڭىچە مۇلازىملار ئۇنى ساھىبقىرانىنىڭ قېشىغا ئەكىلىشتى. بۇ كىشى ئەسىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا ياغلىقلىق ئوراللغان پىشۇرۇلغان قوينىڭ تۆشىنى قويدى ۋە:

— بۇنى سىنگو بوۋا سىزگە ئەۋەتتى، — دېدى.

ساھىبقىران بۇنى ئۆزىگە قىلىنغان بىر پال دەپ بىلدى. چۈنكى خوراسان جاھانىنىڭ مەركىزىي دەپ تونۇلغاچقا، ئەسىر تېمۇر «خوراسان بىزگە نېسىپ بولىدىكەن» دەپ ئويلانىدى. ھېلىقى ئادەم:

— سىزگە لەخمە كولاپ، يولنى ئېچىپ قويدۇق. بوۋاي سىزگە قاراپ تۇرماقتا. — دېدى. ئەسىر تېمۇر دەرھال ئەسىر مۇئىد ئارلاتقا 500 كىشىنى قوشۇپ بوۋاينىڭ قېشىغا ئەۋەتتى. بۇ 500 كىشى يېرىم كېچىدە ئاشۇ ئادەم بىلەن لەخمە ئارقىلىق شەھەرگە كىردى ۋە بىردىنلا كاناي تارتىشتى. قەلئەنىڭ ھاكىمى قېچىپ كەتتى. ئەسىر تېمۇر شۇنداق قىلىپ قەلئەنى ئالدى. ئۇلار ئىككى كۈن شۇ يەردە تۇرۇشتى. ساھىبقىران سىنگو بوۋىدىن:

— نېمىشقا مەلىككە ئەسىھەت قىلمىدىڭىز؟ پۇقرالارغا تولىمۇ ئېغىر زۇلۇملارنى سېلىپتۇ ئەمەسمۇ؟ — دېۋىدى، بوۋاي:

— كۆپ ئەسىھەت قىلدىم، ئەممىيەت بەرمىدى. خۇدا سىلەرنى يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭغا كۈشەندە قىلدى. سىلەرمۇ نامراتلا

لارغا زۇلۇم قىلساڭلار، نەسىھەتنى قۇلاقتا تۇتمىساڭلار، سىلەرگىمۇ كۈشەندە چىقىدۇ، — دېدى. ئاندىن ئەمىر تېمۇر:

— ماڭمۇ كۈشەندە چىقىدۇ، — دېدى. يەنە بوۋاي:

— ھەممىنىڭ كۈشەندىسى ئۆلۈم، — دېۋىدى.

— ئەلۋەتتە شۈنداق، راست دەيسىز بوۋا، — دەپ ماقۇللىدى ئەمىر تېمۇر، — لېكىن مەن ھايات‌لا بولسام خۇدادىن ئۈمىد كۈتمەنكى، ھېچكىم ماڭا كۈشەندىلىك قىلالمايدۇ.

ئۇلار ھېراتقا قاراپ يول ئالدى.

ھېراتقا ئىككى مەنزىللىك يول قالغاندا، ئەمىر تېمۇر قوشۇندىكىلەرگە بۇيرۇق چۈشۈردى. قوشۇن ھېراتقا تەۋە يۇرتلار-نىڭ ھەممىسىنى تالان - تاراج قىلدى. سىپاھلار تاكى ھېرات-نىڭ دەرۋازىسىغىچىلىك تالان - تاراج قىلىپ كەلدى. دەرۋازىغا يېقىن كەلگەندە مەلىك مەئىزىددىننىڭ ئوغلى غىياسىددىن ئاتىسىغا:

— ھەي جېنىم ئاتا، رۇخسەت قىلسىڭىز، دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلسام، — دېدى.

— سەۋرى قىلغىن، — دېدى مەلىك ئوغلىغا.

مەلىكنىڭ ھۇزۇرىدىكىلەر ميرزا شاھرۇخ تۆرىنىڭ تەرىپىنى قىلىشقا باشلىۋىدى، غىياسىددىننىڭ غەيرىتى قوزغىلىپ:

— مەن بېرىپ، ئاشۇ شاھرۇخ دېگەننىڭ بېشىنى كېسىپ كەلمىسەم يىگىت بولماي كېتەي! — دېدى - دە، ئۆزىگە 500 كىشىنى ھەمراھ قىلىپ، چاغاتاي قوشۇنلىرىنى ئىزدەپ چىقتى. يىراقتىن چاڭ تۈمانلىرى كۆرۈندى. يېقىنراق بېرىپ چاغاتاي كىشىلىرىنىڭ كۆپلىگەن مال - چارۋىنى ئەكىتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇلاردىن بىرىنى ئەسىر قىلىپ تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭدىن:

— بۇ قوشۇننىڭ باشلىقى كىم؟ — دەپ سورىغانىدى، ئەسىر:

— شاهروخ تۆره، — دەپ جاۋاب بەردى.

غياسىدىن دەرھال شاھروخ تۆرىنى تەلەپ قىلىپ قوشۇنغا كەلدى ۋە «شاھروخ تۆره دېگىنى قايسى؟» دەپ چۇقان سالدى. قوشۇننىڭ ئىچىدە بىر باتۇر يىگىت بار ئىدى. ئۇزى تاشكەنتلىك بولۇپ، ئىسمى ساقى بېك ئىدى. ئۇ:

— شاهروخ تۆره دېگەن مەن! — دېدى. ئاندىن ئىككىيلەن جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. ئۇزۇن تالاشقاندىن كېيىن، ئاخىر غياسىدىن غالىب كېلىپ، ئۇنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن ئايرىۋېتىپ، ئاتىسىنىڭ ئالدىغا ئەكەلدى ۋە «شاھروخنىڭ بېشى» دەپ تاشلىدى. ئاندىن ئۇنى شەھەر دەرۋازىسىغا ئېسىپ قويدى. بۇ غەلىبە ئۇچۇن نەغمە ـ ناۋا قىلدۇردى.

بۇ خەۋەرنى مىرانشاھ ئاڭلاپ، قېرىندىشىغا ئىچى كۆيۈپ، چىداپ تۇرالمىدى. غياسىدىنىڭ ئەسكىرىگە ئۆزىنى ئۇردى. ئۇلارغا زەربە بېرىپ، غياسىدىنغا يېتىشتى ـ دە، قىلىچ بىلەن تازا كەلتۈرۈپ ئۇرۇۋۇندى، ئۇ يارىدار بولۇپ قېچىپ كەتتى. مىرزانشاھ ھېلىقى ئېسىقلىق كاللىغا قاراپ، ئۇنىڭ شاھروخ ئەھمەسلىكىنى تونۇدى. ئۇ قايتىپ ئاتىسىنىڭ قېشىغا كەلدى، قارىسا شاھروخ تۇرە ئاتىسىنىڭ قېشىدا راۋۇرۇس ئولتۇرۇپ خىزمەتدە بولۇۋاتاتتى.

بۇ ۋەقەلەرنى مىرانشاھ سورۇندىكىلەرگە سۆزلەپ بېرىۋېدى، شاھروخ تۆره ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىدىن سەللىسىنى ئالدى ـ دە، ئاتىسىدىن رۇخسەت سورىدى. ئۇ:

— ئەگەر غياسىدىنىڭ كاللىسىنى ئېلىپ، ھىراتنىڭ دەرۋازىسىغا ئاسمايدىغان بولسام تۆرىزاده بولماي كېتەي! — دەپ قەسەم قىلدى. ئاندىن كېچىلەپ چىقىپ ھىراتنىڭ دەرۋازىسىدىن شەھەر ئىچىگە كىردى. ئۇدۇللا مەلىكىنىڭ ئوردىسىغا يېقىن بېرىپ قارىۋىدى، ئاركىنىڭ تېگىدە تۇرغان يىگىتنى

كۆردى. هەممە گىشى ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئىدى، بىرىدىن سورىغانىدى، «غىياسىدىن دېگەن شۇ بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى. شاھرۇخ تۆرە ئۇدۇل بېرىپ ئۇنىڭ يولىنى توستى ۋە:

— ھازىر بول! مانا مەن شاھرۇخ! — دەپ قىلىچ بىلەن شۇنداق ئۇرغانىدى، غىياسىدىنىڭ كاللا خەمكى تەن پىلىكىدىن ئۈزۈلگەن پېتى يۇمىلىنىپ كېتىۋەردى. ئادەملەر ھەر تەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. تۆرە ئاتتىن چۈشۈپ، باشنى ئالدى — دە، مەدرىسىنىڭ پەشتىقىغا ئېسىپ قويدى.

مەلىك بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ، ئەقىل — ھوشىنىڭ قۇشى بېشىدىن ئۇچتى. دەرھال تەختتىن چۈشۈپ:

— ئاشۇ يىگىتنى ماڭا ئەكىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇپ، ئۆزى خىيالغا چۆمدى. مىرزا شاھرۇخ تۆرە شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئۇغلۇڭنى ئۆلتۈردۈم، جەڭنىڭ داغدۇغىسىنى قىلماقچى بولساڭ، تۇر، ئاتلانغىن! — دېدى.

— ئەي يىگىت! — دېدى مەلىك، — يېقىن كەل! مەردانە ئىش قىلىپسەن!

شۇ چاغ غىياسىدىنىڭ ئانىسى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، يالاڭباش، يالىڭاياق چىقىپ كەلدى — دە:

— ئوغلۇمنىڭ قاتىللىرى ئۇرۇڭلار! — دەپ چۇقان سالدى. ئەتراپتىكى بىر قانچەيلەن ھوجۇم قىلىشماقچى بولۇشۇۋىدى، مەلىك: «قويۇڭلار!» دەپ توسۇۋالدى. لېكىن ھېچقايسىسى ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىدى، سوقۇشۇۋەردى. تۆرە دەرۋازىغا يەتكۈچە جەڭ قىلىپ يۈرۈپ، يەتمىشچە كىشىنى ئۆلتۈردى. ئۆزى 20 يەردىن يارىدار بولدى.

مەلىكنىڭ توھماس ئىسىملىك قولى تۆرىنى باغلىۋېلىپ، دەسسەپ ئۆلتۈرەي دەپ تۇرۇشقىدا، تۇيۇقسىز بىر كىشى كېلىپ،

نەيزە بىلەن ھېلىقى قۇلنى ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. بۇ ساھىبقىراننىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇ ئوغلىنىڭ كەينىدىن كېلىپ پايلاپ يۈرگەنىدى، ئارقىسىدىن كەلگەن قوشۇنلار ھېراتنىڭ ئەتراپىنى قورشۇۋالدى، شۇ چاغدا ئاناق مەيىارلىقىنىڭ ھېيىلە - پىلانلىرىنى تۈزۈپ، ئۆزىنى باشتىن - ئاياغ ياساپ، ئۈستىگە بىر چۈرۈك چاپانىنى كىيدى. بېلىگە بىر تاسمىنى باغلاپ شەھەرگە قاراپ يول ئالدى، شەھەرگە كىرىپ رەستىدە بىر قەلەندەر كېشىگە:

— مېنى مەلىك مەئىزىددىنىڭ قېشىغا ئاپارغىن، ئۇنىڭغا سۆزۈم بار، — دېدى. مۇلازىملار ئاناقنى مەلىكنىڭ ئۆزىرلىرىگە تۇغرا قىلماقچى بولۇۋىدى، ئۇنىمىدى. ئاخىر مەلىككە خەۋەر قىلىشتى. مەلىك رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن ئۇنى خانىنىڭ ئۇدۇلىغا ئەكىلىشتى. لېكىن مەلىك ئادەملىرىگە: «ئېھتىيات قىلىڭلار! ئۇ يەنە قورال ئىشلىتىپ سالمىسۇن!» دەپ جېكىلەپ قويغانىدى. ئاناق:

— مەن سۆزۈمنى خەقلەردىن يوشۇرۇن دەيمەن، مەلىكنىڭ قۇلىقىغىلا ئېيتاي، — دەپ تۇرۇۋالدى. خان بېشىنى يېقىن قىلۋىدى، ئۇ ئاستا سۆزلىمەكچى بولۇپ، يېڭنىڭ ئىچىدىن پىچاقنى چىقىرىپ، مەلىكنىڭ كۆكسىگە شۇنداق ئۇردىكى، مەلىكنىڭ تەختى قىزىل تاۋۇتقا ئايلاندى.

شۇ كېچىسى ئەمىر ساھىبقىران لەشكەرلىرى بىلەن قورغانىنىڭ ئىچىگە كىرىپ تەخت ئۈستىدىن ئورۇن ئالدى.

ساھىبقىران ھېراتنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن سودىگەرلەر كېلىپ:

— ساھىبقىران، باتۇر خانىنىڭ دەستىدىن داد! ئۇ بىزنى ناھايىتى كۆپ ھاقارەت قىلدى. مۇسۇلمانلار ئۈنىڭ سالغان جەبرىسىدىن ئاجىزلىشىپ كەتتى، — دەپ ئەرز قىلىشتى. باتۇر خان قەندىھارنىڭ ئەمىرى بولۇپ، ئەسلىدە ھىندىستان - بەگ

لىرىدىن ئىدى. ساھىبقىران ئورنىدا بىرىنى قويۇپ قويۇپ، سو-
دىگەرچە ياسىدى. 500 چوكور تاش، 1000 خىل تاش،
1000 ياش جەڭ كۆرگەن لەشكەرنى تاللىدى ۋە ئۆزىگە
يولداش قىلىپ، قەندىھارغا يۈزلەندى.

باتۇرخان «قەندىھارنىڭ چېتىگە بىرمۇنچە كارۋانلار كېلىپ
چۈشۈپتۇ» دەپ ئاڭلاپ ياساۋۇللىرىنى ئەۋەتتى. ياساۋۇللار
كېلىپ ئۇلارنىڭ 500 تۈلۈمىغا سۇ تولدۇرغانلىقى، تاماق
ئېتىش ۋە ئۇلاغلارنى قويۇش ئۈچۈن يەنە بىرقانچە چېدىر تىك
كەنلىكىنى كۆردى. ساھىبقىران كۆرسىدا ئولتۇراتتى. باشقىلار
ئۇنىڭ ئالدىدا تەزىم قىلىپ تۇراتتى.

ياساۋۇل ئەمىرگە كۆرۈنۈش قىلدى ۋە:

— مېنى باتۇرخان سىلەردىن خەۋەر ئاڭلاپ كەل دەپ
ئەۋەتكەنىدى. سىلەر قەيەردىن كېلىسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

— بىز سەمەرقەنتتىن كېلىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى
ساھىبقىران، — سودا ئۈچۈن كەلدۇق. مېنىڭ ئىستىم خوجا
ئابدۇللا، بۇ ئۇچ يىگىت مېنىڭ ئوغلۇم بولىدۇ. ھىندىستانغا
بېرىشنى ئىختىيار قىلىپ كېلىپ قالدۇق.

ساھىبقىران جاۋابتىن كېيىن، ياساۋۇللارغا بىر تون
كىيگۈزدى. ياساۋۇل قايتىپ كېلىپ خانغا سودىگەرلەرنىڭ باش-
لىقىنى كۆپ تەرىپلەپ بەردى. ساھىبقىران ياساۋۇلنىڭ كەينىدىن
باتۇرخانغا سوۋغات ئەۋەتتى. مۇنداق سوۋغاتنى باتۇرخان
ئۆمرىدە كۆرمىگەنىدى.

ئەتىسى خان ئەمىر تېمۇرنى ئوردىغا چاقىردى. ئۇنىڭغا
ئاتاپ زىياپەت تەييارلىدى. زىياپەت تۈگىگەندىن كېيىن خان:

— ئەي خوجا، مۇددىئايىڭىز مۇشۇ تەرەپكە كېلىشمىدى
ياكى باشقا يەرگىمۇ؟ — دەپ سورىغانىدى، ئەمىر تېمۇر:

— ئەسلىدە بۇ تەرەپكە كېلىش نىيىتىمىز يوق ئىدى.

ئوغۇللىرىم بىلەن شاھى شىجائىنىڭ قېشىغا بېرىشنى ئىختىيار قىلغانىدۇق، ــ دېدى.

ــ مېنىڭ كارامىتىمنى كۆرا! ــ دېدى باتۇرخان كۈلۈپ ۋە پىلنى كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. خىزمەتچىلەر دەرھال پىلنى ئەكىلىشتى. باتۇرخان بېشىغا دۇبۇلغا كىيىپ پىلنى كۆتۈرۈپ ئايلاندۇردى. كۆرگۈچىلەر ئاپىرىن ئوقۇشتى.

ــ مېنىڭ ئوغلۇمۇ، ــ دېدى ساھىبقىران، ــ خېلى شىجائەتلىك. رۇخسەت قىلىڭلار، پىلنى كۆتۈرەلمىدۇ ــ يوق، ئىتتىھان قىلىپ كۆرسەك.

خان رۇخسەت قىلدى. ئاۋۋال ئۆمەر شەيخ تۆرە دۇبۇلغا كىيىپ زور قىلدى. ئەمما كۈچى يەتمىدى. كەينىدىن مىرانشاھ تۆرە كېلىپ ئاشۇنداق زور قىلدى. لېكىن ئۇمۇ كۆتۈرەلمىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن مىرزا شاھرۇھ تۆرە شۇنداق زور قىلدىكى، بۇرنىدىن، كۆزلىرىدىن قان ئېتىلىپ چىقتى ــ دە، «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ يىقىلىپ چۈشتى. ئۇنىڭ ئىككىلا كۆزىنىڭ ئالمىسى چاناقىدىن چىقىپ كەتكەنىدى.

بىر ھۆكۈما ھىندى خانىنىڭ ئالدىدا خىزمەتتە ئىدى. مىرزا شاھرۇخنىڭ كۆزىنى جايىغا كەلتۈرۈپ لۆڭگە بىلەن تاڭدى. ئاندىن كېيىن ئىككى پۈتنىڭ تاپىنىنى يېرىپ ئىككى تومۇرنى تاپىتى ۋە ئۈۋۈلاپ ــ ئۈۋۈلاپ تارتقانىدى، تومۇر ئىككى ــ ئۈچ تال ئارپا چوڭلۇقىدا چىقىقاندىن كېيىن مىرزا شاھرۇخنىڭ كۆزى ئورنىغا چۈشتى. ئۇنىڭ پۈتىنىڭ تومۇرىنى جايىغا كەلتۈرۈپ دورا سۈرتۈپ باختا بىلەن ئوراپ تېڭىپ قويدى. 40 كۈنگىچە مەيدىسىنى ئاسمانغا قىلىپ ياتقۇزدى. ئۇنى تۈزسىز تاماقلار بىلەن، ئاتىلا ۋە بۇلماق قىلىپ بېرىپ باقتى.

شۇ 40 كۈن ئىچىدە ئەمىر تېمۇر كۆزىچىلارغا بۇيرۇپ لايدىن ھېلىقى پىلنىڭ ۋەزنىدە بىر پىل ياساتقۇزدى. ئەمىر

تېمۇر بۇ پىلنى ئۈچ كۈنگىچە كۆتۈرۈپ مەشق قىلدى، ئۈچ كۈن ئۆتكەنىدىن كېيىن، ھەر كۈنى ھېلىقى پىل مودېلىنىڭ ئېچىگە لاي سېلىپ، مىقدار - ۋەزنىنى ئاشۇرۇپ كۆتۈرۈپ بېردى. 40 كۈن بولغاندا لاي پىلنىڭ ئۈستىگە ئون كىشى چىقىسمۇ كۆتۈرەلىگۈدەك بولدى. ئانىچە مىرزا شاھرۇخمۇ ساقايدى. ھېلىقى ھۆكۈماغا باشتىن - ئاياغ شاھانە تون لىباس بېرىشتى.

خان بىغدا بەزمە ئۇيۇشتۇردى. ساھىبقىران سورۇندىلا خانغا:

— يەنە ئۆتكەندىكى پىلىگىزنى كەلتۈرسىگىز، كۆرۈپ باقساق، — دەپ تەلەپ قىلدى. خان بۇيرۇپ پىلنى ئەكەلدۈردى. باتۇرخان پىلنى كۆتۈرۈپ باغنى بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقتى. ساھىبقىران:

— مەنمۇ كۆتۈرۈپ باقاي، — دېگەندى، خان:

— ئىزا تارتىپ قالازسىزمىكىن؟ — دېدى.

ئەمىر تېمۇر ئۇنماي، دۇبۇلغىسىنى كىيىپ پىلنى كۆتۈرۈگىنىچە باغنى يەتتە مەرتىۋە ئايلاندۇردى. سورۇندىكىلەر ئاپىرىدا غۇلغۇلا بولۇپ كەتتى. خان ناھايىتى ئىزا تارتىپ، ئوسال بولۇپ قالدى. ئاندىن كېيىن ئەمىر تېمۇرنىڭ مۇلازىملىرىدىن ئون كىشى پىلغا مىندى، ئەمىر تېمۇر يەنە كۆتۈردى. بۇ ئىشلارنى كۆرگەن باتۇرخاننىڭ ئەمىر تېمۇر بىلەن چېلىشقۇسى كەلدى. ئىككىيلەن ئەتىدىن - كەچكىچە تۇتۇشتى.

ساھىبقىران پىرىدىن مەدەت تىلەپ، باتۇرخاننى كۆتۈرۈپ يەرگە شۇندىق ئۇردىكى، كاللا خەمىكى پېلىكىدىن ئۈزۈلۈپ، ئەجەل بازىرىغا ئوينىغلى كەتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ 1000 نۆكىرى ياقىسىز ساۋۇتلارنى كىيىشكەندى. ئۇلار دەرھال كانايى چېلىشتى.

قەندىھارنىڭ لەشكەرلىرى ئۇرۇشتىن قورقۇپ قالمايتتى، ئۇلار دەرھال ئۇرۇشقا كىرىشتى. بۇلاردىن 1000 كىشى ئابغانلاردىن ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەسىرگە چۈشتى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى. قەندىھارنى بويسۇندۇرۇپ، بىرقانچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن ھېلىقى ھۆكۈمانى ئېلىپ سىستانغا قاراپ ماڭدى. سىستانلىقلار بۇلارنى ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى. تەكلىپ بىلەن قەلئەسىگە ئەكىردى. ئەمىر تېمۇر بۇ يەردە بىرقانچە كۈن تاماشا قىلغاندىن كېيىن، بۇ ئەلنى ئۆز ئادەملىرىگە تاپشۇردى. بۇ يەردىن ئايۇانى گەرشەستكە — كونا سىستانغا يەتتە كۈنلۈك مۇساپە ئىدى. ئەمىر تېمۇر شۇ جايىنى تاماشا قىلىشقا باردى. ئايۇان بۇزۇلغان، ئىمارەتلەرنىڭ قالدۇقلىرىلا قالغانىدى. ئايۇانىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە بىر بۇلاق كۆرۈندى. شۇ يەرلىكلەر:

— ھەرقانداق كىشى بۇلاقنىڭ ئىچىگە قازان ئېلىپ، بۇت قالسىمسىمۇ، قازاندىكى تاماق بۇلاق سۈيىنىڭ ئىسسىقى بىلەن پىشىدۇ. بۇ ئاشنى ئىچكەن كىشىنىڭ ئىچىدىن قان كېلىدۇ، — دېدى.

ساھىبقىران بۇ يەردە كۆپلىگەن تىلسىمات قىلىنغان نەرسىلەرنى كۆردى. ئايۇانىنىڭ قىبلە تەرىپىدە ئەتراپى تۇسۇلغان بىر بىنا بولۇپ، تاملىرىغا رەسىملەر سىزىلغانىدى. بىنادا 24 تىنىڭ ھالقا بار ئىدى. بىلدىغانلارنىڭ دېيىشىچە، بۇلار ئىلىم ـ ھېكمەت بىلەن ياسالغان ھامام ئىكەن. ساھىبقىران ھالقىلارنى تارتىپ كۆرۈۋىدى، بىر ئىشىك ئېچىلدى. ئۇلار ئىچكىرى كىرىدى، بۇ يەر ناھايىتى ئىسسىق ئىدى. ساھىبقىران باشقا ھالقىلارنىمۇ تارتىپ باقتى. ئوخشاشلا ئىشىك ئېچىلدى. قارىۋىدى، ھەممىسى پۈت يۇيىدىغان جايلار ئىكەن. يەنە ئىككى ھالقىنى كۆرۈپ تارتقانىدى، ئىشىك ئېچىلدى. ئوتتۇرىدا بىر ئۆي

بار ئىكەن. بىر مالتاقتا ئىسسىق سۇ، يەنە بىر مالتاقتا سوغۇق سۇ بار ئىكەن. ئوچاقنىڭ تېگىدە قارا تاشلار كۆرۈندى. ھامام نىڭ سۈيى ئىسسىغۇچە ئاشۇ تاش يېقىلغۇ قىلىنىدىكەن. بۇنى كېيىن «تاش كۆمۈر» دەپ ئاتاشتى. ئۇ تاشلار ھاممامنىڭ ئوچىقىغا تىلسىم ئارقىلىق تىزىلغاچقا چۈشۈپ كەتمەيدىكەن. ئەمدى تېمۇر ھاممامنى خېلى تاماشا قىلدى. بۇ يەردە ئاجايىپ يادىكارلىقلار كۆپ ئىدى.

مولىلا تاھىرئاخۇن بەلخىنىڭ دېيىشىچە: بۇ يەردە يەنە ئىككى مۇنار بولۇپ، بىرىنى مۇنار ئىران، يەنە بىرىنى مۇنار تۇران دەيدىكەن. بۇرۇنقى دەۋردە ئەفراسىياپ قاچاندا كەلسە، ئىرانلىقلارغا خەۋەر بېرىدۇ، دەپ، مۇشۇ بەلگىلەرنى زال قىلدۇرغانمىش. كېيىنكى دەۋرلەردە تۇراندىن زەڭگى بالا كېلىپ، ئىران مۇنارىغا تاش ئاتقان. ئۇنىڭدىن سادا چىقىپ، ئىرانلىقلار ئەفراسىياپنىڭ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان.

بۇ ھېكمەتلەردىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن ئەمىر تېمۇر زەڭگى بالىنىڭ تېشىنى تېپىپ ئىران مۇنارىغا ئاتقاندى، بىر سادا چىقتى. ئاۋازى 25 تاش يەرگە ئاڭلاندى. شۇ ئەتراپتا بىر تاغ بار ئىكەن. تاغنىڭ تاشلىرى يۇلتۇزلاردەك چاقناپ تۇرىدىكەن. ئاپتاپ چىققان چاغلاردا ئۇنىڭدا رۇستەمنىڭ سۈرىتى نامايان بولىدىكەن. قۇياش يېڭى چىققاندا، تاشلاردا يەزمە قىلىشقانلارنىڭ شەكلى كۆرۈندى. چۈش ۋاقتىدا تاماشىنىڭ قىزىپ كەتكەنلىكى نامايان بولدى. قۇياش پاتار ۋاقتىدا، ئالتۇن كۆرسىدا ئولتۇرغان، قولىدا جام تۇتقان، ئەتراپىدا 1000 غا يېقىن ئەغمىچىلەر ئولتۇرغان بىر كىشىنىڭ سۈرىتى ئايان بولىدى. ئەغمىچىلەر داپ، راۋاب، چاڭ، دومبىرا تۇتۇپ تازا قىزىپ ساز چېلىشىۋاتقان كۆرۈنۈشتە ئىدى. كۈن ئولتۇرغاندىن كېيىن بۇ كۆرۈنۈشلەرنىڭ ھەممىسى غايىب بولدى. ئەمىر تېمۇر كېچە

سى يەنە شۇ يەردە بولدى. سۇبھى ۋاقتىدا يەشە بىر كىشى نا-مايان بولدى. بۇ كىشىنىڭ بېشىدا دۇبۇلغا بولۇپ، قىلىچ - ياراقلار بىلەن قوراللانغان، چوكور ئاتقا مىنگەنىدى. ئەتراپىدا نەچچە 1000 ئادەم بار ئىدى. ۋادەملەرنىڭ ھەممىسى يالىڭاياق بولۇپ، ئېتەكلىرىنى بەللىرىگە قىستۇرغانىدى. كۆن نەيزە بويى ئۆزلىگەندىن كېيىن بۇ كۆرۈنۈشلەرمۇ غايىب بولدى. ئاندىن كېيىن تاغدىن دۇمباق ۋە ناغرىلارنىڭ ساداسى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ئەمىر تېمۇر بۇ تىلسىماتلاردىن ئۆتۈپ، بىر چوڭ دەرەخ-نىڭ تۈۋىگە باردى. دەرەخكە قەقنۇس قونغانىدى. دەرەختە بىر لەۋھەمۇ بار ئىدى. ئۇنىڭغا: «بۇ يەرگە كەلگۈچىلەر، بۇ-تىنچ يەردۇر. زىيارەت قىلساڭلار تۆھپە ھاسىل بولىدۇ. ئەگەر بۇ ياغاچقا چىقماقنى نىيەت قىلساڭلار، ئۇنىڭ ھەر بىر يوپۇر-مىقى بىر خىل قورالدۇركى، ئەلۋەتتە ھالاك بولىسىلەر. لېكىن شۇنىسىنى دېگەن سېرىق گۈلنى تېپىپ قەقنۇسنىڭ ئۇدۇلىغا قويۇپ قويۇ-ساڭلار، قەقنۇس سايرايدۇ. قەقنۇس ناھايىتى چوڭ قۇشتۇر. تۇمشۇقىدا 360 تۆشۈكى بار. سايرىغاندا ھەر بىر تۆشۈكتىن بىر ياڭرا ئاۋاز چىقىدۇ، ھۆكۈمالار مۇزلىكىنى ئەنە شۇنىڭغا قا-راپ ئىجاد قىلغان. قەقنۇس سايرىسا، تۇمشۇقىدىن ئوت چىقىپ، ئاشۇ دەرەخ كۆيۈشكە باشلايدۇ. ئاندىن كېيىن بىز يول مەلۇم بولىدۇ.» دەپ خەت يېزىلغانىدى.

ئەمىر تېمۇر سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن بۇ دەرەخكە تاش ئېتىپ كۆرۈۋىدى، تاش تېگىشى بىلەن يوپۇرماقلار بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ چۈشۈشكە باشلىدى. ئەمىر تېمۇر ھېلىقى سېرىق گۈلنى تېپىپ، يولنى تاپاي دەپ خىيال قىلدى. بۇ دەرەخنىڭ ئاستىدا بىر بۇلاق بولۇپ، سۈيى سېرىق كۆرۈنەتتى. ئەمىر تېمۇر ئادەم-لىرىدىن بىرقانچىنى بۇيرۇپ گۈلدىن ئالماقچى بولدى. ئۇلار بۇلاققا قولىنى تىقىپ شىنبىلىد گۈلدىن ئالدى. لېكىن بۇلاققا

چۈشكەنلەر يەتتە كۈنگىچە سارغىيىپ يېتىپ ئۆلۈپ كېتىشتى. سا-
ھىبقىران بۇ ئىشقا ھەيران بولدى ۋە بۇ يەردىن كېتىشنى خى-
يال قىلدى. لېكىن ھۆكۈما:

ــ تۇرايلى. 30 قاداق كەھىرۋا تېپىلسا ئىدى، ــ
دەپ تەلەپ قىلدى. ئەمما تېمۇر بۈيرۈۋىدى، كەھىرۋانى تېپىپ
ئەكەلدى. ھۆكۈما ئۇنى سوقۇپ تەييار قىلدى ۋە ئۆزى ھېلىقى
بۇلاققا چۈشۈپ بىر تال گۈل ئېلىپ چىقتى. بۇ گۈلگە كىم يېقىن
كەلسە شۇ سارغىيىپ ئۆلەتتى. ھۆكۈما ھېلىقى گۈلنى كەھىرۋا
پاراشوكى بىلەن قوشۇپ ئۇنىڭغا تاغىل سىيرىنىڭ سۈتىنى ئار-
لاشتۇرۇپ خېمىر قىلىپ، ھېلىقى كېسەللەرگە بېرىۋىدى، ھەممە-
سى ساقايدى.

ساھىبقىران بۇ گۈلنى ئەكىلىپ قەدىمۇسىنىڭ ئۇدۇلىغا قوي-
دى، بۇ قۇش گۈلنى كۆرگەندىن كېيىن شۇنداق مۇڭلۇق سايرە-
دىكى، ئاڭلىغانلار يىغلىشىپ كېتىشتى. قۇشنىڭ ئاغزىدىن ئارغە-
نون بىلەن غىجەكنىڭ ساداسىدەك ئاھاڭ چىقاتتى. بىرئازدىن
كېيىن قۇشنىڭ نەپەسلىرى ئوت بولۇپ، ھېلىقى دەرەخنى كۆيە-
دۈردى. يەنە بىرئاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن دەرەخ ئاستىدىن
بىر ئېشىك ئېچىلدى. ساھىبقىران ھۆكۈمالار بىلەن بىر ئۆيىنىڭ
ئېچىگە كىردى. ئۇلار ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىنغان بىر ئۆينى ئې-
چىپ، ئېچىگە كىرىپ قارىۋىدى، بىر تەخت قويۇلغانىكەن. تەخت ئارچا
ياغىچىدىن ياسالغانىكەن. تەخت ئۈستىدە بىر كىشى ئۇخلىغان-
دەك ياتاتتى. يۈزىگە پەردە يېپىلغان ئىدى. ئۇنى ئېچىپ قار-
ۋىدى، بىر نۇرانە يۈز قېرى كىشى ئىدى. ئۇزۇنلۇقى 20
گەز، كەڭلىكى ئۈچ گەز كېلەتتى. كۆزىنىڭ قاپىقىدا قىممەت
باھالىق ئىككى دانە مەرۋايىت بار ئىدى. بۇرنى يەتتە غېرىچ،
ھەر بىر بارمىقى 12 غېرىچ كېلەتتى. بېشىنىڭ ئۈستىدە
پولاتتىن ياسالغان بىر لەۋھە بولۇپ، ئۇنىڭغا بىرقانچە قۇر خەت

يېزىلغانىدى. ھېچكىم بۇ خەتنى ئوقۇيالمىدى. ھېلىقى ھۆكۈما ھىندى بۇ خەتكە «ئېرى يېزىقى» (قەدىمكى يەھۇددىلەر يېزىقى) دەپ تەپسىر بەردى. پەقەت مىرزا ئۆمەر شەيخ ئوقۇپ چۈشەندى. ئۇنىڭدا: «بۇ خەتنى يازغۇچى ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن بولسەن. ئەمىر تەمۇر ئىسكەندەر سانى، سەن بۇ جايغا كەلسەڭ بىلگىنكى، مۇشۇ ياتقان زات زال زەردۇر. ئۇ 1300 يىل ئۆمۈر سۈرگەن. بۇ يەرنى زىيارەت قىلغىن. بۇلاردىن ئىبرەت ئالغىن. مۇندا بىر قارا تاش بار. تاش ئاستىدىكى خۇمدا لىق ئالتۇن بار، ئۇنى ئالغىن. بۇ تاشنى مەلىك ئىسكەندەر خەلىدەت جەزىرە سىدىن ئەكەلگەن (ھازىر بۇ تاش ئەمىر تەمۇرنىڭ قەبرىسى ئۈستىدە باردۇر. ھېلىقى خۇمدىكى ئالتۇنمۇ بۇ گۈمبەزدە بولۇپ، ئەمىر تەمۇر ۋاپات بولغاندىن كېيىن، بۇنى ئاڭلاپ قالغان ئادەملەر باشقىلارغا ئېيتقان. ھىجرىيىنىڭ 1087 - يىللىرىدا قاتتىق يامغۇر - قار ياغقان بىر كېچىدە، جەنىبلىيە ئىلمىدىن كەلگەن دۇشمەن خۇمدىكى ئالتۇننى ئېلىۋالغان. لېكىن ئۇ كىشى پېسە كېسىلگە دۇچار بولغان.)» دېگەن گەپلەر بار ئىدى. يەنە ئۇنىڭدا زال زەرنىڭ دۇنيانىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن زارلىنىپ يازغان بىرقانچە بېيىتلىرىمۇ بار ئىدى:

ئېيتىم زال زەردۇر، لەقىممم داستان،
كى مەندىن بولۇپ رۇستەمى پالۋان.
مېنىڭ ھېيلەمدۇر ئۇندا ئەفراسىياپ،
ئىككى يۈز نۆۋەت ئۇ تاپتى كۆپ خاراب.
قىلىپ تەربىيەت ماڭا سۈمرۇغ قۇش،
بۇ ھېكمەت ئارا مەن تېپىپ ئەقىل - ھوش.
كۆرۈپمەن جاھاننىڭ يوقى - بارىنى،
گاھى دۆلەت ۋە گاھى ئازارىنى.
جاھان شوتىسىغا قويۇپمەن ئاياغ،

سەككىز يۈز ئىدى زەينەسىگە سىناق.
باری نۆۋەت بىلەن جاھاندىن كېتىپ
ئەجەل دامى بىزنى گىرىپتار ئېتىپ.
شۇبۇ زەينەلەردىن بىناگا تايىپ،
يېتىپمەن بۇ يەردە مەن ھەم سارغىيىپ.
كىيومىرەس قايان كەتتى، جەمشىد قېنى؟
چۇسەن ھەم كېتەرسەن، ئۆزۈڭنى تونى.
فىرىدون ۋە كەيخسراۋ ناملىغ،
مىنوچەھرە ۋە ئىسكەندەرى كاملىغ.
ئىرانىنىڭ، تۇرانىنىڭ شاھگالىرى،
باری كەتتى بىر - بىر قارا يەر ساری.
باھادۇر - دىلاۋەر جەمىس ۋە شىجائ،
ئەجەلدىن بارچىسى ئۆلۈپتۇر دەرىغ!
جاھان ئۆيىنىڭ ئىككى قۇببىسى بولۇر،
بىرىدىن كېتىدۇر، بىرىدىن كېلۇر.
ئايا بۇ جاھانغا كەلگەن پەھلىۋان،
ئىشتىكىل بۇ سۆزنى باقارسىز جاھان.
تۇغۇلغان جاھاندا نەچچە ئەر بولۇر،
ئەجەل شاھى كەلسە قارا يەر بولۇر.
جاھان دۆلىتى نەچچە دەۋر ئاشۇرۇر،
يەر ئاستىغا ئاخىر ئۇنى يوشۇرۇر.

ساھىبقىران كونا سەمەرقەنت تىلسىماتىدىن چىقىپ، لەشكىرى بىلەن ئىلگىرى ئۆتكەن سۇلتان مەھمۇدنىڭ پايتەختى — غەزنى قاتارلىق ئىككى شەھەرنى قورشاپ چۈشتى. پەتتە كۈنگىچە قامال قىلىپ، سەككىزىنچى كۈنى ئۇنى ئالدى. (ئۇ چاغدا، مەلىك ھۈسەيىننىڭ قۇللىرىدىن بىرى بۇ يەرگە ھاكىم ئىدى.) ئاندىن سۇلتان مەھمۇدنىڭ قەبرىسىنى قايتا ياسىدى. مەدىكارلار

ئارىسىدا ئىشلەپ يۈرگەن بىر چىرايلىق يىگىتنىڭ قولتۇقىدىن بىر نەرسە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ گويا بىرىنىڭ كۆزۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك، ئۇنى دەرھال ئېلىپ ئۇيان - بۇيانغا قارىدى. ئۇنى بىرەيلەن كۆزۈپ قېلىپ ئەمىر تېمۇرگە خەۋەر قىلدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنى ئالدىغا چاقىردى. بايىقى نەرسە پارس تىلىدا يېزىلغان خېتى بار لەۋھە ئىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭدىن:

— ئەي يىگىت، كىم سەن؟ ئېتىڭ نېمە؟ — دەپ سورىغاندى، يىگىت:

— ئېتىم مەھمۇد ئەسفەردۇر. مەلىك مەسئۇتنىڭ ئوغلى بولىمەن. ئاتام ماڭا بۇ لەۋھەنى تاپشۇرغاندى. ئاتام بوراقخانىڭ لەشكەرلىرىنىڭ قولىدا ھالاك بولدى. مېنىڭ بىر سىڭلىم بار، ئېتى مەھمۇدە، سىزنىڭ ئوغلىڭىز مىرزا جاھانگىر ئۇنى ئېلىشنى نىيەت قىلغىنىدا، بوراقخان قىزغىنىپ سۇيىقەست قىلغانىكەن. بىزنىڭ نەسلىمىز سۇلتان مەھمۇدقا يېتىدۇ، — دەپ ئەھۋالنى بايان قىلدى.

مىرزا ئۆمەر شەيخ لەۋھەدىكى خەتنى ئوقۇپ كۆردى. ئۇ نىگىدا: «مۇشۇ توپا ئاستىدا ئالتۇن بار. بۇ ئالتۇننى سۇلتان مەھمۇد ئۆز ئەۋلادى ئۈچۈن قويغان» دەپ يېزىلغانىدى. ئەمىر تېمۇر دەرھال ئۇنى ئالدۇرۇپ ھېلىقى يىگىت — مەھمۇد ئەسفەرغە تاپشۇردى. يىگىت ئالتۇنلارنىڭ يېرىمىنى ئەمىر تېمۇرگە ھەدىيە قىلغانىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنى سۇلتان مەھمۇدنىڭ قەبرىسىنى قايتا ياساشقا سەرپ قىلدى. سۇلتان مەھمۇدنىڭ ھازىرقى قەبرىسى ئەمىر تېمۇردىن قالغاندۇر.

ساھىبقىراننىڭ قىلىچ ئارسلان بىلەن ئۇچرىشىپ ئۇنى مەغلۇپ قىلغانلىقى

بۇ يەردىن نەچچە لەشكەر توۋىسكە يەتتى،
كىمكى فەرمانغا يۈرمىسە بېشى كەتتى.

ساھىبقىران قوشۇنلىرىنى ئېلىپ ھىراتقا باردى ۋە باغى زاغىندا قارار ئېلىپ كۆڭۈل ئېچىش بىلەن مەشغۇل بولدى. لەشكەرلەر جەنۇب تەرەپتىكى تاغ باغرىدىن جاي ئالدى. ساھىبقىراننىڭ بۇيرۇقى بىلەن لەشكەر باشلىقلىرى ئۈچۈن تۆسنىڭ ئېتىكىدە ئالاھىدە جاي راسلاندى.

ئۇ چاغلاردا ئەلىبېك ۋە ۋەلىبېك — ئىككى ئاكا — ئۇكا مەشھەتنىڭ ھاكىمى ئىدى. ژىيان خەشىم لەشكەر باشلىقى ئىدى. ئۇ كېتىۋېتىپ، تاغ ئۈستىدىكى كىچىك قورغانچە — ئىمارەتنى كۆردى. ئۇ يەرگە بىر قىزىل چېدىر تىكىلگەن بولۇپ، ئەتراپىدا 10 مىڭدىن ئارتۇق قوي ئوتلاپ يۈرەتتى. قېشىدا ھېچكىم يوق ئىدى. ژىيان خەشىم 40 كىشى بىلەن بىللە كېلىۋاتقانىدى. ئۇ 20 كىشىنى ھېلىقى قويلارنى يىغىشقا قويۇپ، قالغان 20 كىشى بىلەن چېدىر تەرەپكە ئات سالدى.

ئوتتۇرا ياشلىق بىر خوتۇن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ، لەشكەرلەردىن بىرىنىڭ نەيزىسىنى تارتىۋېلىپ شۇنداق بىر سانجىۋىدى، مەيدىسىدىن كىرىپ، دۈمبىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ خوتۇن ئۈچ كىشىنى ئۆلتۈردى. ئاندىن ۋارقىراپ چۇقان سېلىۋىدى، ھېچكىم ئۇنىڭ ئالدىغا يېقىن كېلەلمىدى. شۇ زامات تاغ باغرىدىن بىرەيلەن چىقىپ كەلدى. ئۇ ناھايىتى كېلىشكەن بولۇپ، كۆرگەن ئادەمدە ئاجايىپ ياخشى تەسىرات قالدۇراتتى.

ئۇنىڭ كۆزلىرى قارا، چاچلىرى يۇدۇر - بۇدۇر بولۇپ، مەنگەن بوز ئاتنىڭ ساغرىسىغا چۈشكەنىدى. بېشىدا بۆك، ئۈستىدە يولۋاس تېرىسىدىن قىلىنغان جۇۋا بولۇپ، ئۇ قولىغا ئال ھاسىتەك ئۇزۇن نەيزە تۇتقان ھالدا ياپيېشىل تاغنى چاقنىتىپ كەلمەكتە ئىدى. لېكىن تۆمۈر كىيىملىرى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا بىر يولۋاس تايغان ئىتلاردەك يۈگۈرۈپ كېلەتتى.

ژىيان خەشىم ئۇنى قىزىمكىن دەپ، قاراپ تۇرغانىدى. يېقىنلاشقاندىلا ئوغۇل ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ بىر ۋارقىرىۋىدى، تاغلار لەرزىگە كەلدى. ھېلىقى 40 كىشى ئۇنىڭ ئەتراپىنى قورشۋالدى، يىگىت ئاجايىپ ھەيۋە بىلەن ھۇجۇم قىلدى. يول ۋاسىۋ يارەمگە كەلدى. بىر تەرەپتىن يىگىت نەيزىلىسە، بىر تەرەپتىن يولۋاس چىشلەپ، تارتىپ. بىر نۆۋەتتىلا 40 كىشىنى ھالاك قىلدى.

ژىيان خەشىم بۇنى كۆرۈپ، ئېتىنى يۈگۈرتۈپ كەلگەن پېتى ئۇنىڭغا نەيزە سالغانىدى، ھېلىقى بالا نەيزىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ژىيان خەشىنىڭ بېلىدىن تۇتقىنىچە ئاتتىن ئاغدۇردى. ئاتقا بىر قامچە ئۇرۇۋىدى، ئات چاپقان پېتى تاغ تەرەپكە كەتتى. ژىيان خەشىم مىدىرلاپلا قويسا، بۇ بالىنىڭ ئۇنى يەرگە ئۇرۇپ كۆكۈن - تالقان قىلىۋېتىشى مۇمكىن ئىدى. شۇڭا ئۇ ئىلاجسىز جىم تۇردى. بالا ژىيان خەشىمنى ئېلىپ چېدىرغا ئەكەلدى ۋە ژىيان خەشىمدىن:

— قەيەردىن كەلدىڭلار؟ ئوغرىلىق، قاراقچىلىق قىلىپ يۈرەمسىلەر؟ — دەپ سورىۋىدى، ژىيان خەشىم:

— ئەمىر تېمۇرنىڭ مۇلازىملىرىدىن بولىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى.

— ئەمىر تېمۇر دېگەن كىم؟ — دەپ سورىدى بالا ھەيران بولۇپ.

— ھىراتنى بويسۇندۇرۇپ، مەشھەتكە كېتىۋاتقان ساھىبقىران، — دېدى ژىيان خەشىم.

— بۇ تاغلاردىن باشقا يەنە يۇرت - مەھەللىمۇ بارمۇ؟ — دەپ سوردى بالا تېخىمۇ ھەيران بولغان ھالدا.

— ئالەمدە، — دېدى ژىيان خەشىم چۈشەندۇرۇپ، — يەتتە ئىقلىم بار. ھەر ئىقلىمدا قانچىلىغان تاغ - دەريا، قانچىلىغان يۇرت - شەھەرلەر بار... — دەپ بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى.

بۇ بالا تەئەججۇپلانغان ھالدا بايىقى ئوتتۇرا ياش خوتۇنغا — ئانىسىغا قاراپ:

— ئانا، نېمىشقا بۇ جايلارنى ماڭا دېمىدىڭ؟ — دېدى.

— دۇشمەنلەردىن ئەنسىرەپ ساڭا دېمىگەنىدىم، — دېدى ئانا.

ژىيان خەشىم:

— سىزنىڭ ئېتىگىز نېمە؟ — دەپ سورىدى ئانىدىن.

— باتۇرلار ئۆزىنىڭ ئىشىنى ئۆزى بىلىپ قىلىدۇ. ئانىدىن نام - نىشانىسىنى بىلدۇرىدۇ، — دەپ، ئىسمىنى دېيىشنى خالىمىدى ئانا ۋە ئوغلىغا ژىيان خەشمىنى ئۆلتۈرۈشنى ئىشارەت قىلدى. ئوغۇل ئۇنىمىدى. ئاخىر ژىيان خەشمىنى بۇ سىرلارنى باشقا كىشىگە دېمەسلىككە قەسەم قىلدۇرۇدى ۋە ژىيان خەشمىگە مىنگىلى بىر ئات بېرىپ قايتۇرۇۋەتتى.

ژىيان خەشم ساھىبقىرانلىقىغا خىزمەتكە كەلدى. ئۇنىڭ ئالدىدا يا ئوندىق، يا مۇنداق دېيىلمەي ياكى كۆرگەنلىرىنى ئېچىگە سىغدۇرالماي تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئاستا سىرتقا چىقىپ، ئەمىر تېمۇرنى ئىشارەت بىلەن چاقىردى ۋە ئەھۋالنى ساھىبقىرانغا بايان قىلىپ، «ئادەم چىقىرىپ، ئاشۇ ئوغۇلنى تىرىك تۇتۇپ كەلسەك» دەپ تەكلىپ بەردى. ئەمىر تېمۇر ماقۇل بولدى. شۇنان مىرانشاھ رۇخسەت سورىدى. (شاھرۇخ تۆرە زەخمە

لەنگەنسدى.) ژىيان خەشىم باشلامچى بولۇپ، مىرانشاھ بىلەن 500 يىگىتنىى ئېلىپ، تاغ ئۈستىدىكى چېدىرغا يېقىنلاشتى. ئۇلار چېدىرغا قارىتىپ ئوق ئاتتى. ھېلىقى خوتۇن چېدىرنىڭ تۆشۈكىدىن بۇلارغا قارىتىپ ئوق ئاتتى. مىرزا توققۇز يىگىتنى چېدىرنىڭ ئەتراپىنى قورشاشقا بۇيرۇدى. تۇيۇقسىزلا ھېلىقى ئوغۇل چېدىرنىڭ ئىچىدىن چىقىپ مىرانشاھنىڭ يولىنى توستى- دە، قولىدىن قىلىچىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ بېشىغا شۇنداق ئۇرىدىكى، قىلىچ مىرانشاھنىڭ دوبۇلغىسىدىن ئۆتۈپ، بېشىغا تۆتىلىك پاتتى. تۆرە ئۆزىدىن كېتىپ قالدى. ھېلىقى ئوغۇل مىرانشاھنىڭ ھەمراھلىرىغا قاراپ يۈگۈردى. ھەممىنىڭ ئالدىدا ژىيان خەشىم، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن لەشكەرلەر قېچىپ كېلىشتى. ئەمىر تېمۇر بۇلارنى كۆرۈپ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى ۋە ئاتقا مىنمەكچى بولدى. شۇ ئاردا ئۆمەر شەيخ تۆرە رۇخسەت سورىدى. ئۇ 1000 يىگىتنى باشلاپ ماڭدى. يولدا ئۇلارنى بىر سايدا قويۇپ، ئۆزى يالغۇز ھېلىقى چېدىرغا بېرىپ تاتلىق گەپلەر بىلەن خوتۇنىدىن سۇ سورىدى.

— ھۆددىسىدىن چىقالىساڭ، — دېدى خوتۇن، — سۇنى ئۆزۈڭ تېپىپ ئىچ!

— سۇ بار يەرنى ئېيتىپ بەرگىن! — دېدى تۆرە.

خوتۇن بىر ۋاراقراپ چۇقان سالدى. ئۇنىڭ ئوغلى شۇئان يۈگۈرۈپ تاغ باغرىدىن چىقىپ كەلدى. تۆرىنىڭ ئېتى ئۇركۈپ كەتكەنلىكتىن قولىدىن چۈلۈۋۇر چىقىپ كەتتى - دە، ئېلىپ قاچتى. تۆرە پىيادە قالدى. ئانا تۆرىنىڭ سۆزىنى قىلىپ بېرىۋىدى، بالا ئۆمەر شەيخ بىلەن ئېلىشىپ كەتتى. كەچكىچە ئېلىشا - ئېلىشا، ئاخىرى تۆرىنى يىقىتىپ، پۇت - قوللىرىنى باغلىدى. بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تاپقان قوشۇن قېچىپ كەتتى.

قوشۇن ئارىسىدا ئەمىر ئەلى شىر ئىسىملىك بىرى بار

ئىدى. ئۇ مىر تالىپنىڭ ئوغلى ئىدى. ئۇ قېچىپ كەلگەن پېتى ئەمىرگە يىغلاپ تۇرۇپ ئەھۋالدىن مەلۇمات بەردى.

ھېلىقى بالا ئۆمەر شەيخ تۆردىنى ئۆيىگە ئەكەلدى ۋە ئۇنىڭ قوللىرىنى يەشتى. شاراب ـ تاماق بەردى. ئاندىن تۆرە ئۇنىڭدىن ھەر تەرەپلەپ گەپ سورىدى. ئاندىن:

— مەن سەپرا مىجەزمەن. سەپرا بېشىمغا ئۆرلىگەندە كۆزۈمگە قارىغۇلۇق تىقىلىپ، ئۆزۈمنى باشقۇرالماي قالىمەن. سەن شۇ پەيتتىن پايدىلىنىپ مېنى باغلىۋالدىڭ. ئەمدى، سەن بىلەن باشقىدىن ئېلىشىمەن، — دەپ تەلەپ قىلغانىدى، ئوغۇل:

— بايا سەن ماڭا دۇشمەن ئىدىڭ، ئەمدى ئۆيۈمگە كەلدىڭ، ھازىر مېھمىنىمسەن. مېھمان بىلەن ئېلىشماق ياخشى ئەمەس، — دېدى.

تۆرە تولا لاپ ئۇرغانلىقتىن، ئۇ بالا ئوقياغا ئوق سېلىپ بىرقانچە تارتىپ تۆرىنىڭ قولىغا بەردى. تۆرە تارتىپ كۆرۈۋىدى، كۆچى يەتمىدى. بالا:

— بۇ يانى ئاتاڭ ئەمىر تېمۇرگە ئاپىرىپ كۆرسەتكىن، — دەپ تۆرىگە تاپشۇردى.

تۆرە يانى ئېلىپ دادىسىنىڭ قېشىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەلەرنى بايان قىلدى. بەگلەر يانى تارتىپ كۆرمەكچى بولۇۋىدى، ھېچقايسىسى تارتالمىدى. شاھرۇخمۇ تارتالمىدى. ساھىبقىران قولى چولاق بولسىمۇ، يەتتە قېتىم تارتتى، ئاخىرىدا يا سۇنۇپ كەتتى. ئەمىر تېمۇر يانىڭ سۇنۇقىنى ئاناققا تاپشۇردى ۋە ئۇنىڭغا:

— بۇنى ئاپىرىپ ئىگىسىگە تاپشۇرغىن! — دېدى.

ئاناق ئۆزىگە يەتتە كىشىنى ھەمراھ قىلىپ، ھېلىقى تاغنىڭ ئۈستىگە كەلدى. بىر ئاق ئاتنىڭ يېنىدا ھېلىقى ئوغۇل ئۇخلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىدە بىر يولۋاس ياتاتتى.

ئاناق بىر تاشنى دومىلاتتى ـ دە، ئۆزىنى چەتكە ئالدى. يولۇاس تاشنىڭ ساداسىنى ئاڭلاپ بېشىنى كۆتۈردى ـ دە، ھۆركىرىدى. ئوغۇل دەرھال ئويغىنىپ، چۈشۈپ كېلىۋاتقان تاشنى بىر تېپىپ يىراقتا ئۇچۇرۇۋەتتى. بۇنى كۆرگەن ئاناق ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ ئولتۇرۇپ قالدى. ئوغۇل «تاش ئۆزلۈكىدىن چۈشكەن بولسا كېرەك» دەپ چۈشىنىپ يەرۋا قىلمىدى.

بىرتاز ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئاناق ھېچ نەرسە كۆرمىگەن كىشىدەك، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە، تەزىم قىلدى.

ـ كىم بولىسەن؟ ـ دەپ سوردى ئوغۇل ئاناقتىن. ئاناق:

ـ ساھىبقىرانىڭ ئالدىدىن بۇ ئوقيانى ئەكەلدىم، ـ دېدى ـ دە، ئوقيانىڭ سۈنۈقلىرىنى ئوغلىنىڭ ئالدىغا قويدى. پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەن يانى كۆرگەن ئوغۇل ئونچىقمىدى.

شۇ چاغ تاغ ئاستىدىن بىر ئەرەب يىغلاپ ـ ناله قىلىپ چىقىپ كەلدى.

ـ نېمىشقا يىغلايسەن؟ ـ دەپ سوردى بۇلار ئۇنىڭدىن.

ـ ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشىغا ماڭدىم، ـ دېدى ئەرەب، ـ ئۇ مېنىڭ ئۆچمىنى ئېلىپ بېرەمدىكىن، دەيمەن.

ـ ھەركىم ھەرقانداق نەرسىدە ئۆچۈڭ بولسا مانا مەن ئېلىپ بېرەي، ـ دەپ چوڭ گەپ قىلدى ئوغۇل. ئەرەب ئىلاجسىز:

ـ ئەي ئوغۇل، مەندە بىرلا تۆگە بار ئىدى. ئۇنى ئوغلۇم بېقىپ يۈرگەندە تۆيۈقسىز تاغ باغرىدىن بىر يىلان چىقىپ، تۆگە بىلەن ئوغلۇمنى دەم تارتىپ يۇتۇپ كەتتى. يىلاننىڭ ئۇزۇنلۇقى ئون گەز كېلىدۇ، ـ دېدى ئەرەب.

ـ مەن بېرىپ ئۇنى ئۆلتۈرەي، ـ دېدى ئوغۇل.

ئەرەب ئۇلارنى باشلاپ بىر غارنىڭ ئاغزىغا ئەكەلدى ۋە «مۇشۇ يەردە» دەپ كۆرسەتتى.

— ئەجدىھا ئەتە چۈش ۋاقتىدا غاردىن چىقىشى مۇمكىن. بۇگۈن كېچە مۇشۇ يەردە تۇرايلى. — دېدى ئوغۇل. ئۇلار غار ئاغزىدا تۇنىدى. ئاناق ئەجدىھادىن قورقۇپ، كېچىچە ئۇخلىيالمىدى. ئەتىسى چۈش مەزگىلىدە ئەجدىھا غاردىن چىقتى. ئۇنىڭ بېشىدا ئۈچ گەز كېلىدىغان مۈگگۈزى بار ئىدى. ئەجدىھا گاھىدا كۆكسى بىلەن كۆتۈرۈلۈپ تىك بولاتتى. ئوغۇل ئۆزىنىڭ كېلىشكەن، ئېتىغا مىنىدى — دە، ئەجدىھانىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. ئوغۇل قىلىچ بىلەن شۇنداق چاپقانىدى، ئەجدىھانىڭ كاللىسى ئۇزۇلۈپ چۈشتى. ئات ئۇركۈپ كەتتى. ئوغۇل ئەجدىھانىڭ مۈگگۈزىنى كېسىۋېلىپ ئاناقىغا:

— بۇنى ئەمىر تېمۇرگە ئاپار! — دەپ سۇندى.

ئاناق دەرھال ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلدى — دە، كۆرگەنلىرىنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى ۋە ھېلىقى مۈگگۈزنى ئوتتۇرىغا تاشلىدى. ئەمىر تېمۇر ۋە بەگلەر ھەيران قالدى. بەگلەر ئارىسىدا غۇلغۇلا پەيدا بولدى. ساھىبقىران سىپاھلىرىنى پەسكويغا چۈشۈرۈپ، ئاندىن ئۆزىگە ئون كىشىنى تاللىدى. ئۇلار مۇساپىر سۈپىتىدە ياسىنىپ، ئاتلارغا خۇرجۇن ئارتىپ ھېلىقى تاغ باغرىغا يېتىپ كېلىشتى. تاغ ئوستىدىكى قىزىل چېدىرنى كۆرۈشتى. شۇئان بىر خوتۇن قىلىچ تۇتقان ھالدا، بۇلارغا ھەيۋە قىلىپ چېدىردىن چىقىپ كەلدى ۋە ئەمىر تېمۇرگە:

— بۇ يەردىن ئۆتمەڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

— بىز، — دېدى ساھىبقىران ئايالغا، — مۇساپىرمىز، يول ئىزدەپ يۈرىمىز.

بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھېلىقى ئايالنىڭ ئاچچىقى بىرئاز بېسىلدى ۋە بۇلارنى بىر بۇلاق بويىغا چۈشۈردى. ئالدىغا تاماق ئەكەلدى. بىرئازدىن كېيىن ھېلىقى ئوغۇل كەلدى — دە، ئولتۇرغانلارنى — دۇشمەن دەپ ئويلىدى بولغاي، زەربە

بەرمەكچى بولدى. شۇئان ئانىسى:

— ئوغلۇم، بۇلار مۇساپىر ئىكەن، ئازار بەرمە! — دەپ ۋارقىرىدى. يىگىت ئارقىسىغا يېنىپ چېدىرغا كىرىپ كەتتى. ئۆزىنىڭ شاھانە كىيىملىرىنى كىيىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇلارغا يەنە يېمەكلىك قويدى.

ئەمىر تېمۇر تاتلىق سۆزلەر بىلەن ئوغۇلنى ئۆزىگە ئۆگىتىۋالدى. لېكىن يولۋاس ئۇنىڭدىن بىردەممۇ يىراق بولمايتتى. دائىم ئۇنىڭ ئايىغىدا ئەگىشىپلا يۈرەتتى ياكى تۆگىلۈپ ياتاتتى.

— سىلەر ئەسلى نەلىك؟ — دەپ سورىدى ئوغۇل.

— ھىراتتىن كېلىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى ساھىبقىران، ئاندىن ئوغۇلنىڭ ئەسلى - ۋەسلىنى سورىدى. ئوغۇل:

— مەن بىلمەيمەن، ئانام بىلىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

ئەمىر تېمۇر ئوغۇلنىڭ ئانىسىنى چاقىرىپ، مۇلايىملىق بىلەن سۆزنى ئايلاندۇرۇپ ئەكىلىپ، ئاندىن ئەسلى - نەسىبىگە ئۆتتى. ئانا:

— بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز كۆپ، سىرىمىز پاش بولۇپ قالار-مىكىن، — دەپ ئەندىشە قىلىپ دېگىلى ئۇنىمىغانىدى. ئەمىر تېمۇر «سىرىڭىزنى ئاشكارا قىلمايمىز» دەپ ئىشەندۈردى. ئانا سۆزلەشكە باشلىدى.

— مەن، — دېدى ئۇ — ئەبۇسەئىدخاننىڭ قىزى، ئەمىر چوپاننىڭ ئايالى بولىمەن. ئىرىم ئەبۇسەئىدخاننىڭ ئالدىدا خىزمەت قىلاتتى. ئىرىم ئەمىر چوپان تاناچارنىڭ ئەۋلادىدىن بولۇپ، قاراچارنىڭ ئىنىسى ئىدى. ھالاكۇغا يولداش بولۇپ ئىران ۋىلايىتىگە كەلگەنىكەن، ئەبۇ سەئىدخان ۋاپات بولغاندىن كېيىن ھەركىم پادىشاھلىق دەۋاسى قىلىشىپ ئۇرۇش قىلىشتى. ئەمىر چوپان ھالاكۇنىڭ ئەۋلادىنى توپلاپ ئۇرۇش قىلىپ يۈرۈپ، ئاخىرى شاھ شىجائىنىڭ قولىدا ۋاپات بولدى. ئۇ چاغدا مەن

مەشھەتتە بولۇپ ھامىلدار ئىدىم. قېچىپ يۈرۈپ مۇشۇ يەرگە كەلگىنىمدە بۇ بالا تۇغۇلدى. مۇشۇ يەردە ئۆستى. ئەنە، ئاشۇ چارۋىلارنىڭ ھەممىسى بىزنىكىدۇر. ئەلھەمدۇلىللا، مال ـ چارۋىمىز كۆپ. بۇ ئوغلۇمغا قىلىچ ئارسلان دەپ ئىسىم قويدۇم.

ساھىبقىران ئايالنىڭ بايانىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئوغۇلغا «دانىشمەن ئوغۇل» دەپ لەقەم قويۇپ قويدى. ئايال يەنە:

— شاھ شىجائ ھەر تەرەپكە ئادەم قويۇپ، «ھالاكۇنىڭ ھەرقانداق ئەۋلادىنى تاپساڭلار ئۆلتۈرۈڭلار» دەپ بۇيرۇغان. شۇڭا مۇشۇ جايىنى ماكان تۇتتۇق. بىز سىرىمىزنى ھېچكىمگە دېمەيمىز. سىلەردىن ئۆتۈنۈشۈم شۇكى، بۇ سىرنى كىشىگە زادىلا ئېيتمىساڭلار، — دېدى. ئەمىر تېمۇر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ سۆيۈنۈپ كەتتى. چۈنكى بۇ ئوغۇل ئەمىر تېمۇرگە تۇغقان بولۇپ چىققانىدى.

ئەمىر تېمۇر يەنە يولۇاسنى سوردى.

— ئوغلۇم تۇغۇلغان كۈنىلا بۇ يولۇاسمۇ قولىمىزغا چۈشتى. بۇ ئانىسىدىن ئايرىلغان، يېڭى تۇغۇلغان كۈچۈك ئىكەن. سۈت بېرىپ، گۆش بېرىپ بېقىپ چوڭ قىلدۇق. شۇڭا بىزدىن زادى ئايرىلمايدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى ئايال.

بۇلار تۈن يېرىمغىچە سۆزلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئانا ـ بالا ئىككىسى چېدىرغا كىرىپ كەتتى. ساھىبقىرانمۇ ئۇيقۇغا كەتتى.

خوجا ھەسەن ئەنسارى قانچىلىغان نەزىلىنى قىلىچ ئارسلاننىڭ شەنىگە يازغانىكەن:

ئەزبرايىل ئېتى قىلىچ ئارسلان،
ئۇنى كۆرگەنلەر دەر شىرى ژىيان.
قولىنى ئۇزاتسا كۆكلەرگە ئەگەر،

يولتۇزلار تۆكۈلۈر ئىدى سەربەسەر.
كىشىگە ئەگەر زەررە ئاچچىق ئېتەر،
نەپسىدە ئېلىپ ئەجدىھادەك يۇتار.
بىلىك جەڭ ئارا كىرسە يولۋاس كەبى،
كۆرۈنمەس ئىدى ئاڭا ئوق ۋە چەپى.
گەر نەرە تارتىپ قىلىنسا مىساپ،
ئىشتىسە ھالاكەت تاپار ئەردى قاپ.
دى ھەر كاكولى بىر كەمەندى بالا،
يەنە تارە مويى ئۇنىڭ ئەجدىھا.
جىھاد پىشەسىدە بولۇپ شىردەك،
قىلىپ شىرلارنى قارا يەردەك.
دېگىزدا لەھەڭ، دەشتە قاپلان دېگىل،
كۆزىنى كېيىك، ئۆزىنى ئارسلان دېگىل.
قېشىنى قىلىچ دەي مژە چۇن خەدىڭ،
يۈزى تولغان ئاي، ئۆزى شوق ۋە شەڭ.
ئاڭا ئەل چۇ پەرۋانە ئول سەراج،
ھالاكو نژادو تىموچىن نىتاج.
باتۇرلۇقى ئەردى رۇستەم دىسال،
تېپىپتۇر بۇ ئوغۇلنى دۇنيايى - زال.

شۇ كېچىسى ساھىبقىران تاغدىن يۇمىلاپ چۈشكەن بىر تاشنى كۆردى. تاشنىڭ ئېغىرلىقى ئىككى پۇتچە كېلەتتى. ئەمىر تېمۇر ئاستا ئۇنى كۆتۈرۈپ ئاپىرىپ يولۋاسنىڭ قۇيرۇقى ئۈستىگە قويدى. يولۋاس قۇيرۇقىنى تارتمۇالالماي ھۆركىرەپ كەتتى. قىلىچ ئارسلان ئورنىدىن تۇرۇپ تاشنى بىر چەتكە چۆرۈۋەتتى - دە، يەنە جايىغا بېرىپ ياتتى. يولۋاس بۇ ئىشتىن غەزەپلىنىپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئادەملىرىدىن بىرىنى پارچە - پار-

چه قىلمۇەتتى. ئەمىر تېمۇر دەرھالا يولۇاسنى ئىككى پارچە قىلىپ تاشلىدى. تاك ئاتقاندىن كېيىن قىلىچ ئارسلان كېلىپ يولۇاسنىڭ ھالاك بولغانلىقىنى كۆردى.

— بۇنى كىم ئۆلتۈردى؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئەمىر تېمۇردىن.

— مەن ئۆلتۈردۇم! — دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تېمۇر.

— نېمىشقا ئۆلتۈردۈڭ؟

— مېنىڭ ھەمراھلىرىمنى ھالاك قىلدى، شۇڭا ئۆلتۈردۇم.

يىگىتنىڭ ئانىسى كېلىپ ئۇنىڭغا: «بۇلارنىڭ كېلىشىدە بىر مەقسىتى بار» دېدى. ئەمىر تېمۇر ئىلاجسىز ئۆزىنى ئاش كارا قىلدى.

قىلىچ ئارسلان دەرھال نەيزىسىنى قولىغا ئالدى. ئەمىر تېمۇرمۇ تەييارلاندى. ئىككىسى ئاتلىرىغا مىنىشىپ، چۈقان سالغىنچە بىر - بىرى بىلەن نەيزىلىشىپ كەتتى. ئۇغۇل شىددەت بىلەن ئەمىر تېمۇرگە نەيزە سىلىۋىدى، ئەمىر تېمۇر ئۆزىنى يانغا تارتىپ، ئۇنىڭغا نەيزە سالدى. ئۇغۇلمۇ كەينى - كەينىدىن نەيزە سىلىشقا باشلىدى. مۇلازىملار ئەمىر تېمۇرگە: «ھوشيار بولۇڭ!» دەپ توۋلىشاتتى. ئەمىر تېمۇر چاقىققانلىق بىلەن ئاتنىڭ يايلىغا يېپىشتى. ئۇغۇلنىڭ نەيزىسى تاشقا تېگىپ ئىككى غېرىچ پاتتى. ئۇ نەيزىنى سۇغۇرۇۋېلىپ يەنە سالدى. ئەمىر تېمۇر نەيزىنى رەت قىلىپ ئۇغۇلغا قىلىچ سالدى. قىلىچ ئۇغۇلنىڭ ئوقياسىغا تېگىپ، بېغىنى ئۈزۈپ تاشلىدى. قىلىچ ئارسلان ئەمىر تېمۇرگە قىلىچ سىلىۋىدى، ئەمىر تېمۇر ھودۇقۇپ، چۆچۈگەن ھالدا ئۇنىڭغا قىلىچ سالدى. ئىككى قىلىچ بىر - بىرىگە تېگىپ سۇنۇپ كەتتى. ئاندا بۇنى كۆرۈپ:

— ئەي يارانقان تەڭرىم، ساڭا سېغىندىم، ئوغلۇمنى ئۆ-

زۇڭگە تاپشۇردۇم. بۇنداق ئېلىشىشنى زادى كۆرگىنىم يوق. ئۇ- زۇڭ ئابروي بەرگىن، ــ دېگىنىچە مۇناجات قىلدى.

ئىككىيلەن بىر - بىرى بىلەن سىقىشىپ، ياقىسىدىن تۇ- تۇشۇپ، ئات ئۈستىدىلا ئېلىشىپ كەتتى. ئەمىر تېمۇر بىر كۈ- چەپ تارتىۋىدى، قىلىچ ئارسلاننىڭ ئېتى بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆرۈلۈپ چۈشتى - دە، بوينى سۇندى. ئوغۇل ئات ئاستىدا قال دى. ئەمىر تېمۇر قىلىچ ئارسلاننى باغلىماقچى بولۇپ تۇرغى نىدا، ئۇ بىر سىلكىنىپ ئاتنىڭ جەسىتىنى ئون قەدەم يەرگە ئېتىۋەتتى. ئەمىر دېدىكى:

كىم جاھاندا كۆپ كۆرۈپ نەچچە باھادىر - پەھلىۋان،
بۇ ئوغۇلدەك كۆرمىدىم ھېچ پەھلىۋان تا بۇ زامان.

ئوغۇل ئەمىر تېمۇرنىڭ بېلىگە قول سالدى. ئىككىيلەن يەنە ئېلىشىپ كەتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ بىر قولى ۋە بىر پۇتى بىرئاز ناكا ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە غەيرەت بىلەن ئېلىشتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەھۋالى بارغانسېرى ئاجىزلىشىشقا باشلىدى. شۇ چاغدا خوجام باھاۋىددىننى سېغىندى ۋە بۇ بېيىت- نى ئوقۇدى:

قولۇم ئېلىڭ يا پەردەم، مەندە قۇۋۋەت قالمىدى،
يولغا سېلىڭ يا پەردەم، مەندە غەيرەت قالمىدى.
ساھىبقىران پەرلەرىن يوقلاپ ئاندا دېدىلەر،
نەزەر ئەيلەڭ يا پەردەم، مەندە ھىممەت قالمىدى.

ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىلتىجاسى دەرھال نەقىشبەند پەرىمگە مەلۇم بولدى - دە، ئىككىيلەننىڭ قولتۇقىدىن تۇتۇپ يەرگە

ئاتتى. ئەمىر تېمۇر «يەتتىلدىم» دەپ ئويلىغاندى، قارىسا قىلىچ ئارسلاننىڭ كۆكسىدە ئولتۇرۇپتۇ. ئوغۇل ئانىسىنى چاقىردى. ئانا بالىسىغا قاراپ يۈگۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى. مۇلازىملار ئانىنىڭ يولىنى توسۇۋېلىپ ئۆتكىلى قويمىدى. ئانا ئۇلارنى ھەرياققا ئىتتىرىۋېتىپ ئوغلىنىڭ قېشىغا يېتىلدى. شۇ ئاردا كاناي ئاۋازى كەلدى. ھايال بولمايلا ئاناق 2000 كىشى بىلەن ئەمىر تېمۇرگە ياردەمگە كەلدى. ئۇلار قىلىچ ئارسلاننىڭ پۈتۈن قوللىرىنى باغلاشتى. ئانا بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ، ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

—ئەي ئەمىر تېمۇر، ئوغلۇمغا نەسىھەت قىلىسىڭىز، سىزنىڭ خىزمىتىڭىزدە بولسا. چۈنكى ئىككىلار بىر ئەۋلادتىن ئىكەنلىكىنى ئەر، — دېدى. قىلىچ ئارسلانمۇ ئانىسىنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى ۋە ئەمىر تېمۇرگە ئىتائەت قىلدى. ساھىبقىران ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق بىلەن ئېسىل كىيىم - كېچەكلەرنى كىيگۈزدى. ئۇنىڭغا يەنە باتۇرلار قاتارىدىن ئورۇن بېرىپ، ھەرغەزەپلىككە بەلگىلىدى. كۆرۈنۈشخانىدا رەسمىيەت ئۆتەشتى. قىلىچ ئارسلانىنىڭ قولىدا قىلىچ ھەمىشە يالىڭاچ بولدى. قىلىچنى زادىلا غىلاپقا سالمىدى.

ساھىبقىران جازالىماقچى بولغان ھەرقانداق كىشىنى قىلىچ ئارسلان دەرھال چاناپ تاشلايتتى. ئۇلار شۇنىڭدىن كېيىن مەشھەتكە قاراپ ماڭدى.

ئەمىر تېمۇرنىڭ مەشھەتنى ئالغانلىقى ۋە قىلىچ ئارسلاننىڭ بىستامغا، شاھرۇخ تۆرىنىڭ سەبزىۋارغا بارغانلىقى

ئېيتىشلارچە، مەشھەت مۇقەددەسته ئىمام ئەلى مۇسارىزانىڭ قەبرىسى بار ئىدى. چۈنكى بۇ زات مۇشۇ شەھەردە ۋاپات بول-

غانىدى. ئۆز ۋاقتىدا ھىرات، قەندىھار، غەزنى... قاتارلىق ئەلـ
لەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭا ئىتائەت قىلاتتى. لېكىن سەربى دا-
رات دېگەن بىر تائىپە چىقىپ بويسۇنمىدى. ئۇلارنىڭ پىرى
شەيخى ھۈسىيىن جۇۋارى ئىدى. ئۇ مەشھەت ئىچىدىن مۇرىتلىرى
بىلەن خۇرۇج قىلىپ چىقىپ، بىستام، سەبزىۋار شەھەرلىرىنى
بويسۇندۇردى. بۇ شەيخنىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ، بىرىنىڭ ئىـ
مى ئەلى بېك، يەنە بىرىنىڭ ئىسمى ۋەلى بېك ئىدى.
بىستامغا ئەلى بېكنى، سەبزىۋارغا ۋەلى بېكنى ھاكىم قىلدى.
شەيخ ئۆزىنى پادىشاھ دەپ ئېلان قىلىپ، مەشھەتنى پايتەخت
قىلىپ ئولتۇردى.

رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، ئەبۇسەئىدخان ئۆلگەندىن كېـ
يىن 30 يىلغىچە مەملىكەت ئىچى تولىمۇ قالايمىقان بولدى.
ھەر كىشىدە بىرئاز كۈچلا بولسا بىر حاينى تۇتۇپ تۇرۇپ پا-
دىشاھلىق دەۋاسى قىلاتتى. ئۇلارنى سەربى دارات دەپ ئاتاشـ
تىكى سەۋەب شۇكى، ئۇلار قايسى تەرەپكە يۈرۈش قىلسا، سەللە
ۋە تونلىرىنى دارغا ئېسىپ قويۇشاتتى. بۇنىڭ مەنىسى «قايسـ
مىز قولۇڭلارغا چۈشسەك بېشىمىزنى تون ۋە سەللىمىزگە ئوخـ
شاش دارغا ئېسىڭلار! ئىختىيارىڭ بويىچە ئىش قىلىشىۋال»
دېگەنلىك ئىدى.

ساھىبقىران دانىشمەن بېكنى بىستام ۋە دامىغات، ئاسترا-
باتقا ئەۋەتتى. مىرزا شاھرۇخنى سەبزىۋارغا ئەۋەتتى. ئۆزى
مەشھەت تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

دانىشمەن بېك كېچىلەپ يول يۈرۈپ، يېرىم كېچىدە
بىستامغا يېقىنلاپ كەلدى. بىر كىشىنى تېپىپ كەلتۈردى. ئۇ
كىشى:

— ئەلىبېك باغدا كۆڭۈل ئېچىۋاتىدۇ، — دەپ مەلۇمات
بەردى.

دانىشمەن بىلەن دەرھال ئاتلىنىپ ئۇنىڭ مەست پەيتىدىن پايدىلىنىپ تۇتۇپ باغلىۋالدى. بىستامنى شۇ كېچىسى تىشخال قىلدى. ئاندىن دامىغانغا ماڭدى. بۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى تېزلا ئىتائەت قىلدى. ئاستراباتنىمۇ ئىتائەت قىلدۇرۇپ ئاندىن سەرخەس يولى بىلەن مەشھەتكە قايتتى.

مىرزا شاھرۇخ تۆرە سەبزىۋارغا بېرىپ قەلئەگە يېقىنلاشتى. ۋەلى بەگ ئۇنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئاتلىنىپ چىقىپ جەڭ گە كىرىشىپ كەتتى. تۆرە غالىب كەلدى. ۋەلى بەگنىڭ ئادەملىرى قاچتى. شۇنداق قىلىپ سەبزىۋارنىمۇ ئىشغال قىلدى. قولغا چۈشكەن ئىككى ئاكا ـ ئۇكا ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈلدى. ساھىبقىران بۇ ئىككىيلەننى مىرزا شاھروخ تۆرىگە تاپشۇردى ۋە: «بىر ـ بىرى بىلەن ئۇچراشمىسۇن» دەپ جېكىلدى.

شۇ چاغدا ئەمىر تېمۇر مەشھەتنى قامال قىلغانىدى. ۋەلى بەگ مىرزا شاھروخ تۆرىگە: «قېرىنداشمىنى كۆرۈۋالاي» دەپ كۆپ يالۋۇردى.

ئاخىرى تۆرە ئىككىسىنى كۆرۈشتۈردى. ئىككىسى يوشۇرۇنچە مەسلىھەتلىشىپ، ئەسىرگە چۈشكەن 2000 لەشكەر بىلەن مىرزىغا ئىلتىماس قىلىشتى. ئۇلار:

ـــ نېمە قىلسا ئاتام قىلدى. بىزدە گۇناھ يوق. گۇناھ مىزدىن ئۆتۈك. بىز سىزگە ئەگىشىپ، ئۇلارغا قىلىچ ئۇرايلى، ـــ دېيىشتى ۋە بۇ ھەقتە قەسەم ئىچىشتى. تۆرە ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇلارنى تىلەپ تۇرۇۋالدى. ئەمىر تېمۇر قانچە توسۇپباقماقان بولسىمۇ، تۆرە ئۇلارغا كېپىل بولۇپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ئەمىر تېمۇر ئىلاجسىز قالدى. تۆرە ئۇلارنى ئازاد قىلىپ، 2000 كىشىگە كىيىم ـ كېچەك، قورال ـ ياراق، چېدىر بەردى ۋە كۆپ ھىمەت كۆرسەتتى.

ئۇلار پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاتىسىغا يوشۇرۇنچە: «بىز تەيـ

يار بولۇپ تۇرىمىز. سىز ئىچكىرىدىن قوشۇن باشلاپ چىقىڭ» دېگەن مەزمۇندا خەت كىرگۈزدى. خەتنى ئاپارغۇچى ئاناقىنىڭ نۆكەرلىرىگە دۈچ كېلىپ تۇتۇلۇپ قالدى. ئۇلار خەتنى بىرشەيخ ئىلپ ماڭغان ھاسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرغانىدى. ئاناقىنىڭ ئادەملىرى شەيخنى بىر ئۇرۇۋېتىپ، شەيخنىڭ ئۈنى ھاسا بىلەن بىرنى ئۇردى ۋە ھاسا سۇنۇپ كېتىپ، ھېلىقى خەت ئاشكارا بولۇپ قالدى. ئاناق خەتنى ئەمىر تېمۇرگە تاپشۇردى. ئەمىر تېمۇر مىرزا شاھرۇخنى چاقىرىپ خەتنى كۆرسەتتى ۋە:

— ئەي ئوغلۇم، خېتىڭنى يېتىپ كەلدى. پالان جايدا تەيار بولۇپ تۇرىدىكەنسىز! — دەپ تەنە قىلدى.

تۆرە بۇنى ئاڭلاپ تولىمۇ ئىزا تارتتى.

— ئاتا، — دېدى ئۇ ئۇيالغان ھالدا، — بۇلارنىڭ ھېيلە - مىكرىنى مەن ئەدىن بىلەي.

ساھىبقىران تەبەسسۇم بىلەن:

— ئوغلۇم، دوست كىم، دۇشمەن كىم، ئەلۋەتتە پەرق قىلالايدىغان بولۇشىڭىز كېرەك! — دەپ نەسىھەت قىلدى.

ئەمىر تېمۇر بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ئەلىبەك ۋە ۋەلىبەك لارنى 2000 لەشكىرى بىلەن باغلىتىۋەتتى. ئاندىن خەتنى بىرىدىن قەلئە ئىچىگە ماڭدۇردى. ئۆزى خەتتە ۋەدە قىلىنغان يەرگە بېرىپ بىرمۇنچە لەشكەر بىلەن بۆكتۈرمىدە تۇرۇپ، شەيخ ھۈسەين جۈۋارىنى كۈتتى. شەيخ خەتنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ھېسابسىز سەربى دارات بىلەن ئاتلىنىپ شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ، ئەمىر تېمۇر كۈتۈپ ياتقان يەرگە يېقىنلاشقا باشلىدى. شەيخنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ كۆپىنچىسى تاجىك ئىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇلارنى تاق پېشانە تۇۋىدىن قوزغىلىپ چىقىپ، تۆت تەرەپتىن قورشاپ كەلدى. كانايلارنى ياڭرىتىۋەتتى. شەيخ «بۇ ئۆزۈمنىڭ ئوغۇللىرى ئىكەن» دەپ بەخىرامان ئالغا قاراپ مېڭىۋەردى. بىر

چاغدا قارىسا ئالدىدىن ئەمىر تېمۇرنىڭ قوشۇنلىرى تىغ تارتىپ كېلىۋاتاتتى، ئوغۇللىرىدىن نام - نىشانمۇ يوق ئىدى. سەربى دارۇغىلار دەرھال قېچىشقا باشلىدى. شەيخنىڭ ئۆزى مەشھەتنىڭ ئىچىگە مىڭ تەسته پىيادە قېچىپ كىرىدى. ئارقىسىدىن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەسكەرلىرى قوغلاپ كېلىپ ئاجايىپ ئىشلارنى كۆرسەتتى.

شەيخ قېچىپ كېلىپ ئىمام ئەلى مۇسا رىزانىڭ مۇبارەك قەبرىسىنىڭ ئارقىسىغا مۆكۈۋالىدى. ھەرقانداق كىشى ئۇ زاتنىڭ قەبرىسىگە قەدەم قويسا ھالاك بولاتتى. مەيلى ئۆزبېك، مەيلى بەزى غەيرىي قوۋملاردىن بولسۇن، قەبرىگە قەدەم قويغانلىكى ئادەمنىڭ بوينى ئۈزۈلدى. شەيخ ئۇچ كۈنگىچە شۇ يەردە مۆكۈنۈپ ياتتى. بىر كېچىسى ئۇ چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇنىڭ يۈزىگە قىزىل لۆڭگە يېپىقلىق ئىدى. بىر قۇش كېلىپ لۆڭگىنى گۆش دەپ بىلىپ، چاڭگال سېلىپ، شەيخنىڭ يۈزىنى جاراھەتلەندۈردى. شەيخ شۇ دەرد بىلەن ۋاپات بولدى. ئۇ شۇ يەرگە دەپنە قىلىندى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ ئۆتكۈر ئوغلىنىمۇ ئۆلتۈرۈپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يوقلۇق سەھراسىغا ماڭدۇردى. ھېلىقى 2000 لەشكەرنىمۇ قەتل قىلدى.

ئەمىر تېمۇر شۇ يىلى قىشنىچە مەشھەتتە تۇرۇپ، باھاردا نىشاپورغا قاراپ يۈز تۇتتى. بۇ جايلار شاھى شىجائىقا تەۋە ئىدى. ئۇ مۇزەپپەرلەر ئەۋلادىدىن ئىدى.

ساھىبقىرانىڭ ئوغلى ئۆمەر شەيخ تۆرىنىڭ شاھ شىجائىنىڭ ئالدىغا ئەلچىلىككە بارغانلىقى

«شاھى شىجائىتىن ئەلچى كەلدى» دەپ خەۋەر بولدى. ئەلچى خوجا ئابدىراھمان بىننى خوجا ئابدۇلقادىر پازىل ئالىم كىشى ئىدى. ئۇ كۆپلىگەن تارىخىي كىتابلارنى يازغانىدى. بۇ

لۇپمۇ ئىمىر ھەمزە ساھىبقىران، ئۆمەر، روسۇل ئەكرەم سەللەل-لاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەمنىڭ قىسىلىرىنى ئالاھىدە تەتقىق قىلىپ يېزىپ چىققانىدى. دائىم شاھى شىجائىنىڭ ئالدىدا خىزمەتتە ئىدى. ئەمىر تېمۇرمۇ ئۇنىڭ تەرىپىنى كۆپ ئاڭلىغانىدى. ئېيتىشلارچە، شاھ شىجائىنىڭ قەرىندىشى مەھمۇد شاھنىڭ ۋاپاتىدا ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا بۇ رۇبائىينى يېزىپ ئەۋەتكەنىدى:

ئەي شاھى شىجائ دۆلەت مەڭگۈ بولۇر دېمە،
مەھمۇدقا ۋارىس بولغىنىم مۇشۇ بولۇر دېمە.
كەلدىڭ جاھانغا ئىككى - ئۈچ كۈن تۇرۇپ يەنە،
مۇلكى ئادەمغە بارمىقىم ئابزوي بولۇر دېمە.

شاھى شىجائ بۇنىڭغا تۆۋەندىكى رۇبائىينى جاۋاب قىلىپ ئەۋەتكەنىدى.

مەھمۇد بۇرادىرىم شاھلىقتا مەن ئۈچۈن بىر شىر ئىدى،
مۇلكىمنى ئېلىپ يەنە ماڭا كېيىن شۇنداق دەر ئىدى.
ئالسام تامام ئەلنى يېتەلمەي يەنە مىراتقا،
مەن يەر يۈزىدە تەخت ئۈستىدە، بۇ تەخت يەر ئىدى.

ئەمىر تېمۇر شاھ شىجائىنىڭ ئەلچىسى كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ خىزمىتىگە 60 شاگاۋۇللىنى بەلگىلىدى. ئەلچى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەلچىخانىدا ئون كۈنگىچە ئارام ئالدى. ئاندىن كېيىن كۆرۈنۈش قىلدى. كۆرۈنۈش تولىمۇ ھەيۋەتلىك — سەلتەنەتلىك ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى.

خوجا ئابدىراھمان نامىنى چىقىرىپ ساھىبقىرانغا تاپشۇردى. نامىدە ئەمىر تېمۇر ساھىبقىرانىنىڭ شەنىگە تۆۋەندىكى ئىككى قىتئە يېزىلغانىدى:

— مەن مەۋرىي خادىمەن، ھازىرنىڭ ئۆزىدە خان بىلەن كۆرۈشۈشۈم كېرەك. — دەپ تەلەپ قويدى.

مۇلازىم بېرىپ بۇ تەلەپنى يەتكۈزگەندى، شاھى شىجائ ئۇنىمىدى. مۇلازىم قايتىپ كەلىپ ئۆمەر شەيخ تۆۋرىگە:

— 40 كۈندىن كېيىن ئاندىن بېگىمىزگە كۆرۈنۈش قىلايسەن، — دېدى.

مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆۋرىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، ھېلىقى مۇلازىمنى بىرلا قىلىچ ئۇرۇپ چاناپ تاشلىدى. ئاندىن ئەكەلگەن نامىنى چىگگىزخاننىڭ ئەلچىلىرىنىڭ قائىدىسى بويىچە بېشىغا تېلىپ كۆتۈرۈپ بارگاھقا يېتىپ كەلدى ۋە كۆزەتچىلەردىن: «شاھى شىجائ چىقامدۇ ياكى ئۆزۈم ئۇنىڭ ھەرىمىگە كىرىمەنمۇ؟» دەپ گەپ كىرگۈزدى. شاھى شىجائ بۇنى ئاڭلاپ بىرئاز سارىسىمە بولغان ھالدا، «ئۆزۈم ئالدىغا چىقاي. ئۇ قورال ئارقىلىق ماڭا ھۆجۇم قىلىپ قويمىسۇن» دەپ جاۋاب چىقارتتى. «قورال كۆتۈرمەيمەن» دەپ ۋەدە بەردى ئۆمەر شەيخ تۆرە.

بىرئازدىن كېيىن شاھى شىجائ ھەرىمىدىن چىقىپ تەختكە ئولتۇردى. مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە كېلىپ سالام قىلدى. ئاندىن كېيىن:

— ئەي شاھىم، بىزنىڭ پادىشاھىمىز سىزگە نامە بىلەن بىرگە كۆپ سالام ئەۋەتتى، — دەپ سالام يەتكۈزدى. شاھى شىجائنىڭ خادىملىرىدىن بىرى «ھەر قانداق سۆز بولسا يەتكۈزسەك» دېگەنىدى، ئۆمەر شەيخ تۆرە دەرھال تازىم بەجا كەلتۈرۈپ نامىنى بېشىدىن ئېلىپ شاھى شىجائقا ئۇزاتتى. ۋەزىرلەردىن بىرى نامىنى ئالماقچى بولغانىدى، مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە ئۇنماي، نامىنى شاھى شىجائنىڭ ئۆز قولىغا تۇتقۇزغىنىچە:

— تەقسىر ئەپەندىم بېگىم، نامىنى ئاۋازلىق ئوقۇڭ، — دېدى.

شاھى شىجائ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن نامىنى ئوقۇدى. نامىدە

مەدھىيە - ماختاشلاردىن كېيىن شۇنداق دېيىلگەنىدى: «سۆزۈم شۇكى، شەرىئەت ھۆكمى بىلەن بۇ مەملىكەتلەر ماڭا مىراس - ھالالدۇر. سېنىڭ بۇۋاڭ مۇھەممەد مەزھەپپەر بىزنىڭ بوۋىمىز ئەبۇسەئىدخانغا نۆۋكەر ئىدى. ئۇلار ئۆلگەندىن كېيىن، سېنىڭ ئاتاڭ پادىشاھلىق دەۋاسى قىلىپ بۇ يەرلەرنى بۆلۈۋالدى. ھېلى ھەم بۇ مەملىكەتلەرنى ماڭا قايتۇرۇپ بەرگىن. بۇ ئەللەرگە مەن ئىنگىدارچىلىق قىلىمەن.»

يەنە بىر نامىدە مۇنداق دېيىلگەنىدى: «شاھى شىجائەتقا بىزدىن سالام، سۆزىمىز يېتىپ مەلۇم بولسۇنكى، ئۆتكەندە ئەۋەتكەن قىتئەلەرنىڭ جاۋابى بۇدۇر.

بىرىنچى قىتئەنىڭ جاۋابى:

ئۆزۈڭگە مۇنچە سۈيەت قويما ئەي ئولۇس شاھى،
جاھاندىن ئۆتتى كەيانلار بارى تۇتۇپ راھى.
جاھان ئۇلۇغلىرى پازىللار بىلەن دانالار،
بارى بىر - بىرلەپ ئۆتتى، سەنمۇ بول ئاگاھى.

ئىككىنچى قىتئەنىڭ جاۋابى:

كۆرسەڭ جاھان جاپاسىنى پىكىر ئىلە قوي بويىن،
تاڭلا كېلۇرنى ئويلىساڭ پىكىر بىلەن قوي ئويىن.
دېگىز، تاغنى كۆرمىدىڭ، سەن كۆرگۈنۈڭ ئورىن،
سۈمرۇغدەك كۆيۈپ قانات ئەزالىرىڭ كويىن.
بۇ كۆيگىنىڭنى دېمىگىن تاڭلا بولۇپ ئىسسىغ،
باش قاينىغاي ئاياغ كۆيۈپ تەر ئاقسا ھەر مويىن.

بەيت:

ئىران بىلەن تۇرانىنى دېمىگىز تەڭ،
ئىراندىن بىر ئىرۇر تۇراندىن مىڭ.»

بۇنىڭ مەنىسى، ئۇراندىن بىر كىشى ئىشنى جايىغا كەل تۈرگۈچە، تۈراندىن 1000 كىشى ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدۇ، دېگەندىن ئىبارەت ئىدى.

شاھ شىجائ بۇنىڭ پاساھىتىگە ھەيران قالدى. ئۆمەر شەيخ تۆرە دەرھال ساھىبقىران بەرگەن قۇتنى يېنىدىن ئېلىپ شاھقا سۇندى. شاھى شىجائ ئېچىپ قارىۋىدى، قۇتتىدا بىر ئوچۇم توپا ۋە يەنە بىرنەچچە تال ئاق ساقال بار ئىدى. بۇ ساقىلنىڭ ئاقاردى، ئەمدى تۈپراققا قوشۇلسەن، دېگەن مەنىگە ئىگە ئىدى. چۈنكى شاھى شىجائ قەبرى كىشى ئىدى.

— بۇ يۇرتلارنى، — دېدى شاھ، — ئاتا - بوۋىلىرىم كۈچ بىلەن ئالغان. ھەركىم ئالماقچى بولسا يەنە كۈچ بىلەن ئالسا بولىدۇ.

شاھنىڭ جاۋابى شۇ بولدى. ئاندىن كېيىن ئۇ ئەلچىگە باشتىن - ئاياغ تون - سەرپاي كىيدۈردى. ئۆمەر شەيخ تۆرە بۇ كىيىملەرنى شۇ زامات شاھنى قارشىپ تۈرۈپ ياساۋۇللىرىغا بېرىپ ۋەتتى. شۇ كۈنى مىرزا تۆرە مەردانە ئىشلارنى قىلدى. بۇنداق ئىشلارنى ھېچقانداق ئەلچى قىلمىغانىدى. شاھى شىجائ شەرىئەت پەرۋەر كىشى بولغاچقا، ئۇ ھۆكۈم سۈرگەن 40 يىل ئىچىدە شاراب ئىچىشتەك قىلىقلار بولمىغانىدى. شۇ دەۋردىكى بالىلار ئاتىلىرىدىن «شاراب دېگەن قانداق نەرسە؟» دەپ سورار ئىدى.

ئۆمەر شەيخ تۆرە ئاتىسىنىڭ قېشىغا — مەشھەتكە قايتىپ كەلدى. ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلدى. ھەممە بەگلەر ئۇنى ماختاپ كېتىشتى. بەگلەر ساھىبقىراندىن:

— ساھىبقىراندىن ئەپەندىم، نېمىشقا باشقىلارنى ئەلچى لىككە ئەۋەتمەيسىز؟ — دەپ سورىغانىدى ساھىبقىران:

— ھەر نېمە بولسا ئوغلۇم بولسۇن، باشقىلارغا ئاپىەت تەگمىسۇن، دەپ شۇنداق قىلدىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

ئەمرتېمۇر كوراگانىڭ زەھەر ئىچكەنلىكى ۋە چاغاتاي سېپاھلىرىنىڭ نىشاپور ئەتراپىدا مەجرۇھلىنىپ، مەرۋە شەھىرىگە قامالغانلىقى

ئۆمەر شەيخ تۆرە ئەلچىلىكتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شاھى شىجائ مەھمۇد ئىسمىلىك باتۇرغا 200 مىڭ كىشىنى قوشۇپ نىشاپورغا ئەۋەتتى. مەھمۇد ئەسكەرلىرى كادىپارە ئەسلىدىن ئىدى. ئۇنىڭغا ھەزرىتى ئەلى كەرىمەللاھو ۋەجھۇدىن بىر ساۋۇت يادىكار قالغانىدى. ئۇنى كىيگەندە مىلتىق ئوقى تەسىر قىلالمايتتى.

ساھىبقىران مەشھەتكە بىرىنى ۋالىي قىلىپ، ئۆزى ئەركان دۆلەت بىلەن نىشاپور تەرەپكە قاراپ يۈزلەندى. ئۇ شەھەرگە يېقىنلاشقىچە بىلەن نىشاپور ھاكىمى شەھەرنى تاشلاپ قاچتى. نىشاپورلۇقلار سەئىد شەيخى ئەتتار (ھەزرىتى شەيخ ئەتتارنىڭ نەۋرىسى) نىڭ ئالدىغا يىغىلىشىپ «بىزگە ھىمايەتكار بولسىڭىز» دەپ تەلەپ قىلىشتى. شۇ چاغدا نىشاپور ئېلىدىن يەتتە لەك لەشكەرنى تەمىنلەش ئۈچۈن تەڭگە تەلەپ قىلىنغانىدى.

شەيخ ئەمىر تېمۇرنى كۆرگىلى كەلدى. ئەمىر تېمۇر ئورنىدىن تۇرۇپ شەيخكە سالام بەردى. شەيخ ئەلگە ھىمايە بولۇپ كەلگەنلىكىنى ئىزھار قىلغانىدى، ئەمىر تېمۇر:

— ئەي شەيخ، سىزگە بۇ ئىشنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ — دېدى - دە، شەيخنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىدى. شۇ چاغ «مەھمۇد باتۇر يېتىپ كېلىۋاتىدۇ» دەپ خەۋەر بولدى.

مىرزا شاھرۇخ تۆرە 40 مىڭ كىشى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ جەڭ قىلماقچى بولدى. ئەمىر تېمۇر:

— ئەي ئوغلۇم، ئۇلار جەڭگە كىرىشمىگىچە جەڭگە كىرمە.

ئەگەر غەلىبە قىلساڭ ئۇلارغا ئامانلىق بەرگىن. تاغ - بوستانلارنى ھەرگىز ۋەيران قىلما. ياش بالىلار قولغا چۈشۈپ قالسا ئەسىر قىلما. لەشكەرلىرىڭگە قولغا چۈشكەن ئايالىلارغا چېقىلماسلىق توغرىسىدا نەسىھەت قىل. شاراب ئىچمە، كۆپ ئۇخلىما. — دەپ تاپىلىدى.

مىرزا شاھرۇخ تۆرە لەشكەرلىرىنى باشلاپ يۈرۈپ كەتتى. ئۆمەر شەيخ تۆرە ئاتىسىنىڭ قېشىدا قالدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ خاتىرىسىدىن: «شەيخ سەئىد پۇقرالارنىڭ ھىمايىسىنى ئۈچۈن كېلىپ، مەندىن خاپا بولۇپ قايتتى» دېگەن پىكىرلەر كەچتى. ئەمىر تېمۇر شەيخ ئەتتار ۋەلىنىڭ قەبرە شەرىپىلىرىگە زىيارەتكە كەلدى. شەيخ سەئىد ئەمىر تېمۇرگە كۆڭلىدە ئاداۋەت قىلغانىدى. شۇڭا ئۇنى زىيافەتكە تەكلىپ قىلىپ سۈتكە زەھەر سېلىپ بەردى. ئەمىر تېمۇر ئىچتى. كېيىن ئۆزىنىڭ زەھەر ئىچكەنلىكىنى بىلىپ قالدى. لېكىن كىشىلەرگە چاندۇرماي بەرداشلىق بېرىپ ئولتۇردى. شەيخ «بەرگەن زەھىرىم تەسىر قىلمىدى» دەپ ئەندىشىگە چۈشتى. شۇڭا قورقۇنچىدىن سۆزلىيەلمىدى. ئەمىر تېمۇر ھەرىسىگە قايتىپ كېلىپ، ھېچ كىشىگە مەلۇم قىلماي، ئاناق بىلەن ئۆمەر شەيخ تۆرىنى چاقىرتىپ ئەھۋالىنى ئۇلارغا مەلۇم قىلدى. بۇ ئىككىيلەن يىغلاشتى. ئاندىن ئەمىرلەر ۋە بەگلەرنى بىر-بىرلەپ چاقىرتقۇزدى ۋە ئۆز ئوغۇللىرىنى ساقلاشنى تاپىلىدى.

تۇيۇقسىزلا «ئەمىر تېمۇر زەھەر ئىچىپتۇ» دېگەن خەۋەر ئەلگە يېيىلىپ كەتتى. لەشكەرلەر بۇنى ئاڭلاپ كېچىلەپ نىشاپۇر شەھىرىنى تالان - تاراج قىلدى. ئاخىرى شەيخ: «ئەمىر تېمۇرگە زەھەرنى مەن بەردىم» دەپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدى. ساھىبقىرانلىقنىڭ سىپاھلىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېرىپ شەيخنى ئۆلتۈردى. شۇ كېچىسى ساھىبقىرانلىقنىڭ قوشۇنلىرى ھەر تەرەپكە چېچىلىپ كەتتى ۋە نىشاپۇرنىڭ ئادەملىرى قەيەردە بولسا ئۆلتۈرۈۋەردى. شۇ كېچىسى تەئەججۈپ يامغۇرلىرى يېغىشقا باشلىدى.

ئۆمەر شەيخ تۆرە كۆپلىگەن ئەل ـ ئۇلۇس بىلەن ساھىبقىرانلىق تالىشىپ قورشاپ مۇھاپىزەت قىلدى. يامغۇر توختىغاندىن كېيىن بىر تەرەپتىن چىراغ يورۇقى كۆرۈندى. ئۆمەر شەيخ تۆرە «دۇشمەن كەلدىمۇ نېمە؟» دەپ گۇمان قىلدى.

ساھىبقىران تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئۆزىدىن كېتىپ قالاتتى. ئۆمەر شەيخ تۆرە بېرىپ، كۆرۈنگەن چىراغلىقلارنىڭ يولىنى توسىتى. قوڭغۇراقلىق قېچىرلار كېلىۋاتاتتى. تۆرە كاناي چېلىۋېدى، چىراغلىقلار ئۆزىنى مەلۇم قىلىشىدى. ئاخىرى ئۆمەر شەيخ تۆرە:

ـ سىزلەر كىملەر؟ ئۇرۇش دەۋاسى قىلامسىزلەر؟ ـ دەپ سورىدى. چىراغلىقلار بارغانسېرى يېقىنلىشىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ باشلىقى بىر ئاقساقاللىق كىشى ئىدى. ئۇ كىشى ئۆمەر شەيخ تۆرىدىن:

ـ سىزلەر قانداق كىشىلەر؟ ـ دەپ سورىغانىدى.

ـ ساھىبقىرانىنىڭ لەشكەرلىرى بولىمىز، ـ دەپ جاۋاب بەردى تۆرە.

ـ ساھىبقىران تىرىكمۇ ـ ئۆلۈكمۇ؟

ـ ساھىبقىرانغا نېمە بوپتۇ؟ ـ دەپ سورىدى ئۆمەر شەيخ تۆرە ئۇقمىغان بولۇپ.

ـ مەن، ـ دېدى ئاقساقال كىشى، ـ خوجا مۇھەممەد پارسا بولىمەن. خوجام باھاۋىددىننىڭ مۇرتلىرىدىنمەن. ئۇ زات ماڭا: «ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشىغا بارغىن. ئۇنىڭغا دۇشمەنلەر زەھەر بەردى. مۇنۇ پايتىمامنى ئۇنىڭغا بەر. سۇغا سېلىپ ئىچسۇن، زەھەرنىڭ تەسىرى ئۇنىڭدىن كۆتۈرۈلگۈسى» دېگەنىدى.

بۇنى ئاڭلاپ ئۆمەر شەيخ تۆرە يىغلاپ تاشلىدى ھەم بولغان ۋەقەنى بايان قىلدى. ئۇلار ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشىغا كېلىشتى. بۇ يەرلەر ماۋرائۇننەھىرنىڭ چېگرىسىغا يېقىن ئىدى.

ئۇلار سەرتقى دۇشمەنلەرنى تورقۇتۇش ئۈچۈن كاناي چالغانىدى، ئۇلار نەقشىبەنت بەرگەن پايتەمنى چىقاردى، ئۇنىڭدىن ئىپارنىڭ ھىدى كېلەتتى. ئۇنى سۇدا چايقاپ، شۇ سۇنى ئەمىرتېمۇرگە ئىچۈردى. زەھەر ساھىبقىرانىنىڭ تىرناقلىرىنىچە تەسىر قىلغانىدى، سۇنى ئىچكەندىن كېيىن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۆپكە، جىگەر، تال قاتارلىق ئەزالىرىدىكى ھوللۇك كۆتۈرۈلدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ كۆڭلىرى بىرئاز ئېچىلدى.

ئەتىسى ئەمىر تېمۇر خوجا مۇھەممەد پارسانى ھەمراھلىرى بىلەن ئالدىغا چاقىرتقۇزدى ۋە ئۇلارغا:

— ئەگەر نىشاپۇرغا كىرسەكلەر، مەن ئۈچۈن پۇقرالارغا كايىماڭلار. بىز تەييارلىنىپ بولۇپ دۇشمەن ئۈستىگە بارۇرمىز، — دېدى. ئاندىن خوجا ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى يولغا سالدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەسكەرلىرى چۆللەر كېزىپ، شاۋقۇن-سۈرەنلەر بىلەن مەرۋىگە يېقىنلاپ كېلىشتى. ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن لەۋلىرى قۇرۇپ، تىللىرى ئاغزىلىرىغا سىغماي قېلىشقانىدى. ئەمىر تېمۇر تەختىراۋان بىلەن قوشۇننىڭ ئارقىسىدىن ئىزدەپ كەلدى ۋە ئۇلارنى تاپتى. ئەمىر تېمۇر ئۇ يەردە بىر مەنزىرىنى كۆردى، ئۇ يەر ياشناپ - كۆكىرىپ تۇراتتى. كۆپلىگەن قۇشقاچلار چۇرۇلدىشىپ ئۇچۇپ يۈرۈشەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەرلەردە كۆكلىگەن دەرەخلەر يوق ئىدى. ئەمىر تېمۇر نۆكەرلىرىگە بۇيرۇپ، ھېلىقى يېشىل كۆكەرگەن دەرەخ تۈۋىنى كولاتقۇزدى. دەرەخ ئاستىدىن بىر تاختا تاش چىقتى. ئۇ تاشنى ئېلىشتۇردى، ئاستىدىن سۇ چىقتى. لەشكەرنىڭ ھەممىسى سۇ ئىچىپ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ مەنزۇن بولۇشتى.

مەۋلانە شەرەف يەزدى دەپتۇرلەركى: چىڭگىزخاننىڭ ۋاقتىدا بۇ بۇلاق ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بېكىتىلگەنىكەن. بۇ يەر كونا مەرۋى شەھىرىنىڭ ئورنى ئىكەن. چىڭگىزخان شەھەر قورغانلىرىنى

بۇزۇپ، شەھەرنى خارابلاشتۇرغانىدى، ئېيتمشلارچە، مىرزاشاھرۇخ تۆرە ئەمىر تېمۇر ساھىبقىرانىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغان ۋاقتىدا بۇ يەرلەرنى ئاۋات قىلغانىدى.

ساھىبقىران لەشكەرلىرى بىلەن بۇ كونا قەلئەگە كىرىپ ئارام ئالدى. بۇلار شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن. ئەمدى سۆزنى مىرزا شاھرۇخ تۆرىدىن ئاڭلايلى. مىرزا شاھرۇخ تۆرىنىڭ لەشكەرلىرى تاغ باغرى بىلەن مەھەبىنىڭ ئۈدۈلىغا كەلدى، ئۇچ كۈن گىچە ھەر ئىككىلا سىپاھ قوشۇنلىرى بىلەن سەپ تۈزۈشتى. قوشۇنلار ئۇرۇش باشلىمىغان چاغدىلا «ئەمىر تېمۇرگە زەھەر بېرىپتۇ!» دېگەن خەۋەر تارقىلىپ كەتتى. بۇ چاغ سەپەر ئېيىنىڭ 17 - كۈنى — چارشەنبە ئىدى، تۆرە ھەيرەتتە بارمىقىنى چىشلىدى. ئۇ لەشكەرلىرىنى يىغىپ بىر جايىنى تاللاپ قارار ئېلىشتى. بۇ تايىنى يوق سۆزلەر ئاۋۇپ مەھەبىلەرنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلاندى. ئەمىر تېمۇرگە ئۆچ ئادەملەر تەرىپىدىن: «ئەمىر تېمۇر ئۆلدى» دەپ خەۋەر يەتكۈزۈلدى. مەھەبىلەر بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ لەشكەرلىرىنى باشلاپ جەڭگە كىرىشتى. مىرزىنىڭ لەشكەرلىرى شۇنداق قىرىلدىكى، قانلار جىلغا-جىلغا بولۇپ ئېقىشقا باشلىدى. ئەجەل دېھقىنى جەسەت پېلىكىدىن كاللا سويىملىرىنى ئۈزۈپ پالاكەت ھارۇسىغا تاشلاۋەردى. باشلار ساي تېشىدەك بولۇپ، جەسەتلەر قاپلاردەك دۆۋىلىنىپ كەتتى. قازا ھاۋانچىسى ئۇلارنى يوقلۇق يولىغا سېلىۋەردى. شۇنداق جەڭ بولدىكى، قولىدا قىلىچ تۇتقان تۆرە يېرىم كېچىدە ئۆزى يالغۇز قالدى. قاچماقتىن باشقا ئىلاج قالمىغانىدى. «دۇشمەن كۆپ ۋە غالىب بولسا، قاچماقلىق باتۇرلۇق بولىدۇ» دېگەن تەمسىل بويىچە تۆرە بىر تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. تاڭ ئاتقاندا تۈركمەن ئېلىگە يەتتى. ئۇلارنىڭ چوڭى سەلىم بېك دېگەن كىشى ئىدى.

— كىم سەن؟ — دەپ سورىدى سەلىم بېك تۆرىدىن.

ـــ مەھمەدبلورنىڭ لەشكەر باشلىرىدىن بولىمەن، جەڭدىن قايتىپ كېلىۋاتىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى تۆرە.

تۆرىنىڭ ئۇزۇكىگە يېزىلغان خەتنى كۆرۈپ قالغان سەلىم بېك، تۆرە ئوخلىغاندا تۈتۈپ باغلاپ، ئەتىسى ئاتقا ئارتىپ شاھى شىجائىنىڭ ئالدىغا ئەۋەتمەكچى بولدى.

تۆرىنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ھالاك بولۇپ كەتكەنىدى. مۇنەججىملەر: «بۇ يىل ـــ چاشقان يىلى، يېغىس يىل» دېگەنده ئەمىر ساھىبقىران ئۇنىمىغانىدى.

مەھمەدبلور نىشاپورغا كەلدى ۋە «ئەمىر تېمۇر شەيخىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ مالىلىرىنى ئاپىتۇ» دەپ ئاگاھلىدى. مەھمەدبلورمۇ نىشاپوردىن ئاقچا تەلەپ قىلدى، «ئەمىر تېمۇرگە ئەل بولۇپ مال بېرىپسىلەر، ماڭمۇ بېرىڭلار، ئەگەر بەرمىسەڭلەر ھەممىڭلارنى قەتل قىلىمەن!» دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. نىشاپور ئادەملىرىنىڭ بەزىلىرى ئاقچىلىرىنى ساھىبقىرانغا بەرگەنىدى، ئۇلارنىڭ ئاقچا بەرمىگەن بەزىلىرى ئاقچا يىغىپ مەھمەدبلورغا بېرىشتى. شۇ يىلى نىشاپور خەلقىگە ھەيران قالارلىق زۇلۇملار بولدى.

مەھمەدبلور كارۋان بېشىنى چاقىرىپ ساھىبقىران ۋەقەسىنى سوردى. ئۇلار: «خەۋىرىمىز يوق» دەپ جاۋاب بېرىشتى. مەھمەدبلور كارۋانلارنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلدى. كارۋانلاردىن بىرى: «ماڭا پۇل بەرسەڭ ئەمىر تېمۇرنىڭ بار يېرىنى ئېيتىپ بېرىمەن، ئۇ مەرۋى تەرەپكە كەتكەن» دېگەنىدى، ئۇنىمۇ بۇلاپ ـ تالاپ خوجا مۇھەممەد پارسانىڭ زىندانىغا سېلىپ ئاندىن مەرۋىگە قاراپ ماڭدى.

بۇ چاغدا ساھىبقىران تېخى ساقىمىپ بولالمىغانىدى. مەھمەدبلورنىڭ لەشكىرى 200 مىڭغا يېقىنىدى، ئۇلار ئەمىر تېمۇرنىڭ تۆت ئەترايىنى قورشۇالدى. مەھمەدبلور ئۇنىڭ ئالدىغا: «ئەمىر

تېمۇر مېنىڭ ئالدىمغا چىقسۇن!» دەپ ئادەم كەرگۈزدى، ساھىب قىران 40 كۈنلۈك ۋاقىت سورىدى، مەھەدەبلور ئۇنىمىدى. ئۇ ھەر كۈنى ئەمىر تېمۇرنى جەڭگە چاقىراتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئەمىر تېمۇر چىداپ 40 كۈننى توشقۇزدى. 40 كۈندىن كېيىن ئۇ ساقايدى. ئەمىر چاكۈنى مەھەدەبلورنىڭ قېشىغا: «سۈلھ قىلايلى» دەپ ئەۋەتتى. مەھەدەبلور بۇ سۈلھگە قوشۇل دى، لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىدە بىرئاز مىكىر بار ئىدى.

ئەمىر تېمۇر كېچىسى سىپاھلارغا:

— كىم قەلبىنى ۋە جېنىنى قوۋمى ئۈچۈن پىدا قىلالايدۇ؟ — دەپ سورىدى، ھېچكىمدىن سادا چىقمىدى. سوئال ئۈچىنچى قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن ئەمىر موئىد ئارلات يەر سۆيدى.

ئەمىر تېمۇر 100چە كىشىنى قالدۇرۇپ، ئەمىر موئىد بىلەن يۈرۈپ كەتتى. كېتىۋېتىپ ئەمىر موئىد ئارلاتتىن:

— قۇردىشىمەن، ئۈچ قېتىم دېسەم ئاندىن ئۆزۈڭنى ئاشكارا قىلدىڭ، ئىنشائاللا، مەن نىشاپورغا بېرىپ ئابروي تاپارمەن، ئەگەر سەنمۇ ئىلاج قىلالىساڭ قېچىپ بارغىن، خىزمىتىمدە بولار-سەن. ئەگەر بولمىغاندا خۇداغا تاپشۇرىدۇم، خۇدا ئامانلىق بەر-سۇن، — دېدى-دە، بۇ يەردە 100 كىشىنى قويۇپ، ئۆزى 10 مىڭ كىشىنى ئېلىپ يېرىم كېچىدە يوشۇرۇنچە قاچتى. قوشۇنلا-رىنى بىر يەرگە قويۇپ، 10 كىشى بىلەن دەرۋازىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ قورغانغا شوتا قويدى ۋە قورغاندىن ئېشىپ چۈشۈپ دەرۋازىنى ئۆلتۈردى، بىردىنلا كانايلارنى چالغاندى. لەشكەر-لەر يېتىپ كېلىپ قىرغىن باشلىنىپ كەتتى. كوچا-يوللاردا قان ئېقىشقا باشلىدى. شۇ يىلى نىشاپورغا كۆپ ئاپەت يەتتى، ئەتىسى ساھىبقىران تەختكە چىقىپ ئولتۇردى. ئەمىر چاكو:

— ھېسابلاپ كۆرسەك 1000دەك ئادەم ھالاك بولۇپتۇ، قالغان ئاھالىلەرنى قويۇپ بەرسەك، — دېۋىدى، ساھىبقىران ماقۇل بولدى.

بىر كۈنى ساھىبقىران بىر خوتۇننىڭ ئاتىنى سۈغىرىش ئۈچۈن يېتىلەپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. خوتۇننىڭ ئېرى تۆمۈرچى ئىدى، ساھىبقىران ئۇنى چاقىرتىپ كېلىپ:

— نېمىشقا خوتۇنۇڭ ئاتىنى سۈغىرىدۇ؟ — دەپ سورىغانىدى، — تۆمۈرچى:

— سېنىڭ زۇلمىڭدىن شۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم، — دەپ جاۋاب بەردى.

— نېمىشقا؟

— موكۈل يىگىتلىرىدىن، — دېدى تۆمۈرچى، — بىرى ئۆيۈمگە كىردى ۋە ماڭا «ئېتىمنى سۈغىرىپ كەل!» دەپ بۇيرۇدى، مەن ئىلاجسىز خوتۇنۇمنى ئەۋەتتىم، چۈنكى موكۈللار پاھشىۋاز كېلىدۇ، ئەگەر ئاتىنى سۈغىرىشقا مەن بارسام، ئۇ ئۆيدە قالغان خوتۇنۇمغا خىيانەت قىلغۇسى.

ئۇنىڭ سۆزى ساھىبقىرانغا تەسىر قىلدى. كېيىن: «مۇندىن كېيىن قايسى ۋىلايەتنى ئىشغال قىلسام، لەشكەرلىرىمنى شەھەر ئىچىگە كىرگۈزمەيمەن!» دەپ ۋەدە قىلدى ۋە ئەسىر قىلىنغان نىشاپور ئادەملىرىنى قويۇپ بەردى.

ئەمدى سۆزنى ئەمىر مۇئىد بىلەن مەھدەبلوردىن ئاڭلايلى:

مەھدەبلور ھېلىقى كونا شەھەر ئەتراپىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ ساھىبقىرانىڭ كەتكەنلىكىدىن خەۋىرى يوق ئىدى. ھەر كۈنى كىشى ئەۋەتكەندە، ئەمىر مۇئىد ئارلات «ۋاقىت توشمىدى، ئەتە كەل!» دەپ جاۋاب بېرەتتى.

مەھدەبلور ئاخىرى ساھىبقىرانىڭ يوقلۇقىنى بىلىپ قالدى، قىقاس-سۆرەن سالغان ھالدا قورغانغا ئۆزىنى ئۇردى. ئەمىر مۇئىد قورغاننىڭ باشقا تەرىپىدىن مۇھاسىرىنى يېرىپ قاچتى، مەھدەبلور قوغلىدى، ئەمىر مۇئىدنىڭ ئادەملىرىدىن 93

كىشى ئۆلدى. ئەمىر موئىد قالغان يەتتە كىشى بىلەن قېچىپ خارەزىم قوملۇقىغا ئولاشتى. مەھەبلور قوشۇنلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ كەلدى. ئۇ شۇ يەردىكى بىر كونا قەسىر-دىن تۆتۈن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆردى. (ئېيتىشلارچە بۇ خوجا سۇلايمان كەسىردىن قالغان قەسىر ئىكەن) تۆتۈن بىر تاش ئۆيدىن چىقىۋاتاتتى، ئۆيدە ئىككى كىشى ئولتۇراتتى. ئۇلارنى چاقىرغاندى، ئۇلار ئۇنىمىدى، ئۆينىڭ بىر تەرىپىدە قارا مۇنارەڭ بىر نەرسە كۆرۈندى، مەھەبلور ئۇنىڭ ئەجدىھا ئىكەنلىكىنى پەم قىلدى، مەھەبلور ئۇنى يوقىتىش پىكرىگە كەلدى، ئەجدىھا شۇئان ئۇنى دەم تارتتى. يەنە بىر قېتىم كۈچ بىلەن دەم تارتىپ نەچچىلىگەن كىشىلەرنى. ئات-ئۇلاغ، قورال-يارىقى بىلەن يۇتۇپ كەتتى، قالغان لەشكەرلەر باشلىقسىز قالدى، ئۇلار-نىڭ بەزىلىرى نىشاپورغا قېچىپ باردى، بەزىلىرى چۆللەردە تېنەپ، ئۇسۇزلۇقتىن ھالاك بولدى، بۇمۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئىقبالى ئىدى.

نىشاپورغا قېچىپ بارغانلار ئەمىر تېمۇرگە ئەسىر بولدى، ساھىبقىران ئۇلاردىن ئەمىر موئىد ئارلاتنى سورىغاندى، ئەسىرلەر «ئەمىر موئىدنى شۇنچە ئاختۇرۇپمۇ تاپالمىدۇق، مەھەبلور كۆپلىگەن كىشىلەر بىلەن ئەجدىھاغا يەم بولدى» دېيىشتى. ساھىبقىران: «ئەمىر موئىد ماڭا جان پىدا كازلىق قىلغانىدى. تەكرىدىن ئۈمىدىم بارىكى، ئۇنى چوقۇم ساق-سالامەت كۆرۈمەن» دېدى.

قىسىنى داۋام قىلايلى. ئەمىر موئىد قاتارلىق يەتتەيلەن خارازىم دەشتى بىلەن قۇم كېچىپ يۈرۈپ بىر ماكانغا كەلدى، بۇ ماكان ئىشكىنىڭ بوسۇغىسى يەتتە ياغاچتىن ياسالغانىدى، ئۇ بوسۇغىدا ئەمىر ئاۋامىسلىمنىڭ پالتىسىنىڭ ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ ئىشكىنى ئاۋامىسلىم قەلەم قىلىپ، بۇ يەردە يەتتە جايـ

نى ۋەيران قىلغانىدى، ئاندىن كېيىن ئۇلار بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىشتى، بىر كۆلنى كۆردى. ئۇنىڭ قىرغىقىدىكى بىر تاختا تاشقا: «بۇ پىرلارنىڭ ماكانىدۇر، بۇ يەرگە ئاۋا مسلىم كېلىپ كەتكەن» دەپ يېزىلغانىدى. شۇ كېچىسى ئەمىر مۇئىد بۇ جايدا قونۇپ قالدى، بۇ يەردىكى جىن لەشكەرلەرنى كۆردى. ئۇلار ناھايىتى پاكار بولۇپ، ھەممىسى ئۇسسۇل ئويناشاتتى، ئەتىسى باشقا بىر جايغا يۆتكەلدى. ئۇ يەردىمۇ ئاجايىپ ئادەملەرنى كۆردى. ئۇلار بىر يەرگە يىغىلىۋېلىشقانىدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر يىگىتنىڭ رەڭگى سارغىيىپ-قاريداپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ قېشىدىكى بىر پارچە تەغەزگە: «مىرانشاھ تۆرە مۇشۇ كىشى» دەپ يېزىپ قويۇلغانىدى، ئۇنى كۆلنىڭ بويىغا ئېلىپ كېلىشتى. سۇ ئىچۈردى، مىرانشاھ تۆرە ھوشىغا كەلدى. ئاندىن كېيىن ئەمىر مۇئىد باشلىق كىشىلەر بىلەن ھال-ئەھۋاللاشتى.

— مەن دېدى مىرانشاھ تۆرە، — مازاندىرانغا بېرىپ شەرىق قەلئەسىنى ئىشغال قىلدىم. چارشەنبە كۈنى: «ئەمىر تېمۇر ئۆلدى» دېگەن خەۋەر كەلدى. دۈشمەنلەر بىردىنلا ھۇجۇم قىلىپ بىزنى ئارىغا ئالدى، ئۇلاردىن قېچىپ بۇ يەرگە كەلدۇق. يەنە ئاكىلىرىمىزچە، بۇ خەۋەر شۇ كۈنى دەشت قىپچاقتا تۇختامىش خانغا ئاكىلىنىپ، ئۇ دەرھال لەشكەرلىرى بىلەن ماۋرا ئۇننەھىر ئۈستىگە ئاتلانغانمىش.

— بىھۇدە، تاينى يوق گەپلەر، — دېدى ئەمىر مۇئىد مىرانشاھقا، — بۇ خەلق ئىچىدە تارقىلىپ يۈرگەن يالغان گەپلەر، ئەمىر تېمۇر ھايات.

ئەمىر مۇئىد ساھىبقىرانىنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى بىر-بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. مىرانشاھ تۆرە ئاتىسىنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ تولىمۇ خۇشال بولدى، ئاندىن تۆرە كۆپ تەييارلىق قىلىپ، 500 چە كىشىنى تىرىك تاپتى. 50 مىڭ

ئادەمنىڭ كۆپى ئۆلۈپ، بىر قىسىملىرى ھەر تەرەپكە قېچىپ كەتكەن ۋە بەزىلىرى چۆللەردە سۇسىزلىقتىن ھالاك بولۇشقانىدى، شۇ يىلى چاغاتاي لەشكەرلىرىدىن سانسىز ئادەم نىشاپور ئەتراپىدا ئۆلۈپ يوقلۇق باياۋانغا يۈزلەنىدى. ئەمىر موئىد ئارلات بىلەن مىرانشاھ تۆرە خارازمگە يېقىن كېلىپ، ساھىبقىران سالامەت ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى. تۆت ئايدىن كېيىن ساھىبقىران بىلەن ئۇچراشتى، لېكىن مىرزا شاھ رۇختىن خەۋەر تېپىشالمىدى.

مىرزا شاخرۇخ بىننى ئەمىر تېمۇرنىڭ شاھى شجائىنىڭ ئوغلى سۇلتان زەينىل ئابىدىن بىلەن ئۇچراشقانلىقى

تۆركمەنلەرنىڭ باشلىقى مۇسەللىم بېك شاھرۇخ تۆرىنى باغلاپ، شاھى شجائىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ماڭىدى. بۇ ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەن كۈنلەر ئىدى، يول ئۈستىدىكى بىر ئۆتەڭگە چۈشتى، شاھرۇخ تۆرىنى ئاپتابلىقتا قالدۇرۇپ، ئۆزلىرى سايە يەردە تاماق پىشۇرۇشقا كىرىشتى. تۆرە ئىسسىقتا چىداپ تۇرالماي يىغلىدى. زالىملار بولسا ئۇنىڭغا قۇلاق سالماي ئۆز ئىشلىرى بىلەن بولۇشتى. شۇ يەردە بىر جاڭگال بار ئىدى. جاڭگالدا قاپقارا، بويى ئون گەز كېلىدىغان ياۋايى ئادەملەر بار ئىدى. ئۇلار ھېلىقىلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇلار قانداق قىلسا، شۇنى قىلىشىپ دوراشقا باشلىدى، مۇسەللىم بېك قولىغا ئوقياسىنى ئېلىپ، ئۇلارغا ئوق ئېتىشقا تەمشىلىۋىدى، ھەمراھلىرى توستى. ئۇ ئۇنىماي ئوق ئاتتى، ئوق ياۋايى ئادەملەرنىڭ بىرىگە تېگىۋىدى، ئۇ بىردىنلا چىرقىراپ كەتتى ۋە بىر ئىرغىپلا مۇسەللىم بېكنى ئىككى پارچە قىلىۋەتتى. ئارقىدىن ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھالاك قىلىپ تاشلاپ

ئۆز ماكانىغا قايتىپ كەتتى. تۆرە بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ خۇداغا شۈكرى قىلدى. پۈت - قولى باغلاقلىق بولسىمۇ، بىر ئامال قىلىپ يېرىم كېچىگىچە يول يۈرۈپ بىر گۈرىستانلىققا كەلدى. گۈرىستاندا بىر يىگىت چىراغ ياندۇرۇپ قويۇپ، بىر قىزنىڭ جەستى ئالدىدا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ زار - زار يىغلاۋاتاتتى، ئۇ يىغا ئارىلاش:

— ئەي جان - جاھانىم، سەن ئۆلۈڭ، مەن تىرىك. سەنسىز ماڭا تىرىكلىك كېرەك ئەمەس، — دەيتتى.

تۆرە بۇلارنىڭ ئاشىق - مەشۇق ئىكەنلىكىنى چۈشەندى. يىگىت تولىمۇ چىرايلىق ئىدى، ئۇ يىغلاپ تۇرۇپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يولدىشىم ئىدىڭ بۇ يولدا ئەي ماھ،
يولداشىنى قويۇپ كېتەرمۇ ھەمراھ.
بىدارلىققا كەلتۈرمىدىڭ تاپ،
شەھلا كۆزۈڭ بولدى مايىل خوپ.
كۈندە سەن ئىدىڭ مېنىڭ چىراغىم،
رەھىم ئەت يۈرەكتە كۆيتۈر غېمىم.
مۇردا بولۇپ يەر ئاستىدا سەن،
يەر ئۈستىدە نېچۈك تىرىك يۈرەي مەن.
ئىشق ئوتىدا ئۆرتەپ كۆيۈپمەن،
سەنسىز بۇ جاندىن تويۇپمەن.
ئۆلمەك ماڭا ياخشىدۇر بۇ دەمدىن،
ماڭا تاقەت قالمىدى بۇغەمدىن.
كوكولىرى جېنىمنىڭ توزاغى،
بولدۇمكى ئەسەر زۇلىق باغى.

يىگىت ناله قىلىۋاتقاندا، قىزنىڭ بۇرنىدىن بىرقانچە

تامچه قان تامدی ۋه ئۇ قىمىرلىدى ـ ده، سۆزلەشكە باشلىمىدى، يىگىت قوپقان پېتى قاچتى.

ـ قاچمىغىن! ـ دېدى شاھرۇخ تۆرە يىگىتكە، ـ مەشۇقۇڭدىن قورقمىغىن!

يىگىت ھەيران بولۇپ توختىدى. تۆرە:

ـ كەل مېنى باغلاقتىن يەشكىن، بۇ قىز رەكسەكتە كېسىلگە گىرىپتار بولغانىكەن، خۇدا ئۇنىڭغا شىپالىق ئاتا قىلدى. نېمىشقا ئاشىق كىشى مەشۇقىدىن قورقىدىكەن؟ ـ دېۋىدى، ھېلقى يىگىت كېلىپ شاھرۇخ تۆرىنىڭ قول ـ پۇتلىرىنى يەشتى.

ـ نەلىكەن؟ ـ سورىدى تۆرە يىگىتتىن.

ـ ئاھەنگىران (تۆمۈرچى) مەھەللىسىدىن بولىمەن، مېنىڭ نەسلىم كاۋە ئاھەنگىر (تۆمۈر) نىڭ نەسلىدىن بولىدۇ. كاۋە بولسا ئىسپىھانلىق ئىدى. بۇ بىزنىڭ يېزىمىزنىڭباشلىقىنىڭ قىزى بولىدۇ، مەن ئۇنى ياخشى كۆرەتتىم، ئۇنى «قازا كېلىپ ئۆلۈپ قالدى» دەپ ئاڭلاپ، چىدىيالماي قەبرىگە كەلدىم. ئەلھەمدۇلىللا، ئۇ تىرىك ئىكەن. ـ دەپ جاۋاب بەردى ھېلىقى يىگىت ۋە شاھرۇخ تۆرىنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى، تۆرە ئۇنىڭدىن ھېچ كىشىگە دېمەسلىككە ۋەدە ئالدى، ئاندىن ئۆزىنى تونۇشتۇرغاچ بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بايان قىلدى.

ھېلىقى يىگىت تۆرىنى ئۆز يۇرتىغا ئېلىپ بارىدى. قىزنىڭ دادىسى قىزنىڭ رەكسەكتە ئاغرىقىغا دۇچار بولغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ تىرىلىپ قايتىپ كەلگىنىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىنى باسالماي يىگىتنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى ۋە شۇ كۈنى قىزنى يىگىتكە نىكاھلاپ بەردى. شاھرۇخ تۆرە بىرقانچە كۈن بۇ يەردە ئارام ئالدى. بىر كۈنى سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ سەيلىگە چىقىپ، بىر جايغا كېلىپ قالدى، بۇ يەردە ئىككى چاكار ھەبەش (نېگىر) بىر يىگىتنى ئېرىق بويىدىكى ياغاچقا باغلاپ قويۇپ،

بېشىنى ھەرىدەپ كېسىشكە تەرەددۇت قىلمۇاتاتتى. ئۇ يىگىت:
— ھەي قۇللار، بەرگەن تۇزۇمدىن قورقۇڭلار، ماڭا چاپا قىلماڭلار! — دەپ ناله ـ پەريـاد قىلىپ يىغلاپ يالۋۇراتتى، يىگىت زىيادە چىرايلىق ئىدى. يىگىتنىڭ چىرايلىقلىقى ھەققىدە «تېمۇرنـامـە» نـىڭ پارس تىلىدىكى يازغۇچىسى خوجا ئابدۇللا ھاتىپى كۆپ بېيىت ئېيتقانىدى. مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

ئەيا سامى ئىرسەڭ سۆزۈمنى ئىشت،
ئاياغ ـ قولى باغلاقلىق بىر گۈزەل يىگىت.
قۇياشتەك يۈزى، كۆزى چولپان كەبى،
ئېقىپ يۈزلىرىگە ياش مارجان كەبى.
قېشىدا ئىككى قۇل قارا زەڭگى بىل،
قولىغا ھەرە ئېلىپ ئىككى زەڭگى بىل.
ئاڭا ھەرە سالسا چىنار زىكرىيا،
يىگىت يىغلاپ ئېيتۇر ئەردى: «ئى خـۇدا.
نىجاتىمنى بەرگىن مېنىڭ بۇ زامان،
سېغىنىدىم ساڭا ئەي خۇدايى جاھان...»

بـۇ ھالنى كۆرۈپ، شاھرۇخ تۆرىنىڭ غەيرىتى جـۇش ئۇرۇدى ـ دە، يـۈگۈرۈپ بارغىنىچە بىر چـاكارنىڭ يـارىقىنى ئېلىپ، ئۇنى ئىككى پـارچە قىلىـۋەتتى. چاكارلارنىڭ يەنە بىرى بـۇنى كۆرۈپ قاچتى، ئۇنىمۇ تاش بىلەن ئۇرۇپ ھالاك قىلدى. ھېلىقى يىگىت بىر ئازدىـن كېيىن ھـوشىغا كـەلـدى. يىگىتنىڭ بـاش تېرىسـى بىرئاز زەخىملەنگەنىدى. شاھرۇخ تۆرە ئۇنىڭ بـاغلاق لىرىنى يەشتى ۋە بېشىدىكى جاراھەتنى تـاڭدى. ئاندىن:
— ئەي گۈزەل يىگىت، سەن كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىدى.
— ئاۋۋال ئۆزۈڭنى تونۇشتۇرغىن، كىمسەن؟ مېنى بۇ ئازاب تىن قۇتۇلدۇردۇڭ، خۇدا ساڭا جـازانى يولاتمىسۇن، — دېدى ھېلىقى يىگىت.

تۆره ئەندىشە قىلىپ «پىيالىنى تامدىن تاشلىغاندەك بولمىسۇن» دەپ ئويلاندى ـ دە، سىرنى ئېيتمىدى ۋە «سەن ئاۋۋال ئېيتقىن!» دەپ تۇرۇۋالدى. ئاخىرى ئىككىيلەن: «ئەۋزىلى شۇكى، بىر ـ بىرىمىزنىڭ ھەقىقىتىمىزدىن خەۋەردار بولمايلى، بىر بىرىمىزنىڭ ئىسىملىرىنى ھەم بىلمەيلى» دېيىشتى.

ــ مەن بىر مۇساپىرمەن، ــ دېدى تۆره يىگىتگە قاراپ، ــ مېنىڭ ماكانىم يوق.

ــ شۇ يەردىكى كونا ئېتىكاپخانىدا ئۇخلايمەن، ــ دېدى ھېلىقى يىگىت. ــ سەن بۈگۈن ئىسپاھان شەھىرىگە ــ بازارغا بېرىپ تاشچىلار رەستىسىگە كىر. ئۇ يەردە ئېنى ئىماد ئىسىملىك بىر شائىر كىشى بار، ئۆزى ناھايىتى باي ــ غېنى كىشى. تاش يۇنۇپ ئولتۇرىدۇ. كەچ كىرگەندە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھويلىسىغا بارغىن ۋە ئىشىكىگە تاش بىلەن ئۇرغىن. ئۇ چىقىپ سېنى ھەر نېمە دەپ ھاقارەت قىلىدۇ. شۇنداق بولسا مۇ چىدا.

شاھرۇخ تۆره يىگىتنى غاردا قويۇپ، ئۆزى ئىسپاھان شەھىرىگە كەلدى ۋە يىمگىت ئېيتقاندەك، ئىشىككە تاش بىلەن شۇنداق قاتتىق ئۇردى، بىر ئاقاقال كىشى شىددەت بىلەن چىقىپ كەلدى ـ دە، ھەيۋە قىلىپ، تۆردىنى تاياق بىلەن ئۇچ ـ تۆتنى سىلەۋەتتى. تاياق زەربىدىن تۆرىنىڭ سۆڭەكلىرى غىرىسلاپ كەتتى. تۆرىمۇ ئۇنى ئۇراي دەپ تەمشىلىپ يەنە يىگىتنىڭ ئېيتقانلىرى ئېسىگە كېلىپ سەۋر قىلدى، ئاقساقال كىشى:

ــ نېمىشقا مېنىڭ ئىشكىمنى تاش بىلەن ئۇرىسەن؟ ــ دېدى ــ دە، قەلغا ئۇنى ھويلىغا ئېلىپ كىرىشنى بۇيرۇدى. قۇل تۆرىنى ھويلىغا ئېلىپ كىردى. باشقىلار كېلىپ تىلگەنىدى، قېرى ئۇنىمىدى، تۆره ئىچكىرىكە كىرىپ كۆردىكى، ھەممە يەرگە

تەمەت باھالىق رەختلەردىن ئىشلەنگەن پالاس - بساتلار سېلىنىپ ئاندى. ھېلىقى قېرى تۆرىگە:

— ئەي گۈزەل يىگىت. كۆڭلۈڭگە ئالما، ھەر نېمىدېگەن بولسام ئەپۇ قىل، ئەمدى ماڭا ئېلىپ كەلگەن خەۋىرىڭنى ئېيتقىن، — دېدى.

تۆرە ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بېرىدى. قېرى تۆرىنىڭ ئىسمىنى سورىغانىدى، تۆرە:

— ئۇ يىگىت بىلەن ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە ئېتىمىز ۋە سىرىمىزنى ئېيتماسلىق ھەققىدە ۋەدىلەشكەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

— سەن بېرىپ، — دېدى تۆرىگە، — كېچىلەپ ئۇ يىگىتنى بۇ يەرگە ئېلىپ كەل، بۇ سەۋەب بىلەن خۇدا بۇيرۇسا ئالمي مەرتىۋىگە ئېرىشىپ قالارسەن.

تۆرە غارغا قايتىپ ھېلىقى يىگىتنى باشلاپ، كېچىلەپ ئىبنى ئىمادنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى، ئۇلار غەسىدىن خالى بولۇش ئۈچۈن، پىردەۋىسنىڭ «شاھنامە» سىنى ئوقۇپ ئولتۇرۇشتى، شاھرۇخ تۆرە ھېلىقى يىگىتكە قاراپ:

— مەرھەم بولغان بولسا، جاراھىتىڭنى تېڭىپ قويايتتىم، — دېدى. يىگىت:

— بازارغا بېرىپ سەبزەۋار دۇكىنىنى سورىغىن، ئۇ يەردە بىر كۆزى قارىغۇ بىر كىشى بار، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكەندە كۈچ بىلەن قولىنى سىققىن، ئۇنىڭ ئىسمى مەۋلانە تېۋىپ، ئۇ ساڭا مەرھەم بېرىدۇ، — دېدى.

تۆرە بازارغا بېرىپ ھېلىقى كىشىنى تاپتى، ئۇ كىشى تۆرىنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كىردى ۋە ھال - ئەھۋال سورىدى. تۆرە ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. بۇنى ئاڭلىغان قارىغۇ يىغلاپ كەتتى. تۆرىگە مەرھەم بەردى.

تۆرە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ھېلىقى يىگىت يانچۇقىدىن بىر لەئىلنى ئېلىپ تۆرىگە تۇتقۇزدى.

— جاۋاهىر بازىرىغا بېرىپ، — دېدى يىگىت تۆرىگە تاپ-
لاپ، — «مەۋلانە قۇتبىدىن زادى كىم؟» دەپ سورىغىن. تاپالمساڭ
بۇ لەئىلنى شۇ كىشىگە بەرگىن، ئۇ زات بۇ لەئىلنى تونۇسا، ساڭا
كۆپ ئالتۇن بەرگۈسى.

تۆرە لەئىلنى يىگىت ئېيتقان زاتنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى.
ئۇ كىشى تۆرىنى ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ:

— ئەي گۈزەل يىگىت، بۇ لەئىلنى كىمدىن ئېلىپ كەلگەن-
لىكىڭنى بىلدىم. ئەلۋەتتە مەدۇللالا، ئۇ تېخى تىرىك ئىكەن. — دې-
دى - دە، تۆرىگە ناھايىتى كۆپ ئالتۇن بېرىپ ياندۇردى، تۆرە
ئالتۇننى ئېلىپ كىرىپ يىگىتكە تاپشۇردى. ئۇ يىگىت تۆرىگە:

— ئەمدى مەۋلانە مۇزەپپەر ۋەرزىنىڭ قېشىغا بارغىن، ئۇ
كىشى ۋەرزىلارنىڭ كاروان ساريىدا تۇرىدۇ. شائىرلىق جەھەتتە
ئۇنى «خاقانى ئۇچىنچى» دەپ ماختىشىدۇ. ھەرقانچە ئېسىل
شېئىرلارنىمۇ ئۇ پەسەنتىگە ئالمايدۇ. ئۇ زاتنىڭ شېئىرلىرىنىڭ
مەنىسىگە يېتەلمىگەن بەزى كىشىلەر، ئۇنىڭ دىۋانلىرىنى سۇغا
تاشلۇۋەتكەن ئىشلارمۇ بولغان، مانا بۇ پارسچە شېئىر ئاشۇ
زاتنىڭدۇر:

تا مەندىن زۇلىيى پىرازچىن تۇدىدەم،
مەرىيەك زەكى ھەرف پەزىرىپت نىدىدەم.

سەن ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قېشىدا ئولتۇرغىنىڭدا ئۇنىڭ
تەزىنى باسقىن، — دەپ ئۆگەتتى.

تۆرە مەۋلانە مۇزەينەر بىلەن ئۇچراشتى ۋە ئۇنىڭ تەزىنى
باستى. ئۇ كىشى ناھايىتىمۇ شوخ ۋە چاقچاق ئىدى، ئۇ دەر-
ھاللا تۆرىنى ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى. بېشىدىن - ئايىغىچە ئېسىل
كىيىندۇردى. زىياپەت بېرىپ كۈتۈۋالدى. شاھرۇخ تۆرە بۇ يەر-

دىنمۇ يېنىپ كەلدى. ئەمدى يىگىتنىڭ بېشى ساقايغانىدى، ئۇ بىر پارچە خەت يېزىپ تۆرىگە تۇتقۇزدى ۋە ئۇنى سىيت نېئمەتۇللانىڭ خانىقىرىغا ئەۋەتتى. تۆرە خانىقانىڭ ئىچىگە كىرىپ ساقلى ئاپئاق، چىرايى نۇرلۇق بىر قېرى كىشىنى كۆردى، خەتنى ئۇ كىشىگە تەزىم بىلەن ئۇزاتتى ۋە قول باغلاپ تۇردى. ئۇ كىشى خەتنى ئوقۇپ خۇداغا شۈكرى قىلدى. تۆردىنى ئۆيىگە باشلاپ كەلدى، يەتتە ئىشكىتىن ئىچكىرىگە كىردى ۋە:

— ھەي قۇتلۇق مېھمان، بىرئاز كۈتكىن. سېنى مېھمان قىلاي، ئاندىن ئەكەلگەن خېتىڭگە جاۋاب يېزىپ بېرەي، — دېدى. ئاندىن كىگىز - پالاسلار سېلىندى، تائام كەلتۈرۈلدى، مەۋلانە ئىبنى ئىماد، مەۋلانە مۇزەپپەر ۋەرزى، سىيت نېئمەتۇللا قاتارلىق كىشىلەر تۆرىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. بۇ ئۆيىنىڭ تۆت ئىشىكى بار ئىدى. يەنە نەچچىلىگەن ئەزىز كىشىلەر بۇ ئە-شىكىلەردىن كىرىپ كېلىشىپ جاي ئېلىشتى، ئۆيدىكىلەر 400 چە كىشى بولدى. تۆرە ھەيران بولۇپ تەئەججۈپلىنىپ بارمىقىنى چىشلىدى ۋە سىيتتىن:

— ئەي سىيىت ئەپەندىم، بۇ نېمە سىر؟ — دەپ سورىغانىدى، سىيت:

— ئەپسەلگەن خېتىڭنىڭ جاۋابى شۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

تۆرە، دەرھاللا يىگىتنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلدى ۋە كۆرگەنلىرىنى سۆزلەپ بەردى. يىگىت:

— تۆرە، ئىككىمىز بىللە شۇ يەرگە بارىمىز، — دېدى. ئۇلار سىيتنىڭ ئۆيىگە كەلدى، يىغىلغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ يىگىتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ تاۋاپ قىلىشىپ كېتىشتى. ئۇنىڭغا كۆپ ئالتۇن سوۋغا قىلىشتى. ئۇ يىگىت شاھرۇخ تۆرىگە قاراپ:

— بۇ تىللالارنى سەن ئالغىن، چۈنكى سەن مېنىڭ سەۋەبىم

بىلەن ناھايىتى كوپ مۇشەققەت تارتتىڭ، سېنىڭ باتۇرلۇقۇڭغا بارىكالا!! — دېدى.

— ئەي قېرىنداش، — دېدى تۆرىمۇ رەھمەت ئېيتىپ، — مەن بۇ ئىشلارنى خۇدانىڭ يولىدا قىلدىم. سىلەردىن سېنىڭ ھېچقانداق تەمەيىم يوق.

شۇ يەردە تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى تۆرىنىڭ ھەممىتىدىن تەسىرلىنىپ ئاپىرىن ئېيتىشتى، ھېلىقى يىگىت يەنە:

— ئەي گۈزەل يىگىت، نەچچە كۈنلەردىن بېرى ئىككىمىز تونۇشۇپ قېرىنداش بولۇپ قالدۇق. ئىسمىڭنى مەلۇم قىلساڭ نېمە بولىدۇ؟ — دەپ تەلەپ قىلمۇدى، تۆرە «ئالدىدا سەن دېگىن» دەپ تۇرۇۋالدى.

— مېنىڭ ئىسمىم، — دېدى ھېلىقى يىگىت ئاخىرى ئۆزىدىنى تونۇشتۇرۇپ، — سۇلتان زەينىل ئابىدىن، شاھى شجائ نىڭ ئوغلى بولىمەن، بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ كۆتۈرۈلۈپ چىقىشىمغا ياردەملەشكەن ئادەملەردۇر. دادام قېرىپ كەتتى، ئاتام مېنى ئاكام سۇلتان مەھمۇت بىلەن ئىسپاھان تەرەپكە ئەۋەتكەنىدى، ئەمىر تېمۇرنى بۇ يەرگە قوشۇن تارتىپ كېلىدىكەن دەپ ئاڭلاپ چارلاشقا ئەۋەتكەن. مەن «ئاكامنى ئۆلتۈرۈپ، ئاتامنىڭ ئورنىغا سۇلتان بولسام» دەپ خىيال قىلدىم. ئاكام بۇ خىيالىمنى بىلىپ قاپتۇ، نەتىجىدە مېنى تۇتۇپ قېيىندى. مېنىڭ ئىسپاھان دىكى چوڭلار بىلەن مۇناسىۋىتىم يېقىن ئىدى، كېيىن ئاكام مېنى ئىككى قۇلغا بۆيرۇپ، بىر چەتكە ئېلىپ چىقىپ ھەربىدە ئۆلتۈرۈشكە بۆيرۇدى. شۇ ئىش ئۈستىگە سەن يېتىپ كېلىپ بۇ بالادىن مېنى قۇتقۇزدۇڭ، ئەمدى مەن كۆتۈرۈلۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلمۇاتىمەن، ئەمدى سەنمۇ ئىسمىڭنى ۋە ئەرىكىنى بايان قىلغىن.

تۆرە راستىنى ئېيتماستىن ھىيلە ئىشلەتتى:

— مەن ساھىب ھىدايەتنىڭ ئوغلى بولىمەن، ئاتام ئەمىر تېمۇرنىڭ شەيخۇل ئىسلامىدۇر. مەن ئاتام بىلەن كىچىككىنە بىر ئىش سەۋەبىدىن ئازارلىشىپ قېلىپ، ھەج قىلماق ئۈچۈن كېتىپ بارىمەن. مېنىڭ ئىسمىم جالالىدىن بولىدۇ.

سۇلتان زەينىل ئابىدىن بۇنى ئاڭلاپ تۆرىگە كۆپ ھۇرمەت قىلدى. ئاندىن ئەمىر تېمۇرنىڭ، ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ كەچمىشلىرىدىن، سىپاھلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن سورىغانىدى، تۆرە جاۋاب بېرىپ:

— ئەمىر تېمۇر ئۆزىگە ئادالەتنى ئادەت قىلغان. ئۇنىڭ ئوغۇللىرىنىڭ خىسلەت ۋە پەزىلەت جەھەتتە ئاجايىپ شۆھرىتى بار، چوڭ ئوغلى مىرزا جاھانگىر مەرد، خەيرۇ ئىھسانلىق ئىدى. ئۇ ۋاپات بولدى، ئۇنىڭدىن كىچىكى مىرزا شەيخ تۆرە، ئۇ زامانىنىڭ ئالىمى ۋە پازىلىدۇر. مىرانشاھ تۆرە بولسا تاماشاخۇماردۇر، كەنجىسى مىرزا شاھرۇخ تۆرە شىجائەتلىك ۋە باتۇر تەبىئەتلىكدۇر. مەن سەمەرقەنتتىكى چاغدا مىرزا شاھرۇخ تۆرە بىلەن كۈچ سىنىشىپ ئوينايتتىم، — دېدى.

شاھزادە تۆرىنىڭ سۆزلىرىگە كۈلۈپ كەتتى ۋە نۆكەرلىرىگە قاراپ:

— سىلەردىمۇ كۈچ - قۇۋۋەت بارمۇ؟ — دەپ سورىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ كۈچ - قۇۋۋەتلىرىنى ماختىشىپ كېتىشتى، شاھزادە تۆرىگە قاراپ:

— سەن بۇنىڭغا نېمىدەيسەن؟ — دېگەنىدى، تۆرە:

— بۇلار مېنىڭ نەزەرىمدە چۈمۈلىچىلىكمۇ كۆرۈنمەيدۇ. — دەپ جاۋاب بەردى. بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شاھزادە غەيرىتىگە كەلدى - دە، تۆرىدىن:

— مېنىڭ بىلەن كۈچ سىنىشامسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ھاي، ھاي ئەپەندىم، — دېدى تۆرە، — سىز شاھزادە،

مەن بىر بىچارە، غۇربەتتە قالغان كىشىمەن، سىز مېنى يىقىتسىڭىز ھېچگەپ بولمايدۇ. ناۋادا يىقىلسىڭىز، مېنى ھالاك قىلىۋېتەرسىز، شۇڭا مەن خەۋپسىرەيمەن.

شاھزادە «ھەرگىز مۇخالىپ ئىشنى قىلمايمەن. سەن ماڭا ناھايىتى كۆپ ياخشىلىق قىلدىڭ» دەپ ۋەدە بەردى.

شاھزادە چىڭ تۇرۇۋالغاچ، تۆرە ئۇنىڭ بىلەن بەل تۇتۇشۇپ قالدى، چېلىشا ـ چېلىشا، ئاخىر تۆرە شاھزادىنى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇردى. كۆرگۈچىلەر ھەيرانلىق بىلەن بارمىقىنى چىشلەشتى، شاھزادە چىدىماي، خىزمەتچىلىرىگە:

— بۇ مۇساپىرنى ئۆلتۈرۈڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

سىيىت نېئمەتۇللا دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ توستى ۋە:

— ئەي شاھزادە، ۋەدەڭنى بۇزما! بىلسەڭ بۇ سەن ئۈچۈن چوڭ ئەيىبتۇر. ئالەمگە يامانلىق نامىڭ تارقىلىپ كېتىدۇ. ئەرلەرنىڭ ئىشى بۇنداق بولمايدۇ. بۇ يىگىتنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى زادىلا ئېسىڭدىن چىقارما! — دېدى. ئارىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن شاھزادە:

— كىم ئاكامنىڭ بېشىنى ئەييارلىق بىلەن ئېلىپ كېلەلەيدۇ؟ — دەپ سورىغانىدى، ھېچكىمدىن ئاۋاز چىقمىدى. تۆرە ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ تەزىم بىلەن ئۆزى بارىدىغانلىقىنى بىلدۈردى، رۇخسەت بېرىلگەندىن كېيىن كېچىلەپ ئوردىغا كېلىپ، تامدىن ئارتىلىپ سۇلتان مەھمۇت ئۇخلاۋاتقان ھەرەمگە كىرىپ، ئۇنىڭ كۆكسىگە مىنىپ تۇرۇپ ئۇنى ئويغاتتى ۋە بېشىنى كەستى ـ دە، سۇلتان زەينىل ئابىدىننىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. شاھزادە باشنى كۆرۈپ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، ئاندىن جايىغا ئولتۇردى. ئەتىسى بۇ ئىشتىن پۈتۈن خالايىق خەۋەر تاپتى ۋە ھەيران بولۇشتى، ئۇلار كىمنى تۆرە دەپ تونۇپ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇشنى بىلەلمەي قېلىشتى.

شۇ چاغ سۇلتان زەينەل ئابىدىن كانايلارنى چالدۇرۇپ، ئەمىر ۋە بەگلىرىنى يىغىپ، ئۆزى تەختكە چىقىپ ئولتۇردى. شاھرۇخ تۆرىگە يۇقىرىدىن ئورۇن كۆرسەتتى.

بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن: «ئەمىر تېمۇرنى مەرۇمدە مەھدەبلور ئۆلتۈرۈپتۇ» دېگەن خەۋەر يېتىپ كەلدى. بۇنى ئاڭلىغان تۆرە يىغلاپ تاشلىدى. سۇلتان سەۋەبىنى سوريغانىدى، ئېيتمىدى. تۆرە شۇنىڭدىن كېيىن دائىم خاپا ۋە قايغۇلۇق بولۇپ قالدى. شاھزادە تۆرىنىڭ سەرىنى بىلىش ئۈچۈن كۆپ ھەرىكەت قىلدى. ئاخىرى سەيىت نەئمەتۇللا:

— بايقۇشنىڭ يۇرىكىنى تاپساق بولاتتى، — دېگەنىدى، دەرھال ئۇنى تېپىپ كەلتۈرۈشتى ۋە تۆرىنىڭ ئۇخلاۋاتقان پەيتىدىن پايدىلىنىپ، قۇشنىڭ يۇرىكىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە قويدى، تۆرە جۆيلۈپ، ئۆزىنىڭ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى شاھرۇخ تۆرە ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ سالدى. ھەممەيلەن ئۇنىڭ سەلتەنەتىنى ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلىپ قېلىشتى، شاھزادە تۆرىنى يوقىتىشنىڭ كويىغا چۈشتى، تۆرە بۇلارنىڭ پەيلىنىڭ يامان، نىيىتىنىڭ بۇزۇق ئىكەنلىكىنى تۇيۇپ قالدى - دە، بىر كېچىدىلا قاچتى ۋە ئاتىسى ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىغا — خىزمىتىگە يېتىپ باردى.

دەشت قىپچاقتىكى توختامىش خانىنىڭ «ئەمىر تېمۇر ئۆلدى» دەپ ئاڭلاپ، ماۋرائۇننەھىر شەھەرلىرىنى ئىشغال قىلىش ئۈمىدى بىلەن كېلىپ، سەمەرقەنتنى قورشۇۋالغانلىقى

ساھىبقىران پارس ۋىلايەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن ئەمىر — بەگلىرى بىلەن كېڭەش قىلغاندىن

كېيمن ئاتلانغاندى، ئەما ئۇچ يىلغىچە ھەر يەردە چېچىلىپ يۈرۈپ بىر يەرگە توپلىشالمىدى.

توختامىش‌خان قىپچاق دەشتىدە تۇرۇپ، «ئەمىر تېمۇر نىشاپۇردا زەھەر ئىچىپ ئۆلۈپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدى. لەشكەرلىرىنى توپلاپ ماۋرائۇننەھىر ئۈستىگە ئاتلانماقچى بولدى ۋە مەسلىھەت سوراپ ئاكىسى دۆلەت شەيخقا ئادەم ئەۋەتتى. دۆلەت شەيخ ئوغلان مەرتەۋىسىدە ئىدى. ئۇ كىشى پەملىك، دانا كىشى ئىدى. دۆلەت شەيخ «ھازىر سەۋر قىلىپ تۇرسۇن» دەپ توستى ۋە ئۆزى توختامىش خانىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئاۋۋال سۆزۈڭ، پالانىڭ تۇغرىمۇ - يوق، ئوبدان ئويلىنىپ كۆرگىن، كېيىن ئاتلانغىن، — دەپ مەسلىھەت بەردى.

خان ئۇنىڭ سۆزىنى تىڭشىمىدى. لەشكەرلىرىنى توپلاپ ماۋرائۇننەھىر ئۈستىگە ئاتلاندى. ئىلگىرى ئەمىر تېمۇر بىلەن ئۆزئارا ئۇرۇشماسلىق توغرىسىدا توختام تۈزۈشكەنىدى. توختامىش خان بۇ ئىشلارنى ئۇنۇتقاقلىق تېغىغا يوشۇردى. خارازىم ئېتىكى بىلەن كېلىپ بۇخارانى تالان قىلدى. شۇ چاغلاردا ماۋرائۇننەھىرنىڭ كۆپلىگەن شەھەرلىرى: «ئەمىر تېمۇر ئۆلدى» دېگەن خەۋەرنىڭ تەسىرى بىلەن قامالدا قالغانىدى.

ساھىبقىران ئەمىر چاكونى سەمەرقەنتكە ھاكىم قىلىپ بەلگىلەپ قويۇپ سەپەرگە چىققانىدى. ئەمىر چاكو ئەمىر تېمۇرنىڭ ئايالى خانىمچەكە تاغا بولاتتى. ئىلگىرى توختامىش خان خانىمچەنى تەلەپ قىلىپ كىشى قويغانىدى. يەنە بەزىلەرنىڭ ئېيتىشلىرىچە، قىپچاق لەشكەرلىرى شۇ يىلى كۆپ جايلارنى تالان قىلدى. خان سەمەرقەنت دالاسىغا كېلىپ دەرھال ئەمىر چاكوغا نامە كىرگۈزدى. نامىدە: «خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن ئەمىر تېمۇر پانى‌ئالەمدىن باقى ئالەمگە كېتىپتۇ، خانىمچە ئۆزىمۇ بىلسە كېرەك. ئۇنى ئاۋۋال مەن تەلەپ قىلغانىدىم، شۇڭا

ماڭا ئەۋەتىپ بېرىلسۇن. ھۆكۈمالارنىڭ كىتابلىرىدا «بۇ يۇرتـ لارنى ئۆزبېك ئالۇر» دېگەن. شۇڭا بۇ ئەللەرگە مەن ئىگىدارچىـ لىق قىلمىمەن» دېيىلگەنىدى. ئەمىر چاكو بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ غەزەپى تېشىپ كەلگەن ئەلچىنى ئۆلگۈدەك ئۇردى ۋە ئۇنىڭغا:

— توختامىش خان خاتا دەپتۇ. ئەمىر تېمۇر ئۆلگەن تەقـ دىردىمۇ ھەر بىرى ئارسلان ۋە قاپلاندەك ئوغۇللىرى تۇرۇپـ تۇ، — دېدى. ئۇلار ئەلچىنى ئۇرۇپ شەھەرنىڭ سىرتىغا قوغلاپ چىقاردى. خانىمچەمۇ توختامىش خاننىڭ تەلەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، تاغىسى ئەمىر چاكونى قىچقارتىپ:

—ئەي جېنىم تاغا، مەن ئاجىزنىڭ سىزگە ئازراق سۆزۈم بار. مەسـ لىھىتىم شۇكى، ئاڭلىسام ماڭا خان تەلەپ قويۇپتىمىش، مەن ئۇنىڭغا قوشۇلغان بولۇپ نامە يازسام، ئۆيىمىزگە ئېلىپ كېلىپ ئاندىن زەربـە بەرسەك، ساھىبقىران ئەلۇەتتە كېلمىدۇ. ئۇ رەھىمدىل كىشىدۇر، — دېدى.

بۇ گەپ ئەمىر چاكوغا ماقۇل كەلدى، دەرھال بىر نامە يېزىپ بىر چاكاردىن ماڭدۇردى، نامىدە: «ئەي خان ھەزرەتـ لىرى، مەنمۇ سىزگە ئاشىق ئىدىم. شۇڭا مەن ئاجىز مەشۇرىنىڭ ھويلىسىغا مۇبارەك قەدىمىڭىزنى تاشلاپ قويسىڭىز نېمە بولار ئىدى؟ ئىزىڭىز ئاستىدىكى توپىنى كۆزلىرىمگە سۈرتسەم، ئۇ دەردىمگە داۋا بولسا. يەنە بىر سۆزۈم، بۇيەرگە كەلسىڭىز، ئەمىر چاكونى ھېيلە بىلەن يوقاتساق. بولمىغاندا مەن ئەسىرـ ئىمزنى ئېلىپ كەتسىڭىز» دېيىلگەنىدى.

ھېلىقى چاكار قورغاننىڭ تۆشۈكىدىن چىققىنىچە ئۆزبېك لەرنىڭ بىر توپ ئالامانىغا يېتىپ كەلدى ۋە بىرىگە:

— مېنى خاننىڭ قېشىغا ئېلىپ بارغىن. مەشۇقسىنىڭ قېشىدىن كەلگەن ئەلچى بولىمەن، — دېدى. ئۇ چاكارنى توختامىش خاننىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. خان كۆرسىدا ئولتۇراتتى. ئالدىدا ھاپىزـ

لار يېقىملىق ئاۋازلار بىلەن ھۆكمەت ئوقۇپ ئولتۇراتتى. خان كەلگەنلەرنى كۆرۈپ نۆكەرلەردىن:

— بۇنى ئولجا چۈشكەنلەردىن ئاڭلىدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى، نۆكەر:

— شۇنداق، تەقسىر ئەپەندىم. بۇ چاكار «خانىڭ مەشۇقىسى خانىمچەنىڭ قېشىدىن كەلگەن ئەلچىمەن» دەيدۇ، — دېدى — دە، دەرھال نامىنى ئېلىپ بەردى. خان ئۇنى ئوقۇپ، خانىمچەنىڭ ئالدىغا بارماقنىڭ كويىغا چۈشتى. بەگلەرى توسۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ئۇنىمىدى. ئاخىرى ئاكىسى دۆلەت شەيخنى چاقىرىپ كېلىپ خەتنى ئۇنىڭ قولىغا بەردى. ئۇ خەتنىڭ مەزمۇنىنى بىلگەندىن كېيىن خانغا:

— بۇ بىر ھىيلە بولمىسۇن. ئاۋۋال خادىملاردىن بىرىنى ياسىندۇرۇپ ئەۋەتكىن. ئۇ يەردىن كەلگەن چاكار بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن، — دەپ مەسلىھەت بەردى. بۇ گەپ خانغا ماقۇل كەلدى. بىرىنى ئۆزىدەك ياساپ ماڭدۇردى. كېچىسى ھېلىقى چاكار خانىمچەنىڭ ئىشىكىگە كېلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدى ۋە:

— مەن توختامش خان بولىمەن. — دېۋىدى، دېرىزە ئېچىلدى، ئۇ ئىچكىرىگە قەدەم قويۇشىغىلا ھالاك قىلىندى. ئۆيدىكىلەر چىراغنى يېقىپ قاراشتى، ئۆلگۈچىنىڭ توختامش خان ئەمەسلىكى ئاشكارا بولدى. قىلىنغان بۇ ھىيلە پايدىسىز بولۇپ چىقتى.

ئەتىسى خان بۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ ھېلىقى نامىنىڭ مىكىر ئىكەنلىكىنى چۈشەندى ۋە ئاكىسىنىڭ زېرەكلىكىگە قايىل بولدى. ھېلىقى چاكارنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئاندىن كېيىن دۆلەت شەيخ 400 كىشىگە: «ئوت، ئوتۇن كۆتۈرۈپ، يارىقلارنى يوشۇرۇپ، سەمەرقەنت ئىچىدىكى نىزا مۇلمۇلىك مەدرىسىگە بىر - بىرلەپ بېرىڭلار. ئۇ يەردە ئادەم يوق. بىزمۇ يېرىم كېچىدە شەھەر دەرۋازىسىغا

ۋازىسىغا بارىمىز. ئۈچكىرىدىن، تاشقىرىدىن ماسلىشىپ، خۇدا بۇيرۇسا دەرۋازىنى ئېچىپ كىرىمىز» دەپ بۇيرۇدى. 400 كىشى ئوتۇنچى سۈرتىتىدە ياسىنىپ، ئەسلىھە - ياراقلىرىنى ئوتۇن ئارىسىغا تىقىشتۇرۇپ، ھېلىقى كونا مەدرىسگە توپلىنىشتى. يېرىم كېچە بولغاندا توختامىش خان سەمەرقەنت دەرۋازىسىغا كېلىپ شاۋقۇن - سۈرەن سالدى. ئەمىر چاكو بۇلارنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇشنىڭ چارىلىرى ئۈستىدە ئىدى. شۇ چاغدا شەھەر ئىچىدىكى ئوتۇنچىلار بار يېردىن كانىي ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. شۇ كېچە سەمەرقەنتتە كىچىك قىيامەت بولۇپ كەتتى. ئادەملەر تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپ «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ ۋارقىرىشاتتى، قېچىقلار تەرىپىدىنمۇ «ئاللاھۇ ئەكبەر» دېگەن ئاۋازلار كېلەتتى. ئەمىر چاكو ئىشىنىڭ چاتاقلىقىنى چۈشەندى - دە، قۇل - چاكارلىرىنى ئېلىپ خانىمچە بىلەن ماشىنىچىلار دەرۋازىسىدىن چىقىپ، ئۈرگۈت يولى بىلەن قاچقىنىچە شەھىرى سەبزگە كەلدى ۋە ئاق سارايغا كېلىپ چۈشتى.

سەمەرقەنت ئەھلى قارىسا شەھەر خاراب بولغۇدەك. شۇڭا ئۇلار دەرھال:

— زامان توختامىش خانىنىڭ زامانى! — دەپ ۋارقىراشتى. شۇكۈنى خان ساھىبقىرانىنىڭ تەختىگە ئولتۇردى. ساھىبقىرانغا تەۋە ھەممە خەزىنىلەرنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، پۇل - مالالارنى ئېلىپ قېچاق دەشتىگە ماڭدۇردى. بەزى يامان نىيەتلىك ئۆز-بېكلەر ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە بىر - بىرلەپ كىرىشىپ يامان ئىشلارنى قىلىشتى. ئادەملەر ئاخىرى بۇ ئەھۋالدىن خانغا ئەرز قىلدى. دۆلەت شەيخ ئىسىسغا بۇ ئىشنى توسۇش توغرۇلۇق ئېيتقانىدى، خان ئۇنىماي:

— قويۇپ بەرگىن. سىپاھلار ساڭا كۆڭۈل قويسۇن. — دېدى - دە، پۇقرالارنىڭ ئەرزىنى تىڭشىمىدى. ئاندىن قوشۇن

بىلەن كېلىپ سەبىز شەھىرىنى قامال قىلدى. سەبىز شەھىرىنىڭ پۇقرالىرى ئەمىر چاكونىڭ ئالدىغا كۆرۈنۈشكە كېلىشتى، لېكىن شەھەر خەلقى ناھايىتى سەمىلدى. خانىمچە يەنە بىر خىل تەدبىرنى ئويلاپ تاپتى ۋە نامە قىلىپ توختامىش خانغا ئەۋەتتى. نامىدە: «ئىلگىرىكى نامىنى ئېلىپ كەتكەن چاكاردىن زادىلا ئۈچۈر كەلمەدى، سىز ئەۋەتكەن ئادەمنى ئەمىر چاكو تۈتۈپ قېلىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. ئەگەر ماڭا تەلەپكار بولسىڭىز، نېمە ئۈچۈن ماڭا خەۋەر ئەۋەتمەيسىز؟ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئۆلگەنلىكى راست. ئىلاج قىلالىسام ئۆزۈم خىزمىتىڭىزگە بارىمەن. بۇ شەھەر قامالدا بولسا مېنىڭ سىرتقا چىقىشىم ناھايىتى قىيىن، لېكىن بۇ سۆزنى ھەرقانداق كىشىگە زادىلا ئاشكارا قىلماڭ. بۇ ئىش خەلق ئارىسىغا تارقىلىپ كەتمىسۇن» دېيىلگەنىدى. خان بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، شۇ كۈنى سەمەرقەنتكە قايتىماقچى بولىدى، سېپاھلار: «بۇ شەھەر تازا قىسلىغان چاغدا نېمىشقا ئارقىغا يانىمىز؟» دېيىشىپ خانغا قايتىماسلىقنى ئىلتىجا قىلغانىدى، خان لام - جىم دېمەي تۇرۇۋالىدى. ئۇنىڭ ئېيتقان سۆزى: «شەھىرى سەبىزدە ھېچكىم قالمىسۇن» دېگەنىدىن ئىبارەت بولدى. شۇنداق قىلىپ خان ئادەملىرىنى ئېلىپ سەمەرقەنتكە قايتىپ كەلدى. ئەمىر چاكو خاننىڭ كەتكىنىنى بىلىپ، خانىمچەنى ئېلىپ، شەھىرى سەبىزدىن قارشىغا كەلدى. خان كېيىن ھېلىقى نامىنىڭ بىر خىل ھىيلە ئىكەنلىكىنى چۈشەندى ۋە دەرھال قوشۇن تارتىپ قارشىغا كەلدى - دە، قامال قىلدى. قارشىنىڭ ھاكىمى ئەمىر چاكونىڭ قېرىندىشىنىڭ ئوغلى سەيىت بەگ ئىدى ئۇ:

— ئەي جېنىم قېرىندىشىم، سىز بىلەن بىز سالامەت بولساق بۇخارايى شەھىرىگە بارايلى، بەلكىم ساھىبقىران بۇخانىڭغا بېرىپ قالار، — دېدى.

خانىمچەمۇ ئەرلەرچە باسمىپ ئەمىر چاكو بىلەن بۇخاراغا كەتتى. سىيىت بەگمۇ كەلەپ يەلى بىلەن يۈرۈپ كەتتى. قارشى خەلقى خانغا كۆرۈنۈش قىلدى. خان:

— بەگلىرىڭ نەگە كېتىشتى؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇلار:

— خەۋىرىمىز يوق. لېكىن گۇمانىمىزچە كەلەپ يولى بىلەن بۇخاراغا كەتكەن بولسا كېرەك، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

خان ئاتلىنىپ قوغلىغىنچە سىيىت بەگنى كاللاخان ئەترالىدا تاپتى. سىيىت بەگ ناھايىتى كۈچلۈك، غەيرەتلىك كىشى ئىدى. خان 40 كىشى بىلەن ئۇنىڭ يولىنى توستى. ئۇ قالىرىسا خانىمچە قېشىدا يوق بولۇپ، بۇخاراغا يۈرۈپ كەتكەنىدى. سىيىتبەگ بىر دۆڭگە چىقىپ خانغا قارىتىپ ئوق ئۇزگىلى تۇردى. ھەربىر ئوق ئاتقاندا نەچچىلىگەن كىشى ئۆلدى. ئوقمۇ تۈگەپ قالدى. ئۇ قولىغا قىلىچ ئېلىپ جەڭ قىلدى. قىلىچمۇ سۇنۇپ كەتتى. شۇ يەردە بىر كېچە ـ كۈندۈز ئۆزى يالغۇز جەڭ قىلدى. ئاخىرى شېھىت بولدى. مۇنداق باتۇر يىگىتنى كىشىلەر كۆرگەن ئەمەس. خان كېلىپ قارشىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن بۇخاراغا قاراپ يۈزلەندى. ئەمىر چاكو بۇخاراغا كېلىپ، 20 كۈندىن كېيىن قىپچاق سېپاھلىرى ئارقىسىدىن يېتىپ كەلدى. بۇخارا 40 كۈنگىچە قامالدا قالدى. ئەمىر چاكو سەمەرقەنت، سەبزىۋار شەھىرى، قارشى ۋە بۇخارالاردا قىپچاقلار بىلەن ئالتە ئايغىچە ئۇرۇشۇپ يۈردى.

بىر كۈنى خانىمچە يەنە بىر تەدبىرنى ئويلاپ تاپتى. ئۇ ئەمىر چاكونى چاقىرىپ:

— جېنىم تاغا، ئەمىر تېمۇر ئەلۇەتتە كېلىدۇ، توختامىشخان ئەمىر تېمۇرنىڭ ھايات ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپتۇمىش. خوراسان تەلىدا سۆزلەيدىغان بىر كىشىنى تاپسىڭىز، مىرزا سەيپىددىننىڭ

خېتىدەك بىر پارچە خەت يېزىپ ئۇنىڭغا بېرەيلى. ئاندىن ساھايىتى ھارغان بىر ئات تېپىپ مىندۇرسەك. ئۇ بىر قىشلاقتىن چىقىپ بۇخاراغا قاراپ كېلىۋەرسە، ئۇ ئەلۋەتتە خانىنىڭ قولىغا چۈشىدۇ، خان ئۇنىڭ قولىدىكى خەتنى ئوقۇيدۇ. — دەپ ئەقىل كۆرسەتتى.

بۇ ئەقىل ئەمىر چاكوغا ماقۇل بولدى. دەرھال خانىمچە ئېيتقاندەك بىر كىشىنى تېپىپ خەت يېزىپ قولىغا تۇتقۇزۇپ، بىر ھارغان ئاتقا مىندۇرۇپ يولغا سالدى. ئۇ كىشى بىرقانچە مەنزىل يول يۈرۈپ قارا كۆل ئەتراپىغا كېلىپ، ئاندىن يول ئازغان كىشىدەك، بۇخارانىڭ دەرۋازىسىنى سوراپ كېلىۋەردى. ئۇنى قىپچاق قاراۋۇللىرى كۆرۈپ تۇتۇپ مەھكەم باغلىدى. يانلىرىنى ئاختۇرۇپ ھېلىقى خەتنى تېپىۋالدى ـ دە، دەرھال خانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىشتى. خەتتە: «مەدھىيە ـ ماختاشلار ئەۋۋىلى ئالىلاغا خاستۇر. ئاندىن كېيىن رەسۇل ئەلەيھىسسالامغا. ئەي ئەمىر چاكۇ، ئاڭلىشىمچە توختامىش خان سەمەرقەنتنى ئىشغال قىلىپ، ئەمدى بۇخارانى قامال قىپتۇمىش، بۇخارانى بىر ئامال قىلىپ ساقلاپ تۇرۇڭلار. باشقا يەرگە بارماڭلار، خۇدا بۇيرۇسا بىز بۇگۈن يېكى ئەتە يېتىپ بارىمىز ...» دېيىلگەن ۋە ئاخىرىغا ئەمىر تېمۇرنىڭ مۆھرىسى بېسىلغانىدى. (مۆھۈرنى خانىمچە ساقلاپ قويغانىدى.) ساھىبقىراننىڭ نامىنى ئاڭلاپ ئۇلار قورقۇپ كېتىشتى. ھېسابسىز قىپچاق قوشۇنلىرى بۇخارا ئەتراپىدىكى يېزىلارنى تاشلاپ قېچىپ كېتىشتى. خانىمچەنىڭ چارىسىدىن بۇخارا خەلقىنىڭ جېنى ھۇزۇرلىنىشتى.

ئەمدى سۆزنى ساھىبقىراندىن ئاڭلاش كېرەك.

ساھىبقىران مەرۋىگە كېلىپ، توختامىش خانىنىڭ ماۋرائۇننەھىر شەھەرلىرىنى ئىگىلەپ، بۇخارايى شەرىفنى قامال قىلغانلىقىنى ئاڭلىدى. لەشكەرلىرى ئارىسىدىن 1000 باتۇر يىگىتنى ئىلغاپ، قالغان لەشكەرلەرنى مىرزا ئۆمەرشەيخقا تاپشۇردى.

— ئەي ئوغلۇم، سەن توغرا يولدىن مېڭىۋەر. مەن باشقا تەرەپتىن بېرىپ قىپچاقلارنىڭ يولىنى توسايي، — دېدى ـ دە، دەشت ـ سەھراغا قاراپ يۈزلەندى. نەچچە مەنزىل يول يۈرۈپ ئاندىن خارەزىم شەھىرىنىڭ ئېتىكىدىن چىقتى، دېگىزدىن ئۆتۈپ بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئۇ يەرگە ئوغلى مىرزا شاھرۇخ تۆرىنى قاراۋۇل قىلىپ قويدى. ئۇ يەردە شاھرۇخ تۆرىنىڭ مۇلازىملىرى ئىككى كىشىنى تېپىپ كەلتۈرۈشتى. تۆرە بۇ ئىككىيلەندىن گەپ سوردى، ئۇلار:

— بىز توختامىش خانىنىڭ سىپاھلىرىدىن بولىمىز، — دېدى ۋە ماۋرائۇننەھىر ۋەقەسىنى بىر ـ بىرلەپ شاھرۇخ تۆرىگە بايان قىلدى. ئۇلار تاغ ئۈستىدە تۇرۇپ قىپچاق ئەسكەرلىرىنى كۆردى. بىر توپ كىشىلەر ئاق چېدىر ئىچىدە ئولتۇرۇپتۇ. تۆرە ھېلىقىلاردىن:

— ئۇلار كىملەر؟ — دەپ سورىغانىدى. ئۇلار:

— ئەسىر ئايالالاردۇر. خان ھەر بىر مەنزىلگە كېلىپ ئۇخلىسا ئەسىرلەرنى ئەتراپىغا قويۇپ ئۇخلايدۇ. — دەپ جاۋاب بەردى. توختامىش خانىنىڭ ئۆزى بولسا دېگىز ياقىدا ئولتۇرغانىدى.

مىرزا شاھرۇخ تۆرە دەرھال بېرىپ ئەمىر تېمۇرنى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەردار قىلدى. ساھىبقىران دەرھال كېچىلەپ ئاتلىنىپ، لەشكەرلىرى بىلەن قىپچاق لەشكەرلىرىنىڭ ئۈستىگە يېتىپ كەلدى، سىپاھلار:

— ئەمدى شىباخۇن (كېچىلىك) ئۇرايلى، — دېيىشكەنىدى، ئەمىر تېمۇر:

— ياق، چۈنكى ئۇ يەردە ئەسىرلەر بار، ئايىغى ئاستىدا قالىدۇ. بىر كىم پىيادە بېرىپ دۈشمەننىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ كەلسۇن، — دەپ تەلەپ قىلدى. لېكىن ھېچكىم قورقۇپ بارالـ

مىدى. ئائىلاج ئەمرتېمۇر ئۆزى دۇشمەن ئىچىگە باردى. ھەممە لەشكەر ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئەمىر تېمۇر ئەسىرلەردىن بىر ئەر ۋە بىر ئايالنى ئويغىتىپ باغلىقىنى يېشىۋەتتى ۋە ئۇلارغا:

— مەن ئەمىر تېمۇر بولىمەن، — دەپ ئۆزىنى تونۇتتى. شۇ كېچىسى ئاستاغىنا ھەربىكەت قىلىپ 4000 كىشىنى ئازاد قىلدى ۋە بىردىنلا قېچىشقا باشلىدى. قىپچاق سىپاھلىرى بىردىن ئويغىنىپ: «ئەسىرلەر قاچتى!» دەپ توۋلاشتى. راستىنلا ئەمىر تېمۇرنىڭ كەلگەنلىكىگە ئىشەنىدى. ئۇلار «دۆلەت، دۆلەت ئەمىر تېمۇر» دېيىشىپ ۋاڭ ـ چۇڭ قىلىشتى. «ئەسىرلەر بوشىنىپ قېچىشتى» دەپ خانغا مەلۇم قىلىۋىدى، ئىشەنمەي كۈلۈپ قويدى.

بۇ ئەھۋالنى چاغاتاي سىپاھلىرى ۋاڭ ـ چۇڭنى ئاڭلاپ «ئەمىرگە نېمە بولغاندۇ؟» دېيىشىپ قايغۇرۇشماقتا ئىدى. شۇئان ساھىبقىران يېتىپ كەلدى — دە:

— كاناي چېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى سىپاھلىرىنى ئۇ. كىشىلەر «دۆلەت، دۆلەت ئەمىر تېمۇر!» دېيىشىپ شاۋقۇن سېلىشتى. توختامىش خانمۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ راستىنلا كەلگەنلىكىگە ئىشەندى ۋە ئۆزىنى دەرھاللا دېگىزغا تاشلىدى. توختامىشخانىنىڭ ئەھۋالىنى كۆرگەن قىپچاق قوشۇنلىرى ئاتلىرىنىڭ يايلىغا يېپىشىپ ئۆزلىرىنى دېگىزغا تاشلاشتى. ئۇلاردىن كۆپلىرى دېگىزدا ھالاك بولۇشتى. توختامىشخان دېگىزدىن چىقىپ قاچقىنىچە دەشتى قىپچاقا كەتتى. ئارقىسىدىن شاھرۇخ تۆرە ھېسابسىز قوشۇن بىلەن قوغلاپ دەشتى قىپچاققا يۈزلەندى. ساھىبقىران خانىمچەنىڭ تەدبىر ئىشلىتىپ توختامىش خانغا نەچچە مەرتىۋە نامە يازغىنىنى ئەسىرلەردىن ئاڭلىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن خۇشال بولۇپ كەتمىدى، بەلكى خاپا بولۇپ. ھاكىملىقنى ئەمىر بايىز جالايىرغا ئېلىپ بېرىپ ئەمىر چاكونى ھەجگە ماڭدۇردى.

چۈنكى ئۇ خانىمچەنىڭ سىرىنى بىلەتتى. خانىمچەنىڭ ھەممە قۇل - چاكارلىرىنى ئولجاي تۇركان يەنى كامال خانىمغا تاپ شۇردى. خانىمچەگە ھېچنەرسە بەرمىدى. ئولجاي تۇركان خانىمچەگە ھەر كۈنى بىر ۋاقىت تاماق بېرەتتى.

ساھىبقىران ئوغلى مىرزا ئۆمەر شەيخقا: «لەشكەرلەرنى تېز ئېلىپ كەل، دەشتى قىپچاققا بارىمىز!» دەپ نامە ئەۋەتتى.

رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، ساھىبقىران ئىرانغا بېرىپ ئۇ يەرلەرنى ئۆچ يىل جەڭ قىلىپ بېقىندۇرۇپ، يەنە ھاردۇق ئالماي ھەمدە ۋەتىنگە كىرمەي، ئەھلى - ئىيالىلىرىنى كۆرمەي ئاتلىنىپ دېڭىز ياقىسىغا كەلدى. ھەر تەرەپكە ئەسكەر تۇپلاش ئۈچۈن نامىلەرنى ئەۋەتتى. ئۇنىڭ ئىقبالىنىڭ كەلگەنلىكى شۈكى، ئۇنىڭ سۆزىنى ھېچكىم رەت قىلالمايتتى.

مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە نۇرغۇن لەشكەرلەر بىلەن يېتىپ كەلدى. ئارام ئالمايلا دەشتى قىپچاققا يۈرۈش قىلدى. ئىككى يېرىم يىلدا ئوروس ۋىلايەتلىرىگە يەتتى. ھەر بىر كىشىدە ئىككى ساناچ بار ئىدى. ئىككى كىشى بىر تۆگىگە مىنىپ، ھەرە، گۈرجەك، كەتمەن، كەكە، پالتىلارنى ئېلىشىپ سىر دەريا بويىغا بېرىپ تۇرسۇن.

ئەمدى سۆزنى ئولجاي تۇركان يەنى كامال خانىمىدىن ئاڭلايلى:

ساھىبقىران ھەممە قۇل - چۆرىلەرنى ۋە ئەركان - دۆلەتنى خانىمچەدىن ئېلىپ كامال خانىمگە بەرگەندىن كېيىن ساھىبقىران زۇلمات شەھىرىگە بېرىپ، ئۇ يەرنى ۋە ئوروس مەملىكەتلىرىنى ئىشغال قىلىپ قايتتى. ھىندىستاندىن ئېلىپ كەلگەن ئالتۇنلارنى خىراجەت قىلىپ بىر ئالىي مەدرىس سالدۇردى. ئۇنى «زەمانىنە مەدرىسەئى خانىم» دەپ ئاتاشتى.

بۇ مەدرىسىنىڭ ئىشىغا 12 مىڭ كىشى قاتناشتى.

مەدرىسىنىڭ شەرق تەرىپىگە كۆرۈنۈشخانا سالدۇردى. نەچچىلىگەن ھۈنەرۋەن يېشىل، قىزىل، كۆك، سېرىق، ئاق، قارا ... رەڭلەر بىلەن گۈمبەزلەرنىڭ قۇببىلىرىگە بىرقانچە يىل شۇنداق زىننەت بەردىكى، ئۇنىڭ تەرىپى ئۇچۇن بۇ غەزەللەر يېزىلغانىدى.

قاچان شاراپەت ئىلە مەدرىسە چۇبولىدى زوھۇر،
بىر ئىلە تەڭ بولۇپان تاق كەسرى بارچە قەسۇر.
شىكۆۋە رەفىئىتى ئانداقىكىم مۇنەزىرى بەھرام،
فەلەكنىڭ رەتبەسى ئالدىدا يەرگە سەفلە تۇرۇر.
كامال ھۆسۈن بىلەن ئايۋان تاقى گەر شەستى،
بۇ مەنزىرە ئالدىدا كىم تاپتى ئول قىسچە خىتۇر.
جەپال قەلئەسىدەك كۆڭگىرە بىلەن پەشتىقى،
ئېيتىپ نېچۈككى سۇلايمانى تەختىدەك مەشھۇر.
چۇ يەرنىڭ باشىغا تاج ئەردى تاش ۋە دىۋار،
نېچۈنكى يەرنىڭ ئېگىزىدە بولدى مەئمۇر.
چىقاردىلار ئۇنى تەدرىج بىلەن ھاۋاغا ئېگىز،
يېتەر بوسۇغىسىغا زىنەلەرنى قىلسا ئوبۇر.
قۇرۇلدى ئاڭا ئىشىك بىلەن گۈمبەز ئالىي،
ساپا ۋە سىقلىدىن كىم ئاندا قونالماس تەيۇر.
نەچچە تەپەككۇر بىلەن ئۇنىڭغا ئەقىل مىئمارى،
يېتەلمىدى ئۇنىڭ گۈناھىگە ئەقىل بولۇپ مەغرۇر.
تېپىپ ھۈجرالىرى رەڭ ۋە زەيىپ ئارايىش،
قۇياش ئەنۋاردىن روشەن بولدى ئۆيلەرھۆر.
چۈسە قەپ ئۆزرە چېكىلگەن تاش مەتلاسىن،
چېكەلمەس ئەردى ئەگەر بولسا مانىئى مەغرۇر.
ياغاچ نىسارىدا نەججارچىنان سە قەلىنى،
ساپادا ئۆتكۈزۈپ كىرگۈزگەننى كىم ئەردى بىلۇر.
دېمەكى كىرگۈزگۈنۈڭ كىم تىلسىم رەڭگىدۇر،

لىباس بىلەن ئالەم رەڭگىگە كىيگۈزۈر.
دەرىزە، ھويلالىرى بولدى سەنئد مىئمارى،
قۇرۇلماقتا ئۇ مەنزىلگە بولدىلار مەئمۇر.

تارىخ 218دە ياساش ئىشلىرى تۈگەپ، ئىلىم تەلەپكارلىرى توھىد ئىلىمىنى ئوقۇش ئۈچۈن ئالىي مەدرىسگە كىرىشتى. خانىم ئۇلارغا كۆپلىگەن ياخشى شارائىتلارنى يارىتىپ بەردى. تالىپلار مۇشكۇلات ئىلمى (ماتېماتىكا) فەھىمقىيات ئىلمى (ئىجتىمائىي پەنلەر) قاتارلىق نەچچە خىل ئىلىملەرنى ئۆگىنىشكە باشلىدى.

ئەمدى سۆزنى قەشقەر سەھراسىدىكى قالماقلاردىن ئاڭلايلى.

مىرزاسۇلتان مۇھەممەت تۆرىنىڭ كۆتۈرۈلۈشلىرى ۋە ئۇنىڭ خىتاي يۇرتلىرىغا بېرىپ ئاجايىب - غارايىب ئىشلارنى كۆرۈپ كەلگەنلىكى

ھەي ئوقۇغۇچىلار، ئاڭلىغۇچىلار، ئىلگىرى ئېيتقانىدىم، مىرزا جاھانگىر تۆرە قەشقەرغە بېرىپ، مەلئۇن مەنسۇر ئىبنى خىسراۋ بىلەن جەڭ قىلىپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ قايلىق ئىسىملىك قىزىنى ئالغانىدى ۋە بىرنەچچە كۈن كۆڭۈل ئېچىپ، ئاندىن ئۇنى ساندۇققا سېلىپ دەرياغا تاشلىغانىدى. ساندۇق دەريادا ئېقىپ قالماقلارنىڭ بىرىنىڭ قولىغا چۈشتى. ئۇ قىز ھامىلدار ئىدى. ۋاقتى - سائىتى توشۇپ، خىلۋەتتە چىرايلىق بىر ئوغۇل تۇغدى. قالماق بۇ قىزنىڭ نەسلىنى سۈرۈشتە قىلىپ يۈرۈپ، بالىنىڭ ئىسمىنى كۆپكىن بېك قويدى. قايلىق بولسا بالىسىنىڭ ئىسمىنى سۇلتان مۇھەممەد تۆرە قويدى. ھېلىقى قالماق تاراشچى ئىدى. بۇلارنى ئۆزىگە بالا قىلىپ بېقىۋالدى - دە، تەربىيىلەشكە كىرىشتى. ئۇ: «ئەمىر تېمۇر ساھىب

ئىمران كەلسە بۇ بالىنى ئالدىغا ئېلىپ بارىمەن، ئەلۋەتتە ئىزز-زەت تاپىمەن» دەپ ئويلايتتى.

شۇ چاغلاردا ساھىبقىران شۇنداق شۆھرەت تاپقانىدىكى، ھەر كۈنى ھەر بىر ئىقلىمغا داڭقى يېتىپ باراتتى. بالىسىنى باشقۇرالمىغان ئانىلار بۆشۈكتىكى بالىسىغا: «ئەنە ئەمىر تېمۇر كەلدى» دېسە بالا قورقۇپ يىغىدىن توختايتتى. مىرزا جاھاڭگىر تۆرە قايىلىقنى ئالغىنىنى ئەمىر تېمۇرگە دېگەنىدى.

سۇلتان مۇھەممەد تۆرە يەتتە ياشقا كىردى، بىر كۈنى قايىلىق ئوغلىنى ئالدىغا قېچىرىپ ئۇنىڭ ئەقلىنى سىناپ باقتى.

— ھەي نۇرلۇقۇم، — دەپ سورىدى ئانا ئۇنىڭدىن، — سېنى كىم ياراتقان؟

— يەر - ئاسمانىنى، ئاي، كۈن ۋە يۇلتۇزلارنى قايسى زات ياراتقان بولسا، مېنىمۇ شۇ زات ياراتقاندۇر، — دەپ جاۋاب بەردى.

«ئەقىلگە تولۇپتۇ» دەپ ئويلىدى ئانا ۋە شۇندىن باشلاپ ئوغلىغا مۇسۇلمانچىلىقنى ئۆگەتتى. ئۇنىڭ نەسەب - نەسلىنى ئۆزىگە بىلدۈردى. بىر كۈنى قېرى قالماق:

— مەن قالماقلارنىڭ كەتىبىسىگە بارىمەن، — دېگەنىدى. سۇلتان مۇھەممەد تۆرە «مەنمۇ بارىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى. شۇ چاغدا بالا 15 ياشقا كىرگەنىدى. قېرى قالماق بىلەن بالا بىرگە شەيخ لولو يەنى ھىندۇ قالماقنىڭ پىرىنىڭ قەبرىسىگە باردى. چىڭگىزخاننىڭ قەبرىسىمۇ شۇ يەردە ئىدى. قەبرىنىڭ قۇرۇلۇشلىرى تۆمۈردىن ياسالغان بولۇپ، ئۇ ئىمارەتلەرنىڭ ئىچىگە نۇرغۇن بۇتلار قويۇلغانىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى چىڭگىزخاننىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ سۈرەتلىرى ئىدى. قالماقلار ئاسمانىنى خۇدا دەپ تونۇيتتى. ئاتا - ئانىلارنىمۇ خۇدا تە-

ریقمسدە كۆرەتتى. ئاشۇنداق نەسەب سۆرۈشتە قىلىپ ئاخىر ئادەم ئاتىغا يەتكۈزەتتى. «بىزنى ياراتقۇچى ئاتا ـ ئانىلىرىمىز دۇر. ئەگەر ئۇلار بولمىسا بىز نەدىن پەيدا بولاتتۇق؟» دېيىشەتتى.

قالماقلار ھېلىقى بۇتلارنى «كەئبە» دەپ ھۆرمەتلەپ، نەزىرلىرىنى ئەپكىلىپ زىيارەت قىلىشاتتى. بۇ ئىمارەتلەرنىڭ ئىچىگە قورال ـ ياراق بىلەن كىرىشكە رۇخسەت قىلىنمايتتى. كىمەركى بۇ يەرگە قورال بىلەن كىرسە ئۆلتۈرۈلەتتى.

سۇلتان مۇھەممەد تۆرە بۇتخانىنىڭ شەيخىغا:

— مەن بۇگۈن كېچە كەئبىنىڭ ئىچىدە تاڭ ئاتقۇچە ئىبادەت قىلىمەن، تەكرىگە سېغىنىدىغان بىرقانچە مۇددىئالىرىم بار. — دېدى ۋە شەيخكە بىر نەرسىنى بەردى. ئاندىن كېيىن شەيخ بۇتخانىنىڭ ئاچقۇچىنى بەردى. سۇلتان مۇھەممەد تۆرە ئىشىكنى ئىچىپ ئىچكىرى كىردى. ئۇ يېرىم كېچە بولمايلا تۇرۇلا ئورنىدىن قوپتى ـ دە، قەيەردە نىجاسەت بولسا تېپىپ كىلىپ تاملارغا سۈرتىدى ۋە بۇتلارنىڭ ھەممىسىنى چېقىپ تاشلىدى.

ئەتىسى قالماقلار بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ سۇلتان مۇھەممەد تۆرىنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇشتى. ئاربدا خېلى كۆپ ئۇرۇش ـ تالاش بولدى. سۇلتان مۇھەممەت تۆرە نۇرغۇن قالماقنى ھالاك قىلىپ دوزاققا ئەۋەتتى. قېرى قالماق سۇلتان مۇھەممەد تۆرىگە ھىمايەتكار بولۇپ، قالماقلارغا كۆپ ئۆزرە قويدى. ئۇلار ئۇنىشمىدى ۋە قېرى قالماقنى ئۆلتۈردى. سۇلتان مۇھەممەت تۆرىنى تېرىتۇپ باغلىدى. بىر ئەلدىن بىرىنى ئۆلتۈرسە يەنە بىرىنى ئۆلتۈرمەسلىك قالماقلارنىڭ ئادىتى ئىدى. شۇڭا سۇلتان مۇھەممەد تۆرىنى قۇدۇققا تاشلىدى. ئۇلار: «بۇ يەردە ئەلۋەتتە ئۆلۈپ كېتىدۇ» دەپ ئويلاشتى ۋە خاتىرجەم بولۇپ، ئۆيلىرىگە كېتىشتى.

شۇ چاغدا چۆل تەرەپتىن بىر توپ يولۇچى كەلدى. بۇ

لار سەمەرقەنتتىن — ئەمىر تېمۇر ئالەددىن خىتايغا ئەلچىلىك ئۈچۈن كېتىپ بارغانلار ئىدى. قۇدۇق يېيىغا كېلىپ سۇ تارتىپ ئىچىشمەكچى بولۇشتى ۋە قۇدۇققا سوغا سېلىۋېدى، سۇلتان مۇھەممەد تۆرە ئۆزىنى بىر ئامال قىلىپ سوغىنىڭ ئىچىگە ئالىدى - دە، يەر يۈزىگە چىقتى. كارۋانلار قارىسا سۇغىدا گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق بىر يىگىت تۇرغان. ئۇلار:

— كىمسەن؟ نېمىشقا بۇنچە ئازابقا گىرىپتار بولدۇڭ؟ — دەپ سورىدى.

— ئىسمىم سۇلتان مۇھەممەت ئىبنى مىرزا جاھانگىر بولىدۇ. ئەمىر تېمۇر ساھىبقىرانلىقنىڭ نەۋرىسى بولىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى يىگىت ۋە بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى بىر - بىر بايان قىلدى.

بۇ يولۇچىلار توپىنىڭ باشلىقى مۇھەممەت ھەبىب دېگەن كىشى ئىدى. ئۇ يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ ساھىبقىراندىن ئەنديشە قىلدى - دە، سۇلتان مۇھەممەت تۆرىگە ئات، كىيىم-كېچەكلەرنى بەردى. ئاندىن ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ سەپىرىنى داۋاملاشتۇردى.

توپ باشلىقىنىڭ بىرنەچچە چۆرىسى (ئايال خىزمەتچىسى) بولۇپ، چېدىر ئىچىدە يولۇچىلارغا تاماق ئېتىپ بېرەتتى. ئۇلار 400 تۆگىگە ئاش - ئوزۇق يۈكلەپ مېڭىشقانىدى. سۇلتان مۇھەممەت كىمۇ بىر چېدىرنى ئايرىم بەرگەنىدى. مۇھەممەت ھەبىبنىڭ چۆرىلىرىدىن بىرى سۇلتان مۇھەممەتنى كۆرۈپ ئاشىق بولۇپ قالدى - دە، بىر كېچىسى سۇلتان مۇھەممەتنىڭ قېشىغا كىردى. يىگىت ئۇيقۇدا ئىدى. چۆرە ئۇنى ئاستاغىنا ئويغاتتى ۋە:

— ھەي جېنىمنىڭ راھىتى ۋە كۆڭلۈمنىڭ پاراغىتى، مەندەك بىر چۆرىنى مۇھەببەت قوچىقىغا ئېلىپ، كۆيگەن يۈرىكىمنىڭ دېغىغا مەرھەم، ۋىسالىڭ بېغىغا يول بەرسەڭ نېمە بولىدۇ؟ — دەپ يېلىندى.

مۇھەممەت تۆرە يېگەن تۇز ھەققىنى ھۆرمەت قىلىپ، چۆ-
رىدىن قول تارتتى. چۆرە كۆپ يالۋۇرۇپ كەتكەنىدى. تۆرىنىڭ
ئاچچىقى كېلىپ بىرنى ئۇردى. چۆرىنىڭ چىشى سۇندى، ئاغزى
قانغا تولدى. چۆرە نېمە قىلارىنى بىلمەي ھەيران بولۇپ ئىلا-
جسىز قايتىپ چىقتى ـ دە، غوجىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ـــ بۇ ئوغۇل ماڭا يامان نىيەتتە بولدى. مەن ئۇنىڭسام ئۇرۇپ چىشىنى سۇندۇردى. ـــ دەپ چاقتى.

غوجا بۇ ئىشتىن قايغۇرۇپ يۈرىدى. ئىككىنچى مەنزىلگە كەلگەندە تۆرە چارچاپ كەتكەنلىكتىن ئاتتىن چۈشۈپلا توپىغا باش قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى. غوجا بىر قۇلىغا:

ـــ ئۇنى ئۇرۇپ قوغلىۋەت، سەدىقەت تۆرە زادىلىقى بىلەن كەتسۇن! ـــ دەپ بۇيرۇدى. ھېلىقى قۇل تۆرىنى قوغلىۋېتىش ئۈچۈن كېلىپ قارىسا، تۆرىنىڭ بېشىغا بىر قۇش (ھومايۇن ـــ بەخت قۇشى) سايە سېلىپ ئولتۇرغىنىدەك. قۇل قايتىپ كېلىپ بۇ ئەھۋالنى غوجىسىغا ئېيتىۋېدى، غوجا ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ كۆردىكى، راست شۇنداق ئىدى. ئۇلار بۇ ھالىنىڭ ئىقبالىنىڭ يۇقىرى ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشتى. شۇڭا تۆرىمۇ ئويغىنىدى ۋە كارۋان بېشىغا:

ـــ ھەي كارۋان بېشى، سېنىڭ چۆرىلىرىڭدىن بىرى كېـ لىپ مېنى يامان ئىش قىلىشقا دەۋەت قىلدى. مەن ئۇنىماي ئۇرغانىدىم، چىشى سۇندى. كېيىن سېنىڭ ئالدىڭغا چاقىلى باردى. ئاتا، ئەمدى ئەپۇ قىلغىن، ـــ دېدى.

كارۋان بېشى چۆرىنى تۆرىگە نىكاھلاپ قويىدى. تۆرە ھېلىقى چۆرىنىڭ تىلسىماتلىرىنى ئاچتى. مارجانلىرىنى چاچتى.

ئۇلار يولىنى داۋام قىلىشتى. بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ، قارا قالماقلارنىڭ يۇرتىغا يېقىنلاشتى. قالماقلار كېلىپ كارۋانـ لارنى بۇلاپ كەتتى، مۇھەممەت ھەبىب: «بىز ئەمىر تېمۇرنىڭ

ئەلچىسى بولىمىز» دەپ بىر قانچە قېتىم ئېيتقان بولسىمۇ ئۇناشمىدى.

— مېنى دېدى، — تۆرە ھەمراھلىرىغا، — قالماقلار پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىڭلار، مەن قالماقلارنىڭ تىلىنى ياخشى بىلىمەن. ئۆز تىلىدا ئەرز قىلىپ كۆرەي، تىڭشىسا ئەجەب ئەمەس.

تۆرىنى قالماق پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. ئۇ قارىسا خاننىڭ يۈزى ساماندەك سارغىيىپ كەتكەنىدى. تۆرە قالماق تىلىدا:

— ئەي خان قانداق كېسەل بولۇپ قالدىڭىز؟ — دېگەنىدى. خان:

— يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولدۇم، بىرەر نەرسە بىلەمسەن؟ — دېدى.

— مەن تېۋىپ بولىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى تۆرە.

— تېۋىپ بولساڭ، — دېدى خان تۆرىگە، — ماڭا بىر ئامال قىلغىن.

تۆرە ئەسلىدە تىبابەتچىلىكنى بىلمەيتتى. ئۇنى ھاقارەت قىلىش ئۈچۈن كۈچۈكنىڭ گۆشىنى بۇيرۇدى. پادىشاھ كۈچۈك گۆشىنى ئەپكىلىپ كاۋاپ قىلىپ يېگەنىدى، بىردەمدىن كېيىنلا قۇسۇۋەتتى، قارىۋىدى، ئىت گۆشىگە يېپىشىپ تۆگىنىڭ سۈتى بىرگە چۈشتى. ئۇنىڭ يۈرەك ئاغرىقى خېلى ياخشى بولدى.

ئەسلىدە خان تۆگىنىڭ سۈتىنى كۆپ ئىچەتتى. قېتىق ۋە سۈت ئۇنىڭ ئىچىگە ئورناپ كەتكەنلىكتىن يۈرەك ئاغرىقى كېلىپ چىققانىدى. تۆگىنىڭ سۈتى ئىت گۆشىگە ماسلىشىدىغانلىقتىن، تۆرىنىڭ تەخمىنەن ئېيتقان دورىسى پايدىلىق بولۇپ چىقتى. بۇ ئىش مۇسۇلمانلارنىڭ ئازاد بولۇشىغا سەۋەب بولدى. خان تۆرىنىڭ بۇ ئىشىدىن تولىمۇ خۇشال بولدى. «ھەر نېمە تەلەپ

قىلساڭلار بېرىمەن!» دېدى، تۆرە خۇدانىڭ ھېكمەتلىرىدىن تەئەججۇپلىنىپ كەتتى. ئۇ خانغا:

ــ ئەي خان، كارۋانلار بۇلانغان ماللىرىنى تەلەپ قىلىدۇ،ــ دېگەنىدى، خان كارۋانلارنىڭ ماللىرىنى دەرھال قايتۇرۇپ بەردى. يەنە سۇلتان مۇھەممەت تۆرىگە نۇرغۇن مۇكاپات بەردى. ئۇلار ئاندىن كېيىن خىتاي تەرەپكە يۈرۈپ كېتىشتى.

ئۇلار تۆت ئايغىچە يول يۈرۈپ، چۆل ـ جەزىرلەرنى كەزدى، تاغ ـ ئېدىرلاردىن ئاشتى. ئاخىرى خىتاي شەھىرىنىڭ قەلئەسىگە يەتتى. ئۇلار قەلئەنىڭ دەرۋازىسىغا بېرىشتى. دەرۋازىۋەنلەر ئۆز تىلىدا:

ــ نەدىن كەلدىڭلار، نەگە بارىسىلەر؟ــ دەپ سورىۋىدى، ئۇلار:

ــ ئەمىرتېمۇر ساھىبقىراننىڭ ئالدىدىن كېلىمىز.ــ دەپ جاۋاب بەردى.

دەرۋازىۋەنلەر دەرۋازىنى ئاچتى. كارۋانلار ئىچكىرى كىرىشتى. ئۇلار كىرىپ بولغاندىن كېيىنلا دەرۋازىنى تاقاشتى. ئۇلار يەنە تۆت ئاي مېڭىپ ئاندىن خاقان چىننىڭ پايتەختىنىگە يېقىنلاشتى. يوللار ناھايىتى راۋان، مەمۇرچىلىق ۋە ئاۋات ئىدى. لېكىن ئارىلىقتا قەلئە يوق ئىدى. خاقاننىڭ پايتەختىنىڭ ئەتراپلىرى ساپلا پەنجىرىلىك، نەقىشلىرى پىل سۆڭەكلىرىدىن ياسالغان كەڭ ۋە ھەشەمەتلىك ئىمارەتلەر ئىدى.

پادىشاھ بۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ئەلچىخانىغا تەكلىپ قىلدى. ناھايىتى ئىززەت ـ ھۈرمەت بىلەن زىياپەت قىلىپ كۈتۈۋالدى. بۇلارنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان خىتاي خەلقى توپ ـ توپ بولۇپ كېلىپ تاماشا قىلىشىپ قارىشاتتى. ئۇلار كېچىلىرىمۇ چىراغ يېقىپ بازار قىلىشاتتى. ئۇ يەردە مەسچىتلەرمۇ بار ئىدى. مۇسۇلمانلار ناماز ئوقۇر ئىدى. ئۇ يەردىكى

مۇسۇلمانلارنىڭ چوڭىنىڭ ئىسمى مولـلا ئابـدۇل غاپپار ئىدى. ئۇ ناھايىتى موللا كىشى بولۇپ كۆپلىگەن بىلىملەردىن خەۋەر- دار ئىدى. ئۆزى ئەسلى ھېسارلىق ئىدى.

ئۇلار 40 كـۈندىن كېيىن خاقانغا چىن بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن، قوبۇلخانىغا كىرىشتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا سۈلتان مۇھەم- مەت تۆرە بار ئىدى. ئۇلار خاقانىڭ ئالدىدا كۆپلىگەن ئەمىر - بەگلەرنىڭ تۇرۇشقىنىنى كۆرۈشتى. بىر ئازدىن كېيىن شان - شەۋكەت بىلەن، دەبدەبە - ھەشەمەت بىلـەن خاقانى چىن يېتىپ كەلدى. سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئورنىدىن تـۇرۇپ تەخت تەرەپكە سەجدە قىلىشتى. لېكىن مـۇسۇلمانـلار تەزىم بىلـەن چەكلەندى.

خىتاي ئادەملىرىنىڭ ھەممىسى كوسا ئىدى. پەقەت خاقانى چىنىڭلا ساقلى بار ئىدى. چۈنكى ئۇ تاتار بەگلىرىنىڭ نەسلى- دىن ئىدى. يەنى ئۇلادى يافـەس ئىبنـى نۇھ ئەلەيھىسسالام ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدا تەرجىمانلارمۇ بار ئىدى. قالماقلارنىڭ بېگىنىڭ ئىسمى گۈلخان ئىدى.

سۈلتان مۇھەممەت تۆرە ئەيـكەلگـەن سوۋغاتـلىرى بىلەن ئەمىرتېمۇر ساھىبقىرانىڭ نامىنى سۈندى، خاقانى چىن ئۆز تىلىدا سوئال سورىدى.

تۆرە خاقانى چىنىنىڭ سوئالىغا تىنماي جـاۋاب بېرىـپ تۇردى. خـاقـان ئۇنـىڭ راستىنـلا ئەمىرتېمۇرنىڭ نـەۋرىسى ئىكەنلىكىگە ئىشەندى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا يەنە تۈرلۈك تاماقلارنى كەلتۈردى. تاماق يەپ ئولتۇرغان ۋاقتىدا سورۇنغا بىر ئاقساقال كىشى كەلـدى. ئۇ مەجلىسنى سۆيەت بولۇپ، چاچلىرى ھەر تە- رەپكە چۈۋۈلغانىدى. ئۇنى كۆرگـەن خـاقانى چىن ۋە ھەممـە خىتاي ئەمەلدارلىرى ئۇنىڭغا سەجـدە قىلىشتى. خاقانى چىن ھېلىقى ئاقساقال كىشىدىن ئېچىنىشلىق ئاھاڭدا سوئالـلار سورە-

ۆندى، ئۇ ئېغىزمۇ ئاچمىدى. بىردەم ئولتۇرغاندىن كېيىن قايتتى. سورۇندىكى جىمى ئولۇغلار ــ بەگلەر ئۇنىڭ ئەھۋالىغا يىغلاشتى.

سۇلتان مۇھەممەت تۆرە ھەيرانلىق دېگىزىغا غەرق بولغان ھالدا بۇ سىرنى مەۋلانا ئابدۇل غاپپاردىن سورىۋىدى، ئۇ تۆرىنىڭ سۆزىدىن رەت قىلىپ جاۋاب بەرمىدى. تۆرە قايتىلاپ سوراۋەردى.

ــ ھەي تۆرە،ــ دېدى مەۋلانە،ــ مېنى ھالاك قىلاي دەمسەن؟ بۇ سىرنى سورىمىغىن.

تۆرە ئاخىرى: «مەۋلانەگە شاراب ئىچۈرۈپ مەست قىلىۋېتىپ ئاندىن سورايلى» دېگەنلەرنى ئويلىدى ـ دە، ئۇ زاتنى شارابقا تەكلىپ قىلدى. ئۇ كىشى:

ــ شەرىئەتتە شاراب ئىچمەك ياخشى ئەمەس، بۇ يەردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەممىسى شاراب ئىچمەيمىز، خىتاي كىشىلىرى بىزنىڭ كۆپلىگەن ياخشى ئادەتلىرىمىز سەۋەبىدىن بىزنى ۋە دىنىمىزنى ياخشى كۆرۈشىدۇ. يەنە شاراب ئىچمەسلىكىمىزنى، خوتۇنلىرىمىزنىڭ يۈزىنى يېپىپ يۈرگەنلىكىنى ياخشى كۆرىدۇ،ــ دەپ ئۇنىمىدى.

ــ تەقسىر ئەپەندىم،ــ دېدى تۆرە ئاخىرى چىدالماي،ــ نېمە سەۋەبتىن بۇ سىرنى يوشۇرىسىز؟

ــ مېنىڭ ئۆلۈشۈمگە، يەنە شۇ يەردىكى ھەممە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەب بولىسەن،ــ دېدى مەۋلانە. سۇلتان مۇھەممەت تۆرە بۇ سىرنى باشقا ھېچكىمگە ئېيتماسلىققا ۋەدە بەردى. مەۋلانە ئامالاج ئۇنىڭغا ھېلىقى سىرنى ئېيتىپ بەردى:

ــ ھېلىقى مەجنۇن سۆيەت كىشى خاقانغا ئاتا بولىدۇ. ئۇنىڭ خاقانىدىن باشقا يەنە بىر ئوغلى بار ئىدى. گۈزەللىكتە جاھاننىڭ ھەرقانداق گۈزەللىرى تەڭلىشەلمەيتتى. ئۇ گويا تولۇن ئاي، باشقىلار ئۇنىڭ ئالدىدا خىرە يۇلتۇزدەك ئىدى. كۈتـ

مىگەن كۆنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ دادىسىنىڭ كۇتۇپخانىسىغا كىرىپ، تارىخنامىلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ قالىدۇ. ئۇ سەددى ئىسكەندەر-نىڭ تاماشىسىنى ئوقۇپ ھەۋىسى ئاشىدۇ ۋە ئۆزىمۇ ئەنە شۇنداق تاماشىغا بارماقنى ھەۋەس قىلىدۇ. ئاتىسى شۇنچە توسۇ-غان بولسىمۇ ئۇنىماي، ئاخىرى بىر يىللىق رۇخسەت ئېلىپ كەت-كەنىدى. ھازىر 12 يېل بولدى، تېخىچە كەلمىدى. شۇ سەۋەبتىن خاقانلىقىنى بۇ ئوغلىغا بېرىپ، تەختىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ، ئۆزى مەجنۇنەك بولۇپ، دائىم ئوغلىنىڭ غېمىدە يىغلاپ يۈ-رۈيدۇ. خاقانمۇ ئاكسى ئۈچۈن قارا كىيىپ يۈرمەكتە.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان سۇلتان مۇھەممەت تۆرىگىمۇ يە-جۈج - مەجۈجلەرنىڭ يۇرتىغا بارماق ھەۋىسى چۈشتى. تۆرە:

— مەن بېرىپ خاقانى چىنىنىڭ ئوغلىدىن خەۋەر تېپىپ كېلىمەن،— دېۋىدى، مەۋلانە قورقۇپ كەتتى - دە:

— ھاي، ھاي،... چامنى تام ئۈستىدىن بېشىمغا تاشلى-ما!— دېدى.

— خاتىرجەم بولۇڭ!— دېدى تۆرىمۇ جاۋابەن،— ئەپەن-دىم، ئەتە خاقانى چىنىنىڭ ئالدىغا بارىمەن. «ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران يەجۈج - مەجۈجنىچە بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كەل» دېگەنىدى دەيمەن.

ئەتىسى تۆرە خاقانى چىنىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە كۆكلىدىكى ھۈددىنى ئېيتتى. خاقانىنىڭ يادىغا قېرىندىشى كەلدى - دە، كۆكلى بۇزۇلۇپ يىغلۇەتتى. تۆرىنى شۇنچە توسۇپ كۆرسىمۇ، ئۇنىمىدى. خاقانى چىن ۋەزىرىگە ئىشارەت قىلىۋىدى، ۋەزىر يەنە بىر كىشىگە: «سەن بېرىپ خاقانى چىنىنىڭ ئاتىسىغا بۇ ئەھۋالنى يەتكۈز!» دەپ بۇيرۇدى.

ئۇ كىشى دەرھال يەر سۆيدى - دە، ئاندىن خاقاننىڭ ئا-تىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەھۋالنى يەتكۈزدى. خاقاننىڭ ئاتىسى

دەرھال يېتىپ كەلدى. يىغلاپ تۇرۇپ تۆرىنى توسۇغان بولسىمۇ تۆرە زادىلا ئۇنىمىدى. ئىلاجسىز رۇخسەت قىلىدى. خاقانى چىننىڭ ۋەزىرى ئىلىم ـ ھېكمەتكە توشقان بىر كىشى ئىدى. ئۇ تۆرىگە:

ـ تۆرە بالا، ساڭا بىرئاز سۆزۈم بار. شەرق تەرەپكە بارغىن، ئون كۈنىدىن كېيىن شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ بىر تاغنىڭ تۈۋىگە يېتىپ بارىسەن. ئۇ يەردە بىر ھىندۇنىڭ ماكانى بار. ئۇنىڭ قېشىغا كىرگىن. ئەگەر ساڭا شۇ ھىندۇ يول كۆرسەتسە ئىشىڭ ئوڭىدىن كېلۇر،ـ دەپ يول كۆرسەتتى.

سۇلتان مۇھەممەت تۆرە ھەمراھلىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ـ ھەر كىشىنىڭ،ـ دېدى ئۇ كارۋانلارغا،ـ تاماشىغا مەيلى بولسا مېنىڭ بىلەن ھەمراھ بولۇپ ماڭسۇن، سەددى ئىسكەندەرگە بارىمىز.

مۇھەممەت ھەبىب كارۋان بېشى باشلىق ئون كىشى بىرىش قا بەل باغلىدى. ئۇلار تەۋەككۈل قىلىپ يولغا چۈشتى. ئون كۈنىدىن كېيىن شەھەر دەرۋازىسىغا يېتىپ كېلىشتى. دەرۋازىۋەنلەر:

ـ نەگە بارىسىلەر؟ نەدىن كەلدىڭلار؟ـ دەپ سورىدى، ئۇلار خاقاندىن ئالغان يول خېتىنى ئېلىپ كۆرسەتتى. دەرۋازە ۋەنلەر دەرۋازىنى ئېچىپ بەردى. بۇلار شەھەردىن چىقىپ نەچچە مەنزىل يول يۈردى ۋە بىر باغنىڭ تۈۋىگە كېلىشتى. تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ بىر غارنى كۆرۈشتى. بۇ يەردە قارىغاي كۆپ ئىدى. ئۇلار غارنىڭ ئىچىگە كىرىشتى. بىر ھىندۇ غارنىڭ ئۈستىگە پۇتىنى باغلاپ، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ ئېسىق لىق تۇراتتى. سۇلتان مۇھەممەت تۆرە:

ـ ساڭا ھاجىتىمىز بار،ـ دېگەنىدى، ھىندۇ «ئولتۇرۇڭلار!» دەپ ئىشارت قىلدى، ئۇلار شۇ كېچىسى ھىندۇنىڭ قېشىدا

بولۇشتى. ھەمىيلەن تاقەتسىزلەندى. ھىندۇنىڭ ئىچى يەلگە توشۇپ، تۇلۇمدەك ئىشىپ كەتتى، سامان تەقىيان كۆشۈكتەك چىڭقالدى. ئۇنىڭ يۈزى ۋە بەشىنى پەرق ئەتكىلى بولمىدى. بۇلار ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆزۈپ ھەيرانلىق بىلەن بارمىقىنى چىشلىدى. ھىندۇ ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۆزىگە كەلدى ـ دە، ئاندىن ئۇلارغا:

ـ سىزلەردە يۈرەك بولمىغان بولسا ئۇچ كۈنگىچە سەبىر قىلالمايتتىڭلار ھەم يەجۈج ـ مەجۈجلەرنىڭ سېپىلىغا بارالمىغان بولاتتىڭلار، ـ دېدى. ئاندىن ئۇلارنىڭ قولىغا بىر خەت بېرىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ـ بۇنىڭدىن كېيىن ئالدىڭلارغا يەتتە شەھەر ئۇچرايدۇ. ھەممىسى بۇزۇلۇپ ۋەيرانە بولغان شەھەرلەردۇر. ئۇلاردىن ئۆتكەندىن كېيىن سەككىزىنچى شەھەر ئۇچرايدۇ. ئۇ يەردە سەرناسى بار. ئاشۇ كىشى مېنىڭ پىرىم بولىدۇ. ئۇنىڭغا مۇشۇ خەتنى بېرىڭلار. ئۇ سېپىلغا باربىغان يولنى سىلەرگە كۆرسىتىپ قويىدۇ.

تۆرە خەتنى ھىندۇنىڭ قولىدىن ئالدى ـ دە، يولغا چۈشتى. دېگەندەك يەتتە ۋەيرانە شەھەردىن ئۆتتى. ھەربىر شەھەر سەمەرقەنت، تاشكەنتتىن بىر ھەسسە چوڭ كېلەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن سەككىزىنچى شەھەرگە كېلىشتى. بۇ شەھەر ھېلىقى شەھەرلەردىن ئىككى ھەسسە چوڭ كېلەتتى. ئۇلار سەرناسىنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى. بىر ئېگىز دۆڭگە چىقىپ قارىۋىدى، بىر چەتتە ھاۋاغا ئۆرلەۋاتقان ئىسنى كۆرۈشتى. بىر ئامال قىلىپ ئۇ يەرنى ئىزدەپ تاپتى. سەرناسىمۇ پۈتىنى ئېگىزگە ئېسىپ بېشىنى ساڭگىلىتىپ ياتقانىدى. تۆرە ئۇنىڭ قېشىغا باردى. سەرناسى ئىشارەت قىلدى. بۇ «ئولتۇر» دېگىنى ئىدى. ھەمىيلەن ئولتۇرۇشتى. سەرناسى ئىچىگە نەپەس ئېلىۋىدى. باداڭدەك ئىشىپ كەتتى. ئۇ ئاشۇنداق ئۇچ كۈن تۇزدى. بۇنى كۆرگەن سەپەرچىلەر ھەيرانلىق بىلەن بارمىقىنى چىشلەپ، تەئەججۈپ دېگىنىغا غەرق بولۇشتى.

كېسىنچە ئۇ ئەسلىگە كەلدى ۋە تۆرىگە قاراپ:

— ھەي تۆرە بالا، مەن 300 يىل ئۆمۈر كۆردۈم. سېنى خوپ بىلىمەن. سەن ئەمىرتېمۇرنىڭ نەۋرىسى بولىسەن، — دېدى ۋە تۆرىنىڭ كۆڭلىدە نېمە بولغان بولسا ھەممىسىنى ئېيتىپ بەردى. تۆرە ھېلىقى ھىندۇ بەرگەن خەتنى ئېلىپ ئۇنىڭغا سۇندى، سەرناسى:

— تۆرە بالا، بۇ مەقسەتكە يېتىشتە ناھايىتى كۆپ خەتەر بار. بۇ ھەۋىسىڭدىن يان، — دېدى.

تۆرە ئۇنىمىدى ۋە سەرناسىدىن يولدا كۆرگەن — بۇزۇلغان شەھەرلەرنىڭ ۋەقەسىنى سوزىدى.

— ئىسكەندەر زۇلقەر نەيىندىن ئىلگىرى، بۇ شەھەر ناھايىتى ئاۋات ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يەجۈج — مەجۈجلەر كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ خاراب قىلغان. ئەمدى سىلەر سىركە ۋە سوغان ئېلىۋېلىڭلار، — دېدى ئۇ.

تۆرە:

— سىركىنى نەدىن تاپىمىز؟ — دېۋىدى. سەرناسى:

— سىلەر ئۈچۈن بىرئاز سىركە تەييارلاپ قويۇۋېدىم، — دېگىنىچە بىر ئىدىش سىركىنى تۆرىنىڭ ئالدىغا قويدى. ئاندىن ئۇلارغا:

— سىلەرگە يەتتە پارچە خەت بار. ھەر جايغا بارغىنىڭلاردا تەشۋىش چېكىپ قالساڭلار، مۇشۇ خەتلەرنى بىر — بىرلەپ ئوقۇپ تەھلىل قىلىڭلار، — دەپ مەسىلھەت بەردى ۋە ئۇلار بارىدىغان يەرلەرنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى، ئاندىن خەتنى بەردى.

بۇلار سەرناسىنىڭ ئالدىدىن چىقىپ چۆل تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. ئون كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىر يەرگە كەلدى، ھەممە يەر قاپقارا پاتقاقلىق ئىدى. قۇرۇق يەر ئاندا — ساندا كۆرۈنەتتى. لېكىن بۇ يەرلەردىن بىر خىل ناھايىتىمۇ سېسىق پۇراق چىقىپ تۇراتتى. ئەگەر ئۇلار سىركە بىلەن سوغان ئېلىۋالمىغان

بولسا ھەممىسى ئۆلۈپ تۈگىگەن بولاتتى. شۇندىمۇ ئۇلاردىن ئۈچ كىشى ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇلارنى بىر يەرگە دەپنە قىلىشتى.

ئۇلار ياتقاقلىقتىن ئۆتۈشتى. كېيىن ناھايىتى چوڭ بىر ئوقا يلىققا كېلىشتى. بۇ يەردە ياۋايى ئادەملەر (مايمۇنلار) كۆپ ئىدى. ئۇلارنىڭ بويلىرى ئېگىز، رەڭگى قارا بولۇپ، سەپەرچىلەرنى كۆرۈپ تەرەپ - تەرەپتىن يىغىلىپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇلارنى كۆرۈپ قورقمىدىن سەپەرچىلەرنىڭ كەيپىياتى ئۇجۇپ، ھوشىدىن كەتكۈدەك بولدى. دەرھال سەرناسى بەرگەن خەتتىن بەرنى ئېچىپ ئوقۇدى. خەتتە: «بۇ خەلقتە ئەقىل يوق، سىلەر نېمە ئىش قىلساڭلار ئۇلار شۇنى دوراپ قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلارنى بەدىنىڭلارغا سۈرتسەڭلار ئۇلاردىن قۇتۇلسىلەر» دېيىلگەنىدى.

سەپەرچىلەر مايمۇنلارغا قول سۇنۇۋتىدى، مايمۇنلارمۇ قولىنى سۇندى. بۇلار تېنىنى تاتىلىشۇندى، مايمۇنلارمۇ تاتىلاشتى. سەپەرچىلەر ئاخىرى گۈلخان يېقىپ، گۈلخاندىن چوغ ئېلىپ تەنلىرىگە تەككۈزۈۋتىدى، مايمۇنلارمۇ چوغنى ئېلىپ تەنلىرىگە ياقتى. چوغ ئۇلارنىڭ تۆكلىرىنى كۆيدۈردى، شۇنىڭ بىلەن مايمۇنلار پەرياد قىلىشىپ ۋارقىراشقىنىچە قېچىپ كېتىشتى.

بۇلار ئاتلىرىنى مىنىشىپ يولىنى داۋاملاشتۇرۇپ، يەنە بىر جايغا كېلىشتى. بۇ يەردە چۈشنى ناھايىتى تولا ئىدى. گۈلخان قىلمۇتىدى، ئۇنىڭ تۈتۈنى بىلەن چۈشىلەر يوقالدى. يەنە بىر جايغا كېلىشتى. بۇ يەر تامامەن ئالماس ئىدى. تۆرە ھەيران بولۇپ، ئىككىنچى خەتنى ئوقۇدى. ئۇلار ئاتلىرىنىڭ تۈۋىنقىغا كىگىز يۆگەپ بۇ يەردىن ئۆتۈپ، بىر بۆرە ماكانىغا يەتتى. بۆرىلەر سەپەرچىلەرنى كۆرۈپ، يېنىش ئۈچۈن تەييارلاندى. تۆرە ئۈچىنچى خەتنى ئوقۇدى - دە، دەرھال ئوت قالاپ، ئوتنى كۆتۈرۈپ ماڭدى، ئوتنى كۆرۈپ بۆرىلەر ھەر تەرەپكە قېچىشتى. ئۇ يەردىن ئۆتۈپ ناھايىتى نۇرغۇن قاپلانغا دۇچ كەلدى. تۆرە

تۆتىنچى خەتنى ئوقۇۋېدى، خەتتە: «مىلتىق ئات، لېكىن ئۆلتۈرمە» دېيىلگەنىدى. بۇلار مىلتىقنى خالى بىر يەرگە بەرىپ ئاتتى. قاپلانلار ھەر تەرەپكە قېچىشتى. بۇ يەردىنمۇ ئۆتۈپ، ھېسابسىز ئارسلانلارغا يولۇقتى. بەشىنچى خەتنى ئوقۇۋېدى، خەتتە: «يالمۇچاچ بول...» دەپ بىر نەچچە تەدبىر كۆرسىتىلگەنىدى. ئۇلار دەرھال كېيىملىرىنى سېلىۋېتىپ يالىڭاچلاندى. ئارسلان ۋە يولۋاسلار دەخلى قىلالمىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن پىل ۋە ئەگرى مۈڭگۈزلۈك كەركىدانلارغا ئۇچرىدى. سەپەرچىلەر بۇنىڭغىمۇ تېگىشمەك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ كۆرۈۋېدى، ھەممىسى قېچىپ كېتىشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئاجايىپ بىر مەخلۇقلار پەيدا بولدى. ئۇلار ئىنتا ئوخشايتتى. تېشىدا كەركىدانغا ئوخشاش بىر تال مۈڭگۈزى، قۇيرۇقىدا قاچىسى بار ئىدى. ئۇ قاچىسىغا سىيىپ ھەرقانداق نەرسىگە چاچسا، سۈيدۈك تەككەن يەر كۆيۈپ كېتەتتى. سەپەرچىلەر ئالتىنچى خەتنى ئوقۇۋېدى، خەتتە: «بۇ يەردە نەغمە چېلىڭلار» دېيىلگەنىدى. ئۇلار ساز چېلىشتى. ھېلىقى مەخلۇقلارغا سازلارنىڭ ئاۋازى تەسىر قىلغاچقا، ئۇلارغا دەخلى قىلىشمىدى. ئۇلار بۇ يەردىن ئامان - ئېسەن ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن بۇ يەردىن ئۆتكۈچە پەقەت ئوخلىماي كۆپ مۇشەققەت چەكتى. كېيىن يەنە بىر جايغا يېتىپ كېلىپ بىر ھەيۋەتلىك نەرسىنى كۆردى. ئۇ تاغدىن مىڭ پاتمان كەلگۈدەك تاشلارنى ئېلىپ ئاتاتتى. ئۇ شۇنداق بىر يوغان تاشنى كۆتۈرۈپ ئېتىۋېدى، ئۆزىنىڭ زورىنىڭ تەسىرى بىلەن بىلى سۇنۇپ ئۆلدى. سەپەرچىلەر بۇ يەردىنمۇ ئامان - ئېسەن ئۆتتى. يەتتە كۈن يول يۈرگەندىن كېيىن بىر ئېگىز قىزىل تاغ كۆرۈنىدى. تاغ تۆۋىگە يېقىنلاشقاندا، تاغ باغرىدا شەھەر قورغىنى كۆرۈندى. ئۇ يەردە بىر توپ ئادەم يۈرۈشەتتى. تاغ بىلەن شەھەرنىڭ ئارىلىقى بىر تاش (يول) كېلەتتى. سەپەرچىلەر شەھەرنىڭ

دەرۋازىسىغا بېرىشتى. قورغاننىڭ ئەتراپىدا قۇدۇق كۆپ ئىدى. ئۇ شەھەرنىڭ ئادەملىرى بۇلارنى كۆرۈپ توپ - توپ بولۇشۇپ چىقىپ تاماشا قىلىشتى. ھەممىسىنىڭ قۇلاقلىرىدا ھالقىلىرى بارئىدى. ھەممىسىنىڭ چىرايى بۇغداي ئۆڭلۈك، چىرايلىق ئىدى. ئۇلار سەپەرچىلەرنى پادىشاھنىڭ قېشىغا ئېلىپ باردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى يەكتەك كىيىشكەن بولۇپ، قوي، ئۆچكە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ گۆشلىرىدىن تاماق پىشۇرۇپ يېيىشەتتى. بۇ جاينى قىممەتلىك (مۇھىم) كىتابلاردا «جاباغان» دەپ ئاتىشاتتى. ھازىرمۇ ئۇلارنى جاپان ياكى ياپون دەپ ئاتىشىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ ئەتراپلىرى ناھايىتى كەڭ كەتكەن دېگىزدۇر. پادىشاھ ئۇلاردىن:

— قەيەردىن كەلدىڭلار؟ — دەپ سورىۋېدى، تۆرە:

— سەمەر قەنتتىن — ئەمىر تېمۇر ساھىبقىراننىڭ ئالدىدىن كەلدۇق، — دەپ جاۋاب بەردى.

— ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران دېگەن كىم؟ — دەپ سورىدى پادىشاھ.

سۇلتان مۇھەممەت تۆرە پادىشاھقا يەتتە ئىقلىمدىكى شەھەرلەرنى بىر - بىرلەپ چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى. پادىشاھ ئۆزلىرىدىن بۆلەك يەنە باشقا يەر ۋە ئادەملەرنىڭ بارلىقىدىن ئەجەبلەندى.

پادىشاھ ئۇنىڭدىن كېيىن بىر قېرى ئادەمنىڭ قېشىغا ئېلىپ باردى. بۇ ئادەم ئاقساقال، 120 ياشقا كىرگەنىدى، بۇ قېرى تۆرىگە:

— ھەي ئەمىر تېمۇرنىڭ نەۋرىسى، بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز دۇئا ئالغانلاردۇر. شۇڭا ھەر بېرىمىز 150 ياشقا كىرىپ ئاندىن ئۇ ئالەمگە كېتىمىز. مەن ئاتامدىن، ئاتام بوۋىلىرىدىن: «كېيىن، بۇ يەرگە بىر توپ ئادەملەر تاماشا

قىلىپ كېتىلىشىدۇ، يەجۇج ـ مەجۇجلەرنى كۆرۈپ قايتىدۇ» دېگەن گەپنى ئاڭلىغان، ـــ دېدى. تۆرە قېرىدىن:

ـــ بۇ جاپان خەلقى نەلىك؟ كىمنىڭ ئەۋلادىدىن بولىدۇ؟ـ دەپ سورىۋېدى، قېرى:

ـــ يەجۇج ـ مەجۇجلەر بۇ شەھەرلەرنى خاراب قىلغاندا ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ھەزرەتلىرى كېلىپ ئۇلارنى كۆپلەپ ئۆلتۈرگەن. قالغانلىرىنى قوغلاپ تاغنىڭ ئارقىسىغا ئۆتكۈزۈۋەتكەن ۋە ئالتە ئايلىق يەرگىچە سېپىل سوقۇپ يەجۇج ـ مەجۇجلەرنى قامىۋەتكەن. سېپىللەرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا دەرۋازىلارنى بەلگە قىلىپ، ئۇنىڭغا يەتتە دانە مىس قوڭغۇراقنى ياستىپ ئېسىپ قويغان. يەنە ھەزرىتى ئىسكەندەر نۇرغۇن ھېكمەت ئىنگىلىسرى ۋە قوللارنى بۇ يەرگە قاراۋۇل قىلىپ قويغان، بۇ يەرنى «دەھمە مۇلكى ئىسكەندەر» دەپمۇ ئاتىشىدۇ. يەجۇج ـ مەجۇجلەر ھەر قانداق ۋاقىتتا غوۋغا قىلىپ، بۇ يەردىن چىقىشقا ئۇرۇنسا قاراۋۇللار كېلىپ قوڭغۇراقلارنى چالىدۇ. ئۇلار تاراق ـ تۇرۇق قىلغان ئاۋازلارنى ئاڭلاپ قورقۇپ قاچىدۇ. «مەلىك ئىسكەندەر تېخىچە بارئىكەن» دەپ گۇمان قىلىشىدۇ. تۆرە، ئوقۇۋال، بۇ شەھەرنىڭ (جاپاننىڭ) ئادەملىرى ھەزرىتى ئىسكەندەرنىڭ قاراۋۇللىرىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن بولىدۇ. ھەر كۈنى 400 تۈرك سېپىلغا بېرىپ قوڭغۇراقنى ئۇرىدۇ، ـ دەپ چۈشەندۈردى.

ـــ مەيرچىلىرىمىز بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن بولۇشتى. مىرزا سۇلتان مۇھەممەت تۆرە بىرقانچە كۈن بۇ يەردە بولغاندىن كېيىن 400 كىشىنىڭ ھەمراھلىقىدا سېپىلنى تاماشا قىلغىلى چىقتى. سېپىلنىڭ ئېگىزلىكى 700 گەز بولۇپ، تاغلىرى قىزىل ئىدى. دەرۋازىسىنىڭ ئېگىزلىكى 60 گەز كېلەتتى. ئىككى قاناتلىق بولۇپ، ھەر بىر قانىتىنىڭ كەڭلىكى

15 گەز، بوسۇغىسىنىڭ يەردىن ئېگىزلىكى يەتتە گەز ئىدى. دەرۋازىغا يەتتە قۇلۇپ سېلىنغان بولۇپ، ھەر بىر قۇلۇپنىڭ ئېغىرلىقى تاشكەنت ئۆلچىمىدە بىر يېرىم پۇت كېلەتتى، ھەر بىر قۇلۇپقا ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ مۇبارەك نامى يېزىقلىق ئىدى. تاغ بىلەن سېپىل خۇددى تامدەك بىر تەكشى — تۆز ئىدى. ئۇنىڭغا چىقىشنىڭ ھېچقانداق ئىمكانى يوق ئىدى.

— ئەگەر، — دېدى تۆرە ھەمراھلىرىغا قاراپ، — بۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىققاندا مەجۇجلەرنى كۆرگىلى بولامدۇ؟

— بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى ھەمراھلاردىن بىرى.

تۆرە چىقىشقا شۇنچە ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ ھېچ ئىلاج قىلىمىدى. ئاخىرى تۆرە سەرناسى بەرگەن يەتتىنچى خەتنى ئېچىپ كۆردى. ئۇنىڭدا «ئىلمىي ئاپپقىنى بىلگەن كىشى چىقىشنىڭ يولىنى تاپالايدۇ» دېيىلگەنىدى. تۆرىنىڭ ھەمراھلىرىنىڭ ئارىسىدا بىرى ئىلمىي ئاپپقا ماھىر ئىدى. ئۇ كىشى ئىككى تۆمۈر قوزۇقنى قولىغا ئېلىپ پەم بىلەن تاغ ئۈستىگە چىقتى. باشقىلارنى ئارقان بىلەن بىر - بىرلەپ يۇقىرىغا تارتىۋالدا، ئاندىن كېيىن قوللىرىغا دۇربۇن ئېلىپ ئېتراپقا قاراپدى، يەتتە ئىقلىمنىڭ ئوچ تەرىپى دېڭىز ئىدى. دېڭىز سېپىل تۈۋىگىچە كېلەتتى. يەتتە ئىقلىمدا مۆمىنلەر ۋە كاپىرلەر بىر ھەسسە بولسا يەجۇج - مەجۇجلەر يەتتە ھەسسە ئىدى. چېكەتكىدىنمۇ كۆپرەك ئىدى. ئۇلار ئوچ خىل جامائەتكە بۆلۈنەتتى. بىر فىرقىسى يەجۇج - مەجۇج دەيتتى. بۇلارنىڭ بويى ئۇزۇن بولۇپ، كىيىگەن كىيىملىرىنىڭ ھەممىسى كىگىز ۋە گىلەمگە ئوخشايتتى. ئىككىنچى فىرقىسى يەجۇج مەھەۋ دەيتتى. بويى ئون ئىككى گەز بولۇپ، ئادەمگە ئوخشايتتى. ئۈچىنچى فىرقىسىنى يەجۇج مەقمۇئى دەيتتى. ساقىلى، بويى يەتتە غېرىچ ئىدى.

ئىككى قۇلىقى ئۇزۇن بولۇپ، كېچىسى ياتقاندا بىرىنى ئاستىغا سېلىپ، بىرىنى ئۈستىگە يېپىپ ياتاتتى. ئانىسى 1000 بالا تۇغمىغۇچە ئۆلمەس ئىدى. ئۆلسە بىر - بىرىنى يەپ كېتىشەتتى. خۇدا ئۆز قۇدرىتى بىلەن بۇلۇتلارغا ئەمىر قىلىپ، دېڭىزلاردىكى بارلىق مەخلۇقاتلارنى ئېلىپ چىقىپ، ئۇلارنىڭ ماكانىغا ياغدۇرار ئىدى. ئۇلارنىڭ يەيدىغىنى ئاشۇ نەرسىلەر ئىدى.

سۇلتان مۇھەممەت تۆرە ئۇلارغا كۆزسالدى. ئۇلارنىڭ سانىنى خۇدادىن ئۆزگە كىشى بىلمەس ئىدى. بىر ئازدىن كېيىن يەجۈجى - مەجۈجلەردىن بىر قانچىسى غوۋغا قىلىپ سېپىلنىڭ ئاستىغا كېلىشتى. قاراۋۇللار دەرۋازىنىڭ قانىتىدىكى قوڭغۇراقنى چېلىۋىدى، ھەممىسى قېچىشقا باشلىدى. تۆرە ئۇلارنىڭ كەينىدىن ھۇقۇيتۇپ توۋلىدى. ئۇلار يەنە قايتىپ كېلىپ:

— سىلەر كىم بولىسىلەر؟ - دەپ سورىدى.

— ئادەم ئەۋلادىدىن بولىمىز، - دەپ جاۋاب بەردى تۆرە، - سىلەرنى كۆرگىلى كەلدۇق.

ئۇلار ئەھلى ھېكمەتلىرىنى ئېلىپ كېلىپ بۇلارنىڭ سۇئالىلىرىغا جاۋاب بەردى.

— ئادەم بالىسى يارىتىلغاندا، بىز ئاج ئىبنى ئۇنۇقنىڭ نەسلىدىن ۋۇجۇدقا كەلگەنىدۇق. ئاج ئىبنى ئۇنۇق ھەزرىتى ئادەم ئاتا زامانلىرىدا تۇغۇلۇپ 3500 يىل ئۆمۈر كۆرۈپ، ھەزرىتى مۇسا كەلىمۇللا رەھمان زامانلىرىدا ئۆلگەنىدى. ئۇنىڭدىن 800 يىل كېيىن مەلىك ئىسكەندەر زۇلقەر نەيىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، بىزنى سېپىلنىڭ ئىچىگە قامىۋەتتى. ئازىدىن 800 يۈز يىل ئۆتكەندىن كېيىن سىزلەرنى كۆردۇق. بىز: «ئۈچ نۆۋەت ئادەملەر كېلىپ سىلەرنى كۆرىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدۇق. ئادەملەر ئۈچىنچى قېتىم كەلگەندىن كېيىن بىز كۆتۈرۈلۈپ چىقىمىز، سىلەر ئىككىنچى قېتىم كەلگەنلەر.

— سىلەر قايسى چاغدا كۆتۈرۈلۈپ چىقىسىلەر؟ — تۆرە يەنە سورىدى.

— دەججال ئەلەيھىسسالام كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ بولغاندىن كېيىن.

كىتابلاردا مۇنداق يېزىلغاندى: ۋاقتى كېلىپ ئاخىرقى زامان بولغاندا، يەجۇج — مەجۇجلەرنىڭ ئاۋۋال ئۇزۇن بويلۇقلىرى چىقىپ ئادەملەرنى يەپ تۈگىتىدۇ. ئاندىن ئورتا بويلۇقلىرى چىقىدۇ — دە، ئاشلىق — تۈلۈك، ھايۋانلارنى يەپ تۈگىتىدۇ. ئاخىردا پاكارلىرى چىقىپ، ئالەمدە بارلىكى نەرسىنى يەپ تۈگىتىدۇ. ھەتتا دېڭىزلارنىڭ سۇلىرى، توقايلىقلار، كۆللەر، تاغلارنى، دۆڭلەرنى ... ھەممە نەرسىنى يەپ — يالاپ قۇرۇتىۋېتىدۇ. جاھاندا ھېچ نەرسە قالمايدۇ. ۋاللاھۇ ئەلەم بى ساۋاب.

سۇلتان مۇھەممەت تۆرە سېپىلدىن چۈشۈپ جاپانىنىڭ پادىشاھىنىڭ ئالدىغا قايتىپ كەلدى. پادىشاھ بۇلارنى ناھايىتى ئىززەت — ئىكرام بىلەن زىياپەت قىلىپ كۈتتى. ئۇچ كۈنگىچە ئۇ يەردە بولۇپ، كۆرگەنلىرىنى قەغەز بېتىگە خاتىرىلىۋېلىشتى. پادىشاھ بىلەن خوشلىشىپ يولغا چۈشۈپ سەپىرىنى داۋام قىلىشتى. قايتىشدا يولدىن ئادىشىپ باشقا تەرەپكە قاراپ كېتىپ قېلىپ، يولنى تاپالماي نۇرغۇن مەنزىللەرنى بېسىپ ئۆتۈتىي. ئاخىرى چۆللەرنى ئارىلاپ بىر غارغا يەتتى. غارنىڭ ئىچىدىن ئاجايىپ سەت، ھەيۋەتلىك ئاۋاز ئاڭلاندى:

— ھەي ئەمىر تېمۇرنىڭ نەۋرىسى، سېپىلغا كېلىپ يەجۇج — مەجۇجنى كۆردۈڭ. مەيلىڭگە كەلگىنى، قىلىۋۇ كۆرگىن!

تۆرە ئەجەبلەنگەن ھالدا: «بۇ غارنىڭ ئىچىدە قانداق نەرسە باردۇ؟» دەپ كىرىپ قاراپ باقتى. غاردا بىر كىشى بار ئىدى. چاچلىرى ئۆسۈپ بەدەنلىرىگە ئورالغانىدى. پۇتىدا كىشەن،

بويدا زەنجىر بولۇپ، يۈزىنى يەرگە قارىتىپ باغلاپ تارتىپ قويۇلغانىدى. ئۇ تۆرىنىڭ ھەممە كۆرگەنلىرىنى، خۇددى بىللە كۆرگەن كىشىدەك بىر - بىرلەپ سۆزلەپ، تۆرىنى ھەيران قالدۇردى. تۆرە:

— قانداق ئادەمسەن؟ — دەپ سوريغانىدى، ئۇ مەلئۇن:

— يەر يۈزىنىڭ خۇداسىمەن — دەپ جاۋاب بەردى.

تۆرە ھەيرانلىق بارمىقىنى چىشلىگەن ھالدا يەنە ئۇنىڭدىن سورىدى:

— نېمىشقا مۇنداق دەيسەن؟

— ئەگەر خۇدا بولمىسام، سېنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىڭنى قانداق بىلەتتىم؟ — دېدى ئۇ، — ئەمدى مېنىڭ قۇدرىتىمنى كۆرگىن.

ئۇ شۇنداق دېگىنىچە كۆكسىگە بېشىنى قويۇپ، ئەمچىكىدىن پۈۋلىۋىدى. شۇنداق سەمرىپ كەتتىكى، غارغا لىق تولدى. شۇنىڭغا ئەگىشىپ غارمۇ كېڭەيدى. بىرئازدىن كېيىن ئەسلى ھالىغا كەلدى. ئۇ تۆرىدىن:

— خالايىقلار نامايز ئوقۇمدۇ؟ — دەپ سوردۇيدى، تۆرە:

— ئوقۇيدۇ! — دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ شۇنداق زەئىپلىشىپ كەتتىكى بىر نەرسە قىلىشقا ماجالى قالمىدى. بىر دەمدىن كېيىن يەنە سورىدى:

— خالايىق رىبا يەمدۇ؟

— يەيدۇ، — دېدى تۆرە. ئۇ يەنە ئەمچىكىنى پۈۋلىگەنىدى، غارغا لىق تولدى، يەنە تۆرىدىن سورىدى:

— خالايىق روزا تۇتامدۇ؟

— تۇتىدۇ.

ئۇ يەنە زەئىپلىشىپ كەتتى، ئۆڭگىلى ئازلا قالدى. يەنە بىر ئازدىن كېيىن سورىدى:

— خالايىق شاراب ئىچەمدۇ؟

— ئىچمىدۇ!

ئۇ يەنە سەمرەپ كەتتى، كەينىدىن يەنە سوردى:

— زاكات بېرەمدۇ؟

— بېرىدۇ!

ئۇ يەنە ئورۇقلاپ كەتتى. ئالاھازەل ئاشۇنداق سوراۋبرەپ نەچچە قېتىم سەمرەپ، نەچچە قېتىم ئورۇقلىدى. ئاخىرى تۆرە:

— راست گېپىڭنى ئېيتقىن، كىم سەن؟ — دەپ سورىغىنىدى، ئۇ مەلئۇن:

— سەلەرنىڭ خۇدايىڭلار بولمەن، ماڭا سەجدە قىلغىن! — دېدى.

— خۇدا بولساڭ، — دېدى تۆرە — ئۆزۈڭنى نېمىشقا بۇ خىل باغلاقتىن قۇتقۇزالمىدىڭ؟

— ...

تۆرە سىنچىلاپ قارىسا ئۇ مەخلۇقنىڭ بىرلا كۆزى بار ئىكەن، تۆرە ئۇنىڭغا:

— سەن رەسۇل ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانلىرىدىكى جەھۇتنىڭ ئوغلى دەججال ئىكەنسەن! — دېدى. تۆرىنىڭ ھەمراھلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا قىلىچ سالغانىدى، قىلىچ يېنىپ ئۆزىگە تەگدى. تۆرە «ئۇرماڭلار!» دەپ توۋلىدى.

ئېيتىشلارچە، رەسۇل ئەلەيھىسسالام زامانلىرىدا بىر جەھۇد نىڭ خوتۇنى تۇغقانىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلەر بىلەن كېلىپ كۆردى. ئۇنى ئىمانغا دەۋەت قىلدى. ئۇ شۇم قوبۇل قىلماي، «يەر يۈزىنىڭ خۇداسىمەن» دېدى. ھەزرىتى ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ غەزەپلىرى كېلىپ قىلىچ سېلىۋىدى، قىلىچ ئۇنىڭغا تەسىر قىلماي، قاڭقىپ ئۆزىنىڭ پېشانىسىنى يارىدار قىلدى. مۇھەممەدئەلەيھىسسالام:

ـ يا ئۆمەر، تەڭرىتائالانىڭ تەقدىرىدىن ئۆزگىچە بولمايدۇ، ـ دېدى. ئاندىن كېيىن بىر پەرىشتە قۇش سۈرىتىدە بولۇپ كېلىپ دەججالنى كۆتۈرۈپ بۇ چۆلگە كەلتۈرۈپ، غارغا سولاپ، پۇت ـ قوللىرىنى باغلاپ قويغانىدى. بۇ شۇم دىۋە، شەيتانلارنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ دائىم جادۇگەرلىك قىلاتتى. تۆرە دەججالدىن سورىدى:

ـ ھەي دەججال لەئىن، بۇ غاردىن قاچان چىقىسەن؟

ـ قاچانكىم ئۆزىبىكلەر قوشۇن توپلاپ ماۋرا ئۇننەھىرنىڭ جەيخۇن دەريڭاسىدىن ئۆتۈپ خورا سانغا بارسا، خىتاي كۆتۈرۈلۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن چورت ـ چورتلار (روسلار) كۆتۈرۈلۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مەن چىقىمەن.

سۇلتان مۇھەممەت تۆرە ئۇ مەلئۇننىڭ قېشىدىن يېنىپ چىقىپ، يولغا چۈشتى. ئۈچ ئايدىن كېيىن خىتاي شەھىرىگە كېلىپ خاقانى چىننىڭ قېشىغا باردى. خاقانى چىن بۇلارغا ناھايىتى كۆپ سۈۋغاتلارنى ـ 4000 ئايال، 4000 ئات ۋە 4000 قۇل بەردى. ئۇلار بۇ سۈۋغاتلارنى ئېلىپ سەمەرقەنتكە قاراپ يۈزلەندى. نەچچە كۈن ـ ئايلارنى ئۆتكۈزۈپ يول مېڭىپ سەمەرقەنتكە ـ ئەمىر تېمۈر ساھىبقىراننىڭ خىزمەتلىرىگە كەلدى: ئەمىر تېمۈرساھىبقىران نەۋرىسىنى كۆرۈپ خۇشال بولدى. بۇ گەپ شۇ يەردە تۇرسۇن. ئەمدى سۆزنى مىرزا شاھرۇختىن ئاڭلايلى.

مىرزا شاھروخ تۆرە ئىبنى ئەمىر تېمۈرنىڭ قىپچاق دەشتىگە بېرىپ توختامىش خاننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ ئۇنى ئۆلتۈرگەنلىكى

رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايەتلىرىچە، مىرزا شاھروخ تۆرە توختامىش خاننى ئارقىسىدىن قوغلاپ، يېقىن يەتكەنىدى، توختامىش خان

قولىغائوقياسىنى ئېلىپ، تۆرىگە قارىتىپ ئوق ئۇزدى. ئوق تۆرىنىڭ ئېشىغا كېلىپ تەگدى. ئات يىقىلدى. تۆرە ئاتنىڭ ئاستىدا قالدى. خان بۇنى كۆردى ـ دە، تۆرىنىڭ بېشىنى كېسىش نىيىتىدە قىلدى. شۇ ئەسنادا بىر تەرەپتىن چىناق ـ توزاڭلار پەيدا بولدى. ئۇ ياقتىن ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران چىقىپ كەلگەنىدى، توختامىش خان ئىلاجسىز قاچتى ۋە ئۆز ئېلىگە تەۋە ساراي دېگەن يۇرتقا كەلدى. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى توختامىش خاننى كۆرۈپ ھال ـ ئەھۋال سورىدى.

ـ نېمە خەۋەر بار؟

ـ مىرزا شاھروخ تۆرىنى ئۆلتۈرەي دەپ تۇرغىنىمدا تۇيۇقسىزلا ئەمىر تېمۇر يېتىپ كېلىپ قالدى.

ئۆزبېكلەرتوختامىش خاندىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەيران بولۇشتى ۋە «خانغا ھىمايەتكار بولمىز» دېيىشتى. بەزىلىرى ئەمىر تېمۇردىن قورقۇپ خاننى تۇتۇپ بەرمەكچىمۇ بولۇشتى، بەزىلىرى تۇز ھەققىدىن قورقتى. ئاخىرى مەسلىھەتلىشىپ خانغا ئات بېرىپ بۇ ئەلدىنمۇ نېرىسىغا قاچۇرۇۋەتتى. خان شۇ قاچقىنىچە ئۇزاپ كەتتى. شاھروخ تۆرە ئاتنىڭ ئاستىدىن بىر ئىلاج قىلىپ چىقىۋالدى. ئۇنىڭغا قارايەتمىگەنىدى. ئۇ خاننىڭ ئارقىسىدىن پىيادە قوغلاپ بىر دۆڭنىڭتۆپىسىگە چىقىپ بىر تەرەپتە تىكىلگەن چېدىرلارنى كۆردى. «ئاتام ساھىبقىران بولسا كېرەك» دەپ ئويلىدى تۆرە ۋە توختامىش خان قېچىپ كەلگەن ساراي ئېلىگە يېتىپ كەلدى. ئەلگە ئۆزىنى مەلۇم قىلدى ۋە ئۇلاردىن توختامىش خاننى سورىدى ئۇلار:

ـ خان بۇ يەردىن دۇرمەن ئېلىگە قاچتى، ـ دەپ مەلۇمات بېرىشتى.

ـ نېمىشقا تۇتمىدىڭلار؟ ـ دەپ سوزىدى:

ـ ئۆز خانىرىنى قىلدۇق، ـ دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ـ ئاتام بۇ يەرگە كەلسە مەندىن سالام دەڭلار، مەن

توختامىش خاننى ئۆلتۈرمىگۈچە بىر يەردە تۇرماسمەن! — دەپ ئەھدى قىلغىنىچە خاننىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ كەتتى.

دۇرمەن ئېلىنىڭ ئادەملىرى «خاننى تۇتۇپ بېرەيلى» دەپ مەسلىھەت قىلىشتى. بۇنى توختامىش خان ئاڭلاپ قالدى — دە، دۇرمەن ئېلىدىكىلەرگە يىغلاپ يالۋۇردى:

— مەن سىلەرگە سېغىنىپ، سىلەردىن پاناھ تىلەپ كەلسەم، ماڭا نېمىشقا يۈز — خاتىر قىلمايسىلەر؟ نېمىشقا تۇتۇپ بەرمەكچى بولىسىلەر؟ قويۇپ بېرىڭلار، مەن قەتەغىن ئېلىگە بارىمەن.

دۇرمەن ئېلىنىڭ كىشىلىرىنىڭ ئۇنىڭغا رەھمىسى كەلدى ۋە ئۇنى قويۇپ بېرىشتى. لېكىن ھېچ نەرسە بەرمىدى. خان قاچقىنىچە قەتەغىن ئېلىگە كەلدى. بۇ ئەلنىڭ يول باشچىسىنىڭ ئىسمى بەردى بەگ ئىدى. خان ئۇنىڭغا يىغلاپ ھال ئېيتتى:

— ساراي ئېلى يىلەن دۇرمەن ئېلى ماڭا ياردەم قىلمىدى!

بەردى بەگ ناھايىتى غەيرەتلىك كىشى ئىدى. ئەلدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى چاقىرىپ:

— كىم خانغا جان پىداكارلىق قىلالايدۇ؟ — دېدى.

بەردى بەگنىڭ ئوغلى تۇردى بەگ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاتىسىغا تەزىم قىلدى.

— ھەي بالام، بېرىپ تۆرىنىڭ يېشىنى كېسىپ ئېلىپ كەل! خاننىڭ كۆڭلى خاتىرجەم بولسۇن! — دەپ بۇيرۇدى بەردى بەگ.

تۇردى بەگ بارغىنىچە تۆرىنىڭ يولىنى توسۇپ قىلىچىنى شۇنداق ئۇرۇۋىدى، ئاتنىڭ كۆكرىكىگە تېگىپ ئات ھالاك بولدى. تۆرىنىڭ بىر ئايىغى ئاتنىڭ ئاستىدا قالدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ قاچقىلى ھەرىكەت قىلىۋېدى، قەتەغىن ئېلىنىڭ ئادەملىرى تۆرىنى تۇتۇۋېلىشتى — دە، بەردى بەگنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. بەردى

بەگ ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇۋىدى، بەردى بەگنىڭ قىزى توختىتىۋالدى. بۇ قىزنىڭ ئىسمى ئاي چىگىل ئىدى. ئۇنى كۆرگەن كىشىلەر-نىڭ كۆڭلى ئىشقى پىراق دەستىدىن چىگىل - چىگىل ئىدى. قىز تۆرىنى كۆرۈپلا جاللاتنىڭ قولىدىن ئاجرىتىۋالدى ۋە ئاتىسىغا:

— ھەي جىنىم ئاتا، بۇ يىگىتنى ئۆلتۈرسىڭىز ئاتىسىغا نىمىدەپ جاۋاب بېرىسىز؟ ئاۋۋال ئاتىسىغا جاۋاب بېرىپ ئاندىن ئۆلتۈرگەيسىز، — دېدى.

بەردى بەگ قىزىنىڭ گەپلىرىگە ھەيران بولۇپ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى ۋە تۆرىنى باغلاپ قويدى.

ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران نەۋرىسى سۇلتان مۇھەممەت تۆرىنى بىللە ئېلىپ ساراي ئېلىگە كەلدى. تۆرىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ دۇرمەن ئېلىگە كەلدى. ئۇ يەردىمۇ تۇرماي تېزلىك بىلەن قەتەغىن ئېلىگە كەلدى. بۇ ئەلنىڭ خەلقى ئەمىر تېمۇردىن قورقۇپ، بەردى بەگنىڭ ئالدىغا كېلىشتى ۋە ئۇنىڭغا:

— خاننى باغلاپ ئەمىر ساھىبقىرانغا ئەۋەتكىن، — دېيىشتى. بەردى بەگ ئۇنىماي خانغا باشتىن - ئاياغ كىيىم - كېچەك بېرىپ يۈزيەت ئېلىگە قاچۇردى.

ئاي چىگىل كېلىپ تۆرىنى باغلاقتىن يەشتى ۋە ئۇنىڭغا:

— بىرئاز سەۋرى قىلغىن، ئاتاڭ ساھىبقىران كەلسۇن، — دېگەنىدى، تۆرە ئۇنىمىدى. شۇ كۈنى كېچىلەپ ئاتقا مىنىپ خاننىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى.

ساھىبقىران قەتەغىن ئېلىنىڭ خانغا ياردەم قىلغىنىنى، تۆرىگە ئازاب سالغانلىقىنى ئاڭلاپ ئاچچىقلاندى - دە، بۇ ئەلنىڭ خەلقىنى قىرغىن قىلدى. 4000چە كىشىنى چوڭ - كىچىك، ئەر - ئايال، قېرى - ياش دېمەي قىلىچتىن ئۆتكۈزدى. تۆرە ئاي چىگىلغا بىر پارچە خەت قالدۇرغانىدى. ئاي چىگىل خەتنى ئەمىر تېمۇرگە بەردى، خەتتە:

«هەي دادا، بۇ ئەقىللىق قىزغا ياخشى قاراڭ، مەندە بۇنىڭ ھەققى كۆپ» دېيىلگەنىدى. ئەمىر تىمۇر ئەھۋالىنى ئۇققاندىن كېيىن ئۇنى ئۆلتۈرۈشتىن قولىنى يىغدى. كېيىن بۇ قىزنى پۇلاتخانغا ئېلىپ بەردى. پۇلاتخان ئاي چىگىلىنىڭ تىلىسىم ھالقىسىنى ھېكمەت نەيزىسى بىلەن تەشتى. چىگىللىرىنى يەشتى. ئاي چىگىلىنىڭ غۇنچىلىرى ئېچىلدى، قىزىل مارجان چېچىلدى. پۇلاتخانمۇ چىڭگىز خاننىڭ نەسلىدىن ئىدى. شۇنداق قىلىپ ساھىبقىران ئوغلىنىڭ ئارقىسىدىن يۈرۈپ كەتتى.

ئەمدى سۆزنى مىرزا شاھرۇخ تۆرە بىلەن توختامىش خاندىن ئاڭلايلى:

توختامىش خان يۈزيەت ئېلىگە باردى. بۇ ئەلنىڭ ئۇلۇغى توختامىش خاننى تۇتۇپ باغلاپ قويدى. ئۇلار «بىز سېنىڭ ئۈچۈنلا ئەمىر تېمۇرگە ئەسىر بولالمايمىز» دېيىشتى. تۆرىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى ۋە ئوردىغا ئېلىپ كىرىپ متھمان قىلدى. تۆرە توختامىش خاننى كۆرۈپ كۆڭلى ئارام تاپقاندەك بولدى ۋە زوق بىلەن تاماق يېيىشكە باشلىدى. شۇ ئەسنادا توختامىش خان بىردىنلا كىشەنىنى چېقىۋېتىپ قېچىپ كەتتى. بۇنى ئاڭلىغان تۆرە دەرھال قورال ـ ئەسلىھەلىرىنى ئېلىپ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى. تۆرىنىڭ ئېتى چارچاپ كەتكەنلىكتىن تېز يۈرەلمىدى. ئىلاجسىز ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە قوغلىدى.

خان: «قەيەرگە بارسام ئارقامدىن قوغلاۋاتىدىغۇ ـ بۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە، شۇ يەردىكى بىر قويچىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ كىيىملىرىنى كىيىپ نايمان ئېلىگە يېتىپ كەلدى. شۇ چاغدا بۇ ئەلدە توي بولۇۋاتاتتى. ئۇلار توختامىش خاننى تونۇيالمىدى. ئالدىغا ئاش كەلتۈرۈپ قويدى. تېخى خان بىچارە بىر كاپاممۇ ئاش يېگىنى يوق ئىدى. تۆرە يېتىپ كەلدى. خان ئاتقا مىنىپ يەنە قاچتى.

نايمانلىق چوڭلىرى تۆرىنى ھۆرمەتلەپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئاش ـ تاماق كەلتۈرۈپ قويۇشتى. ئەھۋال سوردى. ئاندىن تۆرنىگە ئات بېرىشتى. تۆرە يەنە خانلىق كەينىدىن قوغلاپ كەتتى. نەچچىلىگەن ئەللەردىن ئۆتۈپ، قاراقۇرۇم چۆلىگە يەتتى. بۇ يەرگە يېقىن بىر شەھەر قورغىنى كۆرۈندى. بۇ شەھەرنىڭ ئېتىنى «ئۇزاق قەلئەسى» دەپ ئاتايتتى. بۇ شەھەرگە زالا تاۋۇس ھاكىم ئىدى. بۇ ئەرەپلەرنىڭ ھەممىسى ئوروس مەملىكەتلىرىگە تەۋە ئىدى. مەسكاۋ (موسكۋا) پايتەختى بولۇپ، پادىشاھى قىز ئىدى. ئىسمىنى «مەلىكە ئاق شەيخ» دېيىشەتتى. شۇ چاغدا زالا تاۋۇس شۇ يەردە ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەنىدى. تۇيۇقسىزلا چاڭ ـ توزان پەيدا بولدى. قارىۋىدى، چاڭ ئارىسىدىن بىر ئادەم چىقىپ كەلدى. تېخى ئۇنىڭدىن سۆز سوراپ بولمۇچە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوراللانغان بىر يىگىت چىقىپ كەلدى. ئورۇسلاردىن ھېچكىم بۇلارنى تونۇمايتتى.

تۆرىمۇ كېلىپ ئوروس سىپاھلىرى ۋە سولداتلىرىنىڭ ئوۋ ئوۋلاپ يۈرگەنلىكىنى كۆردى. خانمۇ تۆرىنى كۆردى ـ دە، قېچىش ئۈچۈن ئېتىغا قامچا سالدى، ئەمما بىچارە ئات ھېرىپ قالغىنى ئۈچۈن يۈگۈرۈشكە ماغدۇرى يەتمىدى.

تۆرىنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يانىدى. ئۇ يۈگۈرۈپ بارغان پېتى توختامىش خانىنىڭ بېلىگە قىلىچ بىلەن شۇنداق ئۇردىكى، توختامىش خان ئىككىگە بۆلۈنۈپ يەرگە يىقىلدى.

زالا تاۋۇس بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ ھەيرانلىق دېڭىزىغا غەرق بولغان ھالدا تۆرىدىن ئۆز تىلىدا سورىدى.

ـــ كىمسەن؟ كىمنىڭ ئوغلى بولىسەن؟

تۆرە بولغان ۋەقەلەرنى باشتىن ـ ئاخىر سۆزلەپ بەردى. ئۇ تۆرىنىڭ بۇ ئىشلىرىغا ئاپىرىن ئوقۇدى. زالا تاۋۇس:

ـــ كۆپ چارچ ـ پ كېتىپسەن، بىمزە مېھمان بولغىن، ـــ دېدى.

زالا تاۋۇس مىرزا شاھروخ تۆرىنى شەھەر ئىچىگە ئېلىپ كىردى. بۇ يەردىمۇ مۇسۇلمانلار كۆپ ئىدى. ئۇلارنى يىغىپ، توختامىش‌خاننىڭ جىنازا نامىزىنى ئوقۇپ شۇ يەرگە دەپنە قىلدى. «سەن قېچىپ قاراقۇرۇمغا بارساڭمۇ، قارا قېنىڭنى تۆكەرمەن، ئۇزاققا يەتمەي قالۇرسەن» دېگەن مىسال ئەنە شۇ توختامىش خان بىلەن مىرزا شاھروخ تۆرىنىڭ ۋەقەلىرىدىن قالغانىدى.

زالا تاۋۇس زىياپەت قىلدى. شاراب كەلتۈرۈپ ئىچتى ۋە تۆرىگىمۇ ئىچىشنى تەۋسىيە قىلدۇردى. تۆرە «بىزنىڭ شەرىئىتىمىزدە شاراب ھارام» دەپ رەت قىلدى. بىرقانچە نازۇك بەدەن، چىرايلىق قىزلار شاراب قۇيۇپ خىزمەت قىلىپ يۈرەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن چىرايلىق بىر خىزمەتكار قىزنىڭ كۆزى تۆرىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى شاراب بىرىپ مەست قىلىۋەتتى. ئاندىن تۆرىنى ئويغىتىپ تۇرۇپ:

— ھەي تۆرە جان ئەپەندىم، ماڭا ۋىسالىڭ بىغىغا پول بېرىپ قۇچىقىڭغا ئالساڭ، — دەپ يېلىندى.

تۆرە يىگىەن تۇزنىڭ يۇز - خاتىرىسىنى قىلىپ قورقتى ۋە زادىلا ئۇنىمىدى. قىز:

— قارا، ھەممىسى مەست بولۇپ ئەقلىنى يوقاتتى. بىزنىڭ ئىشىمىزنى ھېچكىم كۆرمەيدۇ، — دېگىنىچە ئەركىلەپ كىيىپ تۆرىنىڭ بەدىنىگە يېپىشقانىدى، تۆرە شاپىلاق بىلەن بىرنى ئۇرۇداق ئۇرۇۋېتىدى، قىزنىڭ ھېقىقتەك كالپۇكى يېرىلىپ، كۆز-لىرىدىن ياش قۇيۇلدى. قاپقى ئېچىلىپ، ئاغزىدىن مارجاندەك قانلىرى چېچىلدى. دۇردەك چىشلىرى سۇندى.

قىز ھەيران بولۇپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى. ئەتىسى زالا تاۋۇسقا جاراھەتلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— ماڭا بۇ يىگىت يامان نىيەتتە بولدى. مەن قارشىلىق قىلىپ ئۇنىمىغانىدىم، ئۇرۇپ كالپۇكىمنى يېرىۋەتتى، — دەپ شىكايەت قىلدى.

زالا تاۋۇسىنىڭ ئاچچىقى كەلدى، ئۇ قەھرى ـ غەزەپ ئوتىدا ئۆرتەندى ۋە تۆرىنىڭ قول ـ پۇتلىرىنى باغلاپ موسكۇاغا ـ ئاق شەيخنىڭ قېشىغا ماڭدۇردى.

ئەدى گەپنى ئەمىر تەمۇر ساھىبقىراندىن ئاڭلايلى:

ئەمىر تەمۇر مىرزا شاھرۇخ تۆرىنى ئىزدەپ قايسى ئەلگە كەلسە، شۇ ئەل ئۇنىڭغا تەۋە بولدى. ئەل ـ جامائەتسۇۋغاتلار بىلەن كۈتۈۋالدى ۋە تۆرىنىڭ خەۋىرىنى ئېيتىپ بېرىشتى. ئۇ يويۇن تولغىنى بەزى ئەللەرنىڭ خەلقىنى جازالىدى. ئۇچ ـ تۆت ئەلدىن لەشكەر يىغدۇرۇپ ئۇزاق شەھەرگە يۈرۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۇزاقتا يېقىنلاشقانلىقىنى زالا تاۋۇس ئاڭلاپ، قورغانلىرىنى پۇختىلاپ، دەرۋازىلارنى تاقىدى. ساھىبقىران ئوغلىنىڭ ئەمىر سۈيىتىدە مەلىكە ئاق شەيخنىڭ قېشىغا ئەۋەتىلگىنىنى ئاڭلاپ قايغۇردى. زالا تاۋۇس ئەمىر تەمۇرگە بىر نامە ئەۋەتكەندى، ئەمىر تەمۇر نامىنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن 100 كىشىنى ھەربىر ۋەتەن قىلغان يەرنى كۆرۈپ كېلىشكە ئەۋەتتى. چۈنكى نامىدە: «ئۇزاققا يېقىن بىر كونا شەھەر بار. ھەرقانداق كىشى ئاشۇ شەھەرگە كىرىپ، بىزگە ئۇيغۇرنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر كەلتۈرسە، ئۇنىڭ دىنىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمىز ۋە ئۇنىڭ دىنىغا كىرىمىز» دېيىلگەنىدى، ئۇ شەھەرنى تاپالمىغان ھەسەل ھەربىرى ۋەتەن قىلغانىدى.

ئۇ شەھەرگە ئەۋەتىلگەنلەر بارغانچە قايتىپ كەلمىدى. ئەمىر تەمۇر ھەيران بولغان ھالدا ئۇ يەرگە ئۆزى بارماقچى بولۇۋېدى، بەگلەر مەنئى قىلىپ:

ـ ساھىبقىران ئەپەندىم، ئۇلار بىلەن نېمە ئىشىڭىز بار؟ ئۆز ھالىغا قويۇڭ، ـ دېيىشتى. ئەمىر تەمۇر ئۇنىماي، سەھەر تۇردى ـ دە، تەجەد نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ مۇتەبەرگە چىقىپ تۇراتتى، «ئەي ئەمىر تەمۇر غەۋۋاسلارنىڭ ئەينەك قاپچىسىنى

بېشىڭغا كېيگىن، ھەممە ئەزالىرىڭنى بېكىتىپ ئاندىن ئۈيەرگە بار!»
دېگەن بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى. ئەمىر تېمۇر يەتتە كىشىنى
ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ، بېشىغا ئۇينەك قاپچۇق كىيىپ، ھەممە
ئەزالىرىنى بېكىتىپ، ھېلىقى شەھەرگە يېتىپ كەلدى. بۇشەھەرگە
ئىلگىرى كەلگەنلەر ھەممە ئەزالىرى ئىششىپ ئۆلۈپ قالغانىدى،
ئۇلارنىڭ باش، كۆزلىرىنىمۇ تونۇغىلى بولمايتتى. بۇ كونا شە-
ھەردە ئالىي ئىمارەتلەر كۆپ ئىدى. ھەربىر تۆشۈكتىن مىڭلاپ
ھەرە كىرىپ ـ چىقىپ يۈرەتتى. ئەسلىدە ھېلىقى 100 كىشىنى
ھەربىرلەر چېقىپ ھالاك قىلغانىدى. ھەربىرلەر ئەمىر تېمۇرلەرگىمۇ
يېپىشتى. لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممە ئەزالىرى ئىتتىكلىك بولغاچقا
چېقىشقا ئىلاج قىلالمىدى.

ئەمىر تېمۇر تاشتىن ياسالغان بىر ئىمارەتنى كۆردى. ئۇ-
نىڭ ئىچىدىن بىرسىنىڭ بىر نېمە ئوقۇغان ئاۋازى كەلدى. ئۆيـ
گە كىرىپ قارىۋېدى، بىر ئاقساقال كىشى دىر ـ دىر تىترەپ
ياتاتتى. ئۇنىڭ قۇلىقىدىن قان تامچىلاپ چۈشۈۋاتاتتى. ساھىبقـ
ران ئۇ كىشىدىن گەپ سورىغانىدى، ئۇنچىقمىدى. ئەمىر تېمۇر ھەر-
قايسى تىلدا سوراۋەردى، ئۇ ئادەم زادىلا ئېغىز ئاچقىلى ئۇنىمىدى.
ئۇنىڭغا نۇرغۇن ھەرە يېپىشقانىدى. لېكىن بىرىمۇ ئۇنى چاقـ
مايتتى. ئەمىر تېمۇر بۇ قېرىنىڭ قولتۇقىدىن، تۇتۇپ كۆتۈرۈپ
سىرتقا ئېلىپ ماڭدى. قېرىلىقتىن ئۇنىڭ تېنى يۇمشاق ئىدى.
ھەربىلەرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ــ قوغلاپ كەلدى. ھەرـ
لەرنىڭ كۆپلۈكىدىن كۈنىنىڭ يۈزى تۇتۇلدى. بۇ ھەربىلەرنى كۆر-
گەن ساھىبقىرانىنىڭ قوشۇنلىرى ھەرتەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. ئەمىر
ئىسىنىڭ يامىنىغا ئايلىنىۋاتقانلىقىنى چۈشەندى ـ دە، قېرى كـ
شىنى نائىلاج ئۆز جايىغا ئاپىرىپ قويدى. ھەربىلەرمۇ قايتتى.

ئەمىر تېمۇر كېچىسى چىراغ ئېلىپ كىرىپ، ھېلىقى قېرى-
نى ئېلىپ چىقتى ۋە پۈت ـ قوللىرىنى باغلاپ ئاندىن گەپ سو-

رندی. ئۇ كشى زەنجىرلەرنى پارە ـ پارە قىلىپ قاچتى. ئەمىر تېمۇر ئۇنى يەنە تۇتۇپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ چېچىدىن قىل ئېشىپ باغلىۋېدى، ھەرقانچە كۈچەپمۇ ئۈزەلمىدى. كۈن چىققاندىن كېيىن ھەربىلەرنىڭ پادىشاھى يەئىسوپ چىقىپ كەلدى. يەئىسوپنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەرە لەشكەرلىرى چىقىپ، قېرى كىشىنى ئىزدەشكە چۈشتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ لەشكەرلىرى بۇنى كۆرۈپ يەنە ھەرتەرەپكە قېچىشقا باشلىدى. شۇ كۈنى تۆگە، ئاتلارمۇ ھەرتەرەپكە قېچىشتى. بەزىلىرى يوقالدى، بەزىلىرى ئۆلدى. كېچىسى سىپاھلار يەنە يىغىلىشتى ۋە باشقا يەرگە كۆچۈشتى. ئەمىر تېمۇر قېرى كىشىگە:

ــ ھەي بوۋا، سۆزلىمەيدىغان بولساڭ ھەربىلەر بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈۋېتىمەن! ــ دەپ دوق قىلدى ۋە كۆيدۈرمەكچى بولۇپ ئوتۇن يىغدۇردى. قېرىنى ئوتۇن ئۈستىگە چىقىرىپ قويدى، قېرى يەنە سۆزلىمىدى. كۈن چىققاندىن كېيىن ھەربىلەر يىغىلدى. ئەمىر تېمۇر ئوتۇنغا ئوت ياقتۇردى. قېرى ئوت يالقۇنلىرى ئىچىدە قالدى.

ئەتىسى قۇياش چىقىشقاندىن كېيىن كۆرۈشتىكى، ھېلىقى قېرى قىپقىزىل چوغنىڭ ئۈستىدە تىرىك ئولتۇراتتى. باغلاقلىق قىلىنىڭ بىر تېلىمۇ كۆيمىگەنىدى.

ــ ئوتنى ئۆچۈرۈڭلار! ــ دەپ بۇيرۇدى ئەمىر تېمۇر نۆكەرلىرىگە. ئۇلار ئوتنى دەرھال ئۆچۈرۈپ، ھېلىقى قېرىنى ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشىغا كەلتۈردى. ساھىبقران دەرھال بۇ قېرىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، ئۆزرە ئېيتتى. ئۇچ كۈندىن كېيىن بىر تەرەپتىن «ھو... ھو... يامەنھۇ! لائىلاھە ئىللاللاھ!» دېگەن ئاۋاز كەلدى. ئارقىدىنلا بۇخارانىڭ پىرى، ئاشقلارنىڭ شىرى، مەردانىلەرنىڭ يۈرىكى يەيغەمبەرنى پىر قىلغان، مۇھىبلارغا (مۇسۇل

مانلارغا) رەھبەر بولغۇچى باھاۋىددىن ھەزرەتلىرى يېتىپ كەلدى. كېلىپلا:

— بۇ كېچە بۇخارادىن چىقىپ كەلدىم. بۇكىشىنى سۆزلىتەي، — دېدى.

ھېلىقى قېرى، خوجا باھاۋىددىنغا كۆپ قارىدى. خوجام:

— ئەي ناسارانى، مەن ئۆز ۋاقتىدا ھەزرىتى ئىلى كەرىمەللاھۇ ۋەجھۇ ئىبىتقان كىشى بولىمەن، — دېۋىدى. قېرى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ خوجامنىڭ ئاياغلىرىغا يىقىلدى ۋە:

— مېنىڭ ئېتىم كىشىۋېتمت بولىدۇ. بىر چاغلاردا ئىلى ئىبنى ئەبۇ تالىپ بۇ شەھەرنى ئىشغال قىلدى. ھەزرىتى ئىلىغا ھەربىلەر ياردەم قىلىپ، دۇشمەنلەرنىڭ قۇلاق ـ بۇرنىغا كىرىۋېلىپ چىقىشقا باشلىدى. ئاندىن كېيىن بۇ شەھەرنى ھەربىلەرنىڭ بېگى ھەزرىتى ئىلى يەئسۇپكە بەردى. چۈنكى بۇ شەھەرنىڭ خەلقى باشقا يەرگە شەھەر سېلىپ كۆچۈپ كېتىشكەنىدى. مەن شۇ چاغدا ھەزرىتى ئىلىنىڭ ئۇرۇشىغا كەلگەنىدىم. مېنىڭ بىر قۇلىقىمغا ھەزرىتى ئىلىنىڭ زۇلپىقارى تەگكەن، شۇڭا ھازىرغىچە قان ئاقىدۇ. مەن ھەزرىتى ئىلىنىڭ ئالدىدا مۇسۇلمان بولدۇم. ئىلى ماڭا باھاۋەددىننى كۆپ تەرىپلەپ بەردى. ماڭا ئۇنى كۆرۈش ھەۋىسى چۈشتى. ئىلى ماڭا «باھاۋىددىننى كۆرمىگۈچە ئۆلمىگەيسەن!» دەپ دۇئا قىلدى. بۇ بەلگىلەر ھەزرىتى ئىلىدىندۇر. ئەلھەمدۇلىللا، جالىمالىگىنى كۆردۈم. مىرادىمغا يەتتىم. ئەمدى دۇئا قىلىڭ، قۇلىقىم ساقايسۇن، — دېدى.

خوجام دۇئا قىلىۋېدى، قېرىنىڭ قۇلىقى ساقايدى. ئۇ يەنە:

— مېنىڭ تامىقىم ھەسەلدۇر، مېنى ھەزرىتى ئىلى مۇشۇ ھەربىلەرگە تاپشۇرغانىدى. ئۇلار ماڭا ھەسەل بېرىدۇ. مېنى ئوتقا سالدىڭلار لېكىن كۆيمىدىم، چۈنكى مەن دائىم ئىنجىل ئوقۇيمەن. بۇ شۇنىڭ شاراپىتىدىندۇر، — دېدى، بىردەم تىنىۋالغاندىن كېيىن

يەنە دۇناجات قىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى، ــ ئەي ياراتقۇچى ۋە پەرۋىش قىلغۇچى ئىگەم، ئۇشبۇ بەندەڭ باھاۋىددىنىڭ ئىبادىتى دەرگاھىڭدا (ئالدىڭدا) ھەق بولغان بولسا، مېنىڭ جېنىمنى مۇشۇ دۇستوڭنىڭ ئالدىدا ئالغايسەن!...

قېرى شۇنداق تەلەپ قىلدى ــ دە، كەينىدىنلا «ھەق» دەپ جان بەردى. ھەممەيلەن ئۇنىڭ ئەھۋالىغا يىغلاشتى. ئۇنى يۇيۇپ تاۋۇتقا سالدى، خوجام باھاۋىددىن نامىزىنى ئوقۇدى ــ دە، تۆپە راققا كۆمۈشتى. خوجام:

ــ ھەي ئەمىر تېمۇر، ھەرۋاقىت بىر ئىشقا ئاجىزلىق قىلساڭ «ياپىرىم نەقىشبەنت!» دېگىن. بىز سېنىڭ ھالىڭدىن ۋاقىپ بولىمىز. ــ دېدى.

ساھىبقىران كىشىۋەتتە ئۆلىمەستىن ئىلگىرى ئۇنىڭغا: «بوۋا ماڭا نەسىھەت قىلىڭ!» دەپ تەلەپ قىلىغانىدى. بوۋاي ئەمىر تېمۇرگە:

ــ ھەي ئەمىر تېمۇر، بۇ سۆزۈمنى ئىبرەت كۆزۈڭنى ئېچىپ، ئەقىل قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغىن ۋە بۇنىڭغا ئەمەل قىل. بۇنىڭدىن كۆپ پايدا يېتىدۇ، ــ دېدى ــ دە، نەزمە بىلەن بۇ نەسىھەتنى قىلدى.

مەن سۆز دېدىم، ئاڭلا ئەي تېمۇر شاھ،
ئالەم ئىشىدىن سەن بولغىن ئاگاھ.
كۆرگىلىكى جاھان ماداری يوقتۇر،
بارچە ئىشلارنىڭ ئېتىبارى يوقتۇر.
دۇنيا ھارۇنىغا بولمىغىن مەغرۇر،
بۇ پانودىن ئەيلىگىن دۇر.
ئادەم ئاتىمىز، ھاۋا ئانىمىز،
نۇھ نەبى ئۆتتى بارچەگىز.

كۆر، كەتتى قايان يافەسۇ ۋە شام،
ئۇھنىڭ بالىسى ئىدى ھەم ئۇخام.
جەمشىت[48]، زوھاك[49] ھەم كىيو مەرەس،
كىم بولدى جاھاندا ئۇنىڭغا ۋارىس.
چۈن ئاپرا سىياپ، زال ۋە رۇستەم،
دۇنيانى تاشلاپ ئۆلدى بارى ھەم.
كۆر، كەتتى بۇ چىگگىز ھەم ھالاكۇ،
كىم كەيمپ قىلسا ناس دەپ تاماكۇ.
دۇنيا مىسالى بىر كېلىنچەك،
ھەر كىمگە جىلۋە قىلار ئەندەك.
ئەقىلنى ئالۇر ئاشۇ زامانى.
شۇ دەم ئۇنۇتۇر كەلگەن ماكانى.
بۇ پانو كەچۈردى كۆپ كويا‌ۋنى،
ياۋدۇركىم ئەل ئەيلىمەس بىرا‌ۋنى.
بارچە ئىشتا جاپاسى كۆپتۇر،
شۇۋە قىلىدۇ ۋاپاسى يوقتۇر.
ھەر كۇندە ئۆزىنى كېلىنچەك بىلىپ،
كۆپ ئەرنى ئۆزىگە قىلدى تەلەپ.
ھەر ساقنى تاپسا جىلۋە قىلدى،
ئەقىلنى يۇتتۇردى، تەلۋە قىلدى.
گاھ ئەقىلغە كەلسە ئۇ يېگانە،
چۈن ئەيلىدى گەردىشى زامانە.
دۇنيا ھەۋىسگە ئالدىشور ئول،
مېھىر بىلەن قويىدۇ ئاڭا كۆكۈل.
بىر كۈن ئۇنىڭ كۆتىگە تېپەرلەر،
زەھەر سۈيىنى يۇيۇنۇشقا چاچارلەر.
«چىققىن!» دېگەي بۇ ئۆيدىن ئۇ شۇئان،

يوق سۆزلىگۈدەك كىشى ئاڭا دەرمان.
بىزار بولۇر ئۇنىڭدەك ئەردىن،
تەپكەيكى كۆتىگە: «چىق بۇيەردىن!»
بۇ ئۆيدە ئۇنىڭ قارارى بولماس،
چىقماي دېسە ھېچ مادارى بولماس.
بۇنداق كېتىدۇ نىزا، رەھىم، زار،
يولداش يوق ئاڭا ھەم يەنە يار.
دۇنيا بېشىڭ ئۆچۈن بىر تۇگمەن،
بۇغداي كەبى ئۇن بولۇر بارى تەن.
ھېچكىمۇ جاھاندا بولمىدى شاد،
كۆڭ تونلۇق پەلەكتىن ئەتتى پەرياد.
نېچۈن بۇ پەلەكنىڭ كۆڭ لىباسى،
جەۋرى، ستەمنىڭ يوق ئىنتىهاسى.
دۇنيا يەتتە باشلىق ئەجدىهادۇر،
مەڭگۈ ئوي جەۋر ۋە جاپادۇر.

ئاشۇ نەسىھەتلەردىن كېيىن كىشىلەتتە بۇ دۇنيادىن ئۈ دۇنياغا سەپەر قىلدى.

ساھىبقىران بۇ يەردىن كۆچۈپ ئۇزاق قورغىنغا يېقىن بىر يەرگە كېلىپ چۈشتى.

تەرسالار: «ئىنجىل كىشىلەتتىن ئەمىر تېمۇرگە قاپتۇ» دەپ ئاڭلىدى. چۈنكى بۇ ئىنجىل ئەيسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۇنىڭغا قالغانىدى. ھەممە ئوروس موللىلىرى يىغىلىپ، ساھىبقىرانغا: «بىزگە رۇخسەت بولسا بېرىپ ئىنجىلنى تاۋاپ قىلساق» دەپ خەت يېزىشتى. ساھىبقىران ماقۇل بولدى. 4000 ئوروس موللىلىرى كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئۆسكەنىدى. بەزىلىرى مۇزدىكا بىلەن تەڭكەش قىلىپ ئۆز

يوق سۆزلىگۈدەك كىم ئاڭا دەرمان.
بىزار بولۇر ئۇنىڭدەك ئەردىن،
تەپكەيكى كۆتسگە: «چىق بۇيەردىن!»
بۇ ئۆيدە ئۇنساڭ قارارى بولماس.
چىقماي دېسە ھېچ مادارى بولماس.
بۇندىن كېتىدۇ نىزا، رەھىم، زار،
يولداش يوق ئاڭا ھەم يەنە يار.
دۇنيا بېشىڭ ئۇچۇن بىر تۇگمەن،
بۇغداي كەبى ئۇن بولۇر بارى تەن.
ھېچكىمۇ جاھاندا بولمىدى شاد،
كۆڭ تونلۇق پەلەكتىن ئەتتى پەرياد.
نېچۇن بۇ پەلەكنىڭ كۆڭ لىباسى،
جەۋرى، ستەمنىڭ يوق ئىنتىھاسى.
دۇنيا يەتتە باشلىق ئەجدىھادۇر،
مەڭگۇ ئوي جەۋر ۋە جاپادۇر.

ئاشۇ نەسىھەتلەردىن كېيىن كىشىلەتمت بۇ دۇنيادىن ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى.

ساھىبقىران بۇ يەردىن كۆچۈپ ئۇزاق قورغىنغا يېقىن بىر يەرگە كېلىپ چۈشتى.

تەرسالار: «ئىنجىل كىشىلەتمتتىن ئەمىر تېمۇرگە قاپتۇ» دەپ ئاڭلىدى. چۈنكى بۇ ئىنجىل ئەيسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۇنىڭغا قالغانىدى. ھەممە ئوروس موللىلىرى يىغىلىپ، ساھىبقىرانغا: «بىزگە رۇخسەت بولسا بېرىپ ئىنجىلنى تاۋاپ قىلساق» دەپ خەت يېزىشتى. ساھىبقىران ماقۇل بولدى. 4000 ئوروس موللىلىرى كېلىشتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئۆسكەنىدى. بەزىلىرى مۇزىكا بىلەن تەڭكەش قىلىپ ئۆز

تملدا ئوقۇپ كېلىشتى. ئۇلار كېلىپ ئەمر تېمۇرنىڭ ئىنجىلىنى قەزىل چېدىرنىڭ ئىچىدىكى تەخت ئۈستىگە قويۇپ قويغانلىقىنى كۆردى. ئۇلار:

— بىزنىڭ ئەقىدىمىزدە قەزىل كىيىم ۋە قەزىل چېدىرنى يامان دەپ ھېسابلايمىز، — دېگەنىدى، ساھىبقران دەرھال بۇيرۇپ قارا چېدىر ئورنىتىپ بەردى. ئاندىن كېيىن ئوروس مولىلىرى كېلىپ ئىنجىلغا سەجدە قىلىشتى. ساھىبقران 700 جاڭزىلىق چىگگىزخاننىڭ چېدىرىنى تىكتى. ئۇلار ساھىبقرانغا سەجدە قىلىشتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ دىنىي قائىدىسىدە «سەجدەت تەھىييات» بەرزىندى. بۇ ئىشنى ئەمر تېمۇر توسۇمىدى. ئەمىرلار ئۇنىڭغا:

— ئەمر ئەپەندىم، نېمىشقا توسۇمىدىڭىز؟ — دەپ سورىدى، ساھىبقران:

— بۇنى مەن ئۇلارغا بۇيرۇمىدىم، زىيىنى يوق، — دەپ جاۋاب بەردى. ئوروس مولىلىرى ئىنجىلنى ئېلىپ كېتىشنى تەلەپ قىلىشتى. ئەمر تېمۇر ئۇلارغا:

— ماڭا ھەدىيە تېرىقسىدە ئۇزاق قەلئەسىنى بېرىپ، ئىنجىلنى ئېلىپ كېتىڭلار، — دېگەنىدى، ئۇلار:

— ئەمر تېمۇر، بىز سىزنىڭ دىنىڭىزگە كىرمەيمىز، — دېيىشتى.

— ئەمىسە ھېلىقى تەلەپنى قوبۇل قىلىڭلار!

مولىلار ماقۇل بولۇشۇپ زالا تاۋۇسنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— شەھەرنى ئەمرتېمۇرگە ھەدىيە قىلىپ بەرگىن. بىز ئىنجىلنى ئېلىپ كېتەيلى، — دېۋىدى، زالا تاۋۇس ئۇنىمىدى. ئۇ:

— ئەگەر مەقسىتىڭلار ئىنجىلنى ئالماق بولسا، مەن ئىنجىلنى سىلەرگە ئېلىپ بېرەي! دېدى — دە، ئۈستىگە ساۋۇت، دۇبۇلغىلىرىنى كېيىدى. قىلىچ ـ قالقانلىرىنى ئېلىپ ئوق

تەسىر قىلالمىغۇدەك بولدى. ئۆزى يالغۇز شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ لەشكەرلىرىدىن بىرقانچىسىنى ئۆلتۈردى. لەشكەرلەر ئەمىر تېمۇردىن بۇيرۇق بولمىغاچقا ئۇنىڭغا قورال ئىشلەتمىدى. ئۇ ئىلگىرىلەپ كېلىۋاتقىنىدا ساھىبقىران:

— ئۇرۇڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى.

لەشكەرلەر بىردىنلا قوزغىلىپ ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇرۇشتى. لېكىن ئۇنىڭغا قىلىچ ـ ياراق تەسىر قىلمىدى. ئۇ ساھىبقىرانىڭ ئالدىغا كەلگىچە ئۆزىنىڭ تىلىدا:

— يا، زالا تاۋۇس ناچالنىڭ ئۇزاق ئات كىشىپۇتىت مىبىرال فالتىر ۋات ئىتاكايا بىراشۇ، — دەپ ئەرز قىلدى.

ئەمىر ئۇنىڭ تىلىغا چۈشەنمىدى. مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە ئىككى ئۇچلۇق ئوقنى ياسىغاسىلىپ ئىككى كۆزىنى قارىلاپ شۇنداق ئېتىۋىدى. زالا تاۋۇسقا ئوق تېگىپ، ئۇ يۈزىچە يەرگە يىقىلدى. دەرھال ئۇنىڭ بېشىنى كەستى. شۇنداق قىلىپ ئورۇسلار ئۇزاق شەھىرىنى ساھىبقىرانغا بەردى.

ئەمىر تېمۇر بىرقانچە كۈن بۇ يەردە تۇرۇپ ئارام ئالدى. ئورۇسلار يەنە ئەمىر تېمۇرگە 1000 ھەمىيان ئالتۇن بەردى. ئەمىر تېمۇر ئىنجىلنى ئورۇسلارغا بېرىۋەتتى. ئاندىن كېيىن قارا قۇرۇم تەرەپكە يۈزلەندى.

قارا قۇرۇمغا بېرىپ شەھەر قەلئەسىنى 40 كۈنگىچە قامال قىلدى. بىر كېچىسى ئەمىر تېمۇرنىڭ قۇلىقىغا ناله ـ زار، يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەمىر تېمۇر شۇ ئاۋاز تەرەپكە بېرىپ بىر يىگىتنى كۆردى. يىگىت ئالدىغا بىر بۇتنى قويۇپ يىغلاپ ئۇنىڭدىن مۇراد ـ مەقسىتىنى تىلىمەكتە ئىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنەلمىدى. تىلماچنى چاقىرتىپ گەپ سورىتۇپدى، يىگىت:

— مېنىڭ ئىسمىم شەمىر دوخت، بۇرۇنقى زاماندا مېنىڭ

تەسىر قىلالمىغۇدەك بولدى. ئۆزى يالغۇز شەھەر دەرۋازىسىدىن چىقىپ، ئەسىر تېمۇرنىڭ لەشكەرلىرىدىن بىرقانچىسىنى ئۆلتۈردى. لەشكەرلەر ئەسىر تېمۇردىن بۇيرۇق بولمىغاچقا ئۇنىڭغا قوزال ئىشلەتمىدى. ئۇ ئىلگىرىلەپ كېلىۋاتقىنىدا ساھىبقىران:

— ئۇرۇڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى.

لەشكەرلەر بىردىنلا قوزغىلىپ ئۇنىڭغا قىلىچ ئۇرۇشتى. لېكىن ئۇنىڭغا قىلىچ ـ ياراق تەسىر قىلمىدى. ئۇ ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىغا كەلگىچە ئۆزىنىڭ تىلمدا:

— يا، زالا تاۋۇس ناچالنىڭ ئۇزاق ئات كىشىپۇتىت مىبرال فالتىر ۋات ئىتاكايا بىراشۇ، — دەپ ئەرز قىلدى.

ئەسىر ئۇنىڭ تىلىغا چۈشەنمىدى. مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە ئىككى ئۇچلۇق ئوقنى ياسىغاسىلىپ ئىككى كۆزىنى قارىلاپ شۇنداق ئېتىۋەتتى. زالا تاۋۇسقا ئوق تېگىپ، ئۇ يۈزىچە يەرگە يىقىلدى. دەرھال ئۇنىڭ بېشىنى كەستى. شۇنداق قىلىپ ئۇرۇسلار ئۇزاق شەھىرىنى ساھىبقىرانغا بەردى.

ئەسىر تېمۇر بىرقانچە كۈن بۇ يەردە تۇرۇپ ئارام ئالدى. ئورۇسلار يەنە ئەسىر تېمۇرگە 1000 ھەمىيان ئالتۇن بەردى. ئەسىر تېمۇر ئىنجىلىنى ئورۇسلارغا بېرىۋەتتى. ئاندىن كېيىن قارا قۇرۇم تەرەپكە يۈزلەندى.

قارا قۇرۇمغا بېرىپ شەھەر قەلئەسىنى 40 كۈنگىچە قامال قىلدى. بىر كېچىسى ئەسىر تېمۇرنىڭ قۇلىقىغا ناله ـ زار، يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەسىر تېمۇر شۇ ئاۋاز تەرەپكە بېرىپ بىر يىگىتنى كۆردى. يىگىت ئالدىغا بىر بۇتنى قويۇپ يىغلاپ ئۇنىڭدىن مۇراد ـ مەقسىتىنى تىلىمەكتە ئىدى، ئەسىر تېمۇر ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى چۈشىنەلمىدى. تىلماچنى چاقىرتىپ گەپ سورىدى، يىگىت:

— مېنىڭ ئىسمىم شەسىر دوخت، بۇرۇنقى زامانىدا مېنىڭ

ئاتا ـ بۇۋىلىرىم بۇ شەھەرلەرگە بەگ ـ خان ئىدى. بۇگۈنكى كۈندە مەلىكە كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ بۇ شەھەرنى ئالدى. مەن بۇتۈن سەلتەنەت تەختىمنى قايتۇرۇپ ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلماقتىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا:

ـــ بۇ يۇرتلارنى ئالسام ساڭا بېرەي، ـــ دەپ ئەھدە قىلدى.

ـــ قولۇمدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىلىمەن، بۇ قورغاننىڭ ئاستىدا ـــ خەندەكنىڭ قىرغىقىدا بىر قوڭغۇراق بار، خەندەكنىڭ بىر چېتى دېڭىزغا پاسىل. بۇ قوڭغۇراق ئۈچ تەرەپكە تولغانسا سۇ يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈپ شەھەرنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ، سۇل تەرەپكە بۇرالسا سۇ پەسلەپ دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ ـ دە، خەندەك قۇرۇقدىلىنىپ قالىدۇ، ـــ دېدى يېگىت. ساھىبقىران دەرھال قوشۇن بىلەن كېلىپ قوڭغۇراقنى ئۈچ تەرەپكە بۇرىۋىدى، شەھەرنى سۇ بېسىپ، ئادەملىرى ھېچنەگە قاچالمىدى. ھەممىسى توپاندا قالدى، ئۆلۈپ تۈگەشتى. كېيىن قوڭغۇراقنى سولغا بۇرىۋىدى، سۇ دېڭىزغا قۇيۇلدى. ئەمىر تېمۇر شەھەرگە كىردى. 900 مىڭغا يېقىن كىشى سۇدا ئۆلمىگەنىدى، بۇ سۆز مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن.

ئەمدى سۆزنى مىرزا شاھروخ تۆرەدىن ئاڭلايلى.

مىرزا شاھروخ تۆرىنى زالا تاۋۇسنىڭ بۇيرۇقى بىلەن 40 كىشى باغلاپ، يالاپ ئېلىپ ماڭدى. بىر توقايلىققا كەلگەندە، ھەممىسى ھاردۇق ئالغاچ شاراب ئىچىشتى. مەست بولۇشقاندىن كېيىن، بىر ـ بىرىنى مازاق قىلىشىپ، 20 سى بىر تەرەپ، يەنە 20 سى بىر تەرەپ بولۇپ جەڭگە چۈشتى. بىر تەرەپ مەغلۇپ بولۇپ، يەنە بىر تەرەپ غەلىبە قىلدى. تۆرە مەغلۇپ بولغۇچىلارغا ئاستاغىنا:

— مېنى بوشىتىپ قويساڭلار، سىلەرگە ياردەم قىلمەن، — دېۋېدى. ئۇلار دەرھال ئۇنىڭ پۇتىغا قوللىرىنى بوشىتىپ، ئاتىسىغە ۋە قورال - ياراق بەردى. تۆرە شۇنداق جەڭ قىلدىكى بىر چۆگۈن چاي قاينىغىچىلىك ۋاقىتتا ھېلىقى 20 كىشىنى ئۇ ئالەمگە ئەۋەتىۋەتتى. قالغانلىرى تۆرىنى باغلاشقا تەمشەلگەندى. تۆرە:

— ماڭا چىقىلماڭلار، بۇ 20 كىشىنىڭ خوتۇن - بالىلىرى ئەلۋەتتە موسكۇادا باردۇ. ئەرلىرىنى سوراپ بېمەدەپ جاۋاب بېرىسىلەر؟ — دېدى. ئۇلار تۆرىنى قويۇپ بېرىپ، ئۆزلىرى ھەرتەرەپكە قېچىپ كېتىشتى. تۆرە پىيادە يول يۈرۈپ موسكۇا تەرەپكە قاراپ مېڭىۋەردى. يولدا يامغۇردا قالدى - دە، بىر غارنى تاپتىپ ئىچىگە كىردى. غاردا بىر ئادەم ئۇخلاپ ياتاتتى. يېنىدا بىر قۇل بالا قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇ تۆرىنى كۆردى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ قولىغا بىر خىل سازنى ئالدى. بۇ ساز قەدىمىي تۈمشۇقچىلىك بار ئىدى. بۇ سازنى ئارغىنون (ئىنگلىز گارمونى) دەپ ئاتىشاتتى. ئۇ بالا ئۇنى شۇنداق چالدىكى، تۆرە ھوشىدىن كېتىپ يىقىلدى. ئۇ ھوشىغا كەلگەندە پۇت - قولى باغلاقلىق ئىدى.

— مېنى نېمىشقا باغلاپ قويدىڭىز؟ — دەپ سورىدى تۆرە ھېلىقى كىشىدىن.

— ئېتىك نېمە؟ نەدىن كەلدىك؟ نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ كىشىمۇ تۆرىدىن.

— سەمەر قەبىلىسىدىن كېلىۋاتىمەن. موسكۇانى تاماشا قىلاي دەپ چىققۇچىدىم، يولدا يامغۇر يېغىپ كەتتى. شۇڭا بۇ غارغا كىرىدىم، — دېدى تۆرە. ھېلىقى ئادەم:

— مەن سېنى، موسكۇادىن كەلگەن ئادەم ئوخشايدۇ، دەپ ئەندىشە قىلىپتىمەن. سەمەر قەبىلىسىنىڭ ئەمدى بىل

دىم. — دېدى - دە، تۆرىنىڭ پۈتۈ - قوللىرىنى بېشىۋەتتى.
— مېنى، — دېدى ئۇ ئادەم ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، — مەن كىم يەغىپۇر دېيىشىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ مەلىكىسى بىلەن ۋەزىرى ماڭا دۇشمەن. ئەگەر مېنى تېپىۋالسا ئۆلتۈرىدۇ. بۇ ئارغىمىنىنى كۆرۈڭ. ئۇنى فەرەڭ ئەللىرىدىن سېتىۋالغانىمەن، ھەركىم ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىسا دەرھال بىھوش بولىدۇ. كۆپلىگەن ئادەملەر بۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ھالاك بولۇشقان.
— بۇ ئىلىم ھېكمەت بىلەن ياسالغان بولسا كېرەك، — دېدى تۆرىمۇ، — بۇنىڭ سىرىنى چۈشەندۈرۈپ بېرسىڭىز؟
— راست ئېيتىسىز، بۇ ئارغىمۇنىنى ياسىغان سەنئەتكار ئەيسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدۇر. بۇنىڭغا ئۇ زاتنىڭ دۇئالىرى يېغىش لانغاندۇر. ئەگەر بىراۋ ماڭا قەست قىلماقچى بولسا، دەرھال ئارغىمۇنىنى چالىمەن، ئۇ كىشى ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىدۇ. مەن ئۇنى باغلاپ ئاندىن ئۆلتۈرىمەن، — دېدى ھەكىم.
— ھەي ئەپلاتۇنچە ھەكىم، سىزنىمۇ ئۆلتۈرۈشنىڭ چارىسى بارمۇ؟ — دەپ سورىدى تۆرە ھەكىمدىن.
— ھەي بالا، بۇ سىرنى بىلمۇپلىپ مېنى ئۆلتۈرەي دەمسەن نېمە؟ — دېدى ھەكىم. تۆرە ئۇنداق ئەمەسلىكىگە قەسەم ئىچىپ بەردى. ئاندىن كېيىن ھەكىم:
— مېنى ھېچكىشى ئۆلتۈرەلمەيدۇ. مېنىڭ ئاۋازىمنى ۋە ئارغىمۇنىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمايدىغان گاس ئادەملا مېنى ئۆلتۈرەلىشى مۇمكىن، — دېدى.
تۆرە بىرقانچە كۈن ھەكىم يەغىپۇرنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ئاندىن كېيىن ھەكىمدىن رۇخسەت ئېلىپ موسكۇا تەرەپكە قاراپ يۈزلەندى. ھەكىم تۆرىنىڭ قولىغا بىرپارچە خەت قىلىپ بەردى ۋە:
— پالانى يەردە چېچى بېلىگە چۈشكەن بىر قەلەندەر بار،

مۇشۇ خەتنى ئېھتىيات بىلەن ئۇنىڭغا بەرگىن، كىشى كۆرمىسۇن، ــ دەپ تاپىلىدى. تۆرە يولغا چۈشۈپ موسكۇانىڭ دەرۋازىسىغا يېتىپ كەلدى. شەھەرنىڭ قورغانلىرى تاشتىن ياسالغانىدى. ھەربىر بۇرجەككە بايراقلار ئېسىلغان، ھەربىر پوتەيدە زەمبىرەكلەر، مىلتىقلار تەخلەپ قويۇلغانىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىر مىڭ قەشىدا ئىككىدىن قاراۋۇل كېچە ــ كۈندۈز پوستا تۇراتتى. شەھەرنىڭ 40 دەرۋازىسى بار ئىدى. تۆرە شەھەرگە كىردى ــ دە، يولدا ئۇخلاپ ئەتىسى ھەلىكە ئاق شەيخنىڭ ئوردىسىغا باردى. ئوردىنىڭ تاملىرى 72 خىل تاشلاردىن ياسالغانىدى. ھەلىكە ئاق شەيخنىڭ پايتەختىنى مۇشۇ ئىدى. تۆرە كىچا ــ رەستىلەرنى، بازارنى ئارىلاپ تاماشا قىلدى. ھەممە يەر ھەددىدىن تاشقىرى بىزەپچىلىك ئىدى. بەزى دۇكانلاردا ھاراق ــ شاراب، پۇتلەرنى خوتۇن كىشىلەر سېتىپ ئولتۇراتتى. ئۇلاردا يۈزنى ياپمىغان ئىش يوق ئىدى. تۆرە ئايلىنىپ يەنە بىر يەرگە كېلىپ كۆردىكى، چاچلىرى بېلىگە چۈشكەن بىر كىشى كۆلنىڭ ئوستىدە ئولتۇراتتى. ئادەملەر ئۇنى تاۋاپ قىلىشماقتا ئىدى. ھەكىم ئېيتقان بەلگىلەرنى مۇشۇ ئادەمدە كۆرگەن تۆرە ئۇنى تاۋاپ قىلدى ــ دە، خەتنى بەردى. ئۇ خەتنى كۆرگەندىن كېيىن تاجىك تىلىدا:

ــ مېنى ۋەزىر ئەچچە مەرتىۋە ئۆلتۈرۈشكە قەست قىلغانىدى. خالايىق مېنى بۇ ئەھۋالدا كۆرۈپ تەلۈە ھەم سارالىق دەپ ئۆلتۈرۈشتىن توستى. ئەي يىگىت، مەندە بىر قۇتا بار. ئۇنى ۋەزىرنىڭ قېشىغا ئېلىپ بار، ۋەزىر بۇ قۇتىنى ئېچىپ ھالاك بولسا ئەجەب ئەمەس، ــ دېدى.

تۆرە قۇتىنى كۆردىكى، قۇتىنىڭ ئاغزى پېچەتلەنگەنىدى. تۆرە ئۇنى ئالدى ــ دە، ۋەزىرنىڭ ھويلىسىنى ئىزدەپ ئىشىككە كەلدى. دەل شۇ چاغدا پۈتۈن ۋىلايەتلەرنىڭ بەگلىرى ۋەزىرنىڭ

ئالدىدا ئىدى. تۆرە قۇتىچاقنى كەلتۈرۈپ ۋەزىرنىڭ ئالدىدا قويدى. ۋەزىر تۈرك تىلىنى بىلەتتى.

— ھەي تۈرك بالىسى، — دېدى ۋەزىر، — قەيەردىن كەلدىڭ؟ نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟

— ئەمىر تېمۈر ساھىبقىراننىڭ ئوغلى بولىمەن. ئاتام كۆپ سوۋغاتلىق مال بىلەن بىزنى بۇياققا ئەلچىلىككە ئەۋەتكەنىدى. پالانى يەردە ماللىرىمىزنىڭ ھەممىسىنى قاراقچىلار بۇلاپ كەتتى. ئاران ئۇشبۇ قۇتىنى ئېلىپ قاچالىدىم. ئاتام بۇ قۇتىچىنى ۋەزىرگىلا بەرگىن دېگەنىدى، ئەمدى بۇ قۇتىنى ئۆز قولىڭىز بىلەن ئاچقايسىز، — دېدى تۆرە.

ۋەزىر بۇ ئىشلارنى خېلى ئۇزۇن تەھلىل قىلدى. تۆرە تۇرۇپ - تۇرۇپ قۇتىنى ئېچىشقا ئۇندەيتتى. ۋەزىر تۆرىدىن:

— بۇ قۇتىنىڭ ئىچىدە نېمە بار؟ — دەپ سورىغانىدى، تۆرە:

— بىلمىدىم، ئاتام ماڭا نېمە بارلىقىنى دېمىگەن، — دېدى. قازا يەتكەنمىدىكىن، ئەيتاۋۇر شۇ يەردە ۋەزىرنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى ئويناپ يۈرگەنىدى. ئۇ قۇتىچىنى كۆرۈپ قالدىدە، قىزىقىپ، ئۇنى تالاشتى. قولىنى تەگكۈزۈشى ھامان، قۇتا پارتلاپ، بالا ئۆلدى. ۋەزىر:

— تۆرىنىڭ قول - پۇتلىرىنى باغلاڭلار! — دەپ بۇيرۇدى ۋە ئۇ باغلانغاندىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى، — ھەي يىگىت، راستىنى ئىيتقىن، بۇ قۇتىنى ساڭا كىم بەردى؟

— راستىنلا ئاتام بەردى، — دېدى تۆرە. ۋەزىر:

— يالغان ئېيتىسەن، بۇ ھۈنەرنى ئۆزىبىك تۈركلىرى بىلمەيدۇ. ئەلۋەتتە سەن يەغپۇر ھەكىم بىلەن ئۇچرىشىپسەن، — دېدى - دە، تۆرىنى قىيىن - قىستاققا ئېلىپ ئازابلىدى. تۆرە ھېچ ئىلاج قىلالماي ۋەقەنىڭ راستىنى ئېيتىپ بەردى. ئۇلار

هېلىقى قەلەندەرنى ئاختۇرۇپ هېچنەدىن تاپالمىدى. يەنە تۆرىنى «يەغپۇر هەكسم نەدە» دەپ قىينىدى. تۆرە ئىلاجسىز هېلىقى غارنى ئېيتىپ بەردى. ۋەزىر 100 كىشىنى قوراللاندۇرۇپ ئەۋەتـكەندى، بىرقانچە كۈندىن كېيىن 20 چە كىشى قـولاق - بۇرۇنلىرى كېسىلگەن هالدا قېچىپ كەلدى، ئۇلار:

ـ غارنى تېپىپ ئىچىگە كىرسەك، يەغپۇر هەكسم قۇلىغا «ئارغىمونىنى چال» دەپ بۇيرۇدى. ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ هەممىمىز هوشسىزلىنىپ كېتىپتىمىز، كۆپلىرىمىزنى ئۆلتۈرۈپ، قالغانلىرىمىزنىڭ قۇلاق - بۇرۇنلىرىمىزنى كېسىپ قايتۇردى. — دەپ مەلۇمات بېرىشتى. ۋەزىر يەنە تۆرىنى «يەغپۇر هەكسمنى تۇتۇشنىڭ يوللىرىنى ئېيتىپ بېرىسەن» دەپ قىينىدى، تۆرە زادى ئېيتقىلى ئۇنىمىدى، لېكىن ئازابنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئۆلگۈدەك بولۇپ، ئاخىر ئىلاجسىزلىقتىن:

— گاس ئادەم بولسا، هەكسمنى تۇتقىلى بولىدۇ، — دېدى. ۋەزىر قەيەردە گاس بولغان بولسا يغمپ توپلىمىدى. 500 دەك گاس يىغىلدى. ئۇلارغا ئىشارەت بىلەنلا مەقسەتنى ئۇقتۇرغىلى بولاتتى. ۋەزىر ئۇلارغا:

— هەكسم يەغپۇرنى ئۆلتۈرسەڭلار، سىلەرگە نۇرغۇن مۇكاپات — سوۋۇنچە بېرىمەن! — دەپ ۋەدە بەردى.

گاسلار غارغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، قۇل بالا ئارغىنونىنى شۇنچە قاتتىق چالغان بولسىمۇ، ئۇلارغا كار قىلمىدى. ئۇلار يەغپۇر هەكسمنى ئۆلتۈرۈپ بېشىنى ۋەزىرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. تۆرە ئېيتقان سۆزىگە پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ پايدا بەرمىدى. ۋەزىر تۆرىگە تون - سەرپاي كىيگۈزدى، ئۇنى دوستى سۈپىتى بىلەن يېنىدىن زادىلا ئايرىمىدى.

بىرقانچە كۈنلەر ئۆتكەندىن كېيىن، ئوچ كۈنگىچە شەھەر ئىچىدە ناغرا، دۇمباق چېلىندى، تۆرە:

— بۇ نېمە ئىشلار؟ — دەپ سورىۋېدى، ئۇلاردىن بىرى:

— بۈگۈن بىزگە بايرام كۈنىدۇر. مەلىكە ئاق شەيخ ھەر يىلدا بىر قېتىم ئادەملەرگە ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى.

دەرۋەقە ئۇلارنىڭ بۇ بايرىمى سەرتان (تومۇز) ۋاقتىدا بولاتتى. چۈنكى ھەزرىتى ئەيسا ئەلەيھىسسالام شۇ پەسلىدە دارغا ئېسىلغانىدى.

ۋەزىر مەركىگە بارماقچى بولۇۋېدى، تۆرە « مېنىمۇ بىرگە ئېلىپ بېرىڭ » دەپ تەلەپ قىلدى. ۋەزىر ماقۇل بولدى. ئۇلار ئەتىسى مەلىكە ئاق شەيخنىڭ ئوردىسىغا يېتىپ كېلىشتى. ھەممىسى كۆرۈنۈشخانىغا توپلىنىشقانىدى. ئۇ يەردىكى فونتانلاردىن سۇ چىقىپ ئېرىقلاردا ئېقىپ تۇراتتى. ۋەزىر تۆرە نى قالدۇرۇپ، ئۆزى ئىلگىرى باردى. بىردەمدىن كېيىن ھەرەم دىن نۇرغۇن چىرايلىق قىز خىزمەتكارلار چىقىپ كېلىشتى. ئۇ لارنىڭ كىيگەن كىيىملىرى ئاق. قولاقلىرىدا ھالقىلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يەنە كۆپلىگەن نازۇك بەدەن قىزلار چى قىشتى. ئۇلار تارغاق بىلەن چاچلىرىنى تاراپ، كۆزلىرىنى ئويىنا تىپ، ئەتراپلارغا كۆز سېلىپ كەلمەكتە ئىدى. يەنە بىرئازدىن كېيىن، كىمخابقا پۈركەنگەن بىر توپ قىز پورەكلەپ ئېچىلغان گۈللەردەك جىلۋە قىلىپ چىقىپ كەلدى. ئۇلار ئۆزلىرىگە باققانلارنى مەجنۇنغا ئايلاندۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى. بىردەمدىن كېيىن:

— كۆتۈر، كۆتۈر! — دېگەن ئاۋازلار كېلىشكە باشلىدى. ھەممىسى قاپىشۇبدى. ئالتۇن كەمەر باغلىغان 100 قۇل تەخ تىراۋانىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ كەلدى. تەختىراۋاندا مەلىكە ئاق شەيخ بار ئىدى. ھەيھات! ئۇنىڭ چاچلىرى يۇزىنىڭ ئىككى

يېنىغا ئايرىلغان، بېشىدا پۈپۈكلۈك تاج، بېلىدە ئالتۇن كەمەر بولۇپ، يۈزلىرى لەئىلدەك سۈزۈك، كۆزلىرى چولپاندەك نۇرلۇق، چىشلىرى دۇردەك تازا. لەۋلىرى مارجاندەك قىزىل، قېشى ھىلال ئايدەك ئىدى. ئۇ كىشىلەرنىڭ كۆزىنى خىرەلەشتۈرەتتى. ئۇنىڭ قۇياشتەك يۈزىنى كۆرگەنلەرنىڭ ھەممىسى ھەيرانلىق بىلەن بارمىقىنى چىشلەپ، مۇھەببەت دېگىزىغا غەرق بولۇشتى. ئاندىن كېيىن 300 قەۋل ئومۇت، 100 قۇل قىلىچ كۆتۈرگەن ھالدا چىقتى، يەنە 100 قۇلنىڭ قوللىرىدا تاپانچا، يەنە 100 قەۋلنىڭ قوللىرىدا بولسا يەلپۈگۈچ بار ئىدى. ھەممەيلەن بىر-دىنلا مەلىكىگە سەجدە قىلىشتى. لېكىن تۆرە سەجدە قىلمىدى. مەلىكە تەخت ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ۋەزىردىن سورىدى:

— بۇ يىگىت نەدىن كەلگەن؟ نېمىشقا ماڭا سەجدە قىلمايدۇ؟

ۋەزىر ئۇنىڭغا تۆرىنىڭ نەسەبلىرىنى تونۇشتۇردى. ئاندىن كېيىن مەلىكە تۆرىنى قېشىغا چاقىردى. تۆرە ئەدەب بىلەن مەلىكىنىڭ ئالدىغا باردى. مەلىكە تۆرىدىن تۇرلۇك سوئال سورىۋېدى، تۆرە بىر - بىرلەپ جاۋاب بەردى. مەلىكە:

— ھەي يىگىت، ماڭا نېمىشقا سەجدە قىلمىدىڭ؟ — دەپ سورىغاندى، تۆرە:

— بەزىنىڭ شەرىئىتىمىزدە خۇدادىن باشقىسىغا سەجدە قىلىش يوقتۇر، — دەپ جاۋاب بەردى. شۇ سۆزلەر بولۇۋاتقاندا بىر كىشى كېلىپ مەلىكىگە سەجدە قىلىپ. ئاندىن بىر نەرسە لەرنى دېدى. مەلىكە دەرھال ئورنىدىن تۇرغاندى، ئەمرالارنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. لېكىن ھېچكىم سۆز قىلمىدى. بىر ئازدىن كېيىن ئىشىكتىن بىر توپ قارا كىيىم كىيگەنلەر كىرىشىپ مەلىكىگە سەجدە قىلىشتى، ئاندىن كېيىن تۆت كىشى بىر ساندۇقنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كىردى. مەلىكە باشلىق ھەمەيلەن ئۇنىڭ

غا قاراپ يەتتە مەرتىۋە سەجدە قىلىشتى. ھېلىقى قارا كىيىم كىيگەن جامائەت ھەممىدىن مۇقىرى چىقىپ ئولتۇرۇشتى، باشقىلار ئولتۇرماي قاراپ تۇرۇشتى. تۆرە تىلماچتىن:

— بۇلار كىملەر؟ بۇ ساندۇقنىڭ ئىچىدە نېمە بار؟ — دەپ سورىدى.

— بۇلار، — دېدى تىلماچ، — ئورۇسنىڭ موللىلىرى بولىدۇ. بۇ ساندۇقتا ئەيسا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مىنگەن ئۇلاغلىرىنىڭ تۇۋىقى بار. بۇلار ھەزرىتى ئەيسانى خۇدانىڭ ئوغلى دەپ بىلىدۇ.

شۇئان ئورۇسنىڭ موللىلىرى:

— نېمىشقا بۇ يىگىت ساندۇققا سەجدە قىلمايدۇ؟ سەجدە قىلسۇن! بولمىسا ئۆلتۈرىمىز! — دېيىشتى.

— بىزنىڭ دىنىمىز ھەقتۇر. سىلەر بىلەن بەس - مۇنازىرە قىلىشىمەن. ئەگەر سىلەر غالىب كەلسەڭلار مەن قوبۇل قىلاي. — دېدى تۆرە.

ئورۇس موللىلىرى تۆرىدىن سورىدى:

— ئەيسا خۇدانىڭ ئوغلىدۇر! شۇنداقمۇ؟

— ئابدۇللادۇر، — دەپ رەت قىلدى تۆرە.

بىر ئورۇس موللىسى:

— ئىككىمىز ئىبادەتخانىغا بارايلى، ئۇ يەردە ئەيسانىڭ تاۋۇتى بار، قائىدە شۇكى، ئىككى كىشى دەۋا قىلىپ ئۇ جايغا بارسا، كىمنىڭ سۆزى يالغان بولسا شۇ غايىب بولۇپ كېتىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى.

تۆرە خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ، بۇ شەرتكە كۆندى. ئىككىسى ئىبادەتخانىغا كېلىشتى. تۆرە بىر چەتكە بېرىپ ناماز ئوقۇدى. ئورۇس موللىسى ئايىغىنى زەنجىرگە ئېسىپ، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ ئىنجىل ئوقۇدى. ئادەملەر ئىشىكنى ئېتىپ قويۇپ كېتىشتى

كەندى. يېرىم كېچە بولغاندا ئىبادەتخانىنىڭ ئۈستىدىن ياپيېشىل چاقناپ تۇرغان بىر قورال كەلگەن پېتى ئورۇس موللىسىنىڭ كاللىسىنى ئۈزۈپ تاشلىدى.

تۆرە قورقۇپ كەتتى، ئەما، شۇنىڭ بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنىنىڭ ھەقىقەتلىكىگە تېخىمۇ ئىشەندى. ئەتىسى ئورۇسلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ، موللىسىنىڭ ئۆلۈكىنى ئېلىپ، مەلىكە ئاق شەيخنىڭ قېشىغا كەلتۈرۈشتى. بەزىلىرى: «ئىبادەتخانىنىڭ قائىدىسى بويىچە، گۇناھكار غايىب بولار ئىدى. بىزنىڭ موللىمىز غايىب بولمىدى، ئۆلتۈرۈلدى. ئۇنى مۇشۇ يېگىت ئۆلتۈرگەن» دەپ، تۆرىنى ئۆلتۈرۈشكە تەمشەلدى. شۇ چاغدا غۇلغۇلا قىلىپ، بىر گۈرۇھ كىشىلەر كېلىشتى. بۇ ئادەملەر كونا سۈيىگە قاراۋۇللىق قىلاتتى. كونا سۈي دېگەن مۇنداق بىر ئىش ئىدى: ھاۋا سوغۇق بولغاندا بىر قىز بىلەن بىر ئوغۇلنى ياساندۇرۇپ ئاتقا مىندۈرۈپ زەبەق كېنىغا ئاپىرىپ، كاناينىڭ قىرغىقىدا تۇرغۇزۇپ «زەبەق» دەپ تۇۋلاتقۇزۇلاتتى. زەبەق دېگەن ئوغۇل ياكى قىز بالىنى ياخشى كۆرەتتى. چۈنكى ئۇ ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ نەزەرىدىن ئۆتكۈچىلەر ئىدى. ئاشۇ قاراۋۇللار يول بويى كارىزلارنى كولاپ باراتتى. كاناينىڭ ئۈستىگە چىققاندا كىم قىچقارسا، قىز ياكى ئوغۇل زەبەق يۇمىلانغان پېتى كاناينىڭ چىققىنىچە چاقىرغان كىشىنى ئېلىپ كېتەر ئىدى. ئەگەر ئادەمنى ئېلىپ كېتەلمىسە، زەبەقنىڭ كۆچى يوق دەپ ئالماياڭا قويياتتى. قاراۋۇللار كولاپ قويغان كارىزلاردىكى كونا سۈيىنى يېڭىپ ئالاتتى. بۇ ۋاقىتلار تازا قىشنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا توغرا كېلەتتى.

ئۇلار تۆرىنى زەبەق كېنىغا ئېلىپ بېرىشتى. تۆرە:

«خۇدا بۇيرۇسا، ئۈمىد قىلمەنكى كونا سۈي مېنى غەرق قىلمىس» دەپ ئويلىدى. تۆرە ھېلىقى يەرگە بارغاندا «زەبەق!»

دەپ ۋارقىرىدى ـ دە. ئارقىسىغا قاراپ قاچتى. كونا سۇي مەۋج ئۇرۇپ چىقىپ تۆرىنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ كەلدى ـ دە، ئۆزىگە تارتىۋېلىشقا باشلىدى. تۆرە ھەيران بولۇپ ياراتقۇچىغا تىلەندى:

مۇناجاتىم قوبۇل ئەتكىن ئىلاھىم،
ياراتقۇچى ئەگەر سەن پادىشاھىم.
ماڭا شۇ دەم ئۆزۈڭ رەھىم ئەيلە يارەب،
كەچۈرگىل كۆپ بولسىمۇ گۇناھىم.

تۇيۇقسىز چاچلىرى بەللىرىگە چۈشكەن بىر قەلەندەر پەيدا بولدى. بىر شىشىنى ئېلىپ كېلىپ، ئىچىدىكى سۇيۇقلۇقنى تۆرىنىڭ ئۈستىگە چاچتى. زەبىقلار ئاجىرىلىپ، قۇۋۇتى كېتىپ، تۆرىنى ئېلىپ كېتەلمىدى. تۆرە قاچتى. قاراۋۇللار قانچە قوغلاشقان بولسىمۇ يېتەلمىدى. ئۇلار كۆرگەنلىرىنى مەلىكە ئاق شەيخنىڭ ئالدىدا بايان قىلدى.

ھېلىقى قەلەندەر تۆرىنى ئېلىپ بىر تاغنىڭ باغرىغا كەلدى. ئۇ يەغىپۇر مەكىمىنىڭ شاگىرتى ئىدى. تۆرە ئۇنىڭدىن سورىدى:

ـــ شىشىنىڭ ئىچىدىكى نېمە ئىدى؟

ـــ سىركە ئىدى. قاتىل زەبىق بولۇر، چۈنكى زەبىق ئەسلى شەھۋەتتۇر. ھۆكۈمالارنىڭ قارىشىچە، سىركە ئىچىمەك ئەرلەر ئۈچۈن ياخشى بولمايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭغا سىركە چېچىلدى، ـــ دەپ جاۋاب بەردى قەلەندەر. ئاندىن كېيىن تۆرىنىڭ ئالدىدا ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى.

تۆرە يولغا راۋان بولدى. ئۇچ كۈن يول يۈرگەندىن

كېيىن بىر توپ قارا كىيىنگەن ئادەملەرگە يولۇقتى. ئۇلار خو-
تۇنلىرىنى ۋە ئوغۇل - قىزلىرىنى ئېلىپ، ئۆيۈڭقىلىرىنى
ئات - كالىلارغا ئارتىپ يىغلاپ كېلىشمەكتە ئىدى. تۆرە ئۇلار-
نىڭ يۇرتىدىن ئايرىلىپ باشقا يەرگە كۆچكەنلەر ئىكەنلىكىنى
ھېس قىلدى. ئۇلار تۈرك تىلىنى چۈشىنەتتى. تۆرە ئۇلاردىن
سورىدى:

— سىلەرگە نېمە بولدى؟

— ھەي يىگىت، نېمە ئىشىڭ بار؟ — دەپ ئۇلار سىرىنى
ئېيتمىدى. ئۇلارنىڭ كەينىدىن يەنە بىرمۇنچە ئادەملەر كېلىش-
مەكتە ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى دېھقانلار ئىدى. ئۇلارنىڭ
چوڭلىرىمۇ بار ئىدى. تۆرە ئۇلارنىڭ ببگىنىڭ چاپىنىنىڭ پېشە-
دىن تارتىپ تۇرۇپ:

— ھەي بەگ ئەپەندىم، نەگە بارىسىز؟ بۇلار نېمىشقا
يىغلايدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھەي يىگىت، ھېنىڭ ئېتىم مىشغات ناسى، بۇلغار
شەھرىنىڭ ببگى بولىمەن. بۇلار بۇلغار خەلقىدۇر. يېقىندىن
بۇيان كېچىسى توپ - توپ ئادەملەر ھاۋا ئۇستىدە پەيدا بولۇ-
شىدۇ. ئۇلار قارا كىيىملىك بولۇپ، ئاستىدا ئات، قوللىرىدا قە-
لىچ، سەپ تارتىپ بىر - بىرى بىلەن جەڭ قىلىشىدۇ. ئالەم ئۇ-
لارنىڭ غوۋغاسى بىلەن تولىدۇ. ھەر كېچىسى مىڭلىغان قارا كە-
يىملىكلەر يەرگە يىقىلىپ ئۆلۈشىدۇ. ئۇلارنىڭ قېشىغا بارساق غا-
يىب بولۇپ كېتىدۇ، — دېدى بەگ.

— ھەي ببگىم، — دېدى تۆرە، — ئۇلار جىن - شايا-
تۇنلار. سىلەرنىڭ شەھرىڭلارنىڭ ئاسمىنىنى جەڭ مەيدانى قىلىپ
تۇ. ئۇلار ئۇزۇنارا ئاشكارا جەڭ قىلىشىپ يەنە غايىب بولۇشۇپ كېتە-
شىدۇ. مەن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن. ئەگەر سىلەر
مۇستۇلمان بولساڭلار، ئاشۇ بالانى ببشىڭلاردىن يىراق
قىلىمەن.

— سەن، — دېدى بەگ، — بىر كېچە ھېلىقى يەرگە بېرىپ ئۇخلىغىن، قايتىپ كەلگىنىڭدىن كېيىن بىز مۇسۇلمان بولايلى!

تۆرە ھېلىقى جايغا بېرىپ، دىۋە - پىرىلار ھەققىدە رىۋايەتلەرنى يازدى - دە، بىر يەرگە ئېسىپ قويۇپ، قاراپ ياتتى. كېچە بولغاندا بىر توپ ئادەم پەيدا بولدى ۋە ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ سەپ تۈزۈشتى. ھەممىسىنىڭ بويى قىسقا، قوللىرىدا قورال بار ئىدى. ئۇلار ئالەمنى قايلاپ كەتكىدەك غوۋغا قىلىشىپ جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. تۆرە تاڭ ئاتقۇچە ئۇلارنىڭ تاماشىسىنى كۆردى. ئۇلار ئەتىسى غايىب بولۇشتى. تۆرە ھەكىم قەلەندەر بىلەن بىللە يەنە رىۋايەتلەر پۈتتى ۋە جىنلارغا:

— ھەي جىنلار، بىلىپ قېلىڭلار، بۇلغار ئېلى مۇسۇلمان بولدى، ھەق يولنى تاپتى. ئۇلارغا سىلەردىن زىيان يەتسە خۇدانىڭ لەنىتىگە قالىسىلەر، — دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن جىنلار كەلمىدى.

تۆرە بۇلغارلارنىڭ قېشىغا «سۆيۈنچە» دەپ ياخشى خەۋەر ئېلىپ كەلدى. بۇلغار خەلقى يەنە ئەسلىدىكى ماكانلىرىنى تېپىۋېلىشتى. ھەممىسى مۇسۇلمان بولۇشتى. شەھەرنىڭ ئىچىدە مەسچىت سېلىشتى.

رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە (تېخى بۇ رىۋايەت مەخپىي ئىدى)، تۆرە نەچچە كۈن شۇ يەردە بولدى. بۇ يەردە كەچ كىرىپ، شەپەق غايىب بولماي تۇرۇپلا، يەنە سۇبھى نامايان بولدى. تۆرە بۇ ھادىسىنىڭ سىرىنى بىلمەكچى بولۇپ ئۇلاردىن سورىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر ئالىم كىشى بار ئىدى.

ـ بۇ شەپەقنى مەلىك ئىسگەندەر زۇلقەرنەيىن ھەزرەتلىرى كۆرگەن. ئۇنىڭ كىتابچىسى مەندە بار، ـ دېدى ئۇ كىشى ۋە كىتابچىنى تۆۋىگە بېردى، ـ ھەرقانداق جايدا تەشۋىشلىنىپ قالساڭ بۇ رىسالىنى ئوقۇغىن. ھەممە مۇشكۈلۈڭ يوقايدۇ.

تۆرە ئاتقا مىنىپ سەپەر قىلىپ بىرقانچە كۈندىن كېيىن بىر چوڭ توقايلىققا كەلدى. يەتتە بۇلغار تۆۋىگە ھەمراھ بولۇپ بىللە چىققانىدى. تۇيۇقسىزلا توقايلىقتىن يىلانلار چىقىپ ھېلىقى يەتتە كىشىنى يەپ كەتتى. تۆرە قېچىپ بىر ياغاچنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالدى. يىلانلارنىڭ كەينىدىن ياۋا تېكىلەر كېلىپ، يىلانلارنى تۇتۇپ يېدى. تۆرە تېكىلەردىن بىرنى ملتىق بىلەن ئېتىپ كاۋاپ قىلىپ يېدى. ئاندىن ھېلىقى كىتابچىگە قارىدى: ئۇنىڭدا: «بۇ توقايىنىڭ يالان يېزىدىن ئۆتىسەڭ، ئۇدۇلۇڭدا بىر تاغ كۆرۈنىدۇ. شۇ تاغنى ئۇدۇللاپ ماڭغىن. تاغدىن ئۆتۈپ كەلگەندىن كېيىن، ناھايىتى كۆپ قوي، يىلقىلارغا دۇچ كېلىسەن. ئۇنىڭدىنمۇ ئۆتكەندىن كېيىن يەنە ھېسابسىز قوي، يىلقىلارغا ئۇچرايسەن.» دېيىلگەنىدى. تۆرە كىتابتا كۆرسىتىلگىنى بويىچە ھېلىقى تاغدىن ئۆتتى. راستىلا ھېسابسىز قوي، يىلقىلارنى كۆردى. لېكىن ئۇلارنىڭ قېشىدا بىرەرمۇ ئادەم يوق ئىدى. قۇياشنىڭ دەرىجىسى ھەمەل بۇيىنىڭ 20 ـ سىگە يەتكەنىدى. سوغۇقنىڭ قاتتىقلىقى دەلۇە ئايلارنىڭ سوغۇقلۇق دەرىجىسىدىنمۇ قاتتىق ئىدى. ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن ئىس كۆتۈرۈلەتتى. تۆرە: «بۇ يەردە ئادەم بار» دەپ ئويلىدى. ئىزدەپ يۈرۈپ بىر جىراغا چۈشتى. سوغۇقنىڭ ياماناقلىقىدىن ئۇلەي دەپ قالدى. جىراغا بىر ئىشىكنى كۆرۈپ قالدى ۋە كېلىپ ئىشىكنى چەكتى، بىرى ئىشىكنى ئاچتى. تۆرە ئىچكىرى كىردى. يەرنىڭ ئاستىدا نۇرغۇن ئۆي سېلىنغانىدى. گۈياكى بىر شەھەرگە ئوخ

شايتتى. بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ يېمەكلىكى تۈگىگە، ئات، قوي ۋە ئۆچكىلەرنىڭ سۈتى ئىدى. يۈگدىن توقۇلغان چەكمەن كىيگەنىدى. ئىشەكنى ئاچقان كىشى تۆرىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. پادىشاھنىڭ كەيسىلىرىمۇ چەكمەن ئىدى. تۆرە:

— سىلەر كىم بولىسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

— بىز ئورۇسقا تەۋە ئادەملەردىن بولىمىز. بىزنىڭ يۇرتىمىز ھەممە يۇرتلاردىن ياخشىراقتۇر. بۇنىڭدىن باشقا شەھەرمۇ يوق بولسا كېرەك. بىز قۇياشقا قارايمىز. قۇياش جۇڭ دەرىجىسىگە كەلگەندە يەر ئۈستىگە چىقىمىز. ئۇچ ئايدىن كېيىن قۇياش سۇنبۇل دەرىجىسىگە كەلگەندە، يەنە يەرنىڭ ئىچىگە كىرىۋالىمىز. تۇققۇز ئاي يەر ئاستىدا بولىمىز. ھەرقانداق كىشى قىش پەسلىدە يەر ئۈستىگە چىقسا، سوغۇقنىڭ يامانلىقىدىن قېتىپ قالغۇسى، ئىلگىركى زامانلاردا بىز بۇلغارلار شەھىرىگە باراتتۇق، يوللىرىمىزدا يىلانلار پەيدا بولغاندىن كېيىن ئۇ يەرگە بېرىش قىيىنلاشتى. سەن ئۇ يەردىن قانداق ئۆتتۈڭ؟ — دېدى پادىشاھ. تۆرە كۆرگەنلىرىنى سۆزلەپ بەردى ۋە ئۇلاردىن:

— سىلەر قايسى دىندا؟ — دەپ سورىدى، ئۇلار:

— بىزنىڭ تىرىكلىكىمىز ئوت بىلەن سۇ. شۇڭا ئوتقا چوقۇنىمىز، — دېيىشتى.

تۆرە ھەيران قالدى ۋە:

— مېنىڭ ئارزۇيۇم شەپەق غايىب بولغان ماكاننى سايا-ھەت قىلىش ئىدى، — دېگەنىدى، ئۇلار:

— ئۇ يەرگە بېرىشنىڭ ئىمكانى يوق. بۇ يەردىن ئۇ يەرگە بىر ئايلىق يولدۇر. ئۇنىڭ نېرىسى زۇلماتقا تەۋە. زۇلماتنىڭ يوللىرى تولىمۇ خەتەرلىك. ئۇ يەردە ئالتە ئايغىچە قۇياش كۆرۈنمەيدۇ، كېچە بولىدۇ. يەنە ئالتە ئايغىچە قۇياش چىقىدۇ، كېچە بولمايدۇ. ھەر ۋاقىت قۇياش بۇرچى

هەمەلگە كەلسە ئۇ جەزىرە كۈندۈزگە تەۋە، قاچانكى بۇرچى مىزانغا توغرا كەلسە قۇياش پەسلەپ كېچە بولىدۇ. يولدا بىر چوڭ تاغ بار. ئۇنىڭدىن ئۆتۈش ناھايىتىمۇ قىيىن. ئاشۇ تاغنىڭ سەۋەبىدىن ئۇ جەزىرىدە ئالتە ئايغىچە كېچە بولىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى. تۆرە ئۇلارغا:

— مۇسۇلمان بولۇڭلار! — دېگەنىدى، ئۇلار:

— بىز كاپىر بولساقمۇ، بىزمۇ گۈناھ قىلساق بالاغا مۇپتىلا بولىمىز. ھەرقاچان ئارىمىزدىن بىرى گۈناھ قىلىپ قويسا، ھەممىمىزگە ئۇنىڭ كاساپىتى يېتىدۇ، ئاپەت كېلىپ ئاۋۋال، ساۋغىمىپ ئاندىن قىزىرىپ، ئاخىرىدا قارىداپ ھالاك بولىمىز. لېكىن ئۇنىڭ شاق بالىلىرىمىز ئۆلمەيدۇ. ئۆسۈپ چوڭىيىپ بىزدەك بولىدۇ، — دېدى.

تۆرە تېخىمۇ ھەيران بولدى. ئۇ خوتۇن ئالماقچى بولۇپ، ئۇلاردىن قىز تەلەپ قىلدى. ئۇلارنىڭ بىر ئاقساقىلى:

— مېنىڭ بىر قىزىم بار، ساڭا بېرەي، لېكىن گۈناھ قىلمىغىن! — دېدى. تۆرە ماقۇل بولدى. قىزنى نىكاھىغا ئېلىپ ئاندىن مۇسۇلمان قىلدى. نەچچە كۈن بۇ يەردە تۇردى. ئۇلارنىڭ يېمەكلىكى گۆشلا ئىدى. تۆرە قىزغا ئۆز يۇرتىنىڭ تۇرلۇك لەززەتلىك تاماقلىرىنى ماختاپ بەردى. بۇ سۆز قىزغا ياقمىدى، تۆردىنىڭ ئالدىغا بىر تاۋاق تېزەك كەلتۈرۈپ قويىدى. بۇ: «ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئاخىرىسى نىجاسەت بولىدۇ» دېگەن مەنىدە ئىدى، بۇنى كۆرۈپ غەزەپلەنگەن تۆرە قىلىچ بىلەن قىزىنى چېپىپ تاشلىدى. شۇ زامات ئۇنىڭ جەمەتى قارا كىيىنىپ تۆردىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ھەي يىگىت، بىلىپ قال ۋە ھوشيار بول! سەن ھازىر بەزىنىڭ بېشىمىزغا بالا كېلىشىگە سەۋەب بولدۇڭ! — دېيىشتى. تۆرە قىلغانلىرىغا پۇشايمان قىلدى ۋە ئۇلارغا:

— مېنى ئۆلتۈرۈڭلار! بالا سىلەردىن يىراقلاشسۇن! — دېگەندى، ئۇلار:

— سېنى ئۆلتۈرسەك بالىلىرىمىزمۇ قالماي ئۆلۈپ كېتىدۇ، — دېيىشتى.

ئۇلارغا بالا — قازا مۇنداق بەلگىلەر بىلەن كەلدى: ئاۋۋال ئۇلارنىڭ قالغان ئوتلىرى ئۆچۈپ قالدى. ئاندىن كېيىن چىرايلىرى سارغىيىپ، يىرىدەمدىر كېيىن قىزاردى، ئاخىردا قارىيىپ، ھەممىسى بىر — بىرلەپ ئۆلۈشكە باشلىدى. كىچىك بالىلار پىخىلغانلىرچە قاراپ قېلىشتى. تۆرە ئۇلارنىڭ يىغىسىغا تاقەت قىلالماي، ھەيران بولغىنىچە ئۆزىنى ياقىغا ئېلىپ، سەھرا تەرەپكە چىقىپ كەتتى. بىر دەرەخنىڭ تۈۋىگە كەلدى. بىر تەرەپتىن چاڭ — توزان پەيدا بولدى. چاڭ ئارىسىدىن بىر توپ ھەيۋەتلىك مەخلۇقلار چىقىپ كېلىشتى. ھېلىقى مەخلۇقلارنىڭ چىرايى ئادەمگە ئوخشايتتى. قورسىقى ناھايىتى يوغانىدى. تۆرە ئۇلاردىن قورقۇپ دەرەخكە چىقىۋالدى. ئۇلار كېلىشتى — دە، ئۇلگەن ئۆلۈكلەرنى بىر دەمدىلا يەپ تۈگەتتى. تۆرە دىر — دىر تىترەپ كەتتى. ئاندىن كېيىن ئۇلار ئۈششاق بالىلارغا تاشلاندى تۆرە، شۇنان خۇدادىن:

— ھەي، ياراتقان تەكرىم، مۇشۇ بالىلارنى پاناھىڭدا ساقلىغىن. بۇلارنىڭ نەسلى يوقاپ كەتمىسۇن! — دەپ تىلىگەنىدى. شۇدەم يەنە بىر تەرەپتىن چاڭ كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن ئاق كېپەنلىك، بوزئات مىنگەن بىر توپ زاتلار چىقىپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ بېشىدا سەللە بولۇپ، پەشلىرى تىستۇرۇلغان، پېنىغا مىسۋاكلار ئېسىلغانىدى. ئات قارنىدا — قۇمغانلاردا لىسق سۇ بولۇپ، جەينامازلىرىنى مۇرىسىگە ئارتىۋالغانىدى. ئۇلار كەلگىنىچە ھېلىقى مەخلۇقلارنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى. مەخلۇقلارنىڭ كۆپىنچىسى ھالاك بولۇپ، بىر قىسمى قېچىپ كەتتى. ئاندىن كېيىن ئۇلار تۆرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ناهەق ئادەم ئۆلتۈرگەن سەنمۇ؟ — دېگىنىچە تۆرىنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇلار بىر شەھەرگە يېتىپ كېلىشتى. بۇ شەھەردە ئادەملەر بەك كۆپ ئىدى. شەھەرنىڭ 1000 دەرۋازىسى بار ئىدى. ئوردىلاردا ئالتۇن دېگەن دۆۋە ـ دۆۋە بولۇپ يېتىپ كەتكەنىدى. دۇكانلار كېچە ـ كۈندۈز ئوچۇق ئىدى. كىمگە نېمە كېرەك بولسا، پۇلنى تۆلەپ ئېلىۋېرەتتى. لېكىن دۇكانلاردا ئادەم يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ خوتۇنلىرى تۇغسا يىغلاپ، بىرەرسى ئۆلسە كۈلەرئىدى. ھويلا ـ تورۇلىرىنىڭ ئىشىكى يوق ئىدى. قەبرىستانلىقى يېقىن، مەسچىتلىرى يىراق ئىدى. بۇ شەھەر ھېلىقى سەللىلىك ئادەملەرنىڭ شەھرى ئىدى.

ھېلىقى ئادەملەر تۆرىنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ باردى. ئىككى كىشى پادىشاھنىڭ بېشىدا قىلىچىنى يالڭاچلاپ تۇراتتى. ئۇلار:

— ھەي سۇلتان ئەپەندىم، ئادالەت بىلەن يۇرت سورىغىن، بولمىسا ھالاك بولىسەن! — دەپ تۇراتتى. سۇلتان تۆرىگە:

— سەن ناھەق ئادەم ئۆلتۈردۈڭمۇ؟ — دەپ سوئال بېرىۋىدى، تۆرە:

— ھەئە! — دېدى. تۆرىنى ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىلىدى. جاللات كېلىپ تۆرىنى ئۆلتۈرمەكچى بولۇۋىدى، تۆرە:

— لائىلاھە ئىللەللا، مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللا! — دېدى. ئۇلار مۇھەممەد دېگەن مۇبارەك ئىسىمنى ئاڭلاپ، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن سالامۇات ئېيتىشتى. تۆرىگە قاراپ:

— ھەي يىگىت، سەن مۇھەممەدنىڭ ئۈممەتلىرىدىنمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھەئە! — دەپ جاۋاب بەردى تۆرە. ئاندىن كېيىن ئۇلار تۆرىنىڭ قوللىرىنى يېشىۋەتتى ۋە:

— مۇھەممەدنىڭ شەرئىتىدە، مۇسۇلمانلارغا تۆۋە لازىم! —

دەپ ھۆكۈم قىلدى. تۆرە چىن ئىتتىقادى بىلەن توۋا قىلدى. تۆرە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى. مۇسا پەيغەمبەرنىڭ زامانىدا بۇلارغا ياخشى دۇئا قىلغانىدى. شۇڭا ئۇلار خەلقنىڭ كۆزىدىن غايىب ھالدا يۈرەتتى ۋە بىر سائەتتە شەرقتىن - غەربكە يۈرەلەيتىتى. خوتۇنلىرى تۇغسا بالىسىرىنى كۆرۈپ يىغلارئىدى. چۈنكى ئۇلار: «ھەي بالا دۇنيانىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى تارتىشقا كەلدىڭدە!» دېيىشەتتى. ئەگەر بىراۋلىرى ئۆلسە كۈلەتتى ۋە: «بۇ دۇنيانىڭ جاپاسىدىن قۇتۇلدۇڭ» دېيىشەتتى. مەسچىت يىراق بولسا، ئۇنىڭغا بارغۇچە يول مېڭىپ جاپا تارتىپ، كۆپ ساۋاب تاپالايتتى. قەبرىستانلىق يېقىن بولسا، قەبرىلەر كۆز ئالدىدا تۇرسا ھايات ئادەملەر ئۈچۈن ئىبرەت بولاتتى. بۇ ئەلدە ئوغرى - قاراقچىلار بولمىغاچقا، ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكى بولمايتتى.

خەۋەرلەردە كەلتۈرۈلىرىچە، مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان ئىككى شەھەر بارئىدى. بىرىنى جابلقا، يەنە بىرىنى جابلسا دەپ ئاتىشاتتى. ئۇلار تۆرىگە:

— سەن قەيەردىن كەلدىڭ؟ — دەپ سوئال بەردى.

— تۈركستان ۋىلايەتلىرىدىن بىرى بولغان سەمەرقەنتتىن كەلدىم، — دەپ جاۋاب بەردى تۆرە.

— بىز سەيلە قىلىپ بۇ يۇرتلارغا چىققانىدۇق، غايىب كىشىلەرنىڭ سەۋەبكارلىقى بىلەن ئەمىر تېمۇر بىزنى كۆرگەنىدى، — دېيىشتى ھېلىقى كىشىلەر تۆرىگە.

— مەن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن، — دېدى تۆرە ۋە شەپەقنىڭ غايىب بولۇش سەۋەبلىرىنى بىلىش نىيىتى بىلەن كەلگەنلىكىنىڭ جەريانىنى سۆزلەپ بەردى.

— بىز ئۇ جەزىرىگە كۆپ بارىمىز، — دېدى ئۇلاردىن بىرى، — بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، پەلەك تۈگمەن تېشىدەك ئايلىنمىدۇ. يەرنىڭ شىمال تەرىپى ئېگىز، جەنۇب تەرىپى پەستۇر.

شمال تەرەپتىكى قاپ تېغى ئاسمان پەلەككە تاقاشقان. قۇياش تۆۋەن چۈشكەچ تاغنىڭ ئارقىسى قاراڭغۇ بولىدۇ. يېز پەسلىدە قۇياش تاغ ئارقىسىغا ئۆتكەندە، يورۇقلۇقنىڭ تەسىرى ئاسانلىقچە كەتمەيدۇ. شۇ سەۋەبتىن بۇلغار شەھىرىدە بىر سائەتلا قاراڭغۇ بولىدۇ.

تۆرە نۇرغۇن جايلارنى كۆرۈپ بۇلغارغا قايتىپ كەلدى. ئەمدى ئۇنى بۇلغاردا قويۇپ، ساھىبقىراندىن سۆز ئاڭلايلى:

مىرزا سەيپىددىن ئەمىر چاكونىڭ مەلىكە ئاق شەيخنىڭ پودى دېگەن ۋەزىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغانلىقى

ساھىبقىران قاراقۇرۇم شەھىرىدىن ئۆتۈپ، ئورۇسنىڭ كۆپلىگەن شەھەرلىرىنى ئېلىپ، موسكۋاغا يېقىنلاشتى. موسكۋا-نىڭ پادىشاھى ئاق شەيخ پودى دېگەن ۋەزىرىگە 100 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى بېرىپ، ساھىبقىران بىلەن جەڭ قىلىشقا بۇيرۇدى.

مىرزا سەيپىددىن تۆرە ساھىبقىراندىن رۇخسەت ئېلىپ 40 مىڭ كىشىلىك قوشۇننى باشلاپ يەتتە كۈن يول يۈرۈپ بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى. بۇ تاغنى ھېرىم تېغى (قېرىم) دەپ ئاتىشاتتى. قاراۋۇللار: «پودى تاغ باغرىغا 100 مىڭ ئەسكەر بىلەن كەپتۇ» دەپ خەۋەر بېرىشتى. پودىمۇ ئەمىر تېمۇر قوشۇنلىرىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى. قوشۇنلىرىنى ساي ئىچىگە جايلاشتۇرۇپ، ئەترايىنى قورغانىدەك مۇستەھكەملىدى. ئۆزى چېدىرنى تاغنىڭ ئۈستىگە تىكىپ ئولتۇردى ۋە ساھىبقىرانىنىڭ قوشۇنلىرىنى كۆزدىن كەچۈردى. 11 ئەلەم تىكلەنگەنلىكىنى كۆرۈپ «قوشۇنغا 11 باشلىق مەسئۇل ئىكەن» دەپ چۈشەندى.

مىرزا سەيپىددىن تۆرە قوشۇنلىرىغا: «ئەترايغا چوڭقۇر قىلىپ خەندەك كولاڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. لەشكەرلەر خەندەك كولاشتى.

پودى پال كىتابىغا قارىۋېدى. ئۇچ كۈنگىچە بۇرجەك سەرتاندا تەلىيى خېلى يۇقىرى كۆرۈندى. مىرزا سەيپىددىنمۇ پال كىتابىغا قاراپ، تەلىيىنى قۇۋىس دەرىجىسىدە تاپتى. بۇ زەئىپلىكنىڭ بەلگىسى ئىدى. پودى قوشۇنلىرىغا دەرھال جەڭگە ئاتلىنىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەردى.

مىرزا سەيپىددىن تۆرە قوشۇنلىرىنى جەڭگە كىرىشتىن توستى. ئورۇس تۆرىلىرى سولداتلىرىنى باشلاپ جەڭ مەيدانىغا كىرىشتى. لېكىن ئەمىر تېمۇر تەرەپتىن ھېچكىم جەڭ مەيدانىغا چۈشمىدى. ئورۇس ئەسكەرلىرى ئۇچ كۈنگىچە ئۇرۇش مەيدانىغا كېلىپ «جەڭگە چۈشۈشمەمسەن!» دەپ ۋارقىراشقان بولسىمۇ، مىرزا سەيپىددىن بۇيرۇق بەرمىگەچكە ھېچكىم جەڭگە چۈشمىدى.

كېيىن مىرزا سەيپىددىن يۇلتۇزلارغا قاراپ پال ئېچىپ، يۇلتۇزلارنىڭ سەئىدكە كېلىپ قالغانلىقىنى كۆردى ـ دە، سىپاھلارنى جەڭگە كىرىشكە بۇيرۇدى. لەشكەرلەر دەرھاللا يېشىل بايراقلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ جەڭ مەيدانىغا ھازىر بولۇشتى.

پودى پالغا قاراپ تەلىيىنى زەئىپ كۆردى. ئۇ «سولداتلار قىمىرلىمىسۇن!» دەپ بۇيرۇدى. چاغاتاي لەشكەرلىرى مەيداندا ئورۇسلارنى جەڭگە چاقىرىشتى. لېكىن يەتتە كۈنگىچە ئۇلاردىن بىرىممۇ جەڭگاھقا چىقمىدى.

پودى يەنە پالغا قارىۋېدى، تەلىيى بورجى مىزانغا، قۇياش دەرىجىسى سەئىد ئەكبەرگە توغرا كەلدى. مىرزا سەيپىددىن پالغا قاراپ تەلىيىنىڭ بۇرجىكىنى قوۋستا، زەخىل دەرىجىسىدە كۆردى. «قوۋس ئۆي سۇ بولىدۇ» دەپ، مىرزا سەيپىددىن تۆرە كۈتۈپ تۇردى. پودى ئاتلاندى. ئالتە تەرەپتىن بىردىنلا ئات قويدى. ئورۇس سولداتلىرى بەش كۈنگىچە عوۋغا قىلىشىپ،

خەندەك قىرغاقلىرىدا ئايلىنىپ يۈردى. بەش كۈن ئۆتكەندىن كېيىن مىرزا سەيپىددىن تۆرە ھېكمەتتە كۆردىكى، تەلىيى سەئىد ئەكبەرگە كەلگەنىدى. چاغاتاي سپاھلىرى «بۇگۈن پودىنىك بارگاھىغا ھۇجۇم قىلايلى» دەپ ئويلاشتى ۋە شۇ تەرەپكە قاراپ، ئورۇس سولداتلىرىنىڭ پودىنىك بۇيرۇقى بىلەن قۇش، قوي كېلەمدۇ ياكى قارا مال كېلەمدۇ، ئايرىمايلا سويۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈشتى. چاغاتاي سپاھلىرى «ئۇلارنىڭ بۇگۈن قانلىرى تۆكۈلمەيدىكەن» دەپ ئويلاشتى. پودىمۇ قوشۇنلىرىنى جەڭ مەيدانىدىن قايتۇرۇۋېشنى خىيال قىلدى. شۇ ئەسنادا چاغاتاي قوشۇنلىرى مىرزا سەيپىددىن بىلەن بىرگە پىيادە بولۇشتى. شۇ كۈنى ئورۇس ئەسكەرلىرى بىلەن چاغاتاي لەشكەرلىرى ئارىلاش بولۇپ قالدى.

ئۇلار يەنە ئۇرۇشماي قايتىشتى. شۇنداق قىلىپ 40 كۈن ئۆتتى. سەپەر ئېينىڭ 20 سى، بېلىق يىلى ئىدى. مىرزا سەيپىددىن يەنە تەلىيگە قارىۋېدى، قەمرۇ بۇرجىكى ئەسەدكە كېلىپ قىران بولغانىدى. مىرزا كۆڭلىدە ئۈمىد بىلەن: «ئەگەر جەزمەن قەمرۇ كۆيسە، خەۋپ ئورۇسلارغا بولسا كېرەك» دەپ ئويلاندى. چۈنكى قەمرۇلەر ماقارىن ئىدى. ئەگەر جەرىم زۆھرە كۆيسە، ئۇ تۈركىستانغا ماقارىندۇر. شۇ كۈنى كېچىسى ئىككىلا يۇلتۇز قىران بولغانىدى. ئىككىلا ھۆكۈما شۇ كۈنىمۇ سەۋرى قىلمىشتى.

ئىككى قوشۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر بۇلاق بار ئىدى. ئۇنىڭ دىن باشقا يەردە سۇ يوق ئىدى. بۇلاقنىڭ قىرغىقىدا بىر ئۆزبېك بىلەن بىر ئورۇس بىر - بىرىنى مازاق قىلدى. ئورۇس ئۆزبېكنى سۆكتى، ئۆزبېك ئورۇسنى ئۇردى. ئورۇس ئۆز تىلىدا چۇقان سېلىپ ھەمراھلىرىنى چاقىردى. ئورۇستىن بىرنەچچىسى كېلىپ ئۆزبېكنى ئۇردى. ئۆزبېك دادلاپ چاغاتاي لەشكەرلىرىنى چاقىردى. چاغاتاي لەشكەرلىرى كېلىپ ئىككى - ئۈچ ئورۇسنى

ئۆلتۈردی. ئورۇسلار قاچتی، یەنە قایتىپ كەلدی. ئورۇسلار بىلەن ئۆزىبىكلەر بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈشتی. شۇ چاغدا مىرزا سەيپىددىن تۆرە چېدىر ئىچىدە تەلىيىگە قاراپ يالغۇز ئولتۇرغانىدی. پو-دىمۇ شۇنداق قىلىۋاتاتتی. شۇ چاغدا جەرىم زۆھرە يۇلتۇزى كۆيدی. پودىنىڭ سولداتلىرى دەرھال زوق - شوق بىلەن قورال ئەسلىھەلىرىنى ئالمايلا شاۋقۇن سېلىپ سىرتقا چىقتی. غوۋغا كۆتۈرۈلدی. چاغاتاي سىپاھلىرى ۋە لەشكەرلىرى مىرزا سەيپىد-دىنىنىڭ ئالدىغا كىرىشتی. ئۇ ئۇستىرلاپقا قاراپ ئولتۇراتتی. مىرزا سىپاھلارغا:

— ھازىر ئورۇسلار بىلەن جەڭ قىلماڭلار! — دەپ بۇيـ-رۇدی. بەگ - سىپاھلارنىڭ مىرزا سەيپىددىن تۆردىنىڭ سۆزىگە ئاچچىقى كېلىپ. قولىدىن ئۇستىرلاپنى تارتىۋېلىپ يەرگە ئاتتی ۋە بىردىنلا ئاتلىرىغا مىنىشىپ، قىلىچلىرىنى ئېلىشىپ ئۆزلىرىنى ئورۇس لەشكەرلىرىگە شۇنداق ئۇردىكی، ئاسمانغا چاڭ - توپا ئۆرلەپ، قۇياش كۆزدىن غايىب بولدی. ئىككی تەرەپتىن ئۆلـ-گەنلەر دۆۋىلىنىپ كەتتی. ئۇرۇش ناھايىتی قاتتىق بولدی. مىرزا سەيپىددىن تۆرىمۇ يارىدار بولۇپ قېچىشقا تەمشەلدی. مۇسۇلمانـ-لارنىڭ 40 مىڭ لەشكىرىدىن 5000 كىشی قالدی. مىرزا سەيپىددىن تۆرە كېلىپ ۋەقەنی ئەمىر تېمۇرگە بايان قىلدی. پودی بىلەن ساھىبقىران تۇرغان يەرنىڭ ئارىلىقی يەتتە كۈنلۈك يول ئىدی. ساھىبقىران ئۈنچىقمىدی. شۇ يەردە چىڭگىز موللا دېگەن بىری بار ئىدی. ئۇ موللا سەككاكىنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىدی. ئەسلی ئىسمی ئابدۇللا بولۇپ، بەدەخشانلىق ئىدی. ئىلمىي نۇ-جۇمگە ئۇستا ئىدی. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ يەر سۆيۈپ تەزىم قىلغان ھالدا، ساھىبقىرانغا:

— ھەي ساھىبقىران ئەپەندىم، ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، بېرىپ پودی بىلەن جەڭ قىلسام، — دەپ تەلەپ قىلدی.

ئەمر تېمۇر ماقۇل بولۇپ 30 مىڭ لەشكەرنى ئاجراتتى، ئۇلار ناغرا ـ دۇمباقلارنى چېلىشىپ پودىنىڭ ئۈستىگە يۇرۇش قىلدى ۋە تېزلىك بىلەن ھېرىم تېغىغا يېتىپ كېلىشتى. ئۇلارغا لەشكەر باشلىقى قىلىپ ئاتلانمىش باتۇرنى بەلگىلەنىدى. موللا چىڭگىز بىر غارغا كىرىپ ئىلمىي جەپەرگە كىرىشىپ كەتتى. تۇزسىز تائام يەپ، گۆش يېمەي، بىرقانچە كۈن پەرھىز قىلىپ شۇ جايدا تۇردى.

ئاتلانمىش باتۇر قوشۇننى باشلاپ، مىرزا سەيپىددىن ياساتقان خەندەككە كېلىپ، ناغرا ـ دۇمباقلارنى تەييار قىلىپ تۇرۇشتى. يېشىل ۋە قارا بايراقلارنى تىكىپ ئاندىن پودى بىلەن نەچچە كۈنلەرگىچە جەڭ قىلىشىپ كەتتى. ئاخىرى ئورۇسلار ئۇسۇتىددىن غالىب كەلدى.

بىر كۈنى پودىنىڭ ئوغلى خەندەك ياقىسىغا كېلىپ، ئاتلامىش باتۇرغا قارىتىپ ئوق ئاتتى. ئوق باتۇرغا تەگدى، ئۇ بىرئاز جاراھەتلەندى. ئاندىن كېيىن ئۇ پودىنىڭ ئوغلىنى قامچ بىلەن چېپىپ ھالاك قىلدى. پودى ئوغلىنىڭ ئۆلگىنىنى كۆرۈپ يىغلىدى ۋە سولداتلىرىنى مۇسۇلمانلار بىلەن جەڭ قىلىشقا ھەرقانچە دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، بەرىبىر مەغلۇپ بولۇپ چېكىنىشتى. پودى ھەيران بولۇپ، بىر كېچىسى تاغ ئۈستىگە چىقتى ۋە بۇ يەردە ئوتنىڭ شولىسىنى كۆردى. ئۆزى يالغۇز شۇ يەرگە بېرىپ، بىر كىشىنىڭ غار ئىچىدە يالغۇز ئولتۇرۇپ يەتتە خەتنى دەررە قىلىپ تارتىپ قويغانلىقىنى كۆردى. ئۇ بادەم ئوقۇپ ـ ئوقۇپ نەپەس ئۇرسا نوختىلار تەۋرىنەتتى. تاغقا ئىشارەت قىلسا تاغ قوزغىلار ئىدى. پودى ئىلمىي ھېكمەت بىلەن بىلدىكى، ئەتە چۈش ۋاقتى بىلەن ئورۇسلار ئۈستىگە تاغ يىقىلغۇسى. پودى دەرھال قايتىپ كېلىپ، ھەممە مال ـ مۈلۈكلىرىنى تاشلاپ قوشۇنلىرىنى چېكىندۈردى. پودىنىڭ بۇ ئىشىنى كۆرۈپ، چاغاتاي

لەشكەرلىرىدىن بىر بۆلىكى ئۇ مالىلارنى يىغىپ ئېلىشقا بارغانىدى. ئاتىلامىش باتۇر «بارماڭلار!» دەپ قانچە توسۇغان بولسىمۇ ئۇنىڭشىمىدى. ئۇلار تېخى مالىلارنى ئالمىغانىدى، تۇيۇقسىزلا تاراق ـ تۇرۇق قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ تاغلار پارچىلىنىپ چىغاتاي لەشكەرلىرىنىڭ ئۇستىگە چۈشۈشكە باشلىدى. 20 مىڭچە كىشى تاغ ئاستىدا قېلىپ ئۆلدى. بۇنىسى كۆرگەن پودىنىڭ قوشۇنى دەرھال جەڭ مەيدانىغا ئات قويدى. يەنە 5000چە كىشى جەڭدە ئۆلدى. موللا چىڭگىز غاردىن چىقىپ ھەيران بولغان ھالدا ئاتىلامىش باتۇر بىلەن قېچىپ ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىغا كەلدى. بولغان ۋەقەنى بىر ـ بىرلەپ بايان قىلدى. ساھىبقىران:

— ھەي ھۆكۈمالار، ئىلىم ـ ھېكمەتلىرىڭىز سىپاگەرچىلىك ئالدىدا بىر تىينىڭە ئەرزىمەيدۇ، — دېدى ـ دە، غەزەپ ئوتى قاينىغان ھالدا جارچىلارغا قەيەردە كانايچى، سۇنايچى، ناغرىكەش، دۇمباقچى بولسا تېپىپ كەلتۈرۈدى، رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، شۇ كۈنى 20 مىڭ ناغرىچى، 10 مىڭ كانايچى، 4000 سۇنايچى يىغىلدى، ئۇلار ئەمىر تېمۇرنىڭ بۈيرۇقى بىلەن 4000 قارا مالنى سويۇپ، تېرىسىنى ساناچ قىلىپ، ئاپتاپقا يايدى. قۇرۇغاندىن كېيىن ئىنچىگە ئۇششاق تاش توشقۇزدى. ئۇنى 10 مىڭ لەشكەرنىڭ قولىغا بۆتكۈزدى. ئۇلار تېرىلەرنى يەرگە سۆرىتىپ قوشۇننىڭ ئالدىدا مېڭىشتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ھەربىر ئاتلىق ئاتنىڭ ئارقىسىغا ئىككى باغدىن شاخ سۆرەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كانايچى، سۇنايچى ۋە دۇمباقچىلار سازلىرىنى چېلىشىپ مېڭىشتى. بۇ ئاۋازلارنى تاغۇ تاشلارمۇ كۈ جان ـ جانىۋارلار ئاڭلاپ ھەر تەرەپكە قېچىشتى. ھاۋادىكى قۇشلار گاگىلداپ يەرگە چۈشۈپ كەتتى. بۇ ئاۋاز يەككە يەتكەچ، پەرىشتىلەرمۇ قۇلقىنى ئېتىۋېلىشقان ھالدا ھەيرانلىق بىلەن بارمىقىنى چىشلىشەتتى. دۇنيا ـ پىرىلەرمۇ قورقىنىلىقىدىن ئۆزىنى

ھەيرانلىق دېڭىزىغا تاشلىشاتتى. ھېلىقى 10 مىڭ لەشكەر ئۆكۈزلەرنىڭ تېرىسىنى سۆرەپ پودىنىڭ ئەسكىرىگە يېقىنلاشتى. پودىنىڭ ئەسكەرلىرىدە قورقۇنچ پەيدا بولدى. قورققانلىقىدىن جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قېلىشتى. ئۇلار بىردىن قېچىشقا باشلىدى. چاغاتاي لەشكەرلىرى ئورۇسلارنى قىرغىن قىلىشقا باشلىدى. پودىمۇ ئاخىرىدا تاقەت قىلالماي قاچتى. چاغاتاي ئورمىچىلىرى ئورۇس بۇغدايلىرىنى شۇنداق ئورۇپ تاشلىدىكى، بىر دەمدىلا خامانغا تاغدەك ئۆلۈك يىغىلىپ ئۆكۈزلەرنىڭ تېرىسى بىلەن پايخان قىلىندى. ئۇ بۇغدايلارنى پالاكەت دېھقىنى ئۇن قىلىش ئۈچۈن تۇپراق تۈگمىنىگە ئەۋەتتى. ساھىبقىران مۇشۇنداق چارە بىلەن ئورۇس قوشۇنلىرىغا قاتتىق زەربە بەردى. بۇنى كۆرۈشۈپ بەگلەر ئاپىرىن ئوقۇشتى. غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ساھىبقىران ھەممە سىپاھلىرىنى ھېرىم تېغىنىڭ ئاستىغا يىغدى. پودى قېچىپ بېرىپ ۋەقەنى مەلىكە ئاق شەيخقا مەلۇم قىلدى. پودى مەلىكىگە ئاشىق ئىدى. بىر كۈنى يوشۇرۇن ھالدا مەلىكىگە بىر پارچە خەت ئەۋەتتى. ئۇنىڭدا: «مەن ساڭا كۆيىمەن. مېنى ماقۇل كۆر، بولمىسا، سېنى ئەمىر تېمۇر كېلىپ ئالغۇسى» دېيىلگەنىدى. مەلىكە ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن غەزەپلەندى. لېكىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ يوشۇرۇنچە جاۋاب خەت يازدى. خەتتە «كەلگىن!» دېيىلگەنىدى، پودى مەلىكىنىڭ ھىيلىسىنى بىلمەي شەھۋەتخورلۇق بىلەن كۆزى قانغا تولۇپ، ئەقلىنى يوقىتىپ مەلىكىنىڭ ئالدىغا كەلدى. مەلىكە دەرھال قۇللىرىغا بۇيرۇق بېرىۋېدى، قۇللار ئالدى بىلەن ئۇنى جاراھەتلەندۈرۈپ ئاندىن ساندۇقنىڭ ئىچىگە سېلىپ، كېچىلەپ سەھراغا ئېلىپ چىقىپ بىر يەرگە كۆمدى. مەلىكە بۇ ئىشنى ھېچكىمگە سەزدۈرمىدى. ئۇنى رۇس موژىكلىرىدىن بىرى كۆرۈپ قالدى. ئۇ ساندۇقىتىكىنى دۇنيا خىيال قىلىپ كولاپ ئېلىپ ئۆيىگە كەلتۈردى.

ساندۇقنى ئېچىپ قارىۋىدى، بىر ئادەم ياتاتتى. موزىك ھەيران بولدى. پودى تىرىك ئىدى. ئۇ موزىكقا:

— ئەگەر ساڭا دۇنيا لازىم بولسا، مېنى ساقايستقىن، كېيىن ساڭا كۆپ ئالتۇن بېرىمەن، — دېدى، موزىك پودىنى بېقىپ، داۋالاشقا باشلىدى. بىر نەچچە ۋاقىتلاردىن كېيىن پودى ساقىيىپ بېجىرىم بولدى.

ساھىبقىران ئورۇسنىك كۆپلىگەن شەھەرلىرىنى ئېلىپ موسكۋاغا يېقىنلاشتى. شۇ چاغدا پودى چاغاتاي قوشۇنلىرىنىڭ ئارىسىغا كەلدى ـ دە، موللا چىگگىزنى تاپتى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە مىرزا سەيپىددىنمۇ بار ئىدى. ئىككىيلەن ئىلىمبي — نۇجۇم ئىشلىرى بىلەن بەنت ئىدى. پودى پارس ۋە تۈركى... تىللارنى بىلەتتى. پودى چىگگىزنى تاپقاندىن كېيىن قۇلىغا:

— موللا چىگگىزنىڭ غارىغا بېرىپ، «پودى كەلدى دېگىن!» دەپ بۇيرۇدى. قۇل موللا چىگگىزگە خەۋەر يەتكۈزدى. چىگگىز سىناپ بېقىش ئۈچۈن قۇلغا:

— يوقىكەن دېگىن، — دېدى.

قۇل چىقىپ پودىغا شۇنداق دېگەنىدى. پودى ھەيران بولۇپ پال سالدى ۋە:

— مىرزا سەيپىددىن بىلەن موللا چىگگىز مۇشۇ يەردە بىر ـ بىرىگە ئۇدۇل ئولتۇرۇپتۇ. بىرىنىڭ ئارقىسى شەرقتە، بىرىنىڭ ئارقىسى غەربكە قاراشلىق. — دېۋىدى، قۇل كىرىپ بۇ گەپلەرنى ئۇلارغا ئەينەن يەتكۈزدى. مىرزا سەيپىددىن بىلەن موللا چىگگىز بىر كۆكلەكنىڭ ئېچىگە كىرىشتى. قۇلغا يەنە:

— چىقىپ «يوق» دېگىن، — دېيىشتى. قۇل پودىنىڭ ئالدىغا چىقىپ:

— يوق ئىكەن! — دېۋىدى، پودى يەنە پالغا قارىدى.

ئىككىسى بىر كۆڭلەكنىڭ ئىچىدە ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار مۇشۇ تەقلىدتە بىر - بىرى بىلەن 70 خىل پال سەنئىتى قىلىشتى. پودى ھەممە ئىشنى بىلىۋالدى. مىرزا سەيپىددىن بىلەن موللا چىڭگىز پودىنىڭ ئىلىم - ھېكمەتتە توشقانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇشتى. ئاندىن كېيىن پودىنى چاقىرىشتى. پودى يالىڭاچ ئىدى. ئۇلار پودىغا باشتىن - ئاياغ كىيىم بەردى ۋە ئۇنىڭدىن:

— ساڭا نېمە بولدى؟ — دەپ ھال سورىدى. پودى:

— شەھۋەتپەرەستلىك قىلغىنىم ئۈچۈن بۇ بالاغا ئۇچرىدىم. — دەپ بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. ئۇلار پودىنى ساھىبقىراننىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. مىرزا سەيپىددىن بىلەن موللا چىڭگىز كۈمۈش پەنجىرىدە قېلىپ، پودىنى ئالتۇن پەنجىرە ئىچىگە كىرگۈزۈۋەتتى. شۇ چاغدا ساھىبقىران ھاجەت قىلىپ تۇرغانىدى، خىزمەتچىلەردىن ئەمىر مۇسا جالايىرنىڭ ئوغلى ئەھمەد بەگ شۇ يەردە ھازىر ئىدى. ئەمىر تېمۈر ئەھمەد بەگدىن مىسۋاكنى تەلەپ قىلدى. ئۇ دەرھال مىسۋاكنى كەلتۈرۈپ بەردى. ئەمىر تېمۈر ئۇنى ئاغزىغا سېلىپ سۈرەي دەپ تۇراتتى، پودى ئەمىر تېمۈرنىڭ ئالدىدا تىز چۆكۈپ تەزىم قىلدى:

— ئەي ئەمىر ئەپەندى، مىسۋاكنى خىزمەتچىنىڭ قولىغا بېرىڭ، ئۆزى ئاغزىغا سېلىپ كۆرسۇن. — دېدى. ساھىبقىران «بۇ قانداق گەپ» دېگىنىچە مىسۋاكنى ئەھمەد بەگنىڭ قولىغا بەردى. ئەھمەد بەگ مىسۋاكنى قولىغا ئېلىپ، دىردىر تىترىگىنىچە ئاغزىغا سالدى. شۇ زامات چىرايى قارىداپ، بىر سائەتتىن كېيىن پۈتۈن ئەزالىرى تارسىلداپ، يېرىلىپ ھالاك بولدى. بۇ ئىشقا ساھىبقىران ھەيران قالدى. پودى:

— مەن بۇنى ھېكمەت بىلەن بىلىپ قالدىم. مىسۋاكنىڭ ئۇچىغا زەھەر سۈرتۈلگەن. بۇ شۇم ئاتىسىنىمۇ زەھەر بېرىپ ھالاك قىلغان، ئاخىرى ئۆز بېشىغا چىقتى. — دېدى.

ساھىبقىران مىسۋاكنىڭ پالاكىتىدىن قۇتۇلغىنى ئۈچۈن 127 قۇل، 127 باش قارا مال، 127 تونىنى ۋە يەنە ھەرقايسى ئەسۋابلاردىن 127 دىن ساناپ نەزىر قىلىۋەتتى. شۇ چاغ پودى ئەمىر تېمۈرگە:

— تەقسىر ئەپەندىم، جانابىڭىزدىن ئىككى تەلىپىم بار. بىرى، مەن ھازىر غەيرىي دىندا، مۇسۇلمان بولسام دەيمەن، يەنە بىرى، سىز موسكۋانى ئالغىنىڭىزدا مەلىكە ئاق شەيخنى ماڭا بەرسىڭىز، — دېگەنىدى، ئەمىر تېمۈر ماقۇل بولدى.

شۇ ئان قاراۋۇللار كېلىپ: «دۈشمەنلەر كېلىۋاتىدۇ!» دەپ خەۋەر قىلىشتى.

ئۇلار چىقىپ قارىۋىدى، راست ئېيتقاندەك، پىراۋىن دېگەن ئورۇس 120 مىڭ ئەسكەرگە باش بولۇپ، داغدۇغا بىلەن كېلىۋاتاتتى، پودى ساھىبقىرانغا:

— تەقسىر ئەپەندىم، ئەگەر پىراۋىن ئۈستىدىن غەلىبە قىلسىڭىز، ئۇنىڭدىن باشقا ئورۇسلارنىڭ سىز بىلەن جەڭ قىلغۇدەك جۈرئىتى يوق، — دەپ چۈشەندۈردى. ساھىبقىران ئۈچ ھۆكۈمادىن:

— غەلىبە كىمگە بولىدىكەن؟ — دەپ سورىدى. ئۈچ ھەكىم تەڭلا پالغا قارىۋېتىپ:

— غەلىبە سىزگە بولىدۇ! — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

— پىراۋىنچۇ؟

— پىراۋىن ھالاك بولىدۇ.

— ئۇ قانداقلارچە ھالاك بولىدىكەن؟

— يۇقىرىدىن يىقىلىپ ئۆلىدىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى مىرزا سەيپىددىن. موللا چىڭگىز:

— سۇغا چۈشۈپ ئۆلىدىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى. پودى بولسا:

— ئوق تېگىپ ئۆلىدىكەن، — دەپ جاۋاب بەردى. ئەمىر تېمۇر:

— قايسىلارنىڭ سۆزى توغرا؟ — دەپ سورىۋىدى، ئۇلار:

— قايسىمىزنىڭ سۆزى توغرا كەلسە بېشىمىز سىزگە گۆرۈ بولسۇن، — دەپ جاۋاب بېرىشتى. ساھىبقىران شۇڭا غەزەپلەنگەن هالدا لەشكەرلىرىگە:

— سەپ تۈزۈڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى. لەشكەرلەر غەيرەتلىنىپ سەپ تۈزۈشتى. جەڭ دۇمبىقىلىرىنى چېلىشتى، ئەمىر تېمۇرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پىراۋدىنغا قارشى يۈرۈش باشلاندى.

ئورۇس قوشۇنلىرى دىۋار (تام)نىڭ ئارقا تەرىپىدە ئىدى. پىراۋىن هېيلە ئىشلىتىپ، خەزىنىسىدە بار ئالتۇن كۈمۈشلەرنى قارشى تەرەپتىن كېلىۋاتقان قوشۇنىنىڭ يولىغا چاچقۇزدى. ساھىبقىران لەشكەرلىرى ئالتۇن - كۈمۈش نىڭ كويىغا چۈشتى. شۇ كۈنى 5000 دىن ئارتۇق لەشكەر ئورۇسلارنىڭ ئوقىدا ئۆلدى. ئەتىسى ساھىبقىران جەڭگە بۇيرۇق بەرمىدى.

پىراۋىن يەنە هېيلە قىلىپ پۇل چاچقۇزدى. ساھىبقىرانىڭ لەشكەرلىرى يەنە پۇلىنى ئالماق ئۈچۈن تەمشىلۈبدى. ساھىبقىران غەزەپلىنىپ، ئۇرۇپ توستى. لېكىن لەشكەرلەر بۇ ياقتىن توسۇسا ئۇ ياقتىن باردى. ئالتۇنىنى دەپ قانىلىرى تۆكۈلگەن بولسىمۇ ئىبرەت ئالمىدى. لەشكەرلەر: «ئەگەر ئەجەل يەتسە پۇلنى ئالساقمۇ ئۆلىمىز. ئالمىساقمۇ ئۆلىمىز» دەپ ئويلىشاتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ پۇلغا گويا قىزىل چوغقا

ئۇرغاندەك ئۇرۇشتى. شۇنداق قىلىپ 20 كۈنگىچە 100 مىڭدىن ئارتۇق لەشكەر نابۇت بولدى. لەشكەرلەرگە نەسىھەت كار قىلمىدى. پىراۋىنغا ھەممە ئورۇسلار ئاپىرىن ئوقۇشتى. ساھىبقىران ھەيرانلىق دېڭىزىغا چۆكۈپ، پودىنى چاقىرتتى:

— بۇنىڭغا نېمە چارە قىلىمىز؟

— ماڭا 1000 ساندۇق بېرىڭ. ئىككىسىگە لىق ئالتۇن توشقۇزۇلسۇن، قالغانلىرى قۇرۇق بولسۇن. يەنە 2000 نەپەر ئۇرۇش كۆرگەن، تەجرىبىلىك، باتۇر يىگىت بېرىڭ. بۇ يىگىتلەرنى بىر ساندۇقتا ئىككىدىن قاچىلاپ، تۆگىلەرگە ئارتىپ، ھەر تۆگىگە ئىككىدىن ساندۇق توغرىلاپ تەييار قىلىمىز، — دېدى پودى. ساھىبقىران شۇ كۈنىلا بۇ ئىشنى پۈتتۈرۈپ بەردى. پودى تۆگىلەرنى يېتىلەپ، قوڭغۇراقلارنى كولدۇرلىتىپ سەھرانى يۇرۇپ كەتتى. يېرىم كېچە بولغاندا پىراۋىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئارىسىغا كىردى. پىراۋىن پودىغا قاراپ:

— ساڭا نېمە بولدى؟ ئەمىر تېمۇرنىڭ لەشكەرلىرىگە قوشۇلۇۋاپسەنغۇ؟ — دېگەنىدى، پودى:

— مېنىڭ مەقسىتىم بىر ئاز قىلىپ ئەمىر تېمۇرنى ئۆلتۈرسەم دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. لېكىن ئىلاجىنى تاپالمىدىم. ئەمىر تېمۇر خەزىنىسىنى تۆگىلەرگە ئارتىپ ماڭا بەردى ۋە ئۇنى سەمەرقەنتكە ئاپىرىۋېتىشنى بۇيرۇدى. مەن ئۇياقتا بارماي، دۇنيا لازىم بولسا ئىشلەتسۇن دەپ سېنىڭ ئالدىڭغىلا ئېلىپ كەلدىم. — دەپ جاۋاب بەردى. پىراۋىن خىزمەتچىلىرىگە:

— ساندۇقلارنى كەلتۈرۈڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. خىزمەتچىلەر دەرھال تۆگىلەرنى يۆكسى بىلەن ئېلىپ كېلىشتى.

پىراۋىن ھەممەتىلىك ۋە مەرد كىشى ئىدى. «ئالدىدىكى

بىر تۆگىنىڭ يۈكلىرىنى ئېلىپ، قالغان تۆگىلەرنى پودىنىڭ ئۆيىگە ئايلىنىپ بېرىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى خىزمەتچىلىرىگە.

پودى ئىش تۈگىگەندىن كېيىن، ئۆزى باش بولۇپ قورغان-نىڭ تۈۋىگە كېلىپ قارىۋېدى، 1000 نەپەر تاپانچىلىق ئەسكەر ئۇخلاۋاتاتتى. پودىدەرھاللا سانىدۇقتىكى 2000 يىگىتنى چىقاردى. ئۇلار قورغان تېمىنى بۇزۇپ شەھەرگە كىرىشتى ـ دە، كانـاي-دۇمباقلارنى چالغانىدى. ئاناق بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ تەييارلانىدى. سىپاھلارمۇبىراقلا قورغانغا قاراپ ئات قويۇشتى. مۇسۇلمان لەشكەرلىرى «ئاللاھۇ ئەكبەر!» دەپ ۋارقىراشتى. شۇ كۈنى چاغاتاي لەشكەرلىرى شۇنداق جەڭ قىلدىكى، ئوروس ئەسكەرلىرىنىڭ قېنى كوچىلاردا ئېرىق بولۇپ ئاقتى. باشلىرى تاۋۇزدەك يۇمىلىنىپ، جەسىتى توڭ قاپاقتەك يېرىلىپ كېتىشتى. قالغانلىرى قېچىشقا باشلىدى. پىراۋىنمۇ قېچىپ ئورمانلىق ئارىسىغا ــ دەرەخلەرنىڭ ياپراقلىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇندى.

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن پىراۋىننى شۇنچە ئاختۇرۇپمۇ تاپالـ مىدى. ساھىبقىران ئۇچ ھەكمىنى چاقىرىپ، ئۇچىلىسىنى يالغانچى قىلدى. ئۇچەيلەن يەنە پالغا قاراپ «پىراۋىن تىرىك» دەپ مەلۇمات بېرىشتى ۋە ئاۋۋالقى سۆزلىرىنى دېيىشتى.

چاغاتاي لەشكەرلىرىدىن بىرى ھېلىقى ئورمانلىققا بېرىپ، پىراۋىن يوشۇرۇنغان دەرەخنىڭ سايىسىدا سايىداپ، ئېرىقتىن سۇ ئىچىپ ئولتۇرغانىدى. دەرەخ ئۇستىدە مۆكۈپ ئولتۇرغان پىراۋىنىڭ سۆيدۈكلۈكى چىڭقىلىپ كەتتى. ھەرقانچە قىلغان بولسىمۇ، سۆيدۈك قىستاپ ئامال بولمىدى. ئاخىرى سۆيدۈكى ئېتىلىپ چىقىپ، بۇ شور پېشانىنىڭ سىرى ئاشكارا بولدى.

دەرەخ تۈۋىدە ئولتۇرغان ئادەم يۇقىرىغاقاراپ، ئاسماندا بۇلۇت كۆرمىدى، ھاۋا ئوچۇق ئىدى، ئۇ دەرەخ ئارىسىغا قاراپ بىر ئادەمنىڭ ياپراقلار ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغانلىقىنى كۆردى.

ھېلىقى ئادەم مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرىگە ۋەزىر بولغان، كېيىن مەنسەپتىن قالدۇرۇلغانىدى. پىراۋىن دەرەخ ئۈستىدە تۇرۇپ، ھېلىقى ئادەمگە ئىشارەت بىلەن كۆپ نەرسىلەرنى ۋەدە قىلدى. قولىدا بىر قەمچەت باھا ئۈزۈكى بار ئىدى، ئىلاجسىز ئۇنىمۇ بەردى. بۇ پالاكەت باسقان شۇم سۆز ئۈستىدە تۇرغىنىدا تۆرە بىلەن پودى كېلىپ قالدى. پىراۋىن بىلەن سۆزلىشىپ تۇرغان ئادەم ۋارقىرغىنىچە تۆرىنى قەتچقاردى ۋە:

— بۇ يەردە بىر ئورۇس مۆكۈپ ياتىدۇ، — دېدى. مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە قۇلاق سالماي كېتىۋەردى. پودى بولسا «بىر قاراپ باققان ياخشى» دەپ ئويلىغىنىچە كېلىپ دەرەخقە قارىۋېدى، راست دېگەندەك پىراۋىن تۇراتتى. ئۇ تۆرىنى چاقىرىدى. تۆرە «نېمە ئىش» دېگىنىچە دەرھال يېتىپ كەلدى. ئۇلار ھەر قانىچە قىلىشىپمۇ پىراۋىننى پەسكە چۈشۈرەلمىدى. تۆرە قولىغا يانى ئېلىپ ئوق ئاتتى. پىراۋىن ئۆلدى. جەستى پەسكە — سۇغا چۈشتى. ئۇچلا ھەكمىنىڭ سۆزى توغرا كەلدى.

ئاندىن كېيىن ساھىبقىران موسكۇا تەرەپكە قاراپ يۈردى.

ھەزرىتى ئەمىرتېمۇر ساھىبقىرانىڭ موسكۇا پۇقرالىرىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغانلىقى، ئاندىن كېيىن زۇلمات شاھىرىگە بارغانلىقى

ساھىبقىران موسكۇا شاھىرىگە يېقىنلاشتى. سۇلتان مۇھەممەت تۆرىنى 50 مىڭ كىشىلىك قوشۇنغا ئايراۋۇل قىلىپ بەلگىلىدى. موسكۇا قورغىنىنىڭ ھەممە يېرى مەر ـ مەر تاشتىن ياسالغانىدى. قورغاننىڭ 40 دەرۋازىسى بار ئىدى. قورغاننىڭ ھەربىر مۇنارىسىدا بىر يىگىت قولىدا تاپانچا تۇتقان ھالدا كۆزەت قىلىپ تۇراتتى. تۆرە يېتىپ كەلگەن ھامان ئۇلار ئوت ئاچتى. بىردىن

پاڭ - پۇڭ قىلغان ئاۋاز ئالەمگە تولدى. مىلتىقلار ئۆزلۈكىدىن ئېتىلاتتى. تۆرە تەرجىماندىن:

— ئۇ ئادەملەرنىڭ ئوق ئاتقانلىقىنى كۆرمىدۇق. بۇ نېمە ئىش؟ — دەپ سورىۋىدى، تەرجىمان:

— بۇلارنىڭ ھەممىسى سۈرەت (تەقلىد ئادەم) بولۇپ، ئورۇسلارنىڭ ھۈنەر سەنئىتىدۇر. مىلتىقلار ئۇلارغا ئۇلانغان. ھەربىرىدە ھەرىكەت قىلىدىغان مۇرۇۋەت (گايكا) بار. ھەر 100 سۈرەتكە بىر تىرىك ئورۇس قارايدۇ. — دەپ چۈشەندۈردى.

تۆرە دۇربۇن بىلەن قارىدى. قورغاننىڭ ئەتراپىدا ھارۋىلار قويۇلغان بولۇپ، ھەر ھارۋىدا زەمبىرەك بار ئىدى. ھەربىر زەمبىرەكنىڭ ئالدىدا مەسئۇل قىلىنغان ئىككى نەپەر سولدات بار ئىدى. شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر مۇنار كۆرۈندى. مۇنارنىڭ ئۈستىدە مەلىكە ئاق شەيخ چېدىر تىكىپ قاراپ ئولتۇراتتى.

ئەمىر تېمۈرنىڭ لەشكەرلىرى توپ - توپ بولۇپ، بىرخىل رەڭدە ۋە بىرخىل پورمىدا كىيىم كىيىشىپ، شان - شەۋكەت بىلەن كېلىشكە باشلىدى. ئاندىن كېيىن دەبدەبە - ھەشەمەت بىلەن ھەزرىتى ئەمىر تېمۈر ساھىبقىران كېلىشكە باشلىدى. مەۋلانە ئەللامە تەفتازانى بىرنەچچە ئۆلىمانىڭ ھەمراھلىقىدا ئوڭ تەرەپتە «زەيىل ساھاب» غا ئوخشاش تۇغ - ئەلەملىرىنى باش ئۈستىدە تۇتۇپ كەلمەكتە ئىدى. قەلەندەرلەر ئاتلارنىڭ ئالدىلىرىدا «ھو. ھو...» دېيىشىپ تەلقىن بىلەن كېلەتتى. لەشكەرلەر ئۈچ كۈندە كېلىشىپ بولدى. غەيرەتلىرى جۇش ئۇرۇپ موسكۋاغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن تەييارلاندى. موسكۋانىڭ ئەتراپىغا ئىككى - ئۈچ مىڭدەك زەمبىرەك قويۇلغانىدى. ئۇلارنىڭ زەمبىرىكى كىلەگە ئوخشايتتى، 2000 دەك ئورۇس ئەسكىرى شەھەر ئىچىدىكى قورغان باستىغا كېلىپ ئۇزۇن خادا تۇتۇشۇپ تۇرۇشاتتى. خادىلىرىنىڭ ئۇچىغا پىلتە باغلاپ، ھەر قايسىسى ئۆزىگە لايىق يەرنى كولاپ كىرىۋېلىشقانىدى.

ئۇلار پىلتىلەرنىڭ ئۇچىغا ئوت يېقىپ ھېلىقى زەمبىرەكلەردىكى دورىغاتەككۈزۈشتى. شۇ چاغ ساھىبقىراننىڭ قوشۇنى يېقىنلىشىپ كەلگەنىدى. تۈيۇقسىزلا گۈلدۈرلىگەن ئاۋازلار ياگراپ كەتتى. قانچىلىغان لەشكەر، ئات ـ ئۇلاغ ئوق زەربىدىن پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتتى. چاڭ ـ توزانلار ئاسمانغا ئۆرلىدى. ئوقلار يەرگە چۈشمە ھەممىنى ۋەيران قىلىۋېتەتتى. زەمبىرەكلەرنىڭ ئىسى پەلەككە كۆتۈرۈلۈپ، ئالەمنى زىلزىلىگە سالدى. ئالەم ئىس-تۈتەكلەر تەسىرىدىن قاراڭغۇ ـ زۇلمەتكە ئايلاندى. بۇنى كۆرگەن ئەمىر تېمۇرنىڭ لەشكەرلىرى ھەيران قېلىشتى. ئەمىر تېمۇرمۇ تەئەججۈپلەنگەن ھالدا:

ـ ئۇلارغا يېقىنلاپ بارماڭلار! قايتىڭلار! ـ دەپ قوشۇننى قايتۇردى.

ـ ھەرقانداق كىشى، ـ دېدى ساھىبقىران، ـ مۇشۇ ئورۇسلارغا بىرەر چارە ئىشلەتسە، مەندىن نېمە تەلەپ قىلسا بېرىمەن!

شۇئان دۆلەت شەيخ ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم قىلدى ۋە:

ـ مەن بىر چارە قىلىپ باقاي، لېكىن قېچاق ئەسكەرلىرىنى تۇركىستانغا ئەۋەتىڭ. ھەرقايسىسى ئۆز يۇرتلىرىنى تاپسۇن، ـ دېگەنىدى، ئەمىر تېمۇر ماقۇل بولدى.

ئۇ كۈنى ئۆتۈپ ئەتىسى دۆلەت شەيخ ئاغزىغا يادا تېشىنى سېلىپ بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كەلدى. سۇغا مىڭ بىر قېتىم سۇپە كۆشىلىدى. ئاندىن ھاۋاغا قاراپ دەم ئۇردى. بىرئازدىن كېيىن ھاۋادا بۇلۇت پەيدا بولۇپ، بىردىنلا يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. ئورۇسلارنىڭ زەمبىرەك ۋە دورىلىرى يامغۇردا قالغانلىقتىن، پىلتىگە ئوت يېقىۋېتىلمىدى. شۇ چاغ ئەمىر تېمۇر قوشۇنلىرىغا ھۇجۇمغا ئاتلىنىشقا بۇيرۇق بەردى. قوشۇنلار بىردىن جەڭگە ئات سالدى. زەمبىرەككە يېقىن تۇرغان ئورۇسلارنى قىرىپ تاشلىدى.

شەھەرنىڭ قورغىنىنى ئالتە تەرەپتىن بۇزۇپ، باستۇرۇپ موسكۋاغا كىرىشتى. چاغاتاي لەشكەرلىرى شۇنداق ئۇرۇش قىلدىكى، ئورۇسلارنى بۇغدايدەك ئورۇپ، پالاكەت خامىنىغا يېغىپ، پالاكەت ئۆكۈزى بىلەن تېپىپ — يانجىپ تۇپراق شامىلىغا سورۇپ تاشلىدى.

شۇ دەمدە مەلىكە ئاق شەيخ يوقالغانىدى. ئۇنى ئاختۇرۇپ تاپالمىدى. بىر ئايال خىزمەتچى:

— ھازىرلا مۇشۇ ئۆيگە كىرىپ يوقالدى، — دەپ خەۋەر بەردى. ئىزدىگۈچىلەر كىرىپ قارىۋىدى ئۆيدە بىرنەچچە خۇم تۇراتتى.

مەلىكە ساھىبقىراننىڭ پودىغا بەرگەن ۋەدىسىنى ئاڭلىغانىدى. ئۇنى زادى ياخشى كۆرمەيتتى. شۇڭا مەلىكە: «پودىغا خوتۇن بولغىنىمدىن ئۆلگىنىم ياخشى» دەپ ئۆزىنى ھاراق تۇڭىغا تاشلاپ ئۆلۈۋالغانىدى.

موسكۋا ئېلىنغاندىن كېيىن پودى موسكۋا ئاھالىلىرىگە ھىمايەتكار بولۇپ تىلىۋالدى. ھەزرىتى ساھىبقىران ئامانلىق بەردى. ئۇلار ئەمىرتېمۈرگە باج تاپشۇرىدىغان بولدى. پودى ئورۇسلارغا شاھ بولدى. ئورۇسلار باجنى مىرزا شاھرۇخ تۆرىنىڭ زامانلىرىغىچە بېرىپ كەلگەن بولسىمۇ، پودى مىرزا شاھرۇخ تۆرە ئۆلگەندىن كېيىن باج تاپشۇرۇشنى توختاتتى. موسكۋا بويسۇندۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر كۈنى ساھىبقىرانغا: «مىرزا شاھرۇخ تۆرە بۇلغاردىن قايتىپ كېلىۋېتىپتۇ» دەپ خەۋەر كەلدى. ساھىبقىران ھەممە ئەمىر ـ بەگلەرنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئالدىغا چىقاردى. تۆرە شان ـ شەۋكەت بىلەن ئەمىرتېمۈرنىڭ قىبلەگاھلىرىغا تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ زىيارەت قىلدى ۋە جايىغا كېلىپ ئولتۇردى. ھەزرىتى ئەمىرتېمۈر پەرزەنتلىرىدىن ھال ـ ئەھۋال سورىدى. مىرزا شاھرۇخ تۆرە ھەممە كۆرگەنلىرىنى بايان قىلىپ بەردى. ساھىبقىران ئوغلىدىن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بولۇپمۇ زۇلماتنىڭ ۋەقەلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنى كۆرۈش ھەۋىسىگە چۈشتى.

كېيىن ساھىبقىران قوشۇنلىرىنى موسكۋادا قويۇپ، ئۆزى بۇلغار شەھىرىگە قاراپ ئاتلاندى. نەچچىلىگەن مەنزىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ بۇلغار شەھىرىگە يېتىپ كەلدى. بۇ يۇرتلارنى بىقىندۇرۇپ بولۇپ، بۇلغاردىن ئۆتۈپ، كۆپلىگەن جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى چەكتى، ئاجايىب ـ غارايىبلارنى كۆردى. شۇ تەرىقە بىرقانچە ۋاقىت ئۆتۈپ زۇلماتقا يېقىنلاشتى. ئەسىرتېمۇر ھەمراھلىرىدىن بىرىنى:

ـ بۇ قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىچىگە كىرگىن! ـ دەپ بۇيرۇدى. ئۇ بۇيرۇق بويىچە قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىچىگە كىردى ۋە بىرئازدىن كېيىن يۈز ـ كۆزى قانغا بويالغان ھالدا قېچىپ چىقتى. ئەسىر تېمۇر ئۇنىڭدىن:

ـ نېمە بارکەن؟ ـ دەپ سورىغانىدى، ئۇ:

ـ ئاجايىب بىر نەرسىنى كۆردۈم، ئىككى كۆزى ئوتتەك يېنىپ تۇرىدىكەن. ماڭا ئۆزىنى ئۇردى. ـ دەپ جاۋاب بەردى. ئەسىرتېمۇر يەنە بىر توپ ئادەمنى كىرىشكە بۇيرۇدى، ئۇلارمۇ باش ـ كۆزى قان ھالدا يېنىپ چىقتى، بۇلارمۇ ئالدىنقىسىدەك جاۋاب بېرىشتى. دۆلەت شەيخ ئوغلان:

ـ بۇ قاراڭغۇلۇقنىڭ ئىچىدە ئۆكە (شەپەرەك) بولسا كېرەك. چۈنكى ئۆكە ئادەمنى كۆرسە ئۆزىنى ئادەمنىڭ يۈزىگە ئۇرىدۇ. ـ دېۋىدى، بىرنەچچە ئادەم قولىغا مەشئەل ئېلىپ ساھىبقىرانغا ھەمراھ بولۇپ زۇلمەتكە كىرىشتى. كۆپلىگەن ئۆكە مەشئەلگە ئۆزلىرىنى ئۇرۇپ ئېلىنىپ كېتىشتى. كېيىن بىر جايغا كېلىۋالدى، يۈلتۇزدەك چاقناپ تۇرغان بىر نەرسىنى كۆرۈشتى. يېقىن بېرىۋىدى، بىر ئالىي ئىمارەت كۆرۈندى. تەرەپلىرى 300 گەزدىن، ئېگىزلىكى 100 گەز كېلەتتى. ئوتتۇرىسىدا بىر گۈمبەز بولۇپ، گۈمبەزنىڭ ھەر تەرىپى 150 گەز كېلەتتى. ھەممىسى شەمشات ياغىچىدىن ياسالغان بولۇپ، گۈمبەزنىڭ ئۈستىگە ھەر خىل جا-

ۋاهىرلار نەقىشلەنگەنىدى. ئۇلارنىڭ شولىسى يۇلتۇزدەك چاقناپ تۇراتتى. ئۇلار ئىمارەتنىڭ ئەتراپىغا مەشئەل - چىراغلارنى كۆتۈرگەن هالدا كېلىشتى. بۇ ئىمارەتنىڭ تاملىرىغا ناھايىتى كۆپ ئۆكە ئۇۋا سېلىشقانىدى. ئادەملەر ۋە مەشئەللەرنى كۆرگەن ئۆكلەر قورقۇپ هەر تەرەپكە ئۇچۇشتى. ئۇلار هەرقانچە ئاختۇرۇپمۇ ئىمارەتنىڭ ئىشكىنى تاپالمىدى. بىنانىڭ غەرب تەرىپىگە ئۆتۈپ قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنىڭ شەكلىنى كۆرۈشتى. يەنە بىر يايىنىڭ رەسىمىنىمۇ كۆرۈشتى. ئۇ چەمبەر شەكلىدە ئىدى. يەنە چېلەكنىڭ، چىرماشقان يىلاننىڭ رەسىملىرىنى كۆردى. هەممەيلەن بۇنىڭغا هەيران قېلىشتى. ئاشۇ شەكىللەرنىڭ ئاستىدا تۇتقۇچلىرىغا سېپىغۇچلار ئېسىلغان، چىغرىقىغا ئوخشاش ئۇستەللەر بار ئىدى.

ئەمرتېمۇر ئالىملاردىن:

— بۇ تاسماتنىڭ سىرى نەدە؟ — دەپ سورىۋىدى، ئۇلارمۇ هەيرانلىقتا تۇرۇپ قېلىشتى.

— كىمدە، كىم مۇشۇ تىلسىمنى ئىلاج قىلىپ ئاچسا، — دېدى ئەمىر تېمۇر، — مېنىڭدىن نېمە تەلەپ قىلسا بېرىمەن!

شۇ يەردە بىر موللا بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىسمى ئابدۇللا بولۇپ، ئەللامەنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئىدى. لەقىمى «موللا كەسە تىلى» ئىدى. بۇ موللا ساهىبقىرانغا:

— ساهىبقىران ئەپەندىم. بۇ ئىمارەتنىڭ تېمىدىكى يايىنىڭ رەسمى يۇنان تىلىدىكى «خائ»هەرپىنى، چېلەكنىڭ رەسمى «فائ» هەرپىنى، يىلاننىڭ رەسمى «دال» هەرپىنى كۆرسىتىدۇ. ئەبجەد هېسابىچە هېسابلىغاندا، بۇ 684 نى بىلدۈرىدۇ. هەزرىتى ئىسكەندەرنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىنىڭ سانى 684 تۇر. هەرپىلەرنى جەملىسە، «خەفرۇ» دېگەن سۆز بولىدۇ. «خەفرۇ» لۇغەتتە «تېز كەتمەك» دېگەن بولىدۇ. بۇنىڭ مەنىسى: «جاهانغا كىم كەلسە يەنە تېزلىك بىلەن كې-

تەر» دېگەنلىك بولىدۇ. گۈمانسىچە بۇ ئىمارەتلەر مەلىك ئىسكەندەر ئەپەندىمىزنىڭ مەقبەرىلىرىدۇر. كۆرگەن ئايىنىڭ رەسمى «هام» هەرپىدۇر. «هام» هەرپى يۇنان تىلىدىكى قۇلۇپنى بىلدۈرىدۇ. يۇلتۇزنىڭ رەسمى «شبازه» هەرپىدۇر. بۇ يۇنان تىلىدىكى ئاچقۇچنى بىلدۈرىدۇ. بۇنىڭدىن، مۇشۇ ئىمارەتلەرنىڭ قۇلۇپى بىلەن ئاچقۇچى مۇشۇلار ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. گۈمانسىچە مۇشۇ ئۇستەلنى بىر تەرەپكە سۈرسە ئىشىك ئاشكارا بولسا كېرەك، چۈنكى ئىمارەتنىن ئات كىشىنگەندەك ئاۋاز كېلىپ تۇرىدۇ، — دەپ چۈشەندۈردى. موللا كېلىپ ئۇستەلنى سول تەرەپكە سۈردى. هېچ نەرسە مەلۇم بولمىدى. ئوڭ تەرەپكە سۈرۈۋېدى، كۆچى يەتمىدى. هەزرىتى ئەمىر تېمۇر كېلىپ بىر زو قىلغىنىچە ئۇستەلنى سۈردى، ئۇستەل ئاستا ـ ئاستا تامدىن ئاجرالدى. ئاندىن ئىمارەتنىڭ ئىشكى نامايان بولدى. «شبازه» دېگەن ئاچقۇچنى «هام» دېگەن قۇلۇپقا سېلىۋىدى، ئىشك دەرھال ئېچىلدى. هەقىقەتەن ئىچى خۇددى كۈندۈزدەك يورۇق ئىدى. كىرگەنلەر تەئەججۈپلەنگەن هالدا قارىشۇىدى، ئىشكنىڭ يۇقىرىسىدا بىر لەۋهە كۆرۈندى، كېلىپ ئۇنىڭغا قارىۋىدى، يەر يۈزىدىكى هەممە نەرسىلەر ئايان بولدى. ئۇلار «جاهانىنما دېگەن شۇ ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاشتى. لەۋهىنى هەرقانچە قىلىپمۇ ئۇ يەردىن ئاجرىتىپ ئالالمىدى. ئۇنى شۇ يەرگە ئورنىتۇۋەتكەنىدى. ئەمىر تېمۇر جاهاننەمگە قاراپ سەمەرقەنتنى كۆرۈپ قالدى. تازا دىققەت بىلەن قارىسا خانىمچەنىڭ ئىشىكىگە كۆپ ئادەم توپلاشقانىدى. ئەمىر تېمۇر «بۇ قانداق ۋەقە» دەپ هەيران قالدى. ئۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئايرىيالمىدى.

رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، ساهىبقىران خانىمچەنىڭ قولىدىن ئەركان دۆلەتنى ئالغاندىن كېيىن، خانىمچە خالى بىر ئۆيدە تائەت ـ ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ، كۆپلىگەن دۇئالارنى

ئالدىدىن ئۆتكۈزگەنىدى. شۇڭا ئۇ ھەممىگە مەشھۇر بولدى. ساقاي مىخان مىرەز، بىتاپلار كەلسە، ئۇ دۇئا ئوقۇپ قويسا دەرھال ساقىيىپ كېتەتتى. ھېلىقى خالايىقلارنىڭ توپلىنىپ قېلىشى شۇ سەۋەبتىن ئىدى. جاھانىنەمىنىڭ يۈقىرىسىغا مۇنۇ سۆزلەر يېزىلغانىدى: «ئەي ئىبنى ئادەم، گەردىش روزىگاردىن، ھادىسە كېچەكۈندۈزدىن بولۇپ، بۇ يەرگە قەدەم باسسىڭىز، قەدەمنى زىنھار، زىنھار بەلىپ دەسسەڭ. بۇ مۇقام، تاجىدار ــ سۇلتانلارنىڭ جايىدۇر. بۇ جاھانىنەمىدا كۆزگەنلىرىڭىز بىر ئىبرەتتۇر. بۇ دۇنيا كۆپلىگەن ياخشى زاتلارنى يوقىتىۋەتتى. بۇ دۇنيا شۇندىق بىر كونا ئۆتەڭدۇركى، قانچىلىغان كارۋانلارنىڭ توپىسىنى شامالغا سورۇغاندۇر. ھەي ئەزىز، كۆڭلۈڭنى بۇ قاقباش دۇنياغا قويما، كېچىسى چېچىغا ئەتىرلەر چېچىپ، كۈندۈزى يۈزىنى پەردازلىگەنلىككە ئالدىنىپ كەتمە. بۇ جاھانىنىڭ باغلىرى رەنجى بىلەن داغدىن باشقا نەرسە ئەمەس. بۇ ئالەمنىڭ گۈلىستانلىرىغا قارىما، گۈرىستانلىرىغا قارا. ئۇلاردىن ئىبرەت ئالغىن. ھەي نۇرلۇق ئىنسان، تۆپتۆز قەددىڭ ئالەمنىڭ ھادىسىلىرىدىن پۈكۈلگەي، ۋۇجۇدىڭنىڭ شەجىرى ئۆلۈم شامىلى ئارقىلىق يايراقلىرىنى تۆكىكەي، بۇ جاھانىنىڭ دۆلىتى ئۆلۈم ئالدىدا ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدۇ. ھەي گۈزەل يىگىت بۇ غەزەل ساڭا نەسىھەتدۇر.

بۇ دۆلەت جاھانىڭ دەرھەمغە ئەرزىمەيدۇ،
ئۆمرۈڭدىكى بىر شادلىق بىر غەمگە ئەرزىمەيدۇ.
دۆلەت ساڭا پاراۋان، دەپ بولما شاد ــ خەندان،
كۆردۈڭ جاھانىنى چەندان، خورمىغا ئەرزىمەيدۇ.
دۇنيانىڭ بارۇ يوقى، چۈن بولسا ئاچۇ توقى،
تەگسە ئەجەلنىڭ ئوقى بىر دەمگە ئەرزىمەيدۇ.
ئالەمنىڭ چەشمى تويى نەقىش نىگاردۇر ئويى،

كىلگەندە مەرگىنىڭ بويى بىر شامغا ئەرزىمەيدۇ.
دۇنيانىڭ باغ ۋە مۇلكى، بوينۇڭغا باغلىق سەلكى،
تۇتسا ئەجەلنىڭ ئىلكى پىلىزىمغە ئەرزىمەيدۇ.
ئالەم باتۇر دىلىرى ئەرلىكتە ھەم چۇشىرى،
ياخوجا شەيخى پىرى ئىسمگە ئەرزىمەيدۇ.

ھەي ئەزىزلىرىم، كۆردۇڭلەر. مەن يەر يۈزىگە غالىب ۋە خوجايىن بولۇپ سەلتەنەت سۈرۈپ ئۆتتۈم. ئىسمىم مەلىك ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ئىدى. ھەي ئەزىزلەر، دۇنيانىڭ ھەممىسىنى ئىلكىمگە ئېلىپ، تەخت ئىتائىتىمگە بېقىندۇرۇپ، ئاخىرىدا بىر ئەجەلنىڭ ئىلكىگە تاقەت تەلالمىدىم. ئالەمنىڭ ھەممىسىنى، ئىخ تىيارلىق يۈگىنىنى قولۇمدا تۇتاي دەپ، ئالەمنىڭ تاماشاسىغا كۆزۈم تويماي، ئاخىرىدا كۆز كاسىلىرىمغا تۇپراق تولدى. جەسىتىم يەر ئاستىدا بىر ئوچۇم توپا بولدى. ھەي ئەزىزىم، تىلىم دائىم پاساھەت بىلەن كالا مۇللانىڭ تەلاۋىتىدە ئىدى. ئەمدى ئۇنىڭغا مۆھىرى سۆكۈت قويغاندۇر. كۆزۈم تىرىكلىكنىڭ مەيلىرى بىلەن يالتىراپ تۇراتتى، ئەمدى ئۇنىڭغا تۇپراقلار قۇيۇلغاندۇر. كۆڭلۈم گۈمانلاردىن خالى، يۈزۈم نەپسانىيەت رەڭلىرى بىلەن بويالمىغان تازا ئىدى. ئەجەل شارابىدىن بىر تامچە ئىچكەندىن كېيىن گۆر ئىچىدە كەپىش ياستۇققا باش قويۇپ، تۇپراق كۆرپىسى ئۈستىدە ياتىمەن.

نەسىھىتىم شۇكى، ھەي جېنىم قېرىنداش، چىدا. بۇ دۇنيالىنىڭ مېھرىگە كۆڭۈل بەرمە، يۈرەك - باغرىڭنى بىھۇدە ئىشقا داغلىما. دۇنيانىڭ مېھرىسىگە ئالدانما. ئىبرەت كۆزىنى ئاچقىن. ئەگەر زامانىنىڭ سۈلايمانى بولساڭمۇ، ئۆلۈمدىن ساقلا ئامانلىق يوق، دەرماندا بولۇپ ئارماندا قالمىغىن.

بۇ هېكمەتكە باققىن، نەزەر سال،
ئەھۋالى زاماندىن خەبەر ئال.
كۆردۈڭ بۇ پەلەكنى بىۋاپادۇر،
دائىم ئىشى جەبىر بىلەن جاپادۇر.
بىاسەڭ بۇ جاھاننىڭ ماداری يوقتۇر،
شات ۋە غەمنىڭ ئېتىبارى يوقتۇر.
دۆلەت بىلەن مال ۋە جاھى دۇنيا،
ھېچ پايدا يوق چو نەقش بورىسا.
ھەي ئەقىل ئىگىسى پاكىزەدىن،
تۈت ئەقىل ئېتىكىنى، بولما چىركىن.
جەززىكىرى خۇدا بارى ئەبەسدۇر،
تارتقىن قەدىمىڭ، ھەر ئىش ھەۋەستۇر.
سالما ئۆزۈڭنى ئاتەش - جاپاغا،
قالما غەم ۋە مېھنەت - بالاغا.
نەچۇن ئۆزۈڭگە زىيان ئېتەرسەن،
ياخشى ئېتىڭنى يامان ئېتەرسەن.
ئەلۋەتتە زەلىل خارى بولۇرسەن،
بۇ پەئىل بىلەن شەرمسار بولۇرسەن.
سەن ئالەم ئىچىدە ئۇلۇغ ناملىق بول،
مەئىرىپەتلىك تامام خاسۇ ئام بول.
سەرما يەرلىرىگدىن ئەيلىگىن سود،
ئول سود نەدۇر رىزايى مەئبۇد.
قايتساڭ يەنە كەلدىڭ مۇقامغا،
قابىلمۇ چۈشەرسەن ئېھتىرامغا.
مەن ئالەم ئارا ئىسكەندەر ئىدىم،
مەنسۇركى سەجرە بىلەن بىر ئەردىم.
تەدبىر بىلەن ئېلىپ جاھاننى،

كۆردۇم نەچچە ياخشى - ياماننى.
تەسغىر قىلىپ نەچچە تىلسىمات،
ئالەمنى زەرىن ئەتمەككە جەمئە پات.
سودا بولمىدى ماڭا خەسچە ئايدىن،
يىغدىم بۇ جاھاندا كۆپ خازائىن.
بېشىم ئۈزرە ئېردى تاج - دۆلەت،
ئاخىرى بارى بولدى خاك ھەسرەت.
تەسغىر ئېتەردە چۆل بىلەن كۆل،
ھەم بولمىدى چىنچە بارىمقىم ھۆل.
تاپمايكى بۇ ئالەمنىڭ گەزىندىن،
يوق ئۈزگە ئۇچ ئارشۇنى كېپەندىن.
يوق دۇنيا ئىشى خاتادىن ئۆزگە،
بىھۇدە ئىرۇر سوخادىن ئۆزگە.
ھەر نەرسە قولۇڭغا كەلسە ئىھسان،
قىلغىلىكى ئىرۇر رىزاي رەھمان.»

قەسسىنى داۋام قىلايلى. ساھىبقىران بۇ نەسىھەتلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن كۆپ يىغلىدى. بۇ يىزىلمىلارنى بۇ يەردىن كۆچۈرۈۋالماقچى بولۇپ، ھەرقانچە زور قىلغان بولسىمۇ ئالالمىدى، ئاخىرى بىر زىلزىلە پەيدا بولدى. گويا كى يەر ئۈرۈلۈپ ھەممە نەرسە يەر تېگىگە كىرىپ كېتىدىغاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. ساھىبقىران ئۇنىڭغا دەخلى قىلماي باشقا ئۆيىلەرگە كىرىپ كەتتى. ئۇنىڭدا بىر ئاتنى كۆرۈشتى. ئات ئوقۇرغا باغلاقلىق بولۇپ، ئالدىدا قەنت بىلەن سۈت تۇراتتى. ھېچكىم ئاتنىڭ قېشىغا بېرىشقا جۈرئەت قىلالمىدى.

ئېيتىشلىرىچە بۇ ئات ھەزرىتى ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ ئىدى. ئۇنى ئاخىرقى زاماندا ئىمام مەھدى ئېلىپ چىقارئىدى. ساھىبقىران ئۇ يەردىنمۇ ئىلاجسىز قايتىپ چىقتى. ھاۋا ناھايىتى

سوغۇق ئىدى، ئۇ تاشقىرى چىقىپ قۇشخانىغا كەلدى. ئۇ يەردە 200 چە كىشىنى قويۇپ كەتكەنىدى. مانا ئەمدى ھەممىسىنىڭ قارنى يېرىلغان، قېنى تۆكۈلگەنىدى. بەزىلىرى يېنىچە، بەزىلىرى ئۆگدىچە ياتاتتى. ئۇلار پەقەت بىربىنىلا چالا ئۆلۈك ھالدا تېپىلىشتى. ئۇنى داۋالاپ ھوشىغا كەلتۈرۈشتى. ئاندىن ئۇ:

— سىلەر كەتكەندىن كېيىن ئون كۈن ئۆتۈپ بۇ غار ئىچىدىن بىر خىل مەخلۇقلار چىقىشىپ، بۇ يەرگە كېلىشتى ۋە بىزگە ھۇجۇم قىلىشتى. ئۇلارنىڭ تىرناقلىرى خەنجەردىن ئىتتىك ئىدى. ئۇچ كۈنگىچە ئۇلار بىلەن جەڭ قىلدۇق. ئاخىر ئىلاج قىلالمىدۇق. ئۇلار بىزلەرنى ھالاك قىلىپ، يەنە غارغا كىرىپ كەتتى، — دېدى.

ھەممەيلەن ېشىنى تۆۋەن سېلىشتى ۋە ھەيران قېلىشتى. پودى:

— ئۇلارنىڭ يولىغا زەھەر ئارىلاشتۇرۇلغان يېمەكلىك قويۇپ قويۇڭلار، — دەپ يول كۆرسەتتى، شۇنداق قىلىۋىدى، ئۇ مەخلۇقلار يېمەكلىكلەرنى يەپ بىرەمدىن كېيىن ئىشىپ، يېرىلىپ ئۆلۈشتى.

ساھىبقىران يەنە يولغا چۈشۈپ، نەچچە كۈندە شور دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى. ئاندىن مۇسكۇا تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى، ئالدى تەرىپىدە بىر تاغ كۆرۈندى. شۇ يەردە ئەمىر تېمۇر بىر قانچىلارنى تاتلىق سۇ تېپىشقا بۈيرۇدى. ئۇلار چىقىپ كېتىپ قايتىپ كەلمىدى. ئاخىرى ساھىبقىران ئۆزى ئۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى، ئۇ قاريسا بىر دەرەخنىڭ ئۈستىدە بىر قۇش ئولتۇراتتى. ئوق ئېتىۋېدى، قۇش ئۇچۇپ كەتتى. ئوق بىر يەرگە بېرىپ چۈشتى. ئىزدەپ بېرىپ قاريسا ئۇ يەردە مېيقىناتىس (ماگنىت) كۆپ ئىدى. ئوق بىلەن قۇش بىر مېيقىناتىسقا يېپىشىپ قالغانىدى. ئەمىر تېمۇر ئەتراپقا قارىۋېدى، سۇ ئىزدەپ

بارغانلارنڭ هەممىسى قورال ـ ئەسلىھەلىرى بىلەن مىڭمناتسقا چاپلىشىپ قالغانىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇلارنى قۇتۇلدۇردى. ئاندىن ئۇلار بۇ تاغنى سەيلە قىلىشتى. كۆپلىگەن ئاجايىب ـ غارايىبلارـ نى كۆرۈشتى. بىر يەرگە كېلىپ تاغ ئارىسىدىكى بىر تاريولنى كۆرۈشتى. ئۇ يولغا كىرىپ مېڭىۋېرىشتى، ھەر بىر يەردە قولىغا يا بىلەن ئوق ئالغان بىر ئادەم پات ـ پات ئوق ئېتىپ تۇراتتى. ئەگەر كىم يېقىن بارسا ئوق تېگەتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ئادەملىرىدىن ھېچكىم يېقىن بېرىشالمىدى. ساھىبقىران لەشكەرـ لىرىنڭ بىرىنڭ مىڭمناتس تېشى بار ئىدى. ئۇ كىشى تاشنى دەرھال قويىنىدىن ئېلىپ، ئوق ئاتقۇچىنڭ قېشىغا يېقىنلاشتى. ئۇنىڭ ئاتقان ئوقى خاتا كەتتى. ئۇ ئوق ـ سولغا قارىماي يۈگۈردى. ئوق كېلىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئادىمىنىڭ كۆكسىگە تەگدى. لېكىن ئۇ ئۆلمىدى. قارىسا ئۇنىڭ كۆكسىگە مىڭمناتس تېشى قويۇلغانىدى. ھېلىقى ئادەم بۇرۇنقىدەك تۇراتتى. لېكىن ئۇ ئوق ئاتالمىدى.

ئەمىر تېمۇر ئۇ ئادەمنىڭ قېشىغا كېلىپ قارىۋېدى، ئۇ ئەسلى ئادەم ئەمەس، ھەيكەل ئىكەن. ئەمىر تېمۇر:

— ھۆكۈمالار بۇ ھەيكەلنى بۇ يەرگە بىكار قويمىغان ئەمەس. ئەلۋەتتە بۇنىڭدا ۋەقە بار، — دېدى ـ دە، بۇ سىرنى بىلىش ئۈچۈن كۆپ ئىزدىنىپ يۈرۈپ دەريا بويىغا چېتىپ قالدى. ھېكمەتتىن ھېچنەرسە تېپىشالمىدى. بۇ پېشىن ۋاقتى ئىدى. مەزىن پېشىنگە ئەزان ئېيتتى. مەزىن «ئاللاھۇئەكبەر!» دېسە، ئۇ تاغدىنمۇ «ئاللاھۇئەكبەر!» دېگەن سادا كېلەتتى. ئەمىر تېمۇر:

— تاغنىڭ ئىچىدە بىر ئۆي بولسا كېرەك، — دېگەنىدى، ھەمراھلىرى:

— تاغلارنىڭ قائىدىسى شۇ، ئادەم نېمىدېسە، شۇنداق سادا چىقىرىدۇ، — دېيىشتى. ئەمىر تېمۇر ئىشەنمەي:

— بۇ ئادەمنىڭ تاۋۇشى، — دېدى.

مەزىن: «ئەشھەدۇ ئەللائىلاھە» دىن «ھۇھەممەدۇن رەسۇللىلا» غا يەتكەندە، تاغدىن: «قەررەتى ئىننەپكە يارەسۇللىلا!» دېگەن ئاۋاز كەلدى.

ھەممەيلەن ئەمىر تېمۇرنىڭ دانالىقىغا ئاپىرىن ئوقۇشتى. ھەممەيلەن ئەزانىنىڭ جاۋابىنى تولۇق ئاڭلاشتى. ھەممەيلەن ھەيران بولۇشقان ھالدا يىغلاشتى. گويا كى كىچىك قىيامەت بولدى. لېكىن ھېچ كىشىنى كۆرمىدى. بەزىلەر:

— بۇ شەيتانىنىڭ ئىشى، — دېيىشكەنىدى. ئەمىر تېمۇر توغرا كۆرمىدى ۋە:

— بۇ شەيتانىنىڭ ئاۋازى ئەمەس، چۈنكى شەيتان، ئەزانىنىڭ جاۋابىنى بەرمەيدۇ. مۇشۇ ھادىسىنىڭ ھەقىقىتىنى بىلمەيدىغان بولسام بۇ يەردىن كەتمەيمەن، — دەپ ۋەدە قىلدى ۋە شۇ يەردە تۇردى. يېرىم كېچە بولماي تۇرۇپلا دەريانىڭ يۇزىدە چىراغ يورۇقى كۆرۈندى. زەن سېلىپ قارىۋېدى، ئۇ چىراغ يانداۋۇرۇلغان كېمە ئىدى، كېمىدىن بىر ئاتلىق ۋە بىر پىيادە ئادەم چىقتى. ئىككىسى تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ:

— ھەي تۇراپ، يېقىن كەل! — دېدى. تاغدىن بولسا:

— ھەي زالىم، مېنى ئىختىيارىمغا قوي! — دېگەن سادا چىقتى. ئاتلىق كىشى قوراللىق ئىدى. ئۇ تاغدىكى بىر غارنىڭ ئىشىكىنى تېپىپ، ھېلىقى پىيادە خىزمەتچىسىگە:

— ئۇنى ئېلىپ كەل! — دەپ بۇيرۇدى. خىزمەتكار غارغا كىرىپ بىر قېرى كىشىنى ساقلىلىدىن تۇتۇپ ئېلىپ چىقتى. ئۇ كىشى مۇلايىملىق بىلەن:

— مەن مائىمۇردۇرمەن، — دېسىمۇ، خىزمەتكار ھەرگىز ئۇنىمىدى. خىزمەتكار ئۇنىڭغا پوپوزا قىلىپ:

— سېنى ئۆلتۈرىمەن! — دېگەنىدى، قېرى كىشى:

— زادى ئۆلمەيمەن! — دەپ جاۋاب ياندۇردى.

ئاتلىق قىلىچىنى يېنىدىن چىقىرىپ ئۆلتۈرۈشكە تەمشەلگەنىدى ئەمىر تېمۈر:

— مەن بېرىپ قۇتقۇزۇۋالىمەن، — دېدى. يولداشلىرى ئەمىر تېمۈرنى ئەۋەتىشمىدى. ئاتلىق قېرى كىشىنى قىلىچ بىلەن چېپىۋېدى، ئۇنىڭ كاللىسى سويمىدەك يۇمىلىنىپ چۈشتى. ئەمىر تېمۈر ناھايىتى قايغۇلىنىپ:

— مەن بېرىپ ئۇنىڭغا ھىمات بولسام بولاتتى، — دېدى ۋە ئىچى تىتىلداپ كەتتى. شۇئان غايىبتىن بىر قول كېلىپ، قېرى ئادەمنىڭ بېشىنى تېنىگە ئۇلاپ قويۇۋېدى، ئاقساقال دەرھاللا ئورنىدىن تىرىلىپ قوپتى. ئەمىر تېمۈر بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇپ قاراپ تۇراتتى، ھېلىقى ئاتلىق:

— قانداقلارچە تىرىلىسەن؟ ئۇ كىمنىڭ قولى؟ — دەپ سورىدى قېرى ئادەمدىن. قېرى گەپ - سۆز قىلمىدى، ئاتلىق ئادەم يەنە قىلىچ سالدى، غايىبتىن كەلگەن قول قېرى كىشىنى يەنە تىرىلدۈردى. بۇ تەكرارلىنىش تاڭ ئاتقۇچە داۋاملاشتى. ئاتلىق ئادەم ئۇنى 70 قېتىم ئۆلتۈردى، غايىب قول ئۇنى تىرىلدۈرۈۋەردى. ھەممەيلەن بۇ ھالنى كۆرۈپ خىيال دەرياسىغا غەرق بولۇشتى. ئەمىر تېمۈر تاقىتى - تاق بولۇپ:

— مەن بېرىپ ئۇنىڭ يولىنى تۇسىمەن! — دېدى. ئۆمەر شەيخ تۆرە:

— مەن بارىمەن! — دېدى - دە، ئاتىسىدىن رۇخسەت ئېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا باردى. قېرى ئۆزىنى بىر تەرەپكە ئالدى. ھېلىقى ئاتلىق ئادەم تۆرىگە قاراپ:

— سىلەرنىڭ مېنىڭ بىلەن نېمە ئىشىڭلار بار؟ — دەپ سورىۋىدى، تۆرە ھەيران بولدى. ساھىبقىران مەشئەلنىڭ يورۇقىنى كۈچەيتتى. ئاتلىق ئادەم نەچچە ئادەمنى يارىدار قىلدى. قېرى ئادەم:

— هەي قوۋم، ئەمىرلىرىڭلارنى مېنىڭ قېشىمغا ئەۋەتىڭلار! — دېدى، شۇندا قىلىچ ئارسلان كېلىپ، ئەمىر تېمۇرنى قېرى ئادەمنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. شەيخى فانى (ئۆلمەس شەيخ) ئەمىر تېمۇردىن:

— ئېتىڭ نېمە؟ — دەپ سورىغانىدى، ئەمىر تېمۇر:

— ئەمىر تېمۇر، — دەپ جاۋاب بەردى.

— كىمنىڭ نەسلىسەن؟

— يافەس ئىبنى نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ.

— دولاڭدا مەڭ بارمۇ؟

— بار!

— بۇ غارنىڭ ئىچىگە كىرگىن! — دەپ بۇيرۇدى قېرى، — يېرىم نەيزە بار، ئېلىپ چىقىپ بۇ كىشىنى ئۆلتۈرگىن!

ئەمىر تېمۇر دەرھال غارغا كىرىپ پولاتتىن ياسالغان يېرىم نەيزىنى كۆردى. ئۇ ئۈچ قېتىم كۈچەپ نەيزىنى ئالالمىدى. سىرتقا چىقىپ:

— كۈچۈم يەتمىدى، — دېۋىدى، قېرى:

— ئەزان توۋلاپ ئالساڭ بولىدۇ، — دېدى، ئەمىر تېمۇر ئەزان ئىيتتى. «ئەشىدان مۇھەممەدۇن رەسۇلىللا» غا يەتكەندە، نەيزە يەردىن قوزغالدى. ئەمىر تېمۇر نەيزىنى ئېلىپ چىقتى. هېلىقى ئاتلىق ئادەم:

— نەيزىنى بەرگىن، كۆرۈپ باقاي، — دېدى. قېرى شۇئان:

— بەرمە! نەيزە بىلەن ئۇنى ئۇرغىن! — دېدى. ئەمىر تېمۇر دەرھاللا نەيزە بىلەن ئاتلىق ئادەمنىڭ كۆكسىگە شۇنداق ئۇردىكى، نەيزە ئۇنىڭ كۆكسىنى تېشىپ ئارقىسىدىن چىقتى. ئۇ ئۆلدى.

— هەي بوۋا، — دېدى ئەمىر تېمۇر، — كىم بولىسەن؟ ماڭا دەپ بەرسەڭ!

— هەي ئەمىر تېمۇر، مېنىڭ ئىسمىم زائىپ. ھەزرىتى ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ زامانلىرىدىن تارتىپ ھازىرغىچە تىرىك مەن. ئەيسا ئەلەيھىسسالام ئاسماندىن چۈشكۈچە تىرىك بولىمەن. ئەيسا پەيغەمبەر بۇ نەيزە بىلەن دەججالنى ئۆلتۈرگەي، مەن ھېلىقى ئادەمنى ئۆلتۈردۈك، ئۇنىڭ ئىسمى خان ئاتالمىش ھېكىم فەرەڭگى. مېنى ئىنجىلنى ئوقۇپ يۈرۈپ بىلدى ۋە ئاختۇرۇپ تاپتى. نەچچە قېتىم كېلىپ «ئامانەتنى بەرگىن!» دېدى، ئۇنۇمىدىم. يەنە «قىيامەتنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر بەرگىن» دېدى. مەن سۆزلىمىدىم. ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ مېنى ئۆلتۈردى. غايىبتىن قول كېلىپ مېنى تىرىلدۈردى، بۇ قول ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ قولىدۇر، تۆتىنچى ئاسماندىن كېلىپ مېنى تىرىلدۈرىدۇ، مېنى قانچە قېتىم ئۆلتۈرسىمۇ تىرىلمۈپرىمەن.

— هەي بوۋا، ماڭا قىيامەتنىڭ ئەھۋالىدىن سۆزلەپ بەرگىن، — دېدى ساھىبقىران.

قېرى قىيامەتنىڭ ئەھۋالىدىن كۆپلىگەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ، ئاخىر زامان بولىدىغانلىقىغا ئەپكېلىپ سۆزىنى تۈگەتتى. يەنە ئۇ:

— هەي ئەمىر تېمۇر، ئاڭلا. ھەزرىتى ئەيسا ئەلەيھىسسالام قايتا كېلىشتىن ئىلگىرى نەچچە شەھەر خاراب بولىدۇ. بۇخارايىي شەرىغنى خوتەكلەر (ئېشەكلەر) خاراب قىلىدۇ. بۇخارا خەلقى خوجا ئوباندىن ئۆتۈپ، غەربكە كېتىدۇ. غەربكە بارغۇچە كۆپ شەھەرنى خاراب قىلىدۇ. سەمەرقەنتنى سۇ خاراب قىلىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا ئاتەمىز ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇتاملىرىدىن يىلانلار ئىسپاھانغا چۈشكەندى. يىلانلار ھىندىستانىنى بىر سائەتتە خاراب قىلغاي. تاغلارنى يامغۇر خاراب قىلىدۇ. روسىيەنى سوغۇق خاراب قىلىدۇ. ھەبەشلەر مەككىنى

ئىشغال قىلىدۇ. ئەرەبلەر رۇمغا كېلىدۇ، ئۇ چاغلاردا كەئىبە خاراب بولىدۇ. ئاتا ئوغۇلدىن، ئانا قىزدىن رازى بولمايدۇ. نۇرتنىڭ قازى، مۇفتى ۋە سۇلتانلىرى ساختىلىق بىلەن ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ. مەدرىس ۋە مەسجىتلەر زۇلۇم بىلەن باشقۇرۇلىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقانلار، قوشنىلار بىر - بىرى بىلەن زىتلىشىدۇ. شەيخلەر شاگىرتلىرىغا مال - دۇنيا توغرىسىدىلا تەلىم بېرىدۇ. يالغانچى كۆپ بولىدۇ. تېگى بۇزۇق كىشىلەر خوجىلىق، باشلىقلىق دەۋاسىنى كۆپ قىلىدۇ. ئۆلۈمنى ياد قىلىشمايدۇ. بۇ ئالامەتلەردىن كېيىن مەككىدە ئىمام مەھدى 14 ياشقا كىرىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئون يىلغىچە شام، روم، ئەربىستاندا سەلتەنەت سۈرىدۇ. ھەممە خەلق ئۇلارغا ئىتائەت قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن دەججال لەئىن شەرق تەرەپتىن ئېشەك مىنىپ يۈزى قارا، كۆزى كور ھالدا كېلىدۇ. ماڭلىيىدا «ئەل كافىرۇ بىللاھى» دەپ يېزىلغان خەت بولىدۇ. دىۋىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ كاناي، سۇناي، دومبىرا چېلىپ كېلىدۇ. ئالەمدىكى پۈتكۈل يامانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا تەۋە بولىدۇ. بۇ شۇم ئوڭ تەرىپىدە ئاچىماق، سول تەرىپىدە ئوتتىن قىلىنغان ئىشكەللەرنى كۆرسىتىپ خۇدالىق دەۋاسى قىلىدۇ. كۆپ شەھەرنى ئالىدۇ. ئىمام مەھدى ھەزرەتلىرى بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ «دەججالنى قاباھىتىدىن ئامان ساقلىغىن» دەپ خۇداغا سېغىنىپ مۇناجات قىلىدۇ. شۇ زامان جۈمە كۈنىدە ئەيسا ئەلەيھىسسالام ئاسماندىن يەرگە چۈشىدۇ، ئەتسى مەھدى بىلەن ئەيسا ئەلەيھىسسالام خەۋەرلىشىپ، دەججال لەئىننى ئىزدەپ تاپىدۇ ۋە ھەزرىتى ئەيسا مۇشۇ نەيزە بىلەن ئۇرىدۇ. ھەزرىتى مەھدى قىلىچ بىلەن چاپىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن دەججالنىڭ لەشكەرلىرىنى ئۆلتۈرىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن مۇسۇلمانلاردا تىنچلىق دەۋرى باشلىنىپ شەرىئەت جانلىنىدۇ، — دەپ سۆزىنى تۈگەتتى.

ساھىبقىران بۇ ئۆلمەس ئادەم بىلەن خوشلىشىپ ئاندىن موسكۇاغا ئاتلاندى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن موسكۇاغا كەلدى. پودىنى تەختكە ئولتۇرغۇزۇپ، پۈتۈن ئۆزبېك قوشۇنلىرىنى ئېلىپ سەمەرقەنتكە كەلدى. يولدا بەزى چىتتەلەرگە: «كىلان ئېلىنى قۇم بېسىپ كېتىپتۇ. بۇ يەرنى قايتىدىن ئاۋات قىلىڭلار!» دەپ تاپشۇردى. ئاناق: «بۇلارغا بۇ ئىشنى بۇيرۇمايلى» دېۋىدى، ئەمىر تېمۇر ئۇنىمىدى.

كۈنلەردە بىر كۈن ساھىبقىران مىرانشاھ تۆرىنى زاكات ئالماق ئۈچۈن ھەرقايسى ئەللەرگە ئەۋەتتى. تۆرە ئەللەرنى ئاربلاپ ئىككى - ئۈچ يىلغىچە زاكات يىغدى. ئۇ قاتاغىن ئېلىگە كەلدى. ئۇلارنىڭ بېگى پولاتخانىنىڭ ئوغلى ئوغۇلبېك ئىدى. ئۇمۇ تۆرەزادىلەردىن ئىدى. ئۇ مىرانشاھ تۆرىنى كۆپ ئىززەت قىلدى. ھەرقانچە زاكات بولسىمۇ شەرىئەت ھۆكمى بو-يىچە بېرەتتى. قاتاغىنلىقلار ئارىسىدا بىر يىگىتنىڭ ياخشى ئېتى بار ئىدى. ئۇنىڭغا تۆرىنىڭ كۆزى چۈشۈپ:

— بۇ ئاتنى ماڭا زاكاتقا ھېساب قىلىپ بەرگىن، — دېدى. يىگىت:

— بۇنىڭ ئورنىغا باشقا ئات بېرەي، — دەپ تۇرۇۋالدى. تۆرىمۇ سۆزىدە چىڭ تۇرۇۋالدى. ئاخىر بۇلار جېدەللىشىپ قالدى. تۆرىنىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ھەممىسىنى قاتاغىنلىقلار ئۆلتۈردى. تۆرىنى تۇتۇپ، بىر ھۇجرىغا بىر قانچە كۈنگىچە سولاپ قويدى. ئوغۇلبېك شۇ يەردە: «مەنمۇ خانزادە بولىمەن» دېگىنىچە پادىشاھلىق دەۋاسى قىلدى. ئۇنىڭ ئېلى بىلەن يابۇ ئېلىنىڭ بەگلىرى كېڭىشىپ ئوغۇلبېككە بويسۇنماقچى بولۇشتى. يابۇ ئېلىنىڭ يۇرت چوڭىنى قوتۇلمىشبېك دېيىشەتتى ئۇنىڭغا ئوغۇلبېك قىزى سۈيۈرگۈزنى بەرمەكچى بولدى.

قۇتۇلمىشىڭ ساھىبقىران بىلەن جەڭ قىلماقچى بولدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئادەملىرى كۆپ ئىدى.

بىر كۈنى سۈيۈرگۈز ئالىتۇندىن نەقىشلەنگەن دومبىرىنى چالغاچ مىرانشاھ تۆرە سۇلانغان ھوجرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى ۋە بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

قولغا ئېلىپ دومبىرا چىرتەر ھېنىڭ تىرناقىم،
باردى ـ كەلدى مۇقامىم كېلىشتۇرگەن بارماقىم.
تىلىم زىكرىڭ سۆزلايۇپ، كۆڭلۈم فىكرىڭ ئويلايۇپ،
سۆزلىگەندە تەۋرسۇر كۆرگۈلكى ئاق تاماقىم.

تۆرە سۈيۈرگۈزنى كۆردى. ئۇنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا جان پىدا قىلاتتى. سۈيۈرگۈزنىڭ كۆزلىرى كېيىك كۆزلىرىدەك ئويناق ئىدى. بويى تۆپتۈز، ئۇلۇغۋار ۋە لەرزان ئىدى. يۈزى كۈندەك، يەدەنلىرى كۈمۈشتەك، چىشلىرى دۇردەك، ئۆزى ھۆردەك ئىدى. لەۋلىرىنى ئاچسا تىللىرىدىن شېكەر چېچىلاتتى.

ـ سېنىڭ گۇناھىڭ نېمە؟ ـ دەپ سورىدى ئۇ تۆرىدىن.

ـ مەن ئەمىر تېمۇرنىڭ ئوغلى بولىمەن. بۇ يەرگە زاكات يىغىشقا كەلگەنىدىم. ئۇلار مېنى بۇ يەرگە سولاپ قويۇپ كەتتى، ـ دېدى تۆرە.

ـ مەن ئاتامغا نەسىھەت قىلسام پىسەنت قىلمىدى. ئەمدى بىر خەت يېزىپ ئاتاڭغا ـ ئەمىر تېمۇرگە ئەۋەتسەم دەيمەن.

ـ ئالاقىڭ بارمۇ؟

ـ بىر كېيىكىم بار، ـ دېدى سۈيۈرگۈز، ـ ئۇنىڭ بوينىغا خەت باغلاپ نەگە بۈيرۇسام شۇ يەرگە بارىدۇ.

سۈيۈرگۈز كېيىكنى ئەكېلىپ بوينىغا خەتنى ئېسىپ تەۋرىگە ماڭدۇردى.

بىر كۈنى سۇيۇرگۇزنى قۇتۇلمىشبىككە نىكاھلاپ بېرىشتى. ئۇ زامانلاردا ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتىدە كۈيئوغۇل بىلەن كېلىننى ئەلدىن يىراقراق قوياتتى. سۇيۇرگۇز گۈل قىسىپ گۈزەللەشتى. قۇتۇلمىشبىك قانچە ھەرىكەت قىلىپ كۆرسىمۇ بولمىدى. چۈنكى قىزنىڭ كۆڭلى تۇيۇغ بەگدە ئىدى. سۇيۇرگۇز ھىيلە ئىشلىتىپ قۇتۇلمىشبىككە شۇنداق دېدى:

— قاچانكى ئەمىر تېمۈرنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەلسەڭ، مەن سېنىڭ بولىمەن.

ئەمدى ساھىبقىراندىن سۆز ئاڭلايلى:

ساھىبقىران بىر كۈنى ئوۋ ئوۋلاپ يۈرۈپ سۇيۇرگۇزنىڭ كېيىكىگە ئۇچرىدى. ساھىبقىران نەۋرىسى سۇلتان مۇھەممەتجان تۆرىگە:

— مۇشۇ كېيىكنى تىرىك تۇتۇپ كەل! — دەپ بۇيرۇدى. تۆرە فىرىس ئېقىمغا (ئاتنىڭ نامى — ت) مىنىپ كېيىككە قاراپ ئات سالدى. ئۇنىڭغا 50 يىگىت ھەمراھ بولغانىدى. ھەممىسى يىتىشەلمەي، تۆرە ئىلگىرىلەپ كەتتى ۋە كېيىككە يېتىشىپ ئوقيانى نىشانلاپ ئاتاي دەپ تۇراتتى. شۇزامات بىر تەرەپتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى. قارىسا قۇتۇلمىشبىك قوشۇن بىلەن كېلىۋېتىپتۇ. قۇتۇلمىشبىكمۇ سۇيۇرگۇزنىڭ كېيىكىنى تونۇپ قالدى ـ دە، دەرھال تۆرىنىڭ يولىنى توستى. تۆرە ئىككى كىشىنى ئوق بىلەن ئۆلتۈردى. قۇتۇلمىشبىك تۆرىنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ كويىغا چۈشتى. تۆرە ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى بىلىپ شۇ يەردىلا بىر خەت يېزىپ بىر دەرەخنىڭ شېخىغا ئېسىپ قويدى.

قۇتۇلمىشبىك كېلىپ تۆرىنىڭ قولىنى باغلىدى. قۇتۇلمىشبىك:

— مەن ئەمىر تېمۈرگە قارشى كىشىمەن، ئەمىر تېمۈر قەيەردە؟ — دەپ سورىدى.

— مانا مەن ئەمر تېمۇر بولمەن! — دېدى سۇلتان مۇھەممەت تۆرە.

قۇتۇلمىشىپك سۇلتان مۇھەممەت تۆرىنى ھەيدەپ، سۈيۈر-گۈزنىڭ قېشىغا ئېلىپ باردى ۋە «ئەمر تېمۇر دېگەن مانا!» دەپ كۆرسەتتى.

— بۇ ئەمەس، — دېدى سۈيۈرگۈز، — ئەمر تېمۇر دېگەن قېرى كىشى ئىمىش.

قۇتۇلمىشىپك يەنە لەشكەرنى ياندۇرۇپ ئەمر تېمۇرنى تۇتقىلى كەتتى.

— ھەي يىگىت، — دېدى سۈيۈرگۈز تۆرىگە قاراپ، — راستىڭنى ئېيت. كىم بولسەن؟

تۆرە ئۇنىڭغا ۋەقەنى سۆزلەپ بەردى. قىز ئۇنى مىرانشاھ-نىڭ قېشىغا باشلاپ كەلدى ۋە ئىككىيلەننى كۆرۈشتۈرۈپ بىر ھۇجرىدا قويدى. ئۇلار شۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن. ئەمدى سۆزنى ساھىبقىراندىن ئاڭلايلى:

ئەمىر تېمۇر تېخىچە ئوۋدا ئىدى. قىز ھېلىقى كېيىكنى يەنە ئەۋەتتى. ئەمىر كېيىكنى كۆرۈپ يەتتە قېتىم شۇڭقار سالدى. كېيىك يەتتە شۇڭقارنى ھالاك قىلدى. ئەمىر تېمۇر بۇنى كۆرۈپ غەزىپى ئۆرلىدى-دە، بىر ئارغىماقنى مىنىپ كېيىككە قاراپ ئات سالدى. بىر يەرگە كېلىپ جەڭ يەلگىمرىنى كۆردى. بەزى يەرلەرگە قان تېمىپ قالغانىدى. بىر دەرەخ شېخىدا بىر خەت تۇراتتى. بۇ نەۋرىسىنىڭ: «مەندىن خەۋەر ئېلىڭ» دېگەن خېتى ئىكەن.

كېيىكمۇ سۈيۈرگۈزنىڭ چېدىرىغا قايتىتى. ئەمىر تېمۇر كېيىكنىڭ ئارقىسىدىن قارا كۆرۈنەر يېرۇپ، بىر بۇلاقنىڭ بويىغا كېلىپ چۈشتى.

سۈيۈرگۈزمۇ تاماق كۆتۈرگەن ھالدا چېدىردىن چىقىپ

تۇرغانىدى. ئۇ قولىدىكى تاماقنى ئەمىر تىمۇرگە ئېكىلىپ بەردى ۋە ئەمىر تىمۇردىن:

— كىم بولىسىز؟ — دەپ سورىدى.

— قاتاغىن سىپاھلىرىدىن بولىمەن، مەنسىپىم يۈرتاۋول، خوجەنتكە بارىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تىمۇر. ئۇ چاغلاردا قۇتۇلمىشبېك ئۇۋ بولۇۋاتقان جايغا يېتىپ كەلدى. ساھىبقىرانىنىڭ سىپاھلىرى تېخىچە ئۇۋدا ئىدى. قۇتۇلمىشبېك ئۇلارنىڭ بىرقانچىسىنى ئۆلتۈردى ۋە بىرنىڭ بېشىنى «ئەمىر تىمۇرنىڭ بېشى» دەپ لۆڭگىگە ئوراپ خادىغا ئاسقىنىچە قايتىپ كېلىپ ئەمىر تىمۇرگە ئۇچرىدى. قۇتۇلمىشبېك ساھىبقىراندىن:

— كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىۋېدى، ئەمىر تىمۇر ئۇنىڭدىن:

— ئۆزۈڭ كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىدى. قۇتۇلمىش بېك:

— ئىسمىم قۇتۇلمىشبېك. يابۇ ئېلىنىڭ بېگى بولىمەن. ئەمىر تىمۇرنىڭ بېشىنى كېسىپ كەلدىم. چۈنكى ئەغلان بېگىنىڭ قىزىنىڭ قالىنى (تويلۇقى) ئەمىر تىمۇرنىڭ بېشى ئىدى، — دېدى.

— ئاچقىنا كۆزۈڭ باقاي، — دېدى ئەمىر تىمۇر. قۇتۇلمىشبېك لۆڭگىنى ئېچىۋېدى،

— بۇ باش ئەمىر تىمۇرنىڭ ئەمەس، — دېدى ئەمىر تىمۇر. بۇ سۆزنى قىز ئاڭلاپ قالدى. باشنى سۈيۈرگۈزۈنىڭ قېشىغا ئېلىپ كېلىۋېدى، قىز قوبۇل قىلمىدى ۋە:

— ئاۋۇ بۇلاق بويىدىكى قېرى كىشى قاتاغىن ئىلىدىن ئىمىش، بۇ باشنىڭ راست-يالغانلىقى شۇنىڭدىن سوراپ باق، — دېدى. قۇتۇلمىشبېك ساھىبقىرانىنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە سۆزلەي دەپ تەمشەلگۈچە ئەمىر تىمۇر ئۇنىڭ قولىنى بىر-

ئاز قوربدی. قۇتۇلمىشىبكىنىڭ رەڭگى بۇزۇلۇپ، كۆزى قىزىرىپ كەتتى. ئۇ قايغۇغا چۆمۈپ سۈيۈرگۈزنىڭ چىدىرىغا يېنىپ كەلدى. ئەمما ئەرلىك تەلىپى جەھەتتىن ھېچنەرسە دېيەلمىدى. قىز بۇ ئىشلاردىن زوقلانىدى.

يېرىم كېچىدە بىركىشى ناله ـ زار قىلىپ چۆل تەرەپتىن تۆگىگە مىنىپ كەلگىنىچە بۇلاق بويىغا چۈشتى. كەلگۈچى بىر يىگىت ئىدى. ساھىبقىران ئۇ يىگىتتىن:

ـــ نېمە سەۋەبتىن يىغلايسەن؟ ـــ دەپ سورىدى، يىگىت:

ـــ مېنىڭ ئېتىم تۈيۇغ بەگ. ئەمىر تېمۇرنىڭ بىشىنى تېپىپ كېلەي دەپ بېرىپ تاپالماي كېلىۋاتىمەن. ئىمەكىدىشىم ئوغۇلبېكنىڭ قىزىغا ئاشىق ئىدىم. مەن ئۇچۇن سۆزسىلىنغان قىزنى ئىمەكىدىشىم يابۇئىلىنىڭ بېگى قۇتۇلمىشبېككە بەرمەكچى بولدى. شۇنىڭغا چىدىيالماي ئەمىر تېمۇرنىڭ بىشىنى ئېلىپ كەلمەكچى بولۇۋېدىم. بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرالمىغانلىقىم ئۇچۇن يىغلاپ يۈرىمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

ساھىبقىرانىڭ ئۇنىڭغا رەھمى كەلدى ۋە:

ـــ ئەمىر تېمۇر ئەتە پالان يەردە ـــ قۇملۇقتا ئوخلايدۇ. بېرىپ ئۇنىڭ بىشىنى كېسىپ كەل، ـــ دەپ ئېيتىپ بەردى. ئۆزى يىگىتتىن بۇرۇن بەلگىلىگەن قۇملۇققا باردى. يىگىتمۇ ئەتىسى قۇملۇققا كەلدى. قارىسا بىر كىشى قۇملۇقتا يۈزىگە ياغلىقنى ياپقان ھالدا ئوخلاۋاتاتتى.

يىگىت ئاستاغىنا باردى ـ دە، ئۇيقۇدىكى كىشىنىڭ يۈزىدىكى ياغلىقنى ئېچىپ قارىۋىدى. ئۆزىگە يول كۆرسەتكەن ھېلىقى ئادەم شۇ ئىكەن. يىگىت ھەيران بولۇپ ئەمىر تېمۇرنى ئۇيقۇدىن ئويغاتتى. شۇ ئاردا چاغاتاي لەشكەرلىرىمۇ يېتىپ كەلدى. بۇ تەرەپتىن يابۇ ئېلى قوزغىلىشتى. چاغاتاي يىگىتلىرى

ئۇلارنىڭ شۇنداق قىلغىنى قىلدىكى، بۇ ئۇرۇش تۆۋەندىكى شەئىردا مۇنداق تەسۋىرلەنگەن:

بىر يولى بارچىلار قويدىلەركى ئات،
ئىككى ياندىن سىلىشتىلەر ھەيھات!
ئەر - يىگىتلەرنىڭ غەيرىتى قاينىاپ،
تۇرمىدى تىنچ ئاتلىرى ئويناپ.
بولدى ئانداق ئۇرۇشلار قاتتىق،
نەيزىلەر سۇندى، ئوشتۇلدى مىلتىق.
كۆك ئوزرە چىقتى كۆپ تۇزاڭ ۋە گەرد،
قولغا ئېلىپ قىلىچلارنى ھەر فەرد.
مەرگ دەللالى بولدى چابىك چۈست،
ئەقىد بەيئىنى ئاندا ئەيلەپ سوست.
قىزىق بولدى ئۆلۈم بازىرى،
مەلىكۇلموت بولۇپ خېرىدارى.
سۇ كەبى ئەلنىڭ قېنى تۆكۈلمەكلىك،
تەنلەردىن بېشى سۆكۈلمەكلىك.
تۇتۇشۇپ، چىشلىشىپ ئېلىشماقتىدۇر،
قارشى كەلسە كىم سىلىشماقتىدۇر.
بارچىسى بىر - بىردىن سۇرۇپ ھەريان،
بەزى جان ۋەھىمىدىن بولۇپ ھەيران.
كىم قېچىپ كىم قوغلاشنى بىلمىدىلەر،
چاڭدىن بىر - بىرىنى كۆرەلمىدىلەر.
قىر - سايدا تۇزاڭ ئېلىپ كۆزنى،
كىم تونۇر ئۇندا ياۋ بىلەن ئۆزنى.
تۇتۇشۇپ بىر - بىردىن قۇچاقلىشىپ،
گەر قىلىچ بولمىسا پىچاقلىشىشىپ.

ساي تېشىدەك سېلىپ كېسىك باشنى،
بۇندا پەرق قىلالماي قېرى ـ ياشنى.
ئاتلار ئۆز ھالىچە يۈرۈر ئويناپ،
كىملەر جان بېرۇر تىلىن چايناپ.
كىملەر زەخمىدىن ئېقىتىپ قانى،
قىينىلار چىقماستىن نەچچىسىنىڭ جانى.

قىسسىمىزگە كېلەيلى: چاغاتاي ئېلى غالىب كېلىپ، دۈشمەنلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆلۈم گەزەرمىسىگە ماڭدۇردى. يابۇ ئېلىدىن ئاران 100 چە كىشى قالدى. قۇتۇلمىشبېك جەڭدە ئۆلدى. تىرىك قالغانلار ئۇرۇشماسلىققا قەسەم بېرىشتى. سۇ-يۇرگۇز تۇيۇغ بەگكە نىكاھلاپ بېرىلدى. تۇيۇغبەگ سۇيۇرگۇزنى نىكاھلاپ ئېلىپ، نوكتەداننى ئېچىپ، مارجانلىرىنى چېچىپ، مىرادىغا يەتتى.

ئەمىر تېمۇر بۇ ئىشلارنى تاماملاپ جۇرجان ئېلىگە قاراپ ماڭدى ۋە بىرقانچە كۈنلەردىن كېيىن جۇرجان ئېلىگە يەتتى. جۇرجان خەلقى ساھىبقىرانغا كۆپ ئىلتىپاتلارنى قىلدى. ئۇلار ئەمىر تېمۇرگە:

ـــ مىر سەئىت شىرىپى دېگەن بىر يىگىت پەيدا بولدى. ئۇ: «ئادەمنىڭ جېنى سۇ بولىدۇ. ھەممە مەۋجۇدات سۇ بىلەن ياشنايدۇ» دەيدۇ. بۇ گېپىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن «قۇلى تائالا ۋە مەن ئىمائى كۈللى شەيئىن ھەييى» دېگەن ئايەتنى شەپى كەلتۈرىدۇ. يەنە: «ئاللا تائالا پادىشاھدۇر. سەلتەنەت تەختىكە ئولتۇرغاندۇر. ئەرشىنىڭ ئىككىنچى تەختى (قەۋىتى) پەرىشتىلەر-نىڭ تۇرار جايى» دەيدۇ. بۇنىڭغا «ئەلئەيازۇ بىللاھى قۇلى تائالا ئەل رەھمانى ئەلەي ئەلئەرىش ئەستەۋا» دېگەننى دەلىل كەلتۈرىدۇ. ئۈچىنچى: «مۇھەممەد نىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئەلىنى

شېرىك» دەيدۇ. بۇنىڭغا ھەم بىرقانچە ئايەتنى دەلىل كەلتۈرىدۇ، — دەپ مەلۇمات بېرىشتى. ساھىبقىران مىرسەئىت شىرىپنى چاقىرتىپ:

— ئوتتۇرىغا بىرقانچە مەسىلىنى قويىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى. مىرسەئىت شىرىپ ئىنكار قىلدى. ئۇ:

— ھەممە ئۇمىدىتلەر بۇ مەسىلىنى دېگەن كىشىگە لەنەتنامە يازسۇن. مەنمۇ لەنەتنامە پۈتۈمەن، — دېدى. ئەمىر تېمۇر بۇنىڭ كۆرەلمەسلىك سەۋەبىدىن بولغان ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. شۇڭا بارچە ئۆلىمالار لەنەتنامە يېزىشتى ۋە «مۇندىن كېيىن ھەرقانداق كىشى بۇنىڭغا ئوخشاش ئىغۋالارنى توقۇمىسۇن» دېيىشتى. لېكىن يەنە بىرقانچە مۇناپىق ئالىملارنىڭ قېشىدا: «مىرسەئىت دېگەنىدى» دەپ يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتى. ئالىم تەفتەزانى: «بۇنداق ئادەمنىڭ ئۆلگىنى ياخشى» دەپ ھەممە ئالىملارنىڭ پەتۋاسىنى ئالدى. ئاندىن مىرسەئىتنى تاماقلار بىلەن قوشۇپ ساندۇققا سېلىپ، ئاغزىنى ئېتىپ دەريياغا تاشلۇۋېتىشتى. دەريا سۈيى ساندۇقنى ئېقىتىپ بىر تاغقا ئۇردى. ساندۇق پارچىلىنىپ، مىرسەئىت بىر شالنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالدى. مىڭبىر جاپادا ئاران قۇرۇقلۇققا چىقتى. تاغ بىغىرلاپ مىڭىپ 40 كۈندە پەرەڭلەر ئېلىگە يەتتى. ئۇ يەردىكى بىر دەريانىڭ بويىدا بىر يىگىت يالىڭاچ يۈرەتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا كىيىكلەر ئوتلاۋاتاتتى. مىرسەئىت ھەيران بولۇپ قاراپ تۇراتتى، بىر تەرەپتىن چاڭ - توزان كۆتۈرۈلدى. چاڭ ئارىسىدىن 2000 چە بوينىغا چىلپا ئېسىشقان پەرەڭ يىگىتلىرى ھېلىقى يىگىتنى ئايلىنىپ كېلىشكە باشلىدى. ئۆز تىللىرىدا بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ، ھېلىقى يىگىتكە سەجدە قىلىشىپ يىغلاشتى ۋە يەنە قايتىپ كېتىشتى. ئارقىدىن 1 تۈمەنچە ئادەم كەلدى. ھەممىسى قارا سېقال بولۇپ، قورال - ئەسلىھەلەرنى بېكىتىشكەن، قوللىرىدا شا-

راب تۆتۈشقاندى. ئۇلار يالىڭاچ يىگىتكە سەجدە قىلىشتى. لې كىن يىگىت ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا ئىلتىپات قىلمىدى. يەنە بىر توپ كىشى كەلدى. ئۇلار ئارغىماقلارغا مىنىشكەن بولۇپ قوللىرىدا قامچا، كالتەك بارئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ئاق ساقاللىق كىشى بولۇپ، بېشىدا شانۇ شەۋكەت بېغىشلايدىغان ئېسىل تاج بار ئىدى. بۇ كىشى توپتىن ئايرىلىپ چىقىپ يىگىتنى قۇچاقلىدى ۋە يىغلاپ كەتتى. مىرسەئىت بۇ سىرنى بىلەلمەي ھەيرانلىققا پاتقانىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەجەمدىن بارغان بىر تاجىك بار ئىدى. مىرسەئىت ئۇنىڭدىن بۇ ۋەقەنى سورىدى. تاجىك:

— بۇ يىگىت باسلىقنىڭ ئوغلى، بۇلارنىڭ تىلىدا پادىشاھنى «باسلىق» دەيدۇ. ئۇ رۇمغا بارغانىدى. ئۇ يەردە يەلىد رۇم بايىز قەيسەرنىڭ قولىغا چۈشۈپتۇ. يەلىد رۇم ھۆكۈمالارغا بۇيرۇپ زىكرىگە كونا سۈيىنى قويۇپتۇ. شۇندىن كېيىن بۇ يىگىت تەلۈە بولۇپ قالدى، — دەپ چۈشەندۈردى.

مىرسەئىت:

— مەن ئۇنى داۋالايمەن، — دەپ ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئاشكارىلىدى. تاجىك ئۇنى باسلىقنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇنىڭ دېگىنىنى تەرجىمە قىلىپ بەردى. باسلىق ماقۇل بولدى. چۈنكى ئۇ ئوغلى ئۈچۈن كۆپ قايغۇرۇپ يۈرەتتى. مىرسەئىت شاھزادىنى كەلتۈرۈپ زىكرىنىڭ تۆشۈكىگە ئالتۇن بىلەن كۈمۈشنى ئۇۋۇلاپ قويدى. ئالتۇن - كۈمۈش پارچىلىرى كونا سۈيىنى ئۆزىگە تارتىۋالدى. شاھزادە ساقايدى. پەرەڭنىڭ باسلىقى مىرسەئىتكە ناھايىتى كۆپ مۇكاپات بەردى. ئاندىن كېيىن مىرسەئىت پەرەڭدىن چىقىپ نەچچە كۈن يول يۈرۈپ ئىستامبۇلغا كەلدى.

ئۇ بىر كۈنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. شانۇ شەۋكەت بىلەن كېلىشىۋاتقان بىر مەپىلىك كىشىنى كۆردى. مىرسەئىت بىرىدىن:

— بۇ كىم؟ — دەپ سورىغانىدى، ئۇ كىشى:

— بۇ سۇلتان ۋەلىد مەۋلۇي رۇمنىڭ ئوغلى بولىدۇ. ھازىر يەلىد رۇمى بايىزنىڭ بېغىغا كېتىۋاتىدۇ. ئۇ يەردە قەيسەر بار. پازىللار ئەھلىنىڭ ھەممىسى شۇ يەردە بولۇشىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇ باغ دېگىز بويىدا ئىدى. قەيسەر ھەر كۈنى شائىرلارغا شۇ يەردە كۆرۈنۈش قىلاتتى. مىرسەئىت شۇنىڭ بىر نەزمە يېزىپ، بىر قومۇشنىڭ ئۇچىگە سېلىپ، ئېككى تەرىپىنى موم بىلەن ئېتىپ، دېگىزغا تاشلىدى. قومۇش سۇ يۈزىدە لەيلەپ ئېقىپ باغنىڭ ئال دىغا باردى. شۇ يەردە ئۇنىڭغا قەيسەرنىڭ كۆزى چۈشۈپ قالدى ۋە خىزمەتچىلىرىگە بۇيرۇپ ئالدۇردى. ئېچىپ قومۇشنىڭ ئىچىدىن بىر خەتنى ئالدى. ئۇنىڭغا مۇنداق نەزمە پۈتۈلگەنىدى:

ئەي قومۇش ئەرزىمنى تەككۈز بەگلەرگە،
بولمىدى جا ھېچ سۆزۈم بىر دەپتەرگە.

— بۇ قومۇش ئىگىسىنى تېپىپ كېلىڭلار! — دەپ خىزمەتچىلىرىگە بۇيرۇدى قەيسەر. خىزمەتچىلەر مىرسەئىتنى تېپىپ سۇلتانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىشتى. مىرسەئىت ھەممىدىن يۇقىرى چىقىپ ئولتۇردى. بۇ ئىشقا سۇلتان ۋەلىدنىڭ ئاچچىقى كەلدى.

— ھەي مۇساپىر، نېمىشقا بىزدىن يۇقىرى ئورۇنغا ئولتۇرۇۋالىسەن؟ — دېدى ئۇ مىرسەئىتكە.

— مەن سەئىت بولىمەن. — دېدى مىرسەئىت، — شائىر بولىمەن.

— موللا رۇمنىڭ مۇنۇ بېيىتلىرىگە ھېچكىم مەنە ئېيتالمىغان. سەن شائىر بولساڭ، مەنە ئېيتىپ باققىنا، — دېدى سۇلتان ۋەلىد ۋە بېيىتنى ئوقۇپ بەردى:

ئىلىم ھەق دەر ئىلىم سوۋغى كۇم شەۋەد
ئىن شۇخەنكى باۋەرى مەردۇم شەۋەد.

مىرسەئىت بەدىھە بىلەن:

— ئەس سوۋغى ھۇۋەللاھۇ تەئالا ئۆزى مۇنەززەھ ۋە مۇ-
قەددەستۇر، — دېدى.

قەيسەر مىرسەئىتنىڭ موللىماسقىغا ئاپىرىن ئوقۇدى ۋە شائىرلارغا:

— ھەر بىرىڭلار ئىككى مىسرادىن بېيىت يېزىڭلار! — دەپ بۇيرۇدى. سۇلتان ۋەلىد مەي قۇيغۇچىغا قارىپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

ھەر سۇبھى كەلتۇر شەراب ماڭا،
ئويغات ئانچە نىخاب ماڭا.

شائىر نىزامى مۇنۇلارنى ئوقۇدى:

تىز پۈكۈپ ئولتۇر ماڭا تۇتقىل سىراھىڭنى بۇ دەم،
چۈرئەنۇش ئەيلەي كۆتەرىلسۇن باشىمدىن دەردۇ غەم.

كەينىدىن شائىر مىسرى بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاياغچى ئاياغىڭ دەم ئۆتمەي قۇيەبەر،
سۇمۇرسەم نەچە مەن كەم ئەتمەي تويابەر.

ئاخىرىدا مىرسەئىت شىرىپ بۇلارنى ئوقۇدى:

يۇز ئۆزرە بۇگۈن ساچلارىنى يار تاراپتۇر،

چۈن بولدى تەرەب شاد كىمە بەخت قاراپتۇر.
ئول ساچلارىنى تەبرەتۈرە سۇبھى شەمالى،
ئېسى كېلەدۇر ھەر قىلىدىن تۈركۈ ئەرەبتۇر.

شائىرلار بۇ سۆزنىڭ مەنىسىدىن تەئەججۈپلىنىشتى. قەيسەر ئۆيىگە قايتتى. قەيسەرنىڭ خوتۇنى ئېزمز مىسرىنىڭ قىزى ئىدى. ناگاھ قۇياش شاھمۇ شەپەق كۆرپىسىگە جاي ئالدى. تۈن كېلىنى بېشىغا قارا روملىنى يېپتىدى.

قەيسەر شۇ كېچىسى خوتۇنى بىلەن كۆڭۈل ئېچىشىپ يېتىپ، بىر سەۋەب بىلەن خوتۇنىغا ئاچچىقلاندى ـ دە، چېچىنى كېسىۋەتتى. لېكىن كۆڭلىدە قايغۇردى، ئەتىسى سىرتقا چىقتى، شائىرلار تېخىچە سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇشقانىدى. ئۇ شائىرلارغا:

— مەندىن ئۆتكەن ھادىسىنى رۇبائىي بىلەن ئىپادىلەڭلار! — دەپ بۇيرۇدى.

نىزامى ئورنىدىن دەرھال ئەدەب بىلەن تۇرۇپ بۇلارنى ئوقۇدى:

باغ ئاراچۈن غىبان كىم گۈلنى ئۈزدى بۇ كېچە،
سۇبھى دەمدىن رەشك ئېتىپ سۇنبۇلنى ئۈزدى بۇ كېچە.
قايغۇ بىرلە غۇنچەدەك باغىردا قان يا ئۇشبۇ كىم،
تۈشتى سەۋدا باشىغە، كاكۇلنى ئۈزدى بۇ كېچە.

شائىر مىسرى بۇلارنى ئوقۇدى:

باغىبان ناگاھ كۆرۈپتۈر باغىنى،
گۈللەر ئەتراپىدا تۇرغان زاغىنى.
زاغلارە قىرغىن سالىپ چۈن قارچىغاي،
باغ ئارا ھەم كۆپ سالىپتۇر داغىنى.

مىرسەئىت بۇ رۇبائىينى ئوقۇدى:

ساچمىكە ئىلكىك ئۆزاتمە ئەي تاراق،
تىلما ـ تىلما ئەيلەسۇن جىسمىك ياراق.
ھىندىلەرنى مۇنچە تاراج ئەيلەدىك،
رۇمىدىن ئەندىشە قىلماي ئەي قاراق.

بۇ سۆز قەيسەرغە شۇنداق تەسىر قىلدىكى گويا كى ئوق كۆكرىكىدىن كىرىپ دۇمبىسىدىن چىقىپ كەتكەندەك بولدى. قەيسەر غەزەپلىنىپ مىرسەئىتنى ئۆلتۈمگە بۇيرۇدى. سۇلتان ۋەلىد شەپقەت قىلىپ توسۇپ تۇرۇۋالدى. ئاندىن مىرسەئىتنى زىندانغا سالدى. مىرسەئىت بىچارە ئالتە ئايغىچە زىنداندا قالدى. بىر كۈنى ۋەزىر قەيسەردىن:

ـــ مىرسەئىتنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈڭ، ـــ دەپ تىلىۋالدى.

مىرسەئىتنى زىندانىدىن چىقاردى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەھۋالىغا بۇ بەيىتنى ئوقۇدى:

بەخت ياۋىر ئەيلىسە خەشقاش سەندان سۇندۇرۇر،
بەختسىز بولسا ئاتالا ئىچسە دەندان سۇندۇرۇر.
كىمسە مەندەك تالى پەرەست بولسا ئەھۋالى ئۇنىڭ،
يەر تۇۋىدە پىكرىكسم كىم رەنجى زىندان سۇندۇرۇر.

قەھستاندا ھىكمەت نىزارىنىڭ كىشىلەرنى تاناسىغا
دىنىغا دەۋەت قىلغانلىقى، ئەمىر تېمۇر
ساھىبقىرانىنىڭ بۇنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ
ئۈستىگە بارغانلىقى

ساھىبقىران مازاندىران ۋىلايەتلىرىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇپ

تۇراتتى، «ھېكىم نىزارى تاناسخا دىنىنى راۋاجلاندۇرۇۋېتىپتۇ» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدى ۋە قەھىستانغا يۈرۈش قىلدى.

رىۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، ھېكىم نىزارى ئەسلىدە ناسىر خىسراۋنىڭ شاگىرتلىرىدىن بولۇپ، ساھىبقىران ئۇلارغا زەربە بەرگەن ۋاقىتدا، يۇ شۇم قېچىپ قەھىستانغا كەلگەنىدى. ئۇ چاغلاردا قارا ئوسمان بەگنى شاھى شىجائ قەھىستانغا ھاكىم قىلغانىدى. ئۇنىڭ قېرىنداشى قارا يۈسۈپبەگ ئازاربەيجانغا ھاكىم ئىدى. بۇلار ئەسلى تۈركمەن بەگلىرىدىن بولۇپ، ئوپۇزخان (ئوغۇزخان) نىڭ ۋاقتىدا تۈركمەنلەر ئاق ئوۋيلۇق بولغانىدى. ئوپۇزخان فىرىدونغا زامانداش ئىدى. تەبرىستان، ئازاربەيجان... قاتارلىق ۋىلايەتلەر ئۇنىڭ ھوكۈمدە ئىدى. ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن شاھى شىجائ ئەمرلىك ئورنىغا ئولتۇرغانىدى. شاھى شىجائ قارا ئوسمان بەگنى ۋە قارا يۈسۈپ بەگنى ھوكۈمەت ئىشلىرىغا قوينىنىغا بىر ئاز پۇشايمان قىلغانىدى.

ئېيتىشلارچە، ساھىبقىراندىن كېيىن قارا يۈسۈپبەگ پادىشاھلىق دەۋاسى قىلىپ ئازاربەيجان، پارس، مازاندىرانغىچە ئىگىلىۋالدى. 52 يىلدىن كېيىن ئۇنىڭ ئەۋلادىدىن شاھى ئىسمائىل مەملىكەتلەرنى قولىغا ئالدى.

ھېكىم نىزارى ئۆھرەت تاپقان چاغلاردا، قارا ئوسمان بەگنىڭ ھەسەن بەگ دەپ بىر ئوغلى بولۇپ 18 ياشقا كىرگەنىدى. ئۇ جۈدۇ كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بولۇپ، ھەر بىر كېچە ـ كۈندۈزدە بىر پۈت ئۇنىنى ئاتىلا قىلىپ ئاغزىغا قۇياتتى، لېكىن زادىلا تويمايتتى. تېۋىپلار ئۇنىڭ كېسىلىگە ئامال قىلالمىدى. ئۇنىڭ قورسىقى تاغاردەك ئىشىپ كەتكەنىدى.

ھېكىم نىزارىنى چاقىرىپ ئۇنى كۆرسەتتى. ھېكىم كېسەلنىڭ سەۋەبىنى سورىدى:

ـــ بىر كۈنى سەھراغا چىققانىدىم، ـــ دېدى بالا، ـــ بىر

قىردا ئۇخلاپ قاپتىمەن. شۇنداق كېيىن بۇ كىسەلگە گىرىپتار بولۇپ قالدىم.

ئۇنىڭ قورسىقى دائىم مىدىرلاپ تۇراتتى. ھېكىم نىزارى: «قورسىقىدا يىلان بارمۇ - نېمە؟ يېگەن نەرسىلەرنى يىلان سۈ-مۈرۈپ كېتەمدۇ - قانداق؟» دەپ ئويلىغىنىچە، خىزمەتچىلەرگە: «لەئەل - مارجان ئېلىپ كېلىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. ئەپكەلگەندىن كېيىن ئۇنى يېتقا باغلاپ يۇتقۇزۇپ دەرھاللا تارتىۋېدى، لەئەل يوق بولۇپ چىقتى. ئىككىنچى قېتىم زۇمرەتنى يېتقا ئۆتكۈزۈپ يۇتقۇزۇپ تارتىۋېدى، زۇمرەت قايتىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ بالىنىڭ ئىچىدە يىلان بارلىقىنى جەزملەشتۈردى.

ئېيتىشلارچە، ھەزرىتى ئىلى كەرىمۇللاھۇ ۋەجھۇ زامانلىرىدا بىر يىگىت ئۇخلاپ قالغان چېغىدا ئاغزىغا يىلان كىرىپ كەتكەنى-كەن. ھەزرىتى ئىلى ئەپەندىمىز كۆرۈپ، ئۇنى ئويغىتىپ، ئۇ-يان - بۇيان يۈگۈرتۈپ ھەركەتلەندۈرگەن، ناھايىتى چارچىغاندا ئۇنىڭغا سۇ بېرىپ قەي قىلدۇرغان. قەي بىلەن تەڭ يىلان يەر-گە چۈشكەن.

ھېكىم قارا ئوسمان بەگكە قاراپ:

— ھازىر بۇ يىلان چوڭىيىپ كېتىپتۇ. بالىنىڭ قارنىنى ئۇۋا قىپتۇ. بۇنىڭغا ئىلاج قىلماق تولىمۇ قىيىن، — دېدى -دە، سۆت كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. خىزمەتچىلەر چېلەكلەردە سۈت كەلتۈرۈشتى. ھەممىنى بالىغا ئىچكۈزدى. بىردەمدىن كېيىن بالا قۇستى. سۈتنىڭ ھەممىسى يېنىپ چۈشتى، ئەمما يىلان چۈشمىدى. ئاخىرى ھېكىم قارا ئوسمانبەگكە:

— ھەي بېگىم، بۇ ئوغرۇلنىڭ خۇنىدىن ئۆتۈڭ، مەن بىر خىل چارە قىلىپ باقاي، — دېۋېدى:

— ئۆتتۈم، — دەپ رازى بولدى بەگ. ھېكىم شاراب كەلتۈ-رۈشنى بۇيرۇدى. شارابنى بالىغا ئىچۈردى، بالا شاراب ئىچىپ مەست بولدى.

ـــ ئەمدى بېقىنىدىن يېرىپ يىلانىنى ئالمەن، ـــ دېدى ھېكىم. چۈنكى يىلان مەست بولمىسا بالىغا زىيان يەتكۈزەتتى. ھېكىم بالىنىڭ بېقىنىنى يېرىپ يىلانىنى ئالدى. قىزىل يىپ ـ يىڭنە بىلەن يارغان يەرنى تىكتى. ئاندىن ئوغۇلدىن ياخشى خەۋەر ئېلىشنى تاپىلىدى. بىرقانچە ۋاقىتتىن كېيىن بالا ساقايدى. شۇنىڭدىن كېيىن قارا ئوسمان‌بەگ ھېكىمنى ئىخلاس قىلىشقا باشلىدى، ھېكىم كۈندىن ـ كۈنگە تاناسخا دىنىنى راۋاجلاندۇرۇشقا باشلىدى، بىر كۈنى ھېكىم نىزارى دەريادا كېمە بىلەن سەيلە قىلىۋاتاتتى، كېمىچى:

ـــ ئايەردە بىر چوڭ بېلىق كېلىۋاتىدۇ، كېمىگە قەست قىلغۇسى، ـــ دېدى. ھېكىم:

ـــ قورقما! ساڭا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەيدۇ، ـــ دەپ خاتىرجەم قىلدى.

شۇئان دەريا مەۋج ئۇرۇپ، بېلىق كېمىگە يېقىنلاشتى. ھېكىم بېلىققا قاراپ:

ـــ نومورى، ئەي دەريا بېلىقى! ـــ دېدى. بېلىق بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ئارقىسىغا ياندى. كېمىدىكىلەر ئامانلىق تېپىشتى. ئۇلار ھېكىمدىن:

ـــ نېمە دېدىڭ؟ ـــ دەپ سورىغاندى، ھېكىم:

ـــ خۇداغا سەجدە قىلۇرسەن، دېدىم. بۇ گەپنى يۇنان تىلىدا «نوموری» دەيدۇ. بۇ بېلىق بۇرۇن ئادەم ـــ زاھىت ئىدى. ھازىر شۇ نوموری دېگەن تەسۋىر سۆز ئېسىگە كېلىپ ياندى، ـــ دەپ چۈشەندۈردى. قارا ئوسمان بەگ شۇنىدىن باشلاپ ھەممە پۇقرالىرى بىلەن مۇشۇ مەزھەپكە تەۋە بولۇشتى.

موللا ئابدۇراھمان ئوتروت: «كۆپىنچە تارىخىي كىتابلاردا كۆرۈشۈمچە، يەتتە كىشى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى تاناسخا دىنىنىڭ مەزھىپى ئۈچۈن پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلىشقاندى» دېگەنكەن.

هېكىم نىزارىمۇ پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىلدى، لېكىن ئاشكارا قىلمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەگەشكۈچىلىرىگە سوپىتاي دەپ نام قويدى ۋە ئۇ چۈشەندۈردى:

— پۈتۈن ئالەم كائىتا تەرەققىي قىلىپ قۇدرەتلىنىدۇ. ئادەملەرمۇ گۈزەللىك ۋە خاراكتېر جەھەتلەردە تەرەققىي قىلىدۇ. بىر خىل قىياپەتتىن يەنە بىر خىل قىياپەتكە ئۆزگىرەلەيدۇ. ئادەمنىڭ جېنى بۇ جەسەتتىن چىقىپ باشقا بىر جەسەتنى تېپىپ تىرىلدۇ. بالا ئانىسىنىڭ قورسىقىدا تۆرىلىپ، تۇغۇلۇپ چوڭ بولىدۇ. ئالدىنقى قېتىمدا ئۆلگەن بارلىق نەرسىلەرنى ئىككىنچى قېتىمدا تاپىدۇ. ئۇچىنچىگە ئۆتكەندىن كېيىن تەرەققىي قىلىدۇ. ھەربىر ئۆزگەرگەن، تەرەققىي قىلغاندىن كېيىن ئاخىرىدا پەرىشتىلەر دەرىجىسىگە يېتىپ، يەتتە ئاسمانىنى كېزىپ چىقىدۇ. مانا مۇشۇلار تاناسىخ دىنى دېيىلىدۇ. ئەگەردە ئادەم ئەقىلسىز ۋە بىلىمسىز بولسا، ئۇنىڭ جېنى قېلىپتىن چىقماندىن كېيىن، ھايۋانلار سۈرىشىگە ئۆزگىرىدۇ. ئېيتقىنى، ئۆكۈزدىن ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەردىن تۇغۇلىدۇ. لېكىن تۆت ئاياغلىق ھايۋاننىڭ ئەسلى جېنى ئادەمگە ئايلىنىدۇ. ئۇ ئادەمگە ئايلانسا ئەقىل ـ ھوشى تازا ياخشى بولمايدۇ. لېكىن ھەممە ئىنسانلار بىلەن ئالاقە قىلىشۇەرسە تەرەققىي قىلغۇسى. كېيىن يەنە دەل ـ دەرەخ ۋە ئوت ـ چۆپ بولۇپ كۆكىرىدۇ. تاش، تۆمۈر، تۇپراق شەكىلىگە ئۆزگىرىدۇ. خۇدا، ئادەم ئاتا بىلەن 1720 نەپەر ئەرۋاھنى يارىتقان. ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئەمەس. بۇ روھلارنى ئادەم ئاتا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرىغا داخىل قىلدى. نەچچە ژاـ مانلار ئۆتكەندىن كېيىن، ئادەمنىڭ روھىنى نۇھنىڭ جەستىگە كىرگۈزدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ روھنى ئىبراھىمنىڭ جەستىگە كىرگۈزدى. نۆۋەت بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسالامغا يېتىپ كەلدى. ئاندىن كېيىن پەرىشتە بولۇپ ئاسمانغا چىقىپ كەتتى،

كەلمىدى. شۇنداق قىلىپ ئۇلاردىن كېيىن شەرىئەتپەرۋەر، تەرىقەتپەرۋەرلەر كەلمەيدۇ.

بۇ شۇم ھېكىم يەنە:

— مەن 72 مەرتىۋە دۇنياغا كەلدىم. ئىلگىرى تۇغۇلغىنىمدا سودىگەر ئىدىم، كېيىن قاسساپ بولدۇم. قوينىڭ قېنىنى كۆپ تۆككىنىم ئۈچۈن كېيىنكى نۆۋەتتە جېنىم بۆرە شەكلىگە كىرگەن، — دەپ سۆزلەپ بەردى.

بىر كۈنى ھېكىم نىمزارى قارا ئوسمان بەگ بىلەن دالىدا بىرگە يۈرگەن چېغىدا، ئالدىغا ئۇچراپ قالغان بىر كونىراپ كەتكەن بۆرىنىڭ سۆڭەكلىرىنى كۆرسىتىپ:

— مەن بۆرە ئىدىم. بۇ مېنىڭ ئىلگىرىكى سۆڭىكىمدۇر، مېنىڭ بۆرىلىك ۋاقتىم ھەزرىتى ياقۇپ پەيغەمبىرنىڭ زامانىسى ئىدى. شۇڭا قىتتلاردا ماڭا: «يۈسۈپنى يېدىڭ» دەپ تۆھمەت قىلىشتى، ئاندىن بۆرىلىكتىن ئادەم شەكلىگە كەلدىم. نەچچە نۆۋەت ئالەمگە كېلىپ ئەمدى يۇقىرى مەرتىۋىگە يېتىشتىم. بۇنىڭدىن كېيىن مالائىكە (پەرىشتە) سۈرىتىگە كىرىمەن، شۇنىڭدىن كېيىن ئالەمگە كەلمەيمەن. سىلەر چۈش كۆرىسىلەر، گاھى تۈركستاندا، گاھى ھىندىستاندا، گاھى ئەرەبستاندا يۈرۈسىلەر، گاھى تاشكەنتتە، گاھى سەمەرقەنتتە بولىسىلەر، گاھى سايدا، گاھى قىردا تۇرىسىلەر. ئىلگىرىكى زاماندا ئالەمگە كەلگىنىڭلارنى روھىڭلار كۆتۈرىدۇ ۋە سەيىر قىلىدۇ. ھېچقانداق دىن بىزنىڭ مەزھەپسىزدىن ئارنۇق ئەمەس، — دەپ نۇرغۇن سۆزلەرنى قىلغان بولدى. بۇ ۋىلايەتنىڭ ئادەملىرى ئۇنىڭ يالغان سۆزلىرىگە ئىشىنىشتى. ئۇ يەنە شۇنداق دېدى:

— ئاللا ئادەم ئاتىدىن ئىلگىرىمۇ ئىنسانلارنى ياراتقان، ئۇلار ئەۋەتىلگەن توپان بالاسىدا — ئوتتا كۆيدۈرۈلگەن. پەقەت ئادەم ئاتا بىلەن ھاۋا ئانا قالغان. ئادەم ئاتىنىڭ ئاتا-ئانىسى بار

ئىدى. ئاتىسىنىڭ ئىسمى سۇلايمان، ئانىسىنىڭ ئىسمى ماھىيار-دۇر. كېيىن نۇھ ئەلەيھىسسالامغا توپان بالاسىنى ئەۋەتىپ ئۇنىڭ قوۋملىرىنى ھالاك قىلدى. نوھنىڭ ئۆزى قالدى. توپان-دىن كېيىنكى ئادەملەر نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسلىدىن بولىدۇ. ئالەمگە توپان بالاسى كەلسە ئىنسان ھالاك بولىدۇ، لېكىن يەنە بىر - ئىككىسى ھىيلە بىلەن ساق قالىدۇ. بىر - بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ يەنە ئالەمگە ئادەم تولىدۇ. شۇڭا دۇنيا مەڭگۈ يوقالمايدۇ.

يەنە بىر كۈنى بۇ شۇم مەسچىتتە شاگىرتلىرىغا تاناسىغا دىنىدىن دەرس بېرىپ ئولتۇرغانىدى. بىر ئېشەك ئۇنىڭ دەرسىغا نىسبىتىڭ ئالدىغا كېلىپ قالدى.

— بۇ ھايۋاننىڭ قوغلاڭلارا! — دەپ بۇيرۇدى ئۇ شاگىرت-لىرىغا. شاگىرتلار ئېشەكنى ئۇرۇپ قوغلىۋېتىشتى. بىردەمدىن كېيىن بۇ ئېشەك يەنە كەلدى. ھېكىم مەلئۇن:

— بۇ ئېشەك مېنىڭدىن ئىلگىرى بۇ مەدرىسكە مۇددەرىس ئىدى. ئۆلگەندىن كېيىن ئۇنىڭ روھى ئېشەك بولۇپ تۇغۇل-دى، — دېدى - دە، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ئېشەككە قاراپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

مۇددەرىس ئىدىڭ، ئىلمىڭ يوق بولۇپتۇر،
ساقال - چاچلىرىڭ يايلى ۋە قۇيرۇق بولۇپتۇر.
ھەممە تىرناقلىرىڭ ئۆزگىرىپ تۇياققا،
سائا ئېشەك بولماقتا بۇيرۇق بولۇپتۇر.

يەنە ئۇ:

— ھەركىم كىشىنىڭ ھەققىنى يېسە، ئۆلگەندىن كېيىن روھى دۇنيادا ئۆزگىرىدۇ، ھەركىم زالىم بولسا ئۇنىڭ روھى يىلان - چايانىڭ شەكلىگە كىرىدۇ. ھەرقانداق كىشى ئۆز تەبىئىتىگە يارىشا بىر خىل ھايۋاننىڭ شەكلىگە كىرىدۇ، — دېدى.

شۇنداق قىلىپ بۇ شۇم ھەممە ئادەمنى ئۆزىنىڭ دىنىغا دەۋەت قىلدى. كۆپلىگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا ئەگەشتى. بەزى ئەللەر بۇنىڭ قىلىپ يۈرگەنلىرىنى ساھىبقىرانغا كېلىپ دېدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈرۈش قىلدى.

شۇ چاغلاردا قارا ئوسمان بەگ تەبرىستانغا كەتكەنىدى. ھېكىم قەھىستاندا ئىدى. ئەمىر تېمۇر يېتىپ كېلىپ شەھەرنى قامال قىلدى. مىرزاسەيپىددىنىگە نەسىھەتنامە يازدۇرۇپ قىلىچ ئارسلاننى ئەلچى قىلىپ، نامىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

قىلىچبەگ يولۋاسقا مىنىپ شەھەرگە كىردى ۋە ھېكىمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ يولۋاسنى ئىشىككە باغلىدى، ئۆزى ھېكىمنىڭ ئالدىغا كەلدى. قارىسا ئۇ سۆسەردىن جۇۋا كىيىپ ئولتۇراتتى. نامىنى ئۇنىڭ قولىغا بەردى. نامىدە ھەمدۇ ۋە نەئىتتىن كېيىن «ھەي ھېكىم نىزارى، رەسۇل ئەكرەم سەللاللاھۇ ۋەسسەللەمنىڭ شەرىئەتلىرىگە ئەمەل قىل. بۇ يالغان مەزھىپىڭدىن يانغىن. ناسىرخىسراۋنى كۆردۈڭ. ئۇنىڭ ئوغلى مەنسۇرنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلىدىڭ. ئاقىۋىتى نېمە بولدى؟ سەن ئۇلاردىن ئىبرەت ئال!» دېيىلگەنىدى. ھېكىم دېگەن شۇم شۇنداق جاۋاب بەردى:

— بىزنىڭ مەزھىپىمىز خىسلەتلىكتۇر، بۇ مەزھەپمۇ رەسۇلنىڭ مەزھىپىدىن بولىدۇ. سەن بېرىپ ئەمىر تېمۇرگە ئېيتقىن، بىز ئەتە مەيداندا چېدىرلىرىمىزنى تىكىمىز. ئەمىر تېمۇر سۆزگە ئۇستا موللىلىرىدىن مېنىڭ ئالدىمغا ئەۋەتسۇن. ئۇنىڭ بىلەن بەس - مۇنازىرە قىلىشايلى. كىمنىڭ سۆزى ھەق ئىكەن، كۆرۈپ باقايلى.

قىلىچبەگ تاشقىرىغا چىقتى. ھېكىم نىزارىنىڭ سوپىتايلىرى:

— بۇ يولۋاسنى بىر چەتكە قوي، بىز ئۆتۈۋالىلى، — دېۋىدى، قىلىچ ئارسلان:

— بۇنىڭ سىلەر بىلەن كارى يوق، — دەپ جاۋاب بەردى.

بىرى شۇ يەرگە يېقىن ھاجەتكە بۇلتۇرغانىدى. يولۋاس ئۇنى چىشلىدى. بۇنى كۆرگەن ھېكىم:

— بۇ يولۋاس بۇنىڭدىن ئىلگىرى ھالاكۇخان ئىدى، ئەمدى يولۋاس بوپتۇ. ھالاكۇ ئەسلىدە زالىم ئىدى. يولۋاسمۇ كىشىنىڭ، مەخلۇقلارنىڭ قېنىنى تۆككۈچىدۇر، — دېدى قىلىچ بەگكە قاراپ. — بۇ سېنىڭ بوۋاڭدۇر. شۇڭا سېنى مىندۇرۇپ ئېلىپ كەپتۇ. ئەگەر ئىشەنمىسەڭ بۇ يەردە بوۋاڭنىڭ قەبرىسى بار، قەبرە يەتتە قەۋەت، ئۇنىڭ قۇلۇپىمۇ يەتتە قات ياسالغان، ئۇنى ئېچىش ئۈچۈن ھېكمىنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدۇ. سەن بۇ يولۋاسنى مىنىپ قەبرىگە بېقىن بېرىپ باققىن، ئەگەر قۇلۇپ ئېچىلسا، بۇ يولۋاستا ھالاكۇنىڭ روھى بارلىقى راست بولىدۇ. ھەرقانداق قۇلۇپ ئۆزىنىڭ روھىنى كۆرگەندە ئېچىلىدۇ.

قۇلۇپتا راستىنلا: «ھالاكۇنىڭ ئەۋلادى كەلسە قۇلۇپ ئۆزلۈكىدىن ئېچىلىدۇ» دەپ يېزىلغان خەت بار ئىدى. باشقىلاردىن 1000 كىشى كۈچەپمۇ ئاچالمايتتى. قىلىچ ئارسلان قەبرىگە بېرىپ شەرەت قىلمۇبىدى، قۇلۇپ دەرھال ئېچىلدى. قىلىچ ئارسلان بوۋىسىنىڭ قەبرىسىگە كىردى. خوجا ئۇيغۇلناسىر ئۇنىڭ تىلسىم بىلەن ئىشلىگەنلىكىنى. يەنە ئادەملەر «ھالاكۇ كاپىر ئىدى، دېيىشىپ قەبرىگە ئوت قويۇۋەتمىسۇن» دېگەنلىكتىن شۇنداق قىلغانىدى. «بۇ يەرگە كىم كەلسە ئۇنىڭ قەدىمىنىڭ ئەجرى ئۈچۈن مۇشۇ قۇرتا بېرىلىدۇ» دېيىلگەچكە قىلىچ ئارسلان قۇتنى ئۈچ قېتىم كۈچەپ تولغىدى، ئەمما ئاچالمىدى. ئۇنىڭ ئاستىدا ئاچقۇچى بار ئىدى. ئاچقۇچنى ئېلىپ قۇلۇپقا سالدى ۋە ئۈچ قېتىم تولغۇبدى، يەنە كۈچى يەتمىدى. ئۇ نېمە قىلارىنى بىلمەي ھەيران بولۇپ تۇرغاندا، ھېكىم نىزارى كېلىپ:

— «خوجا ئۇبۇلناسىرنىڭ ھەققى - ھۇرمىتى ئۈچۈن ئېچىلسۇن» دېمىسەڭ ئېچىلىدۇ، — دېدى. قىلىچ ئارسلان شۇنداق دېۋىدى، قۇلۇپ ئېچىلدى. ئىچىدىن بىر كىتاب چىقتى، ئۇ «ئەخلاق ناسىرى» ئىدى.

قىلىچ ئارسلان كىتابنى ئېلىپ قايتتى ۋە ئۇنى ئەمىر تېمۇرگە بەردى. ھېكىم نىزارىنىڭ جاۋابلىرىنى يەتكۈزدى. ئەمىر تېمۇر:

— كىم ھېكىم نىزارى بىلەن بەس - مۇنازىرە قىلىشالايدۇ؟ — دېۋىدى، خىزمەتچىلەردىن بىرى:

— بىر يىگىت بار. بىلىمى مول ۋە كۆپ قىسىسلەرنى بىلىدۇ. نەچچە يىلدىن بېرى ھەجگە كەتكەنىدى. بۇ يىل قايتىپ كېلىپ بىر غارنىڭ ئىچىنى ۋەتەن تۇتۇپ يېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئىسمى ھەمزە. ئۇنىڭ ھەجگە بېرىشىتىكى سەۋەبى، مەۋلانە شائىر ئېلى ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىپ، ئۇنىڭغا بۇ غەزەلنى ئېيتقانىكەن:

ئەرباب ھۇنەر دەپتىرىگە خاجە ئەلىدۇر،
نېدىن سىز بۇلۇتقا تەبىئەت ئەزلىدۇر،
بۇ سۆزنى پىسەند ئەيلەڭۇ خاھ ئەيلىمەڭىز،
بىلسۇن ھەمە كىم ھەمزەمەم ئۇستاد ۋەلىدۇر.

مەۋلانە ئېلى ئۇنىڭ جاۋابىغا مۇنداق دېگەن:

ئەي ھەمزە بىلىپ سۆزلەكى ھەق جاي ئەلىدۇر،
يۈز ھەمزە پەزىلەت ئىلە لالاي ئەلىدۇر،

ھەمزە بۇنى ئاڭلاپ قىسسە ئوقۇش، شېئىر يېزىشنى تاشلاپ ھەجگە كەتكەنىدى، — دەپ تونۇشتۇردى.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ سۆزگە ناھايىتى ئۇستا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى - دە، دەرھال ئاناقنى ئۇنى ئەپكېلىشكە بۇيرۇدى، ئاناق ھەمزىنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئۇنىڭ جۇۋا كىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى.

— ھەي مەۋلانە ئەپەندىم، سىزنى ئەمىر چاقىرىدۇ، — دېدى ئاناق. لېكىن شەيخ بارمىدى. ئەمىر تېمۇر بىر ھەميان ئالتۇن ئەۋەتىۋىدى، شەيخ ئاندىن كەلدى. ئەمىر تېمۇر:

— مەن مۇسۇلمانلارنىڭ خەلىپىسى تۇرۇپ، چاقىرتسام كەلمەي، پۇل ئەۋەتسەم كەلدىڭىزغۇ؟ — دېگەنىدى. شەيخ ھەمزە:

— «قالە ئەلەيھىسسالامۇ ئەل ئىنسانۇ ئەبىرۇ ئەلئىيھسان» دېگەن ھەدىسنىڭ روھىغا ئەمەل قىلدىم، — دەپ جاۋاب بەردى. بۇ سۆز ئەمىر تېمۇرگە ياقتى. ساھىبقىران ئۇنى تاناسخا دىنىنىڭ مەزھىپى قىلىۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەردار قىلدى. شەيخ ھەمزە مۇنازىرە قىلىشقا ماقۇل بولدى.

تاڭ ئاتتى. ھېكىم نىزارى ئۇلاغ مىنىپ تاناسخا دىنىنىڭ مۇرىتلىرى - سوپىتايلىرى بىلەن بىللە كېلىپ سەپ تۈزىدى. شەيخمۇ ئىككى شاگىرتنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ ئولتۇردى. شەيخ ھېكىم نىزارىغا قاراپ:

— ھەي ھېكىم، قايسى مەزھەپتىن بولىسەن؟ — دەپ سورىدى ھېكىم:

— تاناسخا مەزھىپىدىن بولىمەن. ھەرقانداق ئادەم ياخشىلىق قىلسا جېنى مالائىكىنىڭ سۈرىتىگە ئايلىنىدۇ. ئەگەر يامان ئىش قىلسا ھايۋاننىڭ سۈرىتىگە كىرىدۇ. كۆرمەك، بىلمەكنىڭ ھەممىسى روھتىن بولىدۇ. مەن 72 قېتىم دۇنياغا كەلدىم. ھەر خىل سۈرەتتە بولۇپ سەيلە قىلدىم. ئەمدى ھازىرقى قېلىپقا — مۇشۇ شەكىلگە ئېرىشتىم، — دەپ ۋەز ئوقۇدى.

— زۆرۈری شۇكى هەممە نەرسىلەرنى ئىلگىرى كۆر-
دۇق، ئەمدى بۇ يەرگە كەلدۇق. ئۆتكەن ئىشلاردىن كۆڭلىمىزدە
ھېچ نەرسە قالمىدى. بۇنىڭ سىرى نېمە؟ — دەپ سورىدى
شەيخ ھەمزە، — كېلىدىغان نەرسىلەرنى چۈش كۆرىمىز. ئىلگىـ
رى ئۇلارنى گۆرمىگەنمىز، نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟

ھېكىم نىزارى جاۋاب تاپالمىدى ۋە يۈزلىرىدىن تەر
ئېقىشقا باشلىدى. ئۇ:

— ئەتە ئىككىمىز يېقىلغان ئوتقا تەۋەككۈل قىلىپ كىرەيـ
لى، قايسىمىزنىڭ ھەقىقەت بولسا شۇ يەردە مەلۇم بولسۇن، —
دېگەنىدى. شەيخ قوبۇل قىلىپ، ئىككىسى مەيداندىن يېنىشتى.
ساھىبقىران خۇداغا تەۋەككۈل قىلىپ ئوتۇن يىغدۇردى. ئۇ كۈنى
كەچ كىرىپ، قۇياش يۇنۇسىنى شەپەق دېڭىزنىڭ بېلىقى يۇتتى.
كۈندۈز شۇڭقارىنى تۈن قاغىلىرى قوغلاپ كەتتى. ئەمىر تېمۈر
كېچىلەپ تۇرۇپ شېھىتلەرنىڭ قەبرىلىرىگە كېلىپ زىيارەت قىلدى. شۇئان
ئېتىكاپخانىنىڭ ئارقىسىدىن يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ قارىۋېدى،
ئىككى كىشىنى كۆردى. ئۇلار گۆر كولاپ بىر تاۋۇتنى كۆمۈپ
ئاندىن كېتىشتى. ئەمىر تېمۈر شۇ زامات كېلىپ گۆرنى ئېچىپ
تاۋۇتنى تاشقىرىغا ئالدى. تاۋۇتتا قانغا بويالغان بىر قىز ياتاتـ
تى. ئۇنىڭ بىرئاز جېنى باردەك قىلاتتى. ئەمىر تېمۈر قولـ
نى ئۇزاتقانىدى:

— ھەي خوجام، مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار؟ ماڭا تۆھمەت
قىلماڭلار، — دەپ جۆيلىدى قىز. بىر ئازدىن كېيىن ئۇ سەل
ھوشىغا كەلدى. ئەمىر تېمۈر ئۇنىڭدىن:

— سەن كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىۋىدى، قىز:

— ھېكىم نىزارىنىڭ ئايال چاكارلىرىدىن بولىمەن. بىر
قۇل ماڭا «زىنا قىلدىڭ» دەپ تۆھمەت قىلىپ مۇشۇ ھالغا
كەلتۈردى، — دەپ جاۋاب بەردى. ئەمىر تېمۈر ئۇنى ئۆزىنىڭ
چېدىرىغا ئېلىپ كەلدى ۋە ئۇنىڭدىن:

— سەن بىلەمسەن؟ ھېكىم نىزارىنىڭ ئوتقا كىرىشكە جۈر-ئەت قىلىشتىكى سىرى نېمىدە؟ — دەپ سورىغانىدى. قىز:

— ھېكىم نىزارىدا بىر قۇتا بار. ئۇنىڭدا سەمەندەر يېغى بار، ئۇ بىر چاغدا ماڭا: «بۇ ياغنى بەدىنىمگە سۈرۈپ ئوتقا كىرسەم كۆيمەيمەن» دەپ بەرگەنىدى، — دېدى.

— ئاشۇ قۇتا قويۇلغان يەرنى بىلەمسەن؟

— قەيەردىلىكىنى بىلمەيمەن، — دېدى قىز.

(سەمەندەر — بىر خىل جانىۋار بولۇپ تېنى ئوتتەك بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئوت تەسىر قىلمايدۇ.)

ساھىبقىران ئەتىسى شەيخ بىلەن ئاناققا بۇ ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى ۋە شەيخ بىلەن ھېكىمنىڭ ئوتقا كىرىشىنى توسۇپ قويدى. ئەمىر تېمۈر ئاناققا:

— سەن بېرىپ ھېكىمگە دېگىن. ئۈچ كۈن سەۋر قىلسۇن. قالانغان ئوت تازا ئەلەڭگە ئۇرۇپ كۈچەيسۇن، — دەپ بۇيرۇدى.

ئۈچىنچى كۈنى تەرەپ ـ تەرەپتىن ئادەملەر تاماشا كۆرگىلى توپلىنىشتى، شۇ كۈنى ئۆتۈپ، تۆتىنچى كېچىسى تۈن يېرىمىدا، ئاناق ھەييارلىق سايمانلىرىنى ئېلىپ، ئەمىر تېمۈرنى ئۆزىگە يولداش قىلىپ ھېكىمنىڭ ئوردىسىغا كەلدى. ئەتراپنى ئايلىنىپ كىرىدىغان يەرنى تاپالمىدى. شۇنداق يۈرگىنىدە توساتتىن بىر قارا كىيىملىك يىگىت ئوردىنىڭ تېمىدىن چۈشتى. ئۇ ئاناقنىڭ ئوغلى خۇمارى ئىدى. ئۇنىڭ قولىدا بىر قۇتا بار ئىدى. ئۇ:

— خۇداغا تەۋەككۇل قىلىپ سىلەردىن بۇرۇن ئوردىغا چۈشكەنىدىم. نۇرغۇن ئۆيلەرنىڭ قۇلۇپىنى بۇزۇپ كىرىپ، نەچچىلىگەن ساندۇقلارنى بۇزۇپ ئېچىپ، ئاندىن سەمەندەر يېغى قاچىلانغان مۇشۇ قۇتىنى تېپىۋالدىم، — دېدى. ئۇلار قۇتىدىـ

كى سەمەندەر يېغىنى باشقا قۇتىغا قويۇۋېلىپ ئورنىغا باشقا بىر خىل ياغنى قويۇپ قويدى. خۇمارى ئۇنى يەنە ئاۋۋالقى جايىغا ئاپىرىپ قويۇپ قايتىپ چىقتى. ئەمىر تېمۇر باشلىق ئۇچەيلەن ئۆز بارگاھلىرىغا قايتتى.

ئەمىر تېمۇر شۇئان شەيخنى چاقىرىپ ياغنى كۆرسەتتىي ۋە ئۇنىڭغا:

— مەۋلانە ئەپەندىم، بۇ ياغنى بەدىنىگىزگە سۈرتۈڭ، — دەپ تەكلىپ قىلىۋىدى، شەيخ:

— مەن خۇداغىلا تەۋەككۈل قىلىمەن، — دەپ تۇرۇۋالدى. ھەرقانچە دېگەن بولسىمۇ ئۇنمىدى.

شۇ كۈنى جۇمە ئىدى. جۇمە نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن قاراۋۇللار ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم بەجا كەلتۈرۈپ بولۇپ:

— قارا ئوسمان بەگ تەبرىستاندىن 10 تۇمەنگە يېقىن قوشۇن ئېلىپ، ھېكىمگە يار - يۆلەك بولۇش ئۈچۈن كېلىۋېتىپتۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى. ئادەملەر قارا ئوسمان بەگنىڭ باتۇرلۇقىنى ماختاشتى. سىپاھلار ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىشنى ئارزۇ قىلىشتى. ئەمىر تېمۇر:

— ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلالامسىلەر؟ — دەپ سورىدى. شۇ كۈنى نەچچىنىگەن ئۆزبېك باتۇرلىرى قىلىچلىرىنى يالتىڭلاتىپ، ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىشقا رۇخسەت قىلىشنى ئۆتۈندى ۋە رۇخسەت ئېلىشتى. شۇ چاغ بىر كىشى كېلىپ ئاناقتا:

— ئەمىر تېمۇرگە كۆرسىتىدىغان خىزمىتىم بار ئىدى، — دېدى. ئاناق ئۇنى ساھىبقىرانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇ ئەمىر تېمۇرگە تىز پۈكۈپ تەزىم قىلغاندىن كېيىن خەتنى بەردى. ئەمىر تېمۇر خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، ئۇنىڭغا ياشتىن - ئاياغ شاھلارچە كىيىملەرنى بەردى ۋە باتۇرلارغا: «جەڭگە بارماقلار، سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار!» دېدى.

سپاهلار «خەتنىڭ مەزمۇنى نېمە بولغىدى؟» دېيىشىپ بىر ـ بىرىدىن سورىشاتتى. لېكىن ئەمىر تېمۇرنىڭ ھەيۋىسىدىن ئەيمىنىپ ئۇنىڭدىن سوراشقا پېتىنالمىدى. ئاخىرى ھەممىسى مىرزا شاھرۇخ تۆرىگە:

— سىز سوراپ بېقىڭ، — دەپ ئىلتىجا قىلىشتى. تۆرە: «دادام مېنىڭ سۆزۈمنى رەت قىلماس» دەپ ئويلاپ، سورىغاندى، ئەمىر تېمۇر:

— سەن بۇنى سورىما! — دەپ تەنبىھلىدى. بۇنىڭدىن تۆرىنىڭ كۆڭلى رەنجىپ ئۆز چېدىرىغا بېرىپ ئۇيقۇغا تەگدى.

شۇنداق قىلىپ ھېكىم بىلەن شەيخ ئوتقا كىرمەككە تەييارلىنىشتى. ھېكىم ھېكمەتكە ئىشەندى. شەيخ بولسا خۇداغا ئىشەندى. شۇ كۈنى ئۆلىما ـ ئالىملار شەيخ ھەمزىنىڭ ئەتراپىدا ئىدى. شەيخ ئاق تون كىيگەن بولۇپ، ئەتراپىدىكى لەر بىلەن زىكرى قىلىپ — يېغلىشىپ كېلىشەتتى. ھېكىم ناماز ئوقۇدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ناھايىتى كۆپ شاراب ئىچتى. مەست بولغاندىن كېيىن ھېلىقى ئالماشتۇرۇلغان ياغنى پەرق ئېتەلمەي، «سەمەندەر يېغى» دەپ چۇشىنىپ، بەدەنلىرىگە سۈرتتى. ئۇچىسىغا قازا تون كىيدى. تاناسىغا دىنىنىڭ مۇرتلىرىنى ئېگەشتۈرۈپ، دوسىبرا، تەمبۇر، راۋابلارنى چېلىشىپ كېلىشكە باشلىدى. ھېكىم دېگەن شۇم نەغمە ئاڭلىماقلىق ساۋاب دەپ قارايتتى، ئۇ مۇنۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ھەر كىشىكىم نەغمە ئاۋازىدىن سۆيەر،
ئۇشبۇ تاۋۇش بىلە ياراتقاننى تاپار.

شەيخ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇدى. ئەمىر تېمۇر بارچە ئادەملەر بىلەن بىللە شەيخكە مەدەت يۈزىسىدىن ناماز ئوقۇدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئەمىر تېمۇر باشلىق ئەمەلدارلار بىر - بىرلەپ شەيخكە دۇئا قىلدى.

ھېكمەتۇ يېتىپ كەلدى. ئىككىسى بىر - بىرى بىلەن قول تۇتۇشۇپ، شەيخ ئايەت ئوقۇپ. ئۆزىگە دەم ئۇرغان ھالدا ئوتنىڭ ئىچىگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى. شەيخ ئۇچۇن ئوتنىڭ ئىچى سوغۇق جايغا ئايلاندى. يەتتە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن: «يا شەيخ، ھېكمەتنىڭ قولىنى تۇتما!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. شەيخ ھەمزە دەرھال ھېكىم نەزارىنىڭ قولىنى قويۇۋەتتى. شۇئان ھېكىم نەزارى:

— ۋايجان! كۆيدۇم! — دەپ ۋارقىراپ كەتتى. ھەممەيلەن ئوتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاشتى ۋە ئۇ مەلئۇنىڭ ئوتتا كۆيۈپ كەتكەنلىكىنى چۈشىنىشتى. جېنى تاقەت قىلالماي قاچقىنىچە دوزاخقا چۈشۈپ كەتتى.

بەردەمدىن كېيىن شەيخ ھەمزە ئوتتىن سالامەت چىقتى. ھەممەيلەن كۆرۈپ خۇشال بولۇشۇپ، خۇداغا مەدھىيە ئوقۇشتى. شەيخنى تاۋاپ قىلىشتى. ئۇنىڭغا شۇندىن كېيىن شەيخ ئەزرى دەپ لەقەم قويۇشتى.

ھېكمىنىڭ قوۋمى — سوپىتايلارنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى. ئۇلاردىن بىر نەچچىسى قېچىپ شەھەرنىڭ قورغىنىغا كىرىۋېلىشتى. ئۆزبېك باتۇرلىرى قورغان دەرۋازىسىنىڭ قۇلۇپلىرىنى بۇزۇپ كىرگىنىچە ئۇ يەدەرەكلەرنى شۇنداق قىرغىن قىلدىكى، سوپىتايلارنىڭ قېنى كوچىلاردا دەريا بولۇپ ئاقتى. كاللىلىرى ئۇزۇلدى. تەنلىرى سۆرەلدى. بەزىلىرى يەرنى قۇچاقلاپ دۇم چۈشتى. بەزىلىرى ئوڭدىچە، جانلىرى ئاغزىغا تىقىلغان ھالدا يېتىشتى. بەزىلىرى قوغۇن - تاۋۇزلاردەك يېرىلىپ كەتتى. بەزىلىرىنىڭ ئايىغى، بەزىلىرىنىڭ قوللىرى ئۇزۇلدى.

شۇ كۈنى ئەنە شۇنداق جەڭ بولۇپ، ھېكمىنىڭ ئادەملە-

رىدىن 20 مىڭ كىشى دوزاخقا سەپەر قىلدى. دىنسىزلار تۈگىتىلگەندىن كېيىن، شەيخ ئەزرى ئەمىر تېمۈرنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ ساياھەت ئۈچۈن يۈرۈپ كەتتى.

ساھىبقىراننىڭ قولىدىكى خەت ھېچكىمگە ئاشكارىلانمىدى. ئەمىر تېمۈر شاھرۇخ تۆرىنىڭ بۇ سىرنى بىھۇدە سورىغانلىقىدىن كايىپ، ئۇنىڭ ئەمىلىنى مىرانشاھ تۆرىگە ئېلىپ بەردى. شاھرۇخ تۆرىگە:

— سەن بېرىپ ھەرقايسى ئەللەردىن باج ئالغىن! — دەپ بۇيرۇدى. لېكىن ئۇ بۇ ئىشتىن بويۇن تولغاپ، ئۆز قوشۇنىدىن 4000 كىشىنى تاللاپ، ئەمىر تېمۈردىن رۇخسەتسىزلا قارا ئوسمان بەگنىڭ ئالدىغا قاراپ يۈرۈش قىلدى.

تۆرە يولدا ناھايىتى كۆپ لەشكەرگە دۇچ كەلدى. ئۇنى بىلىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتتى. تەكشۈرۈپ كەلگەنلەر: «قارا ئوسمان بەگ تاناسخالارغا ياردەمگە كېلىۋېتىپتۇ» دەپ مەلۇمات بەردى.

ھېلىقى مەخپىي خەت ئەسلىدە ئەمىرتېمۈرگە مۇشۇ قارا ئوسمان بەگدىن كەلگەنىدى. ئۇنىڭدا: «مەن ئاخىر زامان پەيغەمبىرىدىن نەزەر تېپىپ، تاناسخا دىنىدىن ياندىم ۋە ھىدايەت يولىغا كىردىم. خۇدا بۇيرۇسا ساھىبقىراننىڭ قېشىغا بېرىپ خىزمىتىنى قىلارمەن. لېكىن ئەمىر تېمۈر بۇ سۆزنى بەكمۇ مەخپىي بىلسە، چۈنكى ماڭا تەۋە خەلقلەرنىڭ كۆپىنچىسى تاناسخا دىنىغا كىرگەن. شۇڭا ئۇلار بۇزغۇنچىلىق قىلىشمىسۇن» دېيىلگەنىدى. شۇڭا ئەمىر تېمۈر ھېچ كىشىگە ئېيتمىغانىدى. بۇنىڭدىن خەۋەرسىز تۆرە قارا ئوسماننىڭ ئالدىدىن چىقىپ كاناي چالدۇردى. شۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى ئەمىر تېمۈر قارا ئوسمانغا خەت بىلەن سوۋغاتلىق كىيىم - كېچەك ئەۋەتكەنىدى.

كاناي ئاۋازىنى ئاڭلىغان قارا ئوسمان بەگ قايغۇرغان

هالدا: «ئەپسۇسكى ئەمىر تېمۇر مېنى ئالداپتۇ» دەپ ئويلىدى - دە، سپاھىلارنى جەڭدىن توستى ۋە بىر كىشىنى ئەۋالنى ئۇقۇپ كېلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. خەۋەرچى كېلىپ خەتنى ئەمىر تېمۇرگە تاپشۇردى. ئەمىر تېمۇرمۇ ئەھۋالنى ئوقۇپ دەرغەزەپ بولغان هالدا، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشەندۈرۈپ خەت ئەۋەتتى. بۇ يەردە ھېلىقى ئىككى قوشۇن جەڭ تەييارلىقىدا تۇرغانىدى. قارا ئوسمان‌بەگ خەتنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەردار بولغاندىن كېيىن جەڭدىن قول يىغدى.

شۇ چاغدا تۆرە قولىغا ياسىنى ئېلىپ ئوق ئېتىۋىدى، ئوق قارا ئوسمان‌بەگنىڭ كۆكسىگە تەگدى، ئۇ شېھىت بولدى. ئاندىن كېيىن ئۇلار تۆرىگە ئىشنىڭ تېگىنى چۈشەندۈرۈشتى. تۆرە قىلغان ئىشىغا پۇشايمانلار قىلدى.

تۆرە ئاتىسىغا ئۆزرىخاھلىق خېتى ئەۋەتتى. ساھىبقىران قارا ئوسمان‌بەگنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، شاھرۇخ تۆرىنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلمىدى ۋە جارچىلار ئارقىلىق «ھېچقانداق كىشى شاھرۇخ تۆرىنىڭ قېشىغا مەدەتكارلىق ئۈچۈن بارمىسۇن!» دەپ جاكا قىلدى.

شۇكۈنى قارا ئوسمان بەگنىڭ قوشۇنلىرى ئازاربەيجانغا يول سالدى ۋە ئۇنىڭ قېرىندىشى قارا يۈسۈپ بەگنىڭ قېشىغا باردى.

ئەمىر تېمۇرنىڭ غەزەپلەنگەنلىكىنى ئاڭلاپ، تۆرىنىڭ لەشكەرلىرى تارقىشىپ كەتتى. تۆرە بىچارە جەڭدە يەتتە يېرىدىن يارىدار بولغانىدى. ئۆزى يالغۇز توقايلىقتا قالدى.

ئەمىر تېمۇر بولسا «تۆرىنى تۇركىمەنلەر ئۆلتۈردى» دەپ يالغان خەۋەر ئاڭلاپ قالغانىدى، شۇڭا ئوغلىنىڭ پىراقىدا ھېچكىمگە سۆزلىمىدى.

ئەمدى شاھرۇخ تۆرىدىن سۆز ئاڭلايلى. تۆرە توقايلىقتا

یارلىرىنى باغلاپ قويىندا ئاتقا مىندى. توقايدىن چىقىپ تۇراتتى، ئىككى كىشى كېلىپ ئاتنىڭ چۈلۈۋۈرىدىن تۇتقىنىچە جاڭگاللىققا قاراپ ماڭدى. تۆرىنىڭ ماغدۇرى قالمىغاچقا ئۇلارغا ھېچ نەرسە دېيەلمىدى. ئۇلارمۇ ئۇنچىقمىدى. تۆرە كۆڭلىدە: «بۇلار مېنى جاڭگاللىققا ئېلىپ كىرىپ ئۆلتۈرسە كېرەك» دەپ ئويلايتتى. كۈتۈلمىگەندە شاھرۇخ تۆرىنى بىر قورغانىڭ دەرۋازىسىغا ئېلىپ كەلدى. قورغاننىڭ ئىچىدە بىر كىشى بار ئىدى. ئۇ ھەممەيلەندىن يۇقىرى ئولتۇراتتى. ئۇ كىشى تۆرىدىن سورىدى،

— كىم بولۇرسەن؟

— مەن تەبرىزلىك بولۇرمەن. شاھ مەنسۇرغا خەزىنىچى ئىدىم. ئۇ يوقىتىلغاچ، قېچىپ كېلىپ قارا ئوسمانبەگكە نۆكەر بولدۇم، ئۇمۇ ئۆلدى. مەن جەڭدە ياردار بولۇپ قالغانىدىم، بۇ ئىككىيلەن بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدى، — دەپ جاۋاب بەردى.

ھېلىقى كىشى:

— مەن زەپەر بەگ بولۇرمەن. سۇلتان سەنجەرنىڭ ئەۋلادىدىن. سەن ئەمدى ماڭا نۆكەر بول، مەنمۇ شىرۋان پادىشاھىنىڭ خىزمىتىدە ئىدىم. ئۇنىڭ تىزىغا ئاشىق بولۇپ، مەجنۇن سۈپەت بولۇپ، كونا كىيىملەرنى كىيىپ، قەلەندەر ھالىتىدە ئۇنىڭ ئىشىكىگە باراتتىم ۋە قىزى بىلەن سۆزلىشەتتىم. ئاشۇنداق قىلىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئۇ قىزنى ئېلىپ قېچىپ كەلدىم.

خەم زۇلپى ئارەزى دۇردە مەگەر ئول قەمرىغە بۇ ھالەدۇر،
يۇرىكىمدە شىددەت پىرقىتى ئىشىم ئاھ بىرلە دەرد بىرلە نالەدۇر.
دوشى ئۆزرە سۇنبۇلى ھەر تەرەپ خەم ۋە پېچ بىلەن كۇلالەدۇر،
يۈزى گۈلشەندە ئىككى كۆزى رەھىم ۋەشىلقتە غازالەدۇر.

شۇڭا مېنىڭ لەقىمىمنى خالايىقلار «زەپەربېك مەجنۇن» دېيىشىدۇ. بىرقانچە ۋاقىتلاردىن بېرى شىرۋان شاھقا دۈشمەن بولۇپ قالدىم. ئۇنىڭ قوۋمىدىن 2000 كىشى ماڭا تەۋە بولدى. پات - پات بېرىپ ئۇنىڭ ئېلىنى تالان - تاراج قىلىمەن . — دېدى. ئاندىن تۆرىنى ئۆز سېپىگە قاتتى.

تۆرە ساقايغاندىن كېيىن، بىر كۈنى زەپەر بەگنىڭ قاراۋۇللىرى كېلىپ:

— مازاندىرانغا كارۋانلار بارىدىكەن. ئۇلارنىڭ باشلىقى شىرۋان شاھنىڭ غۇلامى ئىكەن، — دەپ خەۋەر بەردى. زەپەر بەگ دەرھال 5000 يىگىتنى تاللاپ كارۋانلارنى بۇلاشقا ئەۋەتتى. يەنە ئارقىسىدىن خەت يېزىپ تۆرىدىن ئەۋەتتى. تۆرە يولدا خەتنى ئېچىپ مۇتالىئە قىلىۋىدى، ئۇنىڭدا: «مال - دۇنيانى بۇلاڭلار! ۋە ئۇلارنى ئۆلتۈرۈڭلار!» دېگەن گەپ بار ئىكەن. تۆرىنىڭ يېنىدا دۈۋەت ۋە قەلىمى تەييار ئىدى. ئۇ ھېلىقى خەتلەرنى «بۇلىمىسۇن، ئۆلتۈرمىسۇن» دەپ ئۆزگەرتىپ قويدى. ھېلىقى 5000 كىشى كارۋانلارنى بۇلاپ ھەممىسىنى ئەسىر قىلغانىدى. تۆرە خەتنى ئۇلارنىڭ پانسات بېشىغا بەردى. ئۇلار زەپەر بەگدىن قورقۇپ، ئەسىرلەرنىڭ قولىنى يېشىپ، پۇل-ماللىرىنى ئۆزىگە قايتۇرۇپ بەردى.

— ھەي گۈزەل يىگىت، — دېدى كارۋان بېشى تۆرىدىن مىننەتدار بولۇپ، — مەن شىرۋان شاھنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن بولىمەن. شاھىمىز ئەلچى قىلىپ ئەمىر تېمۈرنىڭ ئالدىغا ئەۋەتكەنىدى. بىز شۇنىڭ قېشىدىن قايتىپ كېلىۋاتىمىز.

تۆرە ساھىبقىراننىڭ ھال - ئەھۋالىنى سورىدى. ئەلچى:

— ئەمىر تېمۈر ئوغلى شاھرۇخنىڭ ماتىمىدە ناھايىتى قايغۇلانماقىتىكەن. — دەپ جاۋاب بەردى. تۆرە ئۇنىڭغا ئاستا قىلىپ:

— شاهىڭنىڭ قېشىغا بارغاندا، مېنىڭ بۇ قىلىقىمنى ئۇنىڭغا دېگىن. يەنە بىر سۆزۈم شۇكى، زەپەر بەگ بۇ جاڭگاللىقنىتا قورغان سېلىپ ماكان تۈتۈپتۇ، كېچىلەپ كېلىپ جاڭگاللىقنا ئوت قويۇڭلار، — دېدى. تۆرە كارۋان بېشىنى يولغا سالدى. ئۆزى بىگىتلەر بىلەن زەپەر بەگنىڭ قېشىغا كەلدى. زەپەر بەگ:

— پۇل ـ مالىلارنى نېمە قىلدىڭلار؟ — دەپ سورىدى. تۆرە:

— ھەي بەگ ئەپەندىم، ئۆزبىگىمز خەتكە، «بۇلىماڭلار، ئۆلتۈرمەڭلار!» دەپ يېزىپىمز، خەتنى پانىسات بېشىغا بەردىم. پانىسات خەتنى كۆرۈپ سىزدىن قورقانلىقتىن، ئۇلارنى ئۆلتۈرمەي، بۇلىماي يولغا سالدى، — دېدى.

زەپەر بەگنىڭ غەزىپى زىيادە بولۇپ، دەرھال مىرزىنى چاقىرتىپ:

— نېمىشقا خاتا يازدىڭ؟ — دېۋىدى مىرزا:

— سىزنىڭ ئەمرىڭىز بويىچە يازدىم، — دېدى. لېكىن زەپەر بەگ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىماي ئۆلتۈردى.

كارۋانلار شىرۋان شاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۆرگەنلىرىنى سۆزلىدى. شاھ دەرھال قوشۇن بىلەن ئاتلىنىپ توقايلىق ئارقىلىق ھېلىقى جاڭگاللىقنا كەلدى ۋە ئوت قويۇۋەتتى. ئەتراپنى لەشكەرلەر قورشىۋالدى. ئۇلارنىڭ قېچىپ چىقىقانلىرىنى ئەسىر قىلدى. شاھرۇخ تۆرىنىمۇ تۇتۇۋالدى. تۆرە:

— ھەي شاھ مەن كارۋانلىرىڭىزغا نىجاتاسىق بەرگۈچى بولىمەن، ـ دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇردى.

— راست ئېيتقىن! — دېدى شاھ تۆرىگە، — كىم بولىسەن؟

تۆرىگە راستىنى ئېيتماقتىن باشقا ئىلاج قالمىدى. ئۇ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەردى. شۇنداق قىلىپ شاھ شاھرۇخ تۆرە

نى ساھىبقىرانلىك ئالدىغا ئەۋەتتى. ساھىبقىران ئوغلىنى كۆرۈپ خۇشاللىقتىن سۆيۈنۈپ كەتتى.

ساھىبقىران مازاندىران، تەبرىستان ۋە ئازاربەيجان قاتارلىق مەملىكەتلەرنى بويسۇندۇرۇپ، سەپەر ئىپىنىڭ بىرىنچى كۈنى شەنبىدە پايتەختە سەمەرقەنتكە قايتىپ كەلدى. تاشكەنت، خوجەنت ۋە ئەتراپتىكى ۋىلايەتلەردىن خانزادە - بەگلەر كېلىشىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ خىزمىتىگە قول باغلاپ تۇرۇشتى. بولۇپمۇ تاغا بۇغا بەگ، شەمسىدىن، ئابباس بەگ، غىياسىدىن بەگ تۆرىخان، شەيخ تېمۇر باتۇر، ئۇچ قارا باتۇر، مۇبەششەر، ئارغۇن شاھ، ئەمىر شاھ بارلاس، شەيخ ئىسمائىل بارلاس قاتارلىقلار يېتىپ كەلگەنىدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئەھلى پازىل لاردىن، غۇلام جۇرجانى، ئەللا مەتەپتازانى، مولا كاتىپى، خوجا باھاۋۇدۇن، خوجا ھاپىز، شىرازى قاتارلىق ۋەلىلەر زىكرى ئېيتىشىپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىدا كاللا مولالاغا مەشغۇل بولۇشتى. ھەممەيلەن خۇدادىن ئەمىر تېمۇرنىڭ غەلبە قىلىپ، دۆلەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىنى تىلەشتى.

ساھىبقىرانلىك باغدات شەرىغىقا يۈرۈش قىلىپ ئۇ يەرنى بويسۇندۇرغاندىن كېيىن شام شەرىغىچە بارغانلىقى

رەۋايەتچىلەرنىڭ دېيىشىچە، بىر كۈنى ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران ئىسكەندەر سانى شان - شەۋكەت بىلەن تەختتە ئولتۇرغاندى. «مازاندىران خانى بىلەن ھىندىستان بېگى فىروز بەگدىن ئەلچى كەلدى» دەپ خەۋەر كەلدى.

دېگەندەك مازاندىراندىن يەتتە ئەلچى، ھىندىستاندىن

یەتتە ئەلچى كەلگەنىدى، ئەتسى كۆرۈنۈشخانىغا كىلىپ، ئەمر تېمۇرگە تەزىم ۋە ئەدەب بىلەن ھۆرمەت بىلدۈردى. ئۇلار:

— شام ۋىلايىتىدە يەزىدنىڭ ئەۋلادىدىن مۇئاۋىيە سانىيە دېگەن كىشى سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغانمىش، ئۇ «ئىسپاھان ۋىلايىتى بىلەن ھىندىستاننى بويسۇندۇرۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىن تۈركىستان تەرەپلەرگە بارىمىز» دېگۈدەكمىش ۋە ناھايىتى كۆپ قوشۇن توپلاپتىمىش. «ئۇلار ئىش باشلىماستىن بۇرۇن ساھىبقىران ئەپەندىم تەرەددۇت قىلسا بوپتىكەن» دېگەن پىكىر بىلەن بەگلىرىمىز بىزنى ئالدىغىزغا ئەۋەتكەنىدى. — دېيىشتى.

ساھىبقىراندا بىر غەيرەت پەيدا بولدى. ئەتراپىلارغا ئات چاپتۇرۇپ 40 كۈنگىچە تۈركىستان مەملىكىتىدىن تۈرك، تاجىك، سارت، قازاق قاتارلىق ھەر خىل مىللەتلەردىن لەشكەر توپلىدى. ئۇلارغا ئالتۇن، كۈمۈش ئىنئام قىلىپ كۆڭلىنى كۆتۈردى. ئاندىن سۆلەت ۋە ھەيۋەت بىلەن 400 خان، 770 بەگ، 400 ئۆلىما ۋە ئىمام، 4 ۋەلىيۇللانىڭ ھەمراللىقىدا 4 سان ئەسكەر بىر تەرەپتىن، 5 سان ئەسكەر بىر تەرەپتىن، بىر لەك ئەسكەر بىر تەرەپتىن بولۇپ يۈرۈش قىلدى. ئاق، قارا، قىزىل، يېشىل، سېرىق رەڭلىك تۇغ - ئەلەملەرنى لەپىلدىتىپ تاغ - دالىلارنى، چۆل - دەشتىلەرنى بېسىپ ئالغا ماڭدى.

شۇ كۈنلەردە لەشكەر دېگەن قۇرت - قوڭغۇز ۋە چېكەتكىدەك مىغلىدىشىپ كېتىشكەنىدى. ئەچىلىگەن مەنزىل - ئۆتەڭلەردىن ئۆتۈپ، باغدات چېگرىسىغا يېقىنلاشتى. بىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ كۆردىكى، ئۇ يەردە بىر مەيدان بار ئىدى. بۇ يەردىن باغداتقا 7 تاش (يول) كېلەتتى. قوشۇنلار بۇ يەرگە چۈشۈپ پاراغەتتە بولۇشتى.

باغدات شەرىغىنىڭ ئەمرى سۇلتان ئەھمەد ناھايىتى باتۇر

ۋە شىجائەتلىك ئادەم ئىدى، باغداتقا: «ئەمىر تېمۇر پۈتكۈل ۋىلايەتلەرنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇپ، ئەمدى باغداتقا قوشۇن تارتىپ كەپتۇ» دېگەن خەۋەر پۇر كەتتى.

سۇلتان ئەھمەدمۇ دەرھال ئۇرۇش تەييارلىقىنى قىلدى، ئۆز تەۋەسىدىن 70 سان (700 مىڭ) كىشىلىك قوشۇن توپلاپ، ھېلىقى تاغنىڭ تۈۋىگە قارارگاھ قۇردى. باغداتنىڭ بارلىق ئەمرا ۋە پەزىلالىرى شۇ يەردە كېڭەش قىلىشتى. ئۇلار شۇنداق دېيىشتى:

— ئەي سۇلتان ئەپەندىم. ئىتتىپاق شۇكى، ئەمىر تېمۇر ساھىبقىران بىلەن ئۇرۇش قىلىش ئانچە ئاقىلانىلىق ئەمەس. ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋاجىپ. ئۇ كىشىمۇ ھەزرىتى رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەمنىڭ شەرىئەت - شىەرىغلىرىنىڭ چىرىغىنى يورۇتىدۇ. ھەزرىتى ئىمام ئەزەم رەھمەتۇللا ئەلەيھىنىڭ مەزھەپلىرىدە ئىكەن. شۇڭا ئۇلاردىن بىزگە زىيان يەتمەيدۇ. ئۇنى يەتتە پىركامىل تەربىيىلىگەنمىش.

بۇ گەپكە سۇلتان ئەھمەدنىڭ غەزىپى كەلدى ۋە شۇنداق دېدى:

— مېنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىممۇ رۇستىمى داستانچە بار. مېنىڭ قۇدرىتىمدىن كۆھىقاپ تېغىدىكى دىۋىلەرمۇ تىترەيدۇ. شۇنچە كۈچ - ھۆكۈمىتىم بىلەن ئاشۇ ئەمىر تېمۇر ئاقىلىقا ئىتائەت قىلىمەنما؟

شۇنداق دەپ، ھېلىقىلاردىن 70 كىشىنىڭ بېشىنى كەستى. ئۆلىمالار قايتا سۆزلەشتىن خەۋپسىرەشتى. ئۇ كۈنى قۇياش ئەمىرى شەپەق چېدىرىگە كىردى. مۇخالىپ يۇلتۇزلىرى ئاسمان مەيدانىدا جىلۋە قىلدى.

سۇلتان ئەھمەد يېرىم كېچىدە. ئېغىرلىقى ئىككى پۇت كېلىدىغان چومىقىنى ئېلىپ، ئۆزى يالغۇز ساھىبقىراننىڭ قوشۇن

لمرغا قاراپ ماڭدى. يولدا ئۇنىڭغا بىر ئاقساقال كىشى ئۇچرىدى. سۇلتان ئۇنىڭغا بىر ئوچۇم ئالتۇن ۋە بىر پارچە خەت بەردى.

ــ ھەي بوۋا، ــ دېدى ئۇنىڭغا سۇلتان، ــ مۇشۇ خېتىمنى ئەمىر تېمۇر ئاقساقلا ئاپىرىپ بەرسەڭ.

قېرى كىشى سەھەر ۋاقتىدا ساھىبقىرانىمنىڭ بارگاھىغا يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا ھەرەم ئەھلىنىڭ ھەممىسى ئۇيقۇدا ئىدى. قېرى ئەمىر تېمۇرگە قول باغلاپ سالام بەردى. ئەمىر تېمۇر ئىلىك ئېلىپ:

ــ ھەي بوۋا، نەدىن كېلىۋاتىسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

بوۋاي:

ــ سۇلتان ئەھمەد بۇ خەتنى سىزگە بېرىپ قويۇشۇمنى تاپىلىغانىدى، ــ دەپ خەتنى تاپشۇردى. ئەمىر تېمۇر خەتنى ئوقۇپ كۆرۈۋىدى، ئۇنىڭدا: «ھەي ئەمىر تېمۇر ئاقساق، بىلىپ قوي، مېنى سۇلتان ئەھمەد رۇستەم سانى (رۇستەم[II]) دېيىشىدۇ. 700 مىڭ كىشىلىك قوشۇن بىلەن بۇ يەرگە چۈشتۇم. سېنىڭ بىلەن مېنىڭ ئارامنى دەپ مۇسۇلمانلارنى ھالاك قىلىۋېتىش ياخشى ئەمەس. ياخشىسى شۇكى، ئىككىمىز بىر يەردە كۆرۈشەيلى» دېيىلگەنىدى. ئەمىر تېمۇر دەرھال ئاتقا مىنىپ ماڭدى. بىر يەرگە كېلىپ بامدات نامىزىنى ئوقۇپ ئاندىن ئەتراپقا قارىۋىدى. شۇ ئەتراپتا كۈمۈش قوزۇققا بىر ئات باغلاقلىق تۇراتتى، ئاتقا يېقىنلا يەردە سۇلتان ئەھمەد ئۇخلاپ ياتاتتى. ساھىبقىران «بېشىنى كېسەي» دەپ خىيال قىلىپراق يەنە كۆڭلىدە: «ئۇخلاۋاتقان كىشىنى ئۆلتۈرۈش ئەرلىك ئەمەس» دېگەنلەرنى ئويلىدى. بىرەر سائەت شۇ يەردە كۈتۈپ تۇردى. سۇلتان ئەھمەد بىردەمدىن كېيىن ئويغىنىپ ئەمىر تېمۇرنى كۆردى ــ دە.

ــ كىم سەن؟ نەدىن كەلدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئەمىر تېمۇر دېگەن مەن بولىمەن. ئاتامنىڭ ئىسمى

تورغاي باتۇر. ئانام سەئىدەنىكىنە بىنىت سەدرى شەرئىيەدۇر، — دەپ جاۋاب بەردى ئەمىر تېمۇر.

ئىككىسى دەرھال ئېلىشىپ كەتتى. ئەتىدىن تا كەچكىچە بىر - بىرىنى يىقىتالمىدى.

ئۇلار شۇنداق ئېلىشىۋاتقاندا، غايىبتىن بىر قول كېلىپ شاۋقۇن بىلەن ئىككىيلەننى ھاۋاغا كۆتۈرگىنىچە:

— ھەي ھاكاۋۇرلار، ئىككى مۇسۇلمان نېمىشقا جىدەل - قىلىشسەن؟ — دېدى - دە، سۇلتان ئەھمەدنى ئەمىر تېمۇرگە ئەسىر قىلىپ بېرىپ غايىب بولدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا پوپوزا قىلىپ قىلىچ كۆتۈردى. ئۇ:

— ئاۋۋال ماڭا بىر كاسا سۇ بەرگىن، ئاندىن ئۆلتۈرگىن، — دەپ تەلەپ قىلدى.

ئەمىر تېمۇر بىر قاچا سۇ ئەكىلىپ بەردى. ئۇ سۇنى ئىچمەي يەرگە تۆكتى. ئەمىر تېمۇر كۈلۈپ:

— كۆڭلۈڭدە ئىشەنمەسلىك بار ئىكەندە، — دەپ، ئۇنى باغلاپ، ئېتى بىلەن ئېلىپ كەتتى.

بۇ ۋەقەنى باغداتلىقلار ئاڭلاپ، ھەممە ئۆلىما - پازىللار ئەمىر تېمۇر ساھىبقىراننىڭ ئالدىغا چىقتى ۋە:

— ئەمدى ئىمام ئەززەمنىڭ ھەققى - ھۈرمىتى ئۈچۈن، باغدات شەھىرىنى سۇلتان ئەھمەدنىڭ ئۆزىگە بەرسىڭىز؟! — دەپ تەلەپ قىلىشتى. ساھىبقىران موللىلارنى ھۈرمەت قىلىپ، سۇلتان ئەھمەدنىڭ قول - پۇتىنى يېشىپ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇنى باغدات شەھىرىگە ئەمىر قىلدى. ئاندىن قوشۇنلارنى باشلاپ باغدات شەھىرىگە كىردى. سۇلتان يەتتە كۈنگىچە يۇرتقا ئاش تارتىپ توي - مەرىكە قىلىپ ئەمىر تېمۇرلەرنى كۈتۈۋالدى. ئەمىر تېمۇر شۇ ئارادا ئىمام ئەززەم پىرىمنىڭ مۇبارەك قەبرىسىنى زىيارەت قىلدى. ئاندىن موغۇل ئۆزبەكلىرىنى باشلاپ شامغا يۈرۈش قىلدى.

ئەمدى سۆزنى مۇئاۋىيە سانىدىن ئاڭلايلى.

بىر كۈنى مۇئاۋىيە سانى بىر يۇرتقا بېرىپ ئۇرۇشۇپ يارىدار بولۇپ قايتتى. شۇ يارا ناسۇرغا (تۇبېركۇليۇز) ئايلىنىپ زادى ياخشى بولمىدى. تېۋىپلارمۇ ئۇنىڭغا چارە قىلالمىدى. ئۇ بىر كېچە قەبرىستانلىققا بېرىپ تۈنىدى. مازارلاردىن مەدەت تىلىدى.

يېرىم كېچە ئىدى، بىر كىشى ئاسماندىن ئۇنىڭ قېشىغا چۈشتى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەي مۇئاۋىيە سانى، سېنىڭ بۇ ياراڭغا ئەيسا نەبيۇللا-نىڭ مەلھىمى كېرەك. شۇنىڭدىن شىپا تاپىسەن، — دەپ بىشارەت بەردى. مۇئاۋىيە سانى يىغلىغان ھالدا:

— ئەيسا پەيغەمبەرنى قەيەردىن تاپىمەن؟ — دەپ سورىۋىدى. ھېلىقى ئادەم:

— ئەيسا پەيغەمبەر مەن بولىمەن! — دېگىنىچە مۇئاۋىيە سانىنىڭ يارىسىغا مەلھەم سالدى. مۇئاۋىيەنىڭ يارىسى دەرھال شىپا تاپتى. ئۇنى شەھەرگە تەكلىپ قىلىۋىدى. ئۇ:

— ئاۋۋال سەن بېرىپ تۇر، كەچ كىرگەندە ئاسماندىن چۈشىمەن، سەن شامنىڭ موللىلىرىغا ئېيتقىن، پالان مۇنارنىڭ ئاستىغا بارسۇن، — دېدى - دە، كۆزدىن غايىب بولدى.

مۇئاۋىيە سانى قايتىپ، تەختىدە ئولتۇردى ۋە پۈتۈن ئۆلىمانى يىغىپ، كۆرگەنلىرىنى ئۇلارغا دېدى، ئالىملار بۇنى توغرا كۆرۈشمىدى. لېكىن ھەممە ئادەم ھېلىقى كۆرسىتىلگەن مۇنارنىڭ تۈۋىگە يىغىلىشتى، بۇ زاۋال ۋاقتى ئىدى. تۇيۇقسىزلا ئېشەك مىنگەن، بىر قولىغا نەيزە ئالغان ھېلىقى ئادەم ئاسماندىن چۈشۈپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن خالايىق ھەيرانلىق دەرياسىغا غەرق بولۇپ، بارماقلىرىنى چىشلىشىپ قېلىشتى.

بۇ ئادەمنىڭ ئېتى ئەسلى سالاسە كاززاپ ئىدى، ئىلمىي جەپەرنى ئۆگىنىپ، ئاندىن كۈھىقاپ تېغىنىڭ ئارقىسىغا

ئۆتۈپ، دىۋە - پىرىلار بىلەن يۈرگەن، ئۇلاردىن كۆپ سېھرى - جادۇلىقنى ئۆگەنگەنىدى. ئۇ موللىلارنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— مەن ئەيسا رۇھىللا بولىمەن. ئاللاتائالا مېنى ئاسماندىن يەرگە چۈشۈردى. ئەمىر تېمۇر دېگەن دەججالدۇر. ئۇ كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ باغداتنى ئېلىشقا كېلىدۇ. مەن ئۇنى مۇشۇ نەيزە بىلەن ئۆلتۈرىمەن! — دېدى. بەزى موللىلار:

— تېخى ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ چۈشىدىغان ۋاقتى بولمىدى، بۇنىڭ سۆزىگە ئالدىنىپ قالما، — دەپ مۇئاۋىيە سانىنى توستى. ئاخىرى بۇ مەلئۇن مۇئاۋىيە سانىنى ئالداپ يېنىغا تارتىپ، توسقۇنلۇق قىلغۇچىلاردىن 4000 چە كىشىنى شېھىت قىلدى.

مۇئاۋىيە سانى سالاسە كاززاپ بىلەن غەربتىكى ئەدەن، يەمەن، پەرغار قاتارلىق دۆلەتلەردىن قوشۇن توپلاپ، ساھىبقىرانغا قارشى ئاتلاندى.

ساھىبقىران بۇنى ئاڭلاپ، مەككىنىڭ شەيخى ئەھمەد دېگەن كىشىنى ئۇنىڭغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇلار ئەلچىنى كۆرۈپ:

— ئەمىر تېمۇر دېگەن دەججال، بىزگە ئەلچى ئەۋەتىپتۇ، — دېيىشتى. كاززاپ سالاسە مۇئاۋىيە سانى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، نامىنى ئېلىپ كەلگەن ئەلچىنى ئۆلتۈردى. ساھىبقىران شەيخ ئەھمەدنىڭ شېھىت بولغىنىنى ئاڭلاپ يىغلىدى، غەيرىتى جۇش ئۇرغان ھالدا، ئەۋلىيا - ئەنبىيالاردىن مەدەت تىلىدى. ئاندىن 70 قارا باش، سېرىق رەڭلىك تۇغلىرىنى كۆتۈرۈپ، تەگبىر ئېيتىشىپ، يۈرۈش باشلىدى. ھەممەيلەن ئاتلارغا مىنىشتى. بىھېساب قوشۇن كاناي، سۇناي، دۇمباقلىرىنى چېلىشىپ، دەريا - دېڭىزدەك مەۇج ئۇرغان ھالدا بەگلەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئالغا قاراپ ماڭماقتا ئىدى. ئۇلارغا 2000 باتۇر، 7000 ئۇرۇش ماھىرى،

70 سان ئەسكەر ئاق سەللە ئوراشقان هالدا هەمراه بولغاندى. لەشكەرلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ قولىدا تامچ، بەزىلىرىنىڭ قولىدا چوماق، بەزىلىرىدە مىلتىق، بەزىلىرىدە زەمبىرەك بار ئىدى. ئۇلار تاغ ـ دەشتلەرنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ، چاقىلارنى سورۇپ، ياۋنىڭ ئۈستىگە خۇددى چېكەتكىدەك بېسىپ كەلدى.

مۇئاۋىيە بۇ قوشۇننى كۆرۈپ كۆڭلىگە قورقۇنچ پەيدا بولدى. قېچىشقا تەمشەلدى.

ئۆزبېك لەشكەرلىرى ئۇلارغا يۈزلىنىپ جەڭ باشلىدى. شامىلەر بەرداشلىق بېرەلمەي قېچىشقا باشلىدى. ئۆزبېك باتۇرلىرى ئۇلارنىڭ قانلىرىنى تېرىقتەك چېچىشتى. چوڭ ماقلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ باشلىرىغا ئۇرۇپ، سۆڭەكلىرىنى تالقان قىلىشتى. شامىلقلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يۈرۈپ شۇنداق قىرغىن قىلدىكى، ئۆلۈكلەر دۆۋىلىنىپ كەتتى. قالغانلىرى «ئەل ـ ئامان، ئەل ئامان» دېيىشىپ يىغلاشقىنىچە ئامانلىق تىلىدى. شۇندىن كېيىن موغۇل ـ ئۆزبېك باتۇرلىرى جەڭدىن قول يىغدى.

مۇئاۋىيە بىلەن سالاسە كاززاپ قېچىپ بىر يەرگە بارغاندىن كېيىن ئىككىسى يەنە كېڭەشتى.

ئۇ كۈنى ساھىبقىرانىنىڭ قوشۇنى خاۋارىجلارنى ئاھايىتى كۆپ قىردى. شۇڭا مۇئاۋىيە سالاسە كاززاپقا:

ـــ ئەي، ئەيسا پەيغەمبەر، ماڭا نېمە بولدى، ئەسكىرىم قىرىلىپ كەتتىغۇ؟ سەلتەنىتىم بۇزۇلدى. ئەمدى نېمە مەسلىھەت بېرىسىز؟ ـــ دەپ يىغلىدى.

ـــ ئەتە، ـــ دېدى ئۇ شۇم لاپ ئۇرۇپ، ـــ ئەمىر تېمۇرگە ئەلچى ئەۋەتەيلى. ئۇنىڭ موللىلىرى بىلەن سۆزلىشىپ، پەيغەمبەر ـ لىكىمنى تونۇتۇپ، ئۆزۈمگە خىزمەتكار قىلىۋالىمەن. ئاندىن كېيىن ئەمىر تېمۇر دەججالنى ئۆلتۈرىمەن.

ئەتىسى قۇياش ئەمدى جىلۋىلەنگەندىن كېيىن، خاۋارىج

يۇلتۇزى قىچىپ، تۇن كاززىپى ئۆزىنى چەتكە ئالدى. شۇئان سالاسە كاززاپتىن ئەلچىلىك خېتى كېلىپ قالدى. ئەمىر تېمۇر نامىنى ئوقۇپ ئاناق ۋەزىرىنى ئورنىغا قويۇپ، 40 ئۆلىمانى ئېلىپ، سالاسە كاززاپنىڭ قېشىغا باردى. شۇ چاغدا سالاسە كاززاپ قولىدا يېرىم تال نەيزىنى تۇتۇپ بىر ئاق ئېشەككە مىنىپ بۇلارغا قارشى كېلىۋاتاتتى. ئەمىر تېمۇر كۆردىكى، سالاسەنىڭ تۇرقى ئاجايىپ بولۇپ، كۆك كۆز، بۇرنى يوغان، قوش كۆكرەكلىك، يۈزلىرى قەبىھ سەت ئىدى. ئۆلىمالار:

— ئەي كاززاپ، بۇگۈن نېمىنى دەۋا قىلىسەن؟ — دېۋىدى. ئۇ:

— مەن ئەيسا ئىبنى مەريەم بولىمەن، — دېدى.

— ئەيسا بولساڭ، ئىمام مەھدى قېنى؟

— ئىمام مەھدى ئەمدى كېلىدۇ، — دېدى سالاسە.

— ئىمام مەھدى، — دېدى ئۆلىمالار سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئەيسا پەيغەمبەرنىڭ كېلىش ۋاقتىدىن 30 يىل ئىلگىرى كېلىدۇ. ئىمام مەھدى ھەزرىتى ئەيسانى باشلاپ، دەججالغا قارشى كېلىدۇ. ئەمدى سەن كاززاپ كاپىر بولدۇڭ.

ئۇ مەلئۇن جاۋاب تاپالماي ھەيران بولدى. ئالىملار يەنە شۇنداق دېيىشتى:

— ئەي كاززاپ، سەن نېمىگە ئەمەل قىلىسەن؟

— ئىنجىلگە ئەمەل قىلىمەن!

— رەسۇل ئەكرەم سەللاللاھى ۋەسسەللام ئالەمگە كەلدى. باشقا كىتابلار كۈچىدىن قالدىغۇ؟ ئېتىقادىڭ قانداق؟ — دېدى ئالىملار.

— ئادەم ئانىنى خۇدا ياراتقان. بىزنىڭ خۇدايىمىز ئادەم سەپىيۇللادۇر.

— ئەي كاززاپ، مەشىرىك بولدۇڭ، ھەممىنى خۇدا

یاراتقاندۇر. «خالىقۇ كۆللى شەيئى ۋە رازىقۇ كۆللى ھەييەن» دېگەننىڭ مەنىسى شۇلاردۇر، ــ دېيىشتى ئالىملار، ــ ئەمدى ئەيسا بولساڭ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرەلەمسەن؟ چۈنكى ئەيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرى شۇ. بۇنى ھەممە خالايىق كۆرسۇن.

ــ بۈگۈن سەۋرى قىلىپ تۇرۇڭلار! ــ دېدى ئۇ شۇم، ــ ئەتە ئۆلۈكنى تىرىلدۈرەي. ھازىر كەچ كىرەي دەپ قالدى، مۆجىزە كۆچ بېرەلمەيدۇ.

قۇياش ئولتۇرۇپ كەچ كىردى. ئاسماندا يۇلتۇزلار كۆرۈندى. سالاسە كاززاپ ئىلمىي جەپەرنى ئوقۇپ، يېرىم كېچە بولمايلا ئۇچۇپ قېچىپ كەتتى. ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا مۇسۇلمان ئۆزبېك قېرىنلىرى خاۋارىجلارنىڭ بېشىغا قىرغىن بالاسىنى سالدى. مۇناۋىيە مۆكۈۋالدى. قالغانلار «ئەل ئامان، ئەل ئامان» دېيىشىپ ساھىبقىرانغا ئىتائەت قىلىشتى.

ساھىبقىران شەرىئەكە كىرىپ تەخت ئۈستىدە ئولتۇردى. مۇناۋىيە سانىنى ئىزدەپ تېپىپ كەلدى. ئۇنى ئۆلتۈرۈشتى. مۇناپىقلار قايغۇغا چۆكۈپ، مۆمىنلەر سۆيۈنۈپ، شادىمان بولۇشتى. شۇ قېتىمدا ئەمىر تېمۇر شام، ھەلەب، ئەسقەلانغىچە كۆپلىگەن ۋىلايەتلەرنى ئىتائەت قىلدۇردى. ھەر يەردىكى خەزىنە ــ دەپنىلەرنى ئېلىپ مۇسۇلمانلارغا ئىنئام ــ ئېھسان قىلدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن ھەج زىيارىتىگە كەلدى. تامام بەگلەر، ئەركان ــ دۆلەت بىلەن ھەرەم شەرىئىگە يېقىنلاشتى ۋە «زوئەلىھەلىغە» دېگەن يەردە ئېھرام باغلىدى. بەگ ۋە خانلار بىر نەچچە كۈنگىچە مۇقامولمولىمدە ئېھرام باغلىدى. بەزى ئۆزبېك سىباھلىرى مۇقام زات غەربىندە ئېھرام باغلىدى.

ساھىبقىران كەئبىنى چۆگىلەپ، ھەجرول ئەسۋەدگە

يۇزلىرىنى سۇردى. بەيتۇللانى زىيارەت قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن مەدىنە مۇنەۋۋەرىگە بېرىپ، رەسۇل ئەكرەم سەللاللاھۇ ۋەسسەللەمنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلدى. يارانلىرى چىغا كۆپلەپ شۇكرى رەھمەتلەرنى ئېيتتى. شۇ يەردىكىلەرگە كۆپلەپ ئىنئام ۋە ئېھسانلارنى قىلدى. ئاندىن ئۆلىمالارنى پازىللارنى ئېلىپ ماۋرائۇننەھرگە قاراپ يۈزلەندى.

ساھىبقىرانىڭ قىزلار شەھىرىگە بارغانلىقى، ھەزرىتى ئادەم ئاتىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلغانلىقى

ساھىبقىران ئۆزبېك سەپاھلىرىنى ماۋرا ئۇننەھرگە قايتۇرۇپ، ئۆزى ھەزرىتى ئادەم سەپىيۇللانىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ۋەزىر ۋە ئەھلى پازىللارنى يىغىپ ئولاردىن مەسلىھەت سورىدى. ئەھلى ھېكمەتلەر ساھىبقىرانغا يېلىنغان ھالدا شۇنداق دېيىشتى:

— ئەي ساھىبقىران، سەرەتتىن تېغىنىڭ يولى بەك يىراق، خەتىرى كۆپتۇر. قانداق بولار؟

ساھىبقىران بىر ئاز سۈكۈت قىلىپ، ئويغا پاتتى. ئاندىن بېشىنى كۆتۈردى ۋە خىسراۋدىنلىرىنى چاقىرىپ بۇ گەپنى ئۇنىڭغا ئېيتتى. خوجاخىسراۋ:

— بۇ ھەقىقەتەنمۇ خەتىرى كۆپ يول. سىز شەيخ شۇكرىنىڭ خانىقاسىغا بېرىپ، ھايۋاناتلارنى تەرك قىلىپ، 40 كۈنگىچە مۇشەققەت تارتىڭ. 41 - كۈنى قېشىڭىزغا بىر مەست قەلەندەر كېلىدۇ. شۇ كۈنى غۇسلى قىلىپ، شۇكرى نامىزىنى ئوقۇپ ئولتۇرۇڭ. كېيىن ئۇ قەلەندەر-نىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەدەب بىلەن سالام بېرىپ تۇرۇڭ. ئۇ

«نېمە ھاجىتىڭ بار» دەپ سورىسا، مەقسىتىڭىزنى ئېيتىڭ. ئۇ قەلەندەر شۇئان قوپاللىق بىلەن پوپوزا قىلىشقا باشلايدۇ. ھەر-قانچە قوپاللىق قىلسىمۇ چىداپ، ئىخلاسىڭىزنى ياندۇرماڭ، ئۇ قەلەندەر ئۇ كۆنى كېتىپ ئەتىسى يەنە كېلىدۇ. ئۇنىڭ پېشىگە مەھكەم ئېسىلىڭ، يەتتە كۈنگىچە قەلەندەرنىڭ قېشىدىن ئاجرىماڭ. بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن شۇ كىشى چىقىدۇ. باشقىلار چىقالمايدۇ، ــ دەپ يول كۆرسەتتى.

ئەمىر تېمۇر خوجا خىسراۋنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شەيخ شەكىرىنىڭ خانىقاسىغا كەلدى. 40 كۈنگىچە ئاناق بىلەن بىللە مەسچىتتە ئولتۇردى. 40 كۈندىن كېيىن، جەندە كىيگەن، ھوشى جايىدا ئەمەس بىر قەلەندەر خانىقاغا كەلدى. ئەمىر بىلەن ئاناق شۇ يەردىكى بىر كۆلدە يۇيۇنۇپ، ئاندىن قەلەندەرنىڭ قېشىغا كەلدى. ساھىبقىران قەلەندەرگە سالام بەردى ــ دە، كۆڭلىدىكى مۇددىئاسىنى ئېيتتى. قەلەندەر پوپوزا قىلىپ ئۆيىگە ياندى. ئەتىسى ئۇ يەنە كەلدى، ساھىب-قىران يەنە مەقسىتىنى دېدى. قەلەندەر ئىلگىرىدىكىدىنمۇ قاتتىقراق قوپاللىق بىلەن پوپوزا قىلدى. ئۈچىنچى كۈنى ساھىبقىران:

ــ قەلەندەر ئەپەندىم، بىز كىمنە قۇللىرىڭىزنى ھاجىتىگە يەتكۈزسىڭىز نېمە بولىدۇ؟ ــ دەپ يېلىندى. شۇ چاغ قەلەندەر-نىڭ غەزىپى ئۆرلەپ ئەمىر تېمۇرنىڭ يۈزلىرىگە شاپىلاق بىلەن شۇنداق ئۇردىكى، ئەمىر تېمۇر ئېسىدىن كېتىپ يىقىلدى. رىۋا-يەتچىلەرنىڭ دېيىشلىرىچە، بۇ شاپىلاقنىڭ تەسىرى نەچچە كۈنلەرگىچە ئەمىر تېمۇرنىڭ يۈزلىرىدىن كەتمىگەنمىكەن. ساھىبقىران يەتتە كۈنگىچە مۈشۈ تەرىقىدە، قەلەندەر ھەرقانچە سۆكسىمۇ، ئۇرۇپ ــ تىللىسىمۇ چىداپ ئۇنىڭ ئېتىكىدىن مەھكەم تۇتۇپ قويۇۋەتمىدى. يەتتە كۈندىن كېيىن قەلەندەر مۇلايىملىشىپ:

ـ ئىككىڭلار پۇتۇمغا مىنىپ، كۆزۈڭلارنى يۇمۇڭلار! كۆزۈڭلارنى زادى ئېچىپ سالماڭلار! مەن «كۆزۈڭنى ئاچ!» دېگەندىلا ئېچىڭلار! — دەپ ئۆگەتتى، ئۇلار كۆزلىرىنى يۇمغىنىچە قەلەندەرنىڭ پۇتىغا مىنىدى. بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن «ئاچ!» دېۋىدى، ئۇلار كۆزلىرىنى ئېچىشتى.

ھەيھات! ئۇلار ئاجايىپ چوڭ بىر شەھەرگە كېلىپ قالغانىدى. بىراق ئادەملىرىنىڭ ھەممىسى قىز ئىدى. ئۇ يەردە ئەر كىشىنىڭ ئەسىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. بۇ شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى چوڭ بىر شەجىرە (ئۇزۇن يىللىق دەرەخ) بولۇپ، پۇتاق شاخلىرى كۆپ ئىدى. يوپۇرماقلىرى ئارىسىدا يېمىشلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناق بۇ يېمىشلەردىن يېيىشتى، ئەترايىنى تاماشا قىلىشتى.

مەلۇماتلاردا يېزىلىشلىرىچە، بۇ ۋىلايەتنى قىز شەھرى دېيىشەتتى. ئۇلارنىڭ خانى، بەگ - ۋەزىرلىرى ھەممىسى قىز (ئايال) ئىدى. ھېلىقى يوغان دەرەخنى «شەجىرەن مىراد» دەپ ئاتىشاتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا بىر بۇلاق بولۇپ، قىزلار ئەرلەرنى خالىغاندا، ھېلىقى دەرەخنى قۇچاقلاپ ئاندىن بۇلاق سۈيىگە چۆمۈلسە، دەرھال ھامىلدار بولاتتى. ئوغۇل بولسا تۇغۇلغاندىن كېيىنلا كېسەل تېگىپ ئۆلەتتى. قىزلار ئۆلمەستىن چوڭ بولۇشاتتى. ئۇلار ھېلىقى دەرەخنىڭ يېمىشلىرىنى ئوزۇق قىلاتتى. بۇ شەھەرگە ئەركەك كىشى كېلىپ قالسا دەرھال ئۆلەتتى. بۇ قىز شەھرى ساراندىپ تېغىنىڭ ۋادىسىدا ئىدى.

ھېلىقى كۈنى قەلەندەر ئەمىر تېمۇر بىلەن ئاناقنى ئېلىپ ساراندىپ تېغىغا ئەپكەلدى. تاغنىڭ ئېگىزلىكى 1000 گەز كېلەتتى. تاغ ئاجايىپ ھەيۋەتلىك، سۆلەتلىك ئىدى. تاغ ئېتىكىدە بىر بۇلاق قايناپ تۇراتتى.

ئۇلار قەلەندەردىن:

— بۇ قانداق بۇلاق؟ — دەپ سوراشتى.

— ئەي ئاقساق تېمۇر ۋە ئەي ئاناق قىمارۋاز، بۇ تاغ ـ ساراندىپ تېغى بولىدۇ. ئادەم ئاتا ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسى مۇشۇ تاغنىڭ ئۈستىدە. بۇنىڭغا چىقىپ، خۇدانىڭ قۇدرىتىنى — ئاجايىب ـ غارايىبلارنى تاماشا قىلىڭلار. ئاندىن كېيىن ئادەم سەپيۇللانىڭ مۇبارەك قەبرىسىنى زىيارەت قىلىسىلەر، — دەپ يول كۆرسەتتى ۋە قەلەندەرنىڭ ئۆزى ئالدىنى قىبلىگە قىلىپ ئولتۇردى.

ساھىبقىران بىلەن ئاناق جاپا ـ مۇشەققەتلەر بىلەن تاغ ئۈستىگە چىقىشتى. بۇ يەردە ئالتۇن گۈمبەزلەر، كۈمۈش ئىمارەتلەر بار ئىدى. بۇ ئالىي ئىمارەتلەرنىڭ ئىشىكىگە يېشىل رەڭلىك قۇلۇپ سېلىنغانىدى. ساھىبقىران ئىشىكنى ئېچىش ئۈچۈن، قۇلۇپقا قول ئۇزاتتى. شۇ زامات ئەمىر تېمۇر:

— ھەي بىئەدەب، بۇ نېمىدېگەن ھۈرمەتسىزلىك؟! قولۇڭنى تارت! — دېگەن ئاۋازنى ئاڭلىدى، ئۇنىڭ ئالدىدا يېشىل جۇۋا كىيگەن بىر كىشى تۇراتتى. ئۇ ئەمىر تېمۇرگە سالام بەردى؛ ئەمىر تېمۇر ئىلىك ئالدى. ئاندىن كىشى:

— بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسىلەر؟ — دەپ سورىۋىدى، ساھىبقىران:

— ئاتىمىز ئادەم سەفىيۇللانىڭ قەبرە شەرىفلىرىنى زىيارەت قىلايلى، دەپ يۈرىمىز، — دەپ جاۋاب بەردى. بۇ كىشى بىر تەرەپنى كۆرسىتىپ «ئۇنىڭغا قارا!» دېگەندەك ئىشارەت قىلدى. ئەمىرتېمۇر دەرھال شۇ ياققا قاراپ، تاش بولۇپ كەتكەن يەتتە كىشىنى كۆردى. ھېلىقى كىشى:

بۇلارمۇ زىيارەتكە كەلگەن كىشىلەر ئىدى. بۇ قۇلۇپقا قول تەككۈزگەنلىكتىن تاشقا ئايلىنىپ قالغان. ئەگەر سەنمۇ قول تەك

كۆزىگە تاش بولۇپ قالىسەن، — دەپ چۈشەندۈردى. بۇ گەپنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر قانچە جۈۋا كىيگەن كىشى پەيدا بولدى. ئەمىر تېمۇر ئۇلاردىن:

— سىلەر كىملەر؟ — دەپ سوريغانىدى، ئۇلار:

— ھەزرىتى ئىسكەندەرنىڭ قۇللىرىدىن بولىمىز. ئۆز ۋاقتىدا زۇلقەرنەيىن ئەپەندىمىز ھىندىستاننى بويسۇندۇرۇپ ئاندىن ھەزرىتى ئادەم ئاتىنىڭ قەبرىسىنى زىيارەت قىلىشقا كەلگەن. شۇ چاغدا ھىندىستاندىن يەتتە خەزىنىنىڭ بايلىقىنى ئېلىپ كېلىپ، ھېكمەت ئەھلىگە بۇيرۇتۇپ بۇ قەبرە شەرىپىنىڭ ئەتراپىغا تىلسىمات بىلەن بۇ ئىمارەتلەرنى ياساتقان، ئۇنىڭ مەقسىتى، دۇشمەن نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن ساقلاپ قېلىش ئىدى. ئىشكىلەرگە نەچچە خىل ھېكمەت ۋە تىلسىماتلارنى ئىشلىتىپ بۇ قۇلۇپلارنى ياساپ سالغان. شۇڭا ئۇنىڭ تۈتقانلىكى كىشى تاشقا ئايلىنىپ قالىدۇ، — دېيىشتى.

— بۇ مۇبارەك قەبرىنىڭ ئىچىگە كىرىشكە ئىمكان بارمۇ؟

— ئىسكەندەر ھەزرەتلىرىدىن بىزگە بىر مەكتۇپ قالغان، — دېدى ھېلىقىلاردىن بىرى، — ھەركىم شۇ مەكتۇپقا قارىسا ۋە ئەمەل قىلسا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىسىگە كىرەلەيدۇ.

ئەمىر تېمۇر ئۇلاردىن مەكتۇپنى كۆرسىتىشنى سورىۋىدى، ئۇلار ئەكىلىپ بېرىشتى. ئەمىر تېمۇر مەكتۇپنى ئىچىپ ئوقۇۋىدى، ئۇنىڭدا: «ھەي ئەمىر تېمۇر، مەنكى ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن بولىمەن. سانا كۆپتىن كۆپ سالام. ئەي ساھىبقىران، بۇ ئىمارەتلەرنى ھۆكۈمالارنىڭ تىلسماتى بىلەن ياساتتىم. ئادەم ئاتا جىزنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلساڭ، بۇ تاغنىڭ جەنۇب تەرىپىدە بىر يول يىراقلىقتا بىر كۆل بار. شۇ يەرگە بېرىپ، كەچ كىرگەندىن تاڭ ئاتقۇچە كۆلگە قاراپ ئۆرە تۇرغىن. سۇبھى ۋاقتىدا كۆلدىن بىر ئۆكۈز چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئاغزىدا

تەسۋى بار، ئۇنى ئال. ئۆكۈز ساڭا ھۇجۇم قىلسا سەن قورقماستىن ئۇنى قورال بىلەن ئۆلتۈرگىن. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ قۇلۇپقا سالساڭ قۇلۇپ ئېچىلىدۇ، ئاندىن ئوبۇلبەشىر ھەزرەتلىرىنىڭ قەبرە شەرىفلىرىنى زىيارەت قىلالايسەن» دېيىلگەنىدى.

ساھىبقىران خەتنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن كۆل بويىغا باردى. شۈكرى نامىزىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، پىرلاردىن مەدەت تىلەپ كۆلگە قاراپ ئۆرە تۇردى.

سۈبھى ۋاقتىدا كۆلدىن ئاچقۇچ چىشلىگەن بىر ئۆكۈز چىقتى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ ئاغزىدىكى ئاچقۇچنى ئالاي دەپ تەمشىلىۋىدى، ئۆكۈز سەكرەپ، ھۆركىرەپ ئەمىر تېمۇرگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭ ھەرىكىتىدىن ئالەم لەرزىگە كەلدى. ئەمىر تېمۇر دەرھال قىلىچ بىلەن چاپقانىدى، ئۆكۈز ئۆلدى. ئۇ ئۆكۈزنىڭ ئاغزىدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ قايتىپ كەلدى ـ دە، ھېلىقى قۇلۇپقا سالدى. ئىشىك ئېچىلدى. ئۇلار ئىچكىرى كىردى. ئادەم ئاتىنىڭ مۇبارەك بويىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 80 گەز كېلەتتى. مۇبارەك بېشىدا يېشىل تاشتىن ياسالغان لەۋھە بار ئىدى. ئۇنىڭدا ئەرەب تىلى بىلەن: «ھازا تۇر بەتۇ ئەبۇل بەشەرى ئادەم سەفيۇللاھى سەلەۋاتۇللاھى ئەلەيھى» دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدى. يەنە: «ھەي ئەقىل ئىگىلىرى، بۇ يەرگە كەلسەڭلار ھوشيار بولۇڭلار! ئىبرەت كۆزىنى ئېچىپ، ئەدەب قەدىمىنى بېسىپ شۇنى چۈشەنگىنكى، ئادەم سەفى ئەسلىمىزدۇر. مىسالى نەبى ئەۋلادلىرىنىڭ نەھرى بولىدۇ. باشقىلار ئاتىدىن نېمە مىراس قالسا شۇنى ئالىدۇ. بىزگە مىراس ئۆلۈمدۇر.» دەپ يېزىلغانىدى. باشقا بىر لەۋھەدە: «ئەنە بۇل بەشەرى خەلىغە توللاھە نەزەلە فى شەئنى، قەۋلەھۇ تەئالا ئىننى جائىلۇن قىلىئەرزى خەلىغە تۇن» ـــ خۇدانىڭ كالامىدا دەپتۇركى، ۋەلەقەد

كەررەمنا بەنسي ئادەمە تاجىن باشىمغە قويدى. يەنە ھۆكمە قىلـ دىكى قەۋلەتـەئالا ۋە ئىز قۇلنالىلمەلا ئىكە تىسجـۈدۇ لىئادەھـە نەسەجۇدۇ ئىللا ئىبلىسە، ئۇنىڭدىن كېيىن، سەككىز جـەننەتتىن ئورۇن بېرىپ، بولۇشىچە كىيىم ـ كېچەك بېرىپ، ھەر تـۈرلۈك نېمەتلەرنى بېرىپ دېدىكى، «فەرەۋھۇن ۋە رەيھانۇن ۋە جەننـەـ تۇن نەئىمۇن» ـ بارچە ئىلىمنى يارىتىپ دېدىكى: قۇلى تـائالا «ۋەئەللەمە ئادەمە لـئەسىما ئەكۇللىھا». ـ ئادەمگە ھاۋانى يـارـ تىپ دېدىكى: «قەۋلەھۇ تەئالاد قۇلنايا ئەدەمۇسكۇن ئەنتـەۋزاۋـ جۇكەل جەننەتـە ۋەكۇلا مىنھا رەغـەدەن ھـەيسۇ شىتۇمـا ۋەلا تەقدە باھازبەش شەجەرەتە فەتەكۇ نامنەززالىمن» ـ ئاقىۋەتتـە ئادەم بىلەن ھاۋا نەھى ئېتىلگەن نەرسىلەرنى يەپ جـەننـەتتىن قوغلانغىندا يىغلاپ دېدىكى: «رەببەنا زەلەمنا ئەنفۇسە نـاۋەئىن لەمتەغفىرلەنا لەنە كۇنەنىە مىنەززالىمن». ئاخىرى بۇ ئەمرگـە مەئمۇر بولۇپ، «كۇللۇ نەفسن زائىقە تۇلمەۋتى» شـەربىتىدىن ئىچتۇق. ئوغلۇم ئەگەر ئالەم ـ جاھانغا سۇلتان بولساڭ، ئاخىرىدا تۇپراق ئارىسىدا يەكسەن بولسەن. بىلگىنكى ھەممىگە بۇ ئۆلۈم ھەقتۇر، «كۇللى شەيئىن ھالىكۇن ئىللا ۋەجھەھۇ»، ـ بىر كـۇن كېلىدۇكى، مۇمىن ۋە كاپىرلارغا شۇنداق ھـۆكـۈم بـولغايكـى: «يەفئەلۇللاھۇ مايەشائۇ ۋەيەھكۇم مايۇزىد» دېيىلگەن. يەنـە بىر لەۋھەغە: «ئەبجەد ئەبى ۋۇجدە فىلمە ئىسيەتـى» ـ ئادەم ئاتىمىزدىن مۇئىسيەت پـەيـدا بـولـدى. «ھـەۋۋەزئەي ئەتبـەتە ھەۋاھۇ» ـ ئادەم بىلەن ھاۋا نەفسىگـە تەۋە بـولغىنى ئۈچـۈن جەننەتتىن چىقتى، «ھۇتتى ئەي ھۇتتە زەنبۇھـۇ بىتتەۋ بـەتـى ۋەلئىستغفارى» ـ ئادەمنىڭ گۇناھلىرى تۆۋە قىلماق بىلەن تۆگەيدۇ. «كەلەمەن ئەي تەكەللۇمە بى كەلىمەتى فەتا بەئەلـەيھى بىلقـە بۇلى ۋەررەھمەتى» ـ ئادەم ئىستغبار ئېيتىپ ناله قىلسا، خۇدا قوبۇل قىلىدۇ. «سەئفەس ئەي زاقـە ئەلـەيھمدۇنيـا فـە ئۇقىزۇ

ئەلەيھى» — دۇنيا ئادەم ئاتىغا تار بولدى. خۇدا يەنە كەڭ قىلدى. «قەرەشەت ئەي ئەقەررە بى زەلىبھى فەشەرەفە بىل كەرا-مەتى» — ئادەم گۇناھلىرىغا ئىقرار بولدىلەر. ئالىلاتەئالا كەچۈر-دى. «سەخىەز ئەي ئەخەزە مىنەللاھى قۇۋۋەتۇن» — ئادەمگە تەگرى تائالادىن قۇۋۋەت كەلدى. «زەزەغ ئەي سەددە ئەنھۇ نەزئۇششەيتانى بىل ئەزمەتى» — ئادەم ئەلەيھىسسالام شەيتان ئەلەيھىللە ئىنگە باتۇرلۇق قىلدى. يەنى زور كەلدى. يەنە «قالەننەبىيۇ ئەلەيھىسسالامۇ مەن قەرا ئەلئەبجەدە ئەسسەمەھۇللا ھۇ تەئالامىن تىسئەتى ئافاتىن ئەلۋە باتۇۋەلبەرسى ۋەلجۇنۇنۇۋە ئىھرا قۇددارى ۋەلىھەمى ۋەل ئەتىقى ۋەل جەددۇۋەل جىننۇ ۋەششەياتىنۇ» دەپ يېزىلغانىدى. باشقا لەۋھەلەردىمۇ كۆپ نەر-سىلەر يېزىلغانىدى. يەنە بىرىدە: «ھەي بۇ مەنزىلگە كەلگەن ئەزىزلەر، ئادەم ئاتىمىزنىڭ قىسسىلىرىنى ئاڭلاپ ئىبرەت ئېلىڭلار» دەپ غەزەل شەكلىدە تۆۋەندىكىلەر يېزىلغانىدى:

بۇ قىسسىنى ئاڭلا ئەي كەلگەن كىشى،
ئادەمنى ياراتماق بولدى تەڭرىم.
ھەق ئەمرى بىلەن كەلدى قەبز-روھ،
يەر باغرىنى يېرىپ ئەتتى مەجروھ.
بىر قەبزە تاراپ ئېلىپ شۇ ئان،
ئادەمنى ياراتتى بەردى ھەق جان.
ئادەم ياقىغا بارغان زامانى،
سول يېنىدىن ئەيلىدى ھاۋانى.
جەننەتكە كىرىپ بولۇپ خەلىپە،
نېئىمەتلىرىنى بېرىپ ۋەزىپە.
بۇغداي يېمىشنى ئەيلىدى مەنئى،
ھەق ئەمرىگە بولدى ئىككىيلەن قەنئى.

ئىبلىس چاقىرىپ تاۋۇس، ئىلانى،
ئالداپ ئىككىسىنى بولۇپ نەھانى.
ئىبلىسنى كەلتۈرىدىلەر چىنانە،
ـــ بۇ ئىشقا بولۇپ ئۇلار باھانە.
ئادەمگە كېلىپ ئۇ مىكىر قىلدى،
ھاۋا ئۇنىڭ مىكرىگە يىقىلدى.
ئادەم ئىككىيلەننى ئالدىدىلەر،
بۇغداينى ئوبۇلبەشىر يېدىلار.
ئادەم تېنىدىن چۈشۈردى خىلئەت،
چۈشتى باشىغا كۆر ئانچە زىللەت.
ئادەم بولۇبان شۇ دەم يالاڭاچ،
جەننەت ئەھلى دەرئىدىلەر: «قاچ!»
يىغلاپ يۈگۈرۈر ئىدى ھەر تەرەپكە،
جاي بەرمىدىلەر ئۇ شۇل شەرىپكە.
ئادەم بارۇر ئەردى ھەر شەجرىگە،
ياپراغ تەلەپ قىلىپ ئۇلەرگە.
بۇغداي ياغمىدا بار ئىدى ئادەم،
دېدى: ـــ ياپرىقىڭنى ماڭا بەر شۇ دەم.
پۇچ بولماغىمغا بولۇپ سەۋەب سەن،
ئىسيان دېگىزى ئارا قېلىپمەن.
بۇغداي دېدى: ـــ كاشكى مەندە ياپراق،
بولسا بېرەر ئىدىم سىزگە مۇشۇ چاق.
ئاندىن باربان ئانار ياغمچى،
ھالىمغا قىلۇرمۇ دەپ ئىلاجى.
كۆردىكى نەپس ياغاچ ئەرمىش،
تازىم بىلەن بېشىنى ئېگەرمىش.
گويا كى كېلىنىدەك ئولتۇرۇپتۇر،

زىننەت بەرىبان ئۆزىگە چۈن ھۆر،
يىغلاپ دېدى ئادەم، ئۇنىڭغا ياپراق،
بەرمىدى جاۋاب ئاڭا ئۇ شۇل چاغ،
ئادەمگە خىتاب كەلدى ھەقتىن،
بارما ئۇنىڭ قېشىغا ئۇرۇر زىن،
ئادەمگە دەم ئۇرماقتا ئۇيانتتى،
ئالما دەرىخىغا ئاندا يەتتى،
ئالمىنى كۆرەر يۈزى قىزارمىش،
كۆز قېنى بىلەن يۈزنى بويارمىش،
مەجرۇھ كىشىدىن داۋانى سورىماي،
تەكىنىڭ تۈۋىگە باردى ئۇ ھاي،
كۆردى بۇ ياغاچ ئۆزى بىلەن مەشغۇل،
ياپراقنى شۇندا سورىمىدى بۇل،
شاپتۇلغا باردى ئاندىن ئول بەس،
ياپرىقى ئۇنىڭ ئۆزىگە يەتمەس،
غەم يۈكىگە قەددىنى ئېگىپ باش،
ئۆز ھالىغا يىغلاپ تۆكەر ياش،
مۇندىن نەدىبان كىم سورارمەن،
دەپ باردى ئۇزۇم ياغىچىغا ئۇ تەن،
كۆردى ئۇنى تەر پەشۇەلىقدۇر،
ياپراقلىق، پۇتاقلىق، مېۋىلىكتۇر،
ياپراقلىرىدىكى كۆپ بەزەنمىش،
ياڭاقلار ئۆزرە چېچىنى تارازمىش،
ئەيىش ئۆزرە بولۇپ ئۆزىگە مەغرۇر،
ئادەم يەنە ئۇندىن ئولدىلەردۇر،
جىگدە ياغىچىغا باردىلەر زار،
تاپمىدى مورۇۋەت ئول دەل ئەفكار،

بادام سىرى باردى ئاندىن ئول تاە
مو تورەپ كەبى ئولتۇر بۇ رەنا.
تەمبۇرىنى قوللىرىغا ئالمىش،
بارماقلىرى ـ تىرنىقىدا چالمىش.
ياپراق سوراماقنى كۆرمىدى ئەيىب،
بۇمۇ تىرەپ ئىرۇر نىچۈك بولۇر دەپ.
ئەنجىر ياغىچىغا باردى يىغلاپ،
قارشى كېلىپ ئادەم دېدى كەب.
ئادەم ئاتامىزنىڭ بىلدى ھالىن،
رەھىم ئەيلەپ بەردى مېۋەسىن.
ئادەمنى قىلىپ زىياپەت ئاندا،
خىزمەتلەر قىلىپ مىسالى بەندە.
ھاۋا بىلەن ئادەم ئىككى يەرگ،
كەلتۈردى ئەدەب بىلەن بولۇپ ئەرگ.
ئەنجىردىن بولۇپ ئوبۇل بەشىر شاد،
ھەق قىلدى ئۇنى كالامدە ياد.

شۇنداق قىلىپ ئەنجۇرنىڭ قىلغان ساخاۋىتى خۇداغا ياقتى. كالامدە دېدىكى: «ۋەتتىنى ۋەزىيىتۇنى» ئاشۇ سۆزلەر بىلەن يات ئەتتى.

ساھىبقىران ئادەم ئاتىمىز ئەلەيھىسسالاتى ۋەسسەللەمنىڭ ئەھۋالىنى بۇ خىل سۆزلەردىن چۈشىنىپ، يىغلاپ كېتىۋىدى، كۆز ياشلىرى قىزىل قانغا ئۆرۈلىدى. ئادەم ئاتىنىڭ مۇبارەڭ قەبرىلىرىگە يۈز ـ كۆزىنى سۈرۈپ، خەتمە ـ قۇرئان قىلىپ، زىيارىتىنى تۈگەتتى. ھەزرىتى ئادەمنىڭ روھىي شەرىغلىرىدىن مەدەت تىلىدى. قايتىپ چىقىپ ھېلىقى ئاچقۇچ بىلەن ئىشىككە يەنە قۇلۇپ سېلىپ، بايامقى كۆلگە كېلىپ، ئاچقۇچنى ئۇنىڭغا سالدى.

بادام سىرى باردى ئاندىن ئول تا،
مو تورەپ كەبى ئولتۇر بۇ رەنا.
تەمبۇرىنى قوللىرىغا ئالمىش،
بارماقلىرى ـ تىرنىقىدا چالمىش.
ياپراق سوراماقنى كۆرمىدى ئەيىب،
بۇمۇ تىرەپ ئىزۇر نىچۇك بولۇر دەپ.
ئەنجىر ياغىچىغا باردى يىغلاپ،
قارشى كېلىپ ئادەم دېدى كەب.
ئادەم ئاتامىزنىڭ بىلدى ھالىن،
رەھىم ئەيلەپ بەردى مېۋەسىن.
ئادەمنى قىلىپ زىياپەت ئاندا،
خىزمەتلەر قىلىپ مىسالى بەندە.
ھاۋا بىلەن ئادەم ئىككى يەرك،
كەلتۇردى ئەدەب بىلەن بولۇپ ئەرك.
ئەنجىردىن بولۇپ ئوبۇل بەشىر شاد،
ھەق قىلدى ئۇنى كالامدە ياد.

شۇنداق قىلىپ ئەنجۇرنىڭ قىلغان ساخاۋىتى خۇداغا ياقتى. كالامدە دېدىكى: «ۋەتتىنى ۋەززەيتۇنى» ئاشۇ سۆزلەر بىلەن يات ئەتتى.

ساھىبقىران ئادەم ئاتىمىز ئەلەيھىسسالاتى ۋەسسەللەمنىڭ ئەھۋالىنى بۇ خىل سۆزلەردىن چۈشىنىپ، يىغلاپ كېتەۋىدى، كۆز ياشلىرى قىزىل قانغا ئۆرۈلىدى. ئادەم ئاتىنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىگە يۈز ـ كۆزىنى سۈرۈپ، خەتمە ـ قۇرئان قىلىپ، زىيارىتىنى تۈگەتتى. ھەزرىتى ئادەمنىڭ روھىي شەرىغلىرىدىن مەدەت تىلىدى. قايتىپ چىقىپ ھېلىقى ئاچقۇچ بىلەن ئىشىككە يەنە قۇلۇپ سېلىپ، بايامقى كۆلگە كېلىپ، ئاچقۇچنى ئۇنىڭغا سالدى.

ئەمىر تېمۇر ئاناق بىلەن بىللە ساراندىپ تېغىدىن چۈشۈپ، ھېلىقى قەلەندەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم بىلەن سالام قىلدى.

— ھەي ئەمىر تېمۇر، — دېدى قەلەندەر، — زىيارىتىڭ قوبۇل بولسۇن. ئەمدى ئىككىڭ يەنە ئىككى ئايىغىمغا مىنىپ كۆزلىرىڭنى يۇمۇش! — دېدى. ئىككىيلەن ئۇنىڭ پۇتىغا مىنىپ كۆزلىرىنى يۇمغانىدى. بىردەمدىن كېيىن ئۆز جايلىرىغا كېلىپ قالدى. ساھىبقىران قەلەندەرنىڭ ئېتىنى شۇنچە سورىغان بولسىمۇ دەپ بەرمىدى. ئۇ:

— خوجا خىسراۋ دىھلىۋىگە مەندىن سالام دېگىن! — دېگىنىچە غايىب بولۇپ كەتتى. ئەمىر تېمۇرى ئۆلىما — بەگلىرى بىلەن ئۆز شەھىرى — سەمەرقەنتكە قايتىپ كېلىپ، شان - شەۋكەت بىلەن تەخت ئۈستىدە قاتار ئالدى.

ساھىبقىراننىڭ قۇددۇس شەرىغىكە بېرىپ، شەيخ ئەرزىنىڭ كارامىتى بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ قەبرىستانلىقىنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ روھىناتلىرىدىن نەزەر تاپقانلىقى

كۈنلەردە بىر كۈن ساھىبقىران ئەركان دۆلىتى بىلەن ئوۋغا چىقتى. ئۇلار چۆلگە كېلىپ چېدىر - بارگاھلىرىنى تىكىشتى. ئەتىسى كۆپلىگەن قۇلان ۋە كېيىكلەرنى ئوۋلىدى. شۇ يەردە مىرزاشاھرۇخ تۆرىنىڭ ئەلچىسى ئەمىرتېمۇرگە دۇچ كەلدى. ئەمىرتېمۇر ئەلچىدىن نامىنى ئېلىپ كۆردى - دە، ئۆزبېك باتۇرلىرىنى ئېلىپ، شاھرۇخ تۆرىنى ئاختۇرۇپ ماڭدى. چۈنكى ئەمىرتېمۇر شۇ چاغلاردا چاغاتاي ئۆزبېكلىرىنى ھەر تەرەپكە — ئۆزى بىلەن قارشىلاشقانلارنى تىنچىتىش ئۈچۈن ئەۋەتكەنىدى. سۇلتان مۇھەممەت تۆرىنى دېڭىز بويلىرىغا ئەۋەتكەن: رۇستەم، تاغا بۇغا، شەمسىددىن ئابباس بەگ، غىياسىدىن بەگ تورىخان قاتارلىقلار دېڭىزدىن ئۆتكەنىدى.

شەيخى تۆمۇر باتۇر، تۇچ قارا باتۇر، ئارغۇن شاھ ھەم دىستاندا ئىدى. ئەمىر يادىكار شاھ، شەيخى ئىلى ئىسمائىل بارلاس، بۇلارنىڭ باشلىقى مىرانشاھ شام ئىلىنغاندىن كېيىن غەرب ئەللىرىگە بارغانىدى. شاھرۇخ تۆرە ئىراقنى ئىگىلەپ يول ئۈستىدە قاراقچىلارغا ئۇچرىدى. 30دىن ئارتۇق ئەرەب بەدەۋىلىرى (كۆچمەنلىرى) يول بويلىرىدا قاراقچىلىق قىلاتتى. شاھرۇخ تۆرە بەددۇلەرنىڭ باشلىقىنى تۇتۇۋېلىپ ئۆزىگە ئىتائەت قىلدۇردى ۋە بوينىغا باج - خىراج قويدى. يەنە قانچىلىغان شەھەرلەرنى ئىتائەت قىلدۇرۇپ بەيتۇللمۇقەددەسنى قامال قىلدى. ئۇ چاغلاردا قۇددۇسقا يەلىد رۇم سۇلتان بايىزىتنىڭ كۈيئوغلى خىلىل ھاكىم ئىدى ئۇنىڭا بىر نامە يېزىپ، ئوقياغا باغلاپ تۆرىنىڭ لەشكىرىدىن بىرىگە قارىتىپ ئاتتى لەشكەر ئوق بىلەن خەتنى ئېلىپ كېلىپ تۆرىگە بەردى. ئۇنىڭدا: «ھەي موغۇل بېگى، ئەتە مېنىڭ ئالدىمغا — جەڭ مەيدانىغا يالغۇز كەل. مەنمۇ يالغۇز بارىمەن» دەپ يېزىلغانىدى. تۆرە جاۋاب ئورنىدا: «ھەي جېنىم مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى دەپسىز.» دەپ يازىدى - دە، بۇ نامىنى ئوق بىلەن خىلىل ئاتنىڭ بارىڭاھىغا ئاتتى.

خىلىل ئاتا نامىنى كۆرگەندىن كېيىن تۆگىگە مىنىپ كەلدى. شۇ چاغدا ساھىبقىران ئۆزبېك بەگلىرى بىلەن بىللە قۇددۇسقا يېقىن ئەتراپتا تۇرغان شاھرۇخ تۆرىنىڭ قوشۇنلىرى ئارىسىغا يېتىپ كەلدى. ئۇ خىلىل ئاتنىڭ مەيدان ئىچىدە يالغۇز تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئەمىر تېمۇر ئوغلى بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن فىرىس ئېقىمنى مىنىپ، جەڭ مەيدانىغا كىرگىنىچە خىلىل ئاتنىڭ ئالدىنى توستى. خىلىل ئاتنىڭ ئوغى مەيدان ئىچىدە تۇرغۇزۇلغانىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا:

— ماڭا ئىتائەت قىل! — دېدى. خىلىل ئاتا ئۇنىمىدى ۋە «ماڭا مۇشۇ ئوغ - ئەلەم مەدەت بېرىدۇ» دەپ تۇرۇۋالـ

دى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. ساھىب-قىران قىلىچ ئوروپ ئۇنىڭ بېشىنى ياردىن قىلدى. خېلىل ئاتا-تۆگىنىڭ بېشىنى قايتۇروپ شەھەر ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئەمىر تەمۇر شۇ ۋاقىتتا: «بۇ نۇسرەتلىك تۇغ ماڭا قالدى» دەپ ئويلاپ خۇشال بولدى. لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا تۇددۇس تەرەپتىن ھېلىقى تۆگىنى مىنىپ بىر ئەرەبى چىقىپ كەلدى. بۇ خېلىل ئاتا ئىدى. ئۇ ساق ـ سالامەت ساقىيىپ كەلگەنىدى. ئەمىر تەمۇر ئۇنىڭدىن:

ـ قانداق ساقايدىڭ؟ ـ دەپ سورىۋىدى ئۇ گەپ ـ سۆز قىلمىدى. ئۇلار يەنە جەدەللىشىپ كېتىشتى. خېلىل ئاتا بۇ ئۆۋەتتە ئەمىر تەمۇرنىڭ بېشىنى ياردار قىلدى، مىنگەن ئېتى ئويناپ مەيداندىن چىقتى. ئۆزبېكلەردىن چۇقان كۆتۈرۈلدى. شاھرۇخ تۆرە مەيدانغا كىرىپ، خېلىل ئاتىنىڭ قولىدىن قىلىچنى تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ بېشىغا سالغانىدى، دۇبۇلغىسىدىن ئۆتۈپ بوينىنى كەستى. لېكىن بوغۇزى ئامان قالغانىدى. ئۇ يەنە تۆگىسىگە مىنگىنىچە قۇددۇس شەھىرىگە كىرىپ كەتتى.

ئۆزبېك قوشۇنلىرى ئەمىر تەمۇرنىڭ يارىلىرىغا مەلھەم تېڭىپ، پېقىرلارغا سەدىقە بېرىپ، خۇداغا سېغىنىپ تۇردى. ئۆزبېكلەر «خېلىل ئاتا ئۆلدى» دېيىشىپ تۇراتتى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا يەنە قۇددۇسنىڭ دەرۋازىسى ئېچىلدى ـ دە، خېلىل ئاتا سالامەت ھالدا تۆگىسىگە مىنىپ چىقىپ كەلدى. ھەممەيلەن بۇ ئىشقا ھەيران قېلىشتى. ئۇ كەلگەن پېتى شاھرۇخ تۆرىنىڭ بېشىنى قارىلاپ قىلىچ سىلىۋىدى، تۆرىنىڭ دۇبۇلغىسى بېشىدىن ئۇچۇپ كەتتى. يەنە بىر قىلىچ سىلىۋىدى، تۆرە يارىدار بولدى. ئۆزبېكلەردىن بىر باتۇر چىقىپ ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشتى. خېلىل ئاتا ئۇنى ئۆلتۈردى، يەتتە كىشىنى يارىدار قىلدى. ئۆزى يەتتە نۆۋەت يارىدار بولۇپ، شەھەر ئىچىگە كىرىپلا ساقىيىپ كەتتى.

كەچ كىرگەلىكتىن. ھەر ئىككىلا تەرەپ تۇغلىرىنى ئېلىپ شەپ چەكتىن قول يېغىشتى. خېلىل ئاتا قۇددۇس ئىچىگە كىرىپ دەرۋازىنى مەھكەم ئەتتى. ئەمىر تېمۇر كۆكلىدە: «بۇ ئىشنىڭ سىرى نەدىدۇ؟ بۇ كىشى شەھەر ئىچىگە كىرىپلا ساقىيىپ چىقىۋاتىدۇ» دەپ ئەجەبلىنەتتى.

تاڭ ئېتىپ خېلىل ئاتا يەنە مەيدانغا ھازىر بولۇپ، تۇغلىرىنى قادىدى. ئاندىن قارشى تەرەپتىن جەڭگە ئادەم چاقىردى. ئەمىر تېمۇر ياردار بولسىمۇ يەنە غەيرەت بىلەن قوشۇنلارنىڭ ئوڭ - سول تەرەپلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ تۇرغانىدى. شۇ چاغ سۇلتان مۇھەممەت تۆرە مەيدانغا كىردى ۋە بارغىنىچە قۇددۇس خېلىل ھاكىمى ئاتىغا بىر قىلىچ سېلىپلا ئۇنىڭ قوللىنى كېسىۋەتتى. ئۇ قولىنى تۇتقان پېتى شەھەرگە قاراپ قاچتى. بىردەمدىن كېيىن يەنە ساقىيىپ تۆرىنى ياردار قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بايقارا باتۇر مەيدانغا كىردى. خېلىل ئاتا ئۇنىڭغا:

— ھەي موغۇل خەلقى، سىلەرنىڭ ھەممىگىلارنى قىلىچىمنىڭ بىسىدىن ئۆتكۈزىمەن، مېنى ياردار قىلىپ ھۆددىسىدىن چىقىپ بولالمايسىلەر، — دېدى.

— سېھىرگەرمۇ سەن؟ — دېدى بايقارا.

— ياق، — دېدى خېلىل ئاتا، — سېھىرگەرلەر خۇدانىڭ دۈشمىنىدۇر.

ئۇلار يەنە ئېلىشتى. بايقارا خېلىل ئاتىنىڭ پۇتىنى يارا قىلدى. ئۇ يەنە شەھەرگە كىرىپلا ساقىيىپ چىقتى.

جەڭ ئاشۇ رەۋىشتە 40 كۈنگىچە داۋاملاشتى. شۇ ئاردا ئەمىر تېمۇر نۇرغۇن جاسۇسلارنى شەھەرگە كىرگۈزۈپ، بۇ ئىشنىڭ سىرىنى بىلمەك بولدى. لېكىن بۇ سىردىن ۋاقىپ بولالمىدى. ئەمىر تېمۇر ئاناق ۋەزىرنى چاقىرىپ:

— مەن قۇددۇسنىڭ ئىچىگە كىرمەكچىمەن. قۇددۇس ھاكىمى كىملىكىنى بىلسە، «ئەمىر تېمۇر زەپەر تەلەپ قىلىپ ئۈچ كۈنلۈك

ئېتىكاپقا كىردى» دېگەن. ئۇچ كۈندىن كېيىن چىقمىسام سۇلتان مۇھەممەت ــ نەۋرەم ئورنۇمغا ئولتۇرسۇن، ــ دەپ تاپىلىدى ـ دە، خوشلىشىپ يۇرۇپ كەتتى. ئاناق بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتمىدى.

ئەمىر تېمۇر ساقلىنى بويىچە قارا قىلدى. قەلەندەرلەرچە كىيىندى. شەھەر ئىچىگە كىرىپ كوچىلاردا سەيلە قىلغاچ تىك ـ تىكلىدى. كوچىدا بىر قېرى كىشى يىغلاپ ئولتۇراتتى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭدىن:

ــ نېمىشقا يىغلايسەن؟ ــ دەپ سورىدى. قېرى:

ــ ئوغلۇمنى يىلان چېقىۋالدى. تېۋىپكە بارسام تېرياق بەرمىدى، ــ دېدى.

ئەمىر تېمۇر يانچۇقىدىن تېرياق ئېلىپ بەردى. ئۇ كىشى خۇشال بولۇپ ئۆيگە قايتتى. ئەمىر تېمۇر خېلىل ئاتىنىڭ ئورنىغا كېلىپ ئاندىن ئەقسا مەسچىتىگە زىيارەتكە كەلدى. ئىشىكلەر مەھكەم تاقاقلىق ئىدى. ئەمىر تېمۇر كىشىلەردىن سورىدى، ئۇلار: «قۇددۇس ھاكىمىدىن قورقۇپ، ھېچكىم بۇ قۇلۇپنى ئاچالمايدۇ» دېيىشتى. ئەمىر تېمۇر قولىنى چىشلەپ، بۇ سىرغا ھەيران قالدى.

ئەتىسى قۇددۇس ھاكىمى جەڭ مەيدانىغا چىقتى. ئاناق سەپتىن ئايرىلىپ مەيدانغا كەلدى ـ دە:

ــ ئەمىر ئېتىكاپقا كىرىپ كەتتى، ــ دېگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆزى كەلدى ۋە ئېلىشىشتى. خېلىل ئاتا يەنە جاراھەتلىنىپ شەھەرگە ئۆزىنى ئالدى ـ دە، «ئەقسا» مەسچىتىگە كەلدى. ئەمىر تېمۇر بۇ يەردە قاراپ تۇراتتى. خېلىل ئاتا چۆنتىكىدىن ئاچقۇچنى ئېلىپ قۇلۇپنى ئاچتى. مەسچىت ئىچىگە كىردى ـ دە، دەرھال ساقىيىپ چىقتى. ئەمىر تېمۇر بۇ سىرنى بىرىدىن سورايدەپ تەمىلىپ، نېرىدا تۇرغان ئىككى كىشىنىڭ سۆزلىشىۋاتقانلا

لىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ئۇلار: «ھەركىم بۇ ۋەقەنى سۇرىسا موغۇل جاسۇسى ئىكەن دەپ قارىلىدۇ» دېيىشىۋاتاتتى. ئەمىر تېمۈر كۈلۈپ قويىدى - دە، سورىمىدى. ئۆز كۆڭلىدە «بۇ ئەلۋەتتە مېنىڭ ئىسىقبالىم ئىكەن» دەپ ئويلىدى.

خېلىل ئاتا قايتىپ ئۆزبېكلەرگە تاقابىل بولۇۋاتقاندا، ئەمىر تېمۈر ئارقىسىدىن كېلىپ:

— ھەي موغۇل ئۆزبېكلىرى، بۇ قۇددۇس ھاكىمىدىن ڤېچىڭلار — دەپ، چۇقان سالدى. ئاناق ئەمىر تېمۈرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ مەقسەتنى چۈشەندى - دە، تۇغلارنى يىغىشتۇرۇۋالدى. خېلىل ئاتا ئۆزىگە ھەرقانچە كۈچەپ ئادەم چاقىرغان بولسىمۇ ھېچكىم مەيدانغا كەلمىدى.

بىردەمدىن كېيىن ئەمىر تېمۈر قۇددۇس تەرەپتىن ئادەملەرنىڭ قېچىپ كېلىۋاتقانلىقىنى، ئارقىسىدىن خېلىل ئاتىنىڭمۇ قېچىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئەمىر تېمۈر بىر كىشىدىن:

— بۇ نېمە توپىلاڭ؟ — دەپ سورىۋىدى. ئۇ:

— قەيسەر كۈيئوغلىغا بىر يولۋاس ئەۋەتكەنىدى، ئۇ قەپەزدىن چىقىپ كېتىپ ھەممىنى قوغلاپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى. ئەمىر تېمۈر دەرھال قاسساپنىڭ پىچىقىنى ئېلىپ يولۋاسنى ئىككى پارچە قىلىپ تاشلىدى. خېلىل ئاتا بۇنى كۆرۈپ ئەمىر تېمۈرنى ئوردىسىغا چاقىرىپ ئاپاردى. ئەمىر تېمۈر ئۇنىڭدىن يۇقىرى چىقىپ ئولتۇردى. ھاكىم:

— نېمىشقا مېنىڭدىن يۇقىرى چىقىپ ئولتۇردۇڭ؟ — دەپ سورىغانىدى. ئەمىر تېمۈر:

— مەن سىيىت ئەۋلادى بولىمەن، — دېدى.

خېلىل ئاتا ئەمىر تېمۈرنىڭ سالاپىتىدىن ئەيمىنىپ ھېچ نېمە دېيەلمىدى. بىر ئازدىن كېيىن پوش - پوش دېگەن ئاۋاز كەلدى. سوراپ كۆرۈۋىدى، ئەمىر تېمۈردىن ئەلچى كەپتۇ،

دېيمشتى. ئەمىر تېمۇر ئاناققا: «ھەر قاچاندا مەن شەھەرگە كىر-گىنىمدە ئوغلۇڭنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكىن» دەپ تاپىلاپ قويغا-نىدى. دەرۋەقە ئاناقنىڭ ئوغلى خۇمارى كەلگەنىدى. ئۇنىڭ قو-لىدا قىلىچ بولۇپ، يالاڭباشتاق ئىدى. بويىندا كېپەن، بېلىدە تاش كەمەر، قويىندا بىر پارچە تۆمۈر بولسىمۇ، مەكتۇپ يوق ئىدى. ھاكىم:

— نامەڭنى بەرگىن! — دەپ بۇيرۇدى. ئەلچى:

— بېگىمىز قانداق بۇيرۇغان بولسا، شۇنداق كەلدىم، باشقا ئىلاجىم يوق، — دەپ تۇردى.

خېلىل ئاتا پۈتۈن ئەركان دۆلەت بىلەن بۇ ئىشارەتنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىگە ئاجىز كەلدى. ئەمىر تېمۇر:

— ئەگەر رۇخسەت بولسا، ئەمىر تېمۇرنىڭ بۇ ئەلچىسى-نىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى دەپ بېرەي، — دەپ سوردى ھاكىمدىن.

— دېگىن، — دېدى ھاكىم.

— ئەمىر تېمۇر بۇ ئىشنى سىلەرگە ئۈلگە قىلىپ ئەۋەتىپتۇ، يەنى «مېنىڭ سېپاھلىرىم، باتۇرلىرىمغا تىرىكلىكتىن ئۆلىمەكلىك ئەۋزەل» دەپ ئۆزىنى ئۆلۈمگە تەييار قىپتۇ. سەن «ئەمىر تې-مۇرنىڭ سېپاھلىرىنى ئۆلتۈرىمەن» دەپ ئۆزۈڭگە ئىشىنىپ كەت-مە، ئۇلارنىڭ قېچىشىدا بىر سىر بار، — دەپ تەبىر بەردى ئەمىر تېمۇر.

ھاكىمنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئەلچىنىڭ قول - پۇتلىرى يې-شىلدى. خۇمارى دەرھاللا قويىنىدىن تۆمۈرنى ئېلىپ بىردەم كۈنگە قاقىلىدى. ئاندىن تاشنى تۆمۈرگە ئۇردى. جاڭگىلدىغان ساداچىق-تى. ھاكىم:

— بۇنىڭ مەنىسى نېمە؟ — دەپ سوريغانىدى، ئەمىر تېمۇر:

— بۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ «ئەگەر سەن قۇياش بولساڭ،

مەن تۆمۈر، قۇياشنىڭ تەسىرى تۆمۈرگە كار قىلالمايدۇ.» دېگىنى. تاشنى تۆمۈرگە ئۇرغىنى «ئۆزۈڭنى تۆمۈرگە ئۇرما» دېگىنى يەنى «ئەمىر تېمۈرگە ئىتائەت قىل» دېگىنى، — دەپ مەنە بەردى.

خېلىل ئاتا ئەلچىگە ئەمەلدارچە كىيىملەرنى كىيگۈزدى. خۇمارى ئەمىر تېمۈرگە قاراپ قويۇپ، بۇ سىرلارنى ئۆزىمۇ چۈشەنمىگەن ھالدا ئوردىدىن چىقىپ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە:

— بۇ تېپىشماقنىڭ سىرىنى ھېچكىم يېشەلمىدى. پەقەت ھاكىمنىڭ ئالدىدا بولغان بىر قارا ساقال قەلەندەر يەشتى، ئۇنىڭ تۇرقى ساھىبقىرانغا ئوخشايدىكەن، — دېدى. ئاناق چاندۇرماي:

— كۆپ چاغلاردا ئادەم ئادەمگە ئوخشاپ كېتىدۇ، — دەپلا قويدى.

خېلىل ئاتا ئەمىر تېمۈرگە قاراپ:

— مەندىن نېمە تەلەپ قىلىسەن؟ — دېدى.

— مېنىڭ، — دېدى ساھىبقىران، — بىر قولۇم ۋە بىر ئايىغىم چولاق. سىز بىلەن بىللە ئەقسا مەسچىتىگە بېرىپ، سىزگە ئوخشاش شىپا تاپسام نېمە بولىدۇ؟ — دەپ تەلەپ قويدى. ھاكىم ئۇنىڭ سۆزىدىن ھەيران بولۇپ بىردەم خىيالغا چۆكتى. ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ:

— ئەمىسە ئۇ يەرگە بارغاندا كۆرگەنلىرىڭنى زادىلا كىشىگەئېيتقۇچى بولما! - دەپ قايتا - قايتا تەكىتلىدى ۋە ئاچقۇچنى ئېلىپ ئەمىر تېمۈرنىڭ قولىغا بەردى. ئەمىر تېمۈر ئۇ نېمىدىسە ماقۇل بولغان بولۇپ ئاچقۇچنى ئالدى - دە، ئەقسا مەسچىتىگە كەلدى. قۇلۇپنى ئېچىپ مەسچىت ئىچىگە كىرىپ سەڭگى مۇئەللەق (مۇئەللەق تاش) نىڭ قېشىدا چاچلىرى چىگىشلىشىپ كەتكەن بىر ئادەمنىڭ مۇشەققەت چېكىپ ئىبادەت قىلىپ ئولتۇرغانـ

لمقىنى كۆردى. كۆپلىگەن كارامەتلەر ئۇنىڭ ماڭلىيىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. ئەمما تېمۇر ئۇنىڭ خېلىل ئاتىنىڭ جاراھەتلىرىنى ساقايتىدىغان زاھىت ئىكەنلىكىنى پەم ئەتتى. ئەمما تېمۇر زاھىتقا ئىلتىجا قىلىپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئەي ئىزىزىم ماڭا ئەيلەگىز نەزەر،
ئاسىمەن ئالەمدە يۇرگەن دەر - بەدەر.
ئەدەب گۈستاخلىقىدىن ئۇشبۇ كۈن،
ئۆز - ئۆزۈمگە ئېيتمدۇرمەن ئەلھەزەر.

زاھىت ئەمما تېمۇرگە جاۋابەن مۇنۇلارنى دېدى:

مۇئمىنەكەپ بولدۇم مەسچىتى ئەقسايىغا،
مەھرۇم بولدۇم مەن جايى ئەلاغا.
زەررە - زەررە ئىتىبار تېپىپ،
مەست ۋۇجۇدۇم ئۇلاندى تىللاغا.

ئاندىن كېيىن ئەمما تېمۇر كېلىپ كۆردىكى، بۇ كىشى شەيخ ئەزىز ئىدى. بۇنىڭ ۋەقەسى مۇنداق ئىدى:
ساھىبقىرانىڭ بارگاھىدا بىر شائىر شەيخ ئەزىزگە زىت بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ قىلغانلىرى شەيخكە ئېغىر كەلگەنلىكتىن، ئۇ ھەجكە كەتكەنىدى. ھەج جەريانىدا كۆپ جاپالارنى چېكىپ ئاندىن ئەقسا مەسچىتىگە بېرىپ مۇئمىنەكەف بولۇپ «جامۇاھىر ئەلئەسرار» كىتابىنى يېزىپ چىقتى. كېيىن «ئەمما تېمۇر قوشۇنلىرى بىلەن قۇددۇسقا يېتىپ كەلدى» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىدى. شۇ چاغلاردا خېلىل ئاتا شەيخ ئەزىزگە مۇرىت بولغانىدى. شەيخ ئۆزىنىڭ كارامىتىنى ئەمما تېمۇرگە كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن خېلىل ئاتىغا:

— بەرىپ، ئەمىر تېمۇر ئاقساقىنىڭ سىياھلىرىغا زەربە بەرگەن! ئەگەر مەجرۇھلانساڭ قېشىمغا كەل، مېنىڭ كارامىتىمنى كۆر، — دېگەنىدى. شۇڭا ئۇنىڭ مەرقانداق بېرى يارىلانما دەرھال كېلىپ شەيخنىڭ دۇئاسى بىلەن ساقىياتتى.

ئەمىر تېمۇر ئورنىدىن تۇرۇپ شەيخنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى.

— مەرقانداق ئەدەبسىزلىك ئۆتكەن بولسا ئەپۇ قىلىڭ، — دەپ ئەپۇ سورىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن شەيخ خېلىل ئاتىنى چاقىرتىپ كەلدى ۋە ئەمىر تېمۇرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— بۇ كىشىنى خۇدا ئەزىز قىلىپ ياراتقاندۇر. تىزلىكتە بۇنىڭغا ئىتائەت قىل، — دېدى. خېلىل ئاتا شەيخنىڭ دەۋىتى بىلەن ئەمىر تېمۇرگە ئىتائەت قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن شەيخ ئەمىر تېمۇرگە شۇنداق دېدى:

— ئەگەر خالىساڭ دۇنيا قىلاي، پۈت - قولۇڭ ساقايسۇن، — دېگەنىدى، ئەمىر تېمۇر:

— مۇشۇ ئاقساقلىقىم كۆڭلۈمنىڭ زىدە ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇرىدۇ. يەنە ھېچكىم مېنى پەس كۆرمەيدۇ. مۇشۇ ئەھۋالىم بىلەن ئاللاتائالا مېنى ئالەمگە مەشھۇر، غالىب قىپتۇ، — دەپ ئۇنىمىدى.

قۇددۇس شەرىپنى ئىتائەت قىلدۇرغاندىن كېيىن ئەمىر تېمۇر ئۆزبېك سىپاھلىرىدىن بىرقانچىسىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ شەيخ ئەزرىنىڭ خىزمىتىگە كەلدى. ۋە ئۇنىڭغا پەيغەمبەرلەرنىڭ قەبرىستانلىقىنى زىيارەت قىلىشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ئەمىر تېمۇر ئىسكەندەر سانى ئەۋلىيالارنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن، شەيخ ئەزرىنىڭ كارامەتلىرى بىلەن پەيغەمبەرلەرنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلماقچى بولدى. شۇڭا ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشىغا يەنە ئاقساقال، نۇرانە كىشى ھازىر بولۇپ:

— بۇ قوۋمنىڭ ئۇلۇغى كىم؟ — دەپ سورىغانىدى، ھەمـ
مەيلەن ساھىبقىراننى كۆرسىتىپ قويدى. ئۇ كىشىگە ئاتا ـ بو-
ۋىلىرىدىن پەيغەمبەرلەر قەبرىستانلىقىنىڭ ئاچقۇچلىرى قالغانىدى.
ئۇ كىشى شۇنداق دېدى:

— «ئەتە بىر ئادەم بۇ يەرگە كېلىدۇ» دەپ رەسۇل ئەك-
رەم سەللەللاھى ۋەسسەللام ماڭا بىشارەت بەردى. يەنە ماڭا:
«ئەتە قەبرىستانلىقنىڭ قۇلۇپىنى ئاچقىن، ئۇ ئۈممىتىم پەيغەمـ
بەرلەرنىڭ جامالىنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولسۇن» دېگەنىدى.

شۇنداق قىلىپ ساھىبقىران «روززەن مۇتەھرەن» ھەزرىتى
نۇھ ئەلەيھىسسالامنىڭ قەبرىستانلىقىغا كىردى. قىبلە تەرەپتىن
بىرئاز تۇپراق ئالدى. ئۇ يەردە قۇلۇپ سېلىنغان بىر يېشىل
ئىشىك مەلۇم بولدى. ئۇنىڭ ئاچقۇچى «ئابدۇللا» ئىسىملىك
بىرىدە ئىدى. ئىشىكنى ئاچقاندىن كېيىن ئىچكىرىدىن مېشىك
بىلەن ئىپارنىڭ پۇرىقى كەلدى. ئۇ يەرگە شەيخ ئەزرى، سا-
ھىبقىران، ئاناق قاتارلىق ئۈچ كىشى كىردى. ئىچكىرىدە، تاش
تەخت ئۈستىدە بىر كىشى ئۇخلاۋاتقاندەك سوزۇلۇپ ياتاتتى.
يۈزىگە يېشىل شايە يوپۇق يېپىقلىق ئىدى. يوپۇقنى ئېچىپ
قارىۋىدى، ياتقۇچىنىڭ يۈزى ئوچۇق، قاش ـ ساقاللىرى قارا،
ئىككى قولى كۆكسىدە ئىدى. بېشىدا بىر لەۋھە بولۇپ ئۇنىڭغا
ئەبرى (يىۋرى ـ يەھۇدىي) تىلىدا خەتلەر يېزىلغانىدى. ئۇنى
شەيخ ئەزرى ئوقۇپ تەرجىمە قىلدى. ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق
ئىدى: «ھەي مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتى، بۇ سۆزنى جېنىمىز بىلەن
قوبۇل قىلدۇق. يەنى ‹ئىننا ئەرسەلنا نەۋھەن ئىلا قەۋمىي
ئەنئەنزىر قەۋمەكە مىن قەبلى ئىن يەئىتماھۇم ئەزابۇن ئەلىم›
بۇ ھىدايەتكە سېغىنىپ ھوش ـ كاللىمىز بىلەن ئاڭلايمىزكى،
‹لائىلاھە ئىللەللا›نىڭ خالىقىغە (مۇھىملىقىغا) يەتتۇق. بۇ قوۋم
بىباكلار بىزگە كۆپ ئىزاھلارنى بەردى، ‹ئىننەھۇم كانۇ

ئەرەلەمۇ ۋەئەتخا›ـــ بۇ ئەھۋالىمغا شاھىتدۇر. ئاندىن قولۇمنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلىپ، يۈزۈمنى مېھرابقا سۈرتۈپ مۇناجات قىلدىم، ‹ئاللاھۇممە ئىھدى قوۋمى فەئىننەھۇم لايەئىلەمۇن› ئۇلار تاش بىلەن مېنى جاراھەتلەندۈرسە، ھەزرىتى جالال (خۇدا) كېرەم قىلىپ ماڭا شىپالىق بېغىشلايتتى. جانابىي پەرۋەردىگارىمغا ئەرزىمنى ئېيتتىم، ‹رەببى ئىننى دەئۋەتو قەۋمى لەيلەن ۋەنەھارەن قەلەمىيەزىد ھۇممەل لەئىفەررەن،› ـــ رەببىمنىڭ خەۋىرى ھەم رەببىمنىڭ بۇيرۇقى شۇكى، ئەي نۇھ مەن قولۇم تەقدىر بىلەن لەۋھنىڭ تەسۋىرىدە رەقەم ئىماننى بۇ كۆڭلى قارىلارنىڭ ئېتىغا يازغىنىم يوق، ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ خەۋەر سادىققا پايىز بولۇپ دۇئا تېغىن كۆڭلۈڭدىن چىقارغانىدىم ...»

ئاندىن «نۇھ» دېگەن لەقەمنىڭ قويۇلۇشى توغرىسىدا مۇنداق شېئىر يېزىلغانىدى:

يا ئەقىل ئىگىسى پاكىزەدىن،
نەزەر ئەيلە ئىبرەت بىلە ئۇشبۇ ھەيىن.
كۆزۈڭ ئىبرەت بىلەن ئېچىپ بىزنى كۆر،
تاپار جان ۋە كۆڭلۈڭ بۇ يەردىن ھۇزۇر.
كۆرەرسەن بۇ دەخمە بارى نۇر ئىرۇر،
ھەممە ئىللىتىڭگە شىپالىق بېرۇر.
كى مەن نۇھ ئىرۇرمەن رەسۇلى جېلىل،
بۇ يەرگە كېلىپسەن بۇنى ئاڭلىغىل.
نەزەر قىل مېنىڭ سىنەئىى رەشىمە،
يەنە يىغلىغان بۇ كۆزى ياشىمە.
غېرىبانە ھەر سو نەزەر قىل بۇ چاغ،
جاھاننىڭ ئىشىدىن بولۇپ بارچە داغ.
ئۆلۈم شەربىتىدىن ئىچىپ بولدى مەست،

ئەجەل ئىلكى يەتكەچ بۇيۇك بولدى پەست.
بارى مەست ماناي بەزىم شەھۋەت،
بارى مۇھەففەل ئاراي باغ ۋۇجۇد.
بارى ئەندىلەپ رىزايى ئەبەد،
بارى گۈلبان گۈلىستان ئەھەد.
بارى ھەمدەم جەبرەئىل ئەيمن،
بارى ھەم سۇخەنگۈي روھى ئالايمن.
بارى روھى قۇددۇسە ئىدى ھەمنەپەس،
لەھەد ئىچرە بولدى چۇمۇغى قەپەس.
ئەجەل ئىلكىدىن دۇر بولۇپ تۆرە خاك،
ياتىمىز بۇ يەردە بولۇپ سىنە چاك.
قەيەردە غەربىلەر بولسا قىل رىزا،
كى سەندىن رىزادۇر بارى ئەنبىيا.

ساھىبقىران كۆپ نالە قىلىپ يىغلاپ، باشقا قەبرىلەرگىمۇ كەردى. قارىسا بىر زات ۋە بارىكات ياتاتتى. ئۇ يېنىنى تۈپراق قا قويغان بولۇپ، كېپەنلىرىنى بىلمىگە سېرىپ قويغان ئەدەب چىراي كىشى ئىدى. بېشىدا «ھود ئەلەيھىسسالام» دېگەن خەت يېزىقلىق ئىدى، يەنە خەتتە: «مۇھەممەدنىڭ قەبرىستانىغا كىر گەن ئۈممەتلىرى، ئاللاتائالا ماڭا سەككىز شامال ئاتا قىلغانىدى. تۆتى رەھمەت شامىلى، يەنە تۆتى ئازاب شامىلى ئىدى. بۇ يەرگە كەلگەن ئەزىزلار، ئىبرەت كۆزۈڭنى ئاچقىن، بىلگىنكى، ئاخىر بۇ دۇنيا ئۆمرۈڭنى شامالغا غازاكەدەك بېرىدۇ. قارا، ئالەمدە نەپەيغەمبەر ـ ئەۋلىيالار قالمىدى.» دېيىلىپ، ئاخىرىسىدا بۇ نەزمە يېزىلغانىدى:

كى مەن ھود ئىرۇرمەن خۇداغا رۇسۇل،

ئىشىت ئەقىل ئىنگىسى سۆزۈم قىل قوبۇل.
ئېچىپ دەئىۋىتە مەن لىسانى ماقال،
بى پەرمان ئول قادىر زۇلجالال.
تىلىم ئالمىدى ھېچ ئۇ گۇمراھلار،
سۆزۈم كۆڭلى تاشلارغا قىلماي ئەسەر.
قىلىپ خەلقى دەئىۋەتكى توقسانۇ يىل،
زالالەت ئارا قىلدى يەكسانى يىل.
ئېچىلدى چۇ دەرھاي نار جەھەم،
چىقارىلدى ئالەمگە بارى ئېقىم.
جاھاننى خاراب ئەتتى توپان يىلى،
ئوشۇل قەۋم نوھتەك توپان سىلى.
ئايا ئۇشبۇ يەرگە كەلگەن ئادەمى،
ۋاپاسىز جاھاننىڭ تولادۇر غېمى.
كۆرۈپ ئىبرەت ئالغىل بۇ رىزاۋەت ئارا،
ئۆلۈم ئىلكىدىن بارچە باغرى يارا.
سەمۇم ئەجەلدىن جاھاندۇر خاراپ،
ئۆلۈم ئوتىدىن بارچە باغرى كاۋاپ.
يوق ئەرمىش ئامانلىق بولۇرسەن يانا،
بۇدۇرپەندىم ئاڭلاپ ساڭا ۋەل دوئا.

ساھىبقىران تەخمۇ ئېزىلىپ يىغلاپ باشقا دەخمىگە (قەبرە رىگە) كىردى. بۇ يەردە قارىغاي ياغىچىدىن قىلىنغان تاۋۇت بار ئىدى. تاۋۇتنى ئېچىپ كۆرۈۋىدى،ئۇ زات ۋە باركاتنىڭ ساقاللىرى ئاقارغان بولۇپ، قەبرىسى ئۈستىدە نۇر يالتىراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قوللىرى كۆكسى ئۈستىگە قويۇلغانىدى. مۇبارەك لەۋلىرى كۈلۈمسىرەپ تۇرغاندەك ئىدى. يۈزلىرى گويا گۈلدەك ئېچىلغانىدى. بېشىدا تاش لەۋھە بولۇپ، ئۇنىڭغا نەزمىلەر يېزىلغانىدى:

مېنى بىلگىنكى، خېلىيوللا ئىرۇرمەن،
خۇدانىڭ سەنئىتىدىن ئاگاھ ئىرۇرمەن.
ئىشتىكىل ئەي، ئېزىزىم قىلمىغىل خەزىم.
رەسۇل ئەيلەپ مېنى قىلدى ئۇ ۋەلخۇرەم.
مېنىڭ ۋاقتىمدا مەشھۇر ئەردى نەمرۇد،
ماڭا دۇشمەنلەردى ئۇ گەبرى مەردۇد،
مېنىكىم ئاندا سالماقا ئالاۋگە،
ئۇزۇن يولدىن كېرىپ شەيتان جىلۋىنگە.
چۇ قىلدى مەنچەنەقنى ئەمدى تەييار،
مېنى تاشلىدىلەركۆپ ئەھلىل فىشججار.
مېنى ئوتقا ئاتىبان ئەھلى نەمرۇد،
ئوشۇل ئوتنى گۈلىستان ئەيلىدى مەئبۇد.
يېرىم پىشە چىقىپ دەۋزەختىن ئول ئان،
ئۇنىڭدەك دۇشمىنىنى قىلدى يەكسان.
يانا ماڭا خۇدايىم قىلدى پەرمان:
«بۇ ئوغلۇڭ ئىسمائىلنى ئەيلە قۇربان.»
نېمە دەرسەن، چىقارسەندىن ئېزىزجان،
دېدى ئوغلۇم: «ئەگەر ئەمىر ئەتسە سۇبھان.
پىدا بولسۇن يولىدا مىسك ئېزىزجان.»
بويۇن قويدۇم تۇتۇپمەنئەمرۇ ھەقنى،
چۇ ئوغلۇم ھەلقىغە قويدۇم پىچاقنى.
مېنىڭ بۇ ھىممىتىمگە ئۇندا جەببار،
ئىسمايىل ئەلەيھىسسالام ياتاتتى. قۇلىقى چوك، كۆزلىرى يۇمۇق،

چىشلىرى بىر ـ بىرىگە يېپىشىقان، بۇرنى قاڭشارلىق ئىدى. ئۇكار-ۋان باشلىقىنىڭ يۈزى گۈلدەك. ساقاللىرىدىن ئەتىرنىڭ پۇرىقى كېلەتتى قوللىرى قوشتۇرۇلغان بولۇپ، غۇنچىدەك لەۋلىرى تەبەسسۇم-دا ئىدى. بېشىدىكى لەۋھەگە: «مەن ئىسمائىل ئىبنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام بولىمەن. بۇ يەرگە كەلگۈچىلەر ـ ئاخىر زامان پەيغەمبىرى مۇھەممەدنىڭ ئۈممەتلىرى، بىلىكلارىڭىز مېنىڭ ۋەلىد بۇزرۇكۋارىم ھەققىنى ئەمرىگە بويسۇنۇپ، مېنى زەبىھ قىلىماققا ئەمر قىلدى. مەنمۇ ياتۇرلۇق بىلەن جېنىمنىڭجانانىمغا بېغىشلىماق بولۇپ كۆزۈمنى يۇمدۇم. دادام بوغۇزۇمغا پىچاق قويدى. ئاللادىن: «ھەي پىچاق، بۇ سۆيۈملۈك دوستۇمنىڭ بوغۇزىنى كېسىشكە ھەددىڭ بارمۇ؟» دېگەن خىتاب كەلدى. شۇڭاغ پىچاق ياراتقان ئىگىسىنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ، بىر قاپرىلىپ توختاپ قالدى. دادام بولسا پىچاققا: «ياراتقۇچۇمنىڭ ئەمرىنى تەخىر قىلامسەن!» دەپ ھەيۋە قىلىپ، پىچاقنى تاشقا ئۇردى، تاش ئىككىگە پارچە بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن جەبرائىل پەرۋەردىگارنىڭ ئەمرى بىلەن جەننەتتىن كۆك قوشقارنى ئېلىپ كېلىپ مېنىڭ ئورنۇمدابوغۇزلىدى...» دەپ يېزىلغانىدى. ئاخىرى تۆۋەندىكى شېئىر بىلەن تامام قىلىنغانىدى:

مېنى بىلگەل زەبىھۇللا ئىبرۇرمەن،
خۇدايىم ئەمرىگە ئاگاھ ئىبرۇرمەن.
مەن ئىبرۇرمەن بەدل ئىبراھىم بالىسى،
خىلىيۇللانىڭ كۆزىنىڭ ئاق ـ قارىسى.
مېنىڭ زەبىھىمگە ھەقتىن كەلدى پەرمان،
ئاتام ھەق يولىغا قىلماققا قۇربان.
مېنى باغلاپ، ئېلىپ قولغا پىچاقنى،
تىنىلدا زىكرى ئىتتىبان ياد ھەقنى.

ياراتقان ئەمرىگە بوينۇمنى سالدىم،
كۆزۈم يۇمدۇم، ئاچارغا مەن ئۇيالدىم.
بويۇن سۇندۇم ھەق ئەمرىگە مەن زار،
مېنىڭ ئورنۇمغا كەلدى ئەمدى قوشقار.
ئەيسا بۇ يەرگە كەلگەن ئىبنى ئادەم،
ئۇلۇغ تۇتما ئۆزۈڭ كەم تۇت، ئۆزۈڭ كەم.

ساھىبقىران بۇلارنى كۆرۈپ يىغلاپ، باشقا قەبرىستانلىقلارغا قاراپ ماڭدى، خورما ياغىچىدىن تىلغان بىر تاۋۇت ئىچىدە بىر زات ياتاتتى، يۈزى ئاق، ئوتتۇرا بويلۇق، ماڭلىيى كەڭ، سۇنبۇل ساقال ئىدى. ئۇنىڭ بېشىدىكى لەۋھەگە:«ئىسھاق ئىبنى خەلىيۇللا» دەپ يېزىلغانىدى. يەنە:«ھەي ئەقىل ئىگىسى، بۇ يەرگە كېلىپ جەسەتلىرىمىزگە كۆز سالساڭ، دوزاخ ئوتىدىن خالاس بولىسەن» دېيلگەنىدى. ئاندىن بۇ شېئىر يېزىلغانىدى:

بىل ئىسھاق مەشھۇر ئېستىم بولۇر،
ئىبراھىم خېلىلكى زاتىم بولۇر.
كى مەندىن بولۇبان نەچچە ئەنبىيا،
يەنە بولدى ئاندىن نەچچە ئەۋلىيا.
ۋە ياقۇپ ۋە يۈسۈپ كىم ئايۇپ نەبى،
سۇلايمان ۋە داۋۇت مۇسا بارى.
يوشىئ،زىكرىيا بىلەن يەھيا رەسۇل،
مىسھاكىم ئەردى ئاتاسىز ئوغۇل.
شەئىپ، جىرجىس ۋە دانىيال ۋە ئېزىز،
ھەكىم ئەردى لوقماق ئۇشۇل باتىمىز.
ئۇلار بارچىسى زەررە ياتەم ئىرۇر،
ئۇلار تا قىيامەت سۇباتىم ئىرۇر.

بۇ يەرگە كەلگەنلەر ئەدەب بىرلە بول،
تېپىپ ياخشىلاردىن، تېپىپ ياخشى يول.

ساھىبقىران باشقا بىر قەبرىگە كىردى. قارىسا كىيىكنى تەكيە قىلغان بىرزات ياتاتتى. بۇ كىشىنىڭ مۇبارەك ماڭلايلىرىدىن غەم ـ قايغۇنىڭ ئەسىرى ھۇۋەيدا بولۇپ تۇراتتى. بېشىدىكى تاش لەۋھەگە: «ياقۇپ ئىبنى ئىسھاق ئەلەيھىسسالام» دەپ يېزىلغانىدى. يەنە: «ھەي بۇ يەرگە كەلگەن ئەزىزلار، مېنىڭ بىلمەكچى بولساڭ، ياقۇپ پەيغەمبەر بولۇرمەن. يۈسۈف ئىسمايىلنىڭ گۆزەل ئوغلۇمىنىڭ دەردۇ پىراقىدا ناله ـ پەريياد قىلىپ، يىغلاپ يۈرۈپ كۆزلىرىم كۆرمەس بولدى. مېنىڭ ناۋالىرىمغا مالائىكىلەر زارلىنىپ كېتىشتى.» دېيىلگەن ۋە بۇنىڭمۇ يېزىلغانىدى:

يۈسۈفاروز ۋىسالىڭ كەتتى مۇشامىم پىراق،
كۆرگۈزۈر بۇ كەتمىكىڭدىن تەئىسرى ئايام پىراق.
ئالىم ھۆسنىڭ غۇباريدىن خىيالىم بىم ئېتار،
گويا بولدى بۇدەم ئۇ ھامۇ ئەئىلام پىراق.
قايسى يەرلەر ئىچرە بولدۇڭ زار ئېتىپ مەن خەستىنى،
قايسى ئۇتتۇركى ماڭا سانسىز بۇلان نامى پىراق.
يىغلىدىم پۇرقەت ئۇنى كۆكتە ھاۋا كۆپ رەشك ئېتەر،
بولدىغاي ئاھ ئاردىسەم خۇرشىدە ئايام پىراق.
تىكلىساڭ كۆپلەر پىراق ئوتىغا كۆيۈش دەھرىدە،
بۇ پەلەك ئەۋلادى ئادەمگە سۇنار جامۇ پىراق.

ئاخىردا: «شۇ ئەھۋالدا يۈسۈفنىڭ غىمىدە 40 يىلغىچە يىغلىدىم» دېيىلگەنىدى. ئەمما بۇ يەردىنمۇ يىغلاپ قايتىپ

چىقتى. يەنە بىر قەبرىگە كىردى. ھەيھات، بۇ قەبرىنىڭ ئىچى ناھايىتى زىننەتلەنگەن بولۇپ، تەكچىلىرىگە لەئلى، ئۈنچە - مارجانلار تىزىلغانىدى. قارىغايدىن ياسالغان تەخت ئۈستىگە پەردىلەر بىلەن قاپلانغان بىر تاۋۇت قويۇلغانىدى. ئۇنىڭدا بىر زات ئۇخلىغان ئادەمدەك ياتاتتى. ساھىبقىران ئەدەب بىلەن كېلىپ ئۇنىڭ چىرايىغا قارىدى. بۇزات تولىمۇ گۈزەل بولۇپ كۆرگەن كىشىلەر ھەيران قېلىشاتتى. جەننەتتىكى ھۈرى - غىلمانلار ئۇنىڭ گۈزەللىكىدىن رەشىك قىلىشاتتى. قەددى - قامىتىدىن سەرۋى ھەم شەمشات دەرەخلىرى خىجىل بولاتتى. كۆزلىرىنى خوتەن كېيىكلىرى كۆرسە ئۆزىنى پەرۋانىدەك ئۇرار ئىدى. يۈزىنىڭ نۇرلۇقلۇقىنى قۇياش ۋە ئاي كۆرسە غەرب تەرەپكە تېزرەك مۆكۈۋېلىش ئۈچۈن ئالدىرىشاتتى. قاشلىرىغا قاراپ ئاينىڭ بېلى ئېگىلەر، ئاغزىغا قاراپ غۇنچىلەرنىڭ باغرى قانغا تولار ئىدى. يۈزىدىكى خالدىن لالىلەرنىڭ باغرى يارا ئىدى، نەچچىلىگەن زۇلەيخا سۈپەتلەر ئۇنىڭ ئىشقىدا جېنىدىن تويار ئىدى.

ساھىبقىران تەئەججۇپ دەريىاسىغا غەرق بولدى. «بۇ قايسى زات ئىكەن» دەپ قارىۋىدى. ئۇ زاتنىڭ بېشىدىكى لەۋھەگە: «يۈسۈف ئەلەيھىسسالام» دەپ يېزىلغانىدى. ۋە يەنە «ھەي ئەزىزلار، مەن ياقۇپ پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى يۈسۈف ئەلەيھىسسالام بولىمەن. مەن تولىمۇ گۈزەل تۇغۇلغان بولۇپ، ئاتامنىڭ ئەڭ ئامراق ئوغلى ئىدىم. ئاكىلىرىم مېنى كۆرەلمەي، مالىك تاجىر دېگەنگە پۇلغا سېتىپ 17 يىل قۇل قىلىۋەتتى» دەپ، مۇنۇ شېئىر يېزىلغانىدى:

ئىشتكىل ئەي ئەزىزىم ئەيلەي ئاغاز،
مېنىڭ كۆرگەن جاپالىرىم دېيىن باز،
ئاغالىرىم مېنى ئېلىپ چاھ،

كەلىبان كارۋانى ئاندا ئاگاھ.
چىقىرىپ ئالدىلەر ئۆلدەم قۇدۇقتىن،
مېنى كۆردىلەر ئەمدى بىرنەچچە تەن.
ئاغالىرىم بولۇپ ئۇ بەردە ھازىر،
سېتىپ مالىنكقا ئول جىمنى ئاكا بىر.
مېنى كەلتۈردى مىسىرغا ئۇ مالىك،
مەنمۇ قۇل بولماقتا بەردىم رىزالىق.
يەنە مالىك ئېزىزى مىسىرگە ساتتى،
زۇلەيخا كۆردىكىم ئەقلىن يوقاتتى.
قىلىپ گاداي ئول مېنى زىندانغا سالدى،
زۇلەيخا بۇ ئىشقا ئاخىر ئۆيالدى.
چىقىپ زىنداندىن مېھنەتتىن قۇتۇلدۇم،
بىل ئاخىرى تەختتە سۇلتان بولدۇم.

ئەمىر تېمۇر بۇ يەردىنمۇ يىغلىغىنچە چىقىپ يەنە بىر قەبرىگە كىردى. شەمشاتتىن ياسالغان تاۋۇت ئىچىدە بىر كىشى ئۇخلىغاندەك ياتاتتى. يېنىدىكى لەۋھەگە: «داۋۇت ئەلەيھىسسالام» دەپ يېزىلغانىدى. يەنە: «ھەي مۇھەممەدنىڭ ئۈممەتلىرى، بىلگىنكى بۇ رەبئىي مەئمۇرنى تەسرىنى مېنىڭ نامىمغا يازغان. مېنىڭ شەنىمگە دقۇلى تەئالا يا داۋۇد ئىننا جەئەلناكە خەلىقە تەن قىل ئەرزى، دېگەن ئايەت كەلگەندۇر» دەپ يېزىلغان ۋە مۇنۇ شېئىر يېزىلغانىدى:

مەنمۇ نەغمە پەرداز قانۇنىۋ زوق،
مەنمۇ مۇھپۇل ئارا ناقوس شوق.
ماڭا بەردى ئاللا تولا ئىشقىنى،
يەنە كۆڭلۈم ئىچرە تولا شوۋقىنى.
بېرىپ نىشائ مەيدىن كى رۇز ئەلەست،

تېپىپ زەررەتى زوقى بولۇپ مەن چۈمەست.
مېنى تۇشمە تاغ ۋە تاش پارچىسى،
قىلىپ ناله ـ زار، گەر يانۇ بەس.
مەلىكىلەر پەلەكتە ئىشتىسە ئەگەر،
ئۆزىن يەرگە تاشلاپ قىلۇرگەر يەلەر.
دېگىزدا ئىشتىسە لەھەڭلەر تاۋۇش،
چىقىپ سۇ يۈزىگە كېتىپ ئەقلى، ـ ھۇش.
ۋە ھۇش ۋە تويورلار ئىشتىپ بارى،
يۈرەلمەس ئۇماققا يوقتۇر پىرى.
ئىشتىسە ئۇنۇمنى زەمىنۇ زامان،
بىرى مەست بولۇرلار مەكىنۇ ماكان.
زەبۇرنى ئاتا قىلدى تەكرىم ماڭا،
ئېزىزىم ئىشت بۇ سۆزنى دېدىم ساڭا.
ئەجەل نەغمە مەرگىنى ساز ئېتىپ،
تېنىمدىن روھىم كەتتى پەرۋا ئېتىپ.
قېنى نەغمە بىرلە سادا ۋە نەۋا،
بۇدۇر كارى دۇنيا ساڭا بىۋاپا.

ئەمىر تېمۇر بۇ سۆزلەردىن مەستى ـ مۇستەغرەق بولۇپ يىغلاپ كەتتى. يەنە بىر قەبرىگە كىردى. بۇ يەردە كىيىملىرى گىلەمدىن بولغان، مۇبارەك قوللىرىدا ھاسا تۇتقان، بېشىغا تەقىيە كىيگەن، چىرايى سۇرلۇك سالاپەتلىك بىرزات ياتاتتى. ئالدىدىكى لەۋھەگە «مۇسا ئەلەيھىسسالام» دەپ يېزىلغانىدى. يەنە: «ھەي مۇھەممەدئىك ئۇممەتلىرى، مەن مۇسا پەيغەمبەر بولىمەن...» دەپ ئۆزىنى بىرمۇنچە ماختىغان، ئاندىن تۆۋەندىكى شېئىر يېزىلغانىدى:

مەنەم مۇسا ئېرۇر ھەقنىڭ كەلىمى،

تور ئۈز رەمەت تاپۇپ رەھمەت شەممى.
تەجەللىنى كۆرۈپ ئىمىن شەجەردە،
تېگمپ ئىشىق ئوتى تەشرى جىگەردە.
تەمانىنا ھەققە قىلدىم رەببى ئەرنى،
ئىشىتتىم «لەن تەرا» نىمىدىن خەۋەرنى.
ئۇدەم تور ئۈزرە تۇشتى لەمئى نۇر،
بولۇبان پارە - پارە ئاندە ئول تۇر.
ئۇلاندى تاشلاريكىم تۇتىياغە.
تۇتۇندەك ئۇچتىلەر سۇيى سەماغە.
يەدى بەيزا ماڭا بەردى ئەسايى،
گەھى كۆبرۈك بولۇپ گەھ ئەجدىھايى.
مېنى غالىپ قىلىپ قىر ئەۋىلەرگە،
ئۇشۇل دىنسىز، ئۇشۇل بىئەۋىلەرغە.
بىزە يول بەردىكىم ئانلارنى ۋەھھاب،
ئىشارەت نىلغە قىلدى بولدى غەرقاب.
ئىشت ئەي ئەقل ئىگەسى ئەر جۇمەنىدىم،
بۇدۇر ئىبرەت ساڭا ئالغىل بۇ پەندىم.

ئەمىر تېمۇر زوق - شوق بىلەن يەنە باشقا قەبىرىلەرگە كىردى. بويى ئۇزۇن، بومبا ساقاللىق، قېشىنىڭ ئۇستىدە خالى بار بىر زاتنى كۆردى. بېشى ئۇستىدىكى لەۋھەگە «يۇنۇس ئەلەيھىسسالام» دەپ يېزىلغانىدى، يەنە: «ئەي ئەزىزىم، مەن بىلىقنىڭ قارنىدا دلائىلاھە ئىللا ئەنە سۇبھانەكە ئىنى كۇنتۇم مىنەززالىمىن، نى 40 كونگىچە ئوقۇپ، خۇدانىڭ تائىستى بىلەن بىلىق كۆكسىنى ئاۋات قىلغان» دەپ يېزىلغان، ئاندىن مۇنۇ نەزمە يېزىلغانىدى:

ئەي ئەقل ئىگىسى پاكىزە دىن،

مەن يۇنۇس ئېرۇرمەن ئاڭلا بۇ ھەيىن،
يۈتتى مېنىكىم نەھەڭگى دەريا،
قىرىق كۈنچە ئۇنىڭ ئىچىدە ئەيلىدىم جا.
سەجدە ئۇزرە باش قويدۇم ئاندە،
زىكرىنى دېدىمكى جانۇ بەدەندە،
بېلىق قىلالمىدى مېنى ھەزم،
بار ئۇشبۇ جەھانغە ئەيلەدىم ئەزم.
ئاندىن يەنە بۇ لەھەڭگى تۇپراق،
يۈتتى ھەرىكەتتە يوق ماڭا چاق.
ھەي ئەقىل ئىگەسى باتەمىزىم،
ئالدانما جەھانغە ئەي ئەزىزىم.
ئاداب ئىلە بول جاھاندا ئەي كىم،
ئادابلۇ كىشىنى سۆيدى تەڭرىم.

يەنە بىر قەبرىگە كىردى. ئۇيەردە: ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت تارتقان، چىراي گۈلزارىدىن ئەتىر پۇراپ تۇرىدىغان، كۆز چاناقلىرىدىن ياش مارجاندەك سىرغىپ ئېقىپ چۈشۈپ تۇرغان بىر يىگىتنى كۆردى. ئۇنىڭ بېشىدا «يەھيا بىنىنى زىكرىيا ئەلەيھىسسالام» دەپ خەت بار ئىدى. ئۇمۇ ئۆزىنى تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، ئاخىرىدا بۇ شېئىر يېزىلغانىدى:

ئايا ئەقىل ئىگەسى سۆزۈمنى ئىشىت،
تەۋازۇ ئىدە يەھيا ئېرۇرمەن يىگىت.
قىيامەتنىڭ خەۋىپىدە تەرسەندە مەن،
نىچۈك خەۋفىن ئېيتماي بەسى بەندە مەن.
جازا كۈن يىغلىسا ھەمە ھەشىر ئارا،
بارى ئۆز گۈناھى ئىلە ماتەم سەرا.

نەچە سەپ بولۇپ تۇرسەلەر ھەر سىرى،
كېلىپ نامە ئاندا سىرا سەر بەرى.
بىراۋ ئوك تەرەپتىن بىراۋ سول تەرەپ،
سولىدۇر غەزەپتىن، ئوگىدۇر شەرەپ.
بىراۋ جەننەتدۇر، بىراۋ دەۋزەخى،
كالامىدە، بەردى خەبەر ئەي ئەخى.
ئىلاھا ئۆزۈك ساقلا ئىسلام ئېلىن،
بەھەققى نەبىلەر ھەمە مۇرسەلىن.

شۇنداق قىلىپ ساھىبقىران ھەممە پەيغەمبەرنىك قەبرىلىرىنى زىيارەت قىلىپ بولۇپ، ئۇلارنىك روھىغا ئاتاپ نەزىر قىلدى، خەتمە ـ قۇرئان قىلدى، ساۋابىنى ئۇلارغا بېغىشلىدى.

ساھىبقىرانغا رۇم پادىشاھىدىن سىكىنە تاۋۇتى بىلەن خەت كەلگەنلىكى، ئۇنى ئېچىپ كۆپ ھېكمەتلەرنى كۆرگەنلىكى

رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلغانكى، ئەمىر تېمۇر مىسىر شەھرىنى ئۆزىگە ئىتائەت قىلدۇرۇپ، ھاردۇق ئالغاچ كۆكۈل خۇشى قىلىشىپ ئولتۇرۇشتى. شۇ چاغلاردا ئالاتاغ يولىدا ئەمىر تېمۇرنىك ئەسكەرلىرىدىن قاراۋۇللار قويۇلغانىدى. قاراۋۇللارنىك كۆزىگە ئۇزاقتىن لەشكەرلەر نامايان بولدى. قاراۋۇللاردىن بىرى ئاناق ۋەزىرگە خەۋەر بەردى. ئاناق:

ـــ قوشۇن تەخمىنەن قانچىلىك بار ؟ ـــ دېۋىدى، قاراۋۇللار:

ـــ 500 دەك كېلەر، ـــ دېدى. ئاناق:

ـــ سەۋر قىلىڭلار! ئەلچى بولۇپ قالمىسۇن، ـــ دېدى ـ دە، ئۆزى ساھىبقىرانىنىك قېشىغا باردى. ساھىبقىرانىنىك تەختى

نەل دەريا سەنەك بويىغا تىكلىگەنىدى. 1000 تاناپەك يەرنەك ئوتلىرىنى ئوروپ. چېدىرلارنى تىككەنىدى. قىزىل، يېشىل، سېرىق چېدىرلارنەك ھەممىسى ئەتلەستىن، كىمخابتىن ئىدى. تەختىنەك ئەتراپىدا ئالتۇن پەنجىرە، ئۇنىڭ ئەتراپىدا كۈمۈش پەنجىرە بار ئىدى. پەنجىرە ئىچىدە مىرانشاھ تۆرە، مىرزا شاھرۇخ تۆرە، مىرزا ئۆمەر شەيخ تۆرە ۋە سۇلتان مۇھەممەت تۆرە قاتارلىق تۆرە زادىلار ئولتۇرۇشقانىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا 700 دەك خوجا ساراي بار ئىدى. ئۇلارنىڭ چوڭى ھىندى خوجا ئىدى.

ئاناق ۋەزىر كېلىپ، ھىندى خوجىغا ھېلىقى ۋەقەنى دېدى. خوجا ئالتۇن پەنجىرىگە كېلىپ ئەمىر تېمۇرگە:

— ئاناق ۋەزىر خىزمەت ئۇچۇن بوسۇغىسىغا كەپتۇ، جانابىڭىزغا ئەرزى بار ئىمىش، — دەپ مەلۇم قىلدى. ئەمىر تېمۇر «كىرسۇن» دېگەندىن كېيىن، ئاناق ۋەزىر ئەمىر تېمۇرنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە ئەمىرنىڭ ئالدىدا تىز چۆكۈپ:

— ئەي، ئەمىر ئەپەندىم، ئالاتاغ تەرەپتىن قاراۋۇللىرىڭىزغا بىر بۆلەك ياۋ قوشۇنى مەلۇم بوپتۇ، — دەپ خەۋەر قىلدى.

ئەمىر تېمۇر بۇ سۆزلەرنى ئاناق ۋەزىردىن ئاڭلاپ دەرھال مىرزا شاھرۇخ تۆرىنى بۇيرۇدى. تۆرە دەرھال ئورنىدىن تۇردى. غەيرىتى جۇش ئۇروپ، بارلاس بەگلىرىنى ئېلىپ دەرھال ئاتقا مىنىشتى. ئۇ 2000 لەشكەر ۋە 50 باتۇرنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلدى. قوشۇنىدىن ئىلگىرى ئۆزى قاراۋۇللار خەۋەر قىلغان يەرگە يەتتى. ئاندىن قوشۇنلىرىنى توپلاپ، كانايلىرىنى چېلىپ ياۋ قوشۇنىغا قاراپ تۇروشتى. لەشكەرلەر دېگىزدەك مەۋج ئۇرار ئىدى. ياۋ قوشۇنى ئارىسىدىن بىر يىگىت چىقىپ كەلدى. ئۇ قاشلىرى ئايدەك، بويى تۆز، لەززان، كۆزلىرى

چولپان، لەۋلىرى ھېقىقتەك، چىشلىرى دۇردەك، بەدىنى كۈمۈش تەك، يۈزى نۇر چېچىپ تۇرغان، كېلىشكەن يىگىت ئىدى. ئاستىدا قارا كۆزلۈك بوز ئات بار ئىدى. يىگىت بېشىغا تاج كىيگەن، بوينىغا قۇرئان ئاسقان بولۇپ، بېلىدە قىلىچ، قولىدا تەسۇئى بار ئىدى. ئۇ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا، ئاغزىدىن شېكەر چېچىپ، تۆۋىگە تۇرك تىلىدا سۆز قىلدى:

— مەن سىلەرگە، قەيسەرنىڭ ئالدىدىن ئەلچى بولۇپ كەلدىم. مەن جەڭ - جېدەل ئۈچۈن كەلگەن لەشكەر ئەمەسمەن.

تۆرە ئۈنىگىغا قاراپلا، ئۇنىڭ چىرايىدا ئەقىل - ئىدراك، ۋە بەخت نۇرلىرىنىڭ نامايىش قىلىپ تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدى ۋە ئۇنىڭدىن:

— ئىستانبۇل نېمە؟ كىم بولىسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ھەي موغۇل بالىسى. — دېدى يىگىتمۇ ئۆز نۆۋىتىدە، — مەن يەلىدە رۇم سۇلتان بايىزىدنىڭ ئوغلى بولىمەن، ئىسمىم سۇلتان شەبلى، ئاتام مېنى كۆپلىگەن سوۋغات ۋە تۆھپىلەر بىلەن ئەمىر تېمۇرگە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتتى. ئاتام سۇلتان بايىزىد: «باشقىلارنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتمەي ئۆز ئوغلۇمنى ئەۋەتتىم. موغۇل خانلىقىنى مەقسىتىنى بىلىپ كەل» دېدى.

مىرزا شاھرۇخ تۆرە ئەلچىلىكى ئەدەب - قائىدىلىك، تەربىيە كۆرگەن ۋە شاھزادىلارچە غۇرۇرى بار يىگىت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ قەيسەرزادە بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى، بىر - بىرىگە مېھرىبانلىق قىلىشتى. تۆرە:

— مەن سىلەرنى دۇشمەن بولسا كېرەك دەپ خىيال قىپتىمەن، — دېگىنىچە ئۆزىنى ئېيىتتى. شۇ چاغ ئەمىر تېمۇرنىڭ «قەيسەر زادىنى ئېلىپ كەل» دەپ بۇيرۇق كەلدى. ئۇلار قەيسەر زادىنى ئەلچىخانىدا ئېلىپ كېلىشتى. ساھىبقىران ھەر كۈنى

تۇرلۈك تاماقلارنى قىلدۇرۇپ ئەلچىنى مېھمان قىلدى. ئاندىن سۇلتان شەبلى ئەمىر تېمۇرگە كۆرۈنۈش ھەربكتىدىن بىشارەت بەردى. ئەمىر تېمۇر كورۈنۈشنى بىر يىلغا كېچىكتۈردى. ئاخىر شاھرۇخ تۆرىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئالتە ئايغا توختاتتى.

كۆكلەم ۋاقتى. رەبىيەل ئەۋۋەلنىڭ 15 - كۈنى چاھار شەنبە ئىدى. ئەمىر تېمۇر چىڭگىزخان دۆلىتىدىن قالغان 900 سوروغىنى ئېلىپ كەلدى. زىننەتلىك پالاس - گىلەملەرنى سالدى. ھەممە ئۆزبېك بەگلىرى ئۆزجايلىرىدا ئولتۇرۇشتى. ئىككى تەرەپتە ياساۋۇللار، باقاۋۇللار، ئەمەلدارلار، ئۆلىمالار، ھۆكۈمالار ئۆز رىتى بويىچە ئولتۇرۇشتى.

سۇلتان شەبلى يېشىل تون كىيىپ، بوينىغا رىدا باغلاپ، قوينىغا قۇرئان سالغان، قولىدا تەسۋى تۇتقان ھالدا كۆپلىگەن سوۋغات، سېمىز ئارغىماقلار، نۇرغۇن ئوۋ قۇشلىرىنى، تۆگىلەردە ئېسىل رەختلەرنى ھەمدە ئەمىرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن بىر سانداۋۇق ئېلىپ كەلگەنىدى.

سانداۋۇقنىڭ شەكلى تاۋۇتقا ئوخشايتتى. ئۇزۇنلۇقى بەش گەز، كەڭلىكى بىر گەز كېلەتتى. ئۇنى ئەمىر تېمۇر ۋە بەگلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويدى. ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن 20 تانا پچە يەر ئاجرىتىپ، ئەتراپىغا زۇمرەت يىپلاردىن ئىھاتە قىلىپ قويۇشتى. بىرئازدىن كېيىن «پوش - پوش» دېگەن ئاۋازلار كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار قارىۋىدى، غۇلام بالىلار، خوجا سارايلار بەللىرىگە قىلىچ ئېسىشىپ، توپ - توپ بولۇپ كېلىپ، قوللىرىدا تاپانچا تۇتقان بويىچە ئەمىر تېمۇرگە تەزىملار قىلىشىپ تۇرۇشتى. ئاندىن كېيىن دەبدەبە - ھەشەمەت، شانۇ شەۋكەت بىلەن ساھىبقىران كېلىپ دۆلەت تەختىدىن قارار ئالدى. ياساۋۇللار شۇئان سۇلتان شەبلىگە ئىشارەت قىلدى. سۇلتان شەبلى دەرھال سوۋغاتلارنى ساھىبقىراننىڭ نەزەرىدىن ئۆتكۈزدى، ئاندىن يۇقىرى ئاۋاز بىلەن:

— ئەي ئۆزبەك خانى ۋە، ھۆغۇللارنىڭ خاقانى. قەيسەر رۇم شەرەپلىك خىزمەتىڭىز ئۈچۈن بۇ سۆۋغىلارنى ئەۋەتتى. — دېدى.

ھەممەيلەن ساندۇقنى كۆرۈشتى. ئۇلار «بۇ ساندۇقتا گۆھەر بارمىكىن» دەپ ئويلاشقانىدى.

سۇلتان شەبلى ئامىنى كەلتۈرۈپ تىز پۈكۈپ ئەمىر تېمۇر-نىڭ قېلىغا ئەدەب بىلەن بەردى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆز جايىغا ئولتۇردى. ئەمىر تېمۇر:

— ئەي قەيسەر زادە، بىزنىڭ قۇردىشىمىز يەلىد رۇم سۇلتان بايەزىد قانداقراق؟ ئوبدان تۇرۇۋاتامدۇ؟ — دەپ سورىدى. سۇلتان شەبلى ئورنىدىن تۇرۇپ قول باغلىغان ھالدا جاۋاب بەردى:

— قەيسەر رۇم سىزنى كېچە - كۈندۈز ياد ئېتىپ، دۇئا-تىلىگىگە دۇئا قىلىش بىلەن مەشغۇل.

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ئەدەب بىلەن ئۆز جايىغا ئولتۇردى.

شەرەف يەزدى ئۇستازىمىز ئۇ يىگىتنىڭ گۈزەللىكى، ئەدەب-ئەخلاقىغا مۇنۇ بەيىتلارنى يازغانىدى:

بەزمە ئارا گۈلرەڭ قەدەھ دەۋرىدە، لەئىل نابىۋار،
زۇلپىنىڭ ھەر ھالقىسىدا نەچچە پېچىنىڭ ئابى بار.
ئىشق ھەجرىدە كۆڭۈل ماھى تەن سەيىد ئەتكىلى،
يۈزدە مىشكىن - سۈنبۈلىنىڭ نەچچە يۈز قوللابى بار.
قاشى يا، ساچلار كەمەندى بىرلە كىرپىك ئوقىدىن،
بىناۋا ئاشىقلىرى ئۆلتۈرگىلى ئەسۋابى بار.
چىڭ ۋە يەڭ ئاشىقلىرى ئەفغان قىلۇرمۇ كېچەلەر،
رىشتەئى جان بىرلە تابۇ سازىنىڭ مىزرابى بار.

ئىككى كۆرسەتمىش مۇنەججىمدە كاۋاكىپ سەئىتىن،
تېرىدىن ياڭاق ئۈزە مىرات ئۇ شىرلابى بار.
داغىلار كۆڭۈل ئارا كۆرگەندە زەخىم ئەتمە گۇمان،
بول ھەۋەستۇر چۆنتىكىدە دەرھەمۇ قىللابى بار.
تىز پۈكۈپ تەزىم قىلىپ ئىلكىن ئەلىق ـ لام ئەيلىدى،
مۇنچە زىبالىقتا ھەم ئانچە ئەل ئادابى بار.

ئەمىر تېمۇر نامىنى ئاناق ۋەزىرگە بەردى. ئاناق ۋەزىر ئەزەمگە ـ مىرزا سەيپىددىنگە بەردى. مىرزا سەيپىددىن نامىنىڭ پېچەتلىرىنى ئېچىپ، ئۈستەل ئۈستىگە چىقىپ. يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئوقۇدى. نامىدە شۇنداق گەپلەر بار ئىدى.

رەببەنا، ئاتىنا مىنەلدۇنكە رەھمەتەن ۋەھيۇنلەنامىن ئەمىرىنا رەشىدەن،

ھەممە سانىز خۇدايى ئالەمغە،
فەھىم ـ ئىدراك بەردى ئادەمغە.

بەئىدەھۇ دۇرۇدنا مەئدۇد مۇھەممەد مۇستەفا سەللەللاھۇ ئەلەيىھى ۋەسسەللەمغە. يەنە دۇئا ـ دۇرۇت ئۇنىڭ ئەسھابىلىرىغا. ئۇ تۆت ۋەزىرى ئەزەم ئەپەندىمىزكىم ئەبە بەكرى سىددىق. ئۆمەرۇل فارۇق ئوسمان زۇنتۇرەين ۋە مۇرتەزائەلى رىزۋانەللاھۇ تەئالا ئەلەيھىم ئەجمەئىن. بۇ تۆتەيلەن ئەركان پەيغەمبەردۇر ھەم بۇ تۆتەيلەن مۇستاپانىڭ يارلىرىدۇر. گۈلى گۈلدە، مېھرى دىلدا قارار ئالغان، گۈل بىلەن زىننەتلىنىپ، بوستان ۋە مېھرى بىلەن بېزەلگەن..... موغۇل خانىغا ۋە تۇران خاقانىغا سۆزىمىز يېتىپ مەلۇم بولۇنكى، ئاڭلىشىمچە، خىتاي، خوتەندىن تاتار، ھىندىستان ئىقلىملىرىنىڭ شەھەرلىرىگىچە، باغدات شەرىق، مىسىر ئېزىزغىچە تەخت ئىتائىتىڭىزگە ئاپىز. ئەمدى بۇ تەرەپكە كۆز تىكمەكچى بوپىز. بۇ ۋەسىۋەسە غۇرۇرلۇقتى دىمىقىڭىزدىن كۆتۈرۈۋېتىڭ، مېنىڭ ئەسكەرلىرىم فەرەڭلەردىندۇر. فەرىتىن ئاتلىنىپ كېلىدىغان بولسا. موغۇل ـ تاتارلارنى تۇپراققا مىلىۋېتىدۇ ۋە چاڭ ـ توزانلار بىلەن قوشۇپ ئاسمانغا سورۇۋېتىدۇ.....

سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە ساھىبقىران «ئەلھەمدۇلىللا شۇكرى» دەپ قويدى. سۇلتان شەبلى:

— نېمە ئۈچۈن ئۇنداق دەيسىز؟ — دېگەندى. ئەمىر تېمۇر:

— قەيسەر رۇم ئەسكەرلىرىگە ئىشىنىپتۇ. مەن خۇدايىمغىلا ئىشىنىپ، خۇداغا تەۋەككۈل قىلىمەن. — دەپ جاۋاب بەردى.

نامىنىڭ ئاخىرى داۋاملاشتۇرۇلدى:

بۇ ساندۇقنى سىزگە سوۋغا قىلىپ ئەۋەتتىم. ئۇنى (تاۋۇت سېكىنە) دەپ ئاتىمايسىز. ئۇ تادەم سەفىرۇللا ئاتىمىزدىن مىراس قالغان. ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ زامانىدا ئېچىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا قەيسەر رۇم (ئۇ چاغدا ھەر قۇل رۇمنىڭ پادىشاھى ئىدى) ئېچىپ كۆرسەتكەن. ئەمدى 800 يىلدىن كېيىن (ھېچكىم بۇنى قىلىچ بىلەنمۇ ئاچالمىدى) سىزگە ئەۋەتتۇق. ئېچىپ كۆرگەيسىز. بۇنىڭ ئىچىدە نېمە بارلىقىنى بىلگەيسىز... نامە تامام ۋەسسالام»

ئاندىن كېيىن ھەممە تاۋۇتنى كۆرۈش ئۈچۈن ئولاشتى ۋە ئۇنى تاۋاپ قىلىشتى. ئۇنى ئېچىش ئۈچۈن قانچىلار جېدەللىشىپ كۆرگەن بولسىمۇ ئېچىشالمىدى.

ساھىبقىران:

— كىمەركى شۇ تاۋۇتنى ئاچسا، ھەرقانداق تەلىپى بولسا بېرىمەن، — دەپ جاكالىدى. شۇ سورۇندىكى مەۋلانە شەرەف يەزدى ئورنىدىن تۇرۇپ:

— بۇنى مەن ئېچىپ باقاي، — دېدى.

مەۋلانە شەرەف يەزدى ئەپەندىمىز كۆردىكى، سانداقنىڭ تۆت پۇتى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىككىسى زەبەرجەت، ئىككىسى ياقۇتتىن ئىدى. يانلىرىغا قۇياشنىڭ بەلگىسى، ئۇنىڭ ئاستىغا ئاينىڭ شەكلى ۋە سەييارىلەر قىلىنغانىدى. ئۇنىڭغا مقىناتىس تېشىنى جايلاشتۇرغانىدى. ئۇنى كۆتۈرگەنىدى. ئاستا ـ ئاستا مىلى ئاشكارا بولدى. ئۇنى تولغۇدى، ئىشكى ئېچىلدى. ئاندىن بىر غۇلام

بالا قولىدا كىتاب تۇتقان ھالەتتە پەيدا بولدى. بۇنىڭ سىرىنى ئادەملەر شەرەق يەزىدىدىن سوراشتى. ئۇكىشى تاۋۇتنىڭ يېنىدىكى ئالتۇن بىلەن يېزىلغان خەتنى كۆرسەتتى. تاۋۇتتىكى كىتابلار كېيىك تېرىسىدىن قىلىنغانىدى. مەۋلانە شەرەق يەزدى كىتابنى ئېلىپ ساھىبقىرانغا سۇندى. ئۇنى ئوقۇشقا ھەممەيلەن ئاجىزلىق قىلدى ۋە شەرەق يەزدىنىڭ ئوقۇشىنى تەلەپ قىلىشتى. مەۋلانە شەرەق يەزدىنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىنى تەرجىمە قىلدى. ئۇنىڭدا مۇنداق گەپ بار ئىدى:

مەنكى مەلىك ئىسكەندەر زۇلقەرنەين بولىمەن، مۆكۈمالار ساڭا: 1600 يىلدىن كېيىن، يافەس ئىبنى نوھ ئەلەيھىسسالام ئەۋلادىدىن، موغۇل جامائىسىدىن بىر كىشى كۆتۈرۈلۈپ چىقىدۇ. ئۇ ئىسكەندەر سانى بولىدۇ» دەپ خەۋەر بەرگەنىدى. ئەي ساھىبقىران، مۇشۇ تاۋۇت سېكىنىنى ئاچساڭ، بۇنىڭ ئىچىگە ھەزرىتى ئادەم ئاتىنىڭ رىدارلىرى ۋە ھەزرىتى مۇسانىڭ ھاسىلىرى، ھەزرىتى يۇسۇفنىڭ جامىلىرى، ھەزرىتى ئىبراھىمنىڭ كۆڭلەكلىرى، تىش ئەلەيھىسسالامنىڭ سەللىلىرى، ئىدرىس ئەلەيھىسسالامنىڭ كەشلىرى، نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ جۇتۇلىرى ساڭا نىشانە قىلىپ قويۇلغانىدۇر. بۇ ساڭا ئىبرەت ئۇچۇندۇر. بىلگىنكى، ھەر قايسى زامانىلاردا سۇلتانلار ئوتتىكەن. ئۇلارنىڭ كۆپىنى چىلىرى ئەرەب، ئەجەمدە ئۆتتى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ سورەتلىرى بۇ يەردە بار. بۇ ۋەقەلەرنى كۆر ۋە ئاڭلا. ئاپىرىن ئوقۇغىن. ھەممە ئىلىم - ھېكمەت ئىگىلىرىدىن ئۆگەنگىن.

ئۆتۈپتۇر بارچە مۇرسىل ھەم سالاتىن،
ئۇلارنىڭ ۋاقتى مەكتۇپ ئىچرە ئەئىمىن.
يەنە بىر - بىرىگە بولغان زامانداش،
ئىشتىن ئېقىل ئىگىسى بۇ سۆزنى بۇھمىن.

ئەدى بۇ سورەتلەرنى كۆرۈشنى خالىساڭ، مورۇەتنى ئوك تەرەپكە تولغىغىن. بۇ غۇلام بالىنىڭ سوردىنى باشقا سورەتلەرنى كۆرۈپ ئېلىپ چىقىدۇ. دىمەك، بۇنىڭ ئىچىدە ناھايىتى كۆپ سورەتلەر بار.

ئۇلار مۇرئوەتنى ئوك تەرەپكە بۇردۇىدى. غۇلام بالىنىڭ

سۆرىتى ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىپ بىر يېشىل ھېلىلە ياغلىقنى كۆتۈرۈپ چىقتى. ئۇنىڭدا بىر ئادەمنىڭ سۆرىتى بار ئىدى. بويى ئۇزۇن، يۈزى ئاق، قاشلىرى ئوچۇق، ساقلى سېرىق بولۇپ، چېكىنىدە خال بار ئىدى. ئۇنىڭ بېشىغا: «بۇ سۇلتان جەمەئىتى بولىدۇ. سالىھ پەيغەمبەرنىڭ ئۈممەتلىرىدىن» دەپ يېزىلغانىدى. ئاندىن ئاستىغا دۇنيادا قىلغان ـ ئەتكەنلىرى، ئاخىرىدا ئۆلۈمگە چارە قىلالمىغانلىقى يېزىلغان ھەم تېرىكلەرنىڭ بۇ دۇنيانىڭ بىرەدىلىك پاراۋانلىقىغا ئالدانماسلىقى، ھاكىمىيەت ـ سەلتەنەتكە ئىشىنىپ مەغرۇرلىنىپ كەتمەسلىكى، ئۆزلىرىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرىدىن ئىبرەت ئېلىپ دائىم ئۆلۈمنى ياد ئېتىشى كېرەك لىكى دېيىلگەن ۋە ئاستىغا شېئىرلار يېزىلغانىدى. مۇرۇۋەتنى يەنە تولغىدى. غۇلام بالىنىڭ سۆرىتى ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىپ باشقا بىر سۈرەتنى كۆتۈرۈپ چىقتى. شۇنداق قىلىپ غۇلام بالىنىڭ سۆرىتى ئۆۋەت بويىچە زوھاك (ھود ئەلەيھىسسالامغا زامانداش) فىرىدۇن، كەيقۇباد (ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا زامانداش)، كەيلاۋۇس، كەيخىسراۋ (ئىسھاق ئەلەيھىسسالامغا زامانداش)، زال (ئىبراھىم پەيغەمبەر، ئىسھاق، يېقۇپ، يۈسۈف، داۋۇت، سۇلايمان، ئايۇپ، مۇسا، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن، ئەيسا ئەلەيھىسسالاملارغا زامانداش)، رۇستەم (يېقۇپ پەيغەمبەرگە زامانداش)، ئافراسىياب، ئىسپەندىيار (سۇلايمان پەيغەمبەرگە زامانداش)، بەھمەن (لوقمان پەيغەمبەرگە زامانداش)، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن... قاتارلىق ئىلگىرى ئۆتكەن مەشھۇر پادىشاھ ۋە پالۋانلارنىڭ سۈرەتلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرى، ئاخىر ىدا ئۆلۈمگە چارە قىلالمىغانلىقى، ئادەملەرنىڭ مەغرۇرلانماي كەمتەر بولۇپ ئۆلۈمنى ياد ئېتىشى زۆرۈرلۈكى توغرىسىدىكى نەسىھەتلەر يېزىلغان سۈرەتلەرنى ئېلىپ چىقتى.

ساھىبقىران تاۋۇت سېكىنەنى كۆردى. ھەممە ئۇلۇغلارنىڭ سۈرەتـ

امرنى كۆرۈپ، نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىدى. ئاندىن كېيىن «مۇندىن كېيىن كىشى كۆرمىسۇن» دەپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى بېكىتىپ، نىل دەريياسىغا چۆكتۈرۈۋەتتى.

شۇ چاغ سۇلتان شەبلى تۈركى تىلىدا يېزىلغان نامىنى ئېلىپ كېلىپ تاپشۇردى. نامىدە قەيسەرنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىنىڭ ئىسىملىرى زىكرى قىلىنغانىدى.

بىر- چاغلاردا چىڭگىزخان ئەشتەرخان يولى بىلەن رومغا كەلگەنىدى. ئۇ يەردە بىر جاي بولۇپ بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى ئاش - تاماق ئېتىپ كارۋانلارغا ساتاتتى. موغۇللاردىن بىرى ئۇلاردىن سورىدى:

— بۇ ئىھسان كىمدىن بولۇۋاتىدۇ؟

— قەيسەردىن بولۇۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىشتى ئۇلار. ئۇ چاغلاردا قەيسەر ھەرقۇل نەسلىدىن ئىدى. ئۇ پەرەڭلەرنىڭ قولىدا ھالاك بولۇپ، پەرەڭلەر رۇمنى تالاڭ قىلدى. رۇم پەرەڭ لەرگە تەۋە بولۇپ قالدى. رۇم خەلقى كاپىرلارنىڭ جەبر - جا- پاسىنى تولا كۆرگەچكە ئۇلاردىن قۇتۇلۇشنى ئىزدەيتتى. شۇنداق ۋاقىتتا، ئوسمانخان كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، پەرەڭلەرنى تارمار قىل دى. كۆپلەپ ئۆلتۈردى. رۇم خەلقى ئۇنى ئۆزىگە سۇلتان قىلدى. ئۇلار دائىم پەرەڭلەر بىلەن ئۇرۇش قىلاتتى. شۇڭا ئۇنىڭغا «ئوس مان غازى» دېگەن لەقەم قويۇلدى. شۇنداق قىلىپ يەلىد رۇم ئۆز دەۋرىدە ئاجايىپ ئۇلۇغ ئىشلارنى قىلدى.

تارىخى ھىجرىيە 1207 - يىلىدا، خەلىپە سۇلتان سەلىم خان، ئىبنى مۇستاپاخان، ئىبنى ئەھمەدخان، ئىبنى مۇھەممەدخان، ئىبنى ئىبراھىمخان، ئىبنى ئەھمەدخان، ئىبنى مەھمۇتخان، ئىبنى مىرادخان، ئىبنى مەھەممەدخان، ئىبنى يەلىد رۇم خان، ئىبنى سەلىمخان، ئىبنى سۇلايمانخان، ئىبنى بايىزخان، ئىبنى مەھەم مەدخان قاتارلىقلار خان بولۇپ ئۆتكەنىدى.

ئەمىر تېمۇر نامىنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلىنىپ كۆڭلىدىكى غەشلىرى تۈگىدى. سۇلتان شەبلىنى ھەر كۈنلۈكى مېھمان قىلدى. تاكى نامىنىڭ جاۋابى يېزىلىپ بولغۇچە ئوبدان كۈتتى.

سۇلتان شەبلىنىڭ تۇرىدىغان يېرى دائىم مىرانشاھ تۆرە بىلەن بىر يەردە ئىدى.

ئەمىر تېمۇر ئۆز تەۋەلىكىدىن نامىنى ئەۋەتىشكە ئادەم تاللىماقچى بولدى. نامىنى ئاناق ۋەزىرگە بېرىپ كېڭەش قىلىشتى. بەگلەر مىرانشاھنى كۆرسەتتى، ئەمىر تېمۇر ئۈنچىقماي تۇرۇۋالدى. شاھرۇخ تۆرىنى كۆرسىتىشتى، ئەمىر تېمۇر: «بۇ دائىم جېدەلخورلۇق قىلىدۇ» دەپ رەت قىلدى. ئۆمەر شەيخ تۆرىنى كۆرسىتىۋىدى، «بۇنىڭغا كىتابلا بولسا بولىدۇ» دېدى. سۇلتان مۇھەممەت تۆرىنى كۆرسەتتى. ئەمىر تېمۇر: «بۇ ھاراقكەش» دېدى. ئاندىن ھەر قايسى قوۋم ئىچىدىن تاللىماقچى بولدى ۋە بارلاس قەبىلىسىدىن تاللاشنى كۆرسەتتى، ئەمىر تېمۇر: «بۇلار ئابرويخور، مەنسەپپەرەست، ئەلچىلىككە يارىمايدۇ» دېدى. تىرخان ئېلىدىن كۆرسەتتى. ئەمىر تېمۇر: «بۇلار مىرزا سۈپەت، ئىرادىلىك ئەمەس» دېدى. قونغىرات ئېلىدىن كۆرسىتىۋىدى، ئەمىر تېمۇر: «بۇلار ھاكاۋۇر» دېدى. نايمان ئېلىدىن كۆرسىتىشتى، ئەمىر تېمۇر: «بۇلاردا مېھرى - شەپقەت كەم» دېدى. دۇرمان ئېلىدىن كۆرسەتكەنىدى، «بۇلار ئەخمەق كېلىدۇ» دەپ ئۇنىمىدى. ئاندىن كېيىن قىپچاقلاردىن كۆرسەتكەنىدى، ئەمىر تېمۇر: «بۇلار بىر - بىرىگە زىت كېلىدۇ» دېدى. ئاندىن قازان ئېلىدىن تونۇشتۇرۇشتى، ئەمىر تېمۇر: «بۇلار ئۆزلىرىنى ھارامدىن تارتمايدۇ» دېدى. ئۇنىڭدىن كېيىن قىرغىزلاردىن كۆرسەتكەنىدى، ئەمىر تېمۇر: «بۇلارنىڭ ئەسلى بۇزۇق» دەپ ئۇنىمىدى. شۇنداق قىلىپ ئەمىر تېمۇر كۆپلىگەن قەبىلىلەردىن كۆرسىتىلگەن نامزاتلارنىڭ ئەيىبلىرىنى سۆزلەپ ئۇنىمىدى. ئاخىرىدا ھەممىسى:

— بۇ خەزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن مىرزا ئۇلۇغ بەگ چىقا-
لايدۇ. كىچىك بولسىمۇ كەمتەر ھەم ھوشيار، تەدبىرلىك، ھەر-
قانداق ئىشقا پاب كېلىدۇ، — دەپ تونۇشتۇرۇشتى.

مىرزا ئۇلۇغ بەگ شۇ چاغلاردا غەرب ئەللىرىگە ھاكىم
ئىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىشكە قوشۇل
دى. ۋە تېزدىن كېلىشكە خەت ماڭدۇردى. ساھىبقىران مىسرغا
ھاكىم بەلگىلەپ ئالا تاغ تەرەپكە ماڭدى. شاھرۇخ تۆرە ئاتا-
سىنىڭ خىزمىتىدە بولدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭدىن ناھايىتى
خۇشال بولدى.

بۇ سۆز شۇ يەردە تۈرۈپ تۇرسۇن. ئەمدى ئىككى ئېغىز
سۆزنى قەيسەردىن ئاڭلايلى:

قەيسەر ئوغلى يېتىپ كېلىشنى كۈتمەيلا 170
كىشىنى باشلىق قىلىپ، ئۇلارغا ۋەزىرى ئەزەم تېمۇر تاشنى قو-
ماندان قىلىپ ئەۋەتتى. ئۇلار تۆت سان — 40 مىڭ كىشى
بىلەن دېگىزدەك تاشقىنلاپ 20 كۈندە ئالاتاغ بويلىرىغا
يېتىپ كەلدى. بۇ غوۋغالارنىڭ خەۋىرىنى مىسر ئەھلى ئاڭلاشتى.
دەرھال مىسر ھۆكۈمىتىدىن ئەمىر تېمۇرگە خەۋەر كەلدى. بۇ چاغدا
ئەمىر تېمۇر تەخت ـ سەلتەنەت ئۈستىدە تۇرۇپ بەگلەرگە كۆ-
رۈنۈش قىلىۋاتاتتى. مىسىردىن كەلگەن خەۋەرچى:

— ھەي ئۆزبېك موغۇللىرى، ھەي سەمەرقەنت سىپاھلىرى.
شۇنداق بىر ئىش قىلىڭلاركى: ئابروي قولدىن كەتمىسۇن. ھې-
سابسىز ياۋ كەلدى. بۇ ۋىلايەتلەرنى خاراب قىلمىسۇن، ئۆز يۇرت ـ
ماكانىڭلار ئەدە قالدى. ئۆز ماكان ـ يۇرتۇڭلارنى تېپىشقا خې-
لى ئىش كېتىدۇ، — دېگەن ئەندىشىلىك گەپنى قىلدى.

ساھىبقىران بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بەگلىرىگە مۇراجىئەت قىلدى:

— كىم بېرىپ تېمۇر تاشقا تاقابىل تۇرالايدۇ؟

شۇ چاغدا سىپاھلاردىن يەتتە كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەمىر

تېمۇردىن پاتمىھە تەلەپ قىلدى. بۇ يەتتەيلەن سۈيۈرغىمىش بەگ (چىگگىزخان نەسلىدىن ئىدى) ھىندى خوجا قۇشبېگى، مىرزا سەئىدۇاققاس، مىرزا مۇھىددىن، مىرزا ئىنجىل، ئاتلىمىش بەگ، ئەمىر تايان سۇلدۇز ئىدى. ساھىبقىران شۇ زامات:

— ئەسكەر باشچىسى سۈيۈرغىمىش بولسۇن، ئەگەر بۇ ئۆلۈپ كەتسە ئورنىغا مىرزاسە ئىدۇاققاس بولسۇن، بۇمۇ ئۆلۈپ كەتسە، مىرزا مۇھىددىن بولسۇن، ئۇمۇ ئۆلسە مىرزا ئىنجىل، ئۇنىڭ كەينىدىن ئاتلىمىش باتۇر، ئاندىن بايان سۇلدۇز بولسۇن، ئۇمۇ بولمىغاندا ھىندى خوجا لەشكەر باشلىقى بولسۇن، — دەپ بەلگىلىدى. شۇندا سۈيۈرغىمىش بەگ:

— ھەي قېرىنداشلار، مەن ساھىبقىران ھەزرەتلىرىنى كۆپ سېغىنغانىمەن. بۇ كىشى ۋەلىدۇر. ئېھتىمال بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى غايىبتىن بىلگەندۇر. مۇشۇ كىشىلەر بۇ نۆۋەتتىكى ئۇرۇشتا ئۆلۈپ كېتىشىمىز مۇمكىن. مەن ئورنۇمنى، مىراسلىرىمنى ئوغلۇم مەھمۇد خانغا بەردىم. خوتۇنۇمنى تالاق قىلدىم. پۇل ـ مالىلىرىمنى مولىلارغا ۋەخسىپە قىلدىم. ئەي مۇسۇلمانلار گۇۋاھ بولۇپ قويۇڭلار، — دېدى.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ:

— نېمىشقا مۇنداق قىلىسەن؟ — دېۋىدى، سۈيۈرغىمىش:

— كۆڭۈلنى دۇنيا، ئۆي ـ روزغاردىن ئۈزۈپ، خاتىرجەم جەڭگە باراي دەپ شۇنداق قىلدىم، — دەپ جاۋاب بەردى، ئاندىن ئوغلىنى ئورنىغا ئولتۇرغۇزدى ۋە يولداشلارغا قاراپ:

— سىلەرمۇ دۇنيادىن كېچىپ جەڭگە بارساڭلار قانداق؟ چۈنكى جاندىن كەچمىگۈچە ئىش پۈتمەيدۇ، — دېدى. قالغانلارمۇ ئۇنىڭ دەۋىتى بىلەن دۇنيا، پۇل ـ مالدىن كېچىپ، قۇپ ـ قۇرۇق بولۇشتى. شۇ يەردە ھەممىسى ئىتتىپاق بولۇشتى،

ھەرقايسىلىرى ئۆزلىرىگە تەۋە قوشۇنلىرىنى، ئۆزىنىڭ باتۇرلىرىنى باشلاپ ئاتلارغا مىنىشىپ تېمۇر تاشنىڭ قوشۇنلىرىغا قارشى جەڭگە ئاتلانمىشتى.

ئەمىر تېمۇر ئەۋەتكەن نۆۋرىغۇن لاۋۇ - لەشكەرلىرىنىڭ يەتتە قوماندانلىقىنىڭ باشچىلىقىدا كېلىۋاتقانلىقى خەۋىرى تېمۇر تاشقا يېتىتى.

بىردىن كارناي - سۇناي، داقا - دۇمباقلارنىڭ ئاۋازى ياڭراشقا باشلىدى. تېمۇر تاشنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ سانى شۇنچە كۆپ ئىدىكى، 700 تۈغ - ئەلەم لەپىلدەپ تۇراتتى.

بۇ تەرەپتىنمۇ قوشۇنلار چاڭ - توزانلارنى ئاسمانغا سۈرۈپ، ناغرا - دۇمباقلارنى چېلىشىپ سەپ تۈزۈشتى. سۈيۇرغەمىش بەگ ساھىبقىرانلىقنىڭ سۆزىنگە ئەمەل قىلىپ بىرى ئۆلسە ئورنىغا يەنە بىرى ئولتۇرماق بولۇپ تۇغلارنى ئېگىز كۆتۈردى.

ئۇ تەرەپتە بولسا، 4000 تاپانچىلىق تېمۇر تاشنىڭ ئەترايىدا مۇھاپىزەتتە ئىدى. بىردىنلا 170 كانايى - دۇمباقنىڭ ئاۋازى كۆككە ئۆرلىدى. دەرھاللا ئىككى قوشۇن ئالىشىپ شۇنداق قاتتىق جەڭ قىلىشتىكى قىرغىنچىلىقنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئەمىر تېمۇرنىڭ لەشكەرلىرى تەرەپلەرگە قېچىشقا باشلىدى. قازا تۇلۇملىرى سۇ ئورنىغا قىزىل قانلارنى چېچىشقا باشلىدى. بىرىنىڭ قولىدا چاپقۇ، بىرىنىڭكىدە نەيزە، بىرىنىڭكىدە پالتا، بىرىنىڭكىدە قامچ بار ئىدى. بەزىلىرىنىڭ بېلى ئۈزۈلگەن، بەزىلىرىنىڭ سۆڭىكى سۇنغان، بەزىلىرىنىڭ ئۆچەيلىرى چۈۋۈلغان. بەزىلىرىنىڭ قارنى يېرىلغان، بەزىلىرىنىڭ پۈتۈن جىسمى قىزىل قانغا بويالغان ۋە ياكى بەزىلىرىنىڭ قول - ئايىغى ئۈزۈلگەن، بەزىلىرىنىڭ باغرى تېشىلگەن، بەزىلىرىنىڭ كۆزى تېشىلگەنىدى. بىرى جان بەرمەكتە، بىرى قان تۆكمەكتە، بەزىلىرى ئاتلىرىنى چاپتۇرىدۇ، بەزىلىرى ئات

تمن یه قىلمدۇ. جەڭنىڭ مەنزىرىسى ئەنە شۇنداق ئىدى. ئاخىرىدا جەڭ مەيدانىدا سۈيۇرغىمىش بەگ پالۋان قالدى. رۇمىلار قورشاپ كېلىپ بەگنىڭ قولىنى چېپىۋەتتى. ئۇ تۇغنى ساق قولىغا ئالغانىدى، بۇ قولىنىمۇ چېپىۋېتىشتى. تۇغ يەرگە چۈشتى. ھەممە مەيلەن ئۇنى «ئۆلدى» دەپ ئويلاشتى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى ئېلىپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئورنىغا مىرزا سەئىدۋاقاس بېشىپ كېلىپ جەڭگە كىرىشتى. ئۇنىمۇ شۆھرەت قىلمىشتى. مىرزا مۇھەممەدىن كېلىۋىدى، ئۇنىمۇ ئۆلتۈرۈشتى، شۇ كۈندىكى جەڭدە ئەمىر تېمۇر بەلگىلەگەن ئالتە يولباشچى باشلىق نۇرغۇنلىغان ئۆزبېك جەڭچىلىرى ھالاك بولۇشتى. پەقەت ھىندى خوجىلا قالدى. تېمۇر تاشنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى. ئىسمى جەپەر بېك ئىدى. ئۇ تېمۇر تاشتىن جەڭ مەيدانىغا كىرىشكە رۇخسەت تىلىدى. ئاتىسى رۇخسەت قىلمىدى. ئۆزى رۇخسەتسىز بېرىپ، مىرزا مۇھەممەدنىڭ قولىدا ھالاك بولدى. بۇنى تېمۇر تاش ئاڭلاپ، ئوغلىنىڭ پىراقىغا چىدىيالماي ئۆزىمۇ جەڭگە كىرىپ ياردار بولۇپ يىقىلدى. ئۇنى رۇمىلار جەڭ مەيدانىدىن ئېلىپ كەلدى ۋە يەتتە يۈز قالقان ئالتۇننى تېمۇر تاشنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ جەڭچىلەرگە بېغىشلىدى. رۇمىلار موغۇل بەگلىرىنىڭ بېشىنى نەيزىلىرىگە سانجىپ ئالدى.

ئەڭ ئاخىرىدا ھىندى خوجا قوش بېگىلا قالغانىدى. شۇ چاغ ساھىبقىرانلىق بىرنەچچە قۇل - خىزمەتچىلىرى كېلىپ ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىسى «قاچايلى!» دېيىشتى. ھىندى خوجا قۇشبېگى:

— قېرىنداشلار، ھەممىسى ئۆلۈپ كەتتى. بىزنىڭ قېچىشىمىز ياخشى ئەمەس، ساھىبقىرانغا نېمىدەپ جاۋاب بېرىمىز؟ — دەپ توسۇپ قالدى.

رۇمىلار يەنە «ئاللاھۇ ئەكبەر!» دېيىشىپ بىرىنىلا ئات

سېلىشتى. ئۆزبېكلەرگە خەتەر، رۇسلارغا زەپەر يېرىپۇشتى. ئۆزبېكلەردىن بىرقانچىسى ئۆلدى، كۆپىنچىسى قېچىپ كېتىشتى. مەيداندا قوش بېگى يالغۇزلا قالدى. بۇنى كۆرگەن تېمۇر تاش خىزمەتچىلەرگە:

— بۇ باتۇرنى تىرىك تۇتۇپ كەلتۈرۈڭلار! ئۇنىڭدىن گەپ سورايلى، — دېدى.

ئۇنى رۇسلار تۇتۇۋېلىش ئۈچۈن كۆپ ھەرىكەت قىلىشتى. ھىندى خوجا مەيداندا ئۆزى يالغۇز جەڭلەپ ناھايىتى كۆپ رۇسلارنى ھالاك قىلدى. بۇ ئۇرۇش 11 كۈنگىچە داۋاملاشتى. ئاخىرقى كۈنى ئۇنىڭ ئېتىنى مىلتىق بىلەن ئېتىپ يىقىتتى. ھىندى خوجا پىيادە ھالدا جەڭ قىلىپ يەنە نەچچىلىگەن رۇسلارنى ئۆلتۈردى. ئاخىرى رۇسلار ئۇنى تىرىك تۇتۇۋېلىشىپ باغلاپ تېمۇر تاشنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈشتى. تېمۇر تاش ھىندى خوجىدىن:

— سەن كىم بولسەن؟ — دەپ سورىدى، ھىندى خوجا:

— مۇغۇل خاقانىنىڭ قۇلى بولمەن، — دەپ جاۋاب بەردى.

— نېمىشقا مۇنچىلا قىلىپ كېتىسەن ۋە ئۆزۈڭگە ھالاكەتنى تىلەيسەن؟

— ساھىبقىرانىڭ ئالدىغا مەغلۇپ بولۇپ تىرىك بارغاندىن، جەڭ مەيداندا ئۆلۈپ كېتىشنى ئەۋزەل كۆرىمەن!

— ئەمىر تېمۇرنىڭ سەندىن باشقا خىزمەتچىسىمۇ بارمۇ؟

— قۇللىرىنىڭ ئىچىدە ئەرزىمەيدىغان، بەك پەس ئادەمى مەن بولسەن!

تېمۇرتاش ھەيرانلىق بىلەن بارمىقىنى چىشلىدى ۋە كۆڭلىدە: «بۇ ئەھۋالدا رۇم خەلقى چوقۇم ئۇلارغا تەۋە بولۇپ كەتسە كېرەك» دېگەنلەرنى ئويلىدى.

«بۇنى نېمە قىلىسىز؟» دەپ سورىغانىدى. ئۇلۇغ بەگ: «كېرەك بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇلۇغ بەگ قارلىغاچلارغا يارىشا ساندۇق ياساتقۇزدى ۋە ئىچىگە سۇ، يېمەكلىكلىرىنى قويدى. ساھىبقىران:

— ئەي بالام، لەشكەرلىرىڭ ۋە باتۇرلىرىڭنى ماڭا كۆرسەتمەمسەن؟ — دېۋىدى، ئۇلۇغ بەگ كۈرەك باشلاش ھەققىدە بۇيرۇق قىلدى.

40 مىڭ لەشكەر سىپاھگەرلىك قائىدىسىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئەمىر تېمۈرنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. بۇ لەشكەرلەر ھەر خىل ئىدى، بەزىلىرىنىڭ ئاغزى چوڭ، كۆزلىرى كىچىك، بەزىسى ئوتتۇرا بويلۇق، بەزىسى ئۇزۇن بويلۇق، قىزىل يۈزلۈك، بەزىلىرى ئۇزۇن ساقاللىق، بەزىلىرى كوسا، قۇلاقلىرى يوغانىدى. باتۇرلارنىڭ ئىككى كۆزى ئاتنىڭ يايلىغا قادالغانىدى، ئۇلار ھەر خىل مىللەتتىن ئىدى، ئالدىدىكى ھىراۋۇللىرى ئۆزبېكلەردىن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە يەنە تۆت چارىيارنىڭ ئەۋلادلىرى، سىيىدزادىلەرمۇ بار ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن 4000 ھاپىز ئۆتتى. ئۇلار ئۇرۇش ۋاقتىدا غەزەل ئوقۇشاتتى. ئۇلارغا كۆشۈكتىن ئۆي راسلاپ تۆگىلەرگە جايلاپ بېرىشكەنىدى. جەڭ قىزىغان چاغدا تەمبۈرلىرىنى چېلىپ نەغمە بىلەن ئىمام ھۈسەن، ئىمام ھەسەن مەرىسىيەلىرىنى ئوقۇشاتتى. لەشكەرلەر ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرىغا مەستى ـ مۇستەغرەق بولۇپ ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا جەڭگە كىرىشەتتى.

شۇ كۈنى تەييارلانغان قوشۇنلار شان ـ شەۋكەت ۋە ھەشەمەت بىلەن كۈرەكتىن ئۆتتى. ئاندىن جەڭگە مېڭىشتى. ئەمىر تېمۈرمۇ قوشۇن بىلەن بىرگە چىقىپ، ئۇلار بىلەن خوشلاشتى. ئۇلۇغ بەگكە قاراپ:

— سېنى ياراتقان ئىگەمگە تاپشۇردۇم، — دەپ دۇئا قىلىپ قايتتى.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن رۇم سىپاھلىرىنىڭ بازگاھلىرىغا يېقىنلاشتى. ئۇلۇغ بەگ بىرىنجى جاسۇسلۇق قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارقىسىغا ئەۋەتتى. ئۇلۇغ بەگ كېچىسى بىر توپ ئەسكەرگە باشتىن - ئاياغ ئاپئاق كىيىم كىيگۈزدى. بەشىغا ئاق سەللە ئورىتىپ، پەشلەرنى ئۈزۈن قويدۇرۇپ، تېمۇر-تاشنىڭ ئالدىغا ئىلگىرىرەك ماڭدۇردى، يەنە 4000 كىشى كېچىلەپ خەندەك قازدى. شۇ چاغلاردا تېمۇر تاشنىڭ قوشۇنلىرى ياۋ كەلگىنىدىن خەۋەرسىز ئىدى ۋە قالايمىقان تارقىلىشىپ تەييارلىقسىز تۇرغانىدى.

ئۇلۇغ بەگ قوشۇنلىرى شۇ كېچىسى بىردىنلا كاناي، سۇناي، داقا - دۇمباقلىرىنى چېلىپ جەڭنى باشلىدى. رۇم سىپاھلىرى ھودۇقۇشقان ھالدا گاڭگىراپ كېتىپ بىر - بىرىنى قىرغىن قىلىشقا باشلىدى. ئۇلۇغ بەگنىڭ ئاق كىيىملىك جەڭچىلىرى:

— ئەي رۇم سىپاھلىرى، ئاگاھ بولۇڭلار! بىز غايىب كىشىلەرمىز. ئەمىر تېمۇرنىڭ قوشۇنىغا مەدەت بېرىش ئۈچۈن كەلدۇق، — دەپ ۋارقىرىغانلىرىچە جەڭگە كىرىشىپ كەتتى. تېمۇر تاش بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەيران قالغانىدى. شۇ چاغ قۇياش ئەمرى ئاسمان مەيدانىدا جىلۋىلەنىدى. ۋەزىر مەيدانغا كۆز سېلىپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ 40 مىڭدىن ئارتۇقراق ئىكەنلىكىنى پەم ئەتتى ۋە ئەتراپلارغا خەندەكلەرنىڭ كولانغانلىقىنى كۆردى. «بىر كېچىدىلا شۇنچىلا يەرگە خەندەك كولاپ بوپتۇغۇ!» دەپ ئويلاپ قالدى تېمۇر تاش. يەنە ئۇلۇغ بەگ تەرەپتىن 40 مىڭ ھاپىز تەگبىر ئېيتىشتى. رۇم قوشۇنلىرىدىن بىر جەڭچى ھەيران بولۇپ، ھاپىزلاردىن:

— سىز كىملەر بولىسىزلەر؟ — دەپ سورىدى. ئۇلار-
دىن بىرى:
— غايىب كىشىلەردۇرمىز، — دەپ جاۋاب بەردى. تېمۇر-
تاش:
— بىزدىن نېمە گۇناھ ئۆتۈپتۇ؟ سىلەر غايىب كىشىلەر
ئەجەب موغۇللارغا ياردەم قىلىشقا كېلىپ قاپسىلەرغۇ؟ — دەپ
سوربىغانىدى، ئۇلار يەنە:
— سىلەر زالىم ئىكەنسىلەر، شۇڭا بىز ئۆزىبىكلەرگە مەدەت
بەرگىلى كەلدۇق، — دەپ جاۋاب بەردى. تېمۇر تاش شۇئان:
— ئۇلارغا ئوق ئېتىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى. رۇم
سىپاھلىرى بىردىنلا ھۇجۇمغا ئۆتۈشتى. ئۇلۇغ بەگمۇ كانـاي
چېلىپ ئۇرۇشقا كىرىشكە بۇيرۇق بەردى. ھاپىزلار مەرىسىيە ئو-
قۇشماقتا ئىدى. جەڭ ئوچ كېچە - كۈندۈز داۋاملاشتى. تۆ-
تىنچى كۈنى رۇم ئەسكەرلىرى ئۇلۇغ بەگ قوشۇنلىرىنى دائىرە
قىلىپ قورشۇالغانىدى.
ئۇلۇغ بەگ شۇ ئان تېمۇر تاشقا بىر پارچە نامە يېزىپ،
بىر باتۇر كىشىنى تاپتى ۋە ئۇنىڭغا: «ئەگەر بۇ نامىنى تېمۇر
تاشقا ساق - سالامەت يەتكۈزەلسەڭ ھايات بولىسالڭ ساڭا، ئۆ-
لۈپ كەتسەڭ بالىلىرىڭغا يېتىپ يېگۈدەك پۇل - دۇنيا بېرىمەن»
دەپ ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. بۇ ئادەم خەندەكتىن ئۆتۈپ نامىنى
تېمۇر تاشنىڭ تولىغا تاپشۇردى. تېمۇر تاش ئېچىپ ئوقۇۋىدى،
ئۇنىڭدا: «ئەي تېمۇر تاش ۋەزىر، خەۋەردار بولۇپ قال، بىز
غايىب كىشىلەردىندۇرمىز. ئەمىر تېمۇرگە مەدەت بېرىش ئۈچۈن
كەلگەنىدۇق. ئەگەر ئىتائەت قىلمىساڭ، ئەتە بېشىڭدا كۆرۈسەنكى،
بىز قارلىغاچ ئەسكەرلەرنى ئەۋەتىمىز. ئەسىھابىلەرنىڭ ئۇرۇشىدا
غايىبلارنىڭ ياردەم بەرگەنلىكىنى ئاڭلىغانسەن» دېيىلگەنىدى.
بۇنى ئاڭلاپ ۋەزىر كۈلۈپ كەتتى - دە، ئەلچىگە:

— راستكنى ئېيت! — دېدى ـ ده، ئۇنى قېيىن ـ قېستاق قىلدى. ئەلچى زادى سۆزلىگىلى ئۇنىمىدى. ئاخىرى ئۇنى قىنىپ ئاپ ئۆلتۈردى.

شۇ كېچىسى ئۇلۇغ بەگنىڭ قوشۇنلىرى زىكرى ـ جەھرە يەنى باشلىۋەتتى. ئۇلارنىڭ قىلغان زىكرىگە يەر ـ ئاسمان لەرزە زىگە كەلدى. بۇ ئىشلار رۇم قوشۇنلىرىنىڭ كۆڭلىگە قورقۇنچ پەيدا قىلدى. ئۇلۇغ بەگنىڭ قوشۇنى ھايۋانلارنىڭ تەگسىز ئېيىق ئىشلىرى بىلەن تەڭلا تۆت تەرەپتىن تۇغ ـ ئەلەملەرنى لەپىلدىتىپ، رۇم قوشۇنلىرىغا قارشى ھۇجۇم باشلىدى. بۇلار كېچىچە جەڭ قىلىشتى. كېچە ئۆتۈپ تاڭغا ئۇلاشتى. شۇ چاغدا تېمۇر تاشنىڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئۇلۇغ بەگ قوشۇنلىرىنىڭ ئارىلىقى 40 قەدەمچە قالغانىدى. تېمۇر تاش قارىۋىدى، ھىلىقى «ئالا يېپ كىشىلەرمىز» دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى جەڭ قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. تېمۇر تاش شۇئان سىپاھلىرىنى چاقىرىپ:

— ئۇلاردىن قورقماڭلار! بۇ يالغانچىلارنى يوق قىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى. بۇيرۇق ئالغان رۇم قوشۇنلىرى ئىككى تەرەپتىن ئات قويۇپ قورشاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى. ئىككى قوشۇن قىزىق جەڭ قىلىۋاتقاندا، ئۇلۇغ بەگ ساندۇقلاردىكى قارىلىغاچلارنى قويۇپ بەرگىلىدى، رۇم ئەسكەرلىرى قارىلىغاچلارنىڭ ئاسمان يۈزىنى قارايتىپ چېكەتكىسىدەك بېسىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشتى. شۇ چاغلار قىش ۋاقتى ئىدى. كۆرگەنلەر كۆرمىگەنلەرگە كۆرسىتىشتى، رۇم قوشۇنلىرى ۋەھىمىگە چۈشۈپ قېچىشقا باشلىدى. ئۇلۇغ بەگنىڭ قوشۇنلىرى ئارقىسىدىن قوغلاپ رۇمىلەرنىڭ قېنىنى چېچىشقا باشلىدى. ئاخىرىدا ۋەزىرى ئەزەم تېمۇر تاشمۇ تاقەت قىلالماي قاچتى. لېكىن ئېتىنى پاتقاققا پېتىپ قېلىۋىدى، ئۇلۇغ بەگنىڭ ئادەملىرى ئۇنى تۇتۇۋالدى. رۇم قوشۇنلىرى قېچىپ، بەزىلىرى سۇاس شەھىرىگە

ۋە بەزىلىرى ئەتراپتىكى پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىگە يوشۇرۇنۇۋالدى. ئۇلۇغ بەگنىڭ قوشۇنلىرى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قەدەمـمـۇ قەدەم قوغلاپ يۈرۈپ كۆپلىرىنى ئۆلتۈردى ۋە ئوردىغا يېقىنلاشتى.

شۇ كۈنى ئۇلۇغ بەگ غەلىبە بىلەن ئوردىغا كىرىپ تەخت ئۈستىدە قارار قىلدى. ۋەزىر تېمۈر تاشنى باغلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇلۇغ بەگ دەرھال ۋەزىرنىڭ قوللىرىنى يەشـتۈردى، ناھايىتى ئىززەت ـ ھۆرمەت كۆرسەتتى. ئاندىن ئىشغا لىيەتنامىسىنى يېزىپ، ۋەزىر بىلەن قوشۇپ ئالاتاغ باغرىغا ئەۋەتتى.

ئەمىر تېمۈر:

ـــ ئەي تېمۈر تاش، ھېچ چۈشىنەلمىدىم. قەيسەرنىڭ كۆڭلىگە قانداق ئويلار كەچتى؟ ئۇ مېنىڭ ئەسكەرلىرىمنى كۆرمەگەن، شۇڭا خاتا ئويغا كەپتۇ؟ ـــ دېدى.

ئەمىر تېمۈرنىڭ بۈيرۇقى بىلەن تەختنى تاغنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ چىقتى. خىزمەتكارلار ئەتراپنى سۈپۈرۈپ ـ تازىلاپ، چېدىر ـ باركاھلارنى تىكىشتى. ساھىبقىران تېمۈر تاش بىلەن بۇ يەرگە چىقىپ ئولتۇردى ـ دە، پۈتۈن قوشۇنلىرىنى كۆرەكتىن ئۆتكۈزۈشكە بۈيرۇدى.

ئىران، تۇران، تۈركىستان، ھىندىستان، ئۆزبېك، قىپچاق، قىرغىز، قازاق، ئورۇس، قالماق قاتارلىق ئەللەردىن كەلگەن قوشۇنلار ئۆز خىلى ـــ توپى بىلەن ئۆز بەگلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە كۆرەكتىن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدى.

ـــ ئالدى بىلەن بىر توپ ئەسكەر ئۆتتى، بۇلارنىڭ سانى 20 مىڭ ئىدى. ئۇلار ئوقيالىرىنى يېنىغا ئاسقانىدى. ئۇلارغا چوكۇر ئاتقا مىنگەن، قىزىل كىيىم كىيگەن بىر يىگىت يېنىغا تۆت ئوغلىنى ئالغان ھالدا باش بولۇپ كېلەتتى. ئۇ يىگىت:

ئىلاھا دەۋلىتىڭنى ھەق مۇيەسسەر ئەيلەسۇن جانىم،
مەدەت ھالىڭگە دائىم ئەۋلىيالار ئەيلەسۇن جانىم.
كۆزۈم كۆز گۈسكە كەنتۇردىكى چۈن ئەكسى زىباسەن،
تاماشايى گۈلستانى بۇ مەنزەر ئەيلەسۇن جانىم.

دەپ غەزەل ئوقۇپ كېلىپ، ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئاتتىن چۈشۈپ سالام بەردى ۋە يەنە بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

سولتانى جەھان پەناھ ئىقلىمى جەھان،
ئىسكەندەر سانى ۋە ئەي خاقانى زامان.
خىزمەت كەمىرىن بەلگە توقۇپ باغلاپمىز،
نى ئىشنى قىلدەپ بەرسىگىز پەرمان.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا مۇكاپاتلارنى بەردى. تېمۇر تاش ئاناق ۋەزىردىن:

— بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟ — دەپ سورىغاندى. ئاناق:

— ساھىبقىرانىڭ ئوغلى سۇلتانشاھ تۇرىدۇر. ئىراققا خان قىلىپ بەلگىلىگەن، — دەپ جاۋاب بەردى، مەككە ـ مەدىنىدىن تارتىپ ئەرەب ئېلى ئۇنىڭغا قارىغانلىقتىن ئىككى 20 مىڭ كىشىلىك تۇغ مىنگەن ئەرەب قوشۇنلىرىمۇ بىرگە ئوتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن قارا بايراق بىلەن 12 مىڭ كىشىلىك قوشۇن ئوتتى. بۇ يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى ساۋۇت كىيگەن بولۇپ، قولاقلىرىدا ھالقىلىرى بار ئىدى. بۇلار قولىدا قىلىچنى يالىڭاچلىغان ھالدا سەپ تارتىپ، ئاتلىرىنى ئويناقشىتىپ مېڭىشماقتا ئىدى، ئولارنى ئوزۇن ساقال، قىزىل يۈزلۈك يىگىت باشلاپ ماڭغانىدى. يىگىتمۇ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىغا كەلگەندە دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ تەزىم قىلىپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

ئەي ۋالىدە ئەزىزىم باشىم ئۈزرە تاج،
ئەرزىمۇ سىزە جانىمى قىلسامدە خىراج.
قول دەرگاھىڭە مىسرى ئەزىزى چىن خاقانى،
دەۋلەت ساڭا كىم، دەۋلىتىڭگە بولدى رىۋاج.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغىمۇ مۇكاپاتلارنى بەردى. تېمۇر تاش ئاناقتىن:

— بۇ كىم بولدۇ؟ — دەپ سورىۋىدى، ئاناق:

— بۇ جان پىداكار مەرد يىگىت مىرزا شاھرۇخ تۆرە بولدۇ. — دەپ جاۋاب بەردى.

ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە بىر نەۋقىران يىگىت چىقىپ كەلدى. ئۇ پىنىلگە مىنگەنىدى. ئارقىسىدىن 1700 باتۇر مۇھاپىزەت قىلىپ، 300 زەمبىرەكنى ھارۋىغا بېسىپ ۋە كالىلارغا سۆرىتىپ كېلەتتى. ئۇ يىگىت پىل ئۈستىدىلا ئەمىر تېمۇرگە سالام قىلدى ۋە بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

ئەي بابا دەۋلەت سىز بولسۇن دەۋام،
شاھلار خىزمىتىدە چۈن بولسۇن غۇلام.
ھېچكىم يوقتۇر مۇخالىپ بولماقە،
سىزگەدۇر دوستلار دۇئادە سۇبھى — شام.

— بۇ كىم؟ — دىدى، — تېمۇر تاش.

— بۇمۇ جان پىداكار مەرد، ھىندىستانىڭ ۋالىسى. ئىسمى سۇلتان مۇھەممەت تۆرە. ئەمىر تېمۇرنىڭ نەۋرىسى بولدۇ. — دىدى ئاناق ۋەزىر.

ئارقىدىن يەنە بىر يىگىت چىقىپ كەلدى. ئۇ پۈتۈنلەي ئاپئاق كىيىنگەنىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا 4000 ئۆلما —

بۇزۇلا، ئۇلارغا ھەمدەم بولۇپ خوجا ئوبۇللەينن سەمەر قەندى، سەمەرقەندى مەۋلانە ئېلى قوشچى، مىرسىيىت شىرىپ جۇرجانى، مەۋلانە شەرەف يەزدىلەر كەلمەكتە ئىدى، ھېلىقى يىگىت ئاتتىن چۈشۈپ ئەمىر تېمۇرگە سالام بەردى ـ دە، بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

سېنمىكىن ئىچرا يەھرەۋەر ئەھلى ئۆلۈم،
تالىيمگە تەربىيەت ئەيلەر ئۇجۇم.
خەنزەتىگدە قۇل ئىرۇر بەگلەر بارى،
كىم بولدى ساڭا، بولدى كىم.

ئەمىر تېمۇر ئۇنىمۇ مۇكاپاتلىدى. ئاناق تونۇشتۇرغۇچىلا تېمۇر تاش:

ـ بۇنى ياخشى بىلىمەن، ئۇلۇغ بەگ تۆرە شۇغۇ؟ ـ دېدى.

يەنە بىر توپ ئەسكەر ئۆتتى. ئۇلاردا قىلىچ بىلەن نەيزە دەن باشقا قورال يوق ئىدى. ئۇلارنىڭ باشلىقى ئۆمەر شەيخ تۆرىنىڭ ئوغلى رۇستەم بەگ بىلەن ئىسكەندەر بەگ ئىدى. ئارقىدىن يەنە قارا تورۇق ئات مىنگەن بىر يىگىت ئەمىر تېمۇرگە دۇئا ۋە تەزىم قىلىپ ئۆتتى. ئاناق ئۇنى تېمۇر تاشقا تونۇشتۇرۇپ:

ـ بۇ يىگىتلەرنىڭ ئېتى باي قارا بولىدۇ، ئۆمەر شەيخ تۆرىنىڭ ئوغلى، ئۇ مازاندىرانغا ھاكىم، ـ دېدى. ئارقىدىن ئەمىر مىتراپ ئىبنى ئەمىر چاكۇ بارلاس لەشكەرلىرى بىلەن ئۆتتى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئاتلىرىنى ئويىنىتىپ يەنە بىر توپ يېتىپ كەلدى، بۇلارنىڭ باشلىقى ئەمىر بايىز جالايىر ئىدى. ئەمىر يادگار ئارلاتمۇ لەشكەرلىرى بىلەن ئۆتتى. يەنە بىر توپ لەشكەرلەر چىقىپ كەلدى. ئۇلار 40 مىڭدىن ئارتۇقراق بولۇپ، ھەممىسى دۇمبىسىگە يۈك ئارتىۋالغانىدى، تۆگىلىرى بولۇپ قۇل

لىرىدا مىلتىق تۇتۇشقانىدى. 12 مىڭدەك قىزىل يۇڭلۇق تۆگىگە يۈك، 300 پىلغا ساندۇق ئارتىلغانىدى. ئاناق ۋەزىر.

— بۇلار ساھىبقىران چىققان قەبىلىنىڭ قۇشاسىرى - كوراگانىلاردۇر، بۇلار ئەمىر تېمۇرنىڭ خەزىنىدارلىرى، — دەپ تونۇشتۇردى.

شۇچاغ يەنە بىر قائىپە پەيدا بولدى. ھەممىنىڭ بېشىدا چېچى بار ئىدى. بۇلار كىيىملىرى قارا، مىلتىق ئېسىشقان، قارا چىراي ئادەملەر ئىدى، ئاناق:

— بۇلار قارا كىيىملىك كاپىرلار، ھىندىستاندىن ساھىب قىرانغا مەدەت بېرىش ئۈچۈن كەلگەن، — دەپ تونۇشتۇردى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىر توپ لەشكەر ئۆتتى. ئۇلارنىڭ چىرايلىرىمۇ، بېشىدىكى چاچلىرىمۇ سېرىق، كىيىملىرى قىسقا ئىدى. باشلىرىدا شەپكە، بوينىدا چىلىچايانلار بار ئىدى. مۇرىسىگە مىلتىق ئاسقان، ساقال - بۇرۇتلىرى ئاغزىلىرىنى قاپلىغان بولۇپ، بايراقلىرىغا سۈرەتلەر نەقىشلەنگەنىدى.

— بۇ، — دېدى ئاناق ۋەزىر تېمۇر تاشقا تونۇشتۇرۇپ، — ئورۇس لەشكەرلىرى.

شۇنداق قىلىپ بىركۈن كەچكىچە قوشۇنلار كۆرەكتىن ئۆتۈشتى.

ساھىبقىران تېمۇر تاشنىڭ كۆزىدە قوشۇنلىرىنى كۆرەكتىن ئۆتكۈزۈپ بولغاندىن كېيىن:

— لەشكەرلىرىمىز ۋە باتۇرلىرىمىزنىڭ شان - شەۋكىتىنى كۆردىڭىز، ئەمدى قايتىپ بېرىپ كۆرگەنلىرىڭىزنى قەيسەرگە مەلۇم قىلىڭ! — دېدى تېمۇر تاشقا ۋە ئۇنىڭغا ئېسىل كىيىم - كېچەكلەرنى سوۋغا قىلىپ يولغا سالدى.

تېمۇر تاش بۇندا ئەرتىپلىك، شان - شەۋكەتلىك قوشۇننى زادى كۆرمىگەچكە ھەيران قالغانىدى. شۇڭا قەيسەر

رۇمنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، كۆرگەنلىرىنى بىر - بىر بايان قىلىپ، ئەمىر تېمۇرنى ۋە ئۇنىڭ شان - شەۋكىتىنى ماختاپ كەتتى. قەيسەرنىڭ ۋەزىرىگە غەزىپى كەلدى - دە، ئۇنى زىندانغا سالدى. ئۆزى ئەمىر تېمۇر بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا تەييارلاندى.

ساھىبقىران سۆزىنى قەلەمگە ئالغاندىن كېيىن، ئانگۇرىيە شەھىرىگە قاراپ يۈزلەندى.

ساھىبقىراننىڭ رۇم سۇلتانى بايىزىد بىلەن ئۇرۇشقانلىقى

تارىخ ئەربابلىرى شۇنداق رىۋايەت قىلغانكى، يەلدىرىم بايىزىد بىر كۈنى پۈتكۈل رۇم ئېلىنىڭ بەگلىرىنى چىللاپ، ئۇلار بىلەن كېڭەش ئۆتكۈزدى. پازىللاردىن بىرى قەيسەرگە:

— ئەي سۇلتان ئەپەندىم، ئەمىر تېمۇرمۇ سىزدەك بىر خەلىپە مۇسۇلمانكەن، «ئەسسالاتۇ خەيرە» دېگەن ھەدىسنىڭ مەزمۇنىغا ئەمەل قىلىڭىز، — دەپ تەكلىپ قىلىپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

دوست ئىزلەرسەن غەمنى ئويغارنى سەن ئويلىغىل،
قول ئۇزارتساڭ دەردى زەخمىنى خارنى سەن ئويلىغىل.
نالىنى مەزلۇملار زالىم كۆڭۈلنى چاك ئېتەر،
قوي سەتەمنى ھەرددل ئەفكارنى سەن ئويلىغىل.
كىمنى باردۇر جەبرى ئىشى زۇلۇم - سەتەم قىلماق ئاڭا،
ئەلگە كۆپ ئاچچىقنى قوي قەھھارنى سەن ئويلىغىل.
ئەي بېگىم يەكباره ھەر ئىش ساڭا سەن مەيىل ئەيلىمە،
كىم جاپا جۇي ئول كۆڭۈل ئازارىنى سەن ئويلىغىل.

زال دۇنيادىن كۆپ كىشىنى قىلدىرەسۋايى جاھان،
بەلكى مەھلىك دۇر بارى بۇ كارنى سەن ئويلىغىل.

لېكىن بۇ مەسلىھەتلەر قەيسەرنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. بەلكى ئاچچىقى ئۆرلەپ ۋە غەزىپى كېلىپ جەڭ قىلىشقا قارار قىلدى. يەلىد رۇم سۇلتان پەرەڭلىرىنىڭ كۆپلىگەن يۇرتلىرىنى بويسۇندۇرغانىدى. قۇنسىيە، قوسشەنتەنە، قوقان، ئىستامبۇل، مىدمىلىيە، ئاق ساراي، ئارزىدۇم ۋە باشقا شەھەرلەرنى ئۆزىگە بېقىندۇرغانىدى. سۇلتاننىڭ ئالدىدا ۋەزىر - ۋۇزرەلەر ھازىر ئىدى. سۇلتان مىرزىلىرىغا:

— ئەمىر تېمۇرگە نامە يازغىن! — دەپ بۇيرۇدى. نامە تەييار بولغاندىن كېيىن قەسىد ئارقىلىق ساھىبقىرانغا ماڭدۇردى.

ساھىبقىران نامىنى ئوقۇپ كۆرسە مۇنداق يېزىلغانىدى:

ئەي ئەمىر تېمۇر، ئۆزۈڭنى تېخى ساھىبقىران ئاتىۋاپسەن. ئادەملەرنى ئۆزۈڭگە ئىتائەت قىلدۇرۇپسەن. ئەتە ئۆگۈن قاراپ باق، ئىككىمىز جەڭ مەيدانىدا مەردانىلىقىمىزنى بىر - بىرىمىزگە كۆرسىتەيلى. باشقىلارنى تەشۋىشكە سالمايلى.

ئەمىر تېمۇر بۇ سۆزنى ئاڭلاپ تولىمۇ سۆيۈندى ۋە ئەلچىگە:

— قەيسەر نېمىگە مىنىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ھەبەشلەر سوۋغا قىلغان ئاق پىلى بار، شۇنى مىنىپ ئۇرۇشقا چىقىدۇ، — دېدى ئەلچى. ئاندىن ئەمىر تېمۇر نامىنىڭ جاۋابىنى يېزىپ ئەلچىگە تۇتقۇزدى ۋە ئەمىر بايىز جالايىرنى ھەمراھ قىلىپ قايتۇردى. نامىدە: «ئەي قەيسەر، بىزنىڭ مۇنەججىملەر 40 كۈن ۋاقىت تىلەيدۇ، شۇنىڭدىن كېيىن خۇدا بۇيرۇسا مەيدانغا كېلىپ ئېلىشقايمىز» دېيىلگەنىدى. قەي-

سەر خەۋەر تېپىپ كۆلگەن ھالدا: «ئەمىر تېمۇر قورقۇپتۇ - دە!» دەپ قويدى.

ساھىبقىران بۇ يەردە دەرھال ئىشقا كىرىشتى. چاناقچىلارنى كەلتۈرۈپ لايدىن پىلىنىك ھەيكىلىنى ياساتقۇزدى. قۇرۇغاندىن كېيىن 40 كۈنگىچە بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ ھەشەم ئالدى. ھەر كۈنىدە ئۇنىڭغا بىرئازدىن لاي قوشۇپ ئېغىرلىقىنى ئاشۇردى. ئاخىرىدا ھەقىقىي پىل ئېغىرلىقىدەك بولغاندا ئۇنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ 1000 گەزلىك دائىرىنى ئۈچ نۆۋەت ئايلاندۇرۇپ جايىغا قويىدىغان بولدى.

قىرىقىنچى كۈنى ئەمىر تېمۇر جەڭگە ناغرا چالدۇردى، كانايچى - ناغرىچىلارنىڭ سانى 1700 ئىدى. يەلىد رۇم سۇلتان بايىز ئاڭلاپ:

— بۇ نېمە غوۋغا، نېمە سادا؟ — دەپ سورىۋىدى، يېنىدىكىلەر:

— ئەمىر تېمۇرنىڭ ئەسكەرلىرى يېتىپ كەپتۇ، — دەپ خەۋەر بەردى. بۇ كۈن ئۇلارنى كەتتى.

ئەتىسى قۇياش كۆتۈرۈلۈپ، ھەر تەرەپ مەيدانلارنى زىننەتلەپ تەرتىپلىك سەپ تۈزۈشتى، جەڭ دۇمباقلىرىنى ياڭراتتى. بۇ ئۇرۇشتىكى لەشكەرلەرنىڭ ھالەتلىرىنى ماختاپ، خوجا ئابدۇللا ھاتىپى بۇ غەزەللەرنى يازغانىدى:

ئول سەپ پەرەگۇ رۇمى،
بۇ سەپتە ئۇزىبىكلەر.
تەرتىپ بىلەن ياراغىن،
ئەيلەپ ئۇزىگە...
دېگىزدەك بولسا جۇشى،
كېتەكەيكىم ئەقىل ھوشى.

ئالەم تۇتۇپ خۇرۇشى،
جەڭ مەيدانىدا يەكسەر.
ئۆزبېكتە كۆپ بەھادىر،
مەيدانىدا ئېردى ھازىر.
كىم كۆردى ئەقىل ... چىر،
بولغايكى يەنە تىترەر.
رۇم ئېردى كۆپ ھۇنەرمەند،
بىر ـ بىرىدىن نەچە چەند.
ئۆزبېكنى قىلماقە بەند،
ئېرد سپاھ جەراجەر.
ئىكوده تۈرك بالاسى،
ئىكونىڭ ماجەراسى.
گويا ئىنى ـ ئاغاسى،
ۋاريسلىغىن تالاشەر.

ساھىبقىران ئاق كىيىم كىيىپ ۋە ئاق سەللە يۆگەپ، پەشمە رەنى قىستۇرۇپ، مىسۋاكلىرىنى سەللىسىنىڭ ئۈستىگە سانجىپ، قۇرئانىنى ئېسىپ، كەمىرىگە ئىسپاھان قىلىچىنى ئاستى ۋە جەڭ مەيدانىدا ھازىر بولدى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ئالدىدا سۇلتان مەھ مۇد بىلەن شاھرۇخ تۆرە جەڭگە تەييار بولۇپ تۇرۇشقانىدى.

قەيسەر رۇم ھېسابسىز قوشۇن باشلاپ كېلىشكە باشلىدى، قەيسەر قارا كىيىم كىيىپ پىلغا مىنگەنىدى. ئەتراپتىكى بەگلەر ئەسكىرى كىيىملىرى قارا ئىدى. قەيسەر ئەركان دۆلتى بىلەن كېلىپ ئەمىر تېمۇرگە قارىمۇ قارشى تۇردى. ئۇنىڭ شان ـ شەۋكىتى ھەققىدە خوجا ئابدۇللا ھاتىپى بۇ غەزەلنى يازغانىدى:

ئۇشۇل قەيسەرىكىم ئېستى يەلدەرەم،

ئانى شەۋكەتى چۈن كىيومەرس جەم.
يەنە ئەسكەرى مسلمي دەريايى نىل،
ئاشاردى ـ تاشاردى چۈنان ئېردى سېل.
پەلەككە يېتەردى غولاغوللارى،
يۈرمەكتە، تۇرماقتە بىردەك بارى.
چېلىپ كاناي ۋە بارابان نەغمىلەر،
ۋە خۇش تويۇر ئېردى دۇشخەگەر.
كۆرۈك ئىككى لەشكەرمۇقابىل بولۇپ،
رۇم ئۆزىبەككە ئۇشبۇ مەيدان تولۇپ.
ئەمىر كۆردى قەيسەرنى ھەم كۆردى ئول،
ئىككى نەسلدە يافەستىن ئوغۇل.
ئىكو بىر ـ بىرىنى تالاشلار قىلۇر،
تالاشماقنى ھەر كۈندە باشلار قىلۇر.

قەيسەر پىل ئۈستىگە تەختىنى قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، بايرىقىنى لەپىلدىتىپ، قولىغا نەيزە ئالغان ھالدا مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ئۇرۇشقا ئادەم چاقىردى.

شۇ چاغ ئەمىر تېمۇر ئاناققا ئىشارەت قىلىۋىدى، ئۇ دەرھال ئاتنى ئېگەرلەپ ئەمىر تېمۇرگە كەلتۇرۇپ تۇتتى. ئەمىر تېمۇر بېرىپ قەيسەرنىڭ يولىنى توستى. قەيسەر:

— ئەي موغۇل كىمسەن؟ — دەپ سورىۋىدى، ئەمىر تېمۇر ئۆزىنى تونۇشتۇردى. قەيسەر نەيزە ئۇردى. ئەمىر تېمۇر ئاتقا بىر قامچا ئۇرۇپ ئۇنىڭغا يۈگۈردى. ئات ئۇركۈپ ماڭمىدى. ئەمىر تېمۇر سەكرەپ ئاتتىن چۈشۈپ پىلنىڭ ئاستىغا كىرىپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈردى ـ دە، 500 قەدەم يەرگىچە ئېلىپ باردى. رۇمىلەردىن چۇقان كۆتۈرۈلدى. قەيسەر قورقۇپ كېتىپ پىلدىن ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە، سەپ ئىچىگە قاراپ قاچتى. ئەـ

ممر تېمۇر پىلنى يەرگە شۇنداق ئۇردى، پىلنىڭ سۆڭەكلىرى چۇل - چۇل بولۇپ كەتتى. ئىككى تەرەپ لەشكەرلىرى بىر - بىرىگە قارشى ئات قويۇشتى. ئەمىر تېمۇر ئېتىغا مىنىپ جەڭگە قارىماي خەلىج دېڭىزىغا قاراپ يول ئالدى.

مەيدان ئىچىدە ئىككى قوشۇن بىر - بىرى بىلەن شۇنداق قاتتىق ئېلىشتىكى، خوجا ئايدۇللا ھاتىپى ئۇنىڭ شەنىگە مۇنۇ غەزەلنى يازغانىدى:

ئۇرۇش بولدى ئول كۈن ھەددىدىن ئېشىپ،
ئۇراردى بىر - بىرىدىن ئانچە تالشىپ.
بۇزاردى بىر - بىرىنىڭ سەپلىرىنى،
ئايرىپ تاشلاپ نەچچەلىگەن جۇپلىرىنى.
ئۇرار ئېردى بىر - بىرىنىڭ دۈمبىسىگە،
كېتەر ئېردى «ئانا» دەپ ئوڭدىسىگە.
قىلىچ بىر - بىرلىرىنى پارە - پارە،
يېشىلىپ كاللىدىن نەچچە مۇنارە.
كېلىچ بىر - بىرىگە يەنە يېنىشىپ،
ئۇراردى بىر - بىرىنى ئەقىل شاشىپ.
قىلىچ بىر - بىرلىرىگە ئاندا قوشۇن،
ئاقاردى قان بولۇپ مانەند جەيخۇن.
ئۆلۈكلەر بولدى ئۇندا دەستە - دەستە،
چۈخارمان بولدىلەر يوپىرى - پەستە.

قەيسەر ئېنگىز يەرگە چىقىپ سپاھلىرىنىڭ تارقىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. ئۇ غەيرىتىگە كەلگىنىچە يەنە ئاتقا مىنىپ، بايرىقىنى جىلۋىگە كەلتۈرۈپ جەڭگە كىردى. يەنە قاتتىق جەڭ باشلاندى. شۇ كۈنى ئەتىدىن ئاخشامغىچە جەڭ قىلىشتى. ئاخىرى ئۆزبېكلەر غالىب بولۇپ، رۇسلار قاچتى.

ئۆزبېكلەر قىرغىنى ھەددىدىن ئېشىپ،

تاپ كېلەلمەي رۇسلار ئەقلى شاشىپ،
قاچماقتا يۈز قويدىلەر ئول تۈركلەر،
بارچىسىدىن كەتتى ئابرۇي - كۆركلەر.
كۆردى قەيسەر كۆپ باتۇر ئۆز بېكىن،
تۇلكىگە ئارسلان ئۆزىنى ئۇرماغىن.
ياكى قاپلان بۆرىگە ئۇرغاي ئۆزىن،
ئەندە قەيسەر قاچماقتا قويدى يۈزىن.
بۇ جاھان رەسمىي بىرۇگە گەر نەزەر،
بەرسە بەرگەي ئۇ ھەم بىرۇگە خەتەر.

قەيسەر شۇ كۈنى زەربە يەپ ئانگۈرىيىدىن قېچىپ ئىستام بۇلغا كېلىۋالدى. بايرىقى بىلەن تاجى چۈشۈپ قالغانىدى. باي راقنى شاھرۇخ تۆرە، تاجنى باي قارا تۆرە تېپىۋالدى. شۇنداق قىلىپ شۇ كۈنى شەھەرگە ئات قويۇپ ئانگۈرىيىنى ئىشغال قىلىشتى.

ئەمدى سۆزنى ساھىبقىراندىن ئاڭلايلى:

ئەمىر تېمۇر جەڭدىن چىقىپ قازارا بىر مەھرەم بىلەن خىلىج دېگىزىنىڭ بويىغا كېلىپ قالدى. قېشىدا مەھرىبىدىن باشقا كىشى يوق ئىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭدىن سۇ تەلەپ قىلدى. مەھرەم بىر قاچىغا سۇ ئەپكېلىۋاتاتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ئېتى ئۇركۈپ كېتىپ دېگىزغا دومىلىدى. ئەمىر تېمۇرمۇ ئات ئۈستىدىن يۇمىلىنىپ سۇغا چۈشۈپ كەتتى. مەھرەم ھەرقانچە قىلىپمۇ ئەمىر تېمۇرنى سۈدىن تارتىۋالالمىدى. بۇ ئىشتىن ھېچ كىشىنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى. مەھرەم كېلىپ بۇ سۆزنى ئاناقنىڭ قۇلىقىغا ئاستا خەۋەر قىلدى. ئاناق ۋەزىرنىڭ ھوشى بېشىدىن ئۇچتى - دە، سىپاھلارغا بىلىندۇرمەي، تەختكە سۇلتان مۇھەممەت ئىبنى مىرزا جاھانگىرنى ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. شۇ چاغ بىر قەلەندەر جانباز:

— ئاناق ۋەزىر نەدە؟ — دەپ كىرىپ كەلدى. كۆرۈشـ كەندىن كېيىن قەلەندەر ۋەزىرگە بىر كىتابنى بەردى. بۇ كىتاب تىكى خەتلەر خوجام‌باھاۋىددىننىڭ خەتلىرى ئىدى. خەتتە: «ئەي ئاناق، قورقما. خۇدا بۇيرۇسا ئەمىر تېمۇر ساق ـ سالامەتتۇر، قايتىپ كېلىدۇ» دېيىلگەنىدى. نەقشىبەند پىرىنىڭ كارامەتلىرى بىلەن ئەمىر تېمۇرنىڭ بالا ـ قازادىن قۇتۇلغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئاناق بۇ قەلەندەرگە جىق ئالتۇن ھەدىيە قىلدى. ئانـ دىن كېيىن ئانگورىيىنىڭ ئىلىنغانلىقى توغرىسىدا تەرەپ ـ تەـ رەپكە جاكا چىقاردى.

ئەمدى سۆزنى ساھىبقىراندىن ئاڭلايلى.

ساھىبقىران دېگىز يۈزىدە غۇلاچ ئېتىپ بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن ناھايىتى قىيىندا قىرغاقتا چىقتى. ئەتراپقا قانچە قۇلاق سالسىمۇ ئادەم تەۋشىنى ئالالمىدى. ئۇ ھېرىپ كەتكەنىدى. بىرـ دەم ئارام ئېلىپ، دېگىز بويىدا ئۇخلاپ قالدى. ئىستامبۇل تەرەپـ تىن كەلگەن ئوچ كىشى ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ بىر موغۇل كىشىنىڭ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆردى.

— كىمەن؟ — دەپ سورىۋىدى. ئەمىر تېمۇر:

— رۇم سېپاھلىرىدىن بولىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى، — ھەمراھلىرىمدىن ئايرىلىپ قېلىپ، بىردەم ئارام ئالدىم، ئەمدى ئىستامبۇلغا بارىمەن.

ئۇلار بۇ گەپكە ئىشەنمەي، ئەمىر تېمۇرنى باغلاپ ئىستامبۇلغا ئېلىپ ماڭدى. بۇ كېچىسى ساھىبقىران نالە ـ زار قىلىپ يىغلىغىنىچە شاھى نەقشىبەند پىرلىرىدىن مەدەت تىلەپ بۇ غەزەلنى ئوقۇدى:

ئايا باھاۋىددىن مەدەت بەرگىل پۈتۈن،
يول ئاداشقانلارغا بولغىن رەھنمۇن.
ئايا پىرىم بۇ يول ئارا بولدۇم غېرىب،

قول ـ ئايا‌غ باغلاقتا، ياتتم سارغميپ.
ئايا پەردم هالىم مېنىڭ بولدى قېيىن،
بىر نەزەر ئەيلەڭ ماڭا ئۇشبۇھەيىن.
ھەر خاتايىم بولسا كەچكىل يا ئىلاھ،
مەن غېرىبنىڭ هالىنى ئەتمە تاباھ.
يا ئىلاھە دوستلىرىڭنىڭ ھۆرمىتى،
زەررە بەرگىل ماڭا سەن ھىممىتى.

شۇ كېچىسى چۈشىگە خوجا باھاۋۇددىن كىردى ـ دە، ئۇ ئەمىر تېمۇرگە:

ـ ئەي ئەمىر تېمۇر ئاقساق، يارالتقۇچىغا سېغىنغىن. بېشىڭدا بىرئاز مۇشەققەت بار، سەۋرى قىل، ـ دەپ غايىب بولدى. ئويغانسا، قول ـ پۇتلىرى يېشىلىپ كەتكەنىدى. هېلىقى ئۇچ كىشى يەنە ئەمىر تېمۇرنى باغلاشقا هەرىكەت قىلدى، ئەمىر تېمۇر ئىلاجسىز ئۇلارنى ئۆلتۈرۈپ، شەهەرگە كىردى. بۇ ئاجايىپ بىر چوڭ شەهەرئىدى، كوچىلاردىكى بىنالار مەرمەر تاش بىلەن قىلىنغانىدى، تاملارغا ۋە ئىشىكلەرگە ئەمىر تېمۇرنىڭ رەسىمى سىزىپ چاپلانغانىدى. ئۇ ئايال مەسچىتىگە كەلدى. ئۇنىڭ تەرىپىنى سۆزلەپ تۇرغۇچىلىق بولمايتتى. ئىشىكنىڭ تۆپىسىگە: «بۇ يەرنى كۆرمىگەن ئادەم جاهان كۆرگەن هېسابلانمايدۇ» دەپ يېزىلغانىدى.

ئىستامبۇلنىڭ بىر تەرىپى دېڭىزغا تۇتاش ئىدى. باشقا تەرەپلىرى تاغ ئىدى. بىر ئادەم ساهىبقىرانغا:

ـ ئەي بوۋا، سېنىڭ رەسىمىڭ ئەمىر تېمۇرگە ئوخشايدىكەنغۇ؟ ـ دېدى. ئەمىر تېمۇر دەرهال سارايغا بارىدى ۋە سارايدىن بىر هۈجرىنى ئېلىپ ياتتى. لېكىن يېنىدا سېتىپ خىراجەت قىلغۇدەك هېچنېمىسى قالمىغانىدى. تاشقىرى چىقاي دېسە كىشىلەرنىڭ هېلىقى رەسىمىلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ تونۇپ قېلىشى

دىن ئەنسىرەيتتى. ئىلاجسىزلىقتىن ھۇجرىدا كېچىچە ئۇخلىيالماي ئىستېغىار قىلىپ چىقتى. كۆزى بىرئاز يۇمۇلۇۋىدى، چۈشىگە يەنە خوجام باھاۋىددىن كىرىپ:

— ئەي ئەمىر تېمۇر، ئەتە خوجا مۇھەممەد پارسا مەجىدىن قايتىدۇ. سېنى تونۇمايدۇ. مۇنۇ ھاسىنى ئۇنىڭغا بەرگىن. بېشىگىدىكى قازايى مۇئەللەق كۆتۈرۈلسە ئەچەپ ئەمەس. ئۆزۈڭگە ھېزى بول! — دەپ غايىب بولدى. ئەتىسى سارايىنىڭ ئىشكى ئالدىغا ساقلىق چاردىغان بىر كىشى كەلدى. ئۇ كىشى ئەمىر تېمۇرنى كۆرۈپ تونۇمىدى. چۈنكى ئەمىر تېمۇر مەھبۇل كىشى ئىدى. ئەمىر تېمۇر خوجام بەرگەن ھاسىنى كۆرسىتىپ بېشىغا تەككۈزگەنىدى، ھېلىقى كىشى دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ ئەمىر تېمۇرگە ئۆزرە ئېيتتى ۋە بىر ھەمىيان ئالتۇن بېرىپ:

— بۇ كېچە ھەزرىتى باھاۋىددىن پىرىڭىزنى چۈشۈمدە كۆردۈم. كېلىڭ، مەن سىزنى ئېلىپ كېتەي، — دېدى. ئەمىر تېمۇر:

— مەنمۇ شۇ ئىشلارنى چۈشۈمدە كۆردۈم، ماڭا «سېنىڭ بېشىڭدا مۇشەققەتلەر كۆپ» دېدى. سىز بۇ يەردە تۇرماڭ، سىزگە مېنىڭ كاساپىتىم تەگمىسۇن يەنە، — دېدى. خوجا ئىلاجسىز قايتىپ كەتتى. ئەمىر تېمۇرنىڭ ھاسىسىنى سارايۇەن كۆرۈپ قالغانىدى. ئۇ:

— بۇ ھاسىدا خاسىيەت بار ئوخشەن. سودىگەرنىڭ بېشىغا ئۇرسا ئالتۇن بېرىدىكەن، دەپ قويدى - دە، پەملەپ تۇرۇپ ھاسىنى ئوغرىلىۋالدى. شۇ كۈنىسودىگەرلەرنى ئۆيىگە چاقىرىپ زىياپەت قىلدى. زىياپەت ئۈستىدە سودىگەرلەرنىڭ بېشىغا ئۇردى. سودىگەرلەر سارايۇەندىن رەنجىپ، قەيسەرگە ئەرز قىلدى. قەيسەر سارايۇەننى چاقىرىپ سوراق قىلدى. سارايۇەن كۆرگەنلىرىنى قەيسەرگە بىر - بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. قەيسەر بىرنەچچە خىزمەتچىنى ھېلىقى سارايغا ئەمىر تېمۇرنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. ئۇلار

كەلگەندە ئەمر تېمۇر نامار ئوقۇۋاتاتتى. ئۇ نامار ئوقۇپ بولۇغاندىن كېيىن خىزمەتچىلەر:

— سېنى قەيسەر چاقىرىۋاتىدۇ! — دېدى. ئەمر تېمۇر ئىلاجسىز قەيسەرنىڭ ئالدىغا باردى. قەيسەر ئۇنى كۆرۈپلا تونۇپ قالدى ۋە:

— سەن ئەمر تېمۇرغۇ؟ — دېگەندى، ئەمر تېمۇر ئۇنىڭ كار قىلدى. ئاخىرى قەسەم قىلىشنى تەلەپ تەلەپ قىلىۋىدى، ئىلاجسىز ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەپ بەردى. قەيسەر دەرھاللا ئەمر تېمۇرنى باغلاپ قويدى. ئۇ:

— ئەي ئەمر تېمۇر ئاقساق، ئۇ كۈنى مېنى پىل بىلەن ئېلىپ قاچقانىدىڭ، بۈگۈن نېمىشقا تالاش قىلمىدىڭ؟ — دەپ سورىدى.

— بۇ جاپالاردىن ماڭا پىرىم خەۋەر بەرگەن. شۇڭا تەقدىرگە بويسۇنۇپ تۇرۇۋاتىمەن، — دەپ جاۋاب بەردى. قەيسەر رۇم ئەمر تېمۇرنى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى. كەينىدىنلا ئۆزىنى تۇتۇۋالدى ـ دە: «سەۋر قىلاي، ئاۋال بۇنىڭ سىياسىتىغا بىر ئامال بىلەن زەربە بېرەي، ھازىر ئۇلار باشلىقىدىن ئايرىلىپ سارىسىمە بولغاندۇر» دېگەنچە، ئەمر تېمۇرنىڭ پۇت ـ قوللىرىغا كويزا ـ كىشەن سېلىپ، 100 قامچا ئۇردى. ئاندىن ئۆكۈزنىڭ تېرىسىگە سېلىپ قاقلىدى. ساھىبقىران ناھايىتى ئازابلاندى. مىدىرلاشقا ھالى قالمىدى. لېكىن ئايۇپ پەيغەمبەردەك چىدام بىلەن سەۋر قىلدى. قەيسەر نۇرغۇن لەشكىرى ئارقىلىق ئەمر تېمۇرنى مۇھاپىزەت قىلماقتا ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ ئىشتىن خاتىرجەم ھالدا خۇشال بولۇپ ئولتۇراتتى. شۇ چاغ «ئەرمەن خانىدىن قەيسەرگە يارەدەم ئۇچۇن 8000 كىشىلىك قوشۇن كېلىۋاتىدۇ» دېگەن خەۋەر كەلدى.

تارىخىي مەلۇماتلاردا يېزىلمىشىچە، ئەرمەن ئەسلى ھود ئەلەيھىسسالامنىڭ قوۋمىدىن ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەرمەن ئىسىملىك بىرى پەيغەمبەرلىك دۇاسى قىلىپ چىققانىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئەۋلادىنى ئەرمەنى دەپ ئاتاشقانمىكەن.

شۇ كۈنى ئەرمەنلەر قەيسەرنىڭ قېشىغا يېتىپ كېلىشتى. ئاندىن قەيسەر بىلەن بىللە ئانگۈرىيەگە ئاتلاندى. جاسۇسلار قەيسەرنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى، ساھىبقىرانغا سالغان ئازابلىرىنى ئەمرتېمۇرنىڭ سىپاھلىرىغا يەتكۈزدى. ئاناق جانپىداكار ئاكىلاپ: «بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى قىلىشقا مەن بارسام، سۇلتان مۇھەممەت تۆرە ھالاك قىلمىسۇن» دەپ قورقاتتى. چۈنكى سۇلتان مۇھەممەت تۆرە ئاناقنىڭ ھەييارلىقىنى ياماق كۆرەتتى. ئاناق ھەممە ئۆزىنىڭ بەگلىرىنى يىغىپ:

— ئوغلۇم خۇمارى بىلەن بىر ئىشنى پىلان قىلدۇق. رۇخسەت بەرسەڭلار، — دېدى.

ھەممەيلەن ماقۇل بولۇشۇپ قوشۇلدى. لېكىن سۇلتان مۇھەممەت تۆرە:

— ئەۋەتمەڭلار. بۇ ئىككى ھەييار ھىيلە بىلەن بىر تەرەپكە قېچىپ كېتىدۇ، — دېدى ۋە بىچارە ئاناق جان پىداكارغا مال - دۇنيادىن ھېچ نەرسە بەرمىدى. ئىلاجسىز ئاتا - بالا يىغلىغىنىچە ئىستامبۇلغا پىيادە يول ئالدى. ئۇلار ئىستامبۇلغا كېلىپ ئاچ قالدى. ئاناق ئەرمەنلەرنىڭ بازاردىن قۇل سېتىپ ئېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ خۇمارىغا:

— ئوغلۇم، مېنى بازاردا ساتقىن، بىر ئىشنى ئويلاپ قويدۇم، سەن ئوقەت قىلغىن، — دېدى. ئوغۇل ئۇنىماي:

— سىز مېنى سېتىپ ئوقەت قىلىڭ، — دېدى. بۇنىڭغا ئاتىسى ئۇنىمىدى. ئىلاجسىز خۇمارى ئاتىسىنى ئەرمەنلەرگە ساتتى. ئەرمەنلەر قۇللىرىنى ئېلىپ پادىشاھنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ پادىشاھنىڭ ئېتى

گەريانۇس ئىدى. ئۇلارنىڭ ئادىتىدە، ئالغان 40 قۇلنىڭ بەرىنى ئازاد قىلىۋېتەتتى. پادىشاھ قۇللىرىدىن نېمە ھۇنىرى بارلىقىنى سوراپدى. نۆۋەت ئاناققا كەلگەندە، ھەييارلىق قىلىپ گاچا بولۇۋالدى. گەريانۇس:

— بۇنى نېمىشقا سېتىۋالدىڭلار؟ — دېدى، ئالغۇچىلاردىن بىرى:

— بۇنىڭ باھاسى ئەرزان ئىكەنلىكى، شۇڭا ئازاد قىلىۋېتىش ئۈچۈن ئالغانىدىم، — دېدى. شۇنداق قىلىپ پادىشاھ ئاناقنى ئازاد قىلىۋەتتى. ئاناق ئىشارەت بىلەن گەريانۇسقا:

— مەن قېرىپ قالغان ئادەم. مەن باشقا يەرگە بېرىپ قانداقمۇ ئۇقمەت قىلىمەن؟ سىزنىڭ خىزمىتىڭىزدە بولسام، — دېدى. گەريانۇسمۇ:

— بۇ قېرىپ قالغان كىشى ئىكەن، باشقا يەرگە ئەۋەتمەڭلار! — دېدى.

قەيسەر ئاتقا منىپ ئانگۇرىيەگە ماڭغاندا، ئەمرتېمۇرنى بىرگە ئېلىپ ماڭغاندى. ئاناق پىداكار كۆرۈپ ئاستا ـ ئاستا يېغلاشقا باشلىدى. ئەمرتېمۇرنىڭ ئەھۋالىنى خۇمارىمۇ پات ـ پات ئاتىسىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. ئاناق ئەرمەنلەرنىڭ سپاھلىرىغا خىزمەت قىلىپ سۇ بېرەر ئىدى. قەيسەر كېچىسى ئەمر تېمۇردىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن 2000 كىشىنى پاسىبانلىققا قويغانىدى. ئۇلار ئانگۇرىيىنىڭ دەرۋازىسىغا كېلىپ، شەھەرنى قامال قىلدى. ئۆزبېك قوشۇنىدا باشلىق بولمىغنى ئۈچۈن، بەگلەر شەھەردىن سىرتقا چىقىپ ئۇرۇش قىلىشتىن قورقتى. بۇ ھەقتە سوفى ئاللا-يار بىر تەۋرۈك سۆز قالدۇرغانىدى:

ئۇشۇل خوبدىكى ھەرب ئالاتىن ئەسىر،
ئەگەر تاسار بولسا ياۋنى باسار.

ئاناق بىرىكېچىسى ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ تۇرۇپ تىلغا كىرىپ:

— ھەي ئادەملەر ۋە خالايىقلار مەن قېرى قۇل يەيغەمبەر خۇدانى چۈشۈمدە كۆردۈم. تىلسىز ئىدىم. مۇسۇلمان بولغاندىن كېيىن تىلىم چىقتى، — دەپ سۆزلەپ كەتتى.

ئاناق ئەرمەنلەرگە ناھايىتى ياخشى خىزمەت قىلدى. شۇڭا كېيىنچە ھەممە ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالدى. گىريانۇس ئاناقتىن ھەيران بولۇپ بىر كۈنى ئۇنى قەيسەرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئاناق ئەرمەنلەرچە ياسىنىۋالغانىدى. ئاناق گىريانۇسنى قەيسەرنىڭ ئالدىدىلا ئىمان كەلتۈرۈشكە دەۋەت قىلدى ۋە ئۆزىنىڭ ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن سۆزلەيدىغان بولغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى.

گىريانۇس:

— ئەگەر بۇ قۇلنىڭ سۆزى راست بولسا مەنمۇ ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولىمەن، — دېدى. رۇم ئۆلىمالىرى يىغىلىپ:

— مۇشۇنىڭ سۆزى راست، چۈنكى شەيتان پەقەت پەيغەمبەرلەرنىڭ قىياپىتىگە كىرەلمەيدۇ، — دېيىشتى.

شۇنداق قىلىپ گىريانۇس مۇسۇلمان بولدى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۆپلىگەن ئەرمەنلەر مۇسۇلمان بولۇشتى ۋە بۇ سەۋەبتىن ئاناققا شاھانە كىيىملەرنى سوۋغات قىلدى.

قەيسەرمۇ ئاناققا كۆپ ئىلتىپات كۆرسەتتى ۋە قېشىدىن نېرى قىلمايدىغان بولدى. بىركۈنى ئاناق ھەييارلىق ئىشلىرىنى تەييارلاپ پۈتتۈردى - دە، قەيسەرگە:

— مەن بىر سىرنى بىلىپ قالدىم. جانابىڭىزغا مالامەت كەلمىسە ئېيتاي، — دېگەنىدى. قەيسەر ئاڭلاشقا ماقۇل بولدى. ئاناق:

— گىريانۇس بىلەن ئەمىر تېمۇرنىڭ قوشۇنلىرى گەپنى بىرلىككە كەلتۈرۈپتۇ. سىزنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن قەست قىلماقچىمىش. ئەتە — ئۆگۈن ساۋۇت كىيىپ كېلەرمىش. سىزمۇ ھوشيار بولۇڭ. مەن سىزنىڭ مىجەز — پەيئىلىگىز ۋە ئابرويىڭىزنىڭ ناھايىتى يۇقىرى، ياخشى ۋە ئادىل ئىكەنلىكىڭىزنى تونۇپ يەتتىم. ھەر دائىم شەرىئەت بويىچە ئىش تۇتىدىكەنسىز. گىريانۇس گەرچە مۇسۇلمان بولغان بولسىمۇ، لېكىن تېگى كاپىردۇر. ئەمىر تېمۇر بولسا زالىمدۇر. سىزگە كۆڭلۈم ناھايىتى يېقىن بولغاچقا بۇ سۆزنى دەۋاتىمەن. — دېدى، قەيسەر بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ قاتتىق چۆچۈپ كەتتى. بىردەمدىن كېيىن ئاناق تاز قەيسەرنىڭ قېشىدىن چىقتى ۋە پۈرسەت تېپىپ گىريانۇسنىڭ قېشىغا كەلدى — دە، ئۇنىڭغا:

— ھوشيار بول! قەيسەر يامان خىيالدا بولۇۋېتىپتۇ. ساڭا تازا ئىشەنمەيدىكەن، ئەتە — ئۆگۈن ساۋۇت كىيىپ كېلىپ سېنى ئۆلتۈرگۈسى. بۇ سۆزنى ھەرگىز كىشىگە دېمە. چۈنكى مەن سېنىڭ تۇزۇڭنى كۆپ يېگەنلىكىمدىن ۋە مېنى كۆپ تەربىيەت قىلغانلىقىڭدىن سېنى دوست كۆرۈپ بۇ سۆزنى دەۋاتىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەق دىنغا ئېرىشىپ مۇسۇلمان بولدۇڭ ئەمەسمۇ؟ — دەپ شۇنىڭدىن گىريانۇس بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئاناقنى ئىخلاس قىلغانلىقىدىن ئىشەندى — دە، ئۇرۇشۇشقا تەييارلىق قىلىپ، باتۇرلىرىغا ياراق — ئەسلىھەلىرىنى كىيدۈرۈپ قەيسەرنىڭ قېشىغا ماڭدى. قەيسەرمۇ ئۇلاردىن خەۋىرىپ سىپاھلىرىنى تەييار قىلىپ قويغانىدى. گىريانۇسنىڭ راستىنلا قورال-لىنىپ جەڭ ئۈچۈن ئادەم باشلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قەيسەر رۇم دەرھال لەشكەرلىرىگە:

— ئات سېلىڭلار! — دەپ بۇيرۇق بەردى. قەيسەرنىڭ ئەسكەرلىرى شۇئان گىريانۇسقا قاراپ ئات سالدى، قەيسەرنىڭ

جەڭچىلىرى گىريانۇسنىڭ كاللىسىنى ئالدى. قورال - ياراقلارنىڭ تاراق - تۇرۇقلىرى ئالەمگە تولدى. ئۇلار بىر - بىرىنى ئۆلتۈرۈشكە باشلىدى. ئاناق ھەييارلىق ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ ئەرمەنلەرنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ھەي ھىممىتى يوق ئەرمىنىلەر! خانىڭىزنى رۇملار ئۆلتۈردى. سىپاھلىرىڭىزنىمۇ ئۆلتۈرىدۇ. سىلەر قانداقمۇ چىداپ تۇرالايسىلەر؟ — دەپ ۋارقىرىدى. گىريانۇسنىڭ ئوغلىنىڭ ئېتى قىلمۇس ئىدى. ئاتىسىنىڭ ئۆلگىنىنى ئاڭلاپ كاناي چالدۇردى - دە، لەشكىرىنى يىغىپ بىردىن ھۇجۇم باشلىدى. رۇمىلار بىلەن ئەرمەنلەر شۇنداق قاتتىق ئېلىشىپ كېتىشتىكى، چاڭ - توزاڭلار ھاۋاغا ئۆرلىدى. شۇ چاغدا ئەمىر تېمۇرگە قويۇلغان پاسىبانلارمۇ ئۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىنغانىدى. ئاناق ۋاقىتنى قىممەت بىلىپ، ئوغلى خۇمارى بىلەن قەيسەرنىڭ ئۈچ خىل ئېتىنى ئېغىلدىن ئېلىپ چىقتى. ساھىبقىراننى دەرھال باغلاقتىن يېشىپ ئازاد قىلدى - دە، ئاتلارغا مىنىشىپ شەھەر دەرۋازىسىغا قاراپ بەدەر تىكىۋەتتى.

ئاناق ۋە ئۇنىڭ ئوغلى خۇمارىنىڭ ياۋ قوشۇنلىرى ئارىسىدا ئىكەنلىكىدىن ئۆزبېكلەر خەۋەرسىز ئىدى. ئۇلار دەرۋازىغا كېلىپ دەرۋازىۋەنلەرگە:

— مەن ئاناق بولىمەن، مانا، ساھىبقىراننى ئېلىپ كەلدۇق! — دەپ ۋارقىرىدى. دەرۋازىۋەن ئۇلارنى كۆرۈپ ئاندىن دەرۋازىنى ئېچىپ بەردى. بەگ - تۆرىلەر كېلىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ ئايىغىغا ئۆزلىرىنى تاشلاشتى. ئاندىن ئۆزبېك باتۇرلىرى تەخىر قىلىشماي قەيسەرگە قارشى ئاتلاندى. ئۇ تەرەپتىن ئەرمەنلەر، بۇ تەرەپتىن ئۆزبېكلەر رۇمىلارنى ئارىغا ئېلىپ قىرغىن قىلىشتى. قەيسەر ئەمىر تېمۇرنىڭ قۇتۇلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ساراسىمە بولۇپ قېچىشقا باشلىدى. رۇمىلار پاراكەندە

بولغاندىن كېيىن قىلمۇس ئەرەبلەرنى يىغىۋېلىپ ئۆز مەنزىلىگە يانىدى.

شۇكۈنى ساھىبقىرانىنى مۇنچىغا ئەكىرىپ يۇيۇندۇردى. بەدىنىگە يېپىشىپ كەتكەن ئۆكۈز تېرىسىنى ئېلىپ تاشلىدى. ئۇچىسىغا نەپىس كىيىملەرنى كىيگۈزدى. ئاندىن ئانگۈرىينى ئۆز ئادەملىرىگە بېرىپ، ئىستامبۇلنى ئۇچ كۈن قورشاپ ئاخىرىدا ئىشغال قىلدى. ئاندىن كېيىن رۇمنى ئېلىشنىڭ پىكرىگە چۈشتى.

مىرزا خېلىل تۆرىنىڭ قالماقلار بىلەن جەڭ قىلىپ، كۆپ مۇسۇلمانلارنىڭ شېھىت بولغانلىقى

ساھىبقىران ئۆز ۋاقتىدا نەۋرىسى مىرزا خېلىل تۆرىنى سەمەرقەنتكە ــ ئۆز ئورنىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ھەربىي يۇرۇشكە ئاتلانغانىدى.

بىر كۈنى سەمەرقەنتكە «قالماقلاردىن يېڭى كېلىپ تاشكەنتنى تالاڭ قىپتۇ» دېگەن خەۋەر كەلدى. مىرزا خېلىل تۆرە دەرھال لەشكەرلەرنى توپلىدى. لېكىن بۇ لەشكەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى تاجىك ئىدى. ئۆزبېك باتۇرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئەمىر تېمۇرگە يانداشىپ سەپەرگە چىقىپ كېتىشكەنىدى.

مىرزا خېلىل تۆرە قوشۇنلىرىنى ئېلىپ سىر دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى، لەشكەرلەرنىڭ بەزىلىرى «دەريادىن ئۆتمەيلى» دېيىشكەن بولسىمۇ، لېكىن تاجىكلار ئۇنىمىغانلىقتىن دەريادىن ئۆتۈشتى. شۇئان قالماق قوشۇنلىرى كېلىپ قالدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئېتىنى يېتىلىشىپ پىيادە كېلىشمەكتە ئىدى. مۇسۇلمانلارمۇ پىيادە بولۇپ ئاتلىرىنى ئات باقارلارغا بېرىشتى. بۇنى كۆرگەن قالماقلار دەرھال ئاتلىرىغا مىنىشىپ مۇسۇلمانلارغا

هۇجۇم قىلىشتى. مۇسۇلمان سپاھلىرى ئاتلىرىغا مىنەيلى دېيىش كېلىشمۇدى. ئات باقارلار بۇ غوۋغانى كۆرۈپ ئاتلارنى تاشلاپ بەدەر قېچىشتى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى قالايمىقان بولۇشۇپ كەتتى ـ دە، مىنەلمەي قالدى (بۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىش بىلەمگەن تاجىكلار ئىدى. شۇڭا ئۆز ۋاقتىدا ئەمىر تېمۇر سپاھلارنى تاجىكلاردىن بەلگىلىمەس ئىدى، ئۇلارنى ئەقىلسىز، تور-قۇنچاق دەپ قارايتتى). شۇنداق قىلىپ كاپىرلارنىڭ ھەممىسى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇستىدىن ئات چاپتۇرۇپ ئۆتتى ۋە كۆپلىگەنلەرنى شېھىت قىلىۋەتتى. تۆرە بەلەن خوجا ئىسمەتۇللا قېچىپ دەريادىن ئۆتتى. ھېچبىر جاپادا پىيادە كېلىپ سەمەرقەنت شەھىر-رىگە كىرىۋالدى. قالماقلار ھېسابسىز كۆپ قوشۇن بىلەن كېلىپ سەمەرقەنتنى قامال قىلدى. ھېچكىم سەمەرقەنتتىن تاشقىرىغا چىقالمىدى.

رىۋايەتچىلەرنىڭ رىۋايىتىدە، قالماقلارنىڭ ئىچىدە بىر قېرىسى بار ئىدى. سۆزگە ئۇستا، پاراسەتلىك ئىدى. ئۇنىڭ ھەسەنمىتى بىلەن شەھەر ئىچىگە ئادەم كىرگۈزدى. كىرگەن ئادەم: «شەھەردە تەجرىبەڭ مولا بولسا چىقىپ، ئۇلارنىڭ سۇئالىغا جاۋاب بەرسۇن!» دەپ خەۋەر بەردى. ھەمەيلەن خوجا ئىسمەتۇللانى ۋەكىل قىلىپ چىقىرىپ بەردى. قېرى قالماق:

ـ يانچۇقىدا زەھەر بارمۇ؟ ـ دەپ سورىدى خوجىدىن، خوجا:

ـ بار! ـ دەپ جاۋاب بەردى.

ـ نېمىشقا ئىلىپ يۈرىسەن؟

ـ مەن دېدى خوجا، ـ قېرىپ قالغان كىشىدۇرمەن. مۇبادا قالماقلار ئازار قىلماقچى بولسا، زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالاي، دەپ ئويلىغانمەن.

ـ ھەي خوجا، بىلىپ قوي ۋە ھوشيار بول! ھازىرقى

ۋاقىتتا مۇسۇلمانلارنىڭ ئەمرى ھەممە مەملىكەتلەرنى ئىشغال قىلىپ ئۆزىگە بويسۇندۇردى. ئۇنىڭ ئۆلۈمى توغرۇلۇق خەۋەر بېرىمەن. ئەمرىنىڭ ئۆلۈشىنىڭ مۇنداق ئۇچ بەلگىسى بار: بىرىنچىسى، بۇ ۋىلايەتلەردە بىر خىل ئاق قۇش پەيدا بولىدۇ ۋە «ئەررەھىل» دەپ ئىككىنچىسى، بىر ئوغۇل تۇغۇلۇپلا ئۇچ قېتىم «ئاللا!» دەيدۇ. ھەممە بۇنى ئاڭلايدۇ. ئۈچىنچىسى، قۇياش تۇتۇلىدۇ، يۇلتۇزلار كۆرۈنمەيدۇ. بۇ سۆزلەرنى ساڭا دېدىم، ئەلۋەتتە ئېسىڭدە ساقلا!ــ دەپ تاپىلىدى.

خوجا شەھەرنىڭ ئىچىگە قايتىپ كەلدى. سەمەرقەنت، ئادەملىرى قالماقلارنىڭ قورشاۋى تۈپەيلىدىن ناھايىتى ئازابلاندى. شۇ پەيتلەردە قالماقلار شاھى زىندەنىڭ ئوستىنى، چۇپان ئاتىنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىنى دەسسەپ ۋەيران قىلغان. شاھى زىندەنىڭ قۇدۇقلىرىغا نىجاسەتلەرنى تۆكۈشكەنىدى. بىر كېچىسى قالماقلار ئارىسىدا غوۋغا كۆتۈرۈلدى ۋە تاقەت قىلمىغاي قېچىشقا باشلىدى. سەمەرقەنتلىكلەر قالماقلارنىڭ بۇ يەردىن كۆچۈۋاتقانلىقىنى، بىرقانچىلىرىنىڭ ئۆلگەنلىكىنى كۆردى. 100مىڭلىغان يىلانلار ھېلىقى مازارلىقنى بېسىپ ياتاتتى. لېكىن يىلانلار مۇسۇلمانلارغا دەخلى قىلمايتتى مۇسۇلمانلاردىن بىرى بىر قالماقنى تېپىپ بۇ ئىشنىڭ سىرىنى سورىۋىدى، قالماق:

ــ بۇ قۇدۇقنىڭ ئىچىگە نىجاسەتلەرنى تۆككەنىدۇق. يىلانلار ئاشۇ قۇدۇقتىن چىقىپ بىزگە ھۇجۇم قىلىشتى. لېكىن ھېچقايسىمىز بۇ قۇدۇقنىڭ سىرىنى بىلەلمىدۇق، ــ دېيىشتى.

قالماقلار يەنە سەمەرقەنتنى ئىشغال قىلىش قەستىدە بولۇشتى. مۇسۇلمانلار قورقۇنچ ئىچىدە قالدى. بىر سەھەردە بىر ئاق قۇش كېلىپ «ئەررەھىل، ئەررەھىل، ئەررەھىل!» دەپ سايراپ كەتتى. قالماقلارغىمۇ بىر خىل قورقۇنچ پەيدا بولدى ۋە سىپىل ئەتراپىدا بىرنەمۇ قالمىغاي قېچىپ كەتتى. خوجىنىڭ

كۆڭلىگە قېرىنىڭ دېگەن سۆزلىرى كەلدى. قاراپ تۇرۇۋۈندى، ھېلىقى قۇشنىڭ كەينىدىن يەنە بىرلەك (1000 ئەتراپىدا) قۇش كېلىپ ھەممىسى سۇكۈتتە تۇرۇشتى. ئاندىن كېيىن بۇ قۇشلار يەلانلارنى تۇمشۇقىدا تېرىپ ئېلىپ ھېلىقى قۇدۇقنىڭ ئىچىگە تاشلاشتى. ئۆزلىرىمۇ قۇدۇق ئىچىگە كىرىپ غايىب بولۇشتى. ھېلىقى ئاق قۇش يەنە: «ئەررەھەل، ئەررەھەل، ئەررەھەل!» دەپ سايرىغىنىچە كۆزدىن غايىب بولدى.

ئەمر تېمۇر رۇمنى بويسۇندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، قالماقلارنىڭ سەمەرقەنتنى قامال قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ تېزلىك بىلەن ماۋرائۇننەھىر ۋە تۈركىستانغا قايتتى. سەمەرقەنتلىكلەر ئۇنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىشتى. ساھىبقىران شانۇ شەۋكەت، ھەشەمەت بىلەن سەمەرقەنتكە كىرىپ يەنە ئۆز تەختىدە ئولتۇردى.

سەمەرقەنتلىكلەر ئەمىر تېمۇرگە قۇدۇقنىڭ ۋەقەسىنى ۋە كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى ئىزھار قىلىشتى. ئەمىر تېمۇر:

ـ بۇ قۇدۇقنىڭ سىرىنى كىم بىلىدۇ؟ـ دەپ سورىۋىدى، بىلىدىغان كىشى چىقمىدى. بۇ ھەقتە تەرەپ ـ تەرەپكە جارچى ئەۋەتتى. شۇ ۋاقىتلاردا ھىدا ئىسىملىك، ئىلمىدە كامالەتكە يەتكەن بىر يىگىت بارئىدى. ئۇ يەنە باتۇر ئىدى. شۇ يىگىت جاكانى ئاڭلاپ ساھىبقىرانىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى ۋە سالامدىن كېيىن:

ـ ھەي ئىسكەندەر سانى، مەن پېقىرنىڭ تارىخىي تەبىرىيىدە كۆرگەنىدىم. ساھابىلەردىن قۇم ئىبنى ئابباس ئىسىملىك كىشى كاپىرلار بىلەن جەڭ قىلىپ ئاخىرىدا بۇ قۇدۇققا كىرىپ غايىب بولغانىكەن. ھېلىمۇ تىرىكمىش، دېيىشىمدۇ، ـ دەپ مەلۇمات بەردى.

ساھىبقىران:

ـ ئەي يىگىت، بۇ قۇدۇققا ئۆزۈڭ كىرىپ، بار ـ يوقىنى

بىزگە مەلۇم قىلساڭ، ــ دېۋىدى، يىگىت ئۇنىمىدى. ئەمىر تېمۇر ئۇنىڭغا كۆپ ئالتۇن بېرىشكە ۋەدە بەردى. يەنە ئىلتىجا بىلەن:

ــ بۇ يەرنى بىر زىيارەتگاھ قىلساق مۇنداق ئاياغ ـ ئاستى بولۇپ كەتمەس، ــ دېدى. يىگىت يۈز كېلەلمەي كىرىشكە ماقۇل بولدى. ئۇنى قۇدۇق بېشىغا ئېلىپ كېلىپ بېلىنى ئارغامچىدا باغلىدى ۋە قۇدۇققا چۈشۈردى. 70 گەزدەك پەسكە چۈشكەندە ئارقان بوشاپ قالدى. ئۇستىدىكىلەر ھىدانىڭ قۇدۇق تۈۋىگە يەتكەنلىكىنى ھېس قىلمىشتى. ھىدا كۆزىنى يۇمۇپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن ئېچىۋىدى. بىر غار كۆرۈندى. ئۇ باتۇرلۇق بىلەن ھېلىقى غارغا قاراپ ماڭدى. بىردەمدىن كېيىن بىر روشەنچىلىك پەيدا بولدى. بىر ئوچۇق ئىشىك كۆرۈندى. ئۇ كىرىپ قارىۋىدى، ھەيھات! ئاجايىپ بىر چىرايلىق چوڭ باغ ئىكەن. ھەر خىل يەل ـ يېمىشلەر تۆكۈلۈپ پىشىپ كەتكەنىدى. يەنە بىر يەردە ئىككى ئارسلان دەرەخكە باغلاقلىق تۇراتتى. شۇئان باغ ئېچىدىن بىر يېشىل كىيىملىك كىشى تاۋاقتا تاماق كۆتۈرگىنىچە چىقىپ كەلدى ـ دە، ھېلىقى تائاملارنى ئىككى ئارسلانىنىڭ ئالدىغا قويىدى. ئارسلان تاماق يېيىشكە كىرىشىپ كېتىشتى. ھىدا ئۇلارنىڭ ئالدىدىن باتۇرلۇق بىلەن ئۆتۈپ سۇت تولدۇرۇلغان كۆزنى كۆردى. كۆل بويىدىكى دەرەخلەر ئۈستىدە مىڭلىغان يىلانلار مىغلدىشىپ يۈرۈشەتتى. ئۇلار كېلىپ سۈتتىن ئىچىپ تۇراتتى. ئۇ يەردىن ئۆتۈپ ئادەمنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدى. ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ گەپ سوردى. ئۇ ئادەم:

ــ كىچىسى ھېكمۇىدىم. قاراڭغۇدا بىلمەي بۇ يەرگە چۈشۈپ كەتتىم. ئاندىن بۇ يەرگە كىرىپ قالدىم. بۇ دەرەخ بېلىمگە يۆگمىشىپ تۇتۇۋالدى، ــ دېدى. ھىدا قارىۋىدى، راستىلا ئۇنىڭ بېلىنى دەرەخ يۆگمۈالغانىدى. ئۇ ئادەم بۇ سىرنى ھىداغا سۆزلەي دەپ تۇراتتى، بىردىنلا يامغۇر يېغىپ، چاقماق چاقتى ـ دە، ئۇنى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى. بۇنى كۆرگەن ھىدانىڭ كۆڭلىگە قور-

قۇنچ چۈشتى ۋە ئاستا ـ ئاستا باشقا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. بىر يەرگە كېلىپ بىر گۈمبەزنى كۆردى. يېتمەن بىرئۇندى، ئىچىدىن قۇرئان تىلاۋەت قىلىۋاتقان ئاۋاز ئاڭلاندى. ھىدا ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى. بىردەمدىن كېيىن ئاق كىيىنگەن 160 كىشى يېتىپ كەلدى. گۈمبەزنىڭ ئىچىدىن قارا ساقاللىق بىر يىگىت چىقتى. ئۇنىڭ يېنىدىكى بىر كىشى پالاس كەلتۈرۈپ سالدى. پەزىلالىرى پالاس ئۈستىگە چىقىپ ئولتۇرۇشتى. ئارقىدىن يەنە يېشىل كىيىنگەن يەتتە كىشى كەلدى. بىردەم ئۆتكەندىن كېيىن، «پوش، پوش!» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ 41 كىشى پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر يىگىت قارا ئاتقا مىنىپ كېلىۋاتاتتى. ئەتراپىدا يۈزلىرى نۇرانە كىشىلەر زىكرى ئېيتىپ بىللە كېلىۋاتاتتى. ئۇ يىگىت ئاتتىن چۈشتى ـ دە، ھەممىدىن يۇقىرى ئولتۇردى. ئۇلار سۆزلىشىپ كېتىشتى. ھېلىقى يىگىت:

ـ دۇنيا ئىشلىرىدىن نېمە خەۋەرلەر بار؟ ـ دەپ سورىدى. ئۇلاردىن بىرى:

ـ بۇ يەرگە بىر يىگىت پەيدا بولدى، ـ دەپ خەۋەر بەردى.

ـ بۇ يەرگە ئېلىپ كېلىڭلار! ـ دەپ بۇيرۇدى ھېلىقى كىشى. ھىدانى ئېلىپ كېلىشتى. ھىدا ئۇ زاتنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم بىلەن سالام بەردى. ھېلىقى زات:

ـ كىمسەن؟ بۇ يەرگە نېمىشقا كەلدىڭ؟ ـ دەپ سورىدى. ھىدا ئەدەپ بىلەن:

ـ ئەي تەقسىر ئەپەندىم، ئەمىر تېمۇر سۇلتانىمىزنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ قالدىم، ـ دەپ جاۋاب بەردى.

ـ دۇنيا ئىشلىرىدىن نېمىلەرنى بىلىسەن؟

ـ ئەمىر تېمۇر يەر يۈزىدىكى كۆپلىگەن ئەللەرنى ئۆزىگە بويسۇندۇردى. ئەمدى سىز توغرۇلۇق ئوقۇشماق ئۈچۈن مېنى بۇ يەرگە چۈشۈردى.

— ئەي يىگىت، — دېدى ھېلىقى كىشى ئۆزىدىن مەلۇم قىلىپ، — مېنى شاھى جۇۋان دېيىشىدۇ. ئىسمىم قۇرۇم ئىنى ئابباستۇر. ھەزرىتى ئەيسا پەيغەمبەر ئاسمانىدىن چۈشىدىغان ۋاقىتقىچە تىرىك بولىمەن. بۇ كۆرگەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى غايىب كىشىلەردۇر. ھەر جۈمە كۈنى كەچتە مېنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن بۇ يەرگە يىغىلىشىدۇ. بۈلارنىڭ باشلىقى قەتەبدۇر. ئەمدى سېنىڭدىن بىرنەچچە ئېغىز گەپ سورايمەن: خالايىق نامىاز ئوقۇمدۇ؟

— ئوقۇيدۇ.

— ھېلىمۇ مەسچىتكە جامائەت كىرەمدۇ؟

— كىرىدۇ.

— روزا تۇتامدۇ؟

— شەرەپلىك رامىزان ئېيىدا بىر ئاي روزا تۇتىدۇ.

— ھازىر تېخى ئەيىنىڭ چۈشۈش، دەججالنىڭ قوپۇش ۋاقتى خېلى يىراق، — دېدى ھېلىقى زات ھىداغا قاراپ، — ئەي ھىدا، بۇ يەرگە نېمىشقىمۇ كەلگەنسەن؟ بۇ كۆرگەن - ئاڭلىغان سىرىڭنى كۆڭلۈڭدە ساقلىماي بىراۋغا دېسەڭ، كۆيۈپ كۈلگە ئايلىنىپ كېتىسەن. سەن بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتما!

ھىدا ئورنىدىن تۇرۇپ پەريات بىلەن:

— ئەي تەقسىرىم، ئەگەر بۇ سۆزلەرنى ئەمىر تېمۇرگە ئېيتىپ بەرمىسەم، ئۇ مېنى پارە - پارە قىلىپ تاشلايدۇ، قانداق قىلارمەن؟ — دەپ يىغلاۋەتتى. شاھى جۇۋان:

— ئەي ھىدا، ئەمىر تېمۇردىن كۆپ ھوسۇللۇق يەر تەلەپ قىلغىن. نەۋرە - چەۋرىلىرىڭگە قالغۇدەك بولسۇن. لېكىن بەرىبىر بۇ سىرنى بىراۋغا ئېيتساڭ كور بولسەن. بالىلىرىڭنىڭ ھەممىسى كور بولىدۇ. بۇ ئىش قىيامەتكىچە ئەۋلادىڭغا باقى قالىدۇ. بۇ ئىشنى ئەمىر تېمۇردىن دۇنيا تەمە قىلىپ قىلدىڭ، خالىسانە قىلمىدىڭ، كور بولۇشۇڭنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇنىڭدىن.

همدا يەنە يىغلۇۋەتتى. ھېلىقى زات يەنە ئۇنى بەزلەپ:

— قىيامەتتە ھەممىدىن بۇرۇن خۇدانىڭ جامالىنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولسەن، — دېدى. ھمدا بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يىغلاشتىن توختىدى. ئاندىن ئۇ زات ھمدانىڭ قولىغا بىر قۇتا بەردى ۋە «بۇنى ئەمىر تېمۇرگە بەرگىن!» دېدى. ئۇلار بۇ يىگىتنىڭ قۇدۇقنىڭ قېشىغا ئەكىلىپ قويىدى. ھمدا ئارقاسىنى بېلىگە باغلاپ ھەركەتلەندۈرۈۋىدى. يۇقىرىسىدىكىلەر تارتىۋېلىشتى. ھمدانى شاھىت قىرانىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىشتى. ھەممە ئادەم ئۇنىسى كۆرۈش، سۆزىنى ئاڭلاش ئۈچۈن يىغىلىشتى. ئەمىر تېمۇر ھمدادىن سوئال لار سوراشقا باشلىدى. ھمدا:

— قۇدۇقنىڭ ئىچىگە چۈشۈپ مۇشۇ قۇتىنى تاپتىم، باشقا ھېچنەرسىنى بىلمىدىم، — دەپ تۇرۇۋالدى. شاھىبقىران قانائەت قىلماي قايتىلاپ سوراۋەردى، ئۇ ئىلاجسىز:

— ھاڭا كۆپ دۇنيا كېرەك. چۈنكى بۇ سىرنىڭ ئېيتىسام كور بولمەن، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىمگە يەتكۈدەك يەر كېرەك، — دېدى. ئەمىر تېمۇر ماقۇل بولۇپ بىر ياخشى يۇگۇرۈك ئاتنىڭ چىلتۇرۇپ:

— بۇ ئاتقا مىنىپ قەيەرنى خالىساڭ شۇ يەرنىڭ ئەترا پىنى ئايلىنىپ چاپ، ئات هارغۇچە يۇگۇرۈپ دائىر قىلغان يەرنىڭ ھەممىسىنى ساڭا بەردىم، — دېدى. ھمدا دەرھال ئاتقا مىنىپ، دېگەندەك دائىرە قىلىپ ئايلاندى. شاھىبقىران ئەۋلادىدىن ـ ئەۋ لادىغا باقى ـ بەخشەندە قىلىپ خەت مۆھۈرلەپ بەردى. ئاندىن كېيىن ھمدا كۆرگەنلىرىنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ بەردى. شۇ زامان كۆزىدىن شۇررىندە ياش قويۇلدى ـ دە، كۆرمەس بولۇپ قالدى.

ئەمىر تېمۇر قۇتىنى ئېچىپ قارىۋىدى. بىر قەغەز چىقتى، ئۇنىڭغا بىر «ا» (ئەلىف)، بىر «ز» (زال) ۋە بىر «ھ» (ھوم)

ھەرپى يېزىلغانىدى، باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى. ھەممىسى ھەيران بولۇشتى. لېكىن بۇ گەپلەر ئەمىر تېمۇرگە تازا ياب كەلمىدى. ئەمىر تېمۇر «ا» نى شۇ زامانلارغا لايىق چۈشەنگەن بولسىمۇ، لېكىن پېقىر مۇئەللىپمۇ بىر سۆزنى دەپ باققۇسى كېلىدۇ:

«ا» ھەرپى «بىر» بولىدۇ. «ز» ھەرپى «700» بولىدۇ. «ج» ھەرپى «ئۈچ» بولىدۇ. ئەمىر تېمۇر ئالەمدىن ئۆتۈپ 703 ياكى 704 يىلدىن كېيىن بىر ئالامەت ئاشكارا بولسا كېرەك. يەنە «ئەلىف» نىڭ مەنىسى: «ھەر كىم بۇ دۇنياغا كەلدى» دېگەن بولىدۇ. «زال» نىڭ مەنىسى «تېز كەتمەك» دېگەنلىك بولىدۇ. «جىم» نىڭ مەنىسى «ھەرقانداق مۆمىن مۇسۇلمان كىشى ئۆلۈمگە بويسۇنۇشى كېرەك» دېگەنلىك بولىدۇ.

ئەمىر تېمۇر شۇنىڭدىن كېيىن ھېلىقى قۇدۇقنى ئىتىۋەتتى ۋە ئەتراپىغا بىنا ياساپ زىيارەتگاھ قىلدى. ئۇنىڭغا بىر قانچە سۆزلەرنى نەقىش قىلىپ ئويدى. ھاجەتمەنلەر بېرىپ زىيارەت قىلىدىغان بولۇشتى.

شۇ چاغلاردا ساھىبقىرانغا: «خىتايدىن ئەلچى كەلدى!» دەپ خەۋەر قىلىندى. خىتايدىن كەلگەن ئەلچىنىڭ ئىسمى مەۋلانەيى بەرەندۇق ئىدى. ئۇ مۇسۇلمان كىشى ئىدى. ساھىبقىران ئۇنى شەھىرى سەبىزگە ئورۇنلاشتۇردى. چۈنكى ئۇ ئەلچىگە شۇ يەردە كۆرۈنۈش بەرمەكچى ئىدى.

شۇ مەھەلدە ئەمىر تېمۇر خىتاي يۇرتلىرىغا بېرىش پىكرىنى كېڭەشكە قويدى. بۇ گەپ بەگلەرگە ياقمىدى.

كەچ كىرگەندە ئەمىر تېمۇر ۋە ئاناق ۋەزىر بىر قانچە مەھرەملەر بىلەن ئېرىق ياقىسىغا بېرىشتى. ئاندىن كېيىن سۇغا چۈشۈپ يۇيۇندى. بىر مەھرەم شىشىدە گۈل سۈيى ئېلىپ كېلىپ ئەمىر تېمۇرنىڭ بېشىغا قۇيۇۋاتقىنىدا شىشە ئۇنىڭ قولىدىن چۈشۈپ تاشقا تەگدى، لېكىن سۇنمىدى. ئاناق ۋەزىر:

— ئەمىر ئەپەندىم، خىتاي يۇرتىغا بېرىش پىكرىنى كۆڭلىڭىزدىن چىقىرىڭ. ئىقبالىڭىزنىڭ يۇقىرىلىقىنى كۆرۈڭ. شىشە تاشقا تېگىپمۇ سۇنمىدى، بۇ ئىقبالنى ئېتىبارغا ئالماڭ. — دېدى، — ھەرقانداق ئىش، — دېدى ئەمىر تېمۇر جاۋابەن، — خۇدانىڭ خاھىشى بىلەن بولىدۇ.

ساھىبقىراننىڭ يۇرت ئۇلۇغلىرىنى يىغىپ توي — مەرىكە قىلىپ كۈتۈۋالغانلىقى، ئوترارغا يۆتكىلىپ بارغانلىرىن كېيىن ۋاپات برلغانلىقى

رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ساھىبقىران پۈتۈن يۇرت ئۇلۇغلىرىنى توي — مەرىكە قىلىپ كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلدى. توينىڭ ئەسۋاب — جابدۇقلىرىنى يىغدۇردى. چېدىر — بارگاھلارنى ئېلىپ قۇرۇق گانگىل دېگەن يەرگە تىكىشتى. شەھەر خەلقىنىڭ بارچىسىنى بۇ يەرگە يىغىلىشقا تەكلىپ قىلدى. كىشىلەر توپ — توپ بولۇپ كېلىشەتتى. كەلگەنلەرنى ئۆز لايىقىدا ئورۇن راسلاپ، لايىقىدا ئىززەت — ئىكرام بىلەن قارشى ئالاتتى. 40 كېچە — كۈندۈز توي — تاماشا بولدى. بۇ توينىڭ شەۋكىتى ۋە ھەشەمىتىنى ئۆز ۋاقتىدىكى جەمشىت ئۇيۇشتۇرغان توي بەزمىلەر كۆرگەن بولسا، ھەيرانلىقتىن بارمىقىنى چىشلىگەن ھالدا رەشىك ئوتىدا ئۆرتەنگەن بولاتتى. 40 كۈنگىچە مېھمانلار تۈرلۈك يېمەك — ئىچمەكلەر بىلەن كۈتۈلدى. مېھمانلار ئەمىر تېمۇردىن مەمنۇن بولۇشتى. ھېچ كىشى بىرەر نەرسىگە مۇھتاج بولمىدى. غېرىب — غۇرۇۋا، يېتىم — مۇساپىر، مىسكىنلەرمۇ ناھايىتى ئوبدان كۈتۈلدى. يەتتە ئىقلىمنىڭ ئەمىرزادىلىرىدىن 796 كىشىگە شاھانە كىيىم كىيگۈزدى. ئاخىرىدا توينى خىتايدىن كەلگەن ئەلچىنىڭ ئالدىدا تاماملىدى. تېخى ئەلچىگە كۆرۈنۈش قىلمىغا-

ىدى. توي ـ مەرىكە بولغان گانگىلىنىڭ بىر تەرىپى چوپان ئاتىغا تۇتىشاتتى ۋە ئېگىزلىك ئىدى. ئۇنىڭ شەرق تەرىپى چوڭ يول ئىدى. بۇ يەرگە چېدىرلارنى تىكىپ ئەلچىنى چۈشۈردى ۋە ئەلچىنى تۈرلۈك يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن كاتتا زىياپەت قىلىپ كۈتتى. ئەلچىمۇ شۇ سورۇندا ئېلىپ كەلگەن سوۋغىلىرىنى ئەمىر تېمۈرگە تاپشۇردى. ئەمىر تېمۈر ھەرخىل خۇش خەۋەرلەر ۋە خىتاي ـ بېيجىڭ توغرۇلۇق سورىدى. ئاندىن خىتاي ئەلچىسىگە شاھانە كىيىملەرنى تارتۇق قىلدى ۋە ئاخىردا بۇ رەسمىيەتلەرنى تۈگىتىپ يۇرتىغا يولغا سالدى.

خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئەمىر تېمۈر سەمەرقەنتىكى ئەركان دۆلىتىنى ئوترارغا ئېلىپ باردى. شۇ چاغلاردا ئوترار ناھايىتى چوڭ شەھەر ئىدى. سايرام شەھىرىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئارس سۈيى بۇ شەھەر يېنىدىن ئاقار ئىدى. ساھىبقىران پايتەختىنى مۇشۇ شەھەرگە قۇردى.

ھىجرىيە 807 ـ يىلى ئىدى. بۇ چاغلاردا مىرزا شاھرۇخ تۆرە ھىراتتا ھاكىم ئىدى. مىرانشا تۆرە باغداتقا سۇلتان ئىدى. سۇلتان مۇھەممەت قەندىھارغا ۋەلى ئەھدى ئىدى. ساراي مۈلۈك خانىم باشقا ئەۋلادلىرى بىلەن سەمەرقەنتتە ئىدى. ساھىبقىران ئىسكەندەر سانى چاغاتاي ئۆزبېكلىرى بىلەن ئوترارنى پايتەخت قىلىپ، تەختتە ئولتۇردى. شۇ چاغدا يەتتە ئىقلىمدىن 796 مۆتىۋەر بەگزادىلەر ساھىبقىراننىڭ ئالدىدا خىزمەتتە ئىدى. ئىستامبۇلدىن مىرسىيىت شىرىپ بىرگە كەلگەنىدى. مەۋلانە ئەللامەتەفتەزانى، خوجام باھاۋىدىن، نەقىشبەند قاتارلىق كاتتا ئالىم ـ ئۆلىمالار ساھىبقىراننىڭ ئالدىدا ئىدى. سەمەرقەنت، تاشكەنت، تۈركىستان ۋىلايەتلىرى شۇنداق ئاۋاتلاشتىكى، ئەھلى ھۆكۈمەت ـ ھۈنەرۋەنلەر ھىندىستاندىن تارتىپ فەرەڭستانغىچە بولغان جايلاردىن بۇ يەرگە كېلەتتى. يەتتە ئىقلىم

— ئەمىر ئەپەندىم، خىتاي يۇرتىغا بېرىش پىكرىنى كۆڭلىڭىزدىن چىقىرىڭ. ئىقبالىڭىزنىڭ يۇقىرىلىقىنى كۆرۈڭ. شىشە تاشقا تېگىپمۇ سۇنمىدى، بۇ ئىقبالنى ئېتىبارغا ئالماڭ، — دېدى، — ھەرقانداق ئىش، — دېدى ئەمىر تېمۇر جاۋابەن، — خۇدانىڭ خاھىشى بىلەن بولىدۇ.

ساھىبقىراننىڭ يۇرت ئۇلۇغلىرىنى يىغىپ توي — مەرىكە قىلىپ كۈتۈۋالغانلىقى، ئوترارغا يۆتكىلىپ بارغانلىقى كېيىن ۋاپات برلغانلىقى

— رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ساھىبقىران پۈتۈن يۇرت ئۇلۇغلىرىنى توي — مەرىكە قىلىپ كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلدى. توينىڭ ئەسۋاب — جابدۇقلىرىنى يىغدۇردى. چېدىر — بارگاھلارنى ئېلىپ قۇرۇق گانگىل دېگەن يەرگە تىكىشتى. شەھەر خەلقىنىڭ بارچىسىنى بۇ يەرگە يىغىلىشقا تەكلىپ قىلدى. كىشىلەر توپ — توپ بولۇپ كېلىشەتتى. كەلگەنلەرنى ئۆز لايىقىدا ئورۇن راسلاپ، لايىقىدا ئىززەت — ئىكرام بىلەن قارشى ئالاتتى. 40 كېچە — كۈندۈز توي — تاماشا بولدى. بۇ توينىڭ شەۋكىتى ۋە ھەشەمىتىنى ئۆز ۋاقتىدىكى جەمشىت ئۇيۇشتۇرغان توي بەزمىلەر كۆرگەن بولسا، ھەيرانلىقتىن بارمىقىنى چىشلىگەن ھالدا رەشىك ئوتىدا ئۆرتەنگەن بولاتتى. 40 كۈنگىچە مېھمانلار تۈرلۈك يېمەك — ئىچمەكلەر بىلەن كۈتۈلدى. مېھمانلار ئەمىر تېمۇردىن مەمنۇن بولۇشتى. ھېچ كىشى بىرەر نەرسىگە مۇھتاج بولمىدى. غېرىب — غۇرۋا، يېتىم — مۇساپىر، مىسكىنلەرمۇ ناھايىتى ئوبدان كۈتۈلدى. يەتتە ئىقلىمنىڭ ئەمىرزادىلىرىدىن 796 كىشىگە شاھانە كىيىم كىيگۈزدى. ئاخىرىدا توينى خىتايدىن كەلگەن ئەلچىنىڭ ئالدىدا تاماملىدى. تېخى ئەلچىگە كۆرۈنۈش قىلمىغا-

ئىدى. توي ـ مەرىكە بولغان گانگىلىنىڭ بىر تەرىپى چوپان ئاتىغا تۈتىشاتتى ۋە ئېگىزلىك ئىدى. ئۇنىڭ شەرق تەرىپى چوڭ يول ئىدى. بۇ يەرگە چېدىرلارنى تىكىپ ئەلچىنى چۈشۈردى ۋە ئەلچىنى تۈرلۈك يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن كاتتا زىياپەت قىلىپ كۈتتى. ئەلچىمۇ شۇ سورۇندا ئېلىپ كەلگەن سوۋغىلىرىنى ئەمىر تېمۈرگە تاپشۇردى. ئەمىر تېمۈر ھەرخىل خۇش خەۋەرلەر ۋە خىتاي ـ بېيجىڭ توغرۇلۇق سورىدى. ئاندىن خىتاي ئەلچىسىگە شاھانە كىيىملەرنى تارتۇق قىلدى ۋە ئاخىردا بۇ رەسمىيەتلەرنى تۈگىتىپ يۇرتىغا يولغا سالدى.

خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئەمىر تېمۈر سەمەرقەنتىكى ئەركان دۆلىتىنى ئوترارغا ئېلىپ باردى. شۇ چاغلاردا ئوترار ناھايىتى چوڭ شەھەر ئىدى. سايرام شەھىرىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى ئارس سۈيى بۇ شەھەر يېنىدىن ئاقار ئىدى. ساھىبقىران پايتەختىنى مۇشۇ شەھەرگە قۇردى.

ھىجرىيە 807 ـ يىلى ئىدى. بۇ چاغلاردا مىرزا شاھرۇخ تۆرە ھىراتتا ھاكىم ئىدى. مىرانشا تۆرە باغداتقا سۇلتان ئىدى. سۇلتان مۇھەممەت قەندىھارغا ۋەلى ئەھدى ئىدى. ساراي مۇلۇك خانىم باشقا ئەۋلادلىرى بىلەن سەمەرقەنتتە ئىدى. ساھىبقىران ئىسكەندەر سانى چاغاتاي ئۆزبېكلىرى بىلەن ئوترارنى پايتەخت قىلىپ، تەختتە ئولتۇردى. شۇ چاغدا يەتتە ئىقلىمدىن 796 مۆتىۋەر بەگزادىلەر ساھىبقىراننىڭ ئالدىدا خىزمەتتە ئىدى. ئىستامبۇلدىن مىرسىيىت شىرىپ بىرگە كەلگەنىدى. مەۋلانە ئەللامەتەفتەزانى، خوجام باھاۋىدىن، نەقىشبەند قاتارلىق كاتتا ئالىم ـ ئۆلىمالار ساھىبقىراننىڭ ئالدىدا ئىدى. سەمەرقەنت، تاشكەنت، تۈركىستان ۋىلايەتلىرى شۇنداق ئاۋاتلاشتىكى، ئەھلى ھۆكۈمەت ـ ھۈنەرۋەنلەر ھىندىستاندىن تارتىپ فەرەڭستانغىچە بولغان جايلاردىن بۇ يەرگە كېلەتتى. يەتتە ئىقلىم

ئىنگ ھەممىسى ئەمىر تېمۇرگە تەۋە بولۇپ، شەرقتىن غەربكىچە مۆكۈمى يۈرەتتى. 30 يىلدىن بېرى ھەرقايسى ئەلىلەرنىڭ سۇلتان - ۋەزىپىدارلىرىدىن قولغا چۈشكەن ۋە باج ئۈچۈن يىغىلىغان ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى خەزىنگە توپلىدى.

ھەرزىتى ساھىبقىران تۈركىستان ئىچىدىكى مازار - قەبرە لەرنى ياساتقۇزدى ۋە ئۇنىڭغا ۋەخپە يەرلەرنى بەلگىلىدى. يەنە ھەرزىتى شەيخ زەينىدىن كۆي ئارىپانىغا كەيكاۋۇس شەھرىدىن بىر قانال قازدۇرۇپ ئەكەلدى. مازارغا قۇل - چۆرىلەرنى بەلگىلىدى، نەزىر قىلىپ بەردى. گۈمبەز ياساتقۇزدى. ھەرزىتى زەڭگى ئاتىنىڭ مۇبارەك قەبرىلىرىنى ياساتقۇزدى. ئېيتىشلارچە، ھەرزىتى ئەمىر سۇلتان ھەرزىتى زەڭگى ئاتىغا خالىس بالا ئىدى. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا «بىر ئالىي ھىممەتلىك كىشى چىقىپ بىزنىڭ قەبرىمىز ئۈستىدە ئىمارەت ياساتقۇزسا» دېگەنىكەن. ۋاقتى كېلىپ بۇ ئىشنى ساھىبقىران ۋۇجۇدقا چىقاردى.

شۇنىدىن كېيىن بىر جانىۋار كېچىسى كېلىپ ياسىلىۋاتقان قەبرە تاملىرىنى بۇزۇپ كېتىدىغان بولىۋالدى. ئەمىر ساھىبقران بۇ ئىش كۈندە تەكرارلىنىۋەرگەندىن كېيىن ھەيران قالدى ۋە بۇنىڭ سىرىنى بىلدى. ئەسلىدە زەڭگى ئاتىنىڭ جەسەتلىرىنىڭ ئورنى مەلۇم ئەمەس ئىدى. ناختۇرۇپ تاشكەنتكىچە باردى، لېكىن تاپالمىدى. تاشكەنتتىن بىر يول يىراقلىقتا ساھىبقىرانىنىڭ ئېيتى ماڭماي تۇرۇۋالدى. قايتۇندى، شۇ يەردىن بىر قول چىقىپ ئاتىنىڭ پاچىقىغا ئېسىلىۋالغانىدى. دەرھال شۇ يەرگە قەبرە قىلىپ گۈمبەز ياساتقۇزدى. تاريخلاردىمۇ ئەۋلىيالارنىڭ (كۆپىنچىلىرىنىڭ) قەبرە - شەرىپلىرىنى ھەرزىتى ئەمىر تېمۇر ياساتقۇزغان دەپتۇ. يەنە كۆپلىگەن يەرلەرگە مەدرىس - مەسچىت سالدۇرغانىكەن. ھەممىسى تاريخلاردا يېزىلغانىدۇر.

بىر كۈنى قەشقەردىن ئەلچى كەلدى، ئەلچى:

— ئەي ئەمر تېمۇر ئەپەندىم، قالماقلار بىزنىڭ شەھەرگە ھۇجۇم قىلماقچى بولۇۋاتىدۇ، — دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. ئەمر تېمۇر ئۇچ ئايىچە لەشكەرلەرنى كۆرەك قىلدۇرۇپ مەشق قىلدۇردى. سپاھلارغا:

— قالماقلارنىڭ ئۇستىگە ئاتلىنىڭلار! — دېدى. بەگلەر ئۇنى بۇ ئىشتىن توسۇشتى. چۈنكى شۇ مەزگىل قىشنىڭ سوغۇق، يامان ۋاقتى ئىدى. ھاۋا ناھايىتى سوغۇق ئىدى. ئەمر تېمۇر غەيرىتى جۇش ئۇرۇپ، ئۆزىنى باسالماي سىرتقا چىقتى.

شەئبان ئېيىنىڭ يەتتىنچى سەيشەنبە كۈنى ئىدى. ئەمر تېمۇر راۋاقتا ئولتۇرۇپ، ساتىراشقا چاچ ئالدۇرۇۋاتاتتى. شۇ زامان ئەمر تېمۇرگە كېسەل تەگدى. ھالى ئۆزىنىڭ مەلۇم بولۇپ، مىرزىنى (كاتىپنى) چاقىرىپ بۇ رۇبائىنى يازدۇردى:

چۇ بىر سائەت، چۇ بىر لەختە، چۇ بىر دەم،
بۆلەك ھالغا ئۆزگىرەردۇر بۇ ئالەم.
بۇكۈن ساھىبقىران جانى ئەمرىنىڭ،
بەخت دۆلىتىدىن تاپقۇسىنى بەرھەم.

بىر دەمدىن كېيىنلا ئۇنىڭ رەڭگى - روھى سارغىيىپ ئۆزگەردى. ھايال قىلمايلا جان ئۈزدى. سارای مۇلىك ئايىم ساھىبقىرانىنىڭ مۇبارەك جەسەتلىرىنى بۇلغارغا يۆگىتىپ سەمەرقەنتكە كەلتۈردى. نامىزىنى ئوقۇپ قەبرىگە — يەرلىكە دەپنە قىلدى. ئەمر تېمۇرنىڭ ماتەملىرىگە ھەممە ئۆلىما - پەزىلالار، ئەمر - بەگلەر، سپاھ - لەشكەلەر كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ قاتناشتى. خوجا ئىسمەتۇللا بۇ مەرسىمىنى ئوقۇغاندى:

بوز چادىرنىڭ قەلەككىم سولدى ئولدى غايىسىب،

تۇن ئىچره ئېردى چۇن ماهى تابان ئۆلدى غايىب،
يورۇق جاهان قۇياشى، ئسلام ئېلىنىڭ باشى،
دىن ئېردى كۆپ تالاشى دەييان ئولدى غايىب،
ئالەمنى قىلدى دەربەر ساھىبقىران ئسكەندەر،
سانى دېمىش ئىرانلار ياران ئۇلدى غايىب،
نوشرىۋاندەك ئادىل ھەم ئالىم ئېردى پازىل،
ھەر ئىشقا ئەقلى كامىل، فىرزان ئولدى غايىب،
دىن ئېردى جىستىجوسى شەرئە ئېردى گوفى گوسى،
مىللەتنىڭ ئابرويى بورھان ئولدى غايىب،
دۆلەتتە كىم سۇلايمان، فىترەت ئۇچۇن پىلاتون،
ھېكمەتتە ئېردى گويا لوقما ئولدى غايىب،
ئېھساندا مىسلى خاتەم، شەۋكەتتە ئېردى چۇن ھەم،
زور لۇقتا ھەمچور رۇستەم پالۋان ئولدى غايىب،
غەيرەتتە مىسال ئارسلان، دەشت ئىچرە ياكى قاپلان،
بەھرى لەھەڭ ۋەشە ئىبان ـ شەئىبان ئولدى غايىب،
فەرزەندى ئەھلى نويان تورغاي باھادىر ئوغلى،
سەيىد ئەمىر تېمۇرخان كوراگان ئولدى غايىب.

سازاي مەلىك خانىم بۇغەزەلنى ئوقۇپ يىغلىدى:

ئىلاھى قارا يېسۇن پەلەكنىڭ يۈزى،
تۆكۈلسۇن كۆزۈم ياشىدەك يۇلتۇزى،
كۆيۈپ ئاي تۇتۇلسۇن قۇياشى ئۇنىڭ،
بۇ ماتەمگە زۇلمەت بولۇپ كۇندۇزى.

قارىلار نەچچە كۈنلەپ خەتمىقۇرئان قىلىپ ساۋابىنى ئەمىر تېمۇرنىڭ روھىغا بېغىشلىدى. يېقىر ـ مىسكىنلەرگە ئاش ـ نە زىر بېرىپ ساۋابىنى ئەمىر تېمۇرنىڭ روھىغا بېغىشلىدى. ئاندىن

گەپىمن ئەمرا ـ بەگلەر كېڭەش قىلىپ، مىرزا خېلىل تۆرىنى ھەزـ رىتى ئەمىر تېمۇر ساھىبقىرانىنىڭ ئورنىغا تەختكە ئولتۇرغۇزدى.

ئەمىر تېمۇر ساھىبقىراندىن كېيىن ھەممە يۇرت پاراكەندىـ چىلىككە يۈز تۇتتى. ھەرقايسىلىرى ئۆز ئالدىغا دائىرە تالـ شىپ پادىشاھ بولۇشۇۋالدى.

ۋاللاھۇ ئەلەم بى ساۋاب.

تەرجىماندىن

ئەي ئەقىل ئىگىلىرى ۋە ئەزىز قېرىنداشلار، بۇ ئۆتكۈنچى دونياغا پىقىر مۇئەللىپتىن بۇ تېمۇرنامە كىتابى يادىكار قالسۇن. بۇنى ئوقۇساڭلار، مەن پىقىرنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى ياخشى نىيەتلىك دۇئا بىلەن ياد قىلغايسىلەر. يەنە سىلەرنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىڭلارغا خۇدا رەھمەت قىلسۇن. تىرىكلىرىڭىزنى ئىمان بىلەن ساقـ لىغاي. پىقىر مۇئەللىپ ھەزرىتى ئەمىر تېمۇر رەھمەتۇللا ئەلەيھى توغرىسىدا يېزىلغانلارنىڭ كۆپلىگەن مۇتىبەر نۇسخىلىرـ نى توپلىدىم. جاپا ـ مۇشەقەتلەرنى چېكىپ، پارس تىلىدىن تۈركىي تىلىغا تەرجىمە قىلدىم. ئىلاھا ھەممىگە مەھبۇب ۋە مەر غۇب قىلغىن، ئامىن!

بۇ باشقا جەڭنامە كىتابلاردەك ئەمەس. چۈنكى بۇنىڭدا ئەقلىگە ئۇندەيدىغان ئەقلىيە ـ ھېكمەتلىك سۆزلەر كۆپتۇر. مورغى يىلىنىڭ بېشىدىن باشلاپ بىر يىل ئىشلەپ، تارىخي ھىجرىيـ نىڭ 1328 ـ يىلىدا رەببىيەل ئاخىرنىڭ يەتتىنچىسى تامام قىلـ دىم. ئەلھەمدۇلىللا رەببىل ئالەمىن. ئاندىن كېيىن ئۇشبۇ كىتاب نى پاتانەت مىساب ـ ماھارەت كىتابچى مىرزا ئەھمەد قارىغا تاپشۇردۇم.

تارىخ

سەجرى مەداده چۈمدى باغلاپ بىلمن بۇ خامه،
كۆپ قىلدى جستجو ئەيلەپ تېمۇر نامه.
تەگرىمگه شۇكۇر بمهد بۇ سۆز تېپىتۇر ئەنجام،
مىڭ ئۇچيۇز يمگرمه سەككزده هەم تامامه.

تامام

1328 - همجرى

ئىزاهلار

① بۇ ئادەمئاتا زامانىدىن «ئەمىر تېمۇر كۇراگان ھەقىقىدە قىسسە» تەرجىمە قىلىنىپ بېسىلغان ھىجرىيە 1328 - يىلىغا چە بولغان ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ.

② ھىجرەت — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پانالىشىش ئۈچۈن مەدىنىگە قىلغان سەپىرى.

③ ئىسكەندەر سېپىلى — بۇ پەقەت رىۋايەتلەردىكى سېپىل.

④ فىلقۇس — قىلىپ، ئالېكساندىرماكىدونىسكىنىڭ دادىسى.

⑤ رۇم — ھازىرقى ئۇرگىيە.

⑥ سۇلتان سەئىد — مىرزا جاھانگىرنىڭ نەۋرىسى.

⑦ رافىزىلار — ئىسلام دىنىدىكى بىر مەزھەپ تەرەپدارلىرى.

⑧ ئىسمائىل قىزىلباش — شىئە مەزھىپىدىكى مۇرتى.

⑨ كىرمان — ھازىرقى ئىرانىنىڭ كىرمان ئۆلكىسى.

⑩ مۇھەممەد قولى خان — جوشىنىنىڭ چوڭ بۇۋىسى.

⑪ ئابدۇللاخان — سوبھان قولى خانىنىڭ ئوغلى.

⑫ دانىيال بىنى ئاتالىق — رەھىم ئاتالىقنىڭ ئىنىسى، ئۇنىڭ لەقەمى ئوبۇلغازى خان ئىدى.

⑬ شاھ مىرادخان — ئوبۇلغازى خاننىڭ ئىنىسى.

⑭ جەيخۇن دەرياسى — ھازىرقى ئامۇر دەرياسى.

⑮ كەيقۇباد — ئوبۇلقاسىم فىردەۋسىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «شاھنامە» دىكى ئەپسانىۋى ئىران شاھى، ئۇ سىلادىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن. دېيىلىدۇ.

⑯ فىرودۇن — «شاھنامە» دىكى پېرسوناژ.

⑰ كەيخسراۋ — «شاھنامە» دىكى پېرسوناژ.

⑱ رۇستەمى داستان — «شاھنامە» دىكى ئىران باتۇرى.

⑲ قازانخان — مەلىك شاھ نامى بىلەن مەشھۇر.

⑳ شەھرى سەبىز — تورغائىيە دەپمۇ ئاتىلاتتى.

㉑ ئولانىس — موڭغۇللاردا مەنسەپ نامى، باش ۋەزىرگە تەڭ.

㉒ قونغۇرات — شۇ چاغلاردىكى قىپچاقلارنىڭ بىر قەبىلىسى. ھازىر قارا قالپاق دېيىلىدۇ.

㉓ كوركان — جاي نامى. ئارال دېڭىز بويىدا.

㉔ بۇ يەردە شۇ دەۋرلەردە ئەۋج ئالغان ئاسمان جىسىملىرىغا قاراپ پال ئېچىش نەزەردە تۇتۇلىدۇ. بۇ ئىلىم تۇسىنى ئالغان بولۇپ «ئىلمي نۇجۇم» دېيىلەتتى. يۇلتۇزلارنى سىستېمىلار بويىچە تۇرلەپ، دەربىجىگە، ۋاقىتلارغا ئايرىپ ئاندىن تەقدىر ىگە تەدبىقلايتتى.

㉕ يۇقىرىقىغا ئوخشاش.

㉖ سەنجار مازى — سۇلتان سەنجار مازى، مىلادى 11 — 12- ئەسىرلەردە ئۆتكەن سالجۇقىلار سۇلتانى.

㊻ مەھدی — ئىمام مەھدی ئاخىر زامان، ئىسلا رىۋايىتىدە ئاخىر زاماندا تۇغۇلارمش.

㊼ مەۋلانە سەئىدی — سەئىددىن قەشقەرى، 14 - 15-ئەسىردە قەشقەردە كېيىن ھىراتتا ياشىغان ئاتاقلىق ئۇيغۇر مۇدەرىس، ئالىم.

㊽ جەمشىت — ئىزاننىڭ مىلاددىدىن خېلى كۆپ ئەسىرلەر بۇرۇن ئۆتكەن ئەپسانىۋى پادىشاھى.

㊾ ئىمام ئەزەم — مۇسۇلمانلارنىڭ سۈننى مەزھىپىگە ئاساس سالغۇچى ئالىم.

㊿ زوھاك — ئىرانىنىڭ مىلاددىدىن خېلى ئىلگىرى ئۆتكەن بىر ئەپسانىۋى پادىشاھى.

(51) گايۇانى گەرشەست — «شاھنامە» دىكى رۇستەمنىڭ قىزىغا ئاتاپ سالغان شېئىرى.

لوغەت

ئا

ئاغاز — سۆز، تىل، سۆزلىمەك.
ئاگاھ — ھوشيار، خەۋەردار.
ئاشيان — ئۇۋا، ماكان.
ئاياغچى — قەدەھچى، ساقى.
ئاتالا — ئاتىلا، ھالۋا.
ئارەزى — يۈزى، چىرايى.
ئالاۋ — ئەلەڭگە، يالقۇن.

ئە

ئەبجەد — ئەرەبچە ھېساب پورمىسى.
ئەفتارە — يىقىلغان، دەرمانسىز، زەئىپ، تاشلاندۇق.
ئەغيار — بايلىق، ئىقتىساد.
ئەدەم — يوقلۇق، يوقىلىش.
ئەتتار — ئەتىر ساتقۇچى، خۇش بۇي مايلارنى ساتقۇچى.
ئەلەيھىل لەئىنەل — ئاللانىڭ لەنىتىگە قالغۇچى.
ئەقىد — باغلىنىش، نىكا.
ئەغلان — يەر ئىسمى.

ئەشرەف — قەدىرلىك، ھۆرمەتلىك، شەرەپەتلىك كىشىلەر.
ئەھلى ئۇلۇس — مىللەت، ئەل ئادەملىرى.
ئەل خەقىيات — يوشۇرۇن، مەلۇم ئەمەس.
ئەنبىيا — پەيغەمبەر.
ئەبۇلەھەب — ئادەم ئىسمى.
ئەبەس — بىكار، پايدىسىز ئىش، بىھۇدە.
ئەجەم — ئىران - تۇران زېمىنلىرى.
ئەندەلىپ — بۇلبۇل.
ئەييام — كۈنلەر (يەۋم - كۈن).
ئەغيار — غەيرىيلەر، يات ئادەم.
ئەفكار — پىكىرلەر.

ب

باسەۋەب — سەۋەبلىك.
بېھبۇدى — پايدا، سەۋەب.
بەرباد — يوق قىلىش.
بېكەس — چارىسىز، ئامالسىز.
بىر تاش — ئۆزۈنلۇق ئۆلچىمى، ئارىلىق.
بىباك — ئەقىلسىز، پەقسىز.
بۇجەند — بۇنچىلا، شۇنچە.
بىرنىغار — ئوك قانات قوشۇن.
بىنىت — قىز.
بانۇ — ئايال.
بەيئەد — بىر پادىشاھنىڭ (ئۇلۇغنىڭ) پادىشاھلىقىنى قوبۇل قىلىپ ئۇنىڭغا قول بېرىش.
بەيئ — سېتىش، سودىلىشىش.

بۇزرۇگۋار — ئۇلۇغ، ھۆرمەتكە سازاۋەر، بۇيۇك گىشى.
باز — يەنە.
بەھرى — دېڭىز، دەريا، ئوكيان.
بەھەد — ھەددى - ھېسابسىز.

پ

پەرتەۋى — كۆرۈنۈش، تۇرقى.
پۇرتاب — سۇغا تولغان، قاينام.
پالىز — قوغۇنچى. باققال.
پاتمان — ئېغىرلىق ئۆلچىمى.
پۇت — ئېغىرلىق ئۆلچىمى.
پەساھەتلىك — يېقىملىق، سۆزمەنلىك، چىرايلىق ئىبارىلەر بىلەن كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىپ سۆزلىگۈچى ناتىق.
پەلەك — كائىنات، ئاسمان، جاھان.
پىشە — جاڭگال، توقاي.
پانسات — ھەربىي دەرىجە، ھازىرقى پولك كوماندىرىغا تەڭ.
پوچ — قوغلىنىش، ھەيدىلىش.

ت

تەسھە — تۆزىتىش توغرىلاش.
تەمىنەت — يارىتىلىش.
تابىش — ئىسسىق، ئىسسىقلىق.
تاب — ھارارەت، ئىسسىقلىق.
تەرياق — ئەپسۇن.
تۆمەنبېشى — 10 مىڭ ئەسكەرنىڭ قوماندانى.

تەبرىز — تەبرىز شەھىرى (ئىراندا).
تېمۈچىن — چىڭگىزخاننىڭ ئىسمى.
تۆپە — دوپپا.
تەكيائاھ — يۆلىنىش تايانچ.
تۈت — ئۈجمە دەرىخى.
توپان — سۇ ئاپىتى، سۇ تاشقىنى، كەلكۈن.
تەئىنە - تاژەك — تاپا - تەنە، ھاقارەت.
تەرەھھۇم — رەھىم قىلىش.
تەۋرات — يەھۇدىلارنىڭ دىنىي كىتابى.
تايىپ — تېيىلىپ، سۈرۈلۈپ.
تەھىييات — تىزلىنىش، ئولتۇرۇش.
تەسخىر — قولغا كەلتۈرۈش، ئۆز ئىختىيارىغا ئېلىش.
تاراق — تارغاق.
تەقىيە — دوپپا.
تاباھ — ۋەيرانلىق.

ج

جەھرى — دائىرە بولۇپ «ھو!...» دەپساما سېلىش.
جامىئۇلئەنزەم — ئىلىخلەرنىڭ بارىنى ئىگىلىگۈچى.
جەرراھ — ۋراچ.
جىبرائىل — پەرىشتە (خەۋەرچى).
چېھىل — جاھىل، تەتۈر (ئادەم ئىسمى).
جاۋاھىراتلار — مارجان - گۆھەرلەر.
جەھاد — كۈرەش، ئېلىشىش.
جۈرئى — ئوتلام، يۇتۇم.
جۇئ — قورساق ئاچلىقى.

چ

چەندان — قانچە، نەچچە.
چىمچۇق — قۇشقاچ.
چۇست ۋە چابۇك — تېز ۋە چاققان.
چىنداۋۇل — تىنك - تىنگچىلار، چېسەكچىلەر.
چىرىنغار — سول قانات قوشۇن.
چىنان — ھەسسە، شۇنچە.
چىركىن — سېسىق، چىرىك.
چىلپا — كرېست، سەلب.
چابۇك — چاققان.
چاھ — قۇرۇق.
چاك — يېرىق.
چاناقچى — كۆلالچى، تاۋاقچىلار.

خ

خۇرشىد — قۇياش، كۈن.
خەسىم — ھېچنېمىسى يوق.
خەرمىك — خاراك (ئوقيانىك ئوقى مەنىسىدە).
خاك — توپا.
خەزائىن — خەزىنە.
خەس — ئەخلەت، چۆپ.
خەم — ئېگىلىش.
خىراج — پۇل، خەج.
خىلىچ — خەنجەر، كاسپىي دېڭىزى.
خامە — قەلەم.

د

دەست ــ رەست ــ ئېرىشىش، مۇۋەپپەق بولۇش.
دۇئايى بەد ــ قارغىش دۇئاسى.
دەرەك ــ داۋراڭ.
دەھر ــ ماكان، دالا.
دۇرۇت ــ ئايەت ئوقۇش.
دەججال ــ جەددال.
دەررە ــ پالاق.
دىرىدە ــ دىرىلدەپ، تىترەپ.
دەرھەم ــ مىس يارماق، كۆپىنچە مۇسۇلمان دۆلىتىدە ئىشلىتىلگەن.
دەندان ــ چىش.
دەربەدەر ــ ئىشكىمۇ ئىشىك.
دەر ــ ئىشىك، دەرۋازا.
دەييان ــ ئاللاتائالانىڭ بىر ئىسمى، ھەركىمگە ياخشى ۋە يامانلىق جازاسىنى بەرگۈچى، دېگەن مەنىدە.

ر

رۇبەرۇ ــ ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل، يۈزمۇ يۈز.
رۇز مەھشەر ــ قىيامەت، ئاخىرەت كۈنى.
رۇبئى مەسكۇن ــ يەر يۈزىنىڭ ئىنسان ياشايدىغان ئاۋات قىسمى.
روھ سىياھ ــ قارا يۈز.
رەخش ــ ئۇچقۇر ئات.

رؤتبەسى — دەرىجىسى، مەرتىۋىسى.
رەغبەت — بۇيۇك مەرتىۋە، ئۇلۇغ، يۇقىرى دەرىجە.

ز

زىرۇ زەبەر — ئاستىن - ئۈستىن.
زىندە — جانلىق، تىرىك، جان ئىگىسى.
زۇل جەلال — خۇدانىڭ بىر سۈپىتى.
زۇلۇق — چاچ، كاكۇلا چاچ.
زىبا - رەئىنا — گۈزەل، چىرايلىقلار.
زەبەرجەد — بىر خىل يېشىل رەڭ، يالتىراق تاش.
زىنا — پاھىشە.
زىناخور — پاھىشىۋاز.
زاغ — قاغا، زاغلەر - قاغىلەر.
زىنى — ئايال، پاھىشە.
زالالەت — ئاجىزلىق، تېنەپ كېتىش.
زىكرى جەررە — دائىرە بولۇپ ۋارقىراش.
زەررىن — ئالتۇنغا ئوراشلىغان.
روزگار — تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى.
زاھىت — ئىبادەت قىلغۇچى.
زىكرىيا — تەكرارلاش.
زەنبىق — سىماب.
زۇلمات — قاراڭغۇلۇق (شىمالىي مۇز ئوكيان كۈزدە تۇتۇلغان)
زەلىل — خار، نامرات، قەدىرسىز.
زەررىن — ئالتۇن، ئالتۇنچى.

زەللەت — خاتالىق، يېڭىلىش، تېيىلىپ كېتىش.
زەبىھ — بوغۇزلاش.
زوق — بىرخىل ساز.
زەبور — كاتولىكلار (يەھۇدىلار) نىڭ دىنىي كىتابى.
زال — ① قېرى، ② رۇستەمنىڭ ئاتىسىنىڭ ئىسمى.

س

سانى — Ⅱ مەنىسىدە.
سەرەڧدار — پاراۋان، غەمسىز، باياشات.
سىتەمكار — زالىم، زۇلۇم قىلغۇچى.
سۈننەت — ئادەت، ھەربىكەتلەر.
سىپاھ — ئەسكەر، جەڭچى، ھەربىي.
سۈست — سۇس، ئاجىز.
سەگبان — ئىت باققۇچى.
سارت — ئۇيغۇر، سودىگەر.
سىيادەت — خوجىلىق مەرتىۋە، ئىگە.
ستون — تۈۋرۈك.
سال — يىل، ياش.
سەييات — ئوۋچى.
سەڭ — تاش.
سەرۋەر — باشچى، رەھبەر.
سەمەن — تورۇق ئات.
سەرۋە — سۇۋادان.
سەنۇ بەر — بىرخىل خۇشپۇراقلىق ئارچا.
ساناچ — تۇلۇم، تېرە قاچا.
سەگ — ئىت.

سەر ـ بەسەر ـ باشتىن ـ ئاياغ.
سەراج ـ ئەلنىڭ تاجىسى، نەمۇنىدار.
سامى ـ يۇقىرى دەرىجىلىك بۇيۇك، ئالىي
سىتەم ـ زۇلۇم.
سۇد ـ پايدا، مەنپەئەت.
سان ـ 10 مىڭ.
سىمنە ـ كۆكرەك، يۈرەك.
سۆخەنگۇي ـ ناتىق، سۆزمەن.
سەمۇن ـ ھالاكەتلىك ئىسسىق شامال، چۆلشامىلى.

ش

شەرەخرامە ـ شەرەفىدىن يەزدىنىڭ ئەسىرى «زۇپەرنامە» نى كۆرسىتىدۇ.
شۇمشۇك ـ مۇشۇك.
شىمى ـ ئىناۋەتلىك.
شىكەن ـ مەرتىۋە.
شەفەق ـ مەدەتكار، شاپائەت قىلغۇچى.
شەرى غەرران ـ قۇرامىغا يەتكەن شەر.
شەست ـ ئاتمىش.
شوربەدەكار ـ بەخت بىغەشلىغۇچى.
شوخ ۋە شەڭ ـ نازلىق، نازاكەتلىك.
شاغاۋۇل ـ كۈتكۈچى.
شام ـ كەچە، ئاخشام.
شەرئىيە ـ شەرىئەت، قانۇنچىلىق.
شاشپ ـ چۆچۈپ.
شەرئ ـ قانۇن.
شەئبان ـ ھىجرىيە يىلى ھېسابىدا 8 ـ ئاينىڭ نامى.
شەجەئ ـ يۈرەكلىك، باتۇر.

غ

غەۋۋاس — سۇغا چۆككۈچىلەر. سۇ ئاستىدىن نەرسە سۈزگۈچىلەر.
غۇسىل — يۇيۇنۇش، پۈتۈن بەدەننى يۇيۇش.
غەرىم — باشقىلارغا قەرز بەرگەن ئادەم. كىشىدە ئېلىشى بار ئادەم.

ف

فىسىق — پىتنە ـ ئىغۋا، گۇمانلىق ئىشلار.
فەرد — يەككە، يالغۇز.
فاريخ — ئازاد بولۇش، ئايرىلىش.

ق

قەھھار — قەھر قىلغۇچى، غەزەپلەنگۈچى.
قۇياش سەيىدى — قۇياشتىن ئىبارەت خوجىكام (شاھ، باشلىق).
قاباھىم — قاپاق، كۆز قاپىقى.
قوپۇسى — ئىشىك، بوسۇغا.
قۇتبى — پەشتاق، مۇنبەر، سورۇن.
مىقناتىس — ماگنىت تاش.
قەبز — قولغا ئېلىش، قوبۇل قىلىش، تۇتۇش.
قەنبۇ — قانائەت.

مۇئىتەقەد — ئېتىقاد قىلغۇچى. ئىشەنگۈچى.
قوللاب — دورىپىۋروش، پۇراقلىق دورا ساتقۇچى.

ك

كوراگان — ① شاھقا كۆيۈوغۇل بولغۇچى. ② جاي ئىسمى.
كۆفرى — يوغانچىلىق، مەنمەنلىك، كىبىرلىق، ياماناتلىق.
كىردار — ئىش ـ ھەرىكەت، پېئىل.
كەلوخات — سا، غېجىرمادا (تاب قۇشى).
كىردىكار — ئەپۇ قىلغۇچى، كەچۈرگۈچى.
كاسە — قەدەھ، قاچا.
كەرەم — كەچۈرۈش.
كوكارچىن — بىرخىل قۇش.
كۆلاھ — ئۇچى ئۇچلۇق باش كىيىم، پوسما.
كىتابەت — بۇ يەردە قوللانما، ئاساس، رىسالە مەنىسىدە.
كىبرزۇلمەتى — ھاكاۋۇرلۇق، چوڭچىلىقنىڭ قاراڭغۇلۇقى.
كاجۇۋ — ئەرەبلەردە تۆگە ياكى پىللارنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدىغان مەپىگە ئوخشاش ئۈي.
كىبرۇ ـ كىبر — يوغانچىلىق، مەنمەنچىلىك.
كۆپپار — دىنسىز، غەيرىي دىنىدىكى كىشىلەر، ئۇلارنى چوڭ تۇتقۇچىلار.
كاكۇلى — چاچ تاللىرى.
كەمەند — سالغا.
كۆركەلەر — كۆركەملىك، سۈلەت.

گ

گىران — ئېغىز.
گەرم — قىزىق، ۋاڑ - ۋاڑ.
گۈرزى — چوماق.
گوھەرىرىز — ئېرىتىلگەن گۆھەر.
گەرنەرە — ئەگەر قارقىرايدىغان بولسا.
گەرد — چاك، توزان.
ئۇستاخلىق — گەردەنكەشلىك، قوپاللىق.
گۇمراھ — يولدىن ئازغان.
گەبرى — يوغان، گىگانت.
گىريە — زارلىنىش.
گۇفتگۇ — سۆز - ھەرىكىتى.

ل

لۇتف — مەرھەمەت، ئىلتىپات، ئىنايەت.
لەئىن — لەنەت تەگكەن.
لەئىل — ياقۇت، ئېسىل سۈزۈك تاش.
لەك — 100 مىڭ.
لەھەد — گۆر، يەرلىك.
لىسان — تىل.

م

مۇراقەبە — كۆزىتىش، ئويلىنىش.
مۇدەررىس — دەرس ئۆتكۈچى.

مەسائىل — مەسىلىلەر.
مۇشرىك — شېرىك، تەڭ - باراۋەر.
مەلەك — پەرىشتە.
مالىك — ئىگە، خوجا، مۇلۇك ئىگىسى.
مەھشەر — ئاخىرەت، قىيامەت.
مۇستجاب — ئىناۋەتلىك، ئۆتىدىغان.
مەئبۇد — بۇت، ئىلاھ.
مىئراج — مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەرشكە چىقىشى.
مەكرۇھ — گۇمانلىق، شەكلىك.
مەرد — مەدەت بەرگۈچى، ئۇزارتىش، سوزۇش.
مەرەد — مەدەت بېرىش.
مەرگ — ئۆلۈم.
مەلىكۇلمەۋت — ئەزرائىل.
مەخرۇق — ماخاۋ كېسىلى.
مىسرراھەتى — يۇسۇف كېيىنكى كۆنلەردە مىسىرغا پادىشاھ بولغان. يۇ يەردە شۇ كۆزدە تۇتۇلغان.
مەرھەم — ياغ دورا.
مىسۋاك — نامازغا تەرەت ئېلىپ ئاغزىنى يۇغاندا چىشىغا سۈركەيدىغان ياغاچ.
مۇتتەقى — تەقۋادار، ئىبتىقادى مۇستەھكەم.
مۇنازىئە — قارشىلىشىش، تالىشىش.
مەقبۇل — قوبۇل.
مەغپۇر — كەچۈرۈش، كۆتۈرۈۋېتىش.
مۇتەبەق — تۇۋرۇكسىز، تايانچىسىز.
مۇشەررەپ — ئىرىشمەك، يېتىشمەك.
مۇزەتتەر — يۇزى سۆرۈن، سوغۇقچىلىق.
مولتانى — ھىندىلارنىڭ بۇددا دەرۋىشلىرى.

مۇتالىئە — تەتقىق قىلىش، يېشىش.
مۇسا — پەيغەمبەر.
موي — توك.
مۇژدە — كىرپىك.
ماھ — ئاي.
مۇشىر — خۇداغا شەك كەلتۈرۈش بىلەن گۇناھغا پاتقۇچى.
مەھغىل — يىغىن، مەجلىس، جامائەت توپلانغان جاي.
مۇرغى — قۇش.
مەردۇد — قوغلاندى.
مەئىمۇر — ئىمارەتلىرى مۇكەممەل، ئاۋات، خاراب بولمىغان، تەرەققىي قىلغان.
مەلىك — پەرىشتە.
مەئىدور — سانالغان، ھېسابلىق، بەلگىلىك، چەكلىك.
مەھرەم — مۇھاپىزەتچى.
مۇئىتەبەر — ئېتىبارلىق، خەلقنىڭ ھۈرمىتىگە سازاۋەر ئۇلۇغ ئادەم.
مەھبۇب — دوست، ھەبىب، يار.
مەرغۇپ — قىزىققان، ئارزۇ قىلىنغان، ياخشى كۆرۈلگەن.
مورارا — كۆڭلىدىكى دۈشمەنلىكنى يوشۇرۇپ، ئوچۇق، دوستانە كۆرۈنۈشتە بولۇش.

ن

نىھان — يوشۇرۇن، مەخپىي.
نىياز — بېرىۋېتىش، سەدىقە، نەزىر قىلىش.
نۇھ — رىۋايەتتىكى نۇھ پەيغەمبەر.

نۇجۇم — يۇلتۇز.
نەزاكەت — ئىختىلاپ، جېدەل.
نەسەب — نەسىل.
نەپىس — پەيغەمبەر، ۋەكالەتچى، ئەلچى.
نەھرى — ئېقىۋاتقان سۇ، ئېرىق، ئۆستەڭ، دەريا.
نەھى — چەكلەنگەن.
نىھان — يوشۇرۇن، غايىب.

ھ

ھىسار — قورغان، شەھەر.
ھېقىق — گۆھەرنىڭ بىر تۈرى، سۈزۈك مەدەن.
ھەيىب — كەمچىلىك، يېتەرسىزلىك.
ھەبەش — نېگىر.
ھاسابەردى — بۇ يەردە دەرۋىشلىك دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەنلىكى كۆرسىتىلىدۇ.
ھەۋەس — (ئەسلى يېزىلمىشى ھوس) ئارزۇ، قىزىقىش، تىلەك.
ھومايۇن — بەخت، دۆلەت.
ھومايۇن قۇش — بەخت قۇشى.
ھودا — توغرا يول، ھەق دىنىنىڭ يولى.
ھىدايەت — كۆچلۈكلۈك، يوللۇق، يولنى تېپىپ ماڭغۇچى.
ھىراۋۇل — ئوتتۇرىدىكى قوشۇن.
ھەپتەخان — يەتتە مەنزىل.
ھېكمەت — پەن، تېخنىكا.
ھەيمن — چاغ، ۋاقىت.
ھەرەم — ئاياللار تۇرىدىغان بۆلمە.

ئۇ

ئۇستىرلاپ — پالچىلارنىڭ پال سالىدىغان ئەسۋابى.
ئۇتاغىن — ئولتۇرۇش، چېدىر، بارىگاھ.

ئى

ئىسكەندەر — مىلادىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن ھەربىي ئىستىلاچى، ماكدونىيىلىك ئالېكساندىر.
ئىتاب — تەئىنە، نەپرەت.
ئىسمى ئەزەم — ئۇلۇغ ئىسىملار.
ئىسمەت — ھارام ئىشلاردىن ساقلانغۇچى.
ئىدرەت — مۇددەت
ئېتىكاپ — ئىبادەت قىلىش، ئولتۇرۇپ ئىبادەت قىلىش، كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ئۇزۇن ۋاقىت ئىبادەت قىلىش.
ئىھسان — ياخشىلىق.

ۋ

ۋالىدە — ئانا، تۇغدۇرغۇچى ئانا.

ي

يۈسۈف — رىۋايەتلەردىكى ئەڭ چىرايلىق پەيغەمبەر.
يەكسەر — پۈتكۈل، ھەممىسى.

艾米尔铁木尔传 （维吾尔文）
著者：夏热福丁·艾力·叶孜德
编者：艾孜子·沙吾提
责任编辑：马合木提江·斯拉木

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市延中路54号）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷二厂印刷
850×1168毫米 32开本 20.375印张 2插页
1986年9月第1版 1987年7月第1次印刷
印数：1——9，300

书号：M10098·1135 定价：1.75元